

26-24

B51 vol. 2

BIBLIA

DUPĂ TEXTUL EBRAIC

EXODUL
LEVITICUL

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE
FRANCISCA BĂLTĂCEANU
ȘI MONICA BROȘTEANU

II 450 479

BCU IASI

HUMANITAS

Exodul este a doua carte din Tora; împreună cu următoarele trei formează o unitate tematică privind eliberarea poporului israelit din robie și mersul lui îndelungat prin pustiu, până la Țara Făgăduinței, având în centru Legământul încheiat de Dumnezeu cu el. Este considerat cartea esențială a Vechiului Testament, pentru că tot ceea ce urmează își află aici momentul fondator, referința exemplară. Deși sistemul complex de jertfe din Levitic nu mai este de actualitate, citirea Leviticului rămâne importantă pentru creștin fiindcă îl ajută să înțeleagă atât lumea religioasă în care a trăit Isus, cât și conceptele de care s-a folosit El pentru a-și formula mesajul. În plus, dincolo de prescripțiile complicate și adesea ca-
duce, cartea Leviticului vehiculează și adevăruri veșnice, care țin de relația omului cu Dumnezeu.

Ținând seama că este vorba de un text care provine dintr-un trecut îndepărtat, că există o tradiție îndelungată a traducerii Bibliei în limba română, că textul rămâne contemporan cu toate generațiile, s-a urmărit echivalarea lui într-o limbă actuală, firească, evitând atât arhaismele devenite aproape de neînțeles, cât și neologismele stridente și lipsite de conotații poetice. Am dorit astfel să ne apropiem, pe cât posibil, de frumusețea originalului: pentru omul credincios ea este „semnătura” Duhului lui Dumnezeu.

II 450 479

BCU 1AS1

EXODUL
LEVITICUL

vol 2

851

BIBLIA

DUPĂ TEXTUL EBRAIC

EXODUL LEVITICUL

816891 ✓
D
816887

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE
MARIA FRANCISCA BĂLTĂCEANU
ȘI MONICA BROȘTEANU

TRADUCERE, STUDII INTRODUCȚIVE ȘI NOTE DE
MARIA FRANCISCA BĂLTĂCEANU, MONICA BROȘTEANU,
MELANIA BĂDIC, EMANUEL CONȚAC,
OCTAVIAN FLORESCU, VICTOR-LUCIAN GEORGESCU,
CRISTINEL IATAN, ALEXANDRU MIHĂILĂ,
DELIA MIHĂILĂ, OVIDIU PIETRĂREANU,
TARCIZIU-HRISTOFOR ȘERBAN, SILVIU TATU,
CĂTĂLIN VATAMANU

0 000010 90649

BCUIASI

HUMANITAS
BUCUREȘTI

© HUMANITAS, 2019, pentru prezenta ediție

CUPRINS

Abrevieri și sigle.....	7
Transliterări din ebraică	17
Notă asupra ediției.....	19
Introducere generală	23
EXODUL	45
Introducere la Exod	47
Exodul.....	69
Note la Exod.....	149
LEVITICUL.....	303
Introducere la Levitic.....	305
Leviticul	319
Note la Levitic	379
Bibliografie.....	465

ABREVIERI ȘI SIGLE

CĂRȚILE BIBLICE

VT	Vechiul Testament
Gen	Geneză
Ex	Exod
Lev	Levitic
Num	Numeri
Deut	Deuteronom
Ios	Iosua
Jud	Judecători
1Sam	1 Samuel
2Sam	2 Samuel
1Rg	1 Regi
2Rg	2 Regi
Is	Isaia
Ier	Ieremia
Iez	Iezechiel
Os	Osea
Ioel	Ioel
Am	Amos
Ob	Obadia
Iona	Iona
Mih	Miheia
Nah	Nahum

Hab	Habacuc
Țef	Țefania
Hag	Hagai
Zah	Zaharia
Mal	Maleahi
Ps	Psalmi
Iov	Iov
Prov	Proverbe
Rut	Rut
Cânt	Cântarea Cântărilor
Qoh	Qohelet (Ecleziastul)
Plâng	Plângerile lui Ieremia
Est	Estera
Dan	Daniel
Ezra	Ezra
Neh	Nehemia
1Cron	1 Cronici
2Cron	2 Cronici

CĂRȚI TRANSMISE NUMAI ÎN LXX

1Esd	1 Esdras
Est LXX	Estera (adaosuri din LXX)
Idt	Iudita
Tob	Tobit
1Mac	Cartea întâi a Macabeilor
2Mac	Cartea a doua a Macabeilor
3Mac	Cartea a treia a Macabeilor
4Mac	Cartea a patra a Macabeilor
Od	Ode
Înț	Înțelepciunea lui Solomon

Sir	Înțelepciunea lui Ben Sira (Sirah LXX)
PsSol	Psalmii lui Solomon
Bar	Baruh
EpIer	Epistola lui Ieremia
Sus	Susana
Bel	Bel și balaurul

NT	Noul Testament
Mt	Evangelhia după Matei
Mc	Evangelhia după Marcu
Lc	Evangelhia după Luca
In	Evangelhia după Ioan
Fp	Faptele Apostolilor
Rom	Epistola către Romani
1Cor	Epistola întâi către Corinteni
2Cor	Epistola a doua către Corinteni
Gal	Epistola către Galateni
Ef	Epistola către Efeseni
Fil	Epistola către Filipeni
Col	Epistola către Coloseni
1Tes	Epistola întâi către Tesaloniceni
2Tes	Epistola a doua către Tesaloniceni
1Tim	Epistola întâi către Timotei
2Tim	Epistola a doua către Timotei
Tit	Epistola către Tit
Flm	Epistola către Filemon
Evr	Epistola către Evrei
Iac	Epistola lui Iacob
1Pt	Epistola întâi a lui Petru
2Pt	Epistola a doua a lui Petru
1In	Epistola întâi a lui Ioan
2In	Epistola a doua a lui Ioan

3In	Epistola a treia a lui Ioan
Iuda	Epistola lui Iuda
Apoc	Apocalipsa lui Ioan

*

ABD	<i>Anchor Bible Dictionary</i> , ed. David Noel Freedman, 6 vol., Doubleday, New York, 1992.
<i>ad loc.</i>	lat. <i>ad locum</i> (referitor la locul respectiv)
akk.	akkadiană
Alter	<i>The Five Books of Moses. A Translation with Commentary</i> by Robert Alter, Norton, New York – London, 2004.
ANET	<i>Ancient Near Eastern Texts Related to the Old Testament</i> , ed. James Pritchard, Princeton University Press, Princeton, 1969.
<i>apud</i>	„la“
aram.	aramaică
BAlex	<i>Bible d'Alexandrie</i> , tome 2: <i>L'Exode</i> ; tome 3: <i>Le Lévitique</i> , Éditions du Cerf, Paris, 1989, 1988.
BBA	<i>Biblia sau Sfânta Scriptură</i> , ediție jubiliară a Sfântului Sinod, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.
BDB	F. Brown – S.R. Driver – C.A. Briggs, <i>The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon</i> , Clarendon Press, Oxford, 1906.
BHS	<i>Biblia Hebraica Stuttgartensia</i> , ed. K. Elliger – W. Rudolph, editio quinta emendata opera A. Schenker, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1997.
BJ	<i>La Bible de Jérusalem</i> , nouvelle édition entièrement revue et augmentée, Éditions du Cerf, Paris, 1998.

- BS *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2015.
- BTEGen *Biblia după textul ebraic: Geneza*, ediție îngrijită de Francisca Băltăceanu și Monica Broșteanu, Editura Humanitas, București, 2017.
- BZAW *Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*.
- CE *Cahiers Évangile*, Éditions du Cerf, Paris.
- cf. lat. *confer*; „compară“
- CNS *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, trad. Dumitru Cornilescu, revizuită ortografic, Societatea Biblică din România, București, 2016.
- COS *The Context of Scripture*, ed. William W. Hallo – K. Lawson Younger, 3 vol., Brill, Leiden, 2003.
- DCH *Dictionary of Classical Hebrew*, ed. David. J. A. Clines, 4 vol., Sheffield Academic Press, Sheffield, 2011.
- DDD Karel van der Toorn – Bob Becking – Pieter van der Horst (eds), *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, Brill, Leiden, 1999.
- DISB Leland Ryken – James C. Wilhoit – Tremper Longman III (eds), *Dictionar de imagini și simboluri biblice*, trad. S. Tatu et al., Casa Cărții, Oradea, 2011.
- ebr. ebraică
- EDSS Lawrence H. Schiffman – James C. VanderKam (eds), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, 2 vol., Oxford University Press, Oxford, 2000.
- eg. egipteană
- EJ *Encyclopaedia judaica, second edition*, ed. Fred Skolnik, 22 vol., Thompson Gale, Detroit – Keter, Jerusalem, 2007.

- ESV *Holy Bible: English Standard Version*, Crossway Bibles, Wheaton, IL, 2001.
- EÜ *Die Bibel. Einheitsübersetzung* (Revidierte Einheitsübersetzung 2016), Katholisches Bibelwerk, Stuttgart, 2017.
- Ex. Rab. *Exodus Rabbah*
- FFB Committee on Translations of the United Bible Societies, *Fauna and Flora of the Bible* (Helps for Translators), United Bible Societies, London, ²1980.
- GCS Griechische Christliche Schriftsteller
- GGG Othmar Keel – Christoph Uehlinger, *Göttinnen, Götter und Gottessymbole. Neue Erkenntnisse zur Religionsgeschichte Kanaans und Israels aufgrund bislang unerschlossener ikonographischer Quellen*, Academic Press, Freiburg, ⁶2010.
- HALOT Ludwig Koehler – Walter Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, subsequently revised by Walter Baumgartner and Johann Jakob Stamm, Brill, Leiden, 1994–2000.
- i.e. lat. *id est*, „adică“
- Î.H., d.H. „înainte de Hristos“, „după Hristos“
- JPS Jewish Publication Society translation of the Hebrew Bible, 1917.
- JSB Adele Berlin – Marc Zvi Brettler – Michael Fishbane, *The Jewish Study Bible*, Oxford University Press, Oxford, 2004.
- JSOT *Journal for the Study of the Old Testament*
- KJV King James Version, 1769
- KTU Manfred Dietrich – Oswald Loretz – Joaquín Sanmartín, *Die Keilalphabetische Texte aus Ugarit, Ras Ibn Hani und anderen Orten*, Ugarit Verlag, Münster, ³2013.

- Lev. Rab. *Leviticus Rabbah*
 LXX NEC *Septuaginta*, Colegiul Noua Europă–Polirom, București–Iași, 2004–2011.
 LXX *Septuaginta*, ed. Alfred Rahlfs, Stuttgart, 2006.
 M. *Mišna*. Trad. engl. *The Mishnah*, trans. from the Hebrew with introduction and brief explanatory notes by Herbert Danby, Oxford University Press, Oxford, 1933.
 Mor. Nev. *Moreh Nevukhim*, numele ebraic al lucrării lui Maimonide, Călăuza rătăciților.
 NAB *New American Bible*, Confraternity of Christian Doctrine, 2007.
 NABRE *New American Bible revised edition*, Confraternity of Christian Doctrine, 2011
 NEB *New English Bible*, Oxford University Press, 1970.
 NET *New English Translation*, Biblical Studies Press, LLC, 2005.
 NJB *New Jerusalem Bible*, Darton, Longman and Todd and Les Éditions du Cerf, ed. Rev. H. Wansbrough, 1985.
 NJPS *Tanakh (New Jewish Version)*
 NRSV *New Revised Standard Version*, ed. Bruce M. Metzger, 1989.
 Num. Rab. *Numeri Rabbah*
 OAA *Orientul Apropiat Antic*
 OBO *Orbis Biblicus et Orientalis*
 PenS *Pentateuhul Samaritean*
 PL *Patrologia Latina*
 REB *The Revised English Bible*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
 RSP *Ras Shamra Parallels. The Texts from Ugarit and the Hebrew Bible*, 3 vol., Loren R. Fisher – Stan Rummel

- (eds), Pontificium Institutum Biblicum, Rome, 1972 (vol. 1), 1975 (vol. 2), 1981 (vol. 3).
- RSV *The Holy Bible, Revised Standard Version, An Ecumenical Edition*, Collins, New York – London, 1973.
- SAA 2 Simo Parpola – Kazuko Watanabe, *Neo-Assyrian Treaties and Loyalty Oaths* (States Archives of Assyria 2), Helsinki University Press, Helsinki, 1988.
- sc. lat. *scilicet*, „adică“
- SChr *Sources Chrétiennes*
- Sifra *Sifra: the Rabbinic commentary on Leviticus*, trans. Jacob Neusner, Scholars Press, Atlanta, 1985.
- s.u. lat. *sub uerbum*, „sub/la cuvântul...“
- Syr. Peşitta
- şi par. şi [locurile] paralele
- Targ. Targum (*Onqelos*, *Neofiti*, *Ps.-Ionatan*)
- T.bab. *Talmudul babilonian*
- T.ier. *Talmudul ierusalimitean*
- TDOT *Theological Dictionary of the Old Testament*, 15 vol., ed. Gerhard Johannes Botterweck, Helmer Ringgren, Heinz-Josef Fabry, Eerdmans, Grand Rapids, 1974/77–2006.
- TM *Textul Masoretic*
- TOB *La Bible: Notes intégrales, traduction œcuménique*, Cerf & Bibli'O – Société Biblique Française, Paris, 2010.
- Tos. Tosefta
- UBS United Bible Societies
- Vg. *Vulgata – Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem*, Stuttgart, 1983.
- N.Vg. *Nova Vulgata: Bibliorum Sacrorum Editio*, Libreria Editrice Vaticana, 1986.
- vs. lat. *versus*; „faţă de“, „în opoziţie cu“
- WBC *Word Biblical Commentary*

- XLD Xavier Léon-Dufour (coord.), *Vocabulaire de théologie biblique*, Éditions du Cerf, Paris, 1991. Trad. rom. *Vocabular de teologie biblică*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 2001.
- ZÜR *Zürcher Bibel*, Theologischer Verlag, Zürich, 2007.

TRANSLITERĂRI DIN EBRAICĂ

א alef = '

ב, ב bet = b, b

ג ghimel = g, ġ

ד dalet = d, d

ה he = h (la final, fără mapiq^h)

ו waw = w

ז zain = z

ח het = h

ט tet = t

י yod = y

כ kaf = k, k

ל lamed = l

מ mem = m

נ nun = n

ס sameh = s

ע ain = '

פ pe = p, p

צ tade = t

ק qof = q

ר reš = r

ש sin = s

ש sin = s

ת taw = t, t

Vocale lungi

ֿqameṭ = ā

ֿṭere = ē

ֿholem = ō

ֿhireq gaḏol = ī

ֿšureq = ū

ֿholem waw = ō

Vocale scurte

ֿsegol = e

ֿhireq = i

ֿpatah = a

ֿqameṭ hatuf = o

ֿqibuṭ = u

ֿševa = e

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Traducerea de față urmează textul masoretic din *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (BHS), *editio quinta emendata* (1997) – ediție critică realizată după *Codex Leningradensis*.

Participanții la acest proiect aparțin mai multor confesiuni: ortodoxă, catolică, baptistă și penticostală, încercându-se astfel realizarea unui text acceptabil pentru toți. Domeniile de expertiză ale participanților sunt teologie, științe biblice, filologie clasică, orientalistică, istorie, arheologie, iudaism.

Este o încercare de traducere cât mai apropiată de textul ebraic, pe cât permite limba română. Astfel, s-au păstrat expresiile specifice (de ex. „au pus la inimă cuvântul Domnului”), inclusiv unele redundanțe caracteristice (de ex. „în inima tuturor celor înțelepți la inimă am pus înțelepciune ca să facă tot ceea ce ți-am poruncit”; „Soroacele Domnului, pe care le veți vesti ca adunări sfinte, acestea sunt soroacele Mele”).

S-a urmărit menținerea metaforelor, chiar dacă uneori ar putea suna mai neobișnuit pentru omul modern (de ex. „Și Moise a zis înaintea Domnului: «Iată, sunt om cu buze netăiate-împrejur»”; „Dacă fratele tău sărăcește și-i tremură mâna lângă tine, să-l sprijini, fie el venetic și pripășit”).

S-a dat o atenție deosebită topicii – factor important de accentuare, dar și de conferire a unei anume muzicalități textului (de ex. „Pribeag sunt eu în pământ străin”; „[Faraon] a spus: «Trântori sunteți! Trântori! De aceea ziceți: Să mergem să aducem jertfe Domnului»”; „Să nu vă faceți nimicnicii și chipuri cioplite, nici stâlp să nu vă ridicați, nici piatră împodobită cu chipuri să nu puneți în țara voastră ca să vă plecați în fața ei”).

S-a respectat textul masoretic, chiar unde acesta are pasaje dificile; totuși, în unele locuri „disperate”, echivalările paralele din versiunile antice și din targumuri, și mai ales concordanța dintre ele, ne-au oferit o soluție, pe care am semnalat-o și în note (de ex. echivalarea ebr. *šerāḏ* din Ex 31:10, vezi nota).

S-a ținut seama de cazurile în care, față de textul scris (*ketiv* – de la KTB „a scrie”), textul masoretic însuși propune o emendare (*qere* – de la QR’ „a citi”). Dacă uneori au fost necesare compliniri pentru înțelegerea textului, acestea au fost puse între paranteze drepte.

Privitor la așezarea în pagină, s-a păstrat în general împărțirea în paragrafe din ediția originală.

Notele explicative însoțesc textul traducerii la sfârșitul fiecărei cărți. Ele oferă atât variantele semnificative din Pentateuhul Samaritean, Septuaginta, Vulgata și Peșitta, cât și comentarii care ajută la mai buna înțelegere a textului: explicarea anumitor *realia*, lămurirea unor concepte specific biblice, evidențierea unor paralele cu alte texte biblice sau cu literatura/istoria Orientului Apropiat antic, posibile emendări ale textului sau redarea sensului literal atunci când unele emendări foarte probabile au fost acceptate în traducere.

Numele proprii au fost redată într-o transliterare simplă (urmând ca în note să apară o transliterare cât mai exactă științific). Conform principiilor ortografice generale, numele deja intrate în limbă au fost redată așa cum sunt ele tradițional cunoscute (de ex. Moise, nu Moșe; Iosua, nu Yehoșua).

Traducerea se adresează unui grup larg de cititori, profilul de bază al destinatarului fiind omul interesat de probleme biblice, fără să dețină o pregătire specializată în domeniu.

Ținând seama că este vorba de un text care provine dintr-un trecut îndepărtat, că există o tradiție îndelungată a traducerii Bibliei în limba română, că textul rămâne contemporan cu toate generațiile, s-a urmărit echivalarea lui într-o limbă actuală, firească, evitând atât arhaismele devenite aproape de neînțeles, cât și neologismele stridente și lipsite de conotații poetice.

Am dorit astfel să ne apropiem, pe cât posibil, de frumusețea originalului: pentru omul credincios ea este „semnătura” Duhului lui Dumnezeu.

INTRODUCERE GENERALĂ. ELEMENTE DE TEOLOGIE A LEGĂMÂNTULUI

Deoarece multe elemente sunt comune în Exod, Levitic, Numeri și Deuteronom, ne-am gândit că ar fi util să prezentăm încă de la început câteva dintre ele, pentru a evita repetițiile.

LEGĂMÂNTUL

Este elementul fondator și definitoriu pentru existența poporului ales.

În rezumat, istoria mântuirii înseamnă proiectul (sau „iconomia”, cu un termen clasic) prin care Dumnezeu repară ruptura produsă de păcatul primordial. Pentru a-l pune în aplicare, Dumnezeu pornește dintr-un punct: alege un om care devine întemeietorul unui popor pus deoparte în vederea unei relații speciale, relație ce urmează a se extinde, în timp, la tot neamul omenesc.

Termenul ebraic *b'rit* se referă la o înțelegere, la o convenție stabilită între două persoane, un pact, o alianță, un tratat între un suzeran și un vasal, între un rege învingător și un rege învins etc. S-au păstrat, din țări vecine, în special de la hitiți (ANET 201-206; COS 2.17-18) și asirieni (SAA 2), astfel de înțelegeri, care au o structură oarecum codificată (cf. McKenzie, 154). Personajul

important, cel care are inițiativa, se prezintă și enunță binefacerile pe care le-a acordat sau le va acorda celeilalte părți; urmează obligațiile celeilalte părți, apoi apelul la divinitate ca garant al stabilității și măsurile finale de aducere la cunoștință și rememorare. În Biblie această imagine este aleasă pentru a descrie relația specială dintre Dumnezeu și poporul său. Evident, există o limitare: oricât ar fi de mare distanța dintre două persoane umane care încheie o convenție, acestea sunt, în ultimă instanță, egale în demnitate, au acest numitor comun, pe când aici este vorba de abisul ontologic dintre om și divinitate. Elementul esențial în alegerea acestei imagini este însă caracterul interpersonal al relației: Dumnezeu vine în mod liber și gratuit în întâmpinarea omului, cu care stabilește o relație ca de la persoană la persoană.

În Vechiul Testament, apare deja un legământ pe care Dumnezeu i-l oferă lui Noe (Gen 6:18), extins la tot neamul omenesc, ba chiar la toate făpturile (Gen 9:9-10), apoi legământul cu Avraham (Gen 15:7-19; 17:1-21). Legământul prin excelență este însă cel pe care Dumnezeu îl stabilește cu poporul israelit în Sinai (Ex 19:5; 24:7; 34:10; Deut 5:2-3; 28:69; 29:8-24). În virtutea lui, poporul devine „proprietatea” lui YHWH (vezi notele la Ex 3:15 și 6:2) dintre toate popoarele pământului, „împărăție de preoți” și „neam sfânt” (Ex 19:5-6). YHWH făgăduiește că le va fi Dumnezeu, îi va elibera și ocroti, iar poporul, că nu se va închina decât Lui și va trăi după voința Lui. Omul însă are nevoie de îndrumări mai precise și mai amănunțite spre a ști cum să se poarte pentru a rămâne în Legământ, iar acestea sunt elementele legislative: de pildă, capitolele 20-23 din Exod cuprind Decalogul, apoi o explicitare a lui în ceea ce este chiar numit Codul Legământului. Există o celebrare a Legământului, pregătită în Exod 19 și desfășurată în Exod 24, punerea în scris pentru fixare, precum și menționarea de răsplăți și pedepse pentru păstrarea, respectiv încălcarea acestuia.

Este interesant că traducătorii în greacă ai Septuagintei au redat ebraicul *b'rīt* prin *diathēkē*, „convenție“, „dispoziție“, mai ales testamentară, „testament“ (cu precădere în zona Alexandriei), subliniind prin aceasta suveranitatea inițiativei divine.

Profeții vor muta metafora cu precădere asupra contractului de căsătorie: făgăduința de iubire și de fidelitate reciprocă. Formula recurentă este: „Voi îmi veți fi mie popor, iar Eu vă voi fi vouă Dumnezeu“ (Os 2:25; Ier 7:23; 11:4; 24:7; Iez 11:20; 14:11). Așa sună, de exemplu, formula din contractele matrimoniale descoperite în papirii găsiți pe insula Elephantina de pe Nil și datați în sec. V î.H.: „Ea este soția mea și eu sunt soțul ei, astăzi și pentru totdeauna“ (McKenzie, 154).

În desfășurarea istoriei, Dumnezeu își păstrează continuu fidelitatea, însă poporul încalcă Legământul de nenumărate ori. Până la urmă, mai ales în cartea lui Ieremia și în cea a lui Iezechiel, parcă exasperat de încălcările repetate, Dumnezeu făgăduiește un nou Legământ, de această dată „scris în inimă“, adică marcat în interioritatea omului (cf. Ier 31:31-34; Iez 16:60; 34:25; 36:24-28; 37:26, prevestit, metaforic, în Os 2:16.20-25).

Fără ideea de legământ, nu putem concepe pătrunderea revelației în lume și nici „istoria mântuirii“, adică ansamblul de fapte și evenimente care, în viziune creștină, culminează în Hristos și transpun, în concret, planul lui Dumnezeu cu omenirea.

ȘFÂNT—LUMESC (SACRU—PROFAN); CURAT—NECURAT (PUR—IMPUR)

„...să deosebiți între ce e sfânt (*qōḏeš*) și ce e lumesc (*hōl*), și între necurat (*ṭāmē*) și curat (*ṭāhōr*)...” (Lev 10:10).

La origine, termenul „sfânt“ (ebr. *qāḏōš*) trimite la ideea de separație, deosebire sau alteritate (*das ganz Andere*), însușire

ontologică a dumnezeirii: sfințenia nu este doar un atribut printre celelalte, ci însușirea dumnezeiască prin excelență.

Sfințenia lui Dumnezeu este în sine inaccesibilă omului, ceea ce este exprimat în Biblie ca „Omul nu poate vedea fața lui Dumnezeu fără să moară...” (Ex 33:20); în formularea liturgică, El este „Cel nevăzut, neajuns cu mintea, pururea fiind, același fiind...” Efectul sfințeniei asupra omului este dublu și paradoxal: îl înspăimântă, dar îl și fascinează. Apropierea de Dumnezeu e percepută ca primejdioasă pentru om, iar vederea lui ar putea fi fatală.

În Biblie însă noțiunea nu se limitează la inaccesibilitate: sfințenia lui Dumnezeu înseamnă tot ce este El ca bogăție, viață, putere, bunătate. Dumnezeu se comunică omului din proprie inițiativă. Își arată sfințenia în moduri pe care omul le poate percepe: în creație, în acțiunile sale eliberatoare, în ocrotirile miraculoase etc.

În mod paradoxal, Scriptura afirmă nu doar sfințenia lui Dumnezeu, ci și dorința lui de a fi „sfințit”. Aceasta înseamnă că omului i se cere să recunoască unicitatea lui Dumnezeu și să-i aducă închinare într-un mod pe care El însuși îl stabilește. În același timp, El își arată voința morală, fiindcă „Dumnezeul cel sfânt va fi sfințit prin dreptate” (Is 5:16): îl învață pe om cum trebuie să trăiască făcând binele, îi arată că urăște răul moral și pedepsește păcatul.

În sine numai Dumnezeu e sfânt, dar El își poate comunica sfințenia, fiind așadar „Cel ce sfințește” (Lev 20:7-8): cele create pot primi de la El un caracter sacru, în grade diferite.

Poporul este pus deoparte dintre neamuri, în virtutea Legământului, și devine proprietatea lui Dumnezeu, „preoție împărătească și neam sfânt” (Ex 19:6; Lev 20:8 și urm.; Deut 7:6), iar în această calitate îi poate aduce cult liturgic. Sfințenia poporului (și a fiecăruia dintre membrii săi!) primită ca urmare a proxi-

mității lui Dumnezeu se menține nu doar prin ritual, ci și prin îndeplinirea voinței morale a Domnului; ea devine temei pentru sfințenia morală: Domnul este *altfel* decât „zeii popoarelor” și, ca urmare, Israel trebuie să fie *altfel* decât celelalte popoare: „Și să-mi fiți mie sfinți, căci sfânt sunt Eu, Domnul, și v-am despărțit pe voi de [celelalte] popoare, ca să fiți ai mei” (Lev 20:26). O serie de precepte juridice și morale având această motivație sunt cuprinse în așa-numitul „Cod al sfințeniei” (Lev 17–26).

Sfințenia se comunică *persoanelor și obiectelor legate direct de cult*: slujitorii – preoți și leviți –, veșmintele lor, lăcașul cu mobilierul său (Ex 28:43 și urm.), sărbătorile (Lev 25:12, Ex 20:8), tot ce e adus ca jertfă Domnului. Pentru a intra în sfera sacralului, în slujba Domnului, trebuie să aibă loc o consacrare rituală. Slujirea celor consacrați trebuie să respecte gradele de sfințenie din incinta în care are loc întâlnirea dintre Dumnezeu și om. De pildă, o singură persoană din Israel (Marele Preot) era autorizată să intre în locul cel mai sfânt (Sfânta Sfintelor), în ziua preasfântă (Ziua Împăcării), pentru a stropi Acoperământul Împăcării (Lev 16) cu sângele vițelului adus ca jertfă pentru păcat.

Există o întreagă terminologie referitoare la sfințenie și la gradele ei: Dumnezeu e „Sfântul lui Israel”; partea cea mai sacră a sanctuarului e „Sfânta Sfintelor”; Ierusalimul e numit „Cetatea Sfântă”; întâiul-născut e „sfânt pentru Dumnezeu”; Israelul – sfânt între popoare. În această perspectivă se înțeleg și cuvintele „Sfințenie pentru Domnul” (Ex 28:36), scrise pe ornamentul așezat pe fruntea Marelui Preot, care era răspunzător în cel mai înalt grad pentru sfințirea Numelui divin prin împlinirea poruncilor de către Israel (Lev 23:32).

Binomul „sacru (sfânt)/profan (lumesc)” nu se suprapune integral peste perechea „pur (curat)/impur (necurat)”. „Sacru” ar putea fi conceput în primul rând „spațial”: din perspectivă

biblică vorbim despre o dispunere concentrică a gradelor de sacralitate, a căror parcurgere se cere dublată de o purificare pe măsură. În categoria „profanului” intră nu ceea ce este „necurat”, ci realitățile care alcătuiesc sfera „comună” sau „obișnuită” a vieții, adică toate persoanele sau obiectele care nu sunt rezervate pentru „uzul exclusiv” al lui Dumnezeu. Astfel, o cupă folosită pentru a-i aduce libații lui Dumnezeu participă la categoria „sacralui”, în vreme ce o cupă identică folosită de un laic în timpul mesei face parte din sfera „profană”. Dincolo de acest statut „principlal”, obiectul respectiv poate fi considerat „curat” sau „necurat”, în funcție de anumite reglementări specifice.

În binomul pur/impur se contopesc două perspective complementare. Pe de o parte, impuritatea este asociată cu cele două categorii majore ale „liminalității”: nașterea și moartea. Trezirea acestor două praguri care delimitează viața omenească îl pune pe om într-o stare de impuritate rituală. În acest caz, puritatea și impuritatea nu pot fi evaluate din punct de vedere moral. La limită, un act necesar, sau chiar bun din punct de vedere moral (de ex., pregătirea pentru îngropare a unui mort), îl face vremelnic pe om impur; singurul lucru grav, în acel caz, ar fi neglijarea îndeplinirii riturilor de purificare. Strâns legată de prima categorie este sexualitatea, a cărei manifestare îl așază pe om într-o stare de incompatibilitate temporară cu sfera sacralui. De pildă, ca parte a pregătirilor pentru primirea Legii, israeliților li se cere să-și spele hainele și să nu se apropie de soții vreme de trei zile (Ex 19:15). În oarecare măsură se pot observa aici urme ale mentalității străvechi priuitoare la tabu. Ele au totuși un rost „pedagogic” în Vechiul Testament: îi oferă israelitului prescripții de igienă, îl îndepărtează de obiceiurile păgâne, dar mai ales îl obișnuiesc cu principiul că omul nu se poate prezenta oricum în fața lui Dumnezeu, ci trebuie să se „purifice”. În mare parte sub influența profetismului, ideea se spiri-

tualizează, căpătând un caracter cu precădere moral: ceea ce îl face pe om impur este în primul rând păcatul.

De altfel, încă de la început se vorbește și de unele impurități pricinuite de încălcări din sfera morală (păcate): incestul și alte păcate sexuale (18:1-23), jertfirea copiilor pentru idoli (Lev 18:21; 20:1-5) etc. În aceste situații, impuritatea nu poate fi disociată de vina morală pe care o atrage delictul făptuit.

Mai mult, s-a putut spune că distincția dintre pur și impur „ne așază în fața uneia dintre cele mai mari viziuni biblice referitoare la real: Viața și Moartea, opoziția lor absolută și ireducibilă, lupta pentru viață împotriva morții... Orice impuritate este otravă care duce la moarte: este proscris orice germen de corupție, tot ce fermentează și se descompune. De aici decurge întreg sistemul levitic de punere în gardă, de precauție, de profilaxie, de dezinfecție. Sunt acestea oare simple măsuri de igienă? Formulând întrebarea în acest fel ne îndepărtăm imediat de concepția teologică pe care oamenii Bibliei o aveau despre realitate... Trebuie mers mai departe în acest sens.” (Auzou, 1953, 313-314).

(Deși în analiza conceptelor de mai sus sunt inerente comparimentările „de manual”, nu trebuie uitat că sfințenia și impuritatea sunt categorii „dinamice”, în sensul că își pot extinde influența, în vreme ce profanul și purul sunt „statice”, în sensul că nu sunt „contagioase”; de asemenea, barierele între categorii nu sunt de netrecut: ceea ce e sfânt poate deveni profan prin desacralizare, iar profanul poate deveni sfânt prin consacrare; la fel, un lucru curat poate deveni necurat, în mod voit sau accidental, iar un lucru necurat poate deveni curat prin purificare (Luciani, 45-47). Cartea Leviticului descrie pe larg modul în care se realizează trecerea de la o categorie la alta.

În Noul Testament, conceptul de sfințenie are parte de o transformare importantă, întrucât principalele instituții care

„intermediază“ sfințenia (Templul, marii preoți, jertfele) sunt recapitulate în persoana lui Isus Hristos (cf. Irineu, *Adv. Haer.* 3.23, *passim*). Disputa cu privire la localizarea precisă a întâlnirii cu Dumnezeu în cult, prezintă în dialogul dintre Isus și femeia samariteancă (In 4:20-21), își primește rezolvarea în cartea Apocalipsei, unde Ierusalimul ceresc nu are Templu, fiindcă „Domnul Dumnezeu, Cel Atotputernic, și Mielul sunt Templul ei“ (Apoc 21:22).

Mai cu seamă în epistolele Noului Testament, sfințenia este „sublimată“, în sensul că ea devine o trăsătură etică importantă pentru toți cei care sunt „chemați sfinți“ (Rom 1:7). Exigența sfințeniei se aplică acum tuturor credincioșilor, care, pe baza unor texte precum Lev 11:44 – „Fiți sfinți, căci sfânt sunt Eu“ –, sunt îndemnați să fie sfinți „în toată purtarea“ lor (1Pt 1:15).

Un aspect complet nou al sfințeniei neotestamentare este potențarea ei de către harul Duhului Sfânt. Comparând decăderea morală anterioară a unor corinteni cu statutul lor de după convertire, apostolul Pavel le reamintește că au fost spălați, sfințiți și îndreptățiți „prin Duhul Dumnezeului nostru“ (1Cor 6:11).

Sfințenia credinciosului ilustrează, păstrând proporțiile, sfințenia lui Dumnezeu în lume. Din acest motiv, cererea care deschide rugăciunea Tatăl nostru este „sfințească-se numele tău“. Întrucât numele lui Dumnezeu este un sinonim pentru caracterul său, rugăciunea dă implicit glas dorinței închinătorului de a oglindi și transmite către lume sfințenia divină. În termenii apostolului Pavel, Biserica este o scrisoare cunoscută și citită de toți oamenii, „scrisă nu cu cerneală, ci cu Duhul Dumnezeului celui viu“ (2Cor 3:3). În virtutea acestui statut, creștinii „sfințesc numele lui Dumnezeu“, adică îl prezintă pe Dumnezeu ca sursă a sfințeniei care se revarsă către lume prin mijlocirea Bisericii lui Hristos.

JERTFELE ÎN VECHIUL TESTAMENT¹

Aducerea de jertfe (sângeroase sau nu) divinității este o formă de cult atestată în toate epocile și mediile. O definiție a jertfei a fost formulată ca „actul religios care, prin consacrarea victimei, schimbă condiția morală a persoanei care îl săvârșește sau a anumitor obiecte cu care acesta interrelaționează” (Hubert – Mauss, 1964, 13).

De altfel și în Biblie jertfa apare practică, din propria inițiativă a omului, încă de la începuturile omenirii, ca un lucru de la sine înțeles: Cain și Abel, Noe etc. Pornind de la această realitate putem reflecta la modul în care Dumnezeu a folosit un dat înecățenit, încercându-l cu o semnificație superioară.

Pentru omul biblic, jertfa este de instituire divină; rânduiala cultului apare formulată în texte în care Dumnezeu e cel care vorbește, iar dintre acestea, cu precădere în grupul de texte fondatoare – Legea dată de Dumnezeu pe Sinai.

Este esențială reflecția asupra sensului profund al acestor gesturi rituale, așa cum îl exprimă Dumnezeu însuși. Multă vreme s-a pus accentul pe aspectul de suferință, privațiune, ispășire, potolire a mâniei divine. Cuvintele lui Dumnezeu insistă însă asupra dorinței sale de a intra în relație cu omul, de a-i fi prezent:

Ex 20:24: „Să-mi faci altar de pământ și să jertfești pe el arderele tale de tot și jertfele tale de pace, din turmele și din cirezile tale; în orice loc în care voi face amintit numele meu, voi veni la tine și te voi binecuvânta.”

29:41b-46: „...mireasmă plăcută, jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul, ardere-de-tot neconținută din neam în neam la intrarea în Cortul Întâlnirii în fața Domnului care [a spus]: Mă voi întâlni cu voi acolo ca să grăiesc cu tine acolo. Mă voi întâlni

1. Vezi, în special, Alfred Marx, 1981; 2000; 2005, 32–39.

acolo cu fiii lui Israel și mă voi sfinți întru slava mea. ... Voi locui în mijlocul fiilor lui Israel și le voi fi Dumnezeu. Și vor cunoaște că Eu sunt Domnul, Dumnezeu lor, care i-am scos din țara Egiptului ca să locuiesc în mijlocul lor. Eu sunt Domnul, Dumnezeu lor.“

Amănuntele sistemului sacrificial sunt complexe și uneori apar diferențe între variante (de ex. între Codul Preoțesc, Cronici, Iezechiel 40–48 etc.). Interesează aici structura de bază, care este aceeași.

Cunoașterea principalelor jertfe e necesară: chiar dacă sunt ieșite din uz ca atare, semnificația lor profundă rămâne actuală; iar pornind de aici se poate înțelege mesajul profeților privind interiorizarea cultului și dialectica între atitudinea „verticală” și „orizontală” a omului.

Există mai multe tipuri de jertfe (detaliat mai ales în Levitic):

1. Jertfe de „mireasmă plăcută”, ebr. *rē'ah nīhōah*, care presupun o stare de armonie între om și Dumnezeu:

1. ardere-de-tot (ebr. *ōlā^h*, gr. *holokaútōsis*, *holokaútōma*): omagiu și mulțumire pentru Dumnezeu, Stăpânul a toate; prin darul adus, omul îi devine plăcut lui Dumnezeu, căci holocaustul înseamnă dăruirea totală făcută divinității: întreaga victimă este transformată în fum, fiind scoase doar pielea și intestinele. Pentru că se ridică în sus, spre cer, adică spre Dumnezeu, fumul reprezenta cel mai bine ofranda făcută direct divinității. E jertfa cel mai des amintită în Vechiul Testament.

2. prinos (vegetal), ebr. *minhā^h*, din grâne sau făină amestecată cu untdelemn, uneori însoțit de lîbație; o parte se arde pe altar pentru Domnul, iar restul le rămâne preoților. Capătă în timp o importanță tot mai mare (vezi Lev cap. 2 și notele).

3. jertfa de pace (de comuniune), ebr. *zebāh š'lamīm*, ce reunește de fapt două jertfe diferite: *zebāh*, jertfa privată, și *š'lamīm*, jertfa de interes public (Marx, 2005, 37). Ea presupune sacri-

ficarea unui animal pentru a fi mâncat, deci jertfa se află în sfera ospățului: părțile considerate cele mai alese sunt arse, fumul lor înălțându-se la Domnul, iar preotul, aducătorul și invitații lui mănâncă din cele jertfite. Există mai multe tipuri: a. de consacrare a preoților (*millū'im*); b. pentru desacralizarea nazirului; c. de laudă și mulțumire (*tōdā'h*) – aceasta va căpăta o importanță tot mai mare, atât în sensul propriu, cât și prin spiritualizare; d. votivă, adusă în urma unei făgăduințe (*nedēr*); e. „de bună voie“ (*nēdābā'h*).

II. Jertfe de iertare:

Relația de Legământ între Dumnezeu și om se poate întreprinde din vina omului: aici intervine noțiunea de „păcat“. În cărțile Torei se vorbește de trei feluri de păcat: fără voie/din greșală, cu voie dar fără intenția de a-l leza pe Dumnezeu și, cel mai periculos, păcatul făcut dinadins, prin care Legământul e încălcat cu bună știință, constituind o sfidare la adresa lui Dumnezeu – păcat care nu se iartă prin jertfe, ci făptuitorul e „tăiat din poporul său“. Păcatul e cu atât mai grav dacă e colectiv, ca în episodul cu „vițelul de aur“ (Ex 32:1-10): este o apostazie flagrantă. Există însă speranță și pentru cei care comit astfel de păcate, dacă se căiesc și cineva mijlocește pentru ei. În Exod 32, Moise se roagă fierbinte și cu mare încredere în iubirea și milostivirea Domnului și reușește să obțină împăcarea: Domnul însuși i s-a revelat ca „Dumnezeu milostiv și îndurător, zăbavnic la mânie, plin de bunăvoință și de credincioșie“ (Ex 34:6). Stăruie însă și un element de mustrare, de pedepsire, pentru ca omul/poporul să perceapă gravitatea păcatului, dar relația este refăcută (cf. Jay Sklar, 2012, *passim*).

Primele două feluri de păcat intrerup și ele relația, căci Dumnezeu e sfânt și cel care a săvârșit păcat nu se poate apropia de El. Însă, în marea sa îndurare, Dumnezeu a rânduit ca pentru

astfel de păcate să se „facă împăcare“, prin jertfe prescrise amănunțit. Acestea sunt:

1. jertfa pentru păcat, ebr. *ḥattā'ā^h*: are scopul de a șterge impuritatea provenită din încălcarea accidentală sau din neștiință a unor interdicții, sau contractată chiar și în urma unor acte indiferente etic, ori chiar necesare, și reintegrarea celui devenit impur.

2. jertfa pentru vină (reparatorie), ebr. *'āšām*: situațiile care o pretind pot fi apropierea din greșeală a unor lucruri sfinte; furtul; relațiile cu o slujnică logodită; întreruperea accidentală a nazireatului; reintegrarea în comunitate a leprosului vindecat.

S-a discutat mult despre diferența între jertfa pentru păcat și cea reparatorie. În primul rând, confuzia este generată chiar de Textul Masoretic, în care termenii definitorii se regăsesc în mod curios la ambele jertfe. În Pentateuhul Samaritean însă, confuzia este mai estompată, iar Septuaginta pune chiar ordine, îndreptând termenii care produceau confuzia. Iosif Flaviu (*Anti-chități iudaice* 3.9.3) scrie că jertfa pentru păcat privea păcatele făcute din neștiință, iar jertfa pentru vină (reparatorie) pe cele făcute conștient. Astăzi se consideră că aceasta din urmă se referă la fapte care au cauzat pagube, fiind de fiecare dată legată de ideea unei plăți compensatorii (v. BDB 2008 s.u.). Oricum, problema rămâne deschisă (cf. de ex. Snaith, 1965, 74).

Această sistematizare nu este scutită de anumite probleme. De pildă, expresia „mireasmă plăcută“ apare și la jertfa pentru păcat (4:31); apoi și despre holocaust se spune că „face împăcare“ (1:4), nu doar despre jertfele pentru păcat și pentru vină (reparatorii).

Nu există nici o indicație privitoare la formulele rituale de rostit cu ocazia ceremoniilor; ritualul levitic pare să se desfășoare în tăcere: s-a vorbit chiar despre Cortul Sfânt și despre Templu ca despre un „sanctuar al tăcerii“ (Knohl, 2007, 148).

Se poate presupune însă că multe texte din Cartea Psalmilor și-ar putea avea originea în cult.

Materia jertfelor e constituită de animale (cornute mari și mici, porumbei – pentru săraci) sau de vegetale (făină, pâine nedospită sau dospită, untdelemn, vin pentru libații). Toate reprezintă produsul muncii crescătorului de animale sau a agricultorului, pe pământul dăruit de Dumnezeu.

Ritualul:

1. La jertfele de animale, aducătorul înfățișează victima, își reazemă mâna pe ea (semn că îi aparține și prin ea se oferă pe sine însuși) și o înjunghie. Faza negativă, de renunțare, e doar preliminară: e falsă imaginea unui Dumnezeu care își calmează mânia bucurându-se de vărsarea de sânge.

La *arderea-de-tot*: animalul e ars în întregime, cu excepția pielii, care revine preotului.

La *jertfa de comuniune*, caracteristică este împărțirea între Dumnezeu și om. Îi aparțin exclusiv lui Dumnezeu sângele și grăsimea animalului (simbolizând viața), care se ard. Preotul oficiant primește pulpa dreaptă, ceilalți – pieptul. Aducătorul primește restul. Carnea se fierbe.

La *jertfa pentru păcat* sângele sacrificial are o mare importanță: stropit pe perdeaua Sfintei sau pe acoperământul împăcării (*kapporet*) la ceremonii speciale, uns pe coarnele altarului tămâierii (pentru un preot sau pentru comunitate) sau pe coarnele altarului arderilor-de-tot (pentru un om de rând), vărsat la baza altarului holocaustului. Grăsimea se arde. Carnea se arde în afara taberei sau e consumată de preoți; e considerată ceva deosebit de sacru.

La *jertfa pentru vină* (reparatorie) sângele e vărsat la baza altarului, grăsimea e arsă (ca la jertfa de comuniune), dar carnea e consumată numai de preoți. Dacă e vorba de o lezare de

proprietate (a lui Dumnezeu sau a oamenilor), aducătorul trebuie să restituie lucrul în cauză și să plătească o despăgubire.

2. La prinosurile vegetale, ceremoniile sunt diverse. Se aduc cu ardere de tămâie (simbolizând transmiterea ofrandei). O mică parte a ofrandei e arsă pe altar, restul revine, în general, preoților. Consumarea (în special a pâinii) sugerează într-o măsură mai mare comensalitatea, simbolizând o comuniune strânsă: jertfa este pregătită în același fel pentru Dumnezeu și pentru om.

Se pune accentul pe regularitatea aducerii jertfelor, pentru ca prezența lui Dumnezeu în mijlocul poporului său să dăinuie. Astfel, există jertfa neconținută (dimineața și seara se aduc un miel/ied + ofrande vegetale, pâini + libație); un plus de jertfă se aduce de sabbat, la lună nouă, la sărbători.

PRINCIPALELE SĂRBĂTORI ÎN ISRAEL

Paștele. La origine, exista o sărbătoare pastorală, primăvara, când nomazii pornesc cu turmele. Pentru a îndepărta relele care amenință mai ales mieii nou-născuți, se aducea ca jertfă un miel, noaptea, și toți participau la un fel de ospăț de comuniune cu divinitatea ocrotitoare, pregătiți de plecare. Poate că aceasta e sărbătoarea pentru care i-au cerut faraonului să-i lase să iasă în pustiu, dar ritul a fost păstrat și după sedentarizare.

Probabil că momentul ieșirii din Egipt a coincis cu timpul acestei sărbători; Dumnezeu o folosește, încărcând-o cu sens: de acum ea avea să celebreze intrarea istorică a lui Dumnezeu în istoria poporului ales, manifestându-se în primul rând ca Eliberatorul. E sărbătoarea trecerii de la robie la libertatea profundă, dată de Dumnezeu. Ulterior a fost pusă în legătură cu Sărbătoarea azimelor, probabil la origine o sărbătoare agrară, a noilor

roade (preluată de la cananeeni), în care se aduc ca jertfă, în semn de recunoștință și de cerere pentru viitor, primele grâne. Situată în apropierea Paștelui a dus treptat la asimilare (cf. Ex 23:14-15).

Relatarea din Exod 12:1-28 nu reflectă direct momentul istoric, ci „liturgizarea“ lui (narațiune obiectivă, fără dramatism, elemente de rubrică liturgică, insistența asupra repetării în timp).

Paștele rămâne în general o sărbătoare de familie; până la Iosia (cf. 2Rg. 22-23) sunt puține momente în care se vorbește despre o celebrare pascală. Odată cu reforma lui Iosia, de centralizare a cultului, el devine una din cele trei sărbători de pelerinaj.

Cincizecimea/sărbătoarea săptămânilor (Şavuot), la șapte săptămâni după Paște, este la origine o sărbătoare a secerișului grânelor; ea capătă sensul de amintire a promulgării Legii pe Sinai (Ex 23:16).

Sărbătoarea corturilor (Sukkot): la origine o sărbătoare de toamnă a strănerii recoltei, e îmbogățită cu amintirea peregrinării prin pustiu (Ex. 23:16).

Yom hakkipurim (Yom Kippur): deși ritualul e pus pe seama perioadei din pustiu (Lev 16 și 23:27-32), nu există în Biblie date despre celebrarea ei decât după întoarcerea din exil.

Ritualul era specific: se jertfeau un berbec (ardere-de-tot), un țap (pentru păcatele poporului), un taur/vițel (pentru păcatele marelui preot). Se stropea în sanctuar cu sângele victimelor. Era singura dată când se intra în Sfânta Sfințelor: marele preot stropea cu sânge rostind Numele inefabil. Un al doilea țap e destinat lui „Azazel“ (concepție populară despre „demonii deșertului“?). Marele preot îi pune mâinile pe cap (în semn de transmitere a încărcăturii păcatelor), apoi îl alungă în pustiu.

Ulterior se vor adăuga:

Hanukka: amintind purificarea templului de către Iuda Macabeul, după pângărirea lui sub Antioh al IV-lea (cf. 2Mac 10:1-8).

Purim: amintind salvarea evreilor de către Dumnezeu prin Estera (Est 9:24).

Roș hașșana, anul nou (cu rădăcini în Lev 23:23-25).

Semnificația sărbătorilor este legată de noțiunea de „memorial” (*zikkaron*). „A-ți aminti” de lucrările lui Dumnezeu, meditănd asupra lor, e de o importanță capitală, fiind legătura cu rădăcinile, motivația acțiunii viitoare, descoperirea sensului prezentului (cf. Ps 63:7-9; Ps 143:5).

Nu înseamnă doar rememorarea evenimentului, ci, mai ales, a semnificațiilor lui, valabile pentru fiecare generație și garanție pentru viitor (dacă Dumnezeu a făcut aceste fapte mântuitoare în trecut, El, care e mereu același, le va face și în viitor).

În termeni teologici: o acțiune a lui Dumnezeu e săvârșită într-un anume moment istoric; însă, în același timp, deoarece Dumnezeu, veșnic fiind, este într-un perpetuu prezent, ea este mereu contemporană cu fiecare generație. Doar că omul trebuie să se „conecteze” la ea: aceasta se realizează printr-un semn de amintire, dar mai ales în liturgie. Un „memorial” este, deci, un obiect, un gest, un rit, prin care omul se face contemporan cu actul fondator/mântuitor al lui Dumnezeu.

Orice acțiune liturgică e un *zikkaron* al minunilor divine (Ne 2:20; Ps 11:4), dar mai ales ritul pascal, ca memorial al eliberării fondatoare. La întrebarea copilului: „Ce are deosebit această noapte, de ce facem noi așa?”, în răspunsul ritual se subliniază faptul că din generație în generație omul trebuie să considere că el însuși a ieșit din Egipt: „Nu doar pe părinții noștri i-a răscumpărat Cel Sfânt, binecuvântat fie El, ci și pe noi ne-a răscumpărat împreună cu ei...” (*Haggada de Pesah*).

SABATUL

Prin *ziua de sabbat* se înțelege, în mod obișnuit, ultima zi a săptămânii, în care comunitatea iudaică își încetează activitatea pentru a se odihni și a participa la cultul de la sinagogă. Trebuie spus, totuși, că această zi dedicată odihnei și cultului a cunoscut de-a lungul timpului numeroase modificări. Astfel, textele cele mai vechi ale Bibliei atestă că *sabatul* nu era, inițial, o sărbătoare săptămânală, ci una lunară. Era vorba, foarte probabil, de o sărbătoare legată de luna plină.

Astfel de celebrări sunt atestate atât în Mesopotamia, cât și la Ugarit (Siria). Într-adevăr, un poem din secolul XVII î.H. (*Poemul lui Atrahasis*) menționează termenul de *šapattu/šabattu* (termen apropiat de cel ebraic *šabbāt*), care desemna cea de-a cincisprezecea zi a lunii, luna plină, una din cele mai importante zile ale calendarului lunar, alături de luna nouă și de primul pătrar. Pentru cei din Ugarit, doar două zile ale calendarului erau importante: luna nouă și luna plină. În ziua de lună plină aveau loc celebrări festive prezidate de rege, celebrări în cadrul cărora se ofereau numeroase jertfe (RS 24.253). În Sfânta Scriptură regăsim ecouri ale acestor sărbători. Astfel, în texte mai vechi (sec. VIII î.H.), sunt pomenite *neomeniile* (lunile noi) și *sabatele* (lunile pline) ca fiind zile de sărbătoare, de încetare a activităților (cf Am 8:5) și de oferire de jertfe (Is 1:13).

Etimologia termenului *šabbāt* este și astăzi foarte disputată. Unii autori stabilesc o legătură între acest termen și akkadianul *šapattu*. O altă explicație stabilește o legătură între termenul ebraic *šabbāt* și rădăcina *ŠBB*, atestată în arabă, care înseamnă „a crește, a se mări” și trimite la sărbătoarea care celebrează luna plină. Însă ambele au în vedere sărbătoarea lunii pline. În schimb, Biblia stabilește, în relatarea creației (Gen 2:2-3), o legătură etimologică cu verbul *šābat* („a opri, a înceta”), care nu definește

ceva esențial din semnificația sărbătorii. Cât despre cei care au încercat să explice termenul de *šabbāt* derivându-l din numeralul *šeba'*, „șapte“, nu au reușit să ofere suficiente argumente filologice în sprijinul ipotezei lor.

O problemă importantă o reprezintă originea repausului sabbatic. Pentru unii, originea este relativ veche, în timp ce pentru alții, ea nu poate fi anterioară începutului epocii perse (539–333 î.H.). Potrivit lui Jacques Briand, se pare totuși că în epoca monarhiei (sec X–VI î.H.) ziua de sabbat era o sărbătoare ce se celebra o dată pe lună, inițial la sanctuarul de la Betel ori de la Ghilgal și mai apoi la Templul de la Ierusalim. Această sărbătoare se desfășura cu ocazia lunii pline, sărbătoare dublată de cea a lunii noi, care marca începutul lunii calendaristice. În timpul acestor două zile erau consultate oracolele divine. În sprijinul acestor afirmații vin o serie de texte profetice sau istoria femeii sunamite care, spre surprinderea soțului ei, se duce la profetul Eliseu într-un moment nepotrivit. Soțul o întreabă: „Pentru ce vrei să mergi astăzi la el? Nu este nici lună nouă, nici sabbat“ (2Rg 4:23).

În afara acestor sărbători lunare, cunoscute de altfel în întreg Orientul Apropiat antic, anumite texte legislative mai vechi par să ateste în Israel existența unei zile de repaus la fiecare șapte zile: „Șase zile să lucrezi, iar în ziua a șaptea să încetezi [*tišbōt*]...“ (Ex 34:21). În acest enunț se poate remarca faptul că repaosul săptămânal coexistă cu sărbătoarea lunară a sabbatului, fără vreo legătură între ele, în ciuda prezenței în enunț a verbului *šābat*. De aici înțelegem că, pe timpul monarhiei, celebrarea lunară a sabbatului și repaosul săptămânal erau două practici încă independente. Abia în perioada exilului, în sec VI î.H., se va stabili o legătură între aceste două practici, oferindu-se sabbatului structura fundamentală: „Să lucrezi șase zile, dar a șaptea este sabbat preasfânt, sfânt pentru Domnul... căci în șase zile a făcut Domnul cerurile și pământul, iar în ziua

a șaptea a încetat și și-a tras sufletul" (Ex 31:13-17). Formulată astfel, prescrierea referitoare la sabat operează o dublă separație: în ritmul săptămânii el separă un timp sacru de un timp profan și în același timp îi separă astfel pe iudei, care respectă acest rit, de celelalte popoare, care îl ignoră. Astfel, celebrarea săptămânală a zilei de sabat devine un loc identitar.

În perioada persă ziua de sabat are parte de o importantă îmbogățire a semnificației. Două sunt contextele care contribuie la această îmbogățire: ambientul din sfera Templului (preotesc sau sacerdotal) și ambientul deuteronomist.

Ambientul din sfera Templului, care a elaborat prescripțiile din Exod 20:8-11 sprijinindu-se pe Geneză 2:2-3, transformă sărbătoarea lunară a sabatului într-o sărbătoare săptămânală, amintind că Dumnezeu s-a oprit din lucrare în cea de-a șaptea zi; prin urmare, acest ritm va trebui adoptat de toți membrii poporului lui Dumnezeu. O astfel de interpretare are la bază convingerea, exprimată în Exod 16, că, de vreme ce Dumnezeu îi oferă poporului său hrana (16:8.15.29b) și ritmul existenței (16:29), sabatul este menit să-l determine pe om să aprecieze mai bine darul primit (hrana și viața). Fără acest dar divin toată strădania omului se dovedește a fi deșartă. Așadar, oprindu-se din muncă, poporul ales recunoaște întâietatea darului asupra oricărui efort uman.

Ambientul deuteronomist imprimă în legislația sa (Deut 5:12-15) nevoia unei etici sociale. Într-adevăr, potrivit acestei tradiții, sabatul stabilește o legătură strânsă între eliberarea înfăptuită de Dumnezeu în Egipt și atitudinea încredințată lui Israel de a nu oprima pe nimeni, nici chiar animalul de povară. Preocuparea față de celălalt se înrădăcinează în preocuparea lui Dumnezeu față de poporul său. Experiența trăită de generațiile din trecut le impune generațiilor viitoare o atitudine eliberatoare, o reînnoire a felului de viață care, din timpul părinților, trece

în timpul fiilor pentru ca zilele lor să fie îndelungate și ca să le fie bine pe pământul pe care li l-a dăruit Domnul (v. 16).

Legislația biblică oferă foarte puține informații referitoare la muncile interzise în ziua de sabbat. Ea prescrie interdicția muncii. Astfel, în Exod 20:10, se spune: „Ziua a șaptea este sabbat pentru Domnul, Dumnezeuul tău: să nu faci nici o lucrare...” În acest context nu se face vreo altă precizare; în Exod 35:2-3 se subliniază totuși că nu este îngăduită nici măcar aprinderea focului, iar în Exod 34:21 se precizează că munca trebuie întreruptă chiar și în perioada aratului ori a seceratului.

În secolele II-III d.H., Mișna enunță reguli mult mai precise. Astfel, în zi de sabbat nu este permis ca cineva să deplaseze un obiect în afara casei dincolo de o anumită distanță, să scrie, să taie, să construiască sau să demoleze, să vopsească sau să toarcă etc.: în total, în zi de sabbat îi sunt interzise oricărui evreu 39 de activități. În primele secole ale erei creștine, Înțelepții Talmudului au elaborat o reglementare menită să evite încălcarea potențială a regulilor zilei de sabbat deja stabilite; cu această ocazie ei au detaliat câteva din cele 39 de lucrări menționate în Mișna, de exemplu culegerea unei flori sau tăiatul unei crengi de copac, ambele asimilate recoltatului.

Provenită din iudaism, prima generație creștină s-a confruntat cu o problemă existențială: vestea mântuirii, oferită tuturor prin credința în Isus, o scutește sau nu de împlinirea prescripțiilor rituale ale Legii lui Moise? Potrivit evangheliilor, Isus din Nazaret, deși s-a integrat perfect în atmosfera religioasă a poporului său, a manifestat o mare libertate față de instituțiile și practicile prescrise de Lege. Această libertate se arată și în cazul respectării zilei de sabbat. Fără să încalce vreodată sfințenia acestei zile (Mc 1:21; In 9:16), El a făcut gesturi care să arate că „sabbatul a fost făcut pentru om și nu omul pentru sabbat” (Mc 2:27). Într-adevăr, în compasiunea sa, Isus își îngăduie „în ziua de sabbat să

facă binele mai curând decât răul, să salveze o viață mai degrabă decât să o piardă" (Mc 3:4). Pentru El, ziua de sabbat este ziua Domnului îndurărilor, ziua cinstirii lui Dumnezeu (Mt 12:5; In 7:23): „Fiul Omului este stăpân și peste sabbat" (Mt 2:28). Prin urmare, Biserica creștină primară și-a însușit, din iudaismul în care s-a născut, intuițiile de bază ale zilei de sabbat, iar din atitudinile lui Isus, noua semnificație a acestei zile.

EXODUL

INTRODUCERE LA EXOD

Exodul este a doua carte din Tora; împreună cu următoarele trei formează o unitate tematică privind eliberarea poporului israelit din robie și mersul lui îndelungat prin pustiu, până la Țara Făgăduinței, având în centru Legământul încheiat de Dumnezeu cu el. Este considerat cartea esențială a Vechiului Testament, pentru că tot ceea ce urmează își află aici momentul fondator, referința exemplară: chiar atunci când se prevestesc evenimente care îl „depășesc”, acestea sunt caracterizate tot din perspectiva lui (de ex. „Iată vin zile ... când nu se va mai zice: «Viu este Domnul care i-a scos pe fiii lui Israel din țara Egiptului», ci: «Viu este Domnul care a scos și a adus înapoi seminția casei lui Israel din țara de la miazănoapte, și din toate țările în care îi risipise, și ei vor locui în pământul lor».” Ier 23:7-8). Uneori cartea Exodului a fost numită „Evanghelia Vechiului Testament”, deoarece prezintă intervenția fundamentală a lui Dumnezeu în istoria poporului pe care și l-a ales.

DENUMIRE

Conform obiceiului de a numi cartea după primele ei cuvinte, numele ei ebraic este *We'elleh šemot* („Și acestea sunt numele”), prescurtat *Šemot*. În versiunile vechi, numele este dat după

criteriul conținutului. În Septuaginta, el apare ca *Éxodos*, „ieșire” (după termenul grecesc folosit în Ex 19:1), sau *Éxodos Aigýptou*, „Ieșirea din Egipt”. Varianta latinizată a denumirii grecești se întâlnește în Vulgata: *Exodus*.

În primele traduceri românești, numele e redat ca *Ieșirea*, denumire păstrată până azi în unele ediții. Prima versiune românească în care găsim numele *Exodu* (citit „Exod”) este *Biblia sacra tradusă din hellenesce după a quellor septedeci* de I.H. Rădulescu (Paris, 1858). Sub influență occidentală, o variație a acestui nume (*Esodul*, din VT publicat la Iași, 1865–1869) a fost adoptată de versiunile „britanice” ale Bibliei, fiind apoi încetățenit în forma curentă – *Exod*, odată cu apariția Bibliei traduse de D. Cornilescu (1921).

STRUCTURĂ ȘI CONȚINUT

Se poate spune că Exodul este alcătuit din două secțiuni majore: Eliberarea și Încheierea Legământului, cu implicații practice – Legea și Cultul. Aceste părți sunt precedate de învestirea protagonistului uman – Moise – cu misiunea lui specifică, de profet, conducător și mijlocitor.

Moise: copilăria și tinerețea lui (1–2)

Robia din Egipt

Chemarea lui Moise. Dezvăluirea numelui divin (3)

Misiunea lui Moise la Faraon – plăgile (4–11)

Eliberarea din Egipt

Paștele (12–13)

Trecerea Mării (14:1–15:21)

Manifestări ale Providenței în pustiu, organizare (15:22–18:27)

Legământul – Legea

Pregătirea pentru Legământ (19)

Legea: Decalogul, Codul Legământului (20–23)

Celebrarea Legământului (24)

Construirea sanctuarului

Instrucțiuni despre cort; preoți; jertfe; sărbători (25–31)

Episodul vițelului de aur (32–34)

Confecționarea cortului și manifestarea Prezenței divine (35–40)

TRADIȚIILE TEXTUALE ALE EXODULUI

La Marea Moartă au fost descoperite șaptesprezece fragmente conținând textul Exodului. Șaisprezece fragmente în trei peșteri de la Qumran¹ și un fragment la Wadi Murabba'at (Mur 1.4–5), care pe lângă Exod conține și fragmente din Geneză și Numeri. Unele manuscrise² sunt foarte fragmentare. 2Q2 (2QExodus^a) și 4Q15 (4QExodus^d) au texte radical diferite de toate celelalte tradiții textuale ale Exodului, pe când textul din 4Q1 (4QGenesis-Exodus^a), care conține părți din Exod 1–8 sau 9, este foarte asemănător cu Textul Masoretic. 4Q11 (4Qpaleo-Genesis-Exodus^l), ce conține părți din Exod cap. 1–3, 8–12, 14, 16–20, 22–23, 25–28, 36 și posibil 40, aparent nu este strâns legat de nici o tradiție textuală anterioară. 4Q13 (4QExodus^b) și 2Q2 (2QExodus^a) sunt foarte apropiate de varianta LXX. 4Q17

1. 1Q2 (1QExodus), 2Q2 (2QExodus^a), 2Q3 (2QExodus^b), 2Q4 (2QExodus^c), 4Q1 (4QGenesis-Exodus^a), 4Q11 (4Qpaleo-Genesis-Exodus^l), 4Q13 (4QExodus^b), 4Q14 (4QExodus^c), 4Q15 (4QExodus^d), 4Q16 (4QExodus^e), 4Q17 (4QExodus-Leviticus^f), 4Q18 (4QExodus^g), 4Q19 (4QExodus^h), 4Q20 (4QExodusⁱ), 4Q21 (4QExodus^k), 4Q22 (4Qpaleo-Exodus^m).

2. 1Q2 (1QExodus), 2Q4 (2QExodus^c), 4Q16 (4QExodus^e), 4Q18 (4QExodus^g), 4Q19 (4QExodus^h) și 4Q21 (4QExodus^k).

(4QExodus-Leviticus^f), unul din cele mai vechi manuscrise de la Qumran (sec. III î.H.), conține texte din Exod 38–40 și este asemănător cu textul din Pentateuhul Samaritean. Textul din 4Q22 (4Qpaleo-Exodus^m), un manuscris foarte bine conservat și care conține cap. 6–37 din Exod, este și el foarte apropiat de textul din Pentateuhul Samaritean, iar textul fragmentului de la Murabba'at este identic cu cel din tradiția masoretică.¹

În ceea ce privește mărturia codicelor, din păcate textul Exodului nu a supraviețuit în cel mai vechi manuscris – integral odinioară – al Vechiului Testament (codicele din Alep, 930 d.H.), ci doar în codicele din Leningrad B19^A (1.008 d.H.), care stă la baza edițiilor critice moderne ale Textului Masoretic, parțial în Pentateuhul din Damasc (sec. IX–X d.H.), în Codicele oriental 4445 (850 sau 950 d.H.) și în Codicii din Erfurt (Codices Erfurtenses – sec. XI–XIV d.H.).

RAPORTUL CU DATELE ȘTIINȚIFICE

Concepția despre istoriografie. În Antichitate ideea de istoriografie era oarecum diferită de cea de astăzi. Interesa mai puțin exactitatea cronologică sau evenimentială, autorul fiind preocupat înainte de toate de cauzalitate și de mesaj. Chiar dacă există o insistență asupra obligației de imparțialitate – Tacitus vrea să scrie *sine ira et studio* („fără mânie și fără părtinire“, *Annales*, 1.1) – autorii au ca reper adagiul *historia magistra vitae* („istoria – învățătoare a vieții“, Cicero, *De Oratore*, II.36). Istoria se scrie pentru ca oamenii să tragă din ea învățătură. Iar autorul biblic vrea în primul rând să caute cauzalitatea profundă a întâm-

1. James R. Davila, „Book of Exodus“, în Lawrence H. Schiffman, James C. VanderKam (eds), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, vol. 1, 277–279.

plărilor, și anume implicarea lui Dumnezeu în istoria oamenilor, ceea ce îi arată sensul și o transformă în „istorie sacră” sau „istorie a mântuirii”, în care se manifestă „mâna nevăzută” a Providenței (cf. Irineu, *Adv. Haer.*, V. 18.3). Spre deosebire de viziunea ciclică asupra istoriei, predominantă în Antichitate, evreii sunt primii care au atribuit istoriei un caracter direcționat. Prin aceasta, afirmă Eliade, „profeții valorizează istoria, ajungând să depășească viziunea tradițională a ciclului. Se poate spune despre evrei că au fost primii care au descoperit semnificația istoriei ca epifanie a lui Dumnezeu, concepție reluată și amplificată de creștinism” (Mircea Eliade, 1991, 81). Privită ca mărturie a acțiunii lui Dumnezeu în istorie, Biblia, și mai ales cartea Exodului, devine ea însăși o relatare teologică a istoriei sau, mai precis, o *teologie a istoriei*.

O problemă poate fi datarea prezenței israeliților în Egipt și mai ales ieșirea lor de acolo. Textul biblic ne spune că ei au lucrat la construirea orașelor Pitom și Ramses (Ex 1:11), ceea ce ar sugera că șederea în Egipt s-a petrecut în vremea faraonilor ramesizi din dinastia a XIX-a (sec. XIII–XII î.H.). Cetatea Ramses (eg. Pi-Ramses) a fost zidită de faraonul Seti I și a devenit reședință a faraonului Ramses al II-lea (1304–1238 î.H.). Termenul limită al șederii este considerat anul 1208, când fiul lui Ramses al II-lea, faraonul Merneptah (sau Mineptah) se laudă într-o stelă triumfală că a nimicit „sămânța lui Israel” (COS 2.6, pp. 40–41; *ANET* 376–378). Așadar fie faraonul oprimării ar putea fi identificat cu Seti I, iar faraonul exodului cu Ramses al II-lea, fie faraonul oprimării ar fi chiar Ramses al II-lea, iar faraonul exodului ar fi atunci Merneptah. Este interesantă și identificarea evreilor cu hicsosii făcută de Iosif Flaviu (*Contra Apion* 1.82–92). Conform istoriografiei egiptene, hicsosii, „regii păstori” din dinastiile XIV și XV, au fost izgoniți din Egipt la jumătatea sec. al XVI-lea, ceea ce ar însemna că Iosif Flaviu consideră că exodul ar fi avut

loc în acel context. O altă variantă cronologică este oferită de textul din 1Rg 6:1, după care între exod și construirea templului din Ierusalim de către Solomon s-au scurs 480 de ani, ceea ce ar plasa exodul la jumătatea sec. al XV-lea, chiar în vremea puternicului faraon Tutmoses al III-lea. Cea mai plauzibilă ipoteză rămâne însă cea legată de Ramses al II-lea.

În privința modalității părăsirii Egiptului, textul pare a indica pe alocuri că egiptenii vor să-i alunge, să scape de ei, iar în alte locuri că vor să-i rețină ca indispensabilă mână de lucru. S-a emis, de aceea, ipoteza că ar fi fost mai multe „exoduri”, cu motivații diferite¹, dar important este cel final, eliberator, sub conducerea lui Moise; de aceea narațiunea se referă esențialmente la acesta din urmă, înglobând elemente din celelalte. Important este, din punctul de vedere al intenției textului, că Israel trebuie să-l recunoască pe YHWH ca fiind Dumnezeuul care *l-a scos din țara Egiptului, din casa robiei* (Ex 20:2), ceea ce cheamă răspunsul poporului față de Dumnezeu eliberator.

Cine e „autorul biblic”? Tradiția a atribuit întreaga Toră figurii carismatice a lui Moise. Studiul atent al Pentateuhului a scos însă la iveală indicii care sugerează că textul este rezultatul unui proces de formare și transmitere care s-a desfășurat în mai multe etape și la care au contribuit de-a lungul timpului mai multe persoane, rămase anonime. Evident, încercarea de reconstituire a acestui proces duce inevitabil pe tărâmul conjecturilor și speculațiilor (care se multiplică exponențial pe măsură ce bibliografia de specialitate crește)². Se poate spune deci că „Autorul Bibliei” este Dumnezeu și că, în același timp, autori sunt toți cei care, inspirați de El, au contribuit la alcătuirea textului până la forma lui finală. Prin urmare, expresia „autorul

1. Vezi, de ex., Philippe Gruson, „La naissance d’Israël”, în *La Bible et sa culture*, 135–145.

2. Cf. BTEGen, Introducerea la Tora, 66–71; Bibliografie, 345–353.

biblic“ are un sens generic, referindu-se la fiecare dintre aceștia, sau, mai bine zis, la toți.

Explicarea fenomenelor miraculoase. În timpul din urmă, mai ales începând cu secolul al XIX-lea, diferiți oameni de știință au încercat să explice prin cauze naturale unele fenomene care în Biblie sunt considerate miraculoase. Astfel, privitor la cele zece „urgii“ care au lovit Egiptul, din pricina refuzului Farao-nului de a-i lăsa pe israeliți să plece, cercetătoarea Greta Hort¹ explică schimbarea culorii apei (Ex 7:17) drept rezultat al unor ploi torențiale în platoul african de răsărit, în munții Etiopiei, de unde se alimentează Atbara, afluentul Nilului, cunoscut pentru aluviunile sale roșiatice, aceste ploi determinând prezența lor în exces în Nil; ieșirea broaștelor din apa Nilului (7:27) este considerată consecința naturală a infestării apelor cu cadavrele peștilor, ceea ce va fi alterat și conținutul de oxigen al apei; autoarea identifică muștele de la 8:17 cu *Stomoxys calcitrans*, care apare și dispare pe neașteptate în zonele tropicale și subtropicale (deși Delta Nilului se află în afara arealului insectei respective); „ciuma cumplită“ ce lovește vitele (9:3) ar fi fost cauzată de antrax (*Bacillus anthracis*), iar bubele (9:9-11) ar fi fost produse de aceeași *Stomoxys calcitrans*, dintr-o plagă anterioară; din pricina inundațiilor masive, calendarul agricol ar fi suferit schimbări semnificative, așa că semănăturile vor fi fost făcute mai târziu: culturile de în și orz erau suficient de avansate ca să fie distruse de grindina neașteptată (9:31-32), dar nu grâul și alacul; în sfârșit, întunericul (10:21) ar fi fost pricinuit de *khamzin*, fenomen specific zonei, adică furtuna pornită din Sahara, care aduce praf și nisip.

Cu privire la un alt element miraculos prezent în carte – mana (Ex 16:12-35) – entomologul F.S. Bodenheimer de la Universitatea

1. „The Plagues of Egypt“, *Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft* 69 (1957), 84-103; 70 (1958), 48-59.

Ebraică din Ierusalim, în urma unei expediții în Sinai ce intenționa să verifice o ipoteză lansată cu o sută de ani înainte de botanistul german G. Ehrenberg, a emis în 1927 următoarea ipoteză: mana ar fi fost o secreție a unor insecte (*Trabutina mannipara* în zonele muntoase și *Najacoccus serpentinus* în zonele joase) care trăiesc în arborele numit tamarisc; seva tamariscului este prelucrată de aceste insecte, care secretă bobite dulci comestibile, timp de o lună sau o lună și jumătate, începând cu luna iunie: de altfel, acestea sunt cunoscute ca atare de beduinii din zonă.¹

Toate aceste explicații, chiar dacă ar fi asumate total de oamenii de știință, nu afectează în nici un fel mesajul biblic, al cărui accent nu cade asupra caracterului miraculos al celor relatate, ci asupra valorii lor de semn. Important este că un fenomen sau altul e trimis de Dumnezeu la momentul oportun; de altfel, așa și este interpretat de către toate personajele din narațiune.

TEOLOGIA CĂRȚII EXODULUI

Mai mult decât oricare carte a Bibliei, Exodul se bucură și astăzi de un interes neștirbit și mereu actual. O temă importantă a cărții, care suscită interesul cititorilor, este eliberarea unui popor marginalizat și oprimat (poporul evreu) de sub dominația tiranică a unui mai puternic (Egiptul faraonic). În strânsă legătură cu acest prim *topos* se află modul în care s-a petrecut eliberarea (prin intervenția puternică a lui Dumnezeu) și circumstanțele

1. Fr. S. Bodenheimer, O. Theodor, *Ergebnisse der Sinai-Expedition 1927 der Hebräischen Universität, Jerusalem*, J.C. Hinrichs'sche Buchhandlung, Leipzig, 1929; Bodenheimer, „The Manna of Sinai“, *The Biblical Archaeologist* 10 (1947), pp. 1–6.

în care libertatea dobândită poate fi păstrată (prin păzirea poruncilor și legilor stabilite în cadrul Legământului încheiat la Muntele Sinai între Dumnezeu și popor).

Grație tematicii sale, a doua carte a Torei a devenit paradigma oricărei eliberări, dar mai cu seamă pentru cea așteptată de poporul evreu în momentele de mare cumpănă ale istoriei sale. Astfel, către finalul exilului babilonian, autorul capitolelor 40–55 din cartea lui Isaia vorbește despre timpul unui „nou exod”, iar în perioada celui de-Al Doilea Templu mai mulți psalmi (78; 105; 114; 135; 136) întrețin amintirea acestui eveniment fondator al poporului.

Din punct de vedere teologic, cartea Exodului reprezintă momentul în care Dumnezeu se revelează poporului său, în câteva scene impresionante (Ex 3; 14; 20 etc.), deși nu lipsesc întrebări și contestări de genul: „Dacă nu mă vor crede?” (4:1); „Oare este Domnul în mijlocul nostru sau nu?” (17:7); „Arată-mi slava ta!” (33:18).

În cadrul revelației, un loc aparte este rezervat dezvăluirii Numelui divin. Dacă tradițiile patriarhale ale Genezei se refereau la Dumnezeu ca „Dumnezeul părinților – Dumnezeul lui Avraham, Dumnezeul lui Isac, Dumnezeul lui Iacob” –, în Exod Moise prevede că aceia la care este trimis cu o misiune divină îi vor cere să precizeze Numele acestui Dumnezeu (întrucât numele proprii au adesea, în narațiuni, o funcție anticipatoare). Atunci, „Dumnezeu a spus către Moise: «Astfel să le spui fiilor lui Israel: *Eu-sunt* m-a trimis la voi». Și a mai grăit Dumnezeu către Moise: «Astfel să le spui fiilor lui Israel: Domnul (YHWH), Dumnezeul părinților voștri, Dumnezeul lui Avraham, Dumnezeul lui Isac și Dumnezeul lui Iacob, m-a trimis la voi. Acesta este numele meu pe vecie»” (3:14-15).

Originea și semnificația numelui YHWH sunt disputate (cf. García Lopez, „Dios en la Biblia. 1. Antigo Testamento”, in

Pikaza-Silanes, 1992, 157–176). Ex 3:14 acreditează ideea că el derivă dintr-o formă arhaică a verbului *HYH* („a fi”, „a deveni”, „a se manifesta”). În acest caz *YHWH* ar însemna *Cel care este*, înțeles însă nu atât în sens static, conceptualizat, cum traduce LXX (*egô eimi ho ôn*), ci în sens activ, dinamic, în care ebr. *'ehye^h* „așer *'ehye^h* poate fi înțeles la fel de bine ca *Eu sunt cel care sunt* și *Eu sunt cel care voi fi*. Or, dacă prima variantă implică un element de mister, cea de-a doua sugerează că Dumnezeu își va revela în mod progresiv identitatea, prin cuvinte și prin fapte. În acest sens, nu exagerăm deloc dacă spunem că „întreaga istorie a exodului poate fi citită ca o definiție narativă a acestui Nume” (Bock, 1992, 48).

În sprijinul acestei revelații este utilizat, de altfel, verbul *yāda'* („a cunoaște”, „a recunoaște”). Acesta este unul din cuvintele-cheie ale primei secțiuni a cărții (Ex 1–15). El este folosit pentru a indica faptul că *Dumnezeu cunoaște situația în care se află poporul* (2:25) și știe că *Faraon nu le va îngădui israeliților să plece* (3:19). Verbul mai este utilizat pentru a indica faptul că *Faraon nu l-a cunoscut pe Iosif* (1:18). Această necunoaștere din partea Faraonului și a egiptenilor, care face aluzie indirectă la relatările din Geneză referitoare la patriarhi, reprezintă unul din elementele cele mai semnificative (5:2; 7:3-5). Într-adevăr, miza principală a cap. 1–15 va fi aceea de a le face cunoscut egiptenilor și regelui lor că *Eu sunt Domnul (YHWH)* (7:17; 8:18; 10:2), că *nimeni nu este ca Domnul (YHWH)* (8:6), că *al Domnului este pământul* (9:29). Expresia *Eu sunt Domnul ('anî YHWH)* denotă autoritatea lui Dumnezeu asupra întregului pământ, în speță asupra evreilor și asupra egiptenilor (Ex 14:4.18.25). Identitatea Domnului (YHWH) trimite la o dimensiune universală.

Trebuie remarcat faptul că (re)cunoașterea Domnului este direct legată de suveranitatea sa. Una din temele fundamentale ale cărții Exodului constă în a ști cine este adevăratul stăpân al

lui Israel și, prin urmare, dacă Israel trebuie să-l slujească pe Faraon sau pe Domnul (YHWH). Or, fiindcă regele egiptean nu-l (re)cunoaște pe Domnul (YHWH) și i se împotrivesște, Dumnezeu săvârșește fapte minunate care frâng cerbicia adversarului. Așa se face că Domnul ajunge să fie descris ca războinic și rege suveran în episodul miracolului mării (Ex 14) și în celebra Cântare de biruință (Ex 15:3-17). „Această amintire a unei acțiuni militare a Domnului (YHWH) ... constituie conținutul specific și reprezintă tema cea mai veche a mărturisirii de credință referitoare la eliberarea din Egipt“ (Seters, 1994, 134–139).

Exodul ilustrează foarte bine modul în care suveranitatea Domnului (YHWH) contrastează cu cea a lui Faraon (cf. de ex., Ex 3:7-10 cu 5:5-18). Dinamica narațiunii se îndreaptă, potrivit titlului cărții lui G. Auzou, *de la robie la slujire* (Auzou, 1961), mai precis *de la robia impusă de Faraon la slujirea liberă a Domnului*¹. În cele din urmă, Dumnezeu își afirmă suveranitatea în mijlocul poporului prin prezența sa în sanctuar, în calitate de Stăpân (Ex 15:17), și prin prezența Slavei sale în Cortul Întâlnirii (Ex 40:34-38). Israel îl recunoaște în mod liber pe Domnul (YHWH) ca unicul său Dumnezeu și rege și îi aduce cult ca atare. Momentul afirmării suveranității depline a lui Dumnezeu va fi, potrivit mentalității acelor timpuri din Orientul Apropiat, cel al „instalării“ în templul care îi este dedicat.

Nu în ultimul rând, trebuie remarcat faptul că Dumnezeu este deopotrivă protagonistul evenimentelor exodului (Ex 15:21; Os 12:10; 13:4) și al celor de pe Muntele Sinai (Ex 19:3.20; 24:9.12-13; Deut 33:2; Jud 5:4; Ps 68:9). În tradiția referitoare la Sinai, elementul constitutiv este reprezentat de venirea lui Dumnezeu, iar consecința acestei veniri este mântuirea poporului său. Muntele lui Dumnezeu reprezintă punctul de pornire al Dumnezeului

1. Deși mult mai rare, formulele de recunoaștere apar și în celelalte două părți ale cărții (Ex 16:6.12; 29:44; 31:13).

mântuirii (și nu doar un loc de oprire în peregrinările prin pustiu). În Jud 5:4-5, Sinaiul este prezentat ca muntele de unde vine Dumnezeu pentru a mântui. Acolo începe de fapt exodul (Ex 3) și tot acolo are loc întâlnirea lui Dumnezeu cu poporul său (Ex 19 și urm.). În textul actual al Exodului, Muntele sfânt este scena evenimentelor celor mai semnificative, cum ar fi *teofania*, încheierea Legământului, dăruirea Legii și instaurarea cultului. În toate aceste episoade Dumnezeu este eroul principal (Childs, 1983, 131–132).

Potrivit cărții Exodului, Dumnezeu se implică direct în evenimentele care influențează soarta lui Israel. Într-adevăr, pentru poporul evreu ieșirea din Egipt a rămas evenimentul fondator de care va depinde întreaga sa viață, la care vor trebui să se raporteze numeroase instituții, rituri ori credințe și din care se vor hrăni marile speranțe naționale. Originea religiei poporului evreu este indisolubil legată de evenimentul eliberator înfăptuit de Dumnezeu în contextul robiei. Dimensiunea religioasă a acțiunii lui Dumnezeu include, în aceste circumstanțe, și un aspect sociopolitic.

RECEPTAREA CĂRȚII EXODULUI ÎN CREȘTINISMUL TIMPURIU

În creștinism, teologia Exodului este preluată și reinterpretată mai cu seamă în manieră hristologică. Mântuirea înfăptuită de Isus Hristos a fost înțeleasă ca o împlinire a exodului lui Israel, drept care episoade evanghelice precum botezul lui Isus în râul Iordan, ispitirea lui în pustiu, înmulțirea pâinilor pentru mulțimi au fost înțelese ca reiterări ale exodului, în timp ce ultima cină luată cu ucenicii, moartea și învierea lui au fost puse în relație cu Paștele.

Dintre cei patru evangheliști, Matei construiește probabil cel mai subtil sistem de corespondențe tipologice pentru a arăta că Isus este Noul Moise, mai mare decât predecesorul lui. Asemenea Legislatorului veterotestamentar, Isus este prigonit de „faraon” în persoana lui Irod cel Mare, fuge de mânia acestuia, este chemat din Egipt, parcurge o experiență formativă (patruzeci de zile în pustiu) în timpul căreia biruiește probele la care este supus și proclamă o Nouă Lege (Predica de pe Munte, Mt 5-7), care o redefineste și o depășește pe cea veche. O comparație mai clară între Moise și Hristos se întâlnește în Evanghelia după Ioan, care anunță chiar din prolog o temă teologică majoră: „Legea prin Moise a fost dată, însă harul și adevărul prin Isus Hristos au venit” (In 1:17). Fiindcă Isus recapitulează toate instituțiile și experiențele definitorii ale vechiului Legământ, El este adevăratul Sanctuar în care omul se întâlnește cu Dumnezeu (In 2:19-21), precum și Pâinea vieții care coboară din cer (In 6:35).

Apostolul Pavel descrie viața comunității din Corint prin prisma experiențelor de care a avut parte generația Exodului. Cei care au ieșit din Egipt au avut parte de două „sacramente” ce stau la temelia vieții creștine: după ce au fost „botezați în nor și în mare” (1Cor 10:2), „au mâncat aceeași mâncare duhovnicească” și „au băut aceeași băutură duhovnicească” (1Cor 10:3-4), dar în final, fiindcă nu au avut o trăire pe măsura binefacerilor primite, au pierit în pustie. Potrivit Apostolului, evenimentele și personajele din istoria biblică sunt *týpoi*, adică precedente veterotestamentare care „intră în rezonanță” cu evenimente din viața concretă a Bisericii timpurii. Astfel, după cum cei din pustiu au fost atunci „poftitori după lucruri rele”, idolatri, desfrânați și nemulțumiți (1Cor 10:6-10), tot astfel creștinii din Corint pot suferi consecințe dramatice, în ciuda statutului de „aleși” ai lui Dumnezeu, dacă nu-și modelează trăirea după tiparul vieții dumnezeiești.

În viziunea Apostolului Pavel, eliberarea din Egipt reprezintă o prefigurare a eliberării definitive pe care o aduce Isus Hristos, evocat drept „Paștele nostru” (gr. *páscha* poate desemna și „mielul pascal” — 1Cor 5:7). Așadar, elementele paștelui sunt resemnificate și investite cu o mai bogată semnificație: „aluatul vechi” care trebuie înlăturat este „răutatea” (gr. *kakía* denumește „viciul” în general), iar „azimele” aflate în centrul sărbătorii creștine sunt acum „sinceritatea și adevărul” (1Cor 5:8).

Părinții Bisericii au exploatat din plin lecturile creștine ale Exodului, în cheie fie alegorică, fie tipologică. Astfel, pentru Iustin Martirul și Filozoful, Iosua este prefigurarea, „tipul” (*týpos*) lui Isus, cel care va conduce poporul către Împărăția lui Dumnezeu, astfel încât să intre în odihna Domnului (cf. Evr 4:8). Mai mult, el e de părere că Numele divin pe care îl poartă îngerul lui Dumnezeu (Ex 23, 21) nu ar fi altul decât „Isus” (*Dialogul cu iudeul Trifon*, 75). Un comentariu creștin timpuriu la Ex 17:14 vede și el în ucenicul lui Moise nu doar un „fiu al omului, ci pe Fiul lui Dumnezeu, arătat în preînchipuire în trupul lui Isus al lui Navi” (*Epistola lui Barnaba* XII, 9-10).

Mai aproape de zilele noastre, teologi ai dreptății sociale au găsit în Exod un fundament al luptei împotriva oprimării, mizeriei și nedreptății din lumea contemporană.

ECOURI ALE EXODULUI ÎN LITERATURA EUROPEANĂ

Cartea Exodului are ecouri ample nu doar în scrierile teologilor din toate epocile, ci și în marea literatură a lumii. Vom ilustra îndelungata și complexa receptare literară a cărții cu referiri la doar două capodopere de inspirație biblică: *Divina comedie* a lui Dante și *Paradisul pierdut* al lui Milton.

Ieșirea fiilor lui Israel din Egipt este transformată de Dante, cu ajutorul alegoriei, în cheia de boltă a celei de-a doua părți a *Comediei*. Nu este deci întâmplător că penitenții care se îndreaptă către Muntele Purgatoriului, străbătând marea în luntrea condusă de îngerul-călăuză, cântă Psalmul 114 [LXX 113] – *In exitu Israel de Aegypto*; eliberarea evreilor de sub stăpânirea lui Faraon servește, în plan spiritual, ca ilustrare a eliberării sufletului de sub dominația păcatului și a morții. Moise este pomenit în toate cele trei secțiuni ale *Comediei*. Eliberat din Limb de către Hristos, odată cu toți ceilalți sfinți ai Vechiului Testament (*Inf.* 4.57), Moise ajunge să ocupe un loc de frunte în empireu, în giganticul trandafir alb ale cărui petale sunt rezervate sufletelor drepților (*Par.* 32.130-132). Deși Dante nu-i dă numele, cititorul își dă seama fără greș cine este conducătorul sub a cărui îndrumare a trăit cu mană poporul nerecunoscător, schimbător și sucit (*quel duca sotto cui visse di manna / la gente ingrata, mobile e retrosa*).

Milton face aluzie la figura lui Moise încă din primele rânduri ale poemului său. Muza pe care o evocă bardul nevăzător este aceeași care pe vârful Muntelui Sinai l-a „inspirat și pe păstorul care a învățat aleasa seminție“ cum s-au ivit din haos cerul și pământul (I.6-10). Tot în prima carte a *Paradisului*, oastea lui Satan izgonită din cer este asemenea rogozului dus de vânt în largul Mării Roșii, ale cărei ape au înghițit odinioară armata lui Faraon, identificat de Milton în persoana legendarului despot egiptean Busiris (I.304-312):

„La fel plutesc și ierbi de mare, când,
 Armat cu crude vânturi, Orionul
 Izbește-n ale Mării Roșii țarmuri,
 Ce valu-și abătu peste Busiris
 Și peste cavaleria din Memphis,
 Cât urmăreau, cu ura lor perfidă,
 Pe veneticii din Goshen, cei care

Văzură de pe țarm amar de leșuri
 Plutind, precum și roți de care rupte;
 Așa și mârșavele oști zăceau,
 Pierdute, semănate peste valuri,
 De hâda lor schimbare năucite.¹

Totuși, la porunca lui Satan, legiunile de duhuri înfrânte și debusolate se replează asemenea norului de lăcuste adus de Moise asupra Egiptului (I.338-345):

„Precum când varga-i, fiul lui Amram,
 În ziua grea pentru Egipt, rotind-o
 De-a lungul țarmului, chemat-a norul
 Lăcustelor de smoală, împânzindu-l
 Un vânt de răsărit, asemeni nopții,
 Scăldând în beznă Nilul și pământul
 Întins al Faraonului păgân –
 La fel de numeroși spurcații îngeri
 Pluteau sub bolta Iadului, tot printre
 Flăcări de jos, de sus și dimprejur,
 Până când lancea marelui Sultan
 Al lor o ridică dând semn ca zborul
 Să li se-ndrepte-n cumpănă egală
 Spre vatra de pucioasă întărită.”²

Poetul trece în revistă căpeteniile demonice importante – Moloh, Chemoș, Peor, Baal, Astarte, Dagon etc. – pe care le socotește răspunzătoare pentru apariția și răspândirea idolatriei în lume. Această „molimă” (*infection*) a pătruns inclusiv în Israel, când aurul adus de israeliți a fost folosit pentru a făuri „vițelul din Horeb”, păcat pe care „răzvrătitul rege” (*i.e.* Ieroboam)

¹ John Milton, *Paradisul pierdut*, trad. Aurel Covaci, Ed. Minerva, (Biblioteca pentru toți), București, 1972, p. 11.

² *Ibid.*, p. 12.

I-a săvârșit ulterior îndoit: la Betel și la Dan (I.482-485). În același context, Milton introduce o aluzie la ultima urgie: noaptea ieșirii din Egipt a fost momentul când „Iehova [...] umblând odată, într-o noapte, / Peste Eghipet, dintr-o lovitură, / I-a fost făcut întâi-născuții una / Cu toți behăitorii zei ai săi“ (I. 487-489).¹

FANIC SAU FONIC? DESPRE „VEDEREA AUZITĂ“ A LUI DUMNEZEU ÎN REVELAȚIA SINAITICĂ

Revelația divină este percepută îndeobște ca revelație vizuală – epifanie, teofanie, angelofanie –, toate aceste denumiri derivând de la verbul grec *phainomai* („a apărea“, „a se arăta“). Cum însă omul, în virtutea cezurii ontice între creat și necreat, nu-l poate vedea pe Dumnezeu, înseamnă că acest tip de revelație este, de fapt, unul mijlocit: Creatorul își manifestă prezența printr-un înger, prin rugul aprins sau prin alt intermediar. De altfel, majoritatea teofaniilor din Vechiul Testament sunt descrise ca apariții ale unor îngeri (de ex. cel care are Numele Domnului „întru el“, Ex 23:21). Însă Dumnezeu vorbește și poate fi auzit, ca în Ex 33:19, fără ca prin aceasta omul să fie vătămat.

Pare atunci un paradox faptul că, în tradiția ebraică, Moise este considerat cel mai mare dintre profeți tocmai pentru că „nu s-a mai ridicat în Israel proroc ca Moise, pe care Domnul să-l fi cunoscut față către față“ (Deut 34:10; cf. Ex 33:11). La prima citire, această afirmație apare în contradicție cu răspunsul Domnului către Moise, consemnat tot în textul biblic: „Nu vei putea să-mi vezi fața, căci omul nu poate să mă vadă și să trăiască“ (Ex 33:20).

1. Ibid., p. 17.

O soluție la aparenta contradicție este propusă de învățatul evreu Maimonide, cel care atrage atenția asupra faptului că, în limba ebraică, *pānīm* poate însemna atât „față”, cât și „prezență”: „*Pānīm* este termenul care desemnează fața oricărei ființe vii. [...] Este totodată un termen care marchează prezența omului și statutul lui. În acest sens s-a spus: «Domnul însă grăia cu Moise față către față» (Ex 33:11), ca o prezență către altă prezență, fără intermediar” (Maimonides, *Guide*, I.37).

În Biblia ebraică sunt folosite două cuvinte pentru a reda verbul „a vedea”/„a privi”: *rā'āh* și *hibbīt*. Dintre acestea, numai al doilea este utilizat pentru a indica vederea directă, nemijlocită, și aceasta numai în legătură cu Moise „care privea (*yabbīt*) forma (*t'munā^h*) lui Dumnezeu” (Num 12:8; cf. Maimonides, *Guide*, II.35)¹.

După părerea rabinilor, diferența dintre Moise și ceilalți profeți este aceea că el privea Prezența divină printr-o oglindă luminată, în timp ce aceștia o vedeau printr-o oglindă fără de lumină (*T. bab.*, Yebamot 49b). Aceasta înseamnă că Moise privea la imaginea lui Dumnezeu reflectată în chiar rațiunea sa, pe când ceilalți profeți vedeau doar amprenta (*t'munā^h*) lăsată de Dumnezeu în oglinda imaginației lor.²

Atunci când Moise cere să vadă slava lui Dumnezeu, el primește doar o revelație a Numelui, oral-auditivă: „Și-n fața ta voi striga numele Domnului” (Ex 33:19). Așadar, Moise aude Numele Domnului, iar ceea ce vede aflăm abia din versetul 23: „Îmi voi îndepărta mâna și-mi vei vedea spatele; dar fața mea nu poate fi văzută”. Caracterul preeminent *fonic*, auditiv, față de cel *fanic*, vizual, al revelației sinaitice este întărit și de textul din Deut 4:12 („Și v-a grăit Domnul din mijlocul focului: sune-

1. Faur, 1999, 79.

2. *Ibid.*, 75.

tul cuvintelor l-ați auzit, dar înfățișarea nu i-ați văzut-o, ci doar glasul [i l-ați auzit]”), după cum observă același Maimonide: „Și a fost descris acest lucru, *față către față*. La fel, cuvintele: «Domnul însă grăia cu Moise față către față» – cu privire la vorbirea sa ca fiind o adresare [către Moise]. Prin urmare, se spune: «a auzit un glas care-i grăia». A devenit, așadar, evident că auzirea glasului fără intermedierea unui înger este descrisă ca fiind: «față către față». În acest sens s-a mai spus: «iar fața mea nu o vei vedea» (Ex 33:23), însemnând: adevărul existenței mele așa cum este el nu poate fi surprins” (Maimonides, *Guide*, I.37).¹

Această revelație auditivă poate fi însoțită de un element vizual (norul, fulgerele), așa cum se întâmplă la primirea Legii de către Moise, pe muntele Sinai. Ea însă provoacă simțurile într-un mod paradoxal, ca atunci când „tot poporul a văzut glasurile (*w'kol-hā'ām rō'im 'et haqqōlōt*)” (Ex 20:18). De aceea, putem chiar afirma că revelația sinaitică este o minune dumnezeiască în care legile naturii par a fi suspendate, iar stimulii audiovizuali bulversează simțurile celor prezenți, tocmai pentru a evidenția „transcendența immanentă” a lui YHWH.

În mistica iudaică, glasurile din revelația sinaitică sunt „cele șapte glasuri”, rostite însă într-un singur „glas” (Deut 4:12), așa cum e formularea în Psalmul 29:3-9 (*cf. T. bab.*, Shabbat 88a; *m. Tanh. Shemot* 25; *Ex. Rab.* V.9; 28.6), și prin care Tora a fost dăruită poporului lui Israel. Însă acest glas dumnezeiesc este perceput de popor doar nearticulat, ca un sunet difuz (Deut 4:12; *cf. Fp* 22:7-9), Moise fiind acela care îl face inteligibil israeliților și, astfel, și conținutul celor zece porunci (Maimonides, *Guide*, II.33). Altfel spus, Moise este tălmăciul care vorbește cuvântul lui Dumnezeu pe limba poporului său, după cum arată

1. Apud Madeea Axinciuc, 2008, 267. Vezi Moses Maimonides, *The Guide of the Perplexed*, II.45.

textul biblic (Deut 5:5). Intermedierea lui Moise se explică prin funcția primordială a profetului, aceea de a mijloci între Dumnezeu și poporul său. Or, profeția presupune o relație directă între două persoane, între „Eu” și „tu”, între YHWH și profetul său, terțul, în cazul de față poporul lui Israel, fiind doar martorul și destinatarul final al revelației sinaitice.¹

Unii bibliști sesizează în acest strat redacțional al Torei o deplasare a revelației divine dinspre vizual spre auditiv, corespunzătoare unui monoteism strict care respinge antropomorfismul. Astfel, Orlov numește această identificare a prezenței divine cu rostirea „o revelație teo-auditivă (*theo-aural*)”². Geller afirmă că revelația de pe muntele Horeb (Deut 4) dăruiește poporului evreu adevărata cunoaștere, cunoaștere adevărată care vine doar prin auz.³ Pe urmele lui Heinrich Graetz, cel care face clasică distincția între orientarea vizuală a culturii Greciei antice (păgâne) și cea auditivă, specifică lumii iudaice (monoteiste), José Faur⁴ aduce argumente suplimentare pentru întâietatea paradigmei oral-auditivă în contextul revelației divine. De bună seamă, autorul deuteronomist n-a văzut o greșeală de limbă în relatarea din Ex 20:18 („și poporul a văzut glasurile”) alegând să păstreze verbul *ra’ah* alături de un stimul auditiv, afirmă Michael Carasik⁵; prin aceasta redactorul biblic a deschis o profundă problemă teologică, filozofică și psiholo-

1. Faur, 1999, 150.

2. Andrei A. Orlov, „Praxis of the Voice”, *Journal of Biblical Literature* 127 (2008), pp. 53–70.

3. Stephen A. Geller, „Fiery Wisdom: Logos and Lexis in Deuteronomy 4”, *Prooftexts* 14 (1994), pp. 103–139.

4. „Adevărul grecilor este vizual. Prin urmare, acesta este legat de lume ca spațiu. Pentru evrei cea mai înaltă manifestare a adevărului este percepută la nivel auditiv” (Faur, 1986, 29–30).

5. Cf. Michael Carasik, „To See a Sound: A Deuteronomic Rereading of Exodus 20:15”, *Prooftexts* 19 (1999), p. 263.

gică, pe care exegetul consideră că deuteronomistul o rezolvă în Deut 5:4-5.

Adevăratul miracol, miezul revelației sinaitice, conchide Faur, „nu au fost glasurile și fulgerele, ci faptul că poporul le-a perceput ca manifestări ale unei Realități Supreme neantropomorfe, realizând astfel un salt cuantic de la gândirea mitică la gândirea rațională”¹, de la timpul ciclic la istoria liniară. Scopul revelației sinaitice era ca poporul evreu să ajungă la certitudinea (*al-yaqīn* – în arabă, limba în care a scris Maimonide) existenței lui YHWH și a unicității lui printr-o experiență nemijlocită (în arabă *bi-l-mušāhada*) (Maimonides, *Guide*, III.24), iar astfel să devină „o împărăție de preoți și un neam sfânt” (Ex 19:6).

1. Faur, 1999, 139.

EXODUL

1 ¹Iar acestea sunt numele fiilor lui Israel care s-au dus în Egipt cu Iacob; fiecare s-a dus cu familia sa: ²Ruben, Simeon, Levi și Iuda, ³Isahar, Zabulon și Beniamin, ⁴Dan și Neftali, Gad și Așer. ⁵Și a fost [așa]: toți cei ieșiți din coapsele lui Iacob erau șaptezeci de suflete; Iosif era [deja] în Egipt. ⁶Și au murit Iosif și toți frații săi și toată generația aceea. ⁷Iar fiii lui Israel au fost rodnici, au sporit, s-au înmulțit și s-au întărit nespus de mult, încât s-a umplut țara de ei.

⁸Și s-a ridicat peste Egipt un rege nou, care nu-l cunoscuse pe Iosif. ⁹El a spus către poporul său: „Iată, poporul fiilor lui Israel este prea numeros și prea puternic pentru noi. ¹⁰Haideți să ne arătăm iscusiți față de el, ca nu cumva să se [mai] înmulțească și, de s-ar isca vreun război, să treacă de partea vrăjmașilor noștri, să lupte împotriva noastră și să plece din țară.“ ¹¹Și au pus peste el vătafi de corvoadă ca să-l împileze cu munci silnice. Și [poporul] a zidit pentru Faraon cetățile-grânare Pitom și Ramses. ¹²Dar cu cât îl împilau mai mult, cu atât se înmulțea și cu atât se răspândea, încât [pe egipteni] i-a apucat groaza de fiii lui Israel. ¹³Și i-au muncit egiptenii pe fiii lui Israel cu asprime ¹⁴și le-au făcut viața amară cu aprigă robie, la lut și la cărămizi și la tot soiul de munci ale câmpului, cu toate muncile la care i-au supus cu asprime. ¹⁵Regele Egiptului a vorbit către moașele

evreice – numele uneia era Șifra, iar al alteia era Pua – ¹⁶și le-a spus: „Când le moșiți pe evreice și le vedeți pe pietrele nașterii, dacă este băiat, să-l omorâți, iar dacă este fată, să fie lăsată în viață!” ¹⁷Dar moașele s-au temut de Dumnezeu și n-au făcut după cum le grăise regele Egiptului, ci i-au lăsat în viață pe băieți. ¹⁸Regele Egiptului le-a chemat pe moașe și le-a zis: „De ce ați făcut lucrul acesta? I-ați lăsat în viață pe băieți!” ¹⁹Moașele i-au răspuns lui Faraon: „Evreicele nu sunt ca femeile egiptene, ci sunt vânjoase și nasc până să ajungă moașa la ele.” ²⁰Dumnezeu le-a făcut bine moașelor și poporul s-a înmulțit și s-a întărit nespun de mult. ²¹Și a fost [așa]: fiindcă moașele s-au temut de Dumnezeu, El le-a sporit casele. ²²Atunci Faraon a dat poruncă întregului său popor, zicând: „Pe orice băiat care se naște să-l azvârliți în Râu, iar pe orice fată să o lăsați în viață!”

2 ¹Un om din casa lui Levi a mers și a luat [de nevastă] o fiică a lui Levi. ²Femeia a zămislit și a născut un fiu; a văzut că era chipeș și l-a ascuns vreme de trei luni. ³Iar când n-a mai putut să-l țină ascuns, a luat pentru el un coș de papirus, pe care l-a uns cu catran și cu smoală, a așezat pruncul în coș și l-a pus între trestii, la malul Râului. ⁴Iar sora lui se ținea deoparte, ca să afle ce are să i se întâmple. ⁵Fiica lui Faraon s-a coborât să se scalde în Râu, iar însoțitoarele ei umblau pe malul Râului. Ea a văzut coșul între trestii și a trimis slujnica să-l aducă. ⁶Când l-a deschis, l-a văzut pe copil: și, iată, un băiețel care plângea! Și i s-a făcut milă de el și a spus: „Acesta e dintre copiii evreilor.” ⁷Sora lui i-a spus fiicei lui Faraon: „Să mă duc să-ți chem o femeie-doică dintre evreice ca să ți-l alăpteze pe copil?” ⁸Fiica lui Faraon i-a răspuns: „Du-te!” Și fata a mers și a chemat-o pe mama copilului. ⁹Fiica lui Faraon i-a spus: „Ia acest copil și alăptează-mi-l, iar eu îți voi da simbrie.” Așa că femeia a luat copilul și l-a alăptat. ¹⁰Când copilul s-a făcut mare, l-a adus la fiica lui Faraon; și el i-a fost fiu. Și ea i-a pus numele „Moise”, zicând: „Fiindcă l-am scos din apă.”

¹¹Și a fost [așa]: în zilele acelea, când Moise s-a făcut mare, a ieșit la frații săi și a văzut corvezile lor; a văzut cum un egiptean lovea un evreu, dintre frații săi. ¹²S-a uitat într-o parte și-n alta, a văzut că nu este nimeni, l-a lovit de moarte pe egiptean și l-a ascuns în nisip. ¹³A ieșit și a doua zi; și, iată, doi evrei erau prinși într-o încăierare. A spus celui netrebnic: „Pentru ce-l lovești pe aproapele tău?” ¹⁴Acela însă i-a răspuns: „Cine te-a pus pe tine căpetenie și judecător peste noi? Nu cumva ai de gând să mă omori și pe mine, cum l-ai omorât pe egiptean?” Moise s-a înspăimântat și și-a spus în sinea lui: „Negreșit, faptul este cunoscut!” ¹⁵Faraon a auzit de lucrul acesta și căuta să-l omoare pe Moise. Dar Moise a fugit de la fața lui Faraon și s-a așezat în ținutul Midianului. Și s-a așezat lângă fântână. ¹⁶Preotul din Midian avea șapte fiice. Ele au venit să scoată apă și au umplut jgheburile ca să adape turma tatălui lor, ¹⁷însă păstorii au venit și le-au izgonit. Atunci Moise s-a sculat, le-a izbăvit și le-a adăpat turma. ¹⁸Și când s-au întors la Reuel, tatăl lor, el le-a întrebat: „Cum de ați venit atât de repede astăzi?” ¹⁹Ele i-au răspuns: „Un egiptean ne-a scăpat din mâna păstorilor; ba încă ne-a scos apă și a adăpat turma.” ²⁰El și-a întrebat fiicele: „Și unde este? De ce l-ați lăsat pe om [acolo]? Chemați-l să mănânce!” ²¹Moise s-a învoit să locuiască la omul acela. Și el i-a dat-o lui Moise pe Țipora, fiica sa. ²²Ea a născut un fiu și el i-a pus numele Gherșom, căci zicea: „Pribeag sunt eu în pământ străin.”

²³Și a fost [așa]: după multe zile a murit regele Egiptului și fiii lui Israel suspinau din pricina trudei și strigau, iar țipătul lor, pricinuit de trudă, s-a suit la Dumnezeu. ²⁴Și Dumnezeu a auzit geamătul lor și Dumnezeu și-a adus aminte de legământul său cu Avraham, cu Isac și cu Iacob. ²⁵Și a privit Dumnezeu către fiii lui Israel și Dumnezeu a luat seama.

3 ¹Pe când Moise păștea turma lui Ietro, socrul său, preotul din Midian, a mânat turma dincolo de pustiu și a ajuns la muntele lui Dumnezeu, la Horeb. ²Și îngerul Domnului i s-a arătat

într-o flacăra de foc, din mijlocul unui rug; el s-a uitat și, iată, rugul ardea în foc, și rugul nu se mistuia. ³Moise și-a spus: „Mă voi abate să văd această vedenie măreață: cum de nu se mistuie rugul!“ ⁴Când Domnul a văzut că s-a abătut să vadă, Dumnezeu l-a chemat din mijlocul rugului, zicând: „Moise, Moise!“ Și el a spus: „Iată-mă!“ ⁵Și [Dumnezeu] i-a spus: „Nu te apropia de locul acesta! Scoate-ți încălțăminte din picioare, căci locul pe care stai este pământ sfânt!“ ⁶Și a spus: „Eu sunt Dumnezeuul părintelui tău, Dumnezeuul lui Avraham, Dumnezeuul lui Isac și Dumnezeuul lui Iacob.“ Atunci Moise și-a ascuns fața, căci se temea să-l privească pe Dumnezeu. ⁷Și Domnul a spus: „Văzut-am bine chinul poporului meu care este în Egipt, și strigătul lor din pricina asupritorilor l-am auzit, căci îi cunosc suferințele. ⁸Și m-am coborât ca să-l scap din mâna egiptenilor și să-l scot din pământul acesta spre un pământ bun și întins, spre un pământ care șiroiește de lapte și miere, spre ținutul canaanitului, hititului, amoritului, perizitului, hivitului și iebusitului. ⁹Și acum, iată, strigătul fiilor lui Israel a ajuns la mine și am văzut și asuprirea cu care îi apasă egiptenii. ¹⁰Și acum, mergi, și te voi trimite la Faraon ca să scoți poporul meu, pe fiii lui Israel, din Egipt.“ ¹¹Moise i-a spus lui Dumnezeu: „Cine sunt eu ca să merg la Faraon și să-i scot pe fiii lui Israel din Egipt?“ ¹²Și [Dumnezeu] a spus: „Voi fi cu tine negreșit și acesta să-ți fie semnul că Eu te-am trimis: după ce vei scoate poporul din Egipt, veți sluji lui Dumnezeu pe muntele acesta.“

¹³Și Moise i-a spus lui Dumnezeu: „Iată, eu mă voi duce la fiii lui Israel și le voi spune: «Dumnezeul părinților voștri m-a trimis la voi.» Iar de mă vor întreba: «Care este numele lui?», ce le voi spune?“ ¹⁴Atunci Dumnezeu a spus către Moise: „Eu-sunt-cel-ce-sunt!“ Și a spus: „Astfel să le spui fiilor lui Israel: «Eu-sunt m-a trimis la voi.»“ ¹⁵Și a mai grăit Dumnezeu către Moise: „Astfel să le spui fiilor lui Israel: «Domnul, Dumnezeuul

părinților voștri, Dumnezeuul lui Avraham, Dumnezeuul lui Isac și Dumnezeuul lui Iacob, m-a trimis la voi.

Acesta este numele meu pe vecie

și aceasta este pomenirea mea din neam în neam.»

¹⁶Mergi și strânge-i pe bătrânii lui Israel și spune-le: «Domnul, Dumnezeuul părinților voștri, Dumnezeuul lui Avraham, Isac și Iacob, mi s-a arătat, zicând: Negreșit am luat aminte la voi și la ce vi s-a făcut în Egipt. ¹⁷Și am zis: Vă voi scoate din chinul Egiptului spre pământul canaanitului, hititului, amoritului, perizitului, hivitului și iebusitului, spre un pământ care șiroiește de lapte și miere». ¹⁸Și vor asculta de glasul tău. Și vei merge, tu și bătrânii lui Israel, la regele Egiptului și îi vei spune: «Domnul, Dumnezeuul evreilor, ne-a ieșit înainte; și acum, [lasă-ne] să mergem cale de trei zile în pustiu ca să aducem jertfe Domnului, Dumnezeului nostru.» ¹⁹Dar Eu știu că regele Egiptului nu vă va îngădui să mergeți decât [silit de] o mână puternică. ²⁰Îmi voi întinde atunci mâna și voi lovi Egiptul cu toate minunile mele pe care le voi face în mijlocul lui. Și apoi vă va da drumul. ²¹Și voi face ca poporul acesta să capete trecere în ochii egiptenilor și va fi [așa]: când veți pleca, nu veți ieși cu mâinile goale. ²²Fiecare femeie va cere de la vecina ei și de la cea care locuiește în casa ei lucruri de argint și lucruri de aur și veșminte ca să le puneți pe fiii voștri și pe ficele voastre. Și îi veți despuia pe egipteni.“

4 ¹Moise a răspuns: „Dar dacă nu mă vor crede și nu vor asculta de glasul meu, ci vor spune: «Nu ți s-a arătat Domnul?»“

²Atunci Domnul i-a spus: „Ce ai în mână?“ „Un toiag“, a răspuns el. ³Și [Domnul] i-a spus: „Aruncă-l la pământ!“ Și l-a aruncat la pământ și s-a făcut șarpe, iar Moise a fugit din fața lui.

⁴Și Domnul a spus către Moise: „Întinde-ți mâna și apucă-l de coadă!“ Și [Moise] a întins mâna și l-a înșfăcat, și s-a făcut toiag în mâna lui. ⁵„Pentru ca ei să creadă că ți s-a arătat Domnul,

Dumnezeul părinților lor, Dumnezeul lui Avraham, Dumnezeul lui Isac și Dumnezeul lui Iacob.“ ⁶Și Domnul i-a mai spus: „Vără-ți mâna în sân!“ Și [Moise] și-a vârât mâna în sân și când a scos-o, iată, mâna i se făcuse leproasă, ca zăpada. ⁷Și i-a spus: „Vără-ți iar mâna în sân!“ Și [Moise] și-a vârât iar mâna în sân și a scos-o din sân și, iată, se făcuse la loc cum îi era trupul. ⁸„Deci dacă nu te vor crede și nu vor asculta de glasul celui dintâi semn, vor da crezare glasului semnelui următor. ⁹Iar dacă nu vor crede nici amândouă semnele și nu vor asculta de glasul tău, să iei din apa Râului și să o verși pe uscat; și apa pe care ai luat-o din Râu se va face sânge, pe uscat.“ ¹⁰Și i-a spus Moise Domnului: „Rogu-te, Stăpâne, eu nu sunt om meșter la vorbă, nici de ieri, nici de alaltăieri, nici de când grăiești robului tău, căci rostirea și limba îmi sunt împleticite.“ ¹¹Și Domnul i-a răspuns: „Cine i-a făcut omului gură? Sau cine-l face mut, sau surd, sau cu vedere, sau orb? Oare nu Eu, Domnul? ¹²Și acum, du-te și Eu voi fi cu gura ta și te voi învăța ce să grăiești!“ ¹³[Moise] a răspuns: „Rogu-te, Stăpâne, trimite pe cine vei vrea să trimiți!“ ¹⁴Atunci mânia Domnului s-a aprins împotriva lui Moise și [Domnul] i-a vorbit: „Oare nu [mai] este și fratele tău Aron, levitul? Știu că el se pricepe la vorbă. Ci iată-l, iese în întâmpinarea ta și când te va vedea se va bucura în inima lui. ¹⁵Să grăiești către el și să pui cuvintele în gura lui, iar Eu însumi voi fi cu gura ta și cu gura lui și vă voi învăța ce să faceți. ¹⁶El va grăi în locul tău către popor și va fi [așa]: el îți va sluji drept gură și tu vei fi pentru el [ca] Dumnezeu. ¹⁷Și să iei în mână toiagul acesta cu care vei face semnele.“

¹⁸Moise s-a dus înapoi la Ieter, socrul său, și i-a spus: „Rogu-te, [îngăduie-mi] să plec, să mă întorc la frații mei care sunt în Egipt și să văd dacă mai sunt în viață.“ Și Ietro i-a spus lui Moise: „Mergi în pace!“ ¹⁹Domnul spusese către Moise în Midian: „Du-te înapoi în Egipt, căci au murit toți oamenii care căutau

[să-ți ia] viața.“ ²⁰Atunci Moise și-a luat femeia și fiii și i-a suit pe măgar și s-a întors în pământul Egiptului. Și Moise a luat toiagul lui Dumnezeu în mână. ²¹Și Domnul a spus către Moise: „Când vei ajunge iarăși în Egipt, vezi să faci în fața lui Faraon toate minunile pe care le-am pus în mâna ta. Dar Eu îi voi îndârji inima și nu va da drumul poporului să plece.“ ²²Și să-i spui lui Faraon: «Așa vorbește Domnul: Israel este fiul meu întâi-născut. ²³Am spus către tine: Dă drumul fiului meu să plece, ca să-mi slujească. Dar tu n-ai vrut să-i dai drumul. Iată, îl voi ucide pe fiul tău întâi-născut!»“

²⁴Și a fost [așa]: pe drum, la locul de popas, Domnul i-a ieșit în întâmpinare și a căutat să-l omoare. ²⁵Țipora a luat o cremene, a tăiat prepuțul fiului său, l-a atins de picioarele lui și a spus: „Negreșit, tu ești pentru mine soț-de-sânge!“ ²⁶Atunci [Domnul] l-a lăsat. Și ea a spus „soț-de-sânge!“ din pricina tăierii împrejur.

²⁷Domnul i-a vorbit lui Aron: „Mergi în întâmpinarea lui Moise, în pustiu.“ El a mers. Și l-a întâmpinat pe muntele lui Dumnezeu, și l-a sărutat. ²⁸Moise i-a vestit lui Aron toate cuvintele Domnului cu care îl trimisese și toate semnele pe care i le poruncise. ²⁹Moise și Aron au mers și i-au adunat pe toți bătrânii fiilor lui Israel. ³⁰Și Aron a grăit toate cuvintele pe care Domnul le grăise către Moise și a făcut semnele sub ochii poporului. ³¹Și poporul a crezut. Și când au auzit că Domnul i-a cercetat pe fiii lui Israel și că a văzut chinul lor, s-au plecat și s-au închinat.

5 ¹După aceea Moise și Aron s-au dus și i-au spus lui Faraon: „Așa vorbește Domnul, Dumnezeul lui Israel: «Dă drumul poporului meu să plece ca să țină o sărbătoare pentru mine în pustiu.»“ ²Faraon a răspuns: „Cine este Domnul, ca să ascult de glasul lui și să-i dau drumul lui Israel să plece? Nu-l cunosc pe Domnul și nici lui Israel nu-i voi da drumul să plece!“ ³Ei au

spus: „Dumnezeul evreilor ne-a ieșit înaintea. Îngăduie-ne să mergem cale de trei zile în pustiu pentru a aduce jertfe Domnului, Dumnezeului nostru, ca nu cumva să ne bată cu ciumă sau cu sabie.“ ⁴Regele Egiptului le-a răspuns: „Moise și Aron, de ce abateți poporul de la muncile lui? Mergeți la corvezile voastre!“ ⁵Și a mai zis Faraon: „Iată, acum poporul țării e numeros și voi vreți să-i opriți de la corvezile lor!“ ⁶În aceeași zi Faraon a poruncit vătafilor poporului și ispravnicilor lui, zicând: ⁷„Nu mai dați poporului paie pentru facerea cărămizilor, ca mai înainte. Să meargă ei și să-și adune singuri paie.“ ⁸Dar să cereți de la ei numărul de cărămizi pe care-l făceau mai înainte; să nu-l micșorați, căci sunt niște trântori. De aceea strigă, zicând: «Să mergem să aducem jertfe Dumnezeului nostru.» ⁹Să se îngreuneze truda asupra oamenilor, ca să aibă ce lucra și să nu mai ia seama la cuvinte mincinoase!“ ¹⁰Vătafii poporului și ispravnicii lui au ieșit și au spus poporului, zicând: „Așa vorbește Faraon: «Nu vă mai dau paie. ¹¹Mergeți voi înșivă și adunați paie de pe unde veți găsi, căci nu vi se va scădea nimic din munca voastră.»“ ¹²Și poporul s-a răspândit prin toată țara Egiptului, ca să strângă miriște pentru paie. ¹³Și vătafii îi zoreau, zicând: „Împliniți muncile, sarcina de zi cu zi, ca atunci când erau paie!“ ¹⁴Și ispravnicii fiilor lui Israel, care fuseseră puși peste ei de vătafii lui Faraon, erau bătuți și certați: „De ce nu v-ați împlinit sarcina facerii de cărămizi și ieri și astăzi, ca mai înainte?“ ¹⁵Atunci ispravnicii fiilor lui Israel s-au dus și s-au plâns la Faraon, zicând: „De ce faci una ca asta robilor tăi?“ ¹⁶Nu li se mai dau paie robilor tăi, dar ne spuneți: «Faceți cărămizi!» Iată, robii tăi sunt bătuți, în vreme ce de vină e poporul tău!“ ¹⁷El însă a spus: „Trântori sunteți! Trântori! De aceea ziceți: «Să mergem să aducem jertfe Domnului.»“ ¹⁸Și acum, duceți-vă și muncii! Paie nu vi se vor mai da, însă numărul de cărămizi îl veți da!“ ¹⁹Și ispravnicii fiilor lui Israel s-au văzut la ananghie,

când li s-a spus: „Să nu scădeți nimic din numărul cărămizilor voastre, din sarcina de zi cu zi!“ ²⁰Și au dat peste Moise și Aron, care se ațineau să-i întâlnească, pe când ieșeau ei de la Faraon. ²¹Și le-au spus: „Domnul să privească asupra voastră și să judece, căci din pricina voastră am ajuns să duhnim în ochii lui Faraon și în ochii slujitorilor lui, punând [astfel] sabie în mâna lor ca să ne ucidă.“ ²²Moise s-a întors către Domnul și a spus: „Stăpâne, de ce ai făcut rău acestui popor? De ce m-ai trimis? ²³Căci, de când m-am dus la Faraon ca să grăiesc în numele tău, el i-a făcut rău acestui popor, iar de izbăvit, Tu n-ai izbăvit poporul tău.“ ⁶ ¹Domnul a spus către Moise: „Acum vei vedea ce-i voi face lui Faraon, căci [silit] de mână puternică le va da drumul și [silit] de mână puternică îi va izgoni din pământul lui.“

²Dumnezeu a grăit către Moise și i-a spus: „Eu sunt Domnul! ³Eu m-am arătat lui Avraham, lui Isac și lui Iacob ca Dumnezeu Atotputernic, dar sub numele meu – *Domnul* – nu m-am făcut cunoscut lor. ⁴Și am statornicit legământul meu cu ei ca să le dau țara Canaanului, pământul pribegiei lor, în care au pribegit. ⁵Și am auzit geamătul fiilor lui Israel, pe care egiptenii îi țin în robie; și mi-am adus aminte de legământul meu. ⁶De aceea, spune-le fiilor lui Israel: Eu sunt Domnul și vă voi scoate de sub corvezile egiptenilor, și vă voi izbăvi din robia lor, și vă voi răscumpăra cu braț întins și cu judecăți mari. ⁷Și vă voi lua ca popor al meu și voi fi Dumnezeul vostru și veți cunoaște că Eu sunt Domnul, Dumnezeul vostru, care v-a scos de sub corvezile egiptenilor. ⁸Și vă voi duce în pământul despre care am jurat cu mâna ridicată că-l voi da lui Avraham, lui Isac și lui Iacob; și vi-l voi da în stăpânire. Eu sunt Domnul!“ ⁹Moise a grăit astfel către fiii lui Israel, dar ei n-au ascultat de Moise, din pricina duhului deznădăjduit și a trudei crâncene.

¹⁰Și Domnul a grăit către Moise, zicând: „Du-te și grăiește către Faraon, regele Egiptului, să dea drumul fiilor lui Israel din

țara lui!" ¹²Dar Moise a grăit în fața Domnului, zicând: „Iată, fiii lui Israel nu m-au ascultat; cum oare mă va asculta Faraon pe mine, cel cu buze netăiate-împrejur?”

¹³Domnul a grăit către Moise și către Aron și le-a dat porunci pentru fiii lui Israel și pentru Faraon, regele Egiptului, ca să-i scoată pe fiii lui Israel din țara Egiptului.

¹⁴Acestea sunt căpeteniile caselor părinților lor: fiii lui Ruben, întâiul-născut al lui Israel: Hanoch și Palu, Hețron și Carmi. Acestea sunt familiile lui Ruben. ¹⁵Și fiii lui Simeon: Iemuel și Iamin și Ohad și Iachin și Tohar și Șaul, fiul unei canaanite. Acestea sunt familiile lui Simeon. ¹⁶Și acestea sunt numele fiilor lui Levi, după spițele lor: Gherșon și Qehat și Merari. Și anii vieții lui Levi: o sută treizeci și șapte de ani. ¹⁷Fiii lui Gherșon: Livni și Șimei, după familiile lor. ¹⁸Și fiii lui Qehat: Amram și Ițehar și Hebron și Uziel. Și anii vieții lui Qehat: o sută treizeci și trei de ani. ¹⁹Și fiii lui Merari: Mahli și Muși. Acestea sunt familiile lui Levi, după spițele lor. ²⁰Și Amram a luat-o de nevastă pe Iocheved, mătușa sa; și ea i-a născut lui pe Aron și pe Moise. Și anii vieții lui Amram: o sută treizeci și șapte de ani. ²¹Și fiii lui Ițhar: Core și Nefeg și Zicri. ²²Și fiii lui Uziel: Mișael și Elțafan și Sitri. ²³Și Aron a luat-o de nevastă pe Elișeva, fiica lui Aminadav, sora lui Nahșon; și ea i-a născut lui pe Nadav și pe Avihu, pe Eleazar și pe Itamar. ²⁴Și fiii lui Core: Asir și Elqana și Aviasaf. Acestea sunt familiile qorahiților. ²⁵Și Eleazar, fiul lui Aron, și-a luat nevastă dintre ficele lui Putiel; și ea i-a născut lui pe Pinhas. Acestea sunt căpeteniile [caselor] părinților leviților, după familiile lor. ²⁶Aceștia sunt Aron și Moise cărora le spusese Domnul: „Scoateți-i pe fiii lui Israel din pământul Egiptului, după oștirile lor.” ²⁷Ei sunt cei care au grăit către Faraon, regele Egiptului, ca să-i scoată pe fiii lui Israel din Egipt. Aceștia sunt Moise și Aron.

²⁸Și a fost [așa]: în ziua când a grăit Domnul către Moise în pământul Egiptului, ²⁹Domnul a grăit către Moise, zicând: „Eu

sunt Domnul! Grăiește către Faraon, regele Egiptului, tot ce îți grăiesc Eu.“³⁰ Și Moise a zis înaintea Domnului: „Iată, sunt om cu buze netăiate-împrejur. Cum oare să mă asculte pe mine Faraon?“⁷ ¹Domnul a spus către Moise: „Vezi, te-am rânduit dumnezeu pentru Faraon; iar Aron, fratele tău, va fi profetul tău.“² Tu vei grăi tot ce îți voi porunci, și Aron, fratele tău, îi va grăi lui Faraon ca să dea drumul fiilor lui Israel din țara lui.³ Și Eu voi învârtoșa inima lui Faraon și voi înmulți semnele și minunile mele în pământul Egiptului.⁴ Și, fiindcă Faraon nu va va asculta, voi pune mâna mea asupra Egiptului și voi scoate oștirile mele, poporul meu, pe fiii lui Israel, din pământul Egiptului, cu judecăți mari.⁵ Și vor cunoaște egiptenii că Eu sunt Domnul, când îmi voi întinde mâna asupra Egiptului și-i voi scoate pe fiii lui Israel din mijlocul lor.“⁶ Moise și Aron au făcut cum le poruncise Domnul; așa au făcut.⁷ Iar Moise avea optzeci de ani și Aron avea optzeci și trei de ani, când au grăit către Faraon.

⁸Domnul a spus către Moise și către Aron, zicând: ⁹„Când Faraon va grăi către voi, zicând: «Arătați-ne o minune!», să spui către Aron: «Ia-ți toiagul și aruncă-l înaintea lui Faraon»; și se va face balaur.“¹⁰ Moise și Aron au mers la Faraon și au făcut așa cum le poruncise Domnul; Aron și-a aruncat toiagul înaintea lui Faraon și înaintea slujitorilor lui, și [toiagul] s-a făcut balaur.¹¹ Faraon i-a chemat și el pe înțelepți și pe vrăjitori; la rândul lor, magii Egiptului au făcut așijderea prin descântecele lor.¹² Și-au aruncat fiecare toiegele și ele s-au făcut balauri, însă toiagul lui Aron a înghițit toiegele lor.¹³ Dar inima lui Faraon s-a îndârjit și n-a ascultat de ei, precum grăise Domnul.

¹⁴Și Domnul a spus către Moise: „Îngreunată e inima lui Faraon! N-are de gând să dea drumul poporului.“¹⁵ Du-te la Faraon de dimineață. Iată, va ieși la apă, iar tu să te ații în întâmpinarea lui pe malul Râului; și să iei în mână toiagul care s-a

prefăcut în șarpe. ¹⁶Și să-i spui: «Domnul, Dumnezeul evreilor, m-a trimis la tine, zicând: Dă drumul poporului meu să-mi slujească în pustiu. Dar iată, până acum n-ai ascultat. ¹⁷Așa vorbește Domnul: Prin aceasta vei cunoaște că Eu sunt Domnul! Iată, eu voi lovi cu toiagul din mâna mea apa Râului și ea se va face sânge. ¹⁸Și peștii din Râu vor muri și Râul se va împuți; și egiptenilor le va fi silă să bea apă din Râu.»“

¹⁹Și Domnul a spus către Moise: „Spune-i lui Aron: «Ia-ți toiagul și întinde-ți mâna asupra apelor Egiptului, asupra râurilor lor, asupra canalelor lor, asupra bălților lor și asupra oricărei adunări de ape, ca să se facă sânge.» Și va fi sânge în toată țara Egiptului, [chiar] și în lemne și în pietre.” ²⁰Moise și Aron au făcut așa cum poruncise Domnul; a ridicat toiagul și a lovit apa Râului sub ochii lui Faraon și sub ochii slujitorilor lui; și toată apa Râului s-a făcut sânge. ²¹Peștii din Râu au murit, Râul s-a împuțit, încât egiptenii nu mai puteau să bea apă din Râu; și a fost sânge în toată țara Egiptului. ²²Dar magii Egiptului cu descântecele lor au făcut așijderea. Și inima lui Faraon s-a îndârjit și n-a ascultat de ei, precum grăise Domnul. ²³Și Faraon a făcut cale întoarsă și s-a dus acasă, dar nu și-a pus la inimă nici aceasta. ²⁴Și toți egiptenii au săpat în jurul Râului după apă de băut, căci nu puteau bea din apa Râului. ²⁵Și s-au împlinit șapte zile de când Domnul lovise Râul.

²⁶Domnul a spus către Moise: „Du-te la Faraon și spune-i: «Așa vorbește Domnul: Dă drumul poporului Meu ca să-mi slujească! ²⁷Iar dacă n-ai de gând să le dai drumul, iată, voi lovi toate hotarele tale cu broaște. ²⁸Și Râul va cîlcăi de broaște și se vor sui și vor intra în casa ta și în iatacul tău de culcare, și pe patul tău, și în casele slujitorilor tăi, și pe poporul tău, și în cuptoarele tale, și în covețile de frământat. ²⁹Și broaștele se vor sui pe tine, și pe poporul tău, și pe toți slujitorii tăi.»“ ⁸¹Domnul a spus către Moise: „Spune-i lui Aron: «Întinde-ți mâna cu toia-

gul tău asupra râurilor, asupra canalelor și asupra bălților și adu broaștele peste țara Egiptului.»² Și Aron și-a întins mâna asupra apelor Egiptului și broaștele s-au suit și au acoperit țara Egiptului.³ Și vrăjitorii cu descântecele lor au făcut așijderea și au adus broaște peste țara Egiptului.⁴ Și Faraon i-a chemat pe Moise și pe Aron și a spus: „Rugați-vă Domnului să îndepărteze broaștele de la mine și de la poporul meu și voi da drumul poporului ca să aducă jertfe Domnului.”⁵ Și Moise a vorbit către Faraon: „Binevoiește [să-mi spui] când să mă rog pentru tine, pentru slujitorii tăi și pentru poporul tău, ca broaștele să fie nimicite de la tine și din casele tale și să rămână numai în Râu.”⁶ [Faraon] a răspuns: „Măine!” Iar [Moise] a răspuns: „După cuvântul tău să fie! Ca să cunoști că nu este nimeni asemenea Domnului, Dumnezeului nostru,⁷ broaștele se vor îndepărta de la tine și din casele tale, și de la slujitorii tăi, și de la poporul tău; și vor rămâne numai în Râu.”⁸ Moise și Aron au ieșit de la Faraon; iar Moise a strigat către Domnul din pricina broaștelor pe care le adusese peste Faraon.⁹ Și Domnul a făcut după cuvântul lui Moise și au murit broaștele din case, din curți și de pe câmpuri.¹⁰ Și le-au strâns grămezi-grămezi, iar țara s-a umplut de duhoare.¹¹ Și Faraon a văzut că are păsuire: și-a îngreunat inima și nu le-a dat ascultare, după cum grăise Domnul.

¹² Și Domnul a spus către Moise: „Spune-i lui Aron: «Întinde-ți toiagul și lovește țărâna pământului, și ea se va face țânțari, în toată țara Egiptului.»”¹³ Și au făcut așa: Aron și-a întins mâna cu toiagul său și a lovit țărâna pământului și au năvălit țânțari peste oameni și peste dobitoace; toată țărâna pământului s-a făcut țânțari, în toată țara Egiptului.¹⁴ Și vrăjitorii cu descântecele lor au făcut așijderea, ca să scoată țânțari, dar n-au izbutit; și țânțarii erau pe oameni și pe dobitoace.¹⁵ Atunci vrăjitorii i-au spus lui Faraon: „Acesta e degetul lui Dumnezeu!” Dar s-a îndârjit inima lui Faraon și n-a ascultat de ei, precum grăise Domnul.

¹⁶Și Domnul a spus către Moise: „Scoală-te dis-de-dimineată și aține-te înaintea lui Faraon, iar când va ieși la apă spune-i: «Așa vorbește Domnul: Dă drumul poporului meu să-mi slujească! ¹⁷Iar de nu vei da drumul poporului meu, iată, voi trimite asupra ta și asupra slujitorilor tăi și asupra poporului tău și asupra caselor tale muște; și se vor umple casele egiptenilor de muște, precum și pământul pe care vor sta. ¹⁸Și voi osebi în ziua aceea ținutul Goșenului, în care locuiește poporul meu, încât acolo nu vor fi muște, ca să știi că Eu sunt Domnul în mijlocul țării. ¹⁹Și voi face izbăvire [osebind] între poporul meu și poporul tău; mâine va fi semnul acesta.»“ ²⁰Și Domnul a făcut așa; muștele au năvălit roiuri-roiuri în casa lui Faraon și în casele slujitorilor lui; și în toată țara Egiptului pământul se prăpădea din pricina muștelor. ²¹Faraon i-a chemat pe Moise și pe Aron și a spus: „Mergeți și aduceți jertfe Dumnezeului vostru în țară!“ ²²Dar Moise a spus: „Nu este potrivit să facem așa ceva. Căci urâciunea egiptenilor am jertfi-o Domnului, Dumnezeului nostru. Iată, dacă jertfim urâciunea egiptenilor sub ochii lor, nu ne vor ucide cu pietre? ²³Cale de trei zile vom merge în pustiu și vom aduce jertfe Domnului, Dumnezeului nostru, după cum ne va spune.“ ²⁴Și Faraon a spus: „Eu vă voi da drumul, ca să aduceți jertfe Domnului, Dumnezeului vostru, în pustiu; numai să nu mergeți foarte departe; rugați-vă pentru mine.“ ²⁵Și Moise a răspuns: „Iată, eu ies de la tine și mă voi ruga Domnului ca muștele să se îndepărteze de la Faraon, de la slujitorii lui și de la poporul lui mâine. Numai să nu se poarte iarăși Faraon cu viclenie și să nu dea drumul poporului să aducă jertfe Domnului!“ ²⁶Și Moise a ieșit de la Faraon și s-a rugat Domnului. ²⁷Și Domnul a făcut după cuvântul lui Moise; a îndepărtat muștele de la Faraon, de la slujitorii lui și de la poporul lui; nu a mai rămas nici una. ²⁸Dar Faraon și-a îngreunat inima și nici de data aceasta n-a dat drumul poporului să plece.

9¹Și Domnul a spus către Moise: „Du-te la Faraon și grăiește-i: «Așa vorbește Domnul, Dumnezeu evreilor: Dă drumul poporului meu să-mi slujească! ²Căci dacă n-ai de gând să-i dai drumul și dacă te mai îndârjești împotriva lor, ³iată, mâna Domnului va fi asupra vitelor tale care sunt pe câmp – asupra cailor, asupra măgarilor, asupra cămilelor, asupra cirezilor și asupra turmelor – cu o ciumă cumplită. ⁴Dar va osebi Domnul între vitele lui Israel și vitele egiptenilor, așa încât nu va pieri nimic din tot ce este al fiilor lui Israel.»“ ⁵Și Domnul a pus soroc, zicând: Mâine va face Domnul lucrul acesta în țară.“ ⁶Și a făcut Domnul lucrul acesta a doua zi. Și au pierit toate vitele egiptenilor, însă din vitele fiilor lui Israel n-a pierit nici una. ⁷Și a trimis Faraon [să afle]; și iată, nu pierise nici una dintre vitele lui Israel. Dar inima lui Faraon s-a îngreunat și n-a dat drumul poporului să plece.

⁸Domnul a spus către Moise și către Aron: „Luați-vă un pumn plin cu cenușă din cuptor, iar Moise să o arunce spre cer sub ochii lui Faraon. ⁹Ea se va face o pulbere peste toată țara Egiptului și va pricinui pe oameni și pe dobitoace bube ce se vor umfla cu bășici, în toată țara Egiptului.“ ¹⁰Și au luat cenușă din cuptor și au stat în fața lui Faraon; și a aruncat-o Moise spre cer, și a pricinuit bube cu bășici, care s-au umflat, pe oameni și pe dobitoace. ¹¹Și n-au mai putut sta vrăjitorii în fața lui Moise, din pricina bubelor, căci vrăjitorii aveau și ei bube, așa cum aveau toți egiptenii. ¹²Și a îndârjit Domnul inima lui Faraon, și el n-a ascultat de ei, precum îi grăise Domnul lui Moise.

¹³Și Domnul a spus către Moise: „Scoală-te dis-de-dimineată și aține-te înaintea lui Faraon și spune-i: «Așa vorbește Domnul, Dumnezeu evreilor: Dă drumul poporului meu să-mi slujească! ¹⁴Fiindcă, de data aceasta, voi trimite toate urgiile mele asupra inimii tale, asupra slujitorilor tăi și asupra poporului tău, ca să știi că nu este [altul] ca mine pe întreg pământul.

¹⁵Căci și acum, dacă mi-aș fi întins mâna și te-aș fi lovit cu ciu-mă, pe tine și poporul tău, ai fi fost șters de pe pământ. ¹⁶Și totuși, de aceea ți-am îngăduit să rămâi în picioare, ca să-ți arăt puterea mea; și pentru ca numele meu să fie vestit în tot pământul. ¹⁷Dacă încă te mai ridici împotriva poporului meu și nu-i dai drumul, ¹⁸iată, mâine, pe vremea aceasta, voi aduce grindină mare, cum n-a mai fost în Egipt, din ziua întemeierii lui și până acum. ¹⁹Și acum, trimite-ți la adăpost vitele și tot ce ai pe câmp. Grindina va cădea peste toți oamenii și peste toate dobitoacele care se vor găsi pe câmp și nu se vor fi adunat în case; și vor muri.» ²⁰Aceia dintre slujitorii lui Faraon care s-au temut de cuvântul Domnului și-au adăpostit în case slujitorii și vitele. ²¹Dar cei ce n-au pus la inimă cuvântul Domnului și-au părăsit slujitorii și vitele pe câmp.

²²Domnul a spus către Moise: „Întinde-ți mâna către cer și va cădea grindină peste toată țara Egiptului, peste oameni, peste dobitoace și peste toată iarba câmpului în țara Egiptului.” ²³Moise și-a întins toiagul către cer, iar Domnul a dat tunete și grindină; și cădea foc pe pământ. Și a adus Domnul grindină peste țara Egiptului. ²⁴A bătut grindină foarte grea, și grindina era brăzdată de foc, cum nu mai fusese alta asemenea în toată țara Egiptului, de când s-a încheat ca neam. ²⁵Grindina a nimicit, în toată țara Egiptului, tot ce era pe câmp, de la oameni până la dobitoace; grindina a nimicit și toată iarba câmpului; și a frânt și toți copacii câmpului. ²⁶Numai în ținutul Goșen, unde se aflau fiii lui Israel, nu a căzut grindină. ²⁷Faraon a trimis să-i cheme pe Moise și pe Aron și le-a zis: „Am păcătuțit de data aceasta! Domnul este Cel drept, iar eu și poporul meu suntem cei netrebnici. ²⁸Rugați-vă Domnului să înceteze tunetele lui Dumnezeu și grindina! Iar eu vă voi da drumul și nu veți mai sta.” ²⁹Moise i-a spus: „Când voi ieși în cetate, îmi voi întinde palmele spre Domnul, tunetele vor înceta și grindina nu va mai

cădea, ca să cunoști că al Domnului este pământul! ³⁰Dar eu știu că tu și slujitorii tăi încă nu vă temeți de Domnul Dumnezeu.” ³¹Inul și orzul au fost nimicite, pentru că orzul era în spic, iar inul era în floare. ³²Însă grâul și alacul nu s-au stricat, pentru că sunt mai târzii. ³³Moise a ieșit de la Faraon în cetate, și-a întins palmele spre Domnul, tunetele și grindina au încetat, iar ploaia n-a mai căzut pe pământ. ³⁴Când a văzut Faraon că ploaia și grindina și tunetele au încetat, iarăși a păcătuit și și-a îngreunat inima, el și slujitorii lui. ³⁵Astfel s-a îndârjit inima lui Faraon și nu le-a dat drumul fiilor lui Israel să plece, precum grăise Domnul prin Moise.

10 ¹Și Domnul a spus către Moise: „Du-te la Faraon, căci Eu am îngreunat inima lui și inimile slujitorilor lui ca să săvârșesc în mijlocul lor aceste semne ale mele ²și ca să povestești în auzul fiului tău și al fiului fiului tău cum mi-am bătut joc de egipteni și semnele mele pe care le-am făcut printre ei; și veți cunoaște că Eu sunt Domnul!” ³Atunci Moise și Aron s-au dus la Faraon și i-au spus: „Așa vorbește Domniul, Dumnezeuul evreilor: «Până când te vei împotrivi să te smerești în fața mea? Dă drumul poporului meu să-mi slujească! ⁴Dacă n-ai de gând să-i dai drumul poporului meu, iată, voi aduce mâine lăcusta în hotarele tale. ⁵Și vor acoperi toată fața pământului încât nu se va mai putea vedea pământul și vor mânca ce a scăpat, ce v-a mai rămas în urma grindinei, vor mânca toți pomii care v-au crescut pe câmp. ⁶Și-ți vor umple casele și casele tuturor slujitorilor tăi și casele tuturor egiptenilor, cum n-au mai văzut nici părinții tăi, nici părinții părinților tăi de când erau ei pe pământ până în ziua aceasta.»” [Moise] s-a întors și a ieșit de la Faraon. ⁷Atunci slujitorii lui Faraon i-au zis: „Până când [omul] acesta ne va fi pacoste? Dă drumul oamenilor să slujească Domnului, Dumnezeuului lor. Tot nu înțelegi că Egiptul stă să piară?” ⁸I-au adus înapoi la Faraon pe Moise și pe Aron, iar el le-a zis: „Duceți-vă

și slujiți Domnului, Dumnezeului vostru. Cine sunt cei care vor merge?” ⁹Moise a răspuns: „Vom merge cu tinerii și cu bătrânii noștri; cu fiii noștri și cu fiicele noastre, cu turmele noastre și cu cirezile noastre vom merge, fiindcă avem o sărbătoare a Domnului.” ¹⁰[Faraon] a zis către ei: „Așa să fie Domnul cu voi, precum vă voi da eu drumul vouă și alor voștri. Vedeți că aveți gânduri rele?” ¹¹Nu așa! Ci mergeți voi, bărbații, și-i slujiți Domnului, căci asta ați cerut!” Și i-au izgonit din fața lui Faraon.

¹²Atunci Domnul a spus către Moise: „Întinde-ți mâna asupra țării Egiptului ca să vină lăcustele peste țara Egiptului și să mănânce toată iarba pământului, tot ce a mai rămas în urma grindinei.” ¹³Moise și-a întins toiagul asupra țării Egiptului și Domnul a mânat un vânt de la răsărit asupra pământului, toată ziua aceea și toată noaptea. Dimineată, vântul de la răsărit a adus lăcustele. ¹⁴Și au venit lăcustele peste toată țara Egiptului și s-au așezat în toate hotarele Egiptului, atât de multe cum n-au mai fost asemenea lăcuste înaintea lor; și nici nu vor mai fi după ele altele asemenea. ¹⁵Au acoperit fața întregului pământ și pământul s-a întunecat, au mâncat toată iarba pământului și toți pomii roditori lăsați de grindină; și nimic verde n-a mai rămas în pomi și în iarba câmpului, în toată țara Egiptului. ¹⁶[Atunci] Faraon i-a chemat în grabă pe Moise și pe Aron și a zis: „Am păcătuît împotriva Domnului, Dumnezeului vostru, și împotriva voastră!” ¹⁷Acum, însă, iartă-mi, rogu-te, păcatul, numai de data aceasta; și rugați-vă Domnului, Dumnezeului vostru, să îndepărteze de la mine numai [urgă] aceasta de moarte!” ¹⁸[Moise] a ieșit de la Faraon și s-a rugat Domnului. ¹⁹Și Domnul a stârnit vânt de apus, foarte puternic, care a luat pe sus lăcustele și le-a dus spre Marea de Trestii; n-a mai rămas nici o lăcustă în toate hotarele Egiptului. ²⁰Însă Domnul a îndârjit inima lui Faraon și el nu le-a dat drumul fiilor lui Israel să plece.

²¹Și Domnul a spus către Moise: „Întinde-ți mâna către cer și va fi întuneric peste țara Egiptului, atât de întuneric încât să-l pipăi.“ ²²Iar Moise și-a întins mâna către cer și s-a făcut întuneric beznă în toată țara Egiptului trei zile. ²³Nu se mai vedeau unii pe alții și nimeni nu s-a ridicat din locul lui trei zile; însă la toți fiii lui Israel era lumină, în așezările lor. ²⁴Atunci Faraon l-a chemat pe Moise și i-a zis: „Duceți-vă și slujiți Domnului: numai turmele și cirezile voastre să rămână. Însă ai voștri [pot] merge cu voi.“ ²⁵Dar Moise a răspuns: „Ne dai tu și jertfe și arderi-de-tot spre a le aduce Domnului, Dumnezeuului nostru? ²⁶[Nu], ci vitele noastre să meargă cu noi: nu va rămâne nici o copită, fiindcă din ele vom lua jertfe ca să slujim Domnului, Dumnezeuul nostru; dar până când nu vom ajunge acolo nu știm cum îl vom sluji pe Domnul.“ ²⁷Însă Domnul a îndârjit inima lui Faraon și el n-a vrut să le dea drumul să plece. ²⁸Faraon i-a zis [lui Moise]: „Pleacă de la mine! Ferește-te să-mi mai vezi iarăși fața! Fiindcă în ziua în care vei vedea fața mea vei muri!“ ²⁹Iar Moise i-a răspuns: „Da, tu ai zis! Nu-ți voi mai vedea iarăși fața!“

11 ¹Și Domnul a spus către Moise: „Încă o urgie voi aduce asupra lui Faraon și asupra Egiptului; după aceea el vă va da drumul de aici. Când vă va da drumul, de tot vă va izgoni de aici. ²Grăiește acum în auzul poporului, ca să ceară cu împrumut fiecare bărbat de la vecinul său și fiecare femeie de la vecina sa lucruri de argint și lucruri de aur.“ ³Și Domnul a dat poporului trecere în ochii egiptenilor; de asemenea, Moise era nespus de mare în țara Egiptului, în ochii slujitorilor lui Faraon și în ochii poporului.

⁴Moise a zis: „Așa vorbește Domnul: «La miezul nopții voi trece prin mijlocul Egiptului. ⁵Și vor muri toți întâii-născuți în țara Egiptului, de la întâiul-născut al lui Faraon, care șade pe tronul lui, până la întâiul-născut al slujnicei care stă la rășniță și la toți întâii-născuți ai dobitoacelor. ⁶Și va fi strigăt mare în

toată țara Egiptului, cum n-a mai fost și cum nu va mai fi. ⁷Dar la toți fiii lui Israel, nici măcar un câine nu va mârâi nici la oameni, nici la dobitoace», ca să știți că Domnul osebește între Egipt și Israel. ⁸Și toți acești slujitori ai tăi vor veni la mine și mi se vor închina, zicând: «Ieși, tu și tot poporul care te urmează!»; și după aceea voi ieși. “ Și a ieșit [Moise] de la Faraon aprins de mânie.

⁹Domnul spusese către Moise: „Faraon nu vă va asculta, ca să se înmulțească minunile mele în țara Egiptului!“ ¹⁰Moise și Aron au făcut toate aceste minuni înaintea lui Faraon, însă Domnul a îndârjit inima lui Faraon și el nu le-a dat drumul fiilor lui Israel să plece din țara sa.

12 ¹Domnul a spus către Moise și Aron în țara Egiptului, zicând: ²„Luna aceasta să vă fie începutul lunilor; să vă fie cea dintâi dintre lunile anului. ³Grăiți către toată adunarea lui Israel, zicând: «În [ziua] a zecea a acestei luni, luați-vă câte un miel pentru fiecare familie, câte un miel pentru fiecare casă. ⁴Iar dacă într-o casă sunt prea puțini pentru un miel, să-l ia împreună cu vecinul cel mai apropiat de casa lui, după numărul de suflete. Să socotiți cât poate mânca fiecare din miel. ⁵Să fie un miel fără cusur, de parte bărbătească, de un an; vă veți putea lua fie un miel, fie un ied. ⁶Să-l păstrați până în a paisprezecea zi a acestei luni și atunci toată obștea adunării lui Israel să-l înjunghie pe înserat. ⁷Apoi să luați din sânge și să ungeți amândoi ușorii ușii și pragul de sus al caselor în care îl veți mânca. ⁸Și să mâncați carnea [mielului] în noaptea aceasta friptă la foc; cu azime și ierburi amare s-o mâncați. ⁹Dar să nu mâncați din el [nici] crud, și [nici] fiert în apă, ci fript la foc, capul împreună cu picioarele și măruntaiele lui. ¹⁰Și să nu lăsați nimic din el până dimineată, iar ce ar rămâne din el până dimineată să ardeți în foc. ¹¹Astfel să-l mâncați: cu coapsele încinse, cu încălțările în picioare și cu toiegele în mâini; și să-l mâncați în grabă: este

Paștele Domnului. ¹²Căci în noaptea aceasta voi trece prin țara Egiptului și-i voi lovi pe toți întâii-născuți în țara Egiptului, de la om și până la dobitoc, și împotriva tuturor dumnezeilor Egiptului voi face judecată; Eu sunt Domnul. ¹³Iar sângele vă va fi semn pe casele în care vă veți afla; Eu voi vedea sângele și voi trece pe lângă voi: nici o lovitură spre nimicire nu va fi asupra voastră când voi lovi țara Egiptului. ¹⁴Iar această zi să vă fie spre aducere-aminte, s-o prăznuiți ca sărbătoare a Domnului din neam în neam, ca legiuire veșnică s-o prăznuiți. ¹⁵Șapte zile să mâncați azime; încă din ziua întâi să înlăturați din casele voastre maiaua, căci oricine va mânca din ziua întâi până în ziua a șaptea ceva dospit, sufletul acela va fi tăiat din Israel. ¹⁶Iar în ziua întâi să țineți adunare sfântă și în ziua a șaptea să aveți [din nou] adunare sfântă; nici o lucrare să nu faceți [în aceste zile], însă veți putea pregăti mâncarea pentru fiecare. ¹⁷Să păziți [Sărbătoarea] Azimelor, deoarece chiar în această zi am scos oștile voastre din țara Egiptului. Să păziți ziua aceasta din neam în neam — legiuire veșnică. ¹⁸Din cea de a paisprezecea zi a lunii întâi, seara, să mâncați azime până în seara celei de a douăzeci și una zi a lunii. ¹⁹Șapte zile să nu se afle maia în casele voastre, căci oricine va mânca ceva dospit, sufletul acela va fi tăiat din adunarea lui Israel, fie el venetic, fie de-al locului. ²⁰Nimic dospit să nu mâncați; în toate așezările voastre să mâncați azime.»

²¹Moise i-a chemat pe toți bătrânii lui Israel și le-a zis: „Mergeți să luați din turmă pentru familiile voastre și înjunghiați Paștele. ²²Luați un mănunchi de isop, înmuiați-l în sângele din blid și stropiți pragul de sus și cei doi ușori ai ușii cu sângele din blid; și nici unul dintre voi să nu iasă pe ușa casei până dimineață. ²³Când Domnul va trece ca să lovească Egiptul și va vedea sângele pe pragul de sus și pe cei doi ușori, Domnul va trece pe lângă ușă și nu va îngădui Nimicitorului să intre în casele voastre ca să vă lovească. ²⁴Să păziți lucrul acesta ca

rânduială pentru tine și pentru fiii tăi de-a pururi. ²⁵Iar după ce veți intra în țara pe care Domnul vă va dăruia-o precum a grăit, să păziți datina aceasta. ²⁶Și de va fi să vă întrebe fiii voștri: «Ce înseamnă pentru voi datina aceasta?», ²⁷voi să le răspundeți: «Aceasta este jertfa de Paște pentru Domnul, care a trecut pe lângă casele fiilor lui Israel în Egipt, când a lovit Egiptul, dar a izbăvit casele noastre». Atunci poporul s-a plecat și s-a închinat. ²⁸Fiii lui Israel au mers și au făcut precum le-a poruncit Domnul lui Moise și lui Aron; așa au făcut.

²⁹La miezul nopții, Domnul i-a lovit pe toți întâii-născuți în țara Egiptului, de la întâiul-născut al lui Faraon, care șade pe tronul lui, până la întâiul-născut al celui închis în hrubă și până la toți întâii-născuți ai dobitoacelor. ³⁰Și Faraon s-a sculat noaptea, el și toți slujitorii săi și toți egiptenii, și a fost strigat mare în Egipt, căci nu era casă în care să nu fie mort. ³¹Și [Faraon] i-a chemat pe Moise și pe Aron, noaptea, și le-a zis: „Sculăți-vă și ieșiți din mijlocul poporului meu, și voi, și fiii lui Israel! Și mergeți să slujiți Domnului, precum ați grăit! ³²Luați-vă și turmele și cirezile, precum ați grăit, și mergeți! Și binecuvântați-mă și pe mine!“ ³³Și egiptenii zoreau poporul grăbindu-se să le dea drumul din țară, căci ziceau: „Vom muri cu toții!“ ³⁴Iar poporul și-a luat aluatul, mai înainte de a dospa, [purtându-l] pe umeri în coveți înfășurate în veșmintele lor. ³⁵Fiii lui Israel au făcut după cuvântul lui Moise, și le-au cerut egiptenilor lucruri de argint, lucruri de aur și veșminte, ³⁶iar Domnul a dat poporului trecere în ochii egiptenilor, și ei le-au făcut voia; astfel [fiii lui Israel] i-au despuat pe egipteni.

³⁷Și au pornit fiii lui Israel din Ramses către Sucot, cam șase sute de mii de bărbați mergând pe jos, împreună cu toți ai lor.

³⁸Dar și o mare gloată a plecat cu ei, și turme și cirezi, vite foarte multe. ³⁹Și din aluatul pe care l-au scos din Egipt au copt azime,

întrucât nu se dospise, căci fuseseră izgoniți din Egipt și n-au putut să zăbovească, și nici merinde să-și pregătească.

⁴⁰Șederea fiilor lui Israel în Egipt a fost de patru sute treizeci de ani. ⁴¹Și chiar în ziua în care s-au împlinit cei patru sute treizeci de ani, toate oștirile Domnului au ieșit din țara Egiptului. ⁴²Noapte de veghe a fost pentru Domnul ca să-i scoată pe ei din țara Egiptului. Noaptea aceasta este pentru Domnul: veghe pentru toți fiii lui Israel, din neam în neam.

⁴³Domnul a spus către Moise și Aron: „Aceasta este rânduiala Paștelui. Nici un străin să nu mănânce din el. ⁴⁴Dar să-l tai împrejur pe orice rob cumpărat cu argint și atunci să mănânce din el. ⁴⁵Nici cel pripășit, nici simbriașul să nu mănânce din el. ⁴⁶Într-o singură casă să fie mâncat, să nu scoateți din carne afară din casă și os din el să nu zdrobiți. ⁴⁷Toată adunarea lui Israel să-l prăznuiască. ⁴⁸Iar dacă un venetic va locui cu tine și [va vrea] să facă Paștele Domnului, orice bărbat [din casa lui] să fie tăiat împrejur și atunci se va [putea] apropia să-l facă și va fi ca unul de-al locului. Însă nici un netăiat împrejur să nu mănânce din el. ⁴⁹O singură lege va fi și pentru cel de-al locului, și pentru veneticul care va locui în mijlocul vostru!”

⁵⁰Toți fiii lui Israel au făcut precum le poruncise Domnul lui Moise și lui Aron: așa au făcut. ⁵¹Și chiar în ziua aceea, Domnul i-a scos pe fiii lui Israel din țara Egiptului, cu oștile lor.

13 ¹Domnul a grăit către Moise, zicând: ²„Să-mi sfințești pe orice întâi-născut, pe cel care deschide pânțele, dintre fiii lui Israel, dintre oameni și dintre dobitoace: el este al meu!”

³Moise a zis către popor: „Să vă aduceți aminte de ziua aceasta în care ați ieșit din Egipt, din casa robiei, căci cu mână tare v-a scos Domnul de acolo; și să nu mâncați nimic dospit.

⁴Astăzi ieșiți voi, în luna Aviv. ⁵Iar când Domnul te va duce în țara canaanitului, a hititului, a amoritului, a hivitului și a iebusitului, pe care s-a jurat părinților tăi să ți-o dea, țara care

șiroiește de lapte și miere, să ții această datină în luna aceasta: ⁶șapte zile să mănânci azime, iar în ziua a șaptea să fie sărbătoare pentru Domnul. ⁷Azime să mâncați în cele șapte zile și să nu se afle la tine nimic dospit; nici maia să nu se afle la tine în toate hotarele tale. ⁸În ziua aceea să-i povestești fiului tău, zicând: «Aceasta e ca urmare a celor făcute de Domnul pentru mine, când am ieșit din Egipt.» ⁹Să-ți fie ca un semn pe mână și ca o aducere-aminte între ochii tăi, pentru ca legea Domnului să fie în gura ta, căci cu mână tare te-a scos Domnul din Egipt. ¹⁰Iar tu să păzești rânduiala aceasta, la sorocul ei, an de an.

¹¹Iar când Domnul te va duce în țara canaanitului, precum s-a jurat ție și părinților tăi, și ți-o va da, ¹²să pui deoparte pentru Domnul pe fiecare întâi-născut, fiecare întâi-născut din dobitoacele pe care le vei avea; cei de parte bărbătească sunt ai Domnului. ¹³Dar pe orice întâi-fătat al asinei să-l răscumperi cu un miel; iar de nu-l vei răscumpăra, să-i frângi gâtul. Și pe orice întâi-născut de parte bărbătească dintre fiii tăi să-l răscumperi. ¹⁴Și dacă într-o bună zi te va întreba fiul tău, zicând: «Ce înseamnă aceasta?», tu să-i spui: «Cu puterea mâinii ne-a scos Domnul pe noi din Egipt, din casa robiei. ¹⁵Și, pentru că Faraon se încăpățâna să nu ne dea drumul, Domnul i-a ucis pe toți întâii-născuți în țara Egiptului, de la întâii-născuți ai oamenilor, până la întâii-născuți ai dobitoacelor. De aceea jertfesc eu Domnului pe fiecare întâi-născut de parte bărbătească, iar pe fiecare întâi-născut dintre fiii mei îl răscumpăr».

¹⁶Să-ți fie ca un semn pe mână și ca însemne între ochii tăi, căci cu puterea mâinii ne-a scos Domnul din Egipt.”

¹⁷Când Faraon a dat drumul poporului să plece, Dumnezeu nu l-a călăuzit pe calea spre țara filistenilor, deși era mai aproape, căci a zis Dumnezeu: „Nu cumva să-i pară rău poporului, văzând război, și să se întoarcă în Egipt!” ¹⁸Deci Dumnezeu a pus poporul să ocolească, pe calea pustiului, spre Marea de

Trestii. Fiii lui Israel au ieșit în cete de câte cincizeci din țara Egiptului. ¹⁹Atunci Moise a luat cu sine osemintele lui Iosif, fiindcă Iosif îi legase cu jurământ pe fiii lui Israel, zicând: „Dumnezeu o să vă cerceteze negreșit; atunci să suiți cu voi oasele mele de aici.“ ²⁰Au pornit din Sucot și și-au așezat tabăra la Etam, la marginea pustiului. ²¹Iar Domnul mergea înaintea lor ziua în stâlp de nor, să-i călăuzească pe cale, și noaptea în stâlp de foc, să le lumineze, ca să meargă și ziua, și noaptea. ²²Nu se depărta stâlpul de nor ziua, nici stâlpul de foc noaptea de dinaintea poporului.

14 ¹Domnul a grăit către Moise, zicând: ²„Grăiește către fiii lui Israel să se întoarcă și să-și așeze tabăra în fața Pi-Hahirotului, între Migdol și mare, în fața Baal-Țefonului; în dreptul lui să vă așezați tabăra, lângă mare. ³Fiindcă Faraon va zice despre fiii lui Israel: «S-au rătăcit prin țară, i-a înghițit pustiul!» ⁴Atunci voi îndârji inima lui Faraon și va porni după ei, iar Eu mă voi preamări pe seama lui Faraon și pe seama întregii sale oștiri; iar egiptenii vor cunoaște că Eu sunt Domnul!“ Iar [fiii lui Israel] au făcut așa.

⁵Și i s-a dat de știre regelui Egiptului că poporul a fugit, iar inima lui Faraon și a slujitorilor săi s-a schimbat față de popor, și au zis: „Ce am făcut? Cum de i-am dat drumul lui Israel să plece în loc să ne slujească?“ ⁶Atunci [Faraon] și-a înhamat carul și și-a luat poporul cu sine. ⁷Și a mai luat șase sute de care alese și toate [celelalte] care ale Egiptului; și în toate erau luptători. ⁸Domnul a îndârjit inima lui Faraon, regele Egiptului, și el a pornit după fiii lui Israel, în timp ce fiii lui Israel ieșeau cu braț înalt. ⁹Egiptenii i-au urmărit; și toți caii, carele lui Faraon, călăreții și oștirea lui i-au ajuns când își așezaseră tabăra lângă mare, lângă Pi-Hahiro, în fața Baal-Țefonului.

¹⁰Când Faraon se apropia, fiii lui Israel și-au ridicat ochii și, iată, egiptenii se porniseră după ei. Fiii lui Israel s-au înspăimântat

tare și au strigat către Domnul. ¹¹Și i-au zis lui Moise: „Oare pentru că nu erau morminte în Egipt ne-ai adus să murim în pustiu? Ce ne-ai făcut de ne-ai scos din Egipt? ¹²Oare nu acesta e cuvântul pe care-l grăiam către tine în Egipt, zicând: «Lasă-ne în pace să slujim egiptenilor»? Căci ne-ar fi fost mai bine să slujim egiptenilor decât să murim în pustiu!” ¹³Dar Moise a spus către popor: „Nu vă temeți, stați pe loc și veți vedea izbăvirea Domnului, pe care v-o va face astăzi. Căci pe egiptenii pe care-i vedeți astăzi nu-i veți mai vedea niciodată. ¹⁴Domnul se va lupta pentru voi, iar voi fiți liniștiți!”

¹⁵Atunci Domnul a spus către Moise: „De ce strigi către mine? Grăiește către fiii lui Israel să pornească. ¹⁶Iar tu ridică-ți toiagul și întinde-ți mâna asupra mării și despic-o, iar fiii lui Israel vor merge prin mijlocul mării ca pe uscat. ¹⁷Și Eu, iată, voi îndârji inima egiptenilor și vor veni după voi. Și mă voi preamări pe seama lui Faraon și pe seama întregii lui oștiri, pe seama carelor și călăreților lui. ¹⁸Și vor cunoaște egiptenii că Eu sunt Domnul, când mă voi preamări pe seama lui Faraon, pe seama carelor și călăreților lui.”

¹⁹Și s-a pornit îngerul lui Dumnezeu, care mergea înaintea taberei lui Israel, iar [acum] umbla în urma lor; și s-a pornit stâlpul de nor care mergea înaintea lor și s-a așezat în urma lor. ²⁰A intrat între tabăra egiptenilor și tabăra lui Israel. Era nor și întuneric, dar [norul] lumina noaptea. Și nu s-au apropiat unii de alții toată noaptea. ²¹Iar Moise și-a întins mâna asupra mării; și toată noaptea Domnul a împins marea cu vânt puternic de la răsărit și a făcut din mare uscat, iar apele s-au despicat. ²²Și fiii lui Israel au mers prin mijlocul mării ca pe uscat, iar apele le-au fost zid, de-a dreapta și de-a stânga lor. ²³Egiptenii i-au urmărit și toți caii lui Faraon, carele și călăreții lui au intrat după ei în mijlocul mării. ²⁴În straja dimineții, Domnul s-a uitat din stâlpul de foc și de nor spre tabăra egiptenilor și a adus

învălmășeală în tabăra egiptenilor. ²⁵Și a scos roțile carelor lor, încât le mânau cu anevoie, iar egiptenii au zis: „Să fugim dinaintea lui Israel, căci Domnul se luptă pentru ei cu egiptenii!”

²⁶Domnul a spus către Moise: „Întinde-ți mâna asupra mării, și apele se vor întoarce peste egipteni, peste carele și călăreții lor.” ²⁷Moise și-a întins mâna asupra mării și, pe când mijeau zorile, marea s-a întors la locul ei, iar egiptenii au fugit dinaintea ei, însă Domnul i-a prăvălit pe egipteni în mijlocul mării. ²⁸Apele s-au întors și au acoperit carele, călăreții și toată oastea lui Faraon, care intraseră după [fiii lui Israel] în mare; n-a rămas nici unul dintre ei. ²⁹Dar fiii lui Israel au mers prin mijlocul mării ca pe uscat, iar apele le-au fost zid, de-a dreapta și de-a stânga lor. ³⁰Domnul l-a izbăvit în ziua aceea pe Israel din mâna egiptenilor, iar Israel i-a văzut pe egipteni morți pe țărmul mării. ³¹Israel a văzut mâna cea măreață pe care Domnul a îndreptat-o împotriva egiptenilor și s-a temut poporul de Domnul și au crezut în Domnul și în Moise, slujitorul lui.

15 'Atunci Moise și fiii lui Israel i-au cântat Domnului cântarea aceasta și au zis:

„Voi cânta Domnului,
căci nespus s-a preamărit:
cal și călăreț
a prăvălit în mare!

²Tăria mea și apărarea mea e Domnul:
El mi-a fost mântuire.
Acesta e Dumnezeuul meu și-l voi preaslăvi;
Dumnezeul părintelui meu, și-l voi preaînălța.
³Domnul este un războinic!
Domnul este numele său!

⁴Carele lui Faraon și oștirea lui
le-a azvârlit în mare

și cei mai aleși dintre luptătorii lui
s-au afundat în Marea de Trestii.

⁵Adâncurile i-au acoperit;
au coborât în străfunduri ca o piatră.

⁶Dreapta ta, Doamne,
s-a preamărit întru putere.
Dreapta ta, Doamne,
l-a zdrobit pe vrăjmaș.

⁷Întru mulțimea măreției tale
i-ai doborât pe potrivnici,
ai dat drumul mâniei tale
și i-a mistuit ca pe o miriște.

⁸La suflarea nărilor tale
s-au îngrădădit apele,
au încremenit ca un zid talazurile,
s-au închegat adâncurile în inima mării.

⁹Vrăjmașul zicea:
«Îi voi urmări, îi voi ajunge
și voi împărți prada,
îmi voi îndestula gâtulejul cu ei,
îmi voi scoate sabia,
îi va despuia mâna mea!»

¹⁰Dar Tu ai suflat cu duhul tău
și i-a acoperit marea,
s-au afundat ca plumbul
în ape năvalnice.

¹¹Cine este asemenea ție între dumnezei, Doamne?
Cine este asemenea ție,
minunat întru sfințenie,
înfricoșător în fapte mărețe,
făcător de minuni?

¹²Ți-ai întins Tu dreapta
și i-a înghițit pământul.

¹³Ai călăuzit cu bunăvoința ta
poporul acesta pe care l-ai răscumpărat;
l-ai îndreptat cu puterea ta
spre sălașul sfințeniei tale.

¹⁴Au auzit popoarele
și s-au cutremurat;
zvârcolire i-a cuprins
pe locuitorii Filistiei.

¹⁵Atunci s-au înspăimântat
căpeteniile Edomului,
pe mai-marii Moabului
îi va cuprinde tremur;
s-au topit [de spaimă]
toți locuitorii Canaanului.

¹⁶Vor cădea peste ei
spaimă și groază,
de măreția brațului tău
vor amuți ca o piatră
până va trece poporul tău, Doamne,
până va trece poporul agonisit de tine.

¹⁷Tu-l vei aduce și-l vei sădi
în muntele moștenirii tale,
locul sălășluirii tale,
pe care ți l-ai pregătit, Doamne,
sanctuarul pe care, Stăpâne,
l-au întemeiat mâinile tale.

¹⁸Domnul va împărăți în veac
și în veacul veacului.“

¹⁹Căci au intrat în mare caii lui Faraon, cu carele și cu călăreții lui, și Domnul a întors apele mării asupra lor, dar fiii lui Israel au mers prin mijlocul mării ca pe uscat.

²⁰Iar Miriam prorocița, sora lui Aron, a luat timpanul în mână sa; și toate femeile au ieșit după ea cu timpane și dănțuind. ²¹Și Miriam le răspundea:

„Cântați Domnului,
căci nespus s-a preamărit!
Cal și călăreț
a prăvălit în mare!“

²²Apoi Moise i-a luat pe [fiii lui] Israel de la Marea de Trestii și au ieșit către Pustiul Șur; trei zile au mers prin pustiu, dar n-au găsit apă. ²³Și s-au dus la Mara, dar n-au putut să bea apă din Mara, pentru că era amară; de aceea [locul] s-a chemat Mara.

²⁴Și a cârtit poporul împotriva lui Moise, zicând: „Ce vom bea?“

²⁵[Moise] a strigat către Domnul, și Domnul i-a arătat un lemn; [Moise] l-a aruncat în apă și apa s-a îndulcit. Acolo a dat [Domnul] legiuiiri și hotărâri și acolo a pus [poporul] la încercare. ²⁶Și a zis: „Dacă vei asculta cu adevărat de glasul Domnului, Dumnezeului tău, și vei face ceea ce este drept în ochii lui, și vei asculta de poruncile lui, și vei păzi toate legiuirile lui, nu voi aduce asupra ta nici una dintre suferințele cu care i-am lovit pe egipteni, căci Eu sunt Domnul, Cel ce te vindecă.“

²⁷Și s-au dus la Elim, iar acolo erau douăsprezece izvoare de apă și șaptezeci de palmieri. Și și-au așezat tabăra acolo, lângă apă. ¹⁶Și au pornit din Elim și toată adunarea fiilor lui Israel a ajuns în Pustiul Sin, care este între Elim și Sinai, în a cincisprezecea zi a lunii a doua după ce au ieșit din țara Egiptului. ²Toată adunarea fiilor lui Israel a cârtit împotriva lui Moise și Aron în pustiu. ³Au zis către ei fiii lui Israel: „De-am fi murit de mâna Domnului în țara Egiptului, când stăteam lângă oala

cu carne și mâncam pâine pe săturate! Căci voi ne-ați scos în pustiul acesta ca să omorâți toată obștea aceasta cu foamea.”

⁴Atunci Domnul a spus către Moise: „Iată, vă voi aduce ploaie de pâine din ceruri, iar poporul va ieși și va aduna cât îi trebuie pentru o zi, ca să-l pun la încercare dacă va umbla oare în legea mea sau nu. ⁵În ziua a șasea, când vor pregăti ceea ce au strâns, vor afla de două ori mai mult decât au adunat zi de zi.”

⁶Moise și Aron au zis către toți fiii lui Israel: „Deseară veți ști că Domnul v-a scos din țara Egiptului. ⁷Iar dimineată veți vedea slava Domnului, fiindcă a auzit cântirile voastre împotriva Domnului. Căci ce suntem noi de tot cântiți împotriva noastră?” ⁸Și a zis Moise: „Domnul vă va da deseară carne să mâncați, iar de dimineată pâine să vă săturați, căci v-a auzit Domnul cântirile cu care ați murmurat împotriva lui. Căci ce suntem noi? Cântirile voastre nu sunt împotriva noastră, ci împotriva Domnului!” ⁹Moise i-a zis lui Aron: „Spune întregii adunări a fiilor lui Israel: «Apropiați-vă în fața Domnului, căci v-a auzit cântirile.»” ¹⁰Și în timp ce Aron grăia către toată adunarea fiilor lui Israel, [aceștia] au privit către pustiu și, iată, slava Domnului s-a arătat în nor.

¹¹Domnul a grăit către Moise, zicând: ¹²„Am auzit cântirile fiilor lui Israel! Grăiește către ei, zicând: «Pe înserat veți avea carne să mâncați, iar de dimineată vă veți sătura de pâine; și veți ști că Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru.»” ¹³Pe înserat au venit prepelițe și au acoperit tabăra, iar dimineată un strat de rouă s-a așternut împrejurul taberei. ¹⁴Și după ce s-a ridicat stratul de rouă, iată, pe fața pustiului erau fulgi mărunți, mărunți precum chiciura pe pământ. ¹⁵Și au văzut fiii lui Israel și au zis unul către altul: „Ce-i asta (*man hu*)?”, căci nu știau ce este. Iar Moise le-a spus: „Aceasta e pâinea pe care Domnul v-a dat-o ca hrană. ¹⁶Acesta este cuvântul pe care Domnul l-a poruncit: «Să strângă fiecare dintre voi cât îi trebuie pentru hrană: un omer

de fiecare, după numărul sufletelor voastre; să ia fiecare pentru cei din cortul său.»¹⁷ Și au făcut așa fiii lui Israel; au adunat unii mai mult, alții mai puțin.¹⁸ Și au măsurat cu omerul: celui ce adunase mai mult nu i-a prisosit, iar celui ce adunase mai puțin nimic nu i-a lipsit; fiecare adunase cât îi trebuia pentru hrană.¹⁹ Moise le-a zis: „Nimeni să nu lase din ea până dimineată!”²⁰ Dar n-au ascultat de Moise: unii au păstrat din ea până dimineată și a făcut viermi și s-a împuțit. Și s-a înfuriat Moise pe ei.²¹ Și adunau dimineată de dimineată, fiecare cât îi trebuia pentru hrană, iar când soarele dogorea, se topea.²² În ziua a șasea, au adunat de două ori mai multă hrană, câte doi omeri de fiecare, și toți mai-marii adunării s-au dus să-i spună lui Moise.²³ [Moise] le-a zis: „Așa a grăit Domnul: mâine este sabbat, sabbat preasfânt al Domnului. Coaceți ce aveți de copt și fierbeți ce aveți de fiert, iar tot ce va rămâne lăsați spre păstrare până dimineată.”²⁴ Și au lăsat până dimineată, precum le poruncise Moise, și nici nu s-a împuțit, nici viermi n-a făcut.²⁵ Moise a spus: „Mâncați-o astăzi, căci astăzi este sabbatul Domnului; astăzi n-o veți găsi pe câmp.”²⁶ Șase zile să o adunați, dar în ziua a șaptea, de sabbat, nu va fi.”²⁷ În ziua a șaptea au ieșit [unii] din popor ca să adune, dar n-au găsit.

²⁸ Atunci Domnul a spus către Moise: „Cât mai pregețați să păziți poruncile mele și legile mele?”²⁹ Vedeți că Domnul v-a dat sabbatul; de aceea El vă dă în ziua a șasea hrană pentru două zile. Fiecare să stea la locul lui și nimeni să nu iasă din locul în care se află în ziua a șaptea!”³⁰ Și s-a odihnit poporul în ziua a șaptea.

³¹ Și au numit-o [cei din] casa lui Israel „mană”; și ea era albă ca sămânța de coriandru, iar la gust ca turta cu miere.³² Moise a zis: „Acesta este cuvântul pe care l-a poruncit Domnul: [pune] un omer plin cu ea, spre păstrare din neam în neam, ca ei să vadă pâinea cu care v-am hrănit în pustiu, când v-am scos din țara Egiptului.”³³ Și a zis Moise către Aron: „Ia un vas și pune

în el un omer plin de mană; și așază-l în fața Domnului spre păstrare din neam în neam!“ ³⁴Precum îi poruncise Domnul lui Moise, Aron l-a așezat în fața Mărturieii spre păstrare. ³⁵Iar fiii lui Israel au mâncat mană patruzeci de ani, până când au ajuns la pământ locuit; mană au mâncat până ce au ajuns la marginea țării Canaanului. ³⁶Iar omerul este a zecea parte dintr-o efă.

17 ¹Și a pornit toată adunarea fiilor lui Israel din Pustiul Sin, umblând din loc în loc, după cuvântul Domnului, și și-au așezat tabăra la Refidim; și nu era apă ca să bea poporul. ²Atunci poporul s-a certat cu Moise și i-au spus: „Dă-ne apă să bem!“ Iar Moise le-a spus: „De ce vă certați cu mine, de ce-l ispitiți pe Domnul?“ ³Dar poporul însetase acolo după apă și a cârtit poporul împotriva lui Moise și a spus: „Pentru ce ne-ai scos din Egipt, ca să mă omori pe mine și pe fiii mei și vitele mele cu setea?“ ⁴Atunci a strigat Moise către Domnul, zicând: „Ce să fac cu poporul acesta? Încă puțin, și mă vor omorî cu pietre.“ ⁵Iar Domnul a spus către Moise: „Treci în fața poporului și ia cu tine dintre bătrânii lui Israel, și ia-ți în mână toiagul cu care ai lovit Râul și du-te! ⁶Iată, Eu stau în fața ta acolo, pe stâncă în Horeb, iar tu să lovești în stâncă și va ieși din ea apă și poporul va bea.“ Și a făcut așa Moise sub ochii bătrânilor lui Israel. ⁷Și locului i s-a pus numele Massa și Meriba, pentru cearta fiilor lui Israel și pentru că l-au ispitit pe Domnul, zicând: „Oare este Domnul în mijlocul nostru sau nu?“

⁸Și s-a dus Amalec și s-a luptat cu Israel la Refidim. ⁹Iar Moise a spus către Iosua: „Alege [câțiva] bărbați pentru noi și ieși de te luptă cu Amalec! Măine eu voi sta în vârful dealului și toiagul lui Dumnezeu va fi în mâna mea.“ ¹⁰Și a făcut Iosua precum i-a spus Moise, să se lupte cu Amalec, iar Moise, Aron și Hur s-au suit în vârful dealului. ¹¹Când Moise își ridica mâna, biruia Israel, iar când își lăsa mâna, biruia Amalec. ¹²Dar mâinile lui Moise s-au îngreunat, iar ei au luat o piatră și au pus-o

sub el și el s-a așezat pe ea, iar Aron și Hur l-au apucat de mâini, unul de una și altul de cealaltă, astfel că mâinile lui au fost neclintite până la asfințitul soarelui. ¹³Și l-a trecut Iosua pe Amalec și pe poporul lui prin ascuțișul sabiei.

¹⁴Și a spus Domnul către Moise: „Scrie această aducere-aminte în carte și pune în auzul lui Iosua că voi șterge cu desăvârșire amintirea lui Amalec de sub cer.“ ¹⁵Atunci Moise a zidit un altar și i-a pus numele: „Domnul, steagul meu“; ¹⁶și a spus:

„Mâna pe tronul Domnului!

Războiul Domnului cu Amalec
este din neam în neam!“

18 ¹Și a auzit Ietro, preotul din Midian, socrul lui Moise, toate cele pe care le făcuse Dumnezeu pentru Moise și pentru Israel, poporul său, [anume] că l-a scos Domnul pe Israel din Egipt. ²Și Ietro, socrul lui Moise, a luat-o pe Țipora, femeia lui Moise, după ce el o trimisese [acasă], ³și pe cei doi fii ai ei, ale căror nume erau: Gherșom, pentru că [Moise] zisese: „Pribeag sunt eu în pământ străin“, ⁴și Eliezer, pentru că: „Dumnezeul tatălui meu mi-a venit în ajutor și m-a izbăvit de sabia lui Faraon.“ ⁵Și s-a dus Ietro, socrul lui Moise, cu fiii și cu femeia lui, la Moise, în pustiu, unde își așezase el tabăra, [la] muntele lui Dumnezeu. ⁶Și i-a spus lui Moise: „Eu, socrul tău, Ietro, vin la tine cu femeia ta împreună cu cei doi fii ai ei.“ ⁷Moise a ieșit să-l întâmpine pe socrul său, a făcut plecăciune și l-a sărutat, s-au întrebat unul pe altul de sănătate și au intrat în cort. ⁸Și Moise i-a povestit socrului său toate cele pe care le făcuse Domnul lui Faraon și Egiptului de dragul lui Israel, toate greutățile care s-au abătut asupra lor pe cale și [cum] i-a izbăvit Domnul. ⁹Și s-a bucurat Ietro de tot binele pe care Domnul îl făcuse lui Israel, anume că îl izbăvise din mâna egiptenilor. ¹⁰Și Ietro a spus: „Binecuvântat este Domnul care v-a izbăvit din mâna egiptenilor și din mâna lui Faraon, care a izbăvit poporul

de sub mâna egiptenilor. ¹¹Acum știu că Domnul este mai mare decât toți dumnezeii, pentru că s-a purtat cu semeție împotriva lor.“ ¹²Și Ietro, socrul lui Moise, a luat ardere-de-tot și jertfe pentru Dumnezeu, iar Aron și toți bătrânii lui Israel s-au dus să mănânce cu socrul lui Moise în fața lui Dumnezeu.

¹³Și a fost [așa]: în ziua următoare Moise s-a așezat să judece poporul și a stat poporul înaintea lui Moise de dimineața până seara. ¹⁴Socrul lui Moise a văzut tot ce făcea el pentru popor și i-a spus: „Ce este lucrul acesta pe care îl faci tu pentru popor? De ce șezi tu singur și tot poporul stă înaintea ta de dimineața până seara?“ ¹⁵Și Moise a spus către socrul său: „Pentru că poporul vine la mine să-l întrebe pe Dumnezeu.“ ¹⁶Când se iscă între ei vreo pricină, vin la mine și eu judec între unul și altul și le fac cunoscute îndreptările lui Dumnezeu și legile lui.“ ¹⁷Atunci socrul lui Moise a spus către el: „Nu este bun lucrul pe care îl faci.“ ¹⁸Negreșit te vei istovi, și tu și poporul acesta care este cu tine, fiindcă lucrul este prea greu pentru tine, nu vei putea să-l faci singur. ¹⁹Acum, ascultă de glasul meu. Te voi sfătui și Dumnezeu să fie cu tine! Fii tu [mijlocitor] pentru popor înaintea lui Dumnezeu și adu tu pricinile la Dumnezeu. ²⁰Învăță-i îndreptările și legile și fă-le cunoscută calea în care să meargă și lucrarea pe care s-o facă! ²¹Și vezi tu din tot poporul [care] sunt bărbați destoinici, cu frica lui Dumnezeu, bărbați de încredere, care urăsc câștigul nedrept, și pune-i căpetenii peste mii, căpetenii peste sute, căpetenii peste cincizeci și căpetenii peste zeci. ²²Și ei să judece poporul în toată vremea; și să fie [așa]: orice pricină mare s-o aducă la tine și orice pricină mărunță s-o judece ei; astfel ușurează-ți din ce este asupra ta, iar ei să poarte [povara] împreună cu tine. ²³Dacă faci lucrul acesta – și Dumnezeu [așa] îți poruncește – atunci vei putea să faci față și de asemenea tot poporul acesta se va duce în pace la locul său.“ ²⁴Și a ascultat Moise glasul socrului său, și a făcut tot ce i-a spus. ²⁵Moise a ales bărbați destoinici din tot Israelul

și i-a pus capi peste popor, căpetenii peste mii, căpetenii peste sute, căpetenii peste cincizeci și căpetenii peste zeci. ²⁶Iar ei judecau poporul în toată vremea; pricina grea o aduceau la Moise și orice pricină mărunță o judecau ei. ²⁷Și Moise l-a petrecut pe socrul său și el s-a dus în țara lui.

19 ¹În luna a treia de la ieșirea fiilor lui Israel din țara Egiptului, în ziua aceea, au ajuns în Pustiul Sinaiului. ²Au pornit din Refidim și au ajuns în pustiul Sinaiului, și au poposit în pustiu; Israel și-a așezat tabăra acolo, în fața muntelui. ³Moise s-a suit la Dumnezeu și Domnul a strigat către el din munte, zicând: „Așa să-i spui casei lui Iacob și să le dai de veste fiilor lui Israel: ⁴«Voi ați văzut ceea ce am făcut Egiptului și [cum] v-am purtat pe aripi de vultur și v-am adus la mine. ⁵Și acum, dacă într-adevăr veți asculta de glasul meu și veți păzi legământul meu, veți fi avuția mea dintre toate popoarele, căci al meu este întreg pământul. ⁶Și voi îmi veți fi împărăție de preoți și neam sfânt.» Acestea sunt cuvintele pe care să le grăiești către fiii lui Israel.“ ⁷Și s-a dus Moise și i-a chemat pe bătrânii poporului și le-a pus înainte toate aceste cuvinte pe care i le poruncise Domnul. ⁸Și tot poporul a răspuns laolaltă și au spus: „Tot ceea ce a grăit Domnul vom face.“ Și Moise a dus la Domnul cuvintele poporului. ⁹Iar Domnul a spus către Moise: „Iată, Eu vin la tine în nor întunecat, pentru ca poporul să audă când grăiesc către tine și să se încreadă în tine totdeauna.“ Moise a vestit Domnului cuvintele poporului. ¹⁰Și Domnul a spus către Moise: „Mergi la popor și sfințește-i azi și mâine; și să-și spele veșmintele. ¹¹Și să fie pregătiți pentru ziua a treia, căci în ziua a treia Domnul se va coborî sub ochii întregului popor pe muntele Sinai. ¹²Și să pui hotar poporului de jur împrejur, zicând: «Feriți-vă să vă urcați în munte și să vă atingeți de marginea lui; oricine se atinge de munte va muri negreșit.» ¹³Mână să nu se atingă de el, pentru că negreșit va fi omorât cu pietre sau săgetat cu arcul; nu va rămâne viu, fie dobitoc, fie om; doar când va suna

îndelung cornul să se urce ei în munte.“ ¹⁴Și Moise a coborât din munte la popor, a sfințit poporul și ei și-au spălat veșmintele. ¹⁵Și a spus către popor: „Fiți pregătiți în trei zile; să nu vă apropiați de femeie.“ ¹⁶În ziua a treia, când s-a făcut dimineață, au fost tunete și fulgere și nor greu pe munte și glas foarte puternic de corn, și tot poporul care era în tabără s-a cutremurat. ¹⁷Și Moise a scos poporul din tabără în întâmpinarea lui Dumnezeu și ei au stat la poalele muntelui. ¹⁸Și muntele Sinai fumega tot, pentru că Domnul coborâse peste el în foc; și s-a ridicat fumul lui ca fumul cuptorului și tot muntele s-a cutremurat foarte. ¹⁹Glasul de corn se făcea tot mai puternic; Moise grăia și Dumnezeu îi răspundea cu glas. ²⁰Și a coborât Domnul pe muntele Sinai, în vârful muntelui, și Domnul l-a chemat pe Moise în vârful muntelui, iar Moise s-a urcat. ²¹Atunci Domnul a spus către Moise: „Coboară și dă de știre poporului să nu dea năvală spre Domnul să privească; ca nu cumva mulți dintre ei să piară. ²²Preoții care se apropie de Domnul să se sfințească și ei, ca nu cumva să se pornească împotriva lor Domnul.“ ²³Moise însă a spus către Domnul: „Poporul nu va putea să urce pe muntele Sinai, căci Tu ne-ai dat de știre, zicând: «Pune hotar muntelui și sfințește-l!»“ ²⁴Și Domnul a spus către el: „Du-te, coboară, apoi urcă-te, tu și Aron împreună cu tine, iar preoții și poporul să nu dea năvală să urce la Domnul, ca nu cumva să se pornească împotriva lor.“ ²⁵Iar Moise a coborât la popor și le-a spus.

20 ¹Și a grăit Dumnezeu toate cuvintele acestea, zicând:

²„Eu sunt Domnul, Dumnezeul tău, care te-am scos din țara Egiptului, din casa robiei. ³Să nu ai alți dumnezei pe lângă mine. ⁴Să nu-ți faci chip cioplit și nici o înfățișare [a ceva] ce se află sus în ceruri sau jos pe pământ sau în apele de sub pământ. ⁵Să nu te închini lor și să nu le slujești, căci Eu, Domnul, Dumnezeul tău, sunt Dumnezeu gelos, care cercetez fărădelegea părinților asupra copiilor, [până] la a treia și la a patra [generație]

asupra celor care mă urăsc, ⁶dar arăt bunăvoință până la mii [de generații] celor care mă iubesc și celor care păzesc poruncile mele.

⁷Să nu iei numele Domnului, Dumnezeuului tău, în van, căci Domnul nu va socoti nevinovat pe cel care ia numele lui în van.

⁸Să-ți aduci aminte de ziua de sabat ca s-o sfințești. ⁹Șase zile să lucrezi și să-ți faci toată lucrarea, ¹⁰iar ziua a șaptea este sabatul Domnului, Dumnezeuului tău. Să nu faci nici o lucrare, nici tu, nici fiul tău, nici fika ta, nici robul tău, nici slujnica ta, nici dobitocul tău, nici veneticul care este înăuntrul porților tale, ¹¹căci în șase zile a făcut Domnul cerurile și pământul, marea și tot ceea ce este în ele, iar în ziua a șaptea s-a odihnit; de aceea Domnul a binecuvântat ziua de sabat și a sfințit-o.

¹²Să cinstești pe tatăl tău și pe mama ta, ca să fie îndelungate zilele tale pe pământul pe care Domnul, Dumnezeuul tău, ți-l dă.

¹³Să nu ucizi.

¹⁴Să nu săvârșești adulter.

¹⁵Să nu furi.

¹⁶Să nu dai mărturie mincinoasă împotriva aproapelui tău.

¹⁷Să nu poștești casa aproapelui tău.

Să nu poștești femeia aproapelui tău, nici robul lui, nici slujnica lui, nici boul lui, nici asinul lui și nimic din ceea ce este al aproapelui tău.

¹⁸Iar tot poporul vedea tunetele și fulgerele și glasul de corn și muntele fumegând. Și a văzut poporul și s-au cutremurat și au stat departe. ¹⁹Și au spus către Moise: „Grăiește tu cu noi și vom asculta, dar să nu grăiască Dumnezeu cu noi, ca nu cumva să murim!” ²⁰Iar Moise a spus către popor: „Nu vă temeți, căci Dumnezeu a venit să vă încerce, și ca frica de El să stăruie în fața voastră ca să nu păcătuiți.” ²¹Și poporul a stat departe, iar Moise s-a apropiat de negura în care era Dumnezeu.

²²Și Domnul a spus către Moise: „Așa să le spui fiilor lui Israel: «Voi ați văzut că din ceruri am grăit cu voi. ²³Să nu vă

faceți pe lângă mine dumnezei de argint, nici dumnezei de aur să nu vă faceți. ²⁴Să-mi faci altar de pământ și să jertfești pe el arderile tale de tot și jertfele tale de pace, [din] turmele și cirezile tale; în orice loc în care voi face amintit numele meu, voi veni la tine și te voi binecuvânta. ²⁵Iar dacă îmi vei face altar de pietre, să nu le cioplești cu dalta, căci, dacă vei pune unealta [pe piatră], o vei pângări. ²⁶Și să nu urci pe trepte la altarul meu, ca să nu ți se descopere goliciunea pe el.»

21 ¹Iar acestea sunt rânduielile pe care să le pui înaintea lor: ²«Dacă vei dobândi un rob evreu, șase ani să slujească, iar în al șaptelea [an] să iasă liber, fără să plătească. ³Dacă de unul singur vine, de unul singur să iasă; dacă are femeie, să iasă și femeia lui cu el. ⁴Dacă stăpânul lui îi dă femeie și ea îi naște fii sau fiice, femeia și copiii ei să rămână ai stăpânului ei, iar el să iasă de unul singur. ⁵Dar dacă robul va spune răspicat: 'Îmi iubesc stăpânul, femeia și fiii, nu vreau să ies liber, ⁶atunci stăpânul lui să-l apropie de Dumnezeu, să-l apropie de ușă sau de ușorul [ușii] și să-i găurească stăpânul lui urechea cu undreaua, iar el îi va sluji pentru totdeauna.

⁷Dacă un om își vinde fiica drept slujnică, ea să nu iasă [liberă] cum ies robii. ⁸Dacă este văzută rău de stăpânul ei, care a ales-o pentru sine, să îngăduie răscumpărarea ei; nu va putea s-o vândă unuia din neam străin, de vreme ce a amăgit-o. ⁹Iar dacă a ales-o pentru fiul său, după rânduiala ficelor să se poarte cu ea. ¹⁰Dacă își va lua pentru sine alta, să nu-i scadă [celelalte] din hrană, îmbrăcăminte și traiul împreună. ¹¹Iar dacă pe acestea trei nu i le va face, ea să iasă [liberă] fără să plătească, fără argint.

¹²Cel care lovește un om, și acela moare, să fie negreșit dat morții. ¹³Însă de nu a plănit, ci Dumnezeu a făcut să se întâmple [astfel] prin mâna lui, atunci îți voi rândui un loc unde să fugă.

¹⁴Dar dacă un om va unelti să-l ucidă pe aproapele său cu vicleșug, să-l iei [până și] de la altarul meu ca să moară.

¹⁵Cel care își lovește tatăl sau mama să fie negreșit dat morții.

¹⁶Cel care răpește un om și îl vinde, sau [acela] este găsit în mâna lui, să fie negreșit dat morții.

¹⁷Cel care își blestemă tatăl sau mama să fie negreșit dat morții.

¹⁸Dacă niște bărbați se vor certa și unul îl va lovi pe altul cu piatra ori cu pumnul, nu cât să moară, ci cât să cadă la pat, ¹⁹dacă [acela] se va ridica și va umbla pe afară, [sprijinindu-se] în toiag, atunci cel care l-a lovit să fie slobod; numai șederea aceluia i-o va plăti și va avea grijă să se vindece deplin.

²⁰Dacă un om își va lovi cu toiagul robul sau slujnica, așa încât va muri sub mâna lui, să fie pedepsit negreșit. ²¹Dar dacă va rămâne în viață o zi sau două, să nu fie pedepsit, căci este argintul lui.

²²Dacă se vor încăiera niște oameni și vor lovi o femeie însărcinată făcând-o să-și lepede pruncul, dar nu va fi [altă] vătămare grea, acela [care lovește] să plătească numaidecât ceea ce îi va cere bărbatul femeii și să-i dea după prețuire. ²³Dar dacă va fi vreo vătămare grea, atunci să dai viață pentru viață, ²⁴ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mână pentru mână, picior pentru picior, ²⁵arsură pentru arsură, rană pentru rană, vânătaie pentru vânătaie.

²⁶Dacă un om va lovi ochiul robului său sau ochiul slujnicei sale și-l va vătăma, să-i dea drumul liber în schimbul ochiului lui.

²⁷Și de va scoate un dinte al robului său ori un dinte al slujnicei sale, liber să-i dea drumul, în schimbul dintelui lui.

²⁸Dacă un bou va împunge de moarte un bărbat sau o femeie, boul să fie numaidecât omorât cu pietre, iar carnea lui să nu fie mâncată, dar stăpânul lui să fie fără vină. ²⁹Dar dacă boul era năvălit la împuns de mai înainte, și stăpânul lui a fost înștiințat, dar nu l-a păzit și a omorât bărbat sau femeie, boul să fie ucis cu pietre, iar stăpânul lui să fie și el omorât. ³⁰Dacă i se va cere

preț de răscumpărare, atunci să dea răscumpărare [pentru] viața lui tot ceea ce i se va cere. ³¹Ori că va împunge fiu, ori că va împunge fiică, după această rânduială i se va face. ³²Dacă boul va împunge un rob sau o slujnică, să dea argint, treizeci de sicli, stăpânului acelora, iar boul să fie omorât cu pietre.

³³Dacă un om va lăsa descoperită o groapă sau cineva va săpa o groapă și nu o va acoperi, iar acolo va cădea un bou sau un asin, ³⁴stăpânul gropii să plătească, cu argint să-l despăgubească pe stăpânul lui, iar animalul mort să fie al său.

³⁵Iar dacă boul cuiva lovește boul altuia și acela moare, atunci [stăpânii] să vândă boul cel viu și să împartă argintul; să împartă și [boul] cel mort. ³⁶Dar, [dacă] se știa că boul era năvălit la împuns de mai înainte și stăpânul lui nu l-a păzit, acela să dea înapoi negreșit bou pentru bou, iar cel mort să fie al său.

³⁷Dacă un om fură un bou sau o oaie și le înjunghie sau le vinde, să dea despăgubire cinci vite pentru un bou și patru oi pentru o oaie. ²² ¹Dacă este prins hoțul în timpul spargerii și este lovit de moarte, [cel care l-a lovit] nu va avea vină de sânge. ²[Dar] dacă soarele răsărise peste el, [cel care l-a lovit] va avea vină de sânge. [Hoțul] să dea negreșit despăgubire, iar dacă nu are [cu cel], să fie vândut în schimbul celor furate. ³Dacă ce a furat, fie bou, fie asin, fie oaie, este găsit încă viu în mâna lui, îndoit să dea despăgubire.

⁴Dacă un om își paște vitele în câmp sau în vie și dă drumul vitelor sale să pască în câmpul altuia, să plătească din partea cea mai bună a câmpului său și din partea cea mai bună a viei sale.

⁵Dacă va izbucni foc și va cuprinde tufișuri cu spinii și va mistui claie sau snopi sau câmp, cel ce a stârnit focul să dea negreșit despăgubire.

⁶Când cineva îi încredințează aproapelui său argint sau bunuri să le păzească și ele sunt furate din casa omului, dacă hoțul va fi găsit, să dea despăgubire îndoit. ⁷Dacă hoțul nu va

fi găsit, atunci stăpânul casei să se înfățișeze înaintea lui Dumnezeu, [ca să jure] că n-a pus mâna pe bunul aproapelui său. ⁸Pentru orice pricină de înșelăciune cu privire la un bou, un asin, o oaie, un veșmânt ori un lucru pierdut despre care altul va spune: Acesta este [al meu], neînțelegerea celor doi să ajungă la Dumnezeu; cel pe care Dumnezeu îl va arăta netrebnic să dea despăgubire îndoit aproapelui său.

⁹Dacă un om încredințează aproapelui său un asin sau un bou sau o oaie sau orice [alt] dobitoc să-l păzească, iar acela ori moare, ori e vătămat, ori e luat fără să fi văzut [cineva], ¹⁰să se facă un jurământ față de Domnul între cei doi, că [păzitorul] nu a pus mâna pe bunul aproapelui său; stăpânul să-și dea încuviințarea, și celălalt să nu dea despăgubire. ¹¹Dar dacă [dobitocul] a fost într-adevăr furat de la el, să-l despăgubească pe stăpân. ¹²Dacă într-adevăr a fost sfâșiat, să-l aducă drept mărturie; să nu dea despăgubire pentru dobitocul sfâșiat.

¹³Dacă un om împrumută de la aproapele său [un dobitoc] și acela suferă vătămare sau moare fără ca stăpânul lui să fie cu el, să plătească negreșit. ¹⁴Dacă stăpânul lui va fi fost cu el, să nu plătească. Dacă a fost dat cu chirie, el va intra în socoteala chiriei lui.

¹⁵Dacă un om amăgește o fecioară care nu este logodită și se culcă cu ea, să-i plătească zestrea spre a o lua de nevastă. ¹⁶Dacă tatăl ei nu vrea cu nici un chip să i-o dea, acela să plătească zestrea de fecioară.

¹⁷Pe vrăjitoare să n-o lași să trăiască.

¹⁸Oricine se împreunează cu un dobitoc, să fie negreșit dat morții.

¹⁹Cel care jertfește [altor] dumnezei în afara Domnului singur, să fie sub anatema. ²⁰Să nu-l năpăstuiești pe venetic și să nu-l asuprești, căci și voi ați fost venetici în țara Egiptului. ²¹Să nu împilezi nici o văduvă și [nici un] orfan. ²²Dacă îl vei împila

în vreun fel și dacă va ajunge să strige către mine, negreșit îi voi auzi strigătul, ²³și se va aprinde mânia mea și vă voi ucide cu sabia, și vor ajunge femeile voastre văduve și copiii voștri orfani.

²⁴Dacă dai argint cu împrumut poporului meu, săracului care este cu tine, să nu fii pentru el asemenea unui cămătar, să nu-i cereți dobândă. ²⁵Dacă ajungi să iei ca zălog veșmântul aproapelui tău, să i-l înapoiezi până la apusul soarelui, ²⁶pentru că acesta îi este singura învelitoare, îi este veșmânt pentru trupul lui. În ce se va culca? Când va striga către mine, îl voi auzi, căci Eu sunt milostiv.

²⁷Să nu-l hulești pe Dumnezeu și pe mai-marele poporului tău să nu-l blestemi. ²⁸Preaplinul [recoltei] și mustului tău să nu întârzie [a mi le da]; pe întâiul-născut dintre fiii tăi să mi-l dai mie. ²⁹Așa să faci cu boul tău și cu cel din turma ta: șapte zile să fie cu mama lui, iar în ziua a opta să mi-l dai mie. ³⁰Să fiți oameni sfinți pentru mine! Carnea animalului sfâșiat pe câmp să n-o mâncați; s-o aruncați la câine.

²³ 'Să nu răspândești zvon înșelător; să nu bați palma cu un netrebnic ca să fii martor mincinos. ²Să nu te iei după cei mulți la răutăți și să nu dai mărturie la judecată pe placul mulțimii [încât] să te abați [de la adevăr]. ³Nici cu cel sărac să nu fii părătitor la judecată.

⁴Dacă întâlnești boul vrăjmașului tău sau asinul lui rătăcind, să i-l duci înapoi negreșit.

⁵Dacă vezi asinul celui care te urăște că zace sub povara sa, să nu stai deoparte, ci să-l ridici negreșit împreună cu el.

⁶Să nu strâmbi dreptul celui sărman al tău la judecată. ⁷Să te ții departe de învinuirea mincinoasă, iar pe cel nevinovat și drept să nu-l omori, căci Eu nu-l voi socoti drept pe cel netrebnic. ⁸Să nu iei mită, căci mita îi orbește pe cei cu vederea limpede și strâmbă pricinile celor drepti. ⁹Pe venetic să nu-l asuprești; voi cunoașteți sufletul veneticului, căci venetici ați fost în țara

Egiptului. ¹⁰Şase ani să-ţi semeni pământul ca să-i aduni rodul.

¹¹Iar în al şaptelea lasă-l pârloagă, în tihnă, ca să se hrănească sârmanii poporului tău, iar cu rămăşiţele să se hrănească vietăţile câmpului; tot aşa să faci cu via ta şi cu măslinul tău.

¹²Şase zile să-ţi faci lucrarea, iar în ziua a şaptea să te opreşti, ca să se odihnească boul tău şi asinul tău şi ca să-şi tragă sufletul fiul slujnicei tale şi veneticul. ¹³Şi pe toate cele pe care vi le-am spus păziţi-le şi numele altor dumnezei să nu le pomeniţi, să nu se audă din gura ta. ¹⁴De trei ori pe an să-mi faci sărbătoarele!

¹⁵Să păzeşti sărbătoarea Azimelor – şapte zile să mănânci azime precum ţi-am poruncit, la soroc, în luna Aviv, pentru că în ea ai ieşit din Egipt; şi să nu vă arătaţi în faţa mea cu mâna goală –,

¹⁶şi sărbătoarea Secerişului, a celor dintâi roade ale lucrării tale pe care le-ai semănat în câmp, şi sărbătoarea Culesului, când se încheie anul, când îţi aduni de pe câmp [rodul] lucrării tale.

¹⁷De trei ori pe an toţi cei de parte bărbătească ai tăi să se arate în faţa Stăpânului, a Domnului. ¹⁸Să nu-mi aduci sângele jertfei împreună cu ceva dospit, şi să nu rămână peste noapte până dimineată grăsimea [rămasă] de la sărbătoarea mea. ¹⁹Fruntea pârgii ţarinii tale să o duci la casa Domnului, Dumnezeului tău. Să nu fierbi iedul în laptele mamei sale.

²⁰Iată, Eu trimit un înger înaintea feţei tale ca să te păzească pe cale şi să te ducă la locul pe care l-am pregătit. ²¹Fii cu luare-aminte în faţa lui şi ascultă de glasul lui; să nu-l înfrunţi, căci nu vă va ierta păcatul, căci numele meu este întru el; ²²căci, dacă vei asculta cu adevărat de glasul lui şi vei face tot ceea ce îţi grăiesc, voi fi vrăjmaş pentru vrăjmaşii tăi şi potrivnic pentru potrivnicii tăi. ²³Când îngerul meu va merge în faţa ta şi te va duce la amorit, la hitit, la perizit, la canaanit, la hivit şi la iebusit, şi îi voi nimici, ²⁴să nu te închini dumnezeilor lor, nici să nu le slujeşti, şi nici să nu faci după faptele lor, ci să-i zdrobeşti cu totul şi să le sfărâmi stâlpii. ²⁵Să-i sluiţi Domnului, Dum-

nezeului vostru, și va binecuvânta pâinea ta și apa ta; și voi îndepărta boala din mijlocul tău. ²⁶Nu va fi în țara ta [femeie] care să lepede pruncul și nici stearpă; numărul zilelor tale îl voi împlini. ²⁷Voi trimite groaza de mine înaintea feței tale și voi năuci orice popor la care vei ajunge și-i voi pune pe dușmanii tăi pe fugă dinaintea ta. ²⁸Și voi trimite viespile înaintea ta și îi vor alunga pe hivit, pe canaanit și pe hitit din fața ta. ²⁹Dar nu îi voi alunga dinaintea ta într-un singur an, ca nu cumva să ajungă pământul pustiu și să se înmulțească împotriva ta fiarele câmpului. ³⁰Puțin câte puțin îi voi alunga din fața ta, până ce vei fi roditor și vei moșteni țara. ³¹Și Eu îți voi pune hotarul de la Marea de Trestii până la Marea Filistenilor și din pustiu până la Râu, căci îi voi da în mâinile voastre pe locuitorii țării și îi vei alunga din fața ta. ³²Să nu închei legământ cu ei și cu dumnezeii lor. ³³Să nu locuiască ei în țara ta, ca nu cumva să te facă să păcătuiești împotriva mea, căci ai sluji dumnezeilor lor și ar fi pentru tine o cursă.»“

24 ¹Iar lui Moise i-a spus: „Urcă la Domnul, tu și Aron, Nadab și Abihu și șaptezeci dintre bătrânii lui Israel și închinați-vă de departe. ²Și doar Moise să se apropie de Domnul, iar ceilalți să nu se apropie; nici poporul să nu urce cu el.“ ³Moise a venit și a vestit poporului toate cuvintele Domnului și toate rânduielile, iar tot poporul a răspuns într-un glas și au spus: „Toate cuvintele pe care le-a grăit Domnul le vom face!“ ⁴Și Moise a scris toate cuvintele Domnului; s-a sculat dis-de-dimineață și a zidit un altar la poalele muntelui și doisprezece stâlpi pentru cele douăsprezece triburi ale lui Israel. ⁵Apoi a trimis tineri dintre fiii lui Israel și au înălțat arderi-de-tot și au înjunghiat tăurași ca jertfe de pace pentru Domnul. ⁶Moise a luat jumătate din sânge și a pus-o în vase, iar jumătate din sânge a împrăștiat-o pe altar. ⁷Și a luat Cartea Legământului și a citit-o cu glas tare în auzul poporului; iar ei au spus: „Tot ce a grăit

Domnul vom face și vom asculta!“ ⁸Apoi Moise a luat sângele și a stropit cu el poporul și a spus: „Iată sângele legământului pe care Domnul l-a încheiat cu voi pe temeiul tuturor acestor cuvinte.“ ⁹Apoi Moise s-a urcat împreună cu Aron, Nadab și Abihu și cu șaptezeci dintre bătrânii lui Israel, ¹⁰și l-au văzut pe Dumnezeu lui Israel: sub picioarele lui era [ceva] ca o lucrare din dale de safir și ca însuși cerul de curat; ¹¹iar împotriva celor aleși ai fiilor lui Israel El nu și-a întins mâna; ei l-au privit pe Dumnezeu și au mâncat și au băut.

¹²Și Domnul a spus către Moise: „Urcă la mine în munte și rămâi acolo, iar Eu îți voi da tablele de piatră și legea și porunca, pe care le-am scris ca să-î învăț.“ ¹³Atunci Moise s-a sculat împreună cu Iosua, slujitorul său, și Moise s-a urcat în muntele lui Dumnezeu. ¹⁴Iar bătrânilor le-a spus: „Așteptați-ne aici până ce ne vom întoarce la voi. Iată, Aron și Hur sunt cu voi; cine are pricini, să meargă la ei.“ ¹⁵Așadar, Moise s-a urcat în munte și norul a acoperit muntele. ¹⁶Slava Domnului s-a așezat pe muntele Sinai și norul l-a acoperit șase zile, iar în ziua a șaptea [Domnul] l-a chemat pe Moise din mijlocul norului. ¹⁷Și arătarea slavei Domnului era ca un foc mistuitor în vârful muntelui sub ochii fiilor lui Israel. ¹⁸Și a intrat Moise în mijlocul norului, a urcat în munte și a rămas Moise în munte patruzeci de zile și patruzeci de nopți.

25 ¹Domnul a grăit către Moise, zicând: ²„Grăiește către fiii lui Israel să ia dar pentru mine; de la fiecare om pe care îl lasă inima, să luați darul pentru mine. ³Acesta să fie darul pe care să-l luați de la ei: aur și argint și aramă, ⁴fir violet, purpuriu și stacojiu, vison, păr de capră, ⁵piei de berbec vopsite în roșu, piei bine argășite și lemn de acacia, ⁶untdelemn pentru luminător, mirodenii pentru untdelemnul ungerii și pentru tămâia înmiresmată, ⁷pietre de onix și pietre de țintuit pentru efod și pentru pieptar. ⁸Să-mi facă sanctuar și voi locui în mijlocul lor.

⁹Întocmai cum îți arăt Eu chipul Lăcașului și chipul tuturor lucrurilor lui, așa să faceți.

¹⁰Să facă un chivot din lemn de acacia lung de doi coți și jumătate, lat de un cot și jumătate și înalt de un cot și jumătate. ¹¹Și să-l fereci cu aur curat, pe dinăuntru și pe dinafară să-l fereci, și să-i faci margine de aur de jur împrejur. ¹²Să torni pentru el patru inele de aur și să le pui la cele patru colțuri: două inele pe o latură și două inele pe cealaltă latură. ¹³Să faci drugi de lemn de acacia și să îi fereci cu aur. ¹⁴Să petreci drugii prin inele pe laturile chivotului, ca să porți chivotul cu ei. ¹⁵Drugii să rămână în inelele chivotului și să nu îi scoți din ele. ¹⁶Și să pui în chivot mărturia pe care ți-o voi da.

¹⁷Să faci Acoperământul Împăcării din aur curat, lung de doi coți și jumătate și lat de un cot și jumătate. ¹⁸Să faci doi heruvimi de aur; să-i faci lucrați din ciocan în cele două capete ale Acoperământului Împăcării. ¹⁹Să faci un heruvim la un capăt și celălalt heruvim la celălalt capăt. Să faceți heruvimii pe cele două capete pe Acoperământul Împăcării. ²⁰Heruvimii să fie cu aripile deschise în sus, acoperind cu aripile lor Acoperământul Împăcării, iar fețele lor să fie una spre cealaltă; fețele heruvimilor să fie spre Acoperământul Împăcării. ²¹Și să pui Acoperământul Împăcării pe chivot, deasupra, iar în chivot să pui mărturia pe care ți-o voi da. ²²Mă voi întâlni cu tine acolo și voi grăi cu tine de deasupra Acoperământului Împăcării, dintre cei doi heruvimi de pe Chivotul Mărturie, tot ceea ce îți voi porunci pentru fiii lui Israel.

²³Să faci o masă din lemn de acacia lungă de doi coți, lată de un cot și înaltă de un cot și jumătate. ²⁴Să o fereci cu aur curat și să-i faci margine de aur de jur împrejur. ²⁵Să-i faci ramă de o palmă de jur împrejur și să faci margine de aur pentru ramă de jur împrejur. ²⁶Să-i faci patru inele de aur și să prinzi inelele la cele patru colțuri care sunt la cele patru picioare ale ei. ²⁷Inelele să fie lângă ramă ca locașuri pentru drugii, ca să porți masa. ²⁸Să

faci drugii din lemn de acacia și să-i fereci cu aur și să porți cu ei masa.²⁹ Să-i faci blide și cupe și urcioare și vase pentru libații; să le faci din aur curat.³⁰ Și să pui pe masă Pâinea Înfățișării înaintea mea necurmat.

³¹ Să faci un sfeșnic de aur curat; să faci sfeșnicul lucrat din ciocan, încât piciorul și brațul și cupele, nodurile și florile să fie [parte] din el. ³² Șase brațe să iasă din laturile lui: trei brațe ale sfeșnicului dintr-o latură și celelalte trei brațe ale sfeșnicului din cealaltă latură. ³³ Să fie trei cupe ca floarea de migdal pe un braț, un nod și o floare, și trei cupe ca floarea de migdal, un nod și o floare, pe alt braț. Așa să fie la cele șase brațe care ies din sfeșnic. ³⁴ Pe [piciorul] sfeșnicului să fie patru cupe ca floarea de migdal, [cu] nodurile și florile lui. ³⁵ Să fie un nod sub două brațe ale lui, un alt nod sub alte două brațe ale lui, un alt nod sub celelalte două brațe ale lui, [așadar] la cele șase brațe care ies din sfeșnic. ³⁶ Nodurile și brațele să fie [parte] din el, să fie întreg lucrat din ciocan, o singură bucată de aur curat. ³⁷ Să faci candelile lui [în număr de] șapte și să-i așezi sus candelile ca să lumineze în fața lui. ³⁸ Cleștii și cenușarele lui să fie [tot] de aur curat. ³⁹ Să-l faci dintr-un talant de aur curat, împreună cu toate aceste unelte. ⁴⁰ Vezi să le faci după chipul lor care ți-a fost arătat pe munte.

26 'Iar Lăcașul să-l faci din zece pânze de vison răsucit și fir violet, purpuriu și stacojiu. Să le faci cu heruvimi, lucrătură de țesător. ² Lungimea unei pânze să fie de douăzeci și opt de coți și lățimea unei pânze de patru coți. Să fie aceeași măsură pentru toate pânzele. ³ Cinci pânze să fie prinse unele de altele și [celelalte] cinci pânze să fie prinse unele de altele. ⁴ Să faci cheotori din fir violet pe marginea unei pânze din capătul șirului și să faci așa la marginea pânzei din capăt și la celălalt șir. ⁵ Să faci cincizeci de cheotori la o pânză și să faci [tot] cincizeci de cheotori și la capătul pânzei care este în celălalt șir. Cheotorile să se potrivească unele cu altele. ⁶ Să faci cincizeci de cârlige de aur

și să prinzi pânzele unele de altele cu cârlige și să fie Lăcașul o singură bucată.

⁷Să faci acoperitori din păr de capră pentru cortul de peste Lăcaș. Să faci unsprezece acoperitori. ⁸Lungimea unei acoperitori să fie de treizeci de coți și lățimea unei acoperitori de patru coți, aceeași măsură pentru cele unsprezece acoperitori. ⁹Să prinzi cinci acoperitori laolaltă și șase acoperitori laolaltă, iar pe a șasea acoperitoare să o îndoii la intrarea în cort. ¹⁰Să faci cincizeci de cheotori pe marginea unei acoperitori din capătul unui șir și cincizeci de cheotori pe marginea acoperitorii din celălalt șir. ¹¹Să faci cincizeci de cârlige de aramă și să pui cârligele în cheotori, să prinzi cortul ca să fie o singură bucată. ¹²Iar ce a rămas din pânzele cortului: jumătate din pânza rămasă să atârne în spatele Lăcașului ¹³și câte un cot de-o parte și un cot de cealaltă parte din ceea ce a rămas din lungimea pânzelor cortului să atârne pe laturile Lăcașului, pe o parte și pe alta, ca să-l acopere. ¹⁴Cortului să-i faci o învelitoare din piei de berbec vopsite în roșu și deasupra o [altă] învelitoare din piei bine argășite.

¹⁵Să faci rame pentru Lăcaș din lemn de acacia, așezate în picioare. ¹⁶Lungimea unei rame să fie de zece coți și lățimea unei rame să fie de un cot și jumătate. ¹⁷Fiecare ramă să aibă două cepuri ca să se potrivească una în alta. Așa să faci pentru toate ramele Lăcașului. ¹⁸Să faci ramele pentru Lăcaș, douăzeci de rame pentru latura de miazăzi. ¹⁹Să faci patruzeci de tălpige de argint sub cele douăzeci de rame, câte două tălpige sub o ramă pentru cele două cepuri ale sale și [alte] două tălpige sub o altă ramă pentru cele două cepuri ale sale. ²⁰Iar pentru cealaltă parte a Lăcașului, pentru latura de miazănoapte, [să faci] douăzeci de rame ²¹și patruzeci de tălpige de argint, câte două tălpige sub o ramă și alte două tălpige sub o altă ramă. ²²Pe partea din spate a Lăcașului, dinspre apus, să faci șase rame. ²³Să faci două rame alcătuind colțarele Lăcașului, pe partea din spate. ²⁴Să fie

îngemănate jos și să fie împreună, îngemănate, și la vârful lor, printr-un inel. Așa să fie cu cele două [rame]; să alcătuiască colțarele. ²⁵Să fie [cu totul] opt rame și tălpile lor de argint, șaisprezece tălpile: câte două tălpile sub fiecare ramă. ²⁶Să le faci stinghii din lemn de acacia, câte cinci pentru ramele unei laturi a Lăcașului ²⁷și cinci stinghii pentru ramele celeilalte laturi a Lăcașului și cinci stinghii pentru ramele laturii Lăcașului din partea din spate, dinspre apus. ²⁸Stinghia mijlocie, din mijlocul ramelor, să ajungă de la un capăt la celălalt. ²⁹Ramele să le fereci cu aur, iar inelele lor să le faci din aur, locașuri pentru stinghii, și să fereci stinghiile cu aur. ³⁰Să ridici Lăcașul după rânduiala lui, care ți-a fost arătată în munte.

³¹Să faci vâl din fir violet, purpuriu și stacojiu și vison răsucit. Să-l faci cu heruvimi, lucrătură de țesător. ³²Să-l pui pe patru stâlpi [din lemn] de acacia, ferecați cu aur, cu verigi de aur, pe patru tălpile de argint. ³³Să pui vâlul cu cârlige și să aduci acolo, dincolo de vâl, Chivotul Mărturiei, iar vâlul să despartă pentru voi Sfânta de Sfânta Sfintelor. ³⁴Să pui Acoperământul Împăcării pe Chivotul Mărturiei în Sfânta Sfintelor. ³⁵Să pui masa dincoace de vâl și sfeșnicul în fața mesei pe latura de miazăzi a Lăcașului, iar masa să o pui pe latura de miazănoapte. ³⁶Să faci o perdea la intrarea cortului, din fir violet, purpuriu și stacojiu și vison răsucit – broderie. ³⁷Să faci pentru perdea cinci stâlpi [din lemn] de acacia și să-i fereci cu aur, cu verigi de aur, și să torni pentru ei cinci tălpile de aramă.

27 ¹Să faci altarul din lemn de acacia, lung de cinci coți, lat de cinci coți – altarul să fie pătrat – și înalt de trei coți. ²Să-i faci coarne în cele patru colțuri; coarnele să fie dintr-o bucată cu el. Și să-l fereci cu aramă. ³Să-i faci oale pentru cenușă, lopeți, vase pentru stropit, furculițe și cățui; toate uneltele să le faci din aramă. ⁴Să-i faci un grătar, lucrătură ca o plasă de aramă. Să faci pe plasă patru inele de aramă în cele patru capete. ⁵Să o pui

sub marginea altarului, începând de jos, iar plasa să fie până la jumătatea altarului. ⁶Să-i faci drugi altarului, drugi din lemn de acacia, și să-i fereci cu aramă. ⁷Să fie petrecuți drugii prin inele și să fie drugii pe cele două laturi ale altarului, când îl vei purta. ⁸Să îl faci gol pe dinăuntru, din tăblii; precum ți s-a arătat în munte, așa să faci.

⁹Să faci curtea Lăcașului. Pe partea de miazăzi, [să faci] perdele pentru curte din vison răsucit, lungi de o sută de coți pe câte o parte. ¹⁰[Să faci] douăzeci de stâlpi, douăzeci de tălpige de aramă, verigile stâlpilor și legăturile lor de argint. ¹¹Tot așa pe partea de miazănoapte, pe lungime, [să faci] perdele lungi de o sută de coți, douăzeci de stâlpi, douăzeci de tălpige de aramă, verigile stâlpilor și legăturile lor de argint. ¹²Iar pe lățimea curții, pe partea de apus, [să faci] perdele de cincizeci de coți, zece stâlpi și zece tălpige. ¹³Lățimea curții, pe partea de răsărit, să fie de cincizeci de coți. ¹⁴De o parte perdelele să aibă cincisprezece coți, cu trei stâlpi și trei tălpige, ¹⁵iar de cealaltă parte perdelele să aibă cincisprezece [coți], cu trei stâlpi și trei tălpige. ¹⁶Pentru poarta curții să fie o perdea de douăzeci de coți din fir violet, purpuriu și stacojiu și vison răsucit – broderie –, patru stâlpi și patru tălpige. ¹⁷Toți stâlpii dimprejurul curții să fie prinși cu argint, cu verigi de argint și tălpige de aramă. ¹⁸Lungimea curții să fie de o sută de coți, lățimea de cincizeci pe cincizeci de coți, iar înălțimea de cinci coți, de vison răsucit, și cu tălpige de aramă. ¹⁹Toate uneltele Lăcașului pentru toată slujba lui, toți țărșii lui și toți țărșii curții să fie de aramă.

²⁰Iar tu să le poruncești fiilor lui Israel să-ți aducă untdelemn curat din măslina zdrobite, pentru sfeșnic, ca să ardă candela neconținut. ²¹În Cortul Întâlnirii, dincoace de vâlul care este peste mărturie, s-o orânduiască Aron și fiii săi de seara până dimineața înaintea Domnului, lege veșnică pentru urmașii lor, din partea fiilor lui Israel.

28 ¹Iar tu apropie-i de tine pe Aron, fratele tău, și pe fiii lui împreună cu el, din mijlocul fiilor lui Israel, ca să-mi fie preoți: Aron, Nadav și Avihu, Eleazar și Itamar, fiii lui Aron. ²Să-i faci veșminte sfinte lui Aron, fratele tău, spre slavă și spre frumusețe. ³Iar tu să grăiești către toți cei destoinici, pe care i-am umplut de duhul înțelepciunii, să facă veșmintele lui Aron ca să-l sfințesc să-mi fie preot. ⁴Acestea sunt veșmintele pe care să le facă: pieptar, efod, mantie și tunică țesută cu fir, turban și brâu. Să facă veșmintele sfinte lui Aron, fratele tău, și fiilor lui, ca să-mi fie preoți. ⁵[Meșterii] să ia aurul și firul violet, purpuriu și stacojiu și visonul.

⁶Să facă efodul din aur, din fir violet, purpuriu și stacojiu și vison răsucit, lucrătură de țesător. ⁷Să aibă doi umeri prinși laolaltă și să fie prins la cele două capete. ⁸Iar cingătoarea efodului care este peste el să fie ca lucrătura lui, din aur, din fir violet, purpuriu și stacojiu și vison răsucit. ⁹Să iei două pietre de onix și să crestezi pe ele numele fiilor lui Israel. ¹⁰Șase dintre nume să fie pe o piatră, iar celelalte șase nume rămase, pe cealaltă piatră, după nașterea lor, ¹¹lucrătură de cioplitor în piatră, [în chip de] creștături pe sigiliu; să crestezi amândouă pietrele cu numele fiilor lui Israel. Să le îmbraci cu învelitori de aur. ¹²Și să pui cele două pietre pe umerii efodului, pietre de pomenire pentru fiii lui Israel, iar Aron să poarte numele lor în fața Domnului pe amândoi umerii săi spre pomenire. ¹³Să faci învelitori de aur ¹⁴și două lanțuri de aur curat. Să le faci împletite ca lucrătura funiilor și să pui lanțurile funiilor peste învelitori.

¹⁵Să faci Pieptarul Judecății, lucrătură de țesător. Să-l faci ca lucrătura efodului, să-l faci din aur, din fir violet, purpuriu și stacojiu și vison răsucit. ¹⁶Să fie pătrat și dublat, lung de o palmă și lat de o palmă. ¹⁷Să ținutuești în el ferecături de pietre pe patru rânduri. Un rând: sard, topaz și smarald – primul rând; ¹⁸rân-

dul al doilea: granat, safir și diamant; ¹⁹rândul al treilea: iacint, agată și ametist; ²⁰rândul al patrulea: crisolit, onix și jasp. Să fie prinse cu aur în ferecăturile lor. ²¹Iar pietrele să fie după numele fiilor lui Israel, douăsprezece, după numele lor, [în chip de] creștături pe sigiliu, fiecare să fie cu numele său, pentru cele douăsprezece triburi. ²²Să faci pe pieptar lanțuri împletite, [ca] lucrătura funiilor, de aur curat. ²³Să [mai] faci pe pieptar două inele de aur și să pui cele două inele în cele două capete ale pieptarului. ²⁴Să petreci cele două funii de aur prin cele două inele de la capetele pieptarului. ²⁵Să pui cele două capete ale celor două funii pe cele două ferecăături și să le pui pe umerii efodului, în față. ²⁶Să faci două inele de aur și să le pui pe cele două capete ale pieptarului, pe marginea lui dinspre efod, pe dinăuntru. ²⁷Să faci două inele de aur și să le pui pe cei doi umeri ai efodului în [partea de] jos în față, lângă legătura lui, deasupra cingătorii efodului. ²⁸Să se strângă pieptarul, inelele lui de inelele efodului, cu șnur violet, ca să fie peste cingătoarea efodului și să nu alunece pieptarul de pe efod. ²⁹Aron să poarte numele fiilor lui Israel pe Pieptarul Judecății, la inima sa, când intră în Sfântul Lăcaș, spre pomenire în fața Domnului, necurmat. ³⁰Și să pui în Pieptarul Judecății *Urim* și *Tummim*, să fie la inima lui Aron când intră în fața Domnului: să poarte Aron judecata fiilor lui Israel la inima sa în fața Domnului, necurmat.

³¹Să faci mantia efodului în întregime din fir violet. ³²Să fie o deschizătură pentru cap în mijlocul ei, iar deschizătura să aibă margine de jur împrejur, lucrătură de țesător, să fie ca deschizătura unei cămăși, ca să nu se rupă. ³³Să-i faci pe poale rodii din fir violet, purpuriu și stacojiu, pe poale de jur împrejur, și clopoței de aur între ele, de jur împrejur ³⁴— un clopoțel de aur, o rodie, un clopoțel de aur, o rodie — pe poalele mantiei de jur împrejur. ³⁵Aron să o poarte când slujește, ca să i se audă sunele când intră în Sfântul Lăcaș în fața Domnului și când iese, ca să nu moară.

³⁶Să faci o floare de aur curat și să crestezi pe ea [în chip de] creștături pe sigiliu: „Sfințenie pentru Domnul“. ³⁷Să o pui cu șnur violet și să fie pe turban. Să fie pe fața turbanului. ³⁸Să fie pe fruntea lui Aron și să poarte Aron fărădelegea [celor ce au adus] sfintele jertfe pe care le sfințesc fiii lui Israel, pentru toate darurile lor sfinte, și să fie necurmat pe fruntea sa, spre bună primire pentru ei în fața Domnului.

³⁹Să coși cu fir [de aur] tunică de vison și să faci un turban de vison și brâu din broderie. ⁴⁰Iar fiilor lui Aron să le faci tunici și să le faci brâie; să le faci și scufii spre slavă și spre frumusețe. ⁴¹Să-l îmbraci pe Aron, fratele tău, și pe fiii lui împreună cu el, să-i ungi, să le plinești mâna și să-i sfințești ca să-mi fie preoți. ⁴²Să le faci pantaloni de în ca să-și acopere goliciunea trupului; să fie de la brâu până la coapse. ⁴³Aron și fiii săi să-i poarte când intră în Cortul Întâlnirii sau când se apropie de altar să slujească la Sfântul Lăcaș, ca să nu poarte vină și să nu moară. Să fie o lege veșnică pentru el și seminția lui după el.

29 ¹Aceasta este rânduiala pe care să o faci cu ei ca să-i sfințești să-mi fie preoți: ia un tăuraș din cireadă și doi berbeci fără cusur, ²pâini nedospite, colaci nedospiti frământați cu untdelemn și lipii nedospite unse cu untdelemn; să le faci din făină aleasă de grâu. ³Să le pui într-un coș și să le înfățișezi în coș, precum și tăurașul și amândoi berbecii. ⁴Pe Aron și pe fiii lui să-i înfățișezi la intrarea în Cortul Întâlnirii și să-i îmbăiezi cu apă. ⁵Să iei veșmintele și să-l îmbraci pe Aron cu tunică și cu mantia efodului și cu efodul și cu pieptarul și să-i încingi efodul cu cingătoarea lui. ⁶Să-i pui turbanul pe cap și să pui coroana sfințeniei pe turban. ⁷Să iei untdelemnul ungerii și să i-l torni pe cap și să-l ungi. ⁸Și pe fiii lui să-i înfățișezi și să-i îmbraci cu tunicile. ⁹Să-i încingi cu brâu, pe Aron și pe fiii lui, și să le legi scufii. Să aibă preoția ca rânduială veșnică și să plinești mâna lui Aron și mâna fiilor lui.

¹⁰Să înfățișezi tăurașul înaintea Cortului Întâlnirii, iar Aron și fiii săi să-și rezeme mâinile pe capul tăurașului. ¹¹Să junghii tăurașul în fața Domnului la intrarea în Cortul Întâlnirii. ¹²Apoi să iei din sângele tăurașului și să-l pui cu degetul tău pe coarnele altarului și sângele să-l verși la temelia altarului. ¹³Să iei toată grăsimea care acoperă măruntaiele, lobul ficatului, amândoi răunchii și grăsimea care este pe ei, și să le pui să fumege pe altar. ¹⁴Iar carnea tăurașului, pielea lui și bălegarul lui să le arzi în foc în afara taberei. Este jertfă pentru păcat.

¹⁵Să iei unul din berbeci, iar Aron și fiii săi să-și rezeme mâinile pe capul berbecului. ¹⁶Să junghii berbecul și să iei sângele lui și să stropești altarul de jur împrejur. ¹⁷Să tai în bucăți berbecul și să-i speli măruntaiele și picioarele și să le pui peste bucăți și cap. ¹⁸Apoi să pui să fumege întregul berbec pe altar. Este ardere-de-tot pentru Domnul; este mireasmă plăcută, jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul. ¹⁹Să iei apoi celălalt berbec, iar Aron și fiii săi să-și rezeme mâinile pe capul berbecului. ²⁰Să junghii berbecul și să iei din sângele lui și să-l pui pe lobul urechii [drepte] a lui Aron, pe lobul urechii drepte a fiilor lui, pe degetul mare al mâinii drepte și pe degetul mare al piciorului drept, și să stropești altarul cu sânge de jur împrejur. ²¹Să iei din sângele care este pe altar și din untdelemnul ungerii și să stropești asupra lui Aron și asupra veșmintelor lui, asupra fiilor lui și asupra veșmintelor fiilor lui împreună cu el, ca să se sfințească el și veșmintele lui și fiii lui și veșmintele fiilor lui împreună cu el. ²²Și să iei de la berbec grăsimea cozii, grăsimea care acoperă măruntaiele, lobul ficatului, amândoi răunchii, grăsimea care este pe ei și pulpa dreaptă – pentru că este berbec de plinire –, ²³o pâine rotundă, un colac cu untdelemn și o lipie din coșul [de pâini] nedospite care este în fața Domnului. ²⁴Să le pui pe toate în palmele lui Aron și în palmele fiilor lui și să le legeni ca dar de legănare în fața Domnului. ²⁵Să le iei din mâinile

lor și să le fumegi pe altar împreună cu arderea-de-tot, ca mi-reasmă plăcută în fața Domnului; este jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul. ²⁶Să iei pieptul de la berbecul de plinire care este pentru Aron și să-l legeni ca dar de legănare în fața Domnului și să fie partea ta. ²⁷Să sfințești pieptul legănării și pulpa ridicării, cel care a fost legănat și cea care a fost ridicată de la berbecul de plinire care a fost pentru Aron și pentru fiii lui. ²⁸Să fie pentru Aron și fiii lui ca lege veșnică din partea fiilor lui Israel, căci este dar și va fi dar de la fiii lui Israel dintre jertfele lor de pace și darul lor pentru Domnul.

²⁹Veșmintele sfinte care sunt pentru Aron să rămână pentru fiii lui de după el, ca în ele să fie unși și să li se plinească mâinile. ³⁰Șapte zile să le îmbrace preotul [care va urma] în locul lui dintre fiii lui, care va intra în Cortul Întâlnirii să slujească la Sfântul Lăcaș. ³¹Iar berbecul de plinire să-l iei și să fierbi carnea lui în loc sfânt. ³²Aron și fiii săi să mănânce carnea berbecului și pâinile care sunt în coș la intrarea în Cortul Întâlnirii. ³³Ei să mănânce cele cu care s-a făcut împăcare pentru a li se plini mâna și a fi sfințiți; nimeni altul să nu mănânce, căci sunt sfinte. ³⁴Dacă va rămâne din carnea [jertfei] de plinire și din pâine până dimineața, să arzi restul în foc, să nu se mănânce, căci sunt sfinte. ³⁵Să faci pentru Aron și pentru fiii lui întocmai cum ți-am poruncit; șapte zile să le plinești mâna. ³⁶Un tăuraș pentru păcat să jertfești în fiecare zi spre împăcare, și să-l aduci ca jertfă pentru păcat pe altar, făcând împăcare pentru el, și să ungi [altarul] ca să-l sfințești. ³⁷Șapte zile să aduci [jertfe] de împăcare pentru altar și să-l sfințești și să fie altarul preasfânt; tot ce se va atinge de altar se va sfinți.

³⁸Și aceasta să aduci pe altar: doi miei de un an în fiecare zi, neconținut. ³⁹Primul miel să-l aduci dimineața și celălalt miel să-l aduci pe înserat. ⁴⁰Să mai fie o zecime [de efă] de făină aleasă amestecată cu un sfert de hin de untdelemn [din măslin]

zdrobite și ca libație un sfert de hin de vin pentru primul miel. ⁴¹Iar celălalt miel să-l aduci pe înserat, la fel ca prinosul de dimineață și ca libația lui să aduci, mireasmă plăcută, jertfă-mis-tuită-în-foc pentru Domnul, ⁴²ardere-de-tot neconținută din neam în neam la intrarea în Cortul Întâlnirii în fața Domnului care [a spus]: «Mă voi întâlni cu voi acolo ca să grăiesc către tine acolo. ⁴³Mă voi întâlni acolo cu fiii lui Israel și mă voi sfinți întru slava mea. ⁴⁴Voi sfinți Cortul Întâlnirii și altarul și pe Aron și pe fiii lui îi voi sfinți ca să-mi fie preoți. ⁴⁵Voi locui în mijlocul fiilor lui Israel și le voi fi Dumnezeu. ⁴⁶Și vor cunoaște că Eu sunt Domnul, Dumnezeul lor, care i-am scos din țara Egiptului ca să locuiesc în mijlocul lor. Eu sunt Domnul, Dumnezeu lor.»

30 ¹Să faci un altar pentru arderea tămâiei; să-l faci din lemn de acacia, ²lung de un cot, lat [tot] de un cot – să fie pătrat – și înalt de doi coți, iar coarnele să fie din el. ³Să-l fereci cu aur curat: partea de sus, pereții lui de jur împrejur și coarnele lui. Să-i faci margine de aur de jur împrejur. ⁴Să-i faci două inele de aur sub margine, să le faci pe cele două laturi ale lui, pe cele două părți, și să fie locașuri pentru drugi, ca să-l porți cu ei. ⁵Să faci drugii din lemn de acacia și să-i fereci cu aur. ⁶Să-l pui în fața vâului care este peste Chivotul Mărturie, în fața Aco-perământului Împăcării care este peste mărturie, unde mă voi întâlni cu tine. ⁷Și Aron să pună să fumege pe el tămâie înmiresmată; dimineață de dimineață, când pregătește candelile s-o pună să fumege ⁸și, când așază Aron candelile pe înserat, s-o pună să fumege, tămâiere neconținută înaintea Domnului, din neam în neam. ⁹Să nu aduceți pe el tămâie străină, nici ardere-de-tot, nici prinos, nici libație să nu turnați pe el. ¹⁰Aron să facă împăcare pe coarnele lui o dată pe an; să facă împăcare pe el din sângele jertfei pentru păcat spre împăcare, o dată pe an, din neam în neam: el este preasfânt pentru Domnul.”

¹¹Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ¹²„Când vei face numărătoarea fiilor lui Israel, să dea fiecare Domnului răscumpărare pentru sine când îi vei număra, ca să nu fie între ei vreo nenorocire când îi vei număra. ¹³Iată ce să dea oricine trece prin numărătoare: jumătate de siclu – după siclul sanctuarului, un siclu având douăzeci de ghere –, jumătate de siclu ca dar pentru Domnul. ¹⁴Oricine trece prin numărătoare de la douăzeci de ani în sus să-i dea Domnului darul. ¹⁵Cel bogat să nu pună mai mult de jumătate de siclu, nici cel sărman mai puțin, ca să dea darul Domnului ca să facă împăcare pentru sufletele voastre. ¹⁶Să iei argintul împăcării de la fiii lui Israel și să-l dai pentru slujba Cortului Întâlnirii și să le fie fiilor lui Israel spre pomenire în fața Domnului ca să se facă împăcare pentru sufletele voastre.“

¹⁷Domnul a grăit către Moise, zicând: ¹⁸„Să faci o baie de aramă, cu temelie de aramă, pentru spălare, și să o pui între Cortul Întâlnirii și altar, și să pui acolo apă. ¹⁹Să-și spele în ea Aron și fiii săi mâinile și picioarele. ²⁰Când intră în Cortul Întâlnirii, să se spele cu apă, ca să nu moară; sau când se apropie de altar ca să slujească, ca să pună să fumege jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul, ²¹să-și spele mâinile și picioarele, ca să nu moară; să le fie lege veșnică lui și seminției lui din neam în neam.“

²²Domnul a grăit către Moise, zicând: ²³„Iar tu ia mirodenii alese: cinci sute [de sicli] de smirnă proaspătă; jumătate din atât, adică două sute cincizeci, de scorțișoară binemirositoare, două sute cincizeci, de trestie înmiresmată, ²⁴cinci sute [de sicli] de casia – după siclul sanctuarului – și un hin de untdelemn de măslina. ²⁵Să faci din ele untdelemnul ungerii sfinte, amestec înmiresmat, după meșteșugul făcătorilor de miresme. [Acesta] să fie untdelemnul ungerii sfinte. ²⁶Să ungi cu el Cortul Întâlnirii și Chivotul Mărturiei, ²⁷masa și toate uneltele ei, sfeșnicul și uneltele lui, altarul tămâierii, ²⁸altarul arderii-de-tot și toate

uneltele lui, baia și temelia ei. ²⁹Să le sfințești și ele vor fi preasfinte; orice se atinge de ele va fi sfințit. ³⁰Să-i ungi pe Aron și pe fiii lui și să-i sfințești ca să-mi fie preoți. ³¹Iar către fiii lui Israel să grăiești, zicând: Acesta va fi untdelemnul ungerii sfinte pentru mine, din neam în neam. ³²Pe trupul nimănui să nu se ungă și să nu se facă amestec asemenea lui: este sfânt; să fie sfânt pentru voi. ³³Cel care face o mireasmă ca aceasta și care pune din ea pe altcineva, să fie tăiat din poporul său.“

³⁴Și Domnul i-a spus lui Moise: „Ia-ți mirodenii: stactie, onix, galbanum – mirodenii – și tămâie curată; să fie în părți egale. ³⁵Să le faci tămâie înmiresmată, după meșteșugul făcătorilor de miresme, dreasă cu sare, curată și sfântă. ³⁶Să macini din ea, să faci pulbere și să pui din ea în fața mărturiei în Cortul Întâlnirii, unde mă voi întâlni cu tine. Preasfântă să fie pentru voi. ³⁷Tămâia pe care o faci cu această întocmire să nu o faceți pentru voi; să-ți fie sfântă pentru Domnul. ³⁸Cel care face [o tămâie] ca aceasta, ca să se bucure de mireasma ei, să fie tăiat din poporul său.“

³¹ ¹Domnul a grăit către Moise, zicând: ²„Uite, l-am chemat pe nume pe Bețalel, fiul lui Uri, fiul lui Hur, din tribul lui Iuda. ³L-am umplut de Duhul lui Dumnezeu: de înțelepciune, de pricepere și de cunoaștere și de orice îndemânare ⁴ca să întocmească lucruri cu meșteșug, să lucreze cu aur, cu argint și cu aramă, ⁵să cioplească pietre [scumpe] ca să le țintuiască și să cioplească lemnul ca să facă tot felul de lucrări. ⁶Iar Eu, iată, i l-am pus alături pe Oholiav, fiul lui Ahisamach din tribul lui Dan; și în inima tuturor celor înțelepți la inimă am pus înțelepciune ca să facă tot ceea ce ți-am poruncit: ⁷Cortul Întâlnirii, Chivotul Mărturiei, Acoperământul Împăcării care este deasupra lui și toate uneltele cortului, ⁸masa și uneltele ei, sfeșnicul cel [de aur] curat și toate uneltele lui, altarul tămâierii, ⁹altarul arderii-de-tot și toate uneltele lui, baia și temelia ei, ¹⁰veșmintele

de slujire și veșmintele sfinte pentru Aron preotul și veșmintele fiilor lui, ca să fie preoți, ¹¹untdelemnul ungerii și tămâia înmiresmată pentru Sfântul Lăcaș. Să facă întocmai cum ți-am poruncit.“

¹²Domnul i-a spus lui Moise, zicând: ¹³„Iar tu grăiește către fiii lui Israel și spune-le: «Neapărat să păziți zilele mele de sabbat», căci sunt semn între mine și voi din neam în neam, ca să cunoașteți că Eu, Domnul, sunt Sfințitorul vostru. ¹⁴Să păziți sabbatul, căci este sfânt pentru voi. Cel care îl pângărește să fie negreșit omorât: oricine își face lucrarea sa în el, să fie tăiat acela din mijlocul poporului său. ¹⁵Șase zile să se lucreze, dar ziua a șaptea este sabbat preasfânt, sfânt pentru Domnul. Oricine face [vreo] lucrare în ziua de sabbat să fie negreșit omorât. ¹⁶Să păzească fiii lui Israel sabbatul, ținând sabbatul din neam în neam ca legământ veșnic. ¹⁷Să fie semn veșnic între mine și fiii lui Israel, căci în șase zile a făcut Domnul cerurile și pământul, iar în ziua a șaptea s-a odihnit și și-a tras sufletul.»“

¹⁸Când a isprăvit să grăiască cu el în muntele Sinai, [Domnul] i-a dat lui Moise două table ale mărturiei, table de piatră scrise cu degetul lui Dumnezeu.

32 ¹Poporul însă a văzut că Moise zăbovește să coboare din munte și s-a adunat poporul la Aron și i-au spus: „Scoală-te, fă-ne dumnezei care să meargă înaintea noastră, căci lui Moise acesta, omul care ne-a scos din țara Egiptului, nu știm ce i s-a întâmplat.“ ²Aron le-a spus: „Scoateți cerceii de aur care sunt în urechile femeilor voastre, ale fiilor voștri și ale fiicelor voastre, și aduceți-i la mine!“ ³Tot poporul și-a scos cerceii de aur din urechi și i-au dus la Aron. ⁴El a luat [aurul] din mâinile lor, l-a făurit cu dalta și a făcut din el un vițel turnat, iar ei au spus: „Aceștia sunt dumnezeii tăi, Israele, care te-au scos din țara Egiptului.“ ⁵Aron a văzut, a zidit un altar în fața lui și a strigat Aron și a zis: „Măine va fi sărbătoare pentru Domnul.“ ⁶Și s-au

sculat dis-de-dimineață a doua zi, au înălțat arderi-de-tot, au adus jertfe de pace și poporul s-a așezat să mănânce și să bea, apoi s-au sculat să joace.

⁷Domnul a grăit către Moise: „Coboară, căci poporul tău, pe care l-ai scos din țara Egiptului, s-a stricat. ⁸Degrabă s-au îndepărtat de la calea pe care le-am poruncit-o, și-au făcut vițel turnat, i s-au închinat, i-au adus jertfe și au spus: «Aceștia sunt dumnezeii tăi, Israele, care te-au scos din țara Egiptului.»” ⁹Și Domnul i-a spus lui Moise: „M-am uitat la poporul acesta și, iată, este un popor tare de cerbice. ¹⁰Iar acum, lasă-mă! Să se aprindă mânia mea asupra lor și să termin cu ei, iar pe tine te voi face un neam mare.” ¹¹Dar Moise a înduplecat fața Domnului, Dumnezeului său, spunând: „De ce să se aprindă mânia ta, Doamne, asupra poporului tău pe care l-ai scos din țara Egiptului cu tărie mare și cu mână puternică? ¹²De ce să spună egiptenii, zicând: «Cu [gând] rău i-a scos, ca să-i omoare în munți și să-i termine de pe fața pământului?» Întoarce-te de la aprinderea mâniei tale și lasă deoparte răul [plănuț] împotriva poporului tău. ¹³Adu-ți aminte de Avraham, de Isac și de Israel, robii tăi, cărora te-ai jurat pe tine însuți când ai grăit către ei: «Voi înmulți seminția voastră ca stelele cerului și toată țara aceasta, despre care am vorbit, o voi da seminției voastre ca să o moștenească în veac.»” ¹⁴Iar Domnul a lăsat deoparte răul pe care spusese că-l va face poporului său.

¹⁵Moise s-a întors și a coborât din munte, având în mână cele două table ale mărturiei, table scrise pe ambele fețe, scrise pe o parte și pe alta. ¹⁶Iar tablele erau lucrarea lui Dumnezeu și scrisul era scrisul lui Dumnezeu, săpat pe table. ¹⁷Iosua a auzit glasul poporului când striga și i-a spus lui Moise: „E glas de război în tabără!” ¹⁸Dar [Moise] i-a zis:

„Nu-i glas ce cântă biruință,
Nici glas ce cântă înfrângere,
Ci glas de cântări aud eu.”

¹⁹Și a fost [așa]: când s-a apropiat de tabără și a văzut vițelul și horele, s-a aprins mânia lui Moise; și a aruncat din mâini tablele, și le-a sfărâmat la poalele muntelui. ²⁰A luat vițelul pe care îl făcuseră, l-a ars în foc, l-a fărâmițat până s-a făcut pulbere, și l-a presărat pe fața apei, și l-a dat fiilor lui Israel să-l bea. ²¹Și i-a spus Moise lui Aron: „Ce ți-a făcut acest popor de ai adus asupra lui un păcat [așa de] mare?” ²²Aron a zis: „Să nu se aprindă mânia stăpânului meu! Tu cunoști poporul că este [pornit] spre rău. ²³Mi-au zis: «Fă-ne dumnezei care să meargă înaintea noastră, căci lui Moise acesta, omul care ne-a scos din țara Egiptului, nu știm ce i s-a întâmplat.»” ²⁴Atunci le-am zis: «Cei care au aur să-l scoată și să mi-l dea mie. L-am aruncat în foc și a ieșit vițelul acesta.»” ²⁵Moise a văzut că poporul este fără frâu, căci Aron îl lăsase fără frâu, spre batjocura vrăjmașilor lor. ²⁶Și a stat Moise la poarta taberei și a spus: „Cine este pentru Domnul [să vină] la mine!” Și s-au adunat la el toți fiii lui Levi. ²⁷El le-a spus: „Așa vorbește Domnul, Dumnezeul lui Israel: «Fiecare din voi să-și încingă sabia la șold! Mergeți și cutreierați, de la poartă la poartă, prin tabără, și ucideți fiecare pe fratele său, fiecare pe aproapele său și fiecare pe ruda sa.»” ²⁸Și au făcut fiii lui Levi după cuvântul lui Moise și au căzut din popor în ziua aceea ca la trei mii de oameni. ²⁹Moise a spus: „Pliniți-vă astăzi mâinile pentru Domnul, căci fiecare a fost împotriva fiului său și împotriva fratelui său, ca El să vă dea astăzi binecuvântare.” ³⁰Și a fost [așa]: a doua zi Moise a spus poporului: „Voi ați săvârșit un păcat mare, dar acum mă voi urca la Domnul, poate voi face împăcare pentru păcatele voastre.” ³¹Moise s-a întors la Domnul și i-a spus: „Vai! Poporul acesta a păcătuit cu păcat mare, că și-au făcut dumnezei de aur. ³²Dar acum, de le vei ridica păcatul... De nu, șterge-mă și pe mine, rogu-te, din cartea ta pe care ai scris-o.” ³³Domnul i-a spus lui Moise: „Pe cel care a păcătuit împotriva mea îl voi șterge din cartea mea. ³⁴Dar acum, mergi și călăuzește poporul unde ți-am grăit. Iată, îngerul meu

va merge în fața ta, iar în ziua cercetării mele, le voi cerceta păcatul.” ³⁵Domnul a lovit poporul pentru că făcuse vițelul pe care l-a făcut Aron.

³³ Domnul a grăit către Moise: „Pleacă, scoală din acest loc, tu și poporul pe care l-ai scos din țara Egiptului, spre pământul pentru care m-am jurat lui Avraham, lui Isac și lui Iacob, zicând: «Seminției tale îl voi da.» ²Voi trimite înaintea ta înger și îi voi izgoni pe canaanit, pe amorit, pe hitit, pe perizit, pe hivit și pe iebusit. ³[Pleacă] spre pământul care șiroiește de lapte și miere, dar Eu nu voi urca în mijlocul tău, fiindcă ești popor tare de cerbice, ca nu cumva să te nimicesc pe cale.” ⁴Când a auzit poporul cuvântul acesta aspru, a jelit și nimeni nu și-a pus podoabele. ⁵Domnul i-a spus lui Moise: „Spune fiilor lui Israel: «Tu ești un popor tare de cerbice. O singură clipă de aș urca în mijlocul tău, aș isprăvi cu tine! Dar acum dă-ți jos podoabele, ca să știu ce îți voi face.»” ⁶Fiii lui Israel și-au scos podoabele, [începând] de la muntele Horeb. ⁷Moise își lua cortul și îl întindea în afara taberei, departe de tabără; el l-a numit „Cortul Întâlnirii”. Oricine căuta pe Domnul ieșea la Cortul Întâlnirii, care era în afara taberei. ⁸Și când ieșea Moise la cort, se ridica tot poporul și stătea fiecare la intrarea cortului său și privea după Moise, până ce intra în cort. ⁹Și când intra Moise în cort, stâlpul de nor se cobora și stătea la intrarea cortului și [Domnul] grăia cu Moise. ¹⁰Și când vedea tot poporul stâlpul de nor stând la intrarea cortului, se ridica tot poporul și se închina fiecare la intrarea cortului său. ¹¹Domnul grăia cu Moise față către față, cum grăiește un om cu prietenul său. Apoi [Moise] se întorcea în tabără, dar slujitorul său, tânărul Iosua, fiul lui Nun, nu pleca dinăuntrul cortului.

¹²Moise i-a zis Domnului: „Uite, Tu îmi zici: «Du poporul acesta!», dar nu-mi arăți pe cine vei trimite cu mine. Căci Tu ai zis: «Te-am cunoscut pe nume și ai aflat și trecere în ochii mei»; ¹³iar acum, dacă am aflat trecere în ochii tăi, arată-mi căile

tale, și dă-mi să te cunosc, ca să aflu [într-adevăr] trecere în ochii tăi. Și vezi că neamul acesta este poporul tău.“¹⁴El i-a zis: „Voi merge Eu însumi și îți voi da odihnă.“¹⁵Și [Moise] i-a spus: „Dacă nu mergi Tu însuși, nu ne pune să plecăm de aici.“¹⁶Prin ce se va cunoaște atunci că am găsit trecere în ochii tăi, eu și poporul tău? Oare nu prin aceea că mergi Tu cu noi? Astfel ne vom deosebi, eu și poporul tău, între toate popoarele care sunt pe fața pământului.“

¹⁷Domnul i-a spus lui Moise: „Și lucrul acesta, pe care l-ai grăit, îl voi face, căci tu ai aflat trecere în ochii mei și te-am cunoscut pe nume.“¹⁸Și a zis [Moise]: „Arată-mi, rogu-te, slava ta!“¹⁹Și a zis [Domnul]: „Eu voi face să treacă prin fața ta toată bunătatea mea și voi striga în fața ta numele Domnului. Mă voi îndura de cine mă voi îndura și mă voi milostivi de cine mă voi milostivi.“²⁰Apoi a zis: „Nu vei putea să-mi vezi fața, căci omul nu poate să mă vadă și să trăiască.“²¹Și a zis iarăși Domnul: „Iată, este un loc lângă mine; tu să stai pe stâncă: ²²iar când va fi să treacă slava mea, atunci Eu te voi pune în crăpătura stâncii și îmi voi pune palma deasupra ta, până voi fi trecut.“²³Apoi îmi voi îndepărta palma și îmi vei vedea spatele; dar fața mea nu poate fi văzută.“

³⁴¹Domnul i-a spus lui Moise: „Cioplește-ți două table de piatră, precum cele dintâi, și voi scrie pe aceste table cuvintele care au fost pe tablele cele dintâi, pe care le-ai sfărâmat.“²Fii pregătit [mâine] dimineată, ca să te sui de dimineată pe muntele Sinai și să stai înaintea mea acolo, pe vârful muntelui.³Dar nimeni să nu se suie cu tine și nici să nu se arate nimeni, pe tot muntele; nici turme, nici cirezi să nu pască în fața muntelui acestuia.“⁴Și a cioplit [Moise] două table de piatră, ca cele dintâi, și s-a sculat Moise dis-de-dimineată și s-a suit pe muntele Sinai, precum îi poruncise Domnul; și a luat în mână cele două table de piatră.⁵Atunci Domnul a coborât în nor și a stat

cu el acolo și a strigat numele Domnului. ⁶Și a trecut Domnul prin fața lui și a strigat:

„Domnul, Domnul, Dumnezeu milostiv și îndurător,
zăbavnic la mânie, plin de bunăvoință și de credincioșie,
⁷care păstrează bunăvoință pentru mii
și care iartă fărădelegea și răzvrătirea și păcatul,
dar nicidecum nu socotește nevinovat,
care cercetează fărădelegea părinților asupra fiilor și asupra
fiilor fiilor,
până la al treilea și al patrulea neam.“

⁸Îndată Moise s-a plecat spre pământ și s-a închinat. ⁹Și a zis: „Dacă am aflat într-adevăr trecere în ochii tăi, Stăpâne, să meargă Stăpânul meu în mijlocul nostru, că popor tare de cerbice este acesta; dar să ierți fărădelegea noastră și păcatul nostru, și să ne iei moștenire.“ ¹⁰Atunci [Domnul] a zis: „Iată, Eu închei legământ: în fața întregului tău popor voi face minuni, care nu au mai fost făcute în tot pământul și la nici un neam, ca să vadă tot poporul, în mijlocul căruia ești, lucrarea Domnului, pe care o fac cu tine, căci este înfricoșătoare. ¹¹Păzește bine ceea ce îți poruncesc Eu astăzi! Iată, îi voi izgoni din fața ta pe amorit, pe canaanit, pe hitit, pe perizit, pe hivit și pe iebusit. ¹²Ia seama să nu închei legământ cu locuitorii țării în care te duci, ca să nu fie o cursă în mijlocul tău! ¹³Ci altarele lor să le dărâmi și stâlpii lor să-i sfărâmi și așerele lor să le tai! ¹⁴Căci nu trebuie să te închini altui dumnezeu, fiindcă Domnul este gelos: numele lui este «Dumnezeu gelos». ¹⁵Să nu închei legământ cu locuitorii țării, ca nu cumva, când se vor desfrâna ei după dumnezeii lor și vor jertfi dumnezeilor lor, să te cheme și pe tine să mănânci din jertfa lor ¹⁶și să iei neveste dintre ficele lor pentru fiii tăi, iar atunci când se vor desfrâna ficele lor după dumnezeii lor, să-i stârneasă la desfrânare și pe fiii tăi după dumnezeii lor.

¹⁷Să nu-ți faci dumnezei turnați!

¹⁸Să păzești Sărbătoarea Azimelor! Șapte zile să mănânci azime, cum ți-am poruncit, la soroc în luna Aviv, căci în luna Aviv ai ieșit din Egipt.

¹⁹Tot întâiul-născut este al meu – tot ce e întâi-născut de parte bărbătească dintre vitele tale, bou sau miel. ²⁰Iar întâiul-născut al măgarului să-l răscumperi cu un miel; dacă nu-l răscumperi, să-i frângi gâtul. Tot întâiul-născut al fiilor tăi să-l răscumperi. Și nimeni să nu se arate în fața mea cu mâinile goale.

²¹Șase zile să lucrezi și în ziua a șaptea să te odihnești. Chiar și în vremea aratului și a secerișului să te odihnești.

²²Să ții și Sărbătoarea Săptămânilor, a primelor roade din secerișul grâului, și Sărbătoarea Culesului, la trecerea anului.

²³De trei ori pe an, toți cei de parte bărbătească ai tăi să se arate în fața Stăpânului – Domnul, Dumnezeuul lui Israel; ²⁴când voi alunga neamurile din fața ta și voi lărgi hotarul tău, nimeni nu va pofti țara ta când te vei sui ca să te arăți în fața Domnului, Dumnezeuului tău de trei ori pe an.

²⁵Să nu aduci cu pâine dospită sângele jertfei mele și să nu rămână până dimineață jertfa sărbătorii Paștelui.

²⁶Fruntea pârgii țarinii tale să o aduci în casa Domnului, Dumnezeuului tău. Să nu fierbi iedul în laptele mamei sale. “

²⁷Și Domnul a spus către Moise: „Pune în scris cuvintele acestea, căci pe temeiul acestor cuvinte am încheiat cu tine legământ și cu Israel!” ²⁸El a fost acolo cu Domnul patruzeci de zile și patruzeci de nopți. Pâine nu a mâncat și apă nu a băut. Și a scris pe table cuvintele legământului, cele Zece Cuvinte.

²⁹Și a fost [așa]: când a coborât Moise din muntele Sinai – cele două table ale mărturiei erau în mâna lui Moise când cobora din munte, iar Moise nu știa că pielea feței lui strălucea, pentru că [Domnul] grăise cu El –, ³⁰Aron și toți fiii lui Israel l-au văzut pe Moise: iată, pielea feței sale strălucea! Și s-au temut să se apropie de el. ³¹Moise i-a chemat și s-au întors la el în adunare

Aron și toți mai-marii [poporului]; și Moise a grăit către ei. ³²Apoi s-au apropiat toți fiii lui Israel și el le-a poruncit tot ce-i grăise Domnul în muntele Sinai. ³³Și Moise, când a terminat de grăit către ei, și-a pus pe față un văl. ³⁴Când Moise intra înaintea Domnului pentru a grăi cu El, își îndepărta vălul, până când ieșea; iar când ieșea și grăia către fiii lui Israel ceea ce fusese poruncit, ³⁵fiii lui Israel vedeau fața lui Moise, că pielea feței lui Moise strălucea. Și Moise își puneă din nou vălul peste față, până ce intra să grăiască cu El.

35 ¹Moise a strâns toată adunarea fiilor lui Israel și le-a zis: „Acestea sunt cuvintele pe care a poruncit Domnul să le faceți: ²„Șase zile să se lucreze, dar ziua a șaptea este sabbat preasfânt, sfânt pentru Domnul. Oricine lucrează în ziua de sabbat să fie omorât. ³Să nu aprindeți foc în nici una dintre așezările voastre în ziua de sabbat.”“

⁴Și a spus Moise către toată adunarea fiilor lui Israel, zicând: „Acesta este cuvântul pe care l-a poruncit Domnul, zicând: ⁵„Luați din ceea ce este al vostru un dar pentru Domnul! Toți cei cu tragere de inimă să aducă dar Domnului: aur, argint și aramă, ⁶fir violet, purpuriu și stacojiu, vison, păr de capră, ⁷piei de berbec vopsite în roșu, piei bine argăsite și lemn de acacia, ⁸untdelemn pentru luminător, mirodenii pentru untdelemnul ungerii și pentru tămâia înmiresmată, ⁹pietre de onix și pietre de țintuit pentru efod și pentru pieptar. ¹⁰Iar toți cei înțelepți la inimă dintre voi să vină și să facă tot ce a poruncit Domnul: ¹¹Lăcașul, cortul lui și învelitoarea lui, cârligele lui și scândurile lui, stinghiile lui, stâlpii lui și tălpile lui, ¹²chivotul și drugii lui, Acoperământul Împăcării și vălul perdelei, ¹³masa, drugii ei și toate uneltele ei și Pâinea Înfățișării, ¹⁴sfeșnicul luminătorului și uneltele lui, candelile lui și untdelemnul luminătorului, ¹⁵altarul tămâierii și drugii lui, untdelemnul ungerii și tămâia

înmiresmată și perdeaua intrării pentru intrarea Lăcașului, ¹⁶altarul arderii-de-tot și grătarul lui de aramă, drugii lui și toate uneltele lui, baia și temelia ei, ¹⁷perdelele curții, stâlpii și tălpi-gele ei, perdeaua de la poarta curții, ¹⁸țăruii Lăcașului, țăruii curții și funiile lor, ¹⁹veșmintele de slujire, pentru a sluji în Sfântul Lăcaș, veșmintele sfinte pentru Aron, preotul, și veșmintele fiilor lui pentru slujirea preotească.»“

²⁰Și a plecat toată adunarea fiilor lui Israel din fața lui Moise. ²¹Și au venit toți oamenii cărora le-a dat ghes inima; toți cei pe care i-a îmboldit duhul au adus dar Domnului pentru lucrarea Cortului Întâlnirii și pentru toată slujirea lui și pentru veșmintele sfinte. ²²Au venit bărbații împreună cu femeile — toți cei cu tragere de inimă au adus broșe și cercei și inele și brățări, tot felul de lucruri din aur; și fiecare om care oferea prinos de aur Domnului; ²³și toți oamenii care aveau fir violet, purpuriu și stacojiu, vison, păr de capră, piei de berbec vopsite în roșu și piei bine argășite le-au adus; ²⁴toți cei care aduceau dar de argint și de aramă îl ofereau ca dar Domnului; toți cei care aveau lemn de acacia îl aduceau pentru toate lucrările slujirii; ²⁵și toate femeile destoinice au tors cu mâinile lor și au adus ceea ce au tors: fir violet, purpuriu și stacojiu și vison; ²⁶toate femeile pe care le-a îndemnat inima cu înțelepciune au tors părul de capră; ²⁷și mai-marii [poporului] au adus pietre de onix și pietre de ținut pentru efod și pentru pieptar, ²⁸mirodenii, untdelemn pentru luminător, pentru untdelemnul ungerii și pentru tămâia înmiresmată —, ²⁹toți bărbații și femeile pe care i-a îmboldit inima să aducă [dar] pentru toată lucrarea pe care Domnul a poruncit prin Moise să se facă; fiii lui Israel au adus Domnului daruri de bunăvoie.

³⁰Moise le-a zis fiilor lui Israel: „Vedeți, Domnul l-a chemat pe nume pe Bețalel, fiul lui Uri, fiul lui Hur, din tribul lui Iuda.

³¹Duhul lui Dumnezeu l-a umplut de înțelepciune, de pricepere

și de cunoaștere și de orice îndemânare, ³²să întocmească lucruri cu meșteșug, să lucreze cu aur, cu argint și cu aramă, ³³să cioplească pietre [scumpe] ca să le țintuiască și să cioplească lemnul, ca să facă toată lucrarea cu meșteșug. ³⁴Și a pus în inima lui darul de a-i învăța și pe alții, precum și lui Oholiav, fiul lui Ahisamach, din tribul lui Dan. ³⁵I-a umplut de înțelepciunea inimii, ca să facă tot felul de lucrări: să cioplească, să izvodească, să brodeze cu fir violet, purpuriu și stacojiu și cu vison și să țesă, făcând felurite lucrări și întocmind lucruri cu meșteșug – 36 ¹să le facă Bețalel și Oholiab și tot bărbatul destoinic căruia i-a dat Domnul înțelepciune și pricepere în acestea, ca să știe să facă toată lucrarea slujirii la Sfântul Lăcaș, întocmai cum a poruncit Domnul. ²Moise i-a chemat pe Bețalel și pe Oholiab și pe tot bărbatul destoinic căruia i-a dat Domnul înțelepciune în inimă, pe tot cel pe care l-a îndemnat inima să vină să facă lucrarea. ³Și au luat din fața lui Moise toate darurile pe care le aduseseră fiii lui Israel ca să facă lucrarea slujirii la Sfântul Lăcaș. Dar aceia îi tot aduceau daruri de bunăvoie în fiecare dimineață. ⁴Și s-au dus toți înțelepții care făceau toată lucrarea la Sfântul Lăcaș, fiecare de la lucrarea sa, pe care o făceau, ⁵și i-au spus lui Moise, zicând: „Poporul aduce mai mult decât este de trebuință pentru a sluji la lucrarea pe care Domnul a poruncit să se facă.” ⁶Atunci a poruncit Moise să dea de știre în tabără, zicând: „Nici un bărbat și nici o femeie să nu-și mai aducă darul pentru Sfântul Lăcaș!” Și a fost oprit poporul să mai aducă: ⁷era îndeajuns ca să se facă toată lucrarea, ba chiar prisosea.

⁸Toți cei destoinici care făceau lucrarea au făcut Lăcașul [din] zece pânze de vison răsucit și fir violet, purpuriu și stacojiu; le-au făcut cu heruvimi, lucrătură de țesător. ⁹Lungimea unei pânze era de douăzeci și opt de coți și lățimea era de patru coți. Era aceeași măsură pentru toate pânzele. ¹⁰Și a prins cinci

pânze una de alta și pe [celelalte] cinci pânze le-a prins [tot] una de alta. ¹¹A făcut cheotori din fir violet pe marginea unei pânze din capătul șirului și a făcut așa la marginea pânzei din capăt și la celălalt șir. ¹²A făcut cincizeci de cheotori la o pânză și a făcut [tot] cincizeci de cheotori și la capătul pânzei din celălalt șir. Cheotorile se potriveau unele cu altele. ¹³A făcut cincizeci de cârlige de aur și a prins pânzele unele de altele cu cârlige. Lăcașul era o singură bucată.

¹⁴Și a făcut acoperitori din păr de capră în chip de cort peste Lăcaș. A făcut unsprezece pânze. ¹⁵Lungimea unei pânze era de treizeci de coți și lățimea unei pânze era de patru coți, aceeași măsură pentru cele unsprezece pânze. ¹⁶A prins cinci pânze deoparte și șase pânze deoparte. ¹⁷A făcut cincizeci de cheotori pe marginea unei pânze din capătul unui șir și cincizeci de cheotori pe marginea pânzei din celălalt șir. ¹⁸A mai făcut cincizeci de cârlige de aramă ca să prindă cortul și să fie o singură bucată. ¹⁹I-a făcut cortului învelitoare din piei de berbec vopsite în roșu și deasupra o [altă] învelitoare din piei bine argășite.

²⁰Și a făcut scânduri pentru Lăcaș din lemn de acacia, așezate în picioare. ²¹Lungimea unei scânduri era de zece coți și lățimea unei scânduri era de un cot și jumătate. ²²Fiecare scândură avea două îmbinări, ca să se potrivească una în alta; așa a făcut pentru toate scândurile Lăcașului. ²³A făcut scânduri pentru Lăcaș: douăzeci de scânduri pentru latura de miazăzi. ²⁴A făcut patruzeci de tălpile de argint sub cele douăzeci de scânduri: câte două tălpile sub o scândură, pentru cele două îmbinări ale sale, și [alte] două tălpile sub o [altă] scândură, pentru cele două îmbinări ale sale. ²⁵Pentru cealaltă parte a Lăcașului, pentru latura de miazănoapte, a făcut douăzeci de scânduri ²⁶și patruzeci de tălpile de argint, câte două tălpile sub o scândură și alte două tălpile sub o altă scândură. ²⁷Pe partea din spate a Lăcașului, dinspre apus, a făcut șase scânduri. ²⁸A făcut două

scânduri alcătuind colțarele Lăcașului, pe partea din spate. ²⁹Și erau îngemănate jos și împreună îngemănate și la vârful lor, printr-un inel; așa a făcut din cele două [scânduri] cele două colțare. ³⁰Erau [cu totul] opt scânduri și tălpile lor de argint, șaisprezece tălpile, câte două tălpile sub o scândură. ³¹Le-a făcut stinghii din lemn de acacia, câte cinci pentru scândurile unei laturi a Lăcașului, ³²și cinci stinghii pentru scândurile celeilalte laturi a Lăcașului, și cinci stinghii pentru scândurile laturii Lăcașului din partea din spate, dinspre apus. ³³A făcut ca stinghia de mijloc, din mijlocul scândurilor, să ajungă de la un capăt la celălalt. ³⁴A ferecat scândurile cu aur, iar inelele le-a făcut din aur, locuri pentru stinghii, și a ferecat stinghiile cu aur. ³⁵Și a făcut vălul din fir violet, purpuriu și stacojiu și vison răsucit. L-a făcut cu heruvimi, lucrătură cu meșteșug. ³⁶A făcut pentru el patru stâlpi din lemn de acacia și i-a ferecat cu aur, iar verigile lor erau din aur. Și a turnat pentru ei patru tălpile de argint. ³⁷A făcut o perdea pentru intrarea cortului din fir violet, purpuriu și stacojiu și vison răsucit, lucrătură de broderie, ³⁸și cinci stâlpi și verigile lor; le-a ferecat capetele și legăturile cu aur, iar cele cinci tălpile, cu aramă.

37 ¹Bețalel a făcut chivotul din lemn de acacia, lung de doi coți și jumătate, lat de un cot și jumătate și înalt de un cot și jumătate. ²L-a ferecat cu aur curat, pe dinăuntru și pe dinafară; și i-a făcut margine de aur de jur împrejur. ³A turnat pentru el patru inele de aur, pentru cele patru colțuri: două inele pe o latură și două inele pe cealaltă latură. ⁴A făcut drugii din lemn de acacia și i-a ferecat cu aur. ⁵Și a petrecut drugii prin inele, pe laturile chivotului, ca să fie purtat chivotul. ⁶A făcut Acoperământul Împăcării din aur curat, lung de doi coți și jumătate și lat de un cot și jumătate. ⁷A făcut doi heruvimi din aur, i-a făcut lucrați din ciocan, în cele două capete ale Acoperământului Împăcării: ⁸un heruvim la un capăt și celălalt heruvim la

celălalt capăt. I-a făcut pe heruvimi la cele două capete, pe Acoperământul Împăcării. ⁹Heruvimii erau cu aripile deschise în sus, acoperind cu aripile lor Acoperământul Împăcării, iar fețele lor erau una spre cealaltă. Fețele heruvimilor erau spre Acoperământul Împăcării.

¹⁰A făcut masa din lemn de acacia, lungă de doi coți, lată de un cot și înaltă de un cot și jumătate. ¹¹A ferecat-o cu aur curat și i-a făcut margine de aur, de jur împrejur. ¹²I-a făcut ramă de o palmă de jur împrejur și i-a făcut margine de aur pentru ramă, de jur împrejur. ¹³A turnat pentru ea patru inele din aur și a prins inelele la cele patru colțuri care erau la cele patru picioare ale ei. ¹⁴Inelele erau lângă ramă, ca locașuri pentru drugi, ca să fie purtată masa. ¹⁵A făcut drugi din lemn de acacia și i-a ferecat cu aur ca să fie purtată masa. ¹⁶Și a făcut vase care să fie pe masă: blide, cupe, vase și urcioare pentru libații; [le-a făcut] din aur curat.

¹⁷Apoi a făcut sfeșnicul din aur curat. A făcut sfeșnicul lucrat din ciocan, încât piciorul, brațul și cupele, nodurile și mugurii erau parte din el. ¹⁸Șase brațe ieșeau din laturile lui: trei brațe ale sfeșnicului dintr-o latură și celelalte trei brațe ale sfeșnicului din cealaltă latură. ¹⁹Erau trei cupe ca floarea de migdal pe un braț, un nod și o floare, și trei cupe ca floarea de migdal, un nod și o floare, pe alt braț. Așa era cu [toate] cele șase brațe care ieșeau din sfeșnic. ²⁰Pe [piciorul] sfeșnicului erau patru cupe ca floarea de migdal, [cu] nodurile și florile lui. ²¹Un nod era sub două brațe ale lui, un alt nod sub alte două brațe ale lui, un alt nod sub celelalte două brațe ale lui, [așa] pentru [toate] cele șase brațe care ieșeau din sfeșnic. ²²Nodurile și brațele erau parte din el; era lucrat din ciocan în întregime, o singură bucată de aur curat. ²³A făcut candelile lui, în număr de șapte, și cleștii și cenușarele lui [tot] din aur curat. ²⁴L-a făcut dintr-un talant de aur curat, împreună cu toate uneltele lui.

²⁵A făcut altarul tămâierii din lemn de acacia, lung de un cot, lat tot de un cot — era pătrat — și înalt de doi coți, iar coarneaule lui erau din el. ²⁶L-a ferecat cu aur curat: partea de sus, pereții lui de jur împrejur și coarnele lui. I-a făcut margine de aur de jur împrejur. ²⁷I-a făcut două inele de aur sub margine, pe cele două laturi ale lui, pe cele două părți ca locașuri pentru drugii, ca să fie purtat cu ei. ²⁸A făcut drugii din lemn de acacia și i-a ferecat cu aur. ²⁹Și a făcut untdelemnul ungerii sfinte și tămâia înmiresmată curată, meșteșug al făcătorilor de miresme.

³⁰A făcut altarul arderii-de-tot din lemn de acacia, lung de cinci coți, lat de cinci coți — altarul era pătrat — și înalt de trei coți. ³¹I-a făcut coarne în cele patru colțuri; coarnele erau dintr-o bucată cu el. Și l-a ferecat cu aramă. ³²A făcut toate cele ale altarului, oalele, lopețile, vasele pentru stropit, furculițele și cătuile; toate le-a făcut din aramă. ³³Apoi i-a făcut altarului un grătar, o lucrătură ca o plasă de aramă, sub marginea altarului, începând de jos până la jumătatea lui. ³⁴Și a turnat patru inele în cele patru capete ale grătarului de aramă, ca locașuri pentru drugii. ³⁵A făcut drugii din lemn de acacia și i-a ferecat cu aramă. ³⁶A petrecut drugii prin inelele de pe laturile altarului, ca să fie purtat cu ei. L-a făcut gol pe dinăuntru, din tăblii.

³⁷A făcut baia de aramă, cu temelia ei de aramă, din oglinzile slujitoarelor care slujeau la intrarea Cortului Întâlnirii.

³⁸A făcut curtea. Pe partea de miazăzi, [a făcut] perdele din vison răsucit, pentru curte, de o sută de coți. ³⁹[A făcut] douăzeci de stâlpi, douăzeci de tălpige de aramă, verigile stâlpilor și legăturile lor de argint. ⁴⁰Pe partea de miazănoapte, [a făcut] perdele lungi de o sută de coți, douăzeci de stâlpi, douăzeci de tălpige de aramă, verigile stâlpilor și legăturile lor de argint. ⁴¹Pe partea de apus, [a făcut] perdele de cincizeci de coți, zece stâlpi, zece tălpige, verigile stâlpilor și legăturile lor de argint. ⁴²Pe partea de răsărit erau cincizeci de coți, ⁴³de o parte perdelele

aveau cincisprezece coți, cu trei stâlpi și trei tălpile, ¹⁵iar de cealaltă parte, dincolo de poarta curții, perdelele aveau cincisprezece coți, cu trei stâlpi și trei tălpile. ¹⁶Toate perdelele curții, de jur împrejur, erau din vison răsucit. ¹⁷Tălpilele stâlpilor erau de aramă, verigile stâlpilor și legăturile lor, de argint, iar ferecătura vârfulor lor era din argint și toți stâlpii curții erau prinși cu argint. ¹⁸Perdeaua de la poarta curții era broderie din țesături violete, purpurii și stacojii, vison răsucit, lungă de douăzeci de coți și înaltă de cinci coți, după lățimea perdelelor curții. ¹⁹Cei patru stâlpi și cele patru tălpile ale lor erau de aramă, verigile de argint, iar ferecătura vârfulor și legăturile lor erau de argint. ²⁰Și toți țăruii Lăcașului și ai curții, de jur împrejur, erau din aramă.

²¹Acestea sunt socotelile pentru Lăcaș, Lăcașul Mărturieii, cum au fost socotite după cum a spus Moise: a fost slujirea leviților sub conducerea lui Itamar, fiul lui Aron preotul. ²²Iar Bețalel, fiul lui Uri, fiul lui Hur, din tribul lui Iuda, a făcut tot ce îi poruncise Domnul lui Moise, ²³iar împreună cu el era Oholiav, fiul lui Ahisamac, din tribul lui Dan, cioplitor, izvoditor și lucrător de broderie din fir violet, purpuriu și stacojiu și din vison.

²⁴Tot aurul folosit la lucru pentru întreaga lucrare a Sfântului Lăcaș, aurul adus ca prinos, a fost de douăzeci și nouă de talanți și șapte sute treizeci de sicli, după siclul sanctuarului. ²⁵Și argintul celor numărați din adunare era de o sută de talanți și o mie șapte sute șaptezeci și cinci de sicli, după siclul sanctuarului, ²⁶un *beqa* de fiecare, [adică] jumătate de siclu, după siclul sanctuarului, pentru toți cei trecuți prin numărătoare, de la douăzeci de ani în sus, pentru cei șase sute trei mii cinci sute cincizeci. ²⁷O sută de talanți de argint au fost pentru a turna tălpilele Sfântului Lăcaș și tălpilele vălului, o sută de tălpile la o sută de talanți, un talant pentru un tălpig. ²⁸[Din] cei o mie

șapte sute șaptezeci și cinci [de sicli] a făcut verigi pentru stâlpi, le-a ferecat vârfurile și le-a prins. ²⁹Iar arama adusă ca prinos era de șaptezeci de talanți și două mii patru sute de sicli. ³⁰Din ea a făcut tălpile pentru intrarea în Cortul Întâlnirii, altarul de aramă, grătarul lui de aramă, toate uneltele altarului, ³¹tălpilele curții, de jur împrejur, tălpilele de la poarta curții, toți țărșii Lăcașului și toți țărșii curții, de jur împrejur.

³⁹ ¹Din fir violet, purpuriu și stacojiu au făcut veșminte de slujire, ca să slujească în Sfântul Lăcaș. Au făcut veșmintele sfinte pentru Aron, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

²A făcut efod din aur, din fir violet, purpuriu și stacojiu și vison răsucit. ³Au bătut cu ciocanul plăci de aur și le-au tăiat în fire, ca să le pună în țesăturile violete, în cele purpurii și în cele stacojii și în vison, lucrătură de țesător. ⁴I-au făcut umeri prinși laolaltă, iar el era prins la cele două capete. ⁵Iar cingătoarea efodului care este peste el era ca lucrarea lui, din aur, din fir violet, purpuriu și stacojiu și vison răsucit, precum îi poruncise Domnul lui Moise. ⁶Au făcut pietre de onix îmbrăcate în învelitori de aur, crestate [în chip de] crestături pe sigiliu, cu numele fiilor lui Israel. ⁷Și le-a pus pe umerii efodului, pietre de aducere-aminte pentru fiii lui Israel, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

⁸A făcut pieptarul, lucrătură de țesător, ca lucrătura efodului, din aur, din fir violet, purpuriu și stacojiu și vison răsucit. ⁹Era făcut pătrat; au făcut pieptarul dublu, lung de o palmă și lat de o palmă, dublu. ¹⁰Și au ținut în el patru rânduri de pietre. Un rând: sard, topaz și smarald – primul rând; ¹¹rândul al doilea: granat, safir și diamant; ¹²rândul al treilea: iacint, agată și ametist; ¹³rândul al patrulea: crisolit, onix și jasp. Erau prinse cu aur în ferecăturile lor. ¹⁴Iar pietrele, după numele fiilor lui Israel, iată, erau douăsprezece, cu numele lor [în chip de] crestături pe sigiliu, fiecare cu numele său, pentru cele douăsprezece

triburi. ¹⁵Au făcut pe pieptar lanțuri împletite, lucrătură de funii, din aur curat. ¹⁶Au făcut două ferecături de aur și două inele de aur; au pus cele două inele în cele două capete ale pieptarului. ¹⁷Și au trecut cele două funii de aur prin cele două inele de la capetele pieptarului. ¹⁸Au pus cele două capete ale celor două funii pe cele două ferecături și le-au pus pe umerii efodului, în față. ¹⁹Au făcut două inele de aur și le-au pus pe cele două capete ale pieptarului, pe marginea dinspre efod, pe dinăuntru. ²⁰Și au făcut două inele de aur și le-au pus pe cei doi umeri ai efodului, în [partea de] jos, în față, lângă legătura lui, deasupra cingătorii efodului. ²¹Au strâns pieptarul, inelele lui de inelele efodului, cu șnur violet, ca să fie peste cingătoarea efodului și să nu alunece pieptarul de pe efod, precum îi poruncise Domnul lui Moise. ²²Apoi a făcut mantia efodului, lucrătură de țesător, în întregime din fir violet. ²³Ea avea o deschizătură în mijloc, ca deschizătura unei cămăși, iar deschizătura avea margine de jur împrejur, să nu se rupă. ²⁴Au făcut pe poalele mantiei rodii din fir violet, purpuriu și stacojiu, fir răsucit. ²⁵Și au făcut clopoței din aur curat și au pus clopoțeii între rodii, pe poalele mantiei, de jur împrejur, între rodii: ²⁶un clopoțel, o rodie, un clopoțel, o rodie, pe poalele mantiei, de jur împrejur, spre slujire, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

²⁷Și au făcut tunicile de vison, lucrătură de țesător, pentru Aron și pentru fiii săi, ²⁸turbanul de vison, legăturile scufiilor de vison, pantalonii de in, vison răsucit, ²⁹și brâul de vison răsucit și de fir violet, purpuriu și stacojiu, lucrătură de broderie, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

³⁰Și au făcut floarea coroanei sfințeniei din aur curat și au scris pe ea un însemn [precum] creștăturile pe sigiliu: „Sfințenie pentru Domnul”. ³¹Și au prins-o cu șnur violet, ca să o pună pe turban, deasupra, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

³²Atunci s-a isprăvit întreaga lucrare a lăcașului Cortului Întâl-

nirii. Fiii lui Israel au făcut întocmai cum îi poruncise Domnul lui Moise, așa au făcut.

³³Și au adus la Moise Lăcașul: cortul și toate ale lui: cârligele, scândurile, stâlpii și tălpile lui, ³⁴învelitoarea din piei de berbec vopsite în roșu, învelitoarea din piei bine argăsite, vălul perdelei, ³⁵Chivotul Mărturiei, drugii lui, și Acoperământul Împăcării, ³⁶masa cu toate ale ei: Pâinea Înfățișării, ³⁷sfeșnicul [de aur] curat, candelile lui, candelile [așezate] într-un singur rând, toate uneltele lui, untdelemnul luminătorului, ³⁸altarul de aur, untdelemnul ungerii, tămâia înmiresmată, perdeaua de la intrarea cortului, ³⁹altarul de aramă, grătarul lui de aramă, drugii lui, toate uneltele lui, baia și temelia ei, ⁴⁰perdelele curții, stâlpii și tălpile ei, perdeaua de la poarta curții, funiile ei, țăruii ei și toate uneltele de slujire a Lăcașului, pentru Cortul Întâlnirii, ⁴¹veșmintele de slujire pentru a sluji la Sfântul Lăcaș, veșmintele sfinte pentru Aron, preotul, și veșmintele fiilor lui, pentru slujirea preotească. ⁴²Întocmai cum îi poruncise Domnul lui Moise, așa le-au făcut fiii lui Israel, toată lucrarea. ⁴³Și a privit Moise toată lucrarea și, iată, o făcuseră precum poruncise Domnul, așa făcuseră. Și Moise i-a binecuvântat.

40 ¹Domnul a grăit către Moise, zicând: ²„În ziua întâi a lunii întâi, să înalți Lăcașul Cortului Întâlnirii. ³Să pui acolo Chivotul Mărturiei și să acoperi chivotul cu vălul. ⁴Să aduci masa și să pui cele rânduite ei. Să aduci sfeșnicul și să pui pe el candelile lui. ⁵Să pui altarul de aur pentru tămâie în fața Chivotului Mărturiei și să pui perdeaua de la intrarea în Lăcaș. ⁶Să pui altarul arderii-de-tot în fața intrării în Lăcașul Cortului Întâlnirii. ⁷Să pui baia între Cortul Întâlnirii și altar și să pui acolo apă. ⁸Să așezi curtea de jur împrejur și să pui perdeaua de la poarta curții. ⁹Să iei untdelemnul ungerii și să ungi Lăcașul și tot ce este în el și să-l sfințești, cu toate uneltele lui; și el va fi

sfânt. ¹⁰Să ungi altarul arderii-de-tot și toate uneltele lui și să sfințești altarul; și altarul va fi preasfânt. ¹¹Să ungi baia și temelia ei și s-o sfințești. ¹²Să-i înfățișezi pe Aron și pe fiii lui la intrarea în Cortului Întâlnirii și să îi îmbrăiezi cu apă. ¹³Să-l îmbraci pe Aron cu veșmintele sfinte și să îl ungi și să îl sfințești ca să-mi fie preot. ¹⁴Și pe fiii lui să-i înfățișezi și să-i îmbraci cu tunici. ¹⁵Să-i ungi precum l-ai uns pe tatăl lor ca să-mi fie preoți; iar ungerea le va fi întru preoție veșnică pentru urmașii lor.“ ¹⁶Și a făcut Moise întocmai cum îi poruncise Domnul, așa a făcut.

¹⁷Și a fost [așa]: în luna întâi a anului al doilea, în ziua întâi a lunii, Lăcașul a fost ridicat. ¹⁸Moise a ridicat Lăcașul, i-a pus tălpile, i-a așezat scândurile, i-a pus stinghiile și i-a ridicat stâlpii. ¹⁹A întins Cortul deasupra Lăcașului și a pus învelitoarea Cortului deasupra lui, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

²⁰A luat mărturia și a pus-o în chivot și a pus drugii la chivot și a pus Acoperământul Împăcării peste chivot. ²¹A adus chivotul în Lăcaș, a pus vâlul perdelei și a acoperit Chivotul Mărturie, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

²²A pus masa în Cortul Întâlnirii, în partea de miazănoapte a Lăcașului, dincoace de vâl. ²³Și a rânduit pe ea pâinile, în fața Domnului, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

²⁴A pus sfeșnicul în Cortul Întâlnirii în fața mesei, în partea de miazăzi a Lăcașului. ²⁵A aprins candelile în fața Domnului, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

²⁶A pus altarul de aur în Cortul Întâlnirii, în fața vâlului. ²⁷Și a pus să fumege pe el tămâie înmiresmată, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

²⁸A pus perdeaua la intrarea în Lăcaș. ²⁹Altarul arderii-de-tot l-a pus la intrarea în Lăcașul Cortului Întâlnirii și a înălțat pe el ardere-de-tot și prinos, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

³⁰A pus baia între Cortul Întâlnirii și altar, a turnat în ea apă pentru spălat. ³¹Moise, Aron și fiii săi și-au spălat în ea mâinile

și picioarele. ³²Când intrau în Cortul Întâlnirii și când se apropiu de altar, se spălau, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

³³A ridicat curtea de jur împrejurul Lăcașului și altarului și a pus perdeaua de la poarta curții. Și a isprăvit Moise lucrarea.

³⁴Atunci norul a acoperit Cortul Întâlnirii și slava Domnului a umplut Lăcașul. ³⁵Iar Moise nu putea să intre în Cortul Întâlnirii, pentru că norul stătea deasupra lui, iar slava Domnului umplea Lăcașul. ³⁶Când se ridica norul de deasupra Lăcașului, se porneau fiii lui Israel, în toate umblările lor. ³⁷Dar dacă nu se ridica norul, nu se porneau nici ei, până în ziua când se ridica. ³⁸Pentru că norul Domnului era peste Lăcaș, ziua, și foc era noaptea în el, sub ochii întregii case a lui Israel, în toate umblările lor.

NOTE LA EXOD

CAPITOLUL 1

1:1-5 Cartea se deschide printr-o genealogie a fiilor lui Iacob care o rezumă pe cea din Gen 46:8-27. După introducerea din 1:1-5,7, este descrisă pe scurt robia israeliților în 13-14, secțiune care de regulă este asociată cu tradiția numită preotească ori sacerdotală (vezi și BTEGen, „Introducere la Tora“, pp. 66-71). Povestirea se continuă în 2:23-25 și apoi în 6:2 și urm.

1:1 „Iar (acestea)...“: comentatorii evrei medievali subliniază importanța copulei de aici pentru că arată legătura dintre textul care urmează și Cartea Genezei, care se termină cu moartea lui Iosif (cf. Alter, *ad loc.*). ♦ „Iacob“: e unul și același cu Israel (vezi Gen 32:27-29). După „Iacob“, LXX adaugă: „tatăl lor“. ♦ „familia“: lit. „casa“.

1:2-4 Lista celor doisprezece fii ai lui Iacob nu apare nici-odată exact la fel în Biblia ebraică. Pentru un popor care puneă preț pe genealogii, faptul acesta poate avea valențe literare și teologice. Textul menționează aici doar unsprezece fii: Ruben, Simeon, Levi, Iuda, Isahar, Zabulon (fiii lui Iacob cu prima soție, Lia), Beniamin (al doilea fiu al lui Iacob cu a doua soție, Rahele), Dan, Neftali (fiii Bilhăi, slujnica Rahelei), Gad și Așer (fiii Zilpei, slujnica Liei); ordinea fiilor lui Iacob din textul de față reproduce lista din Gen 35:23-26 cu două excepții: Iosif, celălalt fiu al Rahelei, nu este menționat pentru că era deja în Egipt (v. 5), iar

Beniamin apare alături de fiii Liei. Este interesant că nu se reia lista din Gen 46:8-27, probabil din considerente de concizie.

1:5 „Toți cei ieșiți”: lit. „toate sufletele ieșite”. ♦ „șaptezeci”: cf. Gen 46:27 și Deut 10:22. LXX și un manuscris de la Qumran au șaptezeci și cinci, număr pe care îl regăsim în Fp 7:14. Plusul de cinci provine din rândul nepoților lui Iosif, ale căror nume LXX le oferă în Gen 46:20.

1:7 „Au fost rodnici, au sporit, s-au înmulțit etc.”: aluzie la Gen 1:20-28. Această „rodnicie” reprezintă concretizarea făgăduințelor făcute patriarhilor: lui Avraham (Gen 12:2; 13:16; 15:5; 17:5-6), lui Isac (Gen 26:4.24), lui Iacob (Gen 28:3.14; 35:11). Urmează să se concretizeze și promisiunea luării în stăpânire a țării Canaanului. ♦ „Încât s-a umplut țara de ei”: LXX are „iar pământul îi înmulțea”.

1:9 „Poporul fiilor lui Israel”: formulare unică în Biblia ebraică. Termenul *'am*, „popor”, presupune un grup etnic unit prin legături de sânge. Formularea scoate în evidență amenințarea pe care ar constitui-o un asemenea grup pentru egipteni (Sarna 1991, *ad loc.*). ♦ „prea numeros și prea puternic pentru noi”: sau „mai numeros și mai puternic decât noi”. LXX are: „o mare mulțime și e mai puternic”.

1:10 „Să ne arătăm iscusiți față de el”: Vg. are *sapienter opprimamus*, „Să-l asuprim mai iscusit”. ♦ „de s-ar isca vreun război”: Syr. are „ca să nu ne ajungă un război”. ♦ „să treacă de partea vrăjmașilor noștri”: posibilă referire la perioada hicsosilor (a doua perioadă intermediară din istoria Egiptului, sec. XVIII–XVI î.H.), când asiatici de origini diverse, stabiliți în Delta Nilului, au preluat puterea, întemeind chiar o dinastie proprie (dinastia a XV-a). Iosif Flaviu (*Împotriva lui Apion* 1:14) face referire la istoria Egiptului scrisă în greacă de un preot egiptean pe nume Manethon, conform căruia hicsosii ar fi aplicat măsuri extrem de nepopulare și s-ar fi impus cu multă cruzime. Consecința acestei poli-

tici dure a fost resurgența de naționalism care a condus, în cele din urmă, la detronarea dinastiei hicsșilor, deși ei nu au fost niciodată izgoșiți din Egipt. Reprezentanții dinastiei a XVI-a, din Egiptul de Sus, au organizat rezistența și au condus campanii succesive împotriva hicsșilor, care controlau Egiptul de Jos, reușind în final să recucerească Memfisul prin Kamose și, ulterior, capitala Avaris prin Ahmose. Iosif Flaviu (*Împotriva lui Apion* 1:83-91) îi numește pe hicsși „regii păstori” și îi consideră strămoșii evreilor. ♦ „și să plece din țară”: Syr. are „și să ne scoată din țară” (*w'e-nass'e qūnān men 'ar'ā*), pe baza unei interpretări, concordantă cu unele surse rabinice, conform căreia propoziția *w'ālā^h min hā'āreṭ* ar fi similară unui blestem formulat la pers. a III-a, însă adresat propriei comunități („și să plece [i.e. „să plecăm”] din țară”) – cf. Weizman, 2005, 150.

1:11 „Vătafi de corvoadă”: Syr. are „vătafi răi”. ♦ „ca să-i împileze”: termenii 'NH, „a împila”, și 'BD, „a sluji”, sunt ecoul profesiei din Gen 15:13. ♦ „Faraon” (ebr. *par'ō^h*): aici și în Geneză, Faraon este un titlu și nu neapărat un nume propriu. La început, cuvântul egiptean însemna „casă mare” (eg. *pr '3*, citit convențional *per-aa*), cu referire la palatul regelui, însă treptat egiptenii l-au folosit cu referire la regele însuși. Toți regii egipteni purtau titlul de Faraon, dar își păstrau și numele personale. Deoarece în Vechiul Testament cuvântul nu este niciodată articulat, el a fost înțeles adesea ca nume personal. ♦ „Pitom și Ramses”: LXX adaugă: „și On, care este Cetatea Soarelui”. Pitom și Ramses se situează pe partea răsăriteană a Deltei Nilului. Per-Ramses, identificată cu Qantir, a slujit drept capitală pentru dinastia a XIX-a. Așa cum arată și numele egiptean (Per-Ramses, „casa lui Ramses”), cetatea a fost ridicată de ramesizi. A slujit mai întâi drept reședință a lui Seti I, apoi a fost transformată în capitală de către Ramses II. Locul a fost ales chiar în preajma vechii capitale a hicsșilor, Avaris. Așadar, egiptenii au construit noua

capitală chiar pe locul dăruit evreilor de foștii suverani, în Delta Nilului. Pitom (eg. Per-Atum, „casa zeului Atum”) nu poate fi localizată cu certitudine. Cetatea On (în egipteană *jwnw*, citit convențional lunu, „stâlpi”), adăugată în Septuaginta, este Helio-polis. ♦ Expresia „cetățile-grânare” este un termen militar întâlnit și în 1Rg 9:19. Dinastia a XIX-a (sec. XIII î.H.) întreprinde lucrări de amploare folosind mână de lucru semită. Prin urmare, această perioadă este adesea considerată ca fiind contextul istoric al exodului. LXX are „cetăți întărite”.

1:12 „Se răspândeă”: Syr. are „se întăreau”. ♦ După „răspândeă”, LXX adaugă: „foarte, foarte”. ♦ „[pe egipteni]”: reconstrucție bazată pe LXX și, evident, pe logică. ♦ „groaza”: LXX și Vg. au „ura”.

1:13-14 „I-au muncit... pe fiii lui Israel... cu aprigă robie”: sursele egiptene nu menționează înrobirea unei întregi populații de origine asiatică. Marile proiecte edilitare erau ridicate cu forță de muncă remunerată, nu cu sclavi. În schimb, apare des referirea la grupuri de asiatici care, împinși de foamete și sărăcie, își caută hrana în Egipt, îndeplinind slujbe modeste. Se creează chiar imaginea asiaticului (față de egipteni, care sunt africani) sărac, cerșetor, dar foarte viclean (Staubli, 1991). Totuși, populația evreiască se va fi împământenit în câteva generații, chiar dacă își mai păstra identitatea culturală moștenită de la patriarhi (cf. Ex 3:13-17:30-31). Ca supuși egiptenilor, erau obligați să muncească la construcțiile lui Faraon (Sarna, 1986, 20-21). De altfel ebr. *‘abōdā*^h are și sensul de „trudă”, „muncă silnică”. LXX are „munci aspre”. ♦ „la lut și la cărămizi”: cărămizile din Egiptul antic erau blocuri dreptunghiulare plate, de noroi sau de lut, uscate la soare, folosite pentru ziduri și clădiri. Cărămizile puse una peste alta aveau între ele ca liant un strat de noroi proaspăt. În *Satira breslelor* (originalul provine din sec. XXI–XVIII î.H.), despre cărămidar se spune astfel: „El este mai murdar decât porcii. Veșmintele îi sunt înțepenite de lut;

brăul din piele se strică. Când suflă vântul este nefericit. Lampa i se stinge, deși încă nu s-a stricat. El calcă [lutul] cu picioarele; stropșește cu însuși trupul său... Șalele îl dor, căci trebuie să stea afară în vântul schimbător [...]. Este o priveliște jalnică" (ANET, 433). ♦ „tot soiul de munci ale câmpului”: o variantă mai idilică a muncilor agricole răzbate de pe frescele egiptene, dar în literatura egipteană s-au păstrat fragmente care arată cât de împovărătoare și periculoasă putea fi munca în agricultură. În *Satira breslelor*, munca agricultorului este descrisă astfel: „Grădinarul aduce legume, amândoi umerii săi fiind sub [...] pe grumazul său. Dimineața devreme trebuie să ude legumele, iar seara, vișele. [...] Agricultorul-arendaș dă veșnic socoteală. [...] Șalele îl dor de parcă tot cerul și pământul ar fi în ele. Când pleacă de la câmp și ajunge în sfârșit acasă, pe înserate, este frânt de osteneala drumului" (ANET, 433; pentru alte fragmente, cf. Sarna, 1986, 21–22).

1:15 „Moașele evreice”: în general, termenul „evreu” nu este folosit de israeliți cu referire la ei înșiși. Cei care îl folosesc sunt egiptenii și filistenii. Dacă israeliții îl utilizează, uneori, o fac punând termenul în gura unor străini. Cuvântul pare să fie în legătură cu apelativul „hapiru/apiru” întâlnit în textele mesopotamiene și egiptene ale mileniului II î.H.; el nu este un etnonim, ci se referă la o categorie socială marginală (mercenari, zilieri, refugiați și chiar bandiți). În Biblie, *‘ibri* poate desemna o populație care îi include și pe israeliți, fără însă a se limita la ei (cf. 1Sam 13:3): 1Sam 14:21 atestă faptul că israeliții aveau conștiința că se disting de acești „evrei”. ♦ „numele uneia era Șifra (ebr. *Šiprā^h*, ‘frumusețe’), iar al alteia era Pua (ebr. *Pū‘ā^h*, ‘strălucire?’): textul nu spune neapărat că erau doar două, e de presupus că vor mai fi fost și altele. Prin faptul că le precizează numele, în timp ce alte personaje rămân anonime (până și Faraon), autorul

demonstrează prețuirea pe care le-o acordă pentru gestul lor de sfidare a tiraniei (Sarna, 1986, 25).

1:16 „Pietrele nașterii”: ebr. *hă'obnāyim* (lit. „cele două pietre”). Expresia este evitată în LXX, Syr. și Vg., deoarece nu se mai înțelegea: LXX „la naștere”, Syr. „(să vă uitați) când îngenunchează”, Vg. „când vine vremea nașterii”. Din cauza caracterului obscur, secvența a fost interpretată în multiple feluri: scaunul folosit de o femeie la naștere; cărămizile pe care ședea în genunchi o femeie în timpul travaliului; uterul gravidei etc. Cel mai probabil se referă la poziția îngenuncheată a femeii aflate în travaliu, atestată în literatura antică (Sarna, 1986, 24). În Ier 18:3, *hă'obnāyim* se referă la roata olarului formată din două discuri de piatră suprapuse, una inferioară, mai mare și alta superioară, mai mică.

1:19 „Vânjoase”: lit. „vii”; ebr. *hāyōt* poate fi interpretat și ca substantiv, desemnând animalele (nedomesticite); evident, ele n-au nevoie de moașe! În LXX termenul nu apare; Vg. are „au știința moșitului”.

1:20 „Dumnezeu le-a făcut bine moașelor”: Syr. are în plus „pentru că au făcut lucrul acesta”.

1:21 „Le-a sporit casele”: lit. „le-a făcut case”, în sensul că le-a dăruit familii numeroase, cu statut social înalt.

1:22 „Se naște”: LXX are în plus „evreilor”.

CAPITOLUL 2

2:1-10 În Antichitate, relatarea copilăriei unui erou conține elementele programatice ale viitoarei lui misiuni. Astfel, povestirea nașterii lui Moise are elemente comune cu legenda regelui Sargon din Akkad (cca 2334–2279 î.H.), suveranul unificator al Mesopotamiei.

2:1 „Casa lui Levi”: aici cu sensul mai extins de „tribul lui Levi”. ♦ „o fiică a lui Levi”: lit. „pe fiica lui Levi”, probabil o aluzie la 6:20, unde sunt date numele femeii, Iocheved, și al băr-

batului, Amram. ♦ După „Levi“, LXX explicitează: „și s-a căsătorit cu ea“.

2:2 „Chipeș“: lit. „bun“. LXX are *asteios*, „distins“; Vg. *elegans*.

2:3 „A luat pentru el“, LXX precizează subiectul: „mama lui“. ♦ „coș“: ebr. *tēbāh*, lit. „arcă“, termen folosit și în narațiunea despre Potop. Intertextualitatea creată cu ajutorul acestui termen nu este întâmplătoare: în ambele narațiuni un personaj ales de Dumnezeu este salvat de la înec cu ajutorul unei „arce“. ♦ „de papirus“: LXX omite acest detaliu; Syr. are „(un coș) din lemn de ienupăr/acacia“. ♦ „între trestii“: Syr. are „într-un vad“, la fel la 2:5.

2:4 „Sora lui“: Miriam, sora cea mai mare a lui Moise și Aron (Ex 15:20, cf. Num 26:59).

2:5 „Fiica lui Faraon“: în condiții de harem, numărul ficelor lui Faraon putea să fie foarte mare. Despre Ramses II (1279–1213 î.H.) se știe că avea nu mai puțin de 59 de fiice (Erman, 1971, 76). Autorul este și aici foarte evaziv și nu dă nume, probabil pentru a sugera caracterul secret al acțiunii. ♦ „să se scalde în Râu“: cu siguranță este vorba despre un braț al Nilului care îi garanta prințesei siguranță și intimitate. Găsirea pruncului nu este întâmplătoare, ci mama lui pare a cunoaște tabieturile acestei prințese, de pune coșul aici și își trimite copila să-l urmărească și să afle deznodământul (Sarna, 1991, *ad loc.*).

2:6 Particula *hinneh* „iată“ („un băiețel care plângea“) din textul ebraic indică surpriza pe care a avut-o fiica lui Faraon atunci când a deschis coșul. ♦ „băiețel“: ebr. *na'ar* desemnează de obicei un băiat mai mare, un „tânăr“; totuși apare uneori ca un nume de alint dat unui copil vulnerabil – (cf. Alter, *ad loc.*), de ex. Gen 22:12.

2:9 „Ia acest copil“: Syr. are „iată-ți acest copil“ *hā lēk(y) ʔalyā hānā*, unde formula *hā lēk(y)* (lit. „iată-ți“) echivalează vb. la imperativ fem. sg.

2:10 „Moise”: ebr. *Mōṣeh*. Originea numelui trebuie pusă în legătură cu verbul egiptean *MSY* („a naște”). Forma inițială a numelui trebuie să fi fost *Mose*, prezentă și în nume precum *Tuthmoses*, „Născut de Toth”, sau *Ramses*, „Născut de Ra” (vezi *ABD*, vol. 4, 911). Două papirusuri din perioada lui Ramses II menționează unele oficialități pe nume *Mose* (*ANET*, 448, 475).

♦ „I-am scos”, ebr. *m'ṣītiḥū*: cum se întâmplă adesea în literatura biblică, numele este justificat în primul rând printr-o etimologie populară, autorul biblic derivând numele *Mōṣeh* de la verbul ebr. *māṣāh*, „a scoate”, de la care *Mōṣeh* ar fi un participiu activ: o anticipare a rolului de conducător al lui Moise, care îl va scoate pe Israel din Marea Roșie, așa cum și prințesa egipteană l-a scos pe el din Nil (Sarna, 1986, 32). În general, numele copilului putea fi ales în funcție de dorințele sau superstițiile populației (*nomen est omen!*). În anumite cazuri însă se spune explicit că numele este revelat, având valoare profetică (de ex. numele copiilor lui Isaia, ai lui Osea, numele lui Isus).

2:11 „S-a făcut mare”: după *Fp* 7:22, Moise a fost instruit la curtea faraonului în „toată înțelepciunea egiptenilor”. ♦ După „la frații săi”, precum și după „dintre frații săi”, *LXX* adaugă: „fiii lui Israel”, la fel aici și *Syr*.

2:14 „Cum l-ai omorât”: *Syr*. și *LXX* au în plus „ieri”. ♦ „Negreșit”: *LXX* are „Dacă-i așa”.

2:15 „Moise a fugit de la fața lui Faraon”: imaginea eroului care e silit la un moment dat să fugă, iar apoi se întoarce cu o misiune salvatoare de la Dumnezeu trimite și la istoria lui Iacob (*Gen* 27; 33), a lui Iefte (*Jud* 11) și a lui David (*1Sam* 20; *2Sam* 2). ♦ Midian (*LXX* *Madian*) a fost identificat cu o entitate politică al cărei centru se situa la est de golful Aqaba, în nord-vestul Peninsulei Arabice. Arheologia a confirmat prosperitatea și puterea acestui Midian între sec. XIII și XI î.H., mai ales după ce au fost scoase la lumină orașele midianite *Qurayyah* și *Tayma*.

O prezență midianită la vest, în peninsula Sinai, și în nord, până în Cisiordania (vezi conflictul din Jud 6–8) nu este surprinzătoare în perioada israelită veche. După dispariția acestei entități politice, termenul de Midian a fost folosit pentru a desemna regiunea deșertică situată la sud-est de Palestina și populațiile arabe care trăiau acolo. Ex 2–4 și 18 atestă că familia soției lui Moise este midianită. Aceste texte insistă asupra legăturilor strânse dintre Moise și Midian din perioada petrecută în deșert. Una dintre cele mai străvechi rute comerciale ale lumii lega Midianul de Egipt; este folosită și astăzi de pelerinii musulmani care călătoresc la Mecca și la Medina. ♦ „lângă fântână”: fântâna este determinată aici prin articol: e vorba, de bună seamă, de o fântână cunoscută. Fântâna era o groapă adâncă, săpată în pământ sau în rocă, în care se acumula apa dintr-un izvor subteran; apa era apoi scoasă cu ajutorul unui vas sau burduf. Fiind sursa primară de apă a comunității în Orientul Apropiat Antic, fântâna era locul în care se întâlneau oamenii și socializau. Era firesc deci ca Moise să se oprească la o fântână; în tradiția narativă a Orientului, întâlnirea la fântână prevestește adesea o logodnă (v. și Gen 24 și 29).

2:16 „Preotul din Midian”: termenul *kōhēn*, „preot”, este folosit nu doar pentru preoții israeliți, ci și pentru preoți neevrei: Melchisedec (Gen 14:18), Poti-Fera (Gen 41:45), preoții egipteni (Gen 47:22), și aici preotul din Midian. ♦ După „șapte fiice”, LXX are în plus: „care pășteau turma tatălui lor, Iothor”. Dar în v. 18 pe tată îl cheamă Raguel, corespondentul grecesc al ebraicului Reuel (ebr. *R'ū'ēl*, „prietenul lui Dumnezeu”). ♦ „îgheaburi”: adăpători mari așezate lângă fântână, făcute din lemn sau din lut. ♦ După „ca să adape turma tatălui lor”, LXX adaugă din nou: „Iothor”.

2:17 Între „le-a izbăvit” și „le-a adăpat turma”, LXX are și: „le-a scos apă”.

2:18 „Ați venit atât de repede”: Syr. are „ați adăpat repede”. ♦ „Reuel”: numele socrului lui Moise apare și ca Itro (Yiṯrō / Yeter 3:1; 4:18; 18:1-2). În Numeri (10:29) apare personajul Hobab, „fiul lui Reuel, socrul lui Moise”: exegeții discută dacă „socrul” se referă la Reuel sau la Hobab (vezi n. la Num *ad loc.*). De aceea, mulți cercetători presupun că textul Exodului are la bază tradiții multiple, care au circulat în forme diferite înainte de redactarea lor finală. După alții, aceste nume atât de diferite nu au fost armonizate de redactor din cauza sensului destul de general al termenului ḥōṭēn, „socru”, care poate însemna și „rudă prin alianță”, deci Reuel ar putea fi numele bunicului celor șapte fete ale preotului din Midian; la fel în Gen 29:5, Laban este numit fiul lui Nahor, deși era fiul lui Betuel și nepotul lui Nahor (Gen 24:47), Mefiboșet este numit fiul lui Saul în 2Sam 19:25, deși era de fapt fiul lui Ionatan (2Sam 4:4), Iehu este numit fiul lui Nimși în 1Rg 19:16, deși este nepotul acestuia (2Rg 9:2.14). Potrivit tradiției iudaice (*Ex. Rab.* 37.8), socrul lui Moise ar fi fost inițial un preot păgân din Midian, având numele Ieter, dar ulterior s-a convertit la iudaism, schimbându-și numele în Ietro, iar numele de Hobab i s-a dat pentru că iubea (ebr. *HBB*) Legea. De asemenea, Reuel ar fi fost numit astfel pentru că devenise „prieten al lui Dumnezeu”: ebr. *r'ā'el* (*Ex. Rab.* 1.32).

2:19 „Un egiptean”: de bună seamă, Moise era îmbrăcat în haine egiptene.

2:20 Răspunsul lui Reuel reflectă ospitalitatea specifică din Orientul Apropiat Antic: el le ceartă pe ficele sale pentru neîndeplinirea acestui ritual. ♦ „să mănânce”: lit. „să mănânce pâine”, semitism pentru „a mânca”.

2:21 „S-a învoit”: precizare importantă, omisă de LXX. Narratorul sugerează că Reuel l-a invitat pe Moise să se stabilească la el și că Moise a dat curs invitației. ♦ După „a dat-o lui Moise”,

LXX precizează: „de soție“! ♦ „Țipora“ (ebr. *tipporāh*, „pasăre“). Forma grecească a numelui e *Sepphora*.

2:22 „El“: LXX specifică „Moise“. ♦ „Gherșom“: numele primului copil al lui Moise trimite la ebr. *gēr*, „străin“, „venetic“; legătura etimologică poate fi și cu rădăcina verbală GRȘ „a izgoni“, un ecou al acțiunii îndeplinite de Moise în folosul păstoriștelor, în urma căreia s-a ales cu ospitalitate și cu o soție (2:17); Syr. are Gherșon (*gerșōn*), identic cu numele unuia din fiii lui Levi (Gen 46:11, Ex 6:16); în acest verset, Syr. are în plus: „Și i-a mai născut un al doilea fiu lui Moise, și i-a pus numele Eliezer, «pentru că Dumnezeu părinților mei este în ajutorul meu și m-a izbăvit din sabia lui Faraon»“, într-o evidentă încercare de armonizare a acestui pasaj cu informația despre fiii lui Moise de la Ex 18:3-4. O interpolare similară apare în Hexapla și în Vulgata Clementină. ♦ „pribeag“: termenul ebraic *gēr* înseamnă mai mult decât un călător sau un străin și se referă mai exact la un străin rezident în țară care se bucură de anumite privilegii sociale și religioase limitate, așa cum era și situația lui Moise (cf. Gen 15:13; 23:4). În alte locuri l-am echivalat cu „venetic“ (fără nici o nuanță peiorativă!).

2:23 „Din pricina trudei... de trudă“: vezi nota la 1:13-14.

2:24-25 Autorul biblic folosește o secvență de 4 verbe care, în mod progresiv, indică acțiunea lui Dumnezeu: 1) Dumnezeu a auzit – gemătul lor; 2) Dumnezeu și-a adus aminte – de legământul său cu Avraham, Isac și Iacob; 3) Dumnezeu a privit – către fiii lui Israel și 4) Dumnezeu a luat seama – la situația lor. ♦ „Dumnezeu și-a adus aminte“: antropomorfism care sugerează sosirea timpului pentru împlinirea promisiunii din Gen 15:13-14. Cel mai neașteptat tablou apare în Ps 78:65, unde Dumnezeu este asemănat cu un viteaz care se trezește din mahmureală ca să vină în ajutorul poporului său.

2:25 „A luat seama“: LXX are „li s-a făcut cunoscut“.

CAPITOLUL 3

3:1 „Ietro“: vezi nota de la 2:18. ♦ „dincolo de pustiu“: Cassuto traduce ebr. *'aḥar hammidbār* prin „[umblând] după pășune“, luând ca reper explicația suplimentară din Targ. *Onqelos la'atar šēpār ri'yā* („la loc de pășune aleasă“) și considerând că poziția *'aḥar* indică obiectul căutărilor lui Moise (cf. Iov 39:8); Syr. are „în pustiu“ (*l'-madb'rā*). ♦ „muntele lui Dumnezeu, la Horeb“: LXX are doar „muntele Horeb“. ♦ „Horeb“: un midraš încearcă o armonizare între diferitele tradiții despre Muntele Sfânt afirmând că el ar fi fost cunoscut sub cinci nume: Muntele lui Dumnezeu, Muntele Bașan, Muntele cu creste, Muntele Horeb și Muntele Sinai (*Ex. Rab.* II.4, cf. *Num. Rab.* 1.7). Pentru identificarea cu Sinaiul, vezi 19:1. Obiceiul de a identifica un loc prin mai multe toponime se observă și în literatura egipteană: astfel, în Stela lui Merneptah, Egiptul este numit Kemit și Tameri, iar orașul Memfis are nu mai puțin de cinci nume (Sarna, 1986, 38; cf. *ANET*, 376–378).

3:2 „Îngerul Domnului“: în alte locuri se spune că Domnul îi apare în mod direct lui Moise. Aici expresia „îngerul Domnului“ ar putea atesta o preocupare ulterioară de corectitudine doctrinară (Dumnezeu nu poate fi văzut, dar se poate face auzit). Aici apare pentru prima oară în cartea Exodului numele revelat, tetragrama divină YHWH (pronunțată tradițional *'Adonai*). Vezi și notele la 3:15 și 6:2. Vg. are numai *Dominus*. ♦ „rug“: ebr. *s'ne*^h („arbust cu țepi“), cuvânt rar, nu a fost ales la întâmplare, având o sonoritate apropiată de „Sinai“; în plus, focul (caracteristica manifestărilor teofanice) se regăsește în Ex 19:18. Această scenă, în care Moise descoperă caracterul sacru al unui loc, o evocă pe cea din Gen 28:11-22 unde Iacob face o experiență similară. Potrivit unor Părinți ai Bisericii (Chiril al Alexandriei, *Glasire la Ieșire* 1.8) și cântărilor liturgice bizantine

(de ex. troparul Bunei Vestiri), rugul nears simbolizează unirea fără nimicire a firii dumnezeiești și a celei omenești în Hristos, iar potrivit cântărilor bisericești (de ex. Troparul Bunei Vestiri) maternitatea feciorelnică a Mariei.

3:3 „Această arătare minunată”: lit. „vedenia aceasta mare”.

3:4 „Domnul a văzut”: verbul „a vedea” este des utilizat în această pericopă (2-4.7.9), avându-l ca subiect uneori pe Moise, alteori pe Dumnezeu. Moise trece de la dorința de a cunoaște („Mă voi abate să văd...”) la teama sacră; insistența lui Dumnezeu („Am văzut...”) sugerează iminența intervenției sale.

♦ Prezența în același verset a celor două teonime (YHWH și 'Elōhīm) este explicată de Cassuto (*ad loc.*) astfel: ori de câte ori vorbește despre Dumnezeu din perspectivă proprie, naratorul folosește numele revelat YHWH, iar când prezintă percepția subiectivă a lui Moise anterioară revelării, folosește numele generic 'Elōhīm. Moise are, evident, în primă fază, o cunoaștere vagă despre Dumnezeu; episodul „rugului aprins” îi schimbă în mod fundamental înțelegerea despre divinitate. ♦ „Iată-mă!”: LXX are „Ce este?”.

3:5 „Scoate-ți încălțăminte”: egiptenii umblau desculți în prezența unui superior, mai ales a regelui (Erman, 1971, 226). Pe de altă parte, se știe că ritul descălțării sandalelor era practicat de preoții iudei în perioada celui de-al doilea Templu, marcând astfel caracterul sacru al locului. De altfel obiceiul este practicat și în alte religii, chiar și astăzi (de ex. la samariteni, la musulmani etc.).

3:6 „Dumnezeul părintelui lui Moise” este identificat cu Cel al patriarhilor. Syr. și NT (Fp 7:32) au armonizat acest verset punând pluralul: „părinților tăi”. Aceeași identificare a părinților fiilor lui Israel cu patriarhii apare și în versetele 15 și 16. Formularea „Dumnezeul lui Avraham, Dumnezeu lui Isac și Dumnezeu lui Iacob” se fixează ca atare: repetarea numelui lui

Dumnezeu înaintea fiecărui patriarh subliniază legătura personală a fiecăruia dintre ei cu El. În *Etz Yosef*, comentariul la Rugăciunea celor 18 binecuvântări, se explică: „Asemenea patriarhilor, fiecare om trebuie să creadă în Dumnezeu pe temeiul propriei cercetări, și nu doar al tradiției” (JSB, n. *ad loc.*). ♦ „Și-a ascuns fața”: gest de teamă în fața sacralului. Teamă de a-l vedea pe Dumnezeu este o temă clasică ce subliniază transcendența divină. LXX are „și-a întors fața”.

3:7 După „a spus”, LXX precizează: „către Moise”. ♦ „văzut-am bine”: ebr. *rā'ōh rā'ītī*, lit. „văzând am văzut”, semitism menit să sublinieze atenția pe care o acordă Dumnezeu suferinței poporului său. ♦ „asupritorilor”, ebr. *nōg'šim*: același termen e folosit și în Ex 5:6; 5:10; 5:13; 5:14. LXX are „vătafi”.

3:8 După „din pământul acesta”, LXX are în plus: „și să-i duc”. ♦ „pământ care șiroiește de lapte și miere”: refren descriptiv cu valențe hiperbolice. După Cassuto, expresia trimite, metonimic, la pășunile bogate, care fac posibil belșugul de lapte al turmelor, și la pomii al căror rod este dulce ca mierea. Expresia este atestată și în literatura ugaritică. Diverse documente egiptene atestă bogăția Canaanului (Povestea lui Sinuhe, ANET, 19; Campaniile lui Thutmose III, ANET, 237, 239). Într-un imn dedicat zeului Baal, un refren celebrează reîntoarcerea abundenței din natură în felul următor: *Cerurile au plouat untdelemn, prin văi a curs miere* (KTU 1.6 iii 12-13). ♦ „în ținutul canaanitului, hititului, amoritului, perizitului, hivitului și iebusitului”: față de lista celor zece neamuri din Canaan care figurau în făgăduința din Gen 15:19-21, patru nu mai apar, anume: qeniții, qeniziții, qadmoniții și ghirgașiții; între timp e posibil să fi dispărut ca popoare. LXX are: „perizitului, gherghesitului, hivitului”. În astfel de liste (cf. și Ex 3:17; 13:5; 23:23; 33:2; Deut 7:1; Ios 3:10; 24:11; 1Rg 9:20; 2Cron 8:7), iebusiții apar întotdeauna ultimii, poate spre a sugera că au fost ultimii care au supraviețuit în țară (abia David a cucerit enclava iebusită).

3:9 „Asuprirea cu care îi apasă”: lit. „asuprirea cu care îi asupresc”.

3:12 „Și a spus”: LXX are: „Și i-a spus Dumnezeu lui Moise, zicând”. ♦ „voi fi cu tine negreșit”: posibilă aluzie la numele divin (*'ehye^h* „voi fi”), dezvăluit în formă „extinsă” în v. 14. ♦ „semnul”: ebr. *’ōt*, aici cu sensul de dovadă. Simbolistica „semnului” în primele două cărți ale Torei este profundă și cuprinzătoare teologic. Poate fi vorba de: „semn” calendaristic (Gen 1:14), tatuaj sau tunsoare (Gen 4:15), curcubeu (Gen 9:12-13.17), circumcizie (Gen 17:11), dar în narațiunea ieșirii din Egipt are mai ales o valoare supranaturală: minunea prefacerii toiagului în șarpe (Ex 4:8), minunea acoperirii mâinii cu lepră ca zăpada (Ex 4:9), minune în general (Ex 4:17) etc. ♦ În acest verset apare pentru prima dată tema „slujirii (ebr. *BD*) lui Dumnezeu”, motivul întregii drame a „plăgilor din Egipt” (7:16 etc.). Scuturând jugul *slujirii* lui Faraon, poporul lui Israel nu va intra într-o stare de anarhie, ci libertatea va însemna tocmai *slujirea* lui Dumnezeu rânduită de Legea Legământului. Scopul exodului ar fi, așadar, trecerea de la sclavia *slujirii* lui Faraon la libertatea *slujirii* lui Dumnezeu (vezi Mt 6:24; Gal 5:13; Rom 6:13; 1Pt 2:16).

3:14 „Eu-sunt-cel-ce-sunt”, ebr. *'ehye^h 'așer 'ehye^h*: se consideră că expresia are la bază verbul *hāyā^h*, „a fi”, la imperfect, care arată o acțiune durativă nedeterminată, deci cu extindere și în viitor. LXX traduce ontologizând: *egō eimi ho ōn*, „Eu sunt cel care este” (lit. „fiindul”); Vg. are *Ego sum qui sum*; Syr. nu traduce această formulă, ci îi preia ca atare scheletul consonantic din textul ebraic, cu o vocalizare diferită de cea din TM (*'ahiyah 'ašra 'hiyah*), tratând-o, probabil, ca pe un nume propriu divin. În numeroase culturi ale Antichității, numele era considerat o prelungire a persoanei. Numele zeului, creditat cu puteri magice, era adesea folosit în ritualuri menite să producă intervențiile

dorite de magician. Cunoașterea numelui era socotită cheia de acces către zeul invocat. Prin faptul că se prezintă în mod enigmatic, Dumnezeu refuză să fie asimilat zeităților care pot fi înduplecate, cointeresate ori subordonate cu ajutorul unor ritualuri magice. Majoritatea comentatorilor asociază expresia 'ehye^h 'așer 'ehye^h cu numele lui Dumnezeu, pentru că Moise trebuie să le spună israeliților că e trimis de 'ehye^h; însă Numele revelat apare explicit în versetul următor. Expresia 'ehye^h 'așer 'ehye^h prin care YHWH își manifestă prezența absolută în fața lui Moise și a neamului lui este mai degrabă o paronomază (Beitze, 1980, 5) al cărei înțeles trebuie căutat în contextul dinamic, concret și integrator al gândirii ebraice. Potrivit lui Ilarion Alfeyev, „departe de a-și revela numele, Dumnezeu ar afirma din nou că limbajul omenesc nu are cuvânt în stare să-l cuprindă” (Alfeyev, 2007, 18). În iudaismul medieval (de pildă, la Maimonide) expresia de mai sus este înțeleasă în sens dinamic, Dumnezeu este ceea ce Dumnezeu face: „atributele Sale sunt atributele acțiunilor Sale” (Mor. Nev. I, 55.33). În același timp „existența Sa este identică cu esența Sa, iar esența Sa este existența Sa” (I, 57.1); „El este Ființa care Este pentru că Este, altfel spus, a Cărei existență este necesară” (I, 63.9). Privit sub aspectul imperfectului ebraic, sensul expresiei este și „Eu voi fi Cel ce voi fi”. Nahmanide o consideră o formulare profetică ambivalentă: „Eu voi fi cu voi în această încercare și voi fi cu voi și în alte încercări” (Ramban, 1973, 35). Cât privește repetarea de trei ori a lui 'ehye^h în același verset, rabinii o atribuie viziunii simultane a Domnului asupra curgerii timpului, în care trecutul și viitorul sunt contopite în prezent, de unde și numele divin „Eu sunt Cel ce a fost, este și va fi” (Ramban, *ad loc.*).

3:15 „Domnul” (YHWH): numele divin revelat apare de 6823 de ori în Vechiul Testament. Este socotit o formă abreviată a numelui explicat în 3:14. Deși îl întâlnim la începutul celei

de-a doua relatări a creației (Gen 2:4), identificată de majoritatea bibliștilor ca aparținând sursei iahviste, revelarea acestuia este consemnată abia aici, când Moise are viziunea rugului aprins. Talmudul (*T. bab.*, Yoma 37a) consemnează rostirea Numei divin YHWH, de către Marele Preot, în Sfânta Sfintelor, de *Yom Kippur* („Ziua Împăcării”). Treptat, pronunția Tetragramei s-a pierdut, ultimul Mare Preot care ar fi pronunțat-o fiind Simon cel Drept, sec. III-II î.H. (*T. bab.*, Yoma 39b), pentru ca în cele din urmă rostirea acesteia să fie interzisă cu desăvârșire. Vezi și nota la 6:2. La baza interdicției rostirii Tetragramei se va fi aflat însă și o tradiție rabinică ce a vocalizat aici ebr. *L'M* (biblicul *l'olām*, „pe vecie”) ca *l'allem*, „să ascundeți”, astfel încât sensul frazei s-a schimbat în mod radical: „Acesta este Numele meu, să-l ascundeți...” (*Ex. Rab.* III.7; Urbach, 1979, 133). În perioada rabinică Abba Saul adaugă la lista celor care nu vor avea parte de lumea viitoare pe „cel care pronunță Numele pe litere” (*M. Sanh.* 10, 1). ♦ „pomenirea Mea”: ebr. *zikri* se află în paralelism poetic cu *š'mī*, „numele meu” — acela sub care Dumnezeu dorește să fie pomenit. Aceeași asociere dintre „nume” și „pomenire” (*zēker*) se întâlnește în Prov 10:7, Iov 28:17, Is 26:8.

3:16 „Bătrânii lui Israel”: existența instituției prezbiteratului este semnalată cel puțin din epoca bronzului, concomitent cu apariția așezărilor aglomerate; ea se întâlnește la diverse popoare până în Antichitatea târzie (Sarna, 1991, *ad loc.* n. 43). ♦ „negreșit am luat aminte la voi”: ebr. *pāqōd pāqadti 'etkēm*, lit. „cercetând v-am cercetat”; secvența evocă profeția făcută de Iosif în preajma morții sale (Gen 50:24-25). Ebr. *pāqad* este un termen-cheie în Biblie, desemnând o intervenție divină fie spre a izbăvi, fie spre a pedepsi, dar tot în vederea mântuirii.

3:17 „Perizitului, hivitului”: LXX are: „perizitului, gherghesitului, hivitului”.

3:18 „Evreilor”: vezi nota la 1:15. ♦ „ne-a ieșit înainte”: LXX și Vg. au „ne-a chemat”; Syr. are „ni s-a arătat” (lit. „s-a arătat asupra noastră”), cu unul din verbele utilizate de regulă pentru echivalarea ebr. *nir'āh* („a fi văzut, a se arăta”); la fel la 5:3 (vezi nota).

3:19 „Decât [silit de] o mână puternică”: ebr. *w'lo' b'yād hazāqāh*. S-ar mai putea înțelege și „nici [silit de] o mână puternică”. Soluția adoptată în text se justifică prin context (vezi v. 20); de altfel așa interpretează și LXX: *eàn mē metā cheirōs krataiās*, lit. „dacă nu cu mână tare”.

3:20 „Îmi voi întinde mâna”: i.e. „îmi voi folosi puterea”. ♦ „minunile mele”: prima referire din Exod la minunile pe care le va face Dumnezeu în Egipt. Cuvântul ebraic *niplā'ot* (de la vb. *pālā'*) ne duce cu gândul la o faptă extraordinară sau neobișnuită, cf. Ex 15:11 „cu toate minunile mele”. Civilizația Orientului Apropiat, inclusiv cea egipteană, acorda un loc important magiei. Dumnezeu intenționează să-l „acrediteze” pe ambasadorul său prin aceste minuni, dar Moise nu e un mag (vrăjitor) în sensul tradițional al cuvântului, pentru că el nu poate face „minuni” decât la porunca expresă a lui Dumnezeu (Sarna, 1991, *ad loc.*).

3:22 „Cea care locuiește în casa ei”: lit. „cea pribeagă din casa ei”, (ebr. *gārāh*) cf. nota la 2:22. Fraza este obscură, nefiind clar dacă „proprietara” sau „chiriașa” este egipteancă ori evreică.

♦ „îi veți despuia pe egipteni”: Cassuto atrage atenția asupra asemănării de limbaj între Ex 3:21-22 și Deut 15:13-14, unde se reglementează plata cuvenită unui sclav eliberat. După muncile grele prestate vreme îndelungată, evreii sunt îndreptățiți la o compensație.

CAPITOLUL 4

4:1 „Dar dacă nu mă vor crede”: propoziția ebraică poate fi înțeleasă fie ca enunț: „nu mă vor crede”, fie ca întrebare: „dacă nu mă vor crede?” Am optat în traducere pentru a doua variantă. ♦ „Domnul” (ebr. YHWH): LXX are „Dumnezeu” (*ho theós*). ♦ În LXX versetul are în plus: „Ce să le spun?”

4:2 „Toiag”: instrument util pentru sprijinire în călătorie și la bătrânețe, toiagul a ajuns să reprezinte autoritatea. Faraon purta două însemne, unul reprezenta toiagul cu ansă al păstorului (eg. *heqa*), iar celălalt reprezenta îmblăciul (eg. *nekhakha*), un instrument agricol. Diverse fresce îi reprezintă pe faraoni și cu alte toiege: scepтрul puterii (eg. *sekhem*), un fel de topuz; scepтрul cu cap de câine (eg. *was*). Toiege cu flori de lotus sau de papirus în vârf sunt reprezentate în mâinile zeităților. Era firesc ca această confruntare dintre autoritatea lui Faraon și reprezentantul contestatarilor săi să ducă la o confruntare între toiegele lor (Ex 7:8-13). Moise va continua să facă minunile cu „toiagul lui Dumnezeu”. Toiagul lui Aron va fi supus și el unei probe, laolaltă cu toiegele претендентilor la preoție, dar aceștia din urmă vor fi făcuți de rușine (Num 17).

4:3 „Șarpe”, ebr. *nāḥāš*: denumirea generică pentru șarpe, fără a indica o specie anume.

4:4 „Apucă-l de coadă”: gest neconvențional pentru manipularea șerpilor, care se prind de cap; se scoate astfel în evidență încrederea în Dumnezeu (Sarna, 1991, *ad loc.*).

4:6 „În sân”: sau „în pliul hainei”. ♦ „mâna i se făcuse leproasă, ca zăpada”: termenul ebr. *ṭāra‘t*, tradus în general prin „lepră”, nu denumește *stricto sensu* boala lui Hansen, ci diferite afecțiuni ale pielii. În cazul de față, este greu de spus dacă termenul de comparație (*i.e.* zăpada) este folosit pentru a pune în evidență

culoarea sau, dimpotrivă, aspectul solzos al pielii afectate de „lepră”. LXX are doar „mâna i s-a făcut ca zăpada”.

4:7 „Cum îi era trupul”, lit. „precum carnea lui”: pielea lui Moise s-a făcut sănătoasă, asemenea celorlalte părți ale trupului. LXX: „își recăpătase culoarea pielii lui”.

4:10 „Nu sunt om meșter la vorbă”: lit. „nu sunt om al cuvintelor”. Ideea este redată diferit în LXX: „nu sunt în stare”. Față de abilitatea lui Aron („se pricepe la vorbă”, v. 14), formularea de mai târziu a deficienței lui Moise („buze netăiate-împrejur”, 6:12.30) sugerează lipsa elocvenței. Dat fiind că urma să aibă o apariție publică în fața lui Faraon și a demnitarilor acestuia, este de înțeles temerea lui Moise. ♦ „nici de ieri, nici de alaltăieri”: perechea adverbială „ieri... alaltăieri”, semitism întâlnit mai cu seamă în textele narrative, mai apare în 5:7.8.14; 21:29.36. ♦ „de când grăiești”: LXX are „de când ai început să grăiești”. ♦ „graiul și limba îmi sunt împleticite”: lit. „sunt greoi la gură și greoi la limbă”. LXX are „gângav la vorbă și greoi la limbă”. În tradiția iudaică (*Ex Rab* 1:26), pe când era copil și se afla la curtea Faraonului, Moise și-ar fi pus coroana acestuia pe cap. Magii egipteni au văzut în acest gest semnul premonitoriu că Moise va fi o amenințare pentru tronul Egiptului și l-au sfătuit pe Faraon să-l ucidă. La propunerea lui Ietro, l-au supus unui test, punându-l să aleagă între o tepsie de aur și cărbuni încinși. Dacă ar fi ales aurul, Moise și-ar fi pierdut viața. Pe când tânărul prinț se pregătea să întindă mâna spre aur, a intervenit îngerul Gabriel, care i-a îndreptat-o spre cărbunii încinși. Moise i-a luat, i-a băgat în gură și și-a ars limba, rămânând astfel cu un defect de vorbire!

4:11 „Sau cine-l face mut...?": Syr. are „Sau cine l-a făcut pe mut...?”

4:13 LXX precizează: „Moise a spus”. ♦ „trimite pe cine vei vrea să trimiți”: lit. „trimite prin mâna cui vei trimite”. LXX

are: „alege pe altul, în stare, pe care să-l trimiți“. Tema refuzării chemării divine în experiența inaugurală (cum este cunoscută în literatura de specialitate) este recurentă în Biblia ebraică. Saul, fiul lui Chiș, are ezitări când este chemat să fie rege al lui Israel (1Sam 9:21; 10:1-7). Ghedeon se eschivează cerând semne (Jud 6:15-40), iar Dumnezeu îi oferă chiar mai mult (Jud 7:9-14). Ieremia invocă faptul că este imatur (Ier 1:6). Însă de fiecare dată subiectul uman cedează persuasiunii divine. Experiența inaugurală poate cuprinde mai multe etape, dar încurajarea repetată și semnul (semnele) reprezintă un element *sine qua non*. Unii cercetători au pus în legătură această experiență cu ritualul „deschiderii gurii“ (akk. *mīš pī*) aplicat idolilor, în cultura mesopotamiană, prin care se credea că efigiile zeilor preluau rolul zeilor reprezentați (Walker și Dick, 2001; pentru detalii, cf. Tatu, 2008, 33-46).

4:14 „Mânia Domnului s-a aprins“: antropomorfism menit să transmită ideea că, prin ezitățile sale, Moise pune piedici împlinirii planului divin. Un alt episod în care vedem „mânia lui Dumnezeu“ este descris în Ex 32 (apostazia poporului care se închină vițelului de aur făcut de Aron); în urma intervenției lui Moise, Dumnezeu renunță la planul de a-i nimici pe răzvrătiți. ♦ „Aron“: ca și numele lui Moise, și cel al lui Aron (în ebr. *Aharōn*) este de origine egipteană: *ʿ3 rn* (citit convențional *aa ren*), „nume mare“. ♦ „se pricepe la vorbă“, lit. „vorbind va vorbi“ sau „de vorbit vorbește“: construcție compusă din forma verbală *piel* la infinitiv și apoi la imperfect, menită să evidențieze abilitățile retorice ale lui Aron.

4:15 „Să grăiești către el și să pui cuvintele în gura lui, iar Eu însumi voi fi cu gura ta“: Syr. are „și îi vei grăi și vei pune cuvintele Mele în gura lui“.

4:16 „Gură“: Syr. are „tălmaci“. ♦ „vei fi pentru el [ca] Dumnezeu“: fiindcă Moise nu acceptă rolul care i s-a încredințat,

Aron devine, în relația cu Moise, ceea ce ar fi trebuit să fie Moise în raport cu Dumnezeu. LXX și Vg. au „în cele către Dumnezeu“.

4:17 „Toiagul acesta“: LXX adaugă „care s-a prefăcut în șarpe“.

4:18 „Ieter... Ietro“: vezi nota la 2:18. PenS are în ambele locuri Ytrw.

4:19 Versetul este rupt de contextul precedent, căci Moise pare aici indecis. Textul ar putea proveni din mai multe surse diferite pe care un redactor târziu le-a juxtapus. ♦ În LXX versetul începe reluând formula de la 2:23: „După acele multe zile a murit regele Egiptului“.

4:20 „Și-a luat femeia și fiii“: până aici, textul a vorbit doar de un fiu (2:22); despre al doilea fiu aflăm abia la 18:3-4. ♦ „toiagul lui Dumnezeu“: toiagul cu care Moise a făcut minunile poruncite de Dumnezeu și care devine un semn de investire în vederea misiunii eliberatoare (cf. 4:2).

4:21 „Voi îndârji“: ebr. *ʾahazzēq*. Ideea împietririi inimii lui Faraon este exprimată în Exod cu ajutorul a trei verbe: *hizzēq*, „a îndârji“, folosit în versetul de față, *hiqṣāh*, „a învârtoșa“ la 7:3, ambele redate în LXX prin *sklērynō*, și *hikbīd*, „a îngreuna“ la 8:11; (în LXX *barynō*). ♦ „inima“: pentru omul biblic „inima“ metaforizează interioritatea omului: minte, voință și sentimente superioare; o „inimă împietrită/îndârjită/îngreunată...“ echivalează cu o atitudine încăpățânată. ♦ Versetul nu anulează responsabilitatea umană în relația cu Dumnezeu, ci prezintă cauzalitatea în termenii cei mai simpli: Dumnezeu este în spatele tuturor evenimentelor, deci și la originea împietririi lui Faraon. Tema a fost explorată de Pavel în Romani 9.

4:22 „Faraon“: vezi nota la 1:11. ♦ „întâiul meu născut“: metaforă cu înțelesul de „Israelul este ca un fiu întâi-născut pentru mine“, adică cel mai mare dintre fii, moștenitorul tuturor binecuvântărilor divine.

4:23 „Dă drumul fiului meu să plece, ca să-mi slujească”: expresia este folosită și mai târziu de Moise în fața lui Faraon (Ex 5:1; 7:16.26; 8:16.20; 9:1.13; 10:3), dar în loc de „fiul meu” acesta spune, firește, „poporul meu”.

4:24-26 Episodul este misterios și pare a fi un adaos provenit dintr-o tradiție mai arhaică: nu se oferă un motiv pentru o intervenție divină ce contrazice pasajul anterior, iar referentul pronumelor este neclar. O situație similară se petrece cu profetul păgân Balaam, căruia Dumnezeu îi îngăduise să plece cu emisarii regelui Balaq, dar apoi îngerul lui Dumnezeu îi iese înaintea amenințător, ca pentru a-l omorî (Num 22:21-35).

4:24 „Domnul”: LXX are „un înger al Domnului”, vrând, probabil, să evite atât antropomorfismul, cât și contradicția cu evenimentele anterioare. ♦ „pe drum, la locul de popas, Domnul i-a ieșit în întâmpinare și a căutat să-l omoare”: după Talmud (*bab. Nedarim* 31b), după midraș (*Ex Rab* 5:8) și după Rași (*ad loc.*), Domnul l-a atacat pe Moise pentru că acesta încă nu îl tăiaze-împrejur pe fiul cel mai mic, Eliezer, dar după Targ. *Pseudo-Ionatan* (*ad loc.*) fiul necircumcis este Gherșom, pentru că socrul lui Moise, Ietro (înțeles ca preot păgân), nu îi permisesese lui Moise să-l circumcidă pe întâiul-născut, ci doar pe al doilea fiu, Eliezer. Gravitatea omisiunii lui Moise derivă din porunca dată lui Avraham (Gen 17:14); de asemenea, la intrarea în Canaan Iosua are grijă ca tot poporul să primească mai întâi circumcizia (Ios 5:5-8).

4:25-26 „L-a atins”: același verb e folosit în episodul stropirii cu sânge a ușorilor casei (12:22). ♦ „l-a atins de picioarele lui” (nu se specifică ale cui!): LXX are „s-a aruncat la picioare”, iar Syr. are „l-a prins/ținut de picioare”. ♦ „soț-de-sânge”: ebr. *ḥaṭan-dāmim*: din pricina obscurității lui, textul a primit mai multe interpretări. Prin ritualul circumciziei aplicat fiului ei, Țipora a îndeplinit exigențele legământului paradigmatic

încheiat de Dumnezeu cu Avraham. Așadar, gestul ei echivalează cu o jertfă de ispășire pentru greșeala făcută de soțul ei, iar Moise, aflat pe punctul de a muri, este readus la viață cu preț de sânge. În LXX, la v. 26, declarația Țiporei se referă nu la soțul redobândit, ci la fiul ei: „S-a oprit sângele tăierii-împrejur a fiului meu.” După Rași, Țipora i s-ar fi adresat lui Eliezer, în timp ce arunca prepuțul la picioarele lui Moise, în sensul: „Tu ai fost pricina vărsării sângelui lui Moise, soțul meu.” Alții interpretează că Țipora l-a numit astfel pe Moise, considerându-l foarte vinovat: pentru că nu l-a circumcis la vreme, l-a pus pe copil în primejdie de moarte (Cohen, 2005).

4:27 „Lui Moise”: Syr. are „lui Moise, fratele tău”. ♦ „muntele lui Dumnezeu”: cel mai probabil Sinaïul, acolo unde Moise l-a întâlnit pe Dumnezeu.

4:28 „Toate cuvintele Domnului... și toate semnele”: minunea preschimbării toiagului în șarpe, mâna care s-a albit de lepră, apa din Râu prefăcută în sânge (4:4-9).

4:31 „Au auzit”, corespunzând ebr. *yšm'w*, foarte probabil o corupere a unei lecțiuni originare *yšm'hw* „s-au bucurat”, echivalată de LXX (*echárē*). ♦ „i-a cercetat pe fiii lui Israel”: Syr. are „și-a amintit de fiii lui Israel”. ♦ „s-au plecat și s-au închinat”: LXX are „poporul s-a plecat”; Syr. are „poporul a îngenuncheat și s-a închinat în fața Domnului”.

CAPITOLUL 5

5:1 „Să țină o sărbătoare”: verbul ebr. *hāgag* se referă de obicei la ținerea sărbătorilor de pelerinaj (cf. de ex. Lev 23).

5:3 „Ne-a ieșit înainte”: *niqrā'* reprezintă o variantă grafică a lui *niqrāh* din 3:18. Verbul *qārā'* („a se întâmpla”, „a se nimeri”) indică faptul că, din perspectivă omenească, experiența lui Moise la Horeb este „întâmplătoare”. Această precizare îi ferește pe evrei de eventuala acuzație că au avut inițiativa „întâlnirii” cu

Dumnezeu. LXX și Vg. au „ne-a chemat”. ♦ „ca să nu ne bată cu ciumă sau cu sabie”: este un avertisment adresat indirect Faraonului că neascultarea de porunca divină va fi aspru pedepsită. Syr. are „...cu sabie sau cu moarte”. LXX are „ca să nu dea peste noi moarte sau ucidere”. Vg. are „ca să nu dea peste noi ciumă ori sabie”.

5:4 „Corvezile voastre”: ebr. *siḥlōtēkem*; același termen folosit în 1:11; 2:11; 5:5; 6:6-7.

5:5 „Acum poporul țării e numeros”, ebr. *rabbīm ‘attāḥ ‘am hā’āreṭ*: expresia „poporul țării” e folosită de obicei pentru localnici (aici egiptenii), și nu pentru venetici (israeliții); însă dacă aici s-ar referi la egipteni, ar contrazice contextul. PenS clarifică înțelesul pasajului introducând prepoziția *min* – aici *mē* („decât”) – înaintea „poporului”: *rabbīm ‘attāḥ mē‘am hā’āreṭ*, „[mai] numeros este acum [poporul israelit] decât poporul țării”. LXX are doar „s-a înmulțit poporul” și omite „țării”.

5:6 „În aceeași zi” nu apare în LXX. ♦ „vătafilor (ebr. *nōg‘śīm*) și ispravnicilor (ebr. *šōṭ‘rīm*)”: două funcții distincte. Cel de al doilea termen mai este folosit și în 5:10.14-15.19. Înrudirea lui cu akkadianul *šatāru* („a scrie”) sugerează că „ispravnicii” sunt scribi cu responsabilități administrative, având sarcina de a ține evidența numărului de cărămizi făcute de israeliți; această interpretare este sprijinită de Syr., care îl echivalează pe *šōṭ‘er* cu *sāprā*, termenul utilizat în mod curent cu sensul de „scrib”. Din v. 19-21 reiese că vătafi erau egipteni, iar ispravnicii erau evrei, aceștia din urmă fiind veriga de legătură dintre vătafi egipteni și robii evrei și putând fi pedepsiți cu asprime pentru neîndeplinirea normelor stabilite. Obligația de a ține în scris evidența muncii arată că cel puțin o parte dintre evrei erau alfabetizați.

5:7 „Paie”: paie, de fapt resturile tăiate ale tulpinilor de grâu sau de orz rămase după recoltare, erau folosite cu dublu rol: 1) la realizarea cărămizilor, ca element de legătură pentru lut și 2) ca întăritor pentru cărămizi, prin acidul humic

rezultat în urma degradării substanțelor vegetale, ce sporea rezistența cărămizii uscate. ♦ „ca mai înainte”: lit. „ca ieri și ca trei zile înainte”.

5:8 „Să cereți de la ei”: lit. „să puneți peste ei”. Verbul „a pune” are aici sensul de „a impune”. ♦ „sunt niște trântori”: LXX are „n-au de lucru”.

5:9 „Să aibă ce lucra”: Syr. are „să se gândească la ea” (*i.e.* la muncă).

5:12 „Miriște pentru paie”: la seceriș, egiptenii tăiau spicele și lăsaau o miriște înaltă.

5:13 „Împliniți muncile, sarcină de zi cu zi”: Syr. are „împliniți munca voastră, ca întotdeauna”. ♦ „ca atunci când erau paie”: LXX are „ca atunci când vi se dădeau paie”.

5:14 „Ispravnicii fiilor lui Israel”: LXX are „scribii neamului fiilor lui Israel”. ♦ „erau bătuți și certați”: lit. „erau bătuți zicând”.

5:15 „Faci una ca asta”: Syr. are „se face una ca asta” ♦ „una ca asta”: lit. „astfel”.

5:16 „Iar de vină este poporul tău”: ebr. *w'ḥāṭā't 'ammekā*. Înțelesul secvenței este neclar, nu doar în ebraică, ci și în versiunile timpurii. Sintaxa din TM este problematică: *ḥāṭā't* este forma de feminin de la verbul *ḥāṭā'*, iar *'am* („popor”) funcționează de regulă ca substantiv masculin. Unii comentatori propun emendarea textului în *w'ḥāṭā'tā l'ammekā*, „iar tu vei păcătuî împotriva poporului tău” (pentru că egiptenii sunt scoși vinovați), ca în Syr. LXX are *adikēseis oūn tōn laón sou*, care păstrează ambiguitatea din textul ebraic. Dacă avem în vedere 5:4, verset în care Faraon îi numește pe evrei „poporul meu”, putem presupune că, din perspectiva traducătorilor greci, în versetul de față reprezentanții israeliților se prezintă înaintea regelui egiptean ca supuși loiali (BAlex, vol. 2, *ad. loc.*). Vg. are iniuște agitur contra populum tuum, „se acționează nedrept împotriva poporului tău”.

5:17 „Trântori sunteți! Trântori!": repetiția redă în limba ebraică superlativul de superioritate, *i.e.* „sunteți cei mai mari trântori", accentuând aici dezgustul exprimat de Faraon.

5:18 „Nu vi se vor mai da... veți da": dubla folosire a verbului „a da" intensifică ironia amară a situației în care se găsesc robii evrei.

5:19 „Și ispravnicii fiilor lui Israel s-au văzut la ananghie, când li s-a spus": Syr. are „și ispravnicii i-au văzut rău pe fiii lui Israel și le-au spus".

5:21 „Am ajuns să duhnim": lit. „ați făcut ca mirosul nostru să duhnească"; Syr. are „ați făcut rău duhului nostru", în sensul de a nu mai fi agreați în prezența lui Faraon. ♦ „punând o sabie în mâna lor": metonimia sugerează că Faraon are acum motiv să-i trateze fără milă, prin muncă până la exterminare.

CAPITOLUL 6

6:1 „Le va da drumul... îi va izgoni": cele două acțiuni pot părea contradictorii. Se poate înțelege aici că în cele din urmă Faraon, îngrozit de nenorocirile abătute asupra Egiptului, va căuta să scape de evrei! (Vezi însă și nota la 11:1). ♦ „și [silit] de o mână puternică îi va izgoni": S-ar putea înțelege că e vorba de „mâna" faraonului, dar ținând seama de prima parte a versetului și de făgăduința lui Dumnezeu din 3:20, este vorba mai degrabă de „mâna" lui Dumnezeu. LXX are: „cu braț înalt îi va izgoni". La fel Syr., posibilă armonizare cu Ex 6:6. În texte egiptene, „brațul tare" este folosit cu privire la Faraon (Cucerirea cetății Iafu, Papirusul Harris 500 iii 5, ANET 23), sau la zeul Horus (Stela Bentresh, ANET 29).

6:2-13.28-30; 7:1-7 O altă relatare a chemării lui Moise.

6:2 „Eu sunt Domnul", ebr. *'anī YHWH*: este prima oară, în Exod, când Dumnezeu se prezintă direct pe sine astfel. Cele

patru consoane ale Numelui, formând Tetragrama, sunt scrise totdeauna fără vocalizare. În pronunție, tetragrama este înlocuită prin convenție cu 'Adōnāy, „Domnul meu“. De aceea LXX redă acest nume prin *Kýrios*, care apare în traduceri românești ca „Domnul“. Indicii despre această practică se întâlnesc în manuscrisele de la Qumran, de ex. în anumite versete din 1QIsa^a, în loc de YHWH din TM găsim *Adonai* (3:17) și viceversa (7:14). Pentru a indica această substituție verbală, masoreții au inserat sub tetragramă vocalele aferente numelui *Adonai*. Forma „Iehova“, intrată în tradiția românească odată cu Biblia de la Iași (1874), rezultă din citirea eronată a consoanelor YHWH cu ajutorul vocalelor din *Adonai* (unde prima vocală e de fapt ultrascurtă). Prezintă deja în manuscrisele medievale (c. 1100 d.H.), forma „Iehoua“ a fost popularizată, între alții, de Petrus Galatinus (*De arcanis catholicae veritatis*, 1518), confesorul papei Leon al X-lea. Formula „Eu sunt *cutare*“ este frecvent folosită în documentele din Orientul Antic de către divinități și regi. Ea nu presupune informație nouă, ci apare mai ales în contextul în care receptorul are nevoie de încurajare (ca în cazul de față). După interpretarea rabinică medievală (Rași, Rașbam, Bekhor Șor și alții), faptul că Domnul nu s-a descoperit patriarhilor sub acest nume poate însemna că ei nu l-au cunoscut pe Dumnezeu în profunzimea pe care urma să o experimenteze generația lui Moise (Sarna, 1991, *ad loc.*). Cunoașterea numelui Domnului nu înseamnă cunoașterea unor secrete, ci experimentarea manifestării divine (Is 52:6; Ier 16:21).

6:3 „(Dumnezeu) Atotputernic“: ebr. ('*el*) *šadday*, este un nume arhaic, folosit de obicei în texte poetice; semnificația lui precisă nu este cunoscută. Unii comentatori îl explică prin akkad. *Šaddu*, „munte“, deci cu sensul de „Dumnezeu al muntelui“. Interpretarea rabinică târzie îl explică prin '*el* *še dāy*, „Dumnezeu care Își este suficient sieși“. LXX are și aici, și în

alte locuri doar *theós*, dar alteori îl echivalează cu *pantokrátōr*, „atotputernic“, *ho hikanós*, „suficient (sieși)“, (*theòs*) *toũ ouranoũ*, „Dumnezeul cerului“; cf. Vg. *Deus omnipotens*; Syr. are *’êlšadday*.

6:5 „Legământul meu“: LXX are „Legământul vostru“: ideea este aceeași: „Legământul meu încheiat cu voi“.

6:6 „Eu sunt Domnul“: Syr. are „Eu sunt Domnul, Dumnezeu vostru“ – posibilă armonizare cu Ex 6:7. ♦ „vă voi răscumpăra“: ebr. *gā’al* este un termen important din dreptul familial biblic; *gō’el* (forma de participiu) denumește ruda cea mai apropiată care e datorare să intervină în caz de dificultate – să revendice o proprietate înstrăinată, să elibereze un datornic ajuns sclav, să o ia în căsătorie pe văduva rămasă fără copii etc. În virtutea Legământului, Dumnezeu îndeplinește acest rol față de poporul său. ♦ „cu braț întins“: brațul întins, simbol al avântului războinic și al puterii, este folosit ca o metonimie pentru intervenția eliberatoare a lui Dumnezeu. În evocările biblice ale Exodului, motivul „brațului întins“ este recurent (Deut 4:34; 5:15; 9:29; 11:2; 26:8; 2Rg 17:36; Ps 136:11-12; Ier 32:32). În același fel este descrisă intervenția lui Dumnezeu pentru a-l restaura pe Israel (Iez 20:33-34; 30:25). LXX și Syr. au „cu braț înalt“.

6:8 „Am jurat cu mâna ridicată“, lit. „mi-am ridicat mâna“: orice jurământ solemn era însoțit de ridicarea mâinii (cf. Gen 14:22, Deut 32:40, Ps 106:26, Iez 20:5-6.15.23.28.42). În 4QGen-Exod^a secvența ebraică este înlocuită cu explicația: *nšb’t[y]*, „am jurat“. ♦ „Eu sunt Domnul“: afirmația trebuie pusă în legătură cu cea de la începutul declarației divine (v. 6), subliniindu-i solemnitatea.

6:9 „(Din pricina) duhului deznădăjduit“, lit. „scurtimii spiritului/suflului“: LXX are *oligopsychía*, Vg. *angustia spiritus*, Syr. *karyūt rūḥā*. Rași consideră că expresia indică epuizarea celui cu răsuflarea „tăiată“ de efort.

6:12 „Cel cu buze netăiate-împrejur“ (cf. Vg. *incircumciscus labiis*): imagine ce sugerează incapacitatea de a vorbi elocvent, dar și, mai ales în acest context, incapacitatea de a reda cuvintele lui Dumnezeu (vezi și n. la 4:10). LXX elimină metafora: „Eu sunt fără grai“; Syr. are o formulare similară cu cea de la Ex 4:10: „Mi-e limba împletită“.

6:13 „Pentru fiii lui Israel“: lipsește în LXX.

6:14-27 Narațiunea e întreruptă de o genealogie asemănătoare cu cea din Gen 46:8-25, dar aceasta se oprește la Levi și la descendenții săi Moise și Aron, întrucât ei sunt personajele principale din Exod.

6:15 „Unei canaanite“: LXX are „unei feniciene“. ♦ „familiile lui Simeon“: LXX are „familiile fiilor lui Simeon“.

6:17 „După familiile lor“: LXX are „după casele părinților lor“.

6:18 „Anii vieții lui Qehat“: Syr. are „anii pe care i-a trăit Qehat“; la fel la Ex 6:20: „anii pe care i-a trăit Amram“.

6:19 „Familiile lui Levi“: Syr. are „familiile leviților“, interpretând forma *hallēwī* ca singular generic.

6:20 „Iocheved“: ebr. *Yōḱēḇēd*, nume teofor cu forma abreviată a tetragramei YHWH (Yō), însemnând probabil „YHWH este slăvit“. În ordinea actuală a Vechiului Testament, Iocheved, alături de Iosua (*Y'hōšua'*), reprezintă primele nume iahviste. Numele mamei lui Moise apare doar aici și în Num 26:59. ♦ „mătușa“: LXX are „fica fratelui tatălui său“, iar Syr. are „fica unchiului său“. Căsătoriile dintre rudele apropiate erau acceptate cultural în vremurile străvechi, dar ulterior au fost interzise prin Lege (Lev 18:12 și 20:19). ♦ „pe Aron și pe Moise“: LXX adaugă „și pe Mariam, sora lor“, iar Syr. adaugă doar „și pe Mariam“.

6:21 „Core“, ebr. *Qōrah*: cel care s-a răzvrătit mai târziu împotriva lui Moise (Num 16).

6:22 „Mișael“ nu apare în LXX. ♦ „Mișael și Elțafan“ sunt menționați și în Lev 10:4; ei sunt cei care, la îndemnul lui Moise, îi scot afară din tabără pe Nadav și pe Avihu, care au murit pentru că au adus „foc străin“ în sanctuar.

6:23 „Elișeva“, soția viitorului Mare Preot Aron, provine din tribul lui Iuda, și nu din Levi (Num 1:7; Rut 4:18-20); ea va deveni mama primei familii preotești. ♦ „Nadav, Avihu, Eleazar și Itamar“: cei patru copii ai lui Aron au fost consacrați mai târziu ca preoți, iar Eleazar chiar îi succede tatălui său ca Mare Preot (Num 20:25-28; Deut 10:6).

6:25 „Eleazar“ este menționat aici pentru că cei doi frați mai mari, Nadav și Avihu, au murit fără să aibă copii (Num 3:4). ♦ „Pinhas“ îi succede lui Eleazar în funcția de Mare Preot (Jud 20:28).

6:26 „După oștirile lor“: ieșirea israeliților din Egipt este comparată, în mod hiperbolic, cu mersul bine organizat al unei oștiri (vezi și Ex 7:4, 12:17); Syr. are „toate oștirile lor“.

6:28-29 Cele două versete pot fi înțelese ca un rezumat a ceea ce Domnul i-a spus deja lui Moise în vv. 2-12. Moise este tot în Egipt și Domnul îi vorbește în continuare. Totuși, masoreții despart v. 28, care ar fi un final, de v. 29, care ar constitui începutul unui nou paragraf. ♦ „Eu sunt Domnul“: aceleași cuvinte sunt rostite în v. 2.

6:30 „Cu buze netăiate-împrejur“: vezi nota la 6:12. LXX are „gângav“, ca la 4:10, iar Syr. are „mie îmi este împleticită limba“, formulare similară cu cele de la 4:10 și 6:12.

CAPITOLUL 7

7:1 „(Te-am rânduit) dumnezeu“, ebr. *'elōhīm*: termenul e folosit rareori cu referire la oameni, în general pentru a-i arăta investiți cu rolul de reprezentanți ai divinității. Potrivit v. 4:16,

Moise joacă acest rol în relația cu fratele său Aron. Această investire a lui Moise este menită să-i alunge sentimentul de inadecvare și să semnaleze proleptic cititorului judecățile care se vor abate asupra Egiptului prin intermediul lui Moise. ♦ „profetul”: ebr. *nāḥī* (*hapax legomenon* în Exod), termenul uzual folosit pentru a-l denumi pe cel care primește și comunică voia lui Dumnezeu.

7:3-4 „Și voi înmulți”: conjuncția *w*^e („și”) din textul ebraic introduce o propoziție subordonată legată de prima parte a v. 4 următor, care poate oferi posibilități multiple de traducere, inclusiv prin rearanjarea propozițiilor: „Și eu voi învârtoșa... și, deși voi înmulți semnele mele..., Faraon nu vă va asculta”; sau „și eu voi învârtoșa... ca să înmulțesc semnele mele... când Faraon nu vă va asculta...”; sau „eu voi învârtoșa... (v. 3) și el nu vă va asculta... (v. 4) oricâte semne și minuni voi face în pământul Egiptului”. ♦ „semnele și minunile mele”: cele două cuvinte ebraice sunt cvasisinonime și sunt adesea folosite împreună (cf. Deut 4:34, 6:22, 7:19 etc.) cu referire la evenimente supra-naturale, semne ce dovedesc o intervenție dumnezeiască specială.

7:4 „Oștirile mele”: vezi nota la 6:26. ♦ „judecăți mari”: metonimie care face trimitere la pedepse: chiar dacă aici obiectul judecății nu este precizat, mai târziu Dumnezeu anunță că va lovi în zeii Egiptului (Ex 12:12; Num 33:4). Într-adevăr, cele mai importante plăgi au lovit în Nil, în soare și în Faraon, toți trei divinizați în Egipt. Pentru alte atingeri aduse divinităților Egiptului, vezi *infra* la fiecare plagă.

7:5 „Și vor cunoaște egiptenii că Eu sunt Domnul”: prima dintr-o serie de afirmații (7:17; 8:6.18; 9:14.29) care răspund întrebării lui Faraon „Cine este Domnul?” din 5:2. ♦ „voi întinde”: Syr. are „voi ridica”.

7:7 Menționarea vârstei eroilor are rolul de a atrage atenția asupra solemnității momentului în care se găsesc cei doi.

7:9 „Arătați-ne o minune“, lit. „dați pentru voi o minune“: celor doi mesageri li se cere să facă o minune în folosul lor, adică să dovedească în mod practic, printr-o manifestare supranaturală, că au mandat divin în acțiunea lor. Faraon și sfetnicii săi vor o „minune“ (ebr. *mōpēt*), fără a bănuî cât de nesăbuită este cererea lor. În mod ironic, regele Egiptului va avea parte nu de un semn, ci de „toate minunile“ pe care le va face Dumnezeu prin Moise (cf. 4:21; 7:3). În LXX: „Dați-ne un semn sau o minune“. ♦ „aruncă-l înaintea lui Faraon“: LXX are „aruncă-l la pământ înaintea lui Faraon și înaintea slujitorilor lui“; la fel la 9:8.

7:9-10 „Balaur“: în ebr. nu apare aici *nāḥāš*, ca în 4:3, ci *tannîn*, termen folosit de regulă pentru a denumi creaturi marine monstruoase (cf. *drākōn* LXX). Cassuto (*ad loc.*) consideră că sensul probabil, în acest pasaj, este de „crocodil“ (cf. Iez 29:3; 32:2). Egiptul/Faraonul este asemănat uneori în Biblie cu un *tannîn* (de ex. Iez 29:3; 32:2); de altfel, unul dintre simbolurile importante ale casei regale egiptene, reprezentat pe coroana Egiptului de Jos, era cobra (*uraeus*), asociată cu zeița Wadjet. Minunea de aici funcționează ca o prezentare a scrisorilor de acreditare ale ambasadorilor. Deocamdată nu are loc nici o vătămare, nici măcar cu privire la moralul lui Faraon și al demnitarilor săi. ♦ „înaintea slujitorilor lui“: ebr. *‘ēbed* este utilizat în general pentru a-i denumi pe robii evrei; există, totuși, numeroase cazuri în care se referă de fapt la dregătorii lui Faraon (de ex. 8:25, 8:27 etc.).

7:11 „Pe înțelepți și pe vrăjitori“: înțelepții (ebr. *ḥakāmim*) erau probabil preoți care aveau o cunoaștere profundă a tehnicii activităților magice, o înțelepciune practică. Aceștia interpretau și visele (Gen 41:8) (cf. Iatan 2011, 78–83). Vrăjitorii (ebr. *m’kašš’pīm*) – termen generic ce apare aici pentru prima oară în Vechiul Testament – erau de fapt niște vraci specializați în folosirea

ierburilor și poțiunilor pentru vrăji sau în interpretarea semnelor magice (cf. Iatan 2011, 116–123). Deși în textul biblic nu sunt precizate nici numele, nici numărul magilor egipteni, în mediul iudaic s-a format tradiția potrivit căreia fraților Moise și Aron li s-au opus tot doi frați, Iannes și Iambres. Pentru prima dată, în *Documentul de la Damasc* (V:17-19) din sec. I î.H. se spune că Satan i-a ridicat pe Iohana (Iannes) și pe fratele lui (Vermes, 1995, 101). Tradiția este amintită și în Noul Testament (2Tim 3:8). Probabil datând cândva din primele trei secole creștine, a apărut și o carte apocrifă despre Iannes și Iambres (Charlesworth, 1985, 427). LXX are „pe înțelepții Egiptului și pe făcătorii de farmece”. ♦ „magii Egiptului”: termenul ebraic *ḥarṭummīm* denumește o clasă de preoți egipteni, hierofanți, specialiști în scrierea hieroglică și în interpretarea viselor (Gen 41:8.24) (Iatan, 2011, 110–116). Cuvântul provine din egipteanul *ḥry-tp*, „căpetenie care păzea sulurile de ceremonie” sau „citeț/recitator” (TDOT 15:177). Prin urmare, ca păstrător al scrierilor sfinte, el era expert în activități magice, tămăduirea bolilor și interpretarea viselor. Atât înțelepții, cât și vrăjitorii sunt numiți aici, generic, magi. ♦ „descânțece”: ebr. *l'hāṭīm*, lit. „ascunzișuri”. Termenul apare doar aici în Vechiul Testament și se referă la acțiunile ascunse pe care le-au făcut vrăjitorii egipteni cu puterile lor secrete, „meșteșuguri oculte”.

7:13 „Inima... s-a îndârjit”: vezi nota la 4:21. ♦ „și n-a ascultat de ei”: Syr. are „și nu le-a dat drumul”.

7:14–12:30 Cele zece plăgi cu care Dumnezeu a lovit Egiptul sunt grupate în trei serii a câte trei, după modelul zilelor creației, iar ultima, nepereche, constituie apogeul (Sarna, 1986, 76–77). Primele două din fiecare serie cuprind și un avertisment și cererea ca Israel să fie eliberat (7:16; 7:26; 8:16; 9:1; 9:13; 10:3). Tot la fel, doar prima din fiecare serie de câte trei precizează timpul confruntării dintre „delegația” evreilor și Faraon, „dimi-

neața" (7:15; 8:16; 9:13). Cu prilejul anunțării primei urgii din fiecare serie, Moise trebuie să „iasă” înaintea lui Faraon (7:15; 8:16; 9:13), iar cu prilejul celei de-a doua urgii din fiecare serie lui Moise i se poruncește „Du-te la Faraon” (7:26; 9:1; 10:1). Este clar că textul celor zece urgii a fost atent elaborat. Reiterări, însă fragmentare, ale celor zece plăgi se găsesc și în Psalmii 78:43-51 și 105:27-36. Relatarea fiecărei plăgi e în general construită pe un calapod minuțios, alcătuit din șase părți: 1) Domnul îl înștiințează pe Moise despre viitoarea plagă; 2) Moise îl avertizează pe Faraon; 3) Manifestarea plăgii; 4) Faraon îl roagă pe Moise să alunge plaga; 5) Plaga este alungată și 6) Inima lui Faraon rămâne împietrită.

7:14-18 Versetele provin cel mai probabil din tradiția iahvistă (vezi „Introducere la Tora”, BTEGen, 66-71). În aceasta, Moise este mijlocitorul, trimisul lui Dumnezeu înaintea lui Faraon.

7:15 „Șarpe”: aici cu referire la toiagul lui Moise (4:2.20), și nu la cel al lui Aron (7:10). Interesant este că, pentru a disocia foarte bine toiagele prin care fiecare dintre cei doi frați face minuni înaintea lui Faraon, autorul biblic folosește și doi termeni deosebiți: toiagul (ebr. *matte^h*) lui Moise se preface în șarpe (ebr. *nāḥāš*), pe când toiagul (ebr. *matte^h*) lui Aron, în „bailaur” (ebr. *tannin*). Toiagul lui Moise este mai important pentru că are o formă definită clar când se transformă, pe când cel al lui Aron, nu.

7:17 „Ea se va face sânge”: preschimbarea apei în sânge este o temă recurentă și în literatura egipteană (Sarna, 1986, 69). O atestare timpurie se întâlnește într-o povestire despre prințul Khamwas, unul dintre fiii lui Ramses II, vrăjitor de profesie, care îi dădea mamei sale următorul semn prevestitor: în cazul în care Khamwas pierdea competiția în care urma să intre, apa de băut a mamei sale urma să se transforme în sânge (G. Maspero, *Popular Stories of Ancient Egypt*, University Books, New York,

1967, 165). În *Mustrările lui Ipuwer* (sec. XXI–XVIII î.H.), Ipuwer îndrăznește să-l înfrunte pe Faraon pentru neîndeplinirea responsabilităților regale, fapt demonstrat printre altele de instabilitatea socială, infiltrarea imigranților în țară și violență. Dezordinea socială și politică își are corespondent în dezordinea din natură, căci apele Nilului s-au făcut ca sângele (ANET, 441). În mitul sumerian *Inanna și grădinarul*, zeița lovește pământul cu urgii, printre care și transformarea apei în sânge. Primele două plăgi din textul biblic lovesc Nilul, despre care egiptenii credeau că este personificarea zeului Hapi, unul dintre copiii lui Horus. Nilul se revarsă, de regulă, în perioada septembrie/octombrie. Egiptenii puteau să vadă în această plagă o sancțiune divină pentru decretul imperial de înecare în apele Nilului a băieților evrei nou-născuți.

7:18 „Peștii”, ebr. *dāḡāḥ*: termen colectiv generic desemnând atât peștii propriu-ziși, cât și toate viețuitoarele din Nil. ♦ „se va împuți”: ebr. *bā’aš*. Termenul se referă nu la poluare, ci la mirosul înțepător pe care îl capătă apa. Același cuvânt este folosit pentru pământul umplut de broaștele moarte (Ex 8:10) sau pentru mana din pustie lăsată pe a doua zi (Ex 16:20). ♦ „Le va fi silă”: verbul *lā’aḥ* exprimă de regulă lehamitea și oboseala, însă contextul sugerează și ideea de dezgust. În LXX: „nu vor putea”.

7:19 Versetul provine cel mai probabil din tradiția preoțească, pentru că aici Aron este mijlocitorul minunii ales de Dumnezeu, și nu Moise (vezi nota la 7:14-18). ♦ „canalele”: afluenții Nilului sau șanțurile de irigație.

7:20 „A ridicat toiagul”: textul ebraic nu precizează subiectul, Moise sau Aron; vezi însă și nota la 17:5. Syr. are „Aron a ridicat toiagul din mâna sa”.

7:22 „Magii Egiptului”, ebr. *ḥarṭummīm*: vezi nota la 7:11. ♦ „descânțece”, ebr. *lāṭīm*, o altă formă a lui *l’ḥāṭīm*, vezi nota la 7:11. ♦ „n-a ascultat de ei” (adică Moise și Aron).

7:24 „Toți egiptenii”: hiperbolă, pentru că nu toți egiptenii trăiau lângă Nil. Textul accentuează de fapt că doar egiptenii erau afectați de lipsa apei potabile, nu și israeliții.

7:26-29 Paragraful acesta apare în unele variante antice și versiuni moderne la începutul capitolului 8, de unde diferențele de numerotare a versetelor capitolului 8.

7:27 „Cu broaște”. Descrieri poetice ale celei de a doua plăgi întâlnim în Ps 78:45 și 105:30. Din moment ce zeița Heqt, reprezentată cu cap de broască, era considerată zeița fertilității și a nașterii, se poate imagina această plagă drept sancțiune pentru decretul imperial de a ucide băieții evrei nou-născuți.

7:28 „În iatacul tău de culcare”: Syr. are „în iatacul tău și în dormitorul tău”. ♦ „în cuptoarele tale”: Syr. are „în cămărilor/grânarele tale”. ♦ „covețile de frământat”: în LXX „aluaturile”.

7:29 „Și pe poporul tău, și pe toți slujitorii tăi”: Syr. are „și pe tot poporul tău”.

CAPITOLUL 8

8:1 În descrierea plăgii a doua apar doar cinci din cele șase părți ale prezentării plăgilor, lipsind avertismentul lui Moise către Faraon. Broaștele (ebr. *ṭṭārdîm*) erau foarte des întâlnite în Egipt, din cauza revărsării anuale a Nilului, care forma numeroase mlaștini. Broaștele nu ar fi fost considerate periculoase de egipteni, chiar dacă ar fi acoperit pământul, deoarece erau considerate un semn al fertilității și vieții; așadar, plaga a doua a fost probabil cea mai blândă dintre toate. Totuși, prin numărul lor mare, broaștele vor fi creat mari neplăceri tuturor, inclusiv lui Faraon. ♦ „adu broaște”: lit. „fă să se suie broaște”. ♦ „peste țara Egiptului”: cuvintele lipsesc în LXX.

8:3 „Cu descântecele”: lit. „cu ascunzișurile lor”. Ebr. *lāṭ* înseamnă „taină”, „secret” și, prin extensie, „meșteșug ocult”. Vezi și notele la 7:11 și 7:22.

8:4 „Rugați-vă Domnului”: LXX are „rugați-vă pentru mine la Domnul”.

8:5 „Binevoiește”: lit. „slăvește-te asupra mea”. Sensul expresiei rămâne problematic. Potrivit unor comentatori, Moise îi spune lui Faraon, în mod politicos: „Rezervă-ți onoarea, în raport cu mine, de a stabili momentul rugăciunii” (BDB, *s.u.*); Cassuto (1997, 103) explică astfel replica lui Moise: „Încrederea mea în Dumnezeuul meu este atât de mare, încât las în seama ta cinstea de a alege sorocul”; Syr. nu echivalează această formulă, introducând în schimb un enunț deductibil din context: „cere pentru tine un timp...” ♦ „broaștele să fie nimicite de la tine”: Syr. are „să îndepărteze broaștele de la tine”, în armonie cu 8:4. LXX adaugă „și de la poporul tău”, în armonie cu 8:4. ♦ „și să rămână numai în Râu”: nu apare în Syr.

8:7 „Din casele tale”: LXX are „din casele voastre și din ocoale”.

8:8 „A strigat către Domnul”: Syr. are „s-a rugat înaintea Domnului” (v. nota la 8:4). ♦ „din pricina broaștelor”: LXX are „pentru îngrădirea broaștelor”.

8:11 „Și-a îngreunat inima”; Syr. are „și-a învârtosât inima”.

8:12 În descrierea plăgii a treia, cu textul cel mai scurt din cele zece (doar patru versete), sunt vizibile trei din cele șase părți ale tiparului: 1) Domnul îl înștiințează pe Moise despre viitoarea plagă; 3) Desfășurarea plăgii și 6) Inima lui Faraon se învârtosează iar. În plus, relatarea plăgilor a treia, a șasea și a noua este foarte concisă, de aceea, potrivit interpretării tradiționale, ele sunt ultimele dintr-un ciclu (vezi n. la 7:14–12:30, *supra*). ♦ „țânțari”: ebr. *kinnim*, cuvânt enigmatic care apare doar aici, la Is 51:6 și Ps 105:31. A fost tradus ca: „țânțari”, „păduchi”, „purici” sau „tăuni”. Unii cred că, de fapt, cele două plăgi cu insecte despre care vorbește capitolul 8 ar proveni din două tradiții diferite, preotească și iahvistă, unite ulterior de un redactor final, și că la origine nu ar fi fost decât o singură plagă cu insecte.

Potrivit lui Iosif Flaviu, plaga constă într-o invazie de „păduchi“ (*phtheiroi*, *Ant.* 2:300), interpretare întâlnită în Syr., în Targ. *Pseudo-Ionatan* și la unii comentatori talmudici. După Philon (*De Vita Mosis*, 1.107-108), este vorba de insecte înaripate, probabil o specie de țânțari a cărei înmulțire spectaculoasă a fost favorizată de atmosfera umedă a Egiptului. De regulă ei apar în lunile octombrie-noiembrie (Sarna, 1991, *ad loc.*). De data aceasta numărul lor trebuie să fi surprins. ♦ „în toată țara Egiptului“: LXX are „peste oameni și peste dobitoace și în toată țara Egiptului“.

8:13 „Și au făcut așa“: propoziția nu apare în LXX. ♦ „au năvălit“: lit. „au fost“.

8:14 „Și vrăjitorii... au făcut așijderea“: naratorul introduce un moment de suspans. Parcurgând prima parte a versetului, cititorul rămâne cu impresia că vrăjitorii reușesc și de această dată să imite minunea făcută de Aron. Partea a doua a versetului arată că magicienii Egiptului și-au atins limitele.

8:15 „E degetul lui Dumnezeu“: metonimie prezentă în literatura OAA pentru „puterea lui Dumnezeu“, similară expresiei „mâna Domnului“, ce apare mult mai des în Vechiul Testament. Expresia s-ar mai putea referi la „toiagul lui Aron“, prin care țărâna pământului se prefăcuse în țânțari. Nahmanide atrage atenția că vrăjitorii egipteni nu pronunță Tetragrama, cel mai înalt nume divin, întrucât acest lucru ar fi echivalat cu recunoașterea de către ei a existenței și puterii Domnului (Ramban-Nahmanides, 1973, 87). Alții presupun că este vorba de „o manifestare a unui zeu“, întrucât ebr. *’elohim* (formă de plural) poate însemna și „zei“ sau chiar „zeu“, ceea ce ar arăta că vrăjitorii egipteni nu se referă aici la YHWH, ci doar la puterea unui zeu nenumit.

8:16-28 A patra plagă deschide al doilea ciclu de trei plăgi. Aici prezentarea plăgilor cuprinde toate cele șase părți: 1) Domnul îl

înștiințează pe Moise (vv. 16-19); 2) Moise îl avertizează pe Faraon (implicit în v. 16); 3) Desfășurarea plăgii (v. 20); 4) Faraon îl roagă pe Moise să alunge plaga (vv. 21-25); 5) Plaga este alungată (vv. 26-27) și 6) Inima lui Faraon se învârtosează iar (v. 28).

8:16-17 Cele două versete sunt dominate de jocul de cuvinte creat cu ajutorul celor trei ocurențe de forme derivate ale verbului *šalah* („a trimite“, „a slobozi“, „a da drumul“): *šallah* (v. 16), *m^ešallē^ah*, *mašlī^ah* (v. 17).

8:16 „Să-mi slujească“: LXX are în plus „în pustie“.

8:17 „Muște“: ebr. *ārōḇ* (lit. „roi“ sau „amestec“), termen generic pus în legătură de unii cercetători cu rădăcina 'RB „a amesteca“. Identificarea precisă a speciei nu este posibilă. În LXX: *kynomyia* („muscă câinească“), numită astfel, comentează Philon (Vit. Mos. 1.130), fiindcă ea avea o trăsătură importantă – nerușinarea –, definitorie atât pentru muște, cât și pentru câini. Syr. are „roi de tot felul“ (*ʿarrūḇā d^e-ḵul g^enes*), inserând, pe lângă echivalentul literal al termenului din TM, ceea ce pare a fi o glosă menită să susțină ideea că termenul ar desemna un roi eterogen.

8:18 „Voi osebi“: LXX *paradoxásō*, „voi face să fie ieșit din comun“, Vg. *faciam mirabilem*, „voi face minunat“, accentuează astfel caracterul pozitiv al distincției.

8:19 „Izbăvire“, ebr. *p^edūt*, „răscumpărare“ (cf. și Ps 111:9; 130:7), e dificil de înțeles în context, de aceea mulți traducători moderni recurg la soluția din LXX, care are *diastolē*, „despărțire“, „deosebire“, Vg. *divisio*. ♦ „va fi semnul acesta“: LXX adaugă „pe pământ“.

8:20 „Muștele au năvălit roiuri-roiuri“: lit. „a venit muscă grea“ (Vg. *venit musca gravissima*). Adj. *kāḇēd* are aici sensul de „abundent“ (cf. LXX *plēthos*, „mulțime“); Syr. are „a adus un roi greu“, menținând același actant din enunțul precedent.

8:22 „Urâciunea egiptenilor”: animalele pe care le foloseau evreii la jertfe erau considerate sacre de către egipteni, care ar fi văzut cu ochi răi uciderea lor; sau poate „urâciunea” s-ar referi chiar la idolii zoomorfi ai Egiptului (cf. de ex. Cassuto *ad loc.*). Vg. chiar are *abominatio... ea quae colunt Aegyptii*, „urâciune... cele pe care le venerează egiptenii”. ♦ Cele două ocurențe ale sintagmei *tō'abāṭ miṭrayim* (lit. „urâciunea Egiptului”) sunt echivalate diferit în Syr.: *ṭanpūtā d'-meṣrāyē* („urâciunea egiptenilor”) și *dehlātā d'-meṣrāyē* („spaima egiptenilor”).

8:24-25 Răspunsul lui Moise îl oglindește structural pe cel al lui Faraon: conducătorul evreu îl înfruntă pe regele Egiptului inclusiv la nivel stilistic: ambele declarații conțin pronumele emfatic *'ānōkī* și adverbul *raq* („numai”), care introduce o clauză în raport cu cererea interlocutorului.

CAPITOLUL 9

9:1-7 A cincea plagă conține doar trei din cele șase părți ale schemei prezentării plăgilor: 1) Domnul îl înștiințează pe Moise despre plagă (vv. 1-5); 3) Desfășurarea plăgii (v. 6) și 6) Faraon își învârtosează inima ca mai înainte (v. 7). Partea a doua, în care Moise îl avertizează pe Faraon, este implicită, iar rugămintea lui Faraon să fie îndepărtată plaga precum și îndepărtarea ei nu-și mai aveau rostul, de vreme ce se spune că, atunci când Faraon se interesează de soarta vitelor, cele ale egiptenilor muriseră deja.

9:3 „Iată, mâna Domnului va fi”: asocierea interjecției *hinnē^h*, „iată”, cu participiul activ *qal* feminin singular absolut *hōyā^h* (numai aici în această formă) sugerează iminența intervenției divine. ♦ „asupra cailor, asupra măgarilor”: calul era un simbol al puterii și bunăstării în Egipt, fiind folosit mai ales în războaie, dar și pentru transport. În schimb, măgarul era animalul de

povară, fiind folosit în principal pentru transportarea mărfurilor, dar și în agricultură. ♦ „cămile”: menționarea prezenței lor în Egipt ar putea fi considerată un anacronism. Totuși, acest animal a fost domesticit încă din mileniul III î.H. în sudul Arabiei. Diverse documente din Mesopotamia (sec. XX-XVIII î.H.) vorbesc despre cămila bactriană, cu două cocoașe (*Camelus bactrianus*) (Sarna, 1991, *ad loc.*). Numeroase artefacte descoperite în Orientul Antic demonstrează domesticirea cămilei în această perioadă: o funie împletită din păr de cămilă, găsită în Egipt, o figurină din bronz reprezentând o cămilă, găsită la Byblos, ambele din sec. XX î.H. sau mai devreme; decorațiuni pe un vas descoperit în Grecia reprezentând animale domestice, inclusiv cămile (sec. XVI-XV î.H.); un sigiliu de steatit reprezentând o cămilă, găsit în Creta (sec. XIX-XV î.H.); o listă cu hrană pentru animale, inclusiv cămile, găsită în Alalakh (sec. XVIII î.H.). Cel mai probabil aici este vorba despre cămila dromader (*Camelus dromedarius*), cu o singură cocoasă (HALOT, 2001, 1:197).

9:4 „Va osebi Domnul”: LXX redă verbul la persoana I – *paradoxásō egō*, „voi face în chip minunat” – prelungind astfel vorbirea directă a lui Dumnezeu. Traducătorii LXX au adăugat și secvența *en tōi kairōi ekeinōi*, „în clipa aceea”, care nu are corespondent în textul ebraic. Vezi și n. la 8:18. ♦ „nu va pieri nimic”: lit. „nu va pieri lucru”. Cassuto (*ad loc.*) observă că folosirea ebr. *dābār* pentru a face referire la dobitoace este neobișnuită. Cel mai probabil, autorul biblic recurge la acest termen pentru a crea un joc de cuvinte, alternând *deber*, „ciumă” (9:3) și *dābār*, „lucru” (9:4.5) la începutul acestui capitol.

9:5 „Domnul a pus soroc”: din textul ebraic nu rezultă cui se adresează declarația. Pot fi trei ipoteze: 1) YHWH i se adresează doar lui Moise, fără ca Faraon să știe: „Moise, Eu am hotărât sorocul...”, 2) Moise trebuie să-i spună lui Faraon ceea ce YHWH i-a transmis lui mai întâi: „Domnul zice că a hotărât

sorocul...“ și 3) YHWH îi spune lui Moise exact ceea ce trebuie să-i transmită lui Faraon. Am ales în traducere varianta a treia.

9:7 „Și a trimis Faraon... și iată...“: LXX are „Văzând Faraon că...“, iar Syr. are „Și a trimis Faraon și a văzut că...“.

9:8-12 Plaga bubelor este narată în doar cinci versete. Din cele șase părți ale schemei plăgilor, numai prima, a treia și a șasea sunt prezente aici, la fel ca la a treia și a cincea plagă. Lipsesc avertismentul dat lui Faraon (2), cererea lui de a fi înlăturată plaga (4) și îndepărtarea ei (5), deși putem presupune că bubele s-au vindecat în cele din urmă, după ce pulberea care le-a produs a dispărut (v. 9). A șasea plagă încheie al doilea set de trei plăgi. Ca și în a treia și a noua plagă, care încheie setul întâi și setul al treilea, nici aici nu se i dă nici un avertisment lui Faraon. De asemenea, nu există nici o conversație între Moise și Faraon, la fel ca în plaga a treia. Totuși, vrăjitorii care sunt menționați în primele trei plăgi apar pentru ultima oară, sunt complet învinși și vor suferi alături de popor efectele celorlalte plăgi.

9:8 „Ochii lui Faraon“: LXX adaugă „și ai slujitorilor lui“. ♦ „cenușă“: ebr. *pīaḥ* apare doar aici în Vechiul Testament (*hapax legomenon*) și provine de la o rădăcină care înseamnă „a sufla/adia“.

9:9-11 „Bube ce se vor umfla cu bășici“: Syr. are „bube cu bășici care [vor fi] multe (în toată țara Egiptului)“ (*šuhnā d^e-nuppāhē d^e-saggi b^e-kullāh 'ar'ā d^e-mešrēn*). După „se vor umfla cu bășici“, LXX are în plus „pe oameni și pe dobitoace“. ♦ „din pricina bubelor, căci vrăjitorii aveau și ei bube“: Syr. are „din pricina bubelor care s-au înmulțit peste vrăjitori“, o formulă care vădește un efort de armonizare cu traducerea de la 9:9.

9:12 „Și a îndârjit Domnul...“: vezi nota la 4:21. ♦ „După cum îi grăise Domnul lui Moise“: LXX are „după cum hotărâse Domnul“.

9:14 „Urgiile mele”: pluralul *maggēpōtay*, de la *maggēpā^h*, „urgie”, se întâlnește foarte rar.

9:13-35 Cea de-a șaptea plagă este cea mai lungă dintre toate ca narațiune – douăzeci și trei de versete – cuprinzând: (a) amenințarea cu grindina (vv. 13-21), (b) grindina cade pe pământ (vv. 22-26) și (c) Domnul alungă tunetele și grindina (vv. 27-35). Cinci din cele șase părți ale schemei plăgilor sunt menționate explicit, iar a doua parte e implicită: 1) Domnul îl informează pe Moise despre grindină (vv. 13-19), 2) Moise îl avertizează pe Faraon (implicit în vv. 20-21), 3) Plaga are loc (vv. 22-26. 31-32), 4) Faraon îi cere lui Moise să îndepărteze grindina (vv. 27-30), 5) Grindina este oprită (v. 33) și 6) Inima lui Faraon se îndârjește din nou (vv. 34-35). Discursul lui Dumnezeu către Moise este mai lung decât de obicei, din cauza afirmației generale din versetele 14-16 și a prevederilor speciale din versetul 19.

9:18 „Iată... voi aduce grindină”: interjecția *hin'ni*, lit. „iată-mă”, cu sufix de persoana I singular, este urmată de participiul *hifil*, masculin singular *manṭir*, de la verbul *maṭar*, „a ploua”, pentru a sublinia originea grindinei, care coboară direct de la Dumnezeu. Interjecția are și rolul de a accentua iminența catastrofei.

9:20 Este remarcabil faptul că au fost și egipteni care „s-au temut de cuvântul Domnului” – o deschidere universalistă.

9:23 „Toiagul”: LXX are „mâna”. ♦ „tunete”: ebr. *qōlōt*, lit. „zgomote”, „voci”, „glasuri” – metaforă pentru vocea divină (Ps 29:3; Is 30:30.31; Ier 10:13). În ebraică, termenul este construit cu verbul *nāṭan*, „a da”. Aceeași asociere se întâlnește în 1Sam 12:17.18; 2Sam 22:14; Ps. 18:14, 77:18. Cassuto (*ad loc.*) consideră că această expresie idiomatică reprezintă o influență a literaturii canaanite. Într-adevăr, în textele de la Ugarit întâlnim secvențe precum *qlh qdš b[l y]tn* „glasul său sfânt Baal și-l face auzit (lit. „dă”)” (KTU 1.4 VII 29).

9:24 „Grindina era brăzdată de foc”: lit. „și foc se prindea în mijlocul grindinei”. Secvența ebr. *'ēš miṭ'laqqahat* (de la rădăcina

LQH, „a lua“, „a prinde“, „a apuca“) evocă imaginea fulgerelor – numite „foc“ în limbaj biblic – care „se prind“ sau „se încolăcesc“, dacă recurgem la o metaforă mai sugestivă, în văzduhul întunecat de grindină. O imagine similară se întâlnește în Iez 1:4. Așadar, din textul ebraic rezultă nu atât că „focul“ și grindina se amestecă, ci că fulgerele brăzdează cerul în zigzag (cf. echivalentul *fire flashing in the midst of the hail* din majoritatea versiunilor de limbă engleză). Rași sesizează miracolul și consideră că, pentru a împlini voința Creatorului lor, cele două elemente – focul și grindina – au făcut pace (situație comparabilă cu cea din Is 11:6).

9:27 „Am păcătuīt“: e prima dată când Faraon recunoaște că a păcătuīt! Moise acceptă „spovedania“ regelui și anunță înțetarea calamității, dar, în lumina evenimentelor recente – suntem abia la a șaptea urgie –, privește cu scepticism schimbarea de atitudine a suveranului și nu se sfiește să dea glas îndoielilor: „Eu știu că tu și slujitorii tăi încă nu vă temeți de Domnul Dumnezeu“ (9:30).

9:28 „Rugați-vă Domnului“: vezi nota la 8:4. ♦ „tunetele lui Dumnezeu“: vezi nota la 9:23. Folosirea ebr. *’elohīm*, „Dumnezeu“, în asociere cu tunetele ar putea să aibă valoare emfatic-superlativă, ca în Iona 3:3 (descrierea cetății Ninive). ♦ „și grindina“: LXX are în plus „și focul“.

9:29 „Îmi voi întinde palmele“: semn al invocării lui Dumnezeu. Moise va mijloci în rugăciune pentru Faraon și poporul lui. În Antichitate, rugăciunea publică era însoțită în mod tipic de ridicarea mâinilor. În *Eneida*, Sinon, grecul „hârșit în pelasga-i minciună“, care îl convinge pe Priam să accepte calul troian în cetate, ridică mâinile spre stele (*sustulit... ad sideras palmas*, II.153), pe care le cheamă ca martore. ♦ „grindina“: LXX are în plus „și ploaia“.

9:31-32 Cel mai probabil cele două versete sunt un comentariu redacțional pentru a arăta că nu toate plantele au fost

distruse, căci altfel nu ar mai fi rămas nimic de mâncat pentru lăcustele din plaga următoare (vezi 10:15).

9:31 „Inul și orzul“ (ebr. *happištā^h w^ehaššē‘ōrā^h*): inul era cultivat de egipteni ca sursă de fibră pentru fabricarea țesăturilor. Atunci când înmugurește, planta dezvoltă flori albastre foarte frumoase. Orzul era una dintre culturile de cereale din care se făcea pâine. Când era înspicat, boabele erau coapte și gata pentru recoltare. În Egipt, orzul era recoltat în ianuarie, deci se sugerează și momentul în care a avut loc grindina.

9:32 „Alacul“, ebr. *kussemet*: cea mai veche varietate de grâu, cu un singur bob în spic. Termenul mai apare doar de două ori în Vechiul Testament (Is 28:25 și Iez 4:9).

9:33 „Ploaia“: este menționată în cartea Exodului doar aici și în v. 34, dar se presupune că a căzut odată cu grindina din v. 29.

9:34 „Iarăși a păcătuit“: lit. „și a adăugat la păcat“. În ebraică, continuarea acțiunii se exprimă cu ajutorul verbului *yāsaṭ*, „a adăuga“.

CAPITOLUL 10

10:1-20 Plaga a opta conține toate cele șase părți ale schemei plăgilor, deși prima este doar implicită: 1) Domnul îl înștiințează pe Moise despre plagă și motivul declanșării ei (vv. 1-2); 2) Moise îl avertizează pe Faraon (vv. 3-6) și, spre deosebire de alte dăți, vrea să negocieze (vv. 7-11); 3) plagă are loc (vv. 12-15); 4) Faraon îl roagă pe Moise să alunge plagă (vv. 16-17); 5) plagă este îndepărtată (vv. 18-19) și 6) inima lui Faraon se îndârjește iarăși (v. 20).

10:1 „În mijlocul lor“: lit. „în mijlocul lui“.

10:2 „Ca să povestești... fiului“: versetul conține în succesiune rapidă trei ocurențe ale substantivului *bēn*, „fiu“, scoțând

în relief importanța transmiterii pe cale orală, în familie, a narațiunii care are în centru izbăvirea din „casa robiei”. LXX are verbul la plural, „să povestiți”, indicând astfel că tot poporul are datoria de a pune în practică porunca primită. ♦ „cum mi-am bătut joc de egipteni”: Syr. atenuează forța textului ebraic: „Ce am făcut printre egipteni”; Vg. are „cum i-am strivit...”.

10:3 „Moise și Aron”: cei doi de regulă lucrează împreună (vezi și 7:20; 8:8; 9:8). În literatura rabinică sunt supranumiți „învățare și făptuire” (Maharal, sec. XVI d.H.), fiindcă acționează într-o complementaritate frățească benefică (Ex 6:26-27; Rași, *ad loc.*). În *Ex. Rab.* (5:10) Moise se caracterizează îndeosebi prin „dreptate și adevăr”, în vreme ce Aron are ca principale attribute „bunătatea și pacea”.

10:4 „Voi aduce mâine lăcusta în hotarele tale”: LXX are: „Mâine pe vremea asta Eu voi aduce multe lăcuste peste toate ținuturile tale”. ♦ „lăcusta” (ebr. *'arbe^h*): lăcustele, care au eclozat către sfârșitul iernii, migrează în colonii imense de miliarde de indivizi, acoperind suprafețe de până la 640 km² (Walton *et al.*, 2014, *ad loc.*). Lăcusta era o insectă bine cunoscută în lumea antică și era considerată delicată, fiind consumată ca atare, însă înmulțirea ei exagerată devenea o problemă pentru culturi.

10:5 „Fața pământului”: lit. „ochiul pământului” (la fel la v. 15). După unii, expresia ar însemna ceea ce se poate vedea din suprafața pământului (de ex. NET), după alții, însăși substanța pământului (de ex. TOB), pământul însuși. ♦ „nu se va mai putea vedea pământul”: Syr. are „omul (*barnāšā*) nu va putea să vadă pământul”.

10:6 „[Moise] s-a întors și a ieșit”: LXX specifică pentru claritate „Moise”. Syr. are „s-au întors și au plecat”.

10:7 „Tot nu înțelegi că Egiptul stă să piară?”: LXX are „sau vrei să vezi cum pierе Egiptul?”. Slujitorii lui Faraon încep

să-și dea seama că „politică” suveranului lor este un dezastru pentru Egipt.

10:8 „Cine sunt cei care vor merge?”: lit. „cine și cine vor merge”; dubla prezență a pronumelui interogativ sugerează că Faraon dorește să știe foarte exact cine anume sunt cei ce vor pleca. Enumerarea făcută de Moise în versetul următor este cât se poate de cuprinzătoare: israeliții vor pleca *in corpore*, cu tot cu „averea mobilă”.

10:10 „Alor voștri”: sensul se precizează în v. 11. ♦ „aveți gânduri rele”, lit. „răul e înaintea fețelor voastre”, ceea ce s-ar putea referi la o intenție rea a evreilor (de a fugi cu toții) sau ar fi o amenințare că li se va întâmpla ceva rău. ♦ La un prim nivel, cuvintele lui Faraon sunt sarcastice: ele ar însemna „Ajutorul lui Dumnezeu să fie la fel de departe de voi pe cât sunt eu de departe să vă dau drumul cu tot cu ai voștri”; în final însă va apărea adevărata ironie: Faraon va fi nevoit să le dea drumul, iar Domnul va fi cu ei! (cf. Cassuto, *ad loc.*)

10:11 „Căci asta ați cerut”: Syr. are „căci odihnă cereți”.

10:12 „Toată iarba pământului”: LXX are în plus „și tot rodul pomilor”.

10:13 „Și-a întins toiagul asupra țării Egiptului”: LXX are „a ridicat toiagul spre cer”. ♦ „vânt de la răsărit”: expresia reflectă geografia Canaanului. LXX are „vântul de la miază-zi”: în Egipt, lăcustele vin de la sud! Syr. are „vânt dogoritor”.

10:15 „Pământul s-a întunecat”: LXX are „a fost nimicită țara”, iar Vg. *vastantes omnia*, „pustiind totul”. ♦ „și nimic verde n-a mai rămas în pomi și în iarba câmpului”: Syr. are „și n-a rămas frunză în copaci și nici verdeață pe câmp”.

10:17 „Iartă-mi”: Syr. are „iertăți-mi”. ♦ „[urgă] aceasta de moarte”: ebr. *hammāweṭ hazze^h*, „această moarte”.

10:19 „Vânt de apus”: lit. „vânt dinspre mare”; și de această dată privind dinspre Canaan! (vezi n. la 10:13). ♦ „Marea de

Trestii": ebr. *yam sūp*, nume păstrat printre localnici până astăzi. Deși încă din Antichitatea târzie a fost confundată cu Marea Roșie (cf. LXX și Vg.), mulți cercetători moderni consideră că era un lac sau un golf la nord de aceasta (dispărut, poate, la construirea Canalului de Suez). Marea Roșie se afla la aproape 200 km de ținutul Goșen. Termenul *sūp* este împrumutat din egipteanul *twf*, „papyrus“ (Lambdin, 1953, 53); acesta nu ar fi putut crește în apa sărată a Mării Roșii. În Biblia ebraică, *yam sūp* se folosește atât pentru marea dintre Peninsula Arabică și continentul african, cât și pentru Golful Aqaba (1Rg 9:26; Ier 49:21) și pentru salba de lacuri din apropierea Deltei Nilului.

10:21-29 Plaga a noua este expusă în doar nouă versete și încheie al treilea ciclu de trei plăgi. Plaga a treia, finală, din fiecare ciclu este scurtă și nu conține un avertisment prealabil pentru Faraon. Aici întâlnim doar două din cele șase părți ale schemei plăgilor: 3) apariția plăgii (vv. 21-23) și 6) inima lui Faraon se îndârjește iarăși (v. 27). Putem presupune din versetul 21 că Dumnezeu îi spusese lui Moise anterior despre întuneric (1), însă nu avem nici un indiciu asupra avertizării lui Faraon (2). De asemenea, textul nu ne spune că Faraon îi cere lui Moise să alunge plaga (4) și nici că plaga a fost îndepărtată (5). Versetele 24-26 și 28-29 consemnează ultima negociere nereușită dintre Moise și Faraon, iar lui Moise i se interzice definitiv să mai apară înaintea lui Faraon.

10:21 „Atât de întuneric încât să-l pipăi”: Syr. are „iar întunericul se va îndesi”. Obstrucționarea luminii soarelui este menită să-l pună în inferioritate pe Ra, unul dintre zeii cei mai importanți ai Egiptului.

10:22 „Întuneric beznă”: ebr. *ḥōšek-’āpēlā*^h; alăturarea celor doi termeni sinonimi are valoare de superlativ. LXX are în plus „o vijelie”.

10:23 „Unii pe alții”: lit. „om pe fratele său”; LXX are în plus „trei zile”. ♦ „nimeni nu s-a ridicat din locul lui”: LXX are „nu s-a mai sculat nimeni din pat”.

10:24 „Pe Moise”: LXX și Vg. adaugă „și pe Aron”. ♦ „Duceți-vă și slujiți Domnului”: LXX are în plus „Dumnezeului vostru”.

10:25 „Și (jertfe) și (arder-de-tot)”: conjuncția ebraică *gam* a fost înțeleasă în mai multe feluri: Moise cere mai multe animale de la Faraon (NJB, TNK, REB); TEV înțelege: „Atunci va trebui să ne dai tu...”, sugerând o alternativă pe care Faraon nu o va accepta niciodată; însă cel mai probabil înțeles este acela că Moise repetă cererea din 10:9 și insistă ca animalele proprii să fie folosite pentru sacrificii (vezi v. 26).

10:26 „Dar până când nu vom ajunge acolo nu știm cum îl vom sluji pe Domnul”: Syr. are „iar noi nu știm cum îl vom sluji pe Domnul când vom ajunge acolo”.

10:28 „Să-mi mai vezi iarăși fața... în ziua în care vei vedea fața mea”: Syr. are „să mi te arăți ...dacă mi te arăți”.

10:29 „Tu ai zis”: Syr. are „bine ai zis”.

CAPITOLUL 11

11:1-10 Capitolul 11 este cel mai scurt capitol din cartea Exodului, dar are o funcție structurală importantă. El încheie seria de plăgi devastatoare din Egipt și, în același timp, prefătează istorisirea izbăvirii minunate a israeliților din pământul robiei egiptene. De aceea, el servește ca liant între două tradiții importante din Israel, cea a plăgilor și cea a ieșirii din Egipt. Totuși, problemele din acest capitol au cauzat destule controverse. Cea mai importantă se găsește în versetul 4 și urm., în care nu se precizează destinatarul: nu știm dacă Moise vorbește cu israeliții sau cu Faraon. Dacă el se adresează israeliților, atunci cum

se explică versetul 8, care se adresează în mod clar lui Faraon? Și dacă Moise îi vorbește lui Faraon, atunci cum se înțelege afirmația din 10:29 că el nu va mai apărea înaintea acestuia? Cel mai probabil aici, ca și în alte părți, se întretes mai multe tradiții diferite. Pe de altă parte, modelul narativ din șase părți, care stă la baza relatării celor nouă plăgi din 7:14–10:29, nu se potrivește cu cea de-a zecea plagă. Acest lucru se datorează mai multor factori. În primul rând, după cum s-a menționat mai sus, capitoul 11 servește ca liant între cele două tradiții majore: plăgile și exodul, și, de fapt, are doar rolul de a prefața a zecea plagă. În al doilea rând, această ultimă plagă nu se termină ca celelalte, pentru că de această dată Faraon este în sfârșit convins definitiv să lase oamenii să plece. În al treilea rând, relatarea exhaustivă a plăgii și a efectelor ei este răspândită de-a lungul mai multor capitole și este amestecată cu instrucțiunile detaliate referitoare la respectarea ritualului Paștelui.

11:1 „După aceea el vă va da drumul de aici. Când vă va da drumul, de tot vă va izgoni de aici”: se poate înțelege că nu doar îi va lăsa să plece, ci chiar îi va alunga (vezi și n. la 6:1). Date fiind însă unele incoerențe ce apar în narațiune și mai ales cele două trasee ale ieșirii din Egipt (13:17-18), s-a pus întrebarea dacă nu au existat cumva mai multe „ieșiri” din Egipt: un „Exod-expulzare” (prin nordul Peninsulei Sinai, drumul cel mai scurt, dar controlat de egipteni) și un „Exod-fugă”, prin Marea de Trestii și prin pustiu, condus de Moise, acest din urmă exod fiind de departe cel mai important pentru mesajul teologic al cărții – de aceea a absorbit celelalte amintiri în această privință (cf. de ex. Gruson în Quesnel-Gruson, 2000, 144–145; BJ n. *ad loc.* etc.). Syr. are „și atunci vă voi lăsa să plecați de aici. Când vă voi lăsa să plecați, toți să plecați de aici”. ♦ „de tot vă va izgoni” (ebr. *kēšall'ḥō kālāḥ*). Ebraicul *kālāḥ*, „nimicire totală”, e greu de înțeles aici, de aceea unele traduceri (NEB, REB) au propus o

vocalizare diferită: *kallā^h*, „mireasă“, iar traducerea ar fi: „vă va izgoni ca pe o mireasă“, adică egiptenii îi vor trata pe evrei ca pe o femeie disprețuită sau ca pe o mireasă care este trecută în custodia soțului ei, aici, probabil, Domnul.

11:2 „Grăiește acum în auzul poporului“: LXX are „vorbește în taină la urechile poporului“. ♦ La sfârșitul versetului, LXX are în plus „și veșminte“.

11:3 „În ochii egiptenilor“: LXX are „înaintea egiptenilor și le-au dat împrumut [cele cerute]“. ♦ „în ochii slujitorilor lui Faraon“: LXX are „înaintea lui Faraon și a tuturor slujitorilor lui“. ♦ „în ochii poporului“ nu apare în LXX.

11:5 „Care șade pe tronul lui“: poate însemna „care îi urmează la tron“. ♦ Ultima pedeapsă atinge toate nivelurile ierarhiei sociale din Egipt („de la întâiul-născut al lui Faraon... până la întâiul-născut al slujnicei...“). Același gen de asociere în 12:29.

11:7 „Câine nu va mârâi“ (ebr. *lō' yeheraṭ keleb*): lit. „câine nu-și va mișca/ascuți limba“. Prima apariție a termenului „câine“ în Vechiul Testament. Deși câinii erau domesticiți și apreciați de egipteni, israeliții nu-i simpatizau, considerându-i animale impure; cel mai probabil câinii hoinăreau liber prin tot Egiptul. Expresia „a-și ascuți limba“ este folosită metaforic și în Ios 10:21 pentru a spune că nimeni „n-a mârâit“ împotriva fiilor lui Israel, în urma bătăliei decisive cu forțele regilor amoriti. ♦ „osebește“: vezi n. la 8:18. Vg. are *quanto miraculo dividat*, „cu ce mare minune deosebește“.

11:8 „Poporul care te urmează“: lit. „poporul care e la picioarele tale“.

11:9 „Ca să se înmulțească minunile mele“: Syr. are „ca să înmulțesc minunile mele“. LXX are „ca să-mi înmulțesc și mai mult (lit., păstrând semitismul, «înmulțind să-mi înmulțesc») semnele și minunile“.

11:10 „Au făcut toate aceste minuni înaintea lui Faraon”: LXX are două adaosuri: „Au făcut toate *semnele* și minunile acestea în pământul Egiptului înaintea lui Faraon”. Vg. precizează cu privire la minuni: *quae scripta sunt*, „care sunt scrise”.

CAPITOLUL 12

12:1–13:16 Pasajul constituie o secțiune aparte ce se referă la noaptea pascală; nu este atât o narațiune directă, cât un ansamblu de prescripții privitoare la celebrarea amintirii evenimentului fondator.

12:2 „Începutul lunilor”: noul ciclu anual începe cu evenimentul eliberator din primăvară, prima lună a anului fiind marcată de prima celebrare a Paștelui, la ieșirea din Egipt: introducerea unui nou calendar reprezintă o adevărată reformă pentru poporul ce se emancipa de sub tutela egiptenilor (calendarul egiptean avea trei categorii de sărbători: ale zeilor, ale regelui și ale morților, stabilite în funcție de observarea stelei Sirius). Luna în care se serbează Paștele este Aviv (Ex 13:4; Deut 16:1; cf. Ex 23:15), după numele ebraic (canaanit), sau, după numele babilonian, Nisan (Est 3:7). În Tora apar patru referiri la calendar: Ex 23:14-17; 34:18-23; Lev 23; Deut 16:1-17. Calendarul evreiesc este lunisolar (bazat simultan pe ciclul anual al soarelui, respectiv ciclul fazelor lunii): calendarul nomad se orienta după lună, iar cel agricol după soare. În această formulă asistăm la o sinteză a celor două (Sarna 1986, 87-88).

12:3 „Adunare” (ebr. *‘ēḏāh*): este prima ocurență tehnică a acestui termen, care apare în redactarea preoțească mai ales în varianta extinsă: *kol ‘adaṭ b’neṯ Yisrā’ēl*, „întreaga adunare a fiilor lui Israel”. ♦ „în [ziua] a zecea”: inițial, sărbătorile nu aveau date precise, depinzând de activitățile agricole și pastorale. Etapa redacțională de aici reflectă un stadiu ulterior, când datele sunt

fixate, iar cele două mari sărbători de primăvară (Paștele și Azimele) și cea de toamnă (Culesul sau Colibele/Corturile) sunt rânduite simetric. ♦ „miel”: în ebraică, *śe^h* desemnează puiul de cornute mici, atât mielul, cât și iedul (turmele fiind mixte, de oi și capre). ♦ „un miel pentru fiecare familie”: expresia *bēyt-’ābōt* (lit. „casa părinților”) se referă la o subdiviziune a clanului, *mišpāḥā^h*, care la rându-i era o subdiviziune a seminției (tribului), *šebēṭ* (Ios 7:14).

12:4 „Împreună cu vecinul cel mai apropiat”: se referă, evident, la vecinul israelit! ♦ „fiecare”: lit. „fiecare gură”.

12:5 „miel fără cusur... de un an”: ca să poată fi preparat întreg, animalul trebuie să fie suficient de mic; probabil de aceea nu poate depăși vârsta de un an. ♦ „de un an”: ebr. *ben-šānā^h*, lit. „fiul unui an”; în ebraică, substantivul *ben* și corespondentul lui feminin *bat* („fică”) sunt folosite pentru a reda vârsta sau identitatea unei persoane (cf. 12:43 și nota). ♦ „de parte bărbătească”: în mentalul sacerdotal din Israelul antic, sexul bărbătesc reprezintă mai bine deplinătatea, puterea. În ierarhia jertfelor, animalele masculine sunt superioare celor femele. ♦ „fie un miel, fie un ied”: v. nota la 12:3. Aici se precizează că *śe^h*, puiul cornutelor mici, poate fi luat atât dintre oi (*kēḥāsīm*), cât și dintre capre (*’izzīm*).

12:6 „A paisprezecea zi... pe înserat”: sărbătoarea propriu-zisă ținea o săptămână, începând de la mijlocul lunii (luna având 30 de zile, se ajunge la 15-21 Nisan primăvara și, respectiv, 15-21 Tișri toamna), dar ambelor sărbători le-a fost adăugată câte o zi, sub influența sărbătorii de primăvară, care era deja compusă de fapt din două sărbători (Paștele și Azimele). Sărbătoarea de primăvară primește ziua adițională înainte de săptămâna festivă, deci se va începe la 14 Nisan (jertfirea Paștelui), iar sărbătoarea de toamnă o primește la final (22 Tișri). În iudaism, 14 Nisan

poate cădea în orice zi a săptămânii; conform Talmudului, când 14 Nisan cade de sabbat, apare o problemă: pentru că interzicerea oricărei activități de sabbat trece înaintea sărbătorii, nu se poate căuta în casă aluatul dospit pentru a-l îndepărta (*T.bab. Pesachim* 7a). La Qumran, în schimb, exista un calendar special, după care toate sărbătorile cădeau fiecare în aceeași zi a săptămânii, 14 Nisan fiind în fiecare an marțea. ♦ „toată obștea adunării lui Israel să-l înjunghie”: nu este specificat dacă uciderea tuturor animalelor urma să se facă într-un singur loc. Pentru această primă serbare a Paștelui e însă de presupus că animalele au fost ucise în fiecare casă, de vreme ce sângele trebuia folosit pentru ungerea ușorilor casei (v. 7). ♦ „pe înserat”: lit. „între seri” (ebr. *bēyn hā'arbayim*), ceea ce poate însemna fie înainte de apusul soarelui (Talmudul), fie între apusul soarelui și căderea nopții (samaritenii). În Talmud se spune că mielul era sacrificat după arderea-de-tot de seară (*T.bab. Pesachim* 58a și 61a); totuși, în *Jubilee* 49:10 și în Sulul Templului (11Q19 XVII.6-9) se afirmă că mielul se sacrifică înainte de arderea-de-tot de seară (EDSS, p. 637). Evreii ortodocși au interpretat textul ca indicând orice moment al după-amiezii, înainte de apusul soarelui.

12:7 „Amândoi ușorii ușii și pragul de sus”: după Midraš (*Ex. Rab.* 17:3) ungerea cu sânge amintește de legământul tăierii-împrejur încheiat cu Avraham: este uns cu sânge pragul de sus amintind de Avraham și cei doi ușori ai ușii amintind de Isaac și de Iacob. ♦ „ușori”: ebr. *m'zūzōt* a căpătat, în timp, un sens tehnic, denumind sulurile mici din piele conținând pasaje din Biblie, introduse într-un recipient și fixate în poziție oblică pe partea dreaptă a canatului ușii, potrivit poruncii divine: „Să le scrii pe ușorii casei tale și ai porților tale” (Deut 6:9).

12:8 „Să mâncați carnea [mielului]”: masa pascală, numită *seder* în tradiția rabinică, s-a îmbogățit treptat cu elemente care nu

sunt menționate în narațiunea Exodului. Anumite adaosuri culinare menționate în Mișna (*Pesahim* 10) sunt menite să atenueze efectul „ierburilor amare” pomenite explicit în textul biblic. *Cartea Jubileelor* (49:6) atestă prezența unui element important – vinul, pe care îl regăsim și în contextul mesei pascale pe care o serbează Isus și ucenicii. Mișna conține rânduieli detaliate cu privire la momentele în care trebuie băut vinul. Potrivit acestei colecții de ziceri rabinice, de Pesah chiar și cel mai sărac israelit trebuie să bea nu mai puțin de patru cupe. După prima cupă, credinciosul rostește binecuvântarea și gustă câteva lăptuci pe care le înmoaie în oțet. Tot atunci i se pun înaintea azimă și *haroseth* – un amestec de mere și nuci, stropit cu vin și mirodenii –, acesta din urmă nefiind considerat obligatoriu de toți rabinii. Urmează a doua cupă de vin, când fiul are datoria să-și întrebe tatăl: „De ce este diferită această noapte de toate celelalte nopți?” În răspunsul său, părintele face o recapitulare a istoriei mântuirii, recitând pericopa „Tatăl meu era un arameu pribeag...” (Deut 26:5 și urm.). Pentru că Paștele înseamnă rememorarea unei mari izbăviri, participanții la seder întonează și psalmi sărbătorești, din așa-numitul *Hallel* (Ps 113-118). Școala lui Șammai prescria doar Ps 113, în vreme ce școala lui Hillel citea și Ps 114. După o scurtă invocare a binecuvântării divine (text atribuit lui Rabi Akiva), celebrantul ia a treia cupă de vin și rostește binecuvântarea asupra mesei propriu-zise. A patra și ultima cupă coincide cu încheierea psalmilor din *Hallel*. Mișna mai precizează că *pesah*-ul nu trebuie să fie urmat de *afikoman*, termen enigmatic care este de regulă înțeles ca „desert”, dar care probabil este o formă coruptă a expresiei grecești *epi kōmon* („la chef”). Nu se cuvine ca o sărbătoare atât de măreață să degenereze într-un chiolhan! ♦ „în noaptea aceasta”: potrivit cărții *Jubileelor* (49:12), scriere intertestamentară în care sunt repovestite, cu adaosuri, principalele episoade narative din

Geneză-Exod, mielul pascal trebuie mâncat după apus, „până la a treia parte din noapte”. Pentru autorul *Jubileelor*, noaptea începea odată cu apusul soarelui (ora 18.00), fiind împărțită convențional în trei segmente egale: 18.00–22.00, 22.00–2.00, 2.00–6.00. Cel mai probabil, autorul consideră că masa pască trebuie să se desfășoare în primele patru ore de după apusul soarelui (Charles, 1913, 80). ♦ „cu azime și ierburi amare”: lit. „azime pe (ebr. *al*) ierburi amare”. Interpretând literal, Hillel rânduia consumarea cărnii mielului pascal ca un sandvici: peste azimă era pusă carnea, asezonată cu lăptuci (ierburi amare) (*Tbab. Pesachim* 115a). Azimele (*maṭṭōt*) trebuie mâncate în amintirea faptului că poporul și-a luat aluatul mai înainte ca acesta să dospească, purtându-l pe umeri în coveți înfășurate în veșmintele lor (12:34). Așadar, ele au un rol eminamente „anamnetic”, evocând ieșirea intempestivă din Egipt a israeliților, sub presiunea egiptenilor (12:33-34). În textul paralel din Deut 16:3, azimele sunt numite „pâinea întristării”. La sfârșitul sărbătorii, azimele își recăpătau rolul obișnuit ca element de bază în dieta zilnică a evreului antic. Fiind ușor de pregătit, erau „pâinea” care se putea coace în grabă pentru musafiri neanunțați (Sarna, 1991, *ad loc.*). Avraham însuși a pregătit în grabă pâine pentru vizitatorii săi (Gen 18:6), dar acolo se folosește alt termen (*uḡōt*); totuși, în capitolul următor se spune că Lot își hrănește oaspeții cu *maṭṭōt* (Gen 19:4). ♦ „ierburi amare”: Potrivit Mișnei (*Pesachim* 10:5), verdeța amară (ebr. *mārōr*) de la masa pască este menită să păstreze vii amintirile din „casa robiei”: evreii nu trebuie să uite că asupra lor le-au făcut viața amară (*šemmer'ru*) în timpul șederii în Egipt (*cf.* 1:14 „le-au făcut viața amară cu aprigă robie”).

12:9 „Nici fiert în apă, ci fript la foc”: fierberea cărnii de jertfă constituia practica obișnuită (Jud 6:19; 1Sam 2:13-15) înainte de

redactarea preotească, ce impune frigerea pe foc. În ritualul din Deut 16:7, carnea jertfei pascale este „gătită” (ebr. *biṣṣēl* „a găti”). ♦ „capul împreună cu picioarele și măruntaiele lui”: în mod obișnuit animalul de jertfă era tranșat în funcție de destinația părților și pentru a fi mai ușor de preparat.

12:10 După „până dimineață”, LXX are în plus „și nu-i zdrobiți [nici un] os”; această prescripție apare în TM doar la v. 46.

12:11 „Coapsele încinse”: expresia se referă la punerea brăului; împreună cu „încălțările în picioare” și luarea toiagului, semnifică pregătirea de călătorie iminentă. ♦ „Paștele Domnului” (ebr. *pesaḥ hū' laYHWH*): cuvântul se poate referi aici fie la animalul de Paște, fie la respectarea sărbătorii Paștelui, dar în v. 21 cuvântul *pesaḥ* se referă în mod clar la animal. Verbul *pāsaḥ*, din care se presupune că provine termenul, înseamnă „a trece peste”, „a sări”, dar și „a șchiopăta”. Vg. explicitează: *...est enim phase id est transitus Domini*, „căci este phase adică trecerea Domnului”.

12:12 „Voi lovi pe toți întâii-născuți”: sancțiune drastică asupra lui Faraon, pentru decretul de ucidere a tuturor băieților nou-născuți ai evreilor. De la bun început, Dumnezeu l-a prezentat pe Israel ca întâiul său născut, iar maltratarea la care acesta a fost supus de Faraon avea să pricinuiască moartea întâiului-născut al lui Faraon (Ex 4:22-23). Această incluziune marchează coeziunea pericopei (cap. 4-12). ♦ „împotriva tuturor dumnezeilor Egiptului”: Syr. are „împotriva tuturor spaimelor egiptenilor” (v. nota la 8:22; aceeași echivalare a „dumnezeilor” cu „spaimile” la 22:19, 23:13, 23:32). ♦ „judecată”, lit. „judecăți”: LXX are *ekdikēsis*, „răzbunare”, „osândă”.

12:13 „Voi trece pe lângă voi”: Syr. echivalează verbul *pāsaḥ*, utilizat aici, cu verbul *āpṣaḥ* („a trece, a sări peste”, dar și „a sărbători Paștele”), împrumutat din ebraică (dar vizibil conta-

minat de rădăcina preexistentă *PȘH*, cu *ș* emfatic, asociată sensurilor de „bucurie“, „seninătate“, „strălucire“), cu evidentă intenție de a oferi o explicație etimologică numelui siriatic al sărbătorii (*peșhā*); apartenența formală a lui *peșhā* la familia lexicală a rădăcinii *PȘH* nu este lipsită de relevanță semantică – există, în tradiția siriatică, interpretări conform cărora denumirea sărbătorii s-ar datora „bucuriei“ prilejuite de eliberarea din Egipt (R. Payne Smith, 1879: 3209).

12:14 „Această zi“: adică 15 Aviv, dar include și evenimentele din „acea noapte“ (v. 8 și 12). ♦ „aducere aminte“: ebr. *zikkārōn* (de la *ZKR*, „a aminti“), care ar putea fi redat și cu termenul tehnic „memorial“, desemnează în Biblie un ritual prin care un eveniment istoric esențial este adus în prezent sau, altfel spus, prin care omul este conectat la acel eveniment fondator. Celebrarea pascală este prin excelență un astfel de memorial. Ideea se continuă în creștinism, mai ales privitor la celebrarea euharistică. ♦ „s-o prăznuiți ca sărbătoare a Domnului“: ebr. *hāgag* (verb) și *hag* (substantiv) se referă cu precădere la sărbătorile de pelerinaj (vezi Introducere). ♦ „din neam în neam“: lit. „pentru generațiile voastre“ (la fel la 12:42).

12:15 „Șapte zile să mâncați azime“: reglementarea perioadei în care trebuie consumate azime se face și în 13:6. ♦ „Tăiat din Israel“ adică exclus din comunitate. Întrucât greșeala e din vina lui, pedeapsa este faptul că acel om „nu mai poate avea parte de binecuvântările ce țin de Legământ“ (Sarna, *ad loc.*). Expresia este foarte frecventă în textele legislative, mai ales în Levitic. LXX are însă o interpretare extremă: *exolethreuthēsetai*, „va fi/să fie nimicit cu totul“.

12:16 „Iar în ziua întâi să țineți adunare sfântă“: LXX are „Și ziua cea dintâi se va chema sfântă“, iar Syr. are „ziua cea dintâi sărbătorească (*q'rē*, lit. „chemată“, „numită“) și sfântă ... să vă

fie“. ♦ „însă veți putea pregăti mâncarea pentru fiecare“: LXX are lit. „în afară de câte se vor face pentru fiecare viață“. Ebr. *nep̄eš* se poate echivala, în funcție de context, cu „suflet“, „viață“, „persoană/ins“, „cineva“; sintagma *kol nep̄eš* are sensul de „oricine“, „fiecare“.

12:17 „Să păziți [Sărbătoarea] Azimelor“: LXX are „Și păziți această poruncă“. ♦ „oștirile voastre“: vezi nota la Ex 6:26.

12:19 „Fie venetic, fie de-al locului“: vezi nota la „pribeag“ din Ex 2:22. ♦ „de-al locului“: lit. „nativ al țării“ (ebr. *'ezrahā hā'āreṭ*) sau „născut în țară“. Țara aici nu se referă la Egipt, ci reflectă comunitatea israelită ulterioară, stabilită deja în Țara Făgăduinței. Cel mai probabil aceste instrucțiuni detaliate despre respectarea Paștelui au fost introduse în narațiune mult mai târziu, când comunitatea era deja statornicită în Canaan și israeliții deveniseră deja „de-ai locului“.

12:21 „Bătrânii lui Israel“: LXX este mai specifică – „sfatul bătrânilor fiilor lui Israel“. ♦ „Mergeți să luați...“: Syr. are „Degrabă luați...“. ♦ „Paștele“ se referă aici la animalul jertfit (vezi și n. la 12:11). În același fel este utilizat și gr. *páscha* în NT: poate denumi atât sărbătoarea, cât și mielul înjunghiat ca parte a ceremoniei pascale (Mt 26:17; Mc 14:12; In 18:28; 1 Cor 5:7 etc.).

12:22 „Isop“: plantă aromată perenă cu formă de tufă pitică; era folosită în ritualuri de purificare (vezi de ex. Lev 14:4,6; Num 19:6; Ps 51:9). ♦ „din blid“: LXX are „de lângă ușă“ (luând alt sens al ebr. *sāp*, „pragul de jos“), iar Syr. are ca echivalent al formulei ebr. *haddām 'așer bassāp* („sângele din blid“), „sângele mielului“ la prima ocurență în verset și „sângele care este în vas“ la cea de a doua.

12:23 „Nimicitorul“: ebr. *hammašḥīt* înseamnă „nimicire“ sau „nimicitor“; aici e în mod clar personificat. Dar cine e cel care îi lovește pe egipteni: „Domnul“ este „Nimicitorul“, sau sunt personaje diferite? În Midraș sunt prezente ambele variante: un înger

sau Domnul însuși (*Ex. Rab.* 17:5). În *Jubilee* 49 acest rol e îndeplinit de *Mastema* (Satan). Contrar mitologiilor orientale, unde demonii acționează independent de voia zeilor, Nimicitorul funcționează în limite prestabilite de Dumnezeu pentru a-și îndeplini misiunea, sancționând în egală măsură pe păgânul sau pe credinciosul care nu respectă avertismentul divin. În Epistola către Evrei (11:28), episodul privind intervenția Nimicitorului este integrat în pasajul care îl prezintă pe Moise ca exemplu de consecvență și dedicare în relația cu Dumnezeu: „Prin credință a sărbătorit [Moise] Paștele și a făcut stropirea cu sânge, pentru ca Nimicitorul să nu se atingă de cei întâi născuți ai lor”. Apostolul Pavel face referire la personajul numit Nimicitor în 1Cor 10:10, într-un pasaj menit să le reamintească destinatarilor săi din Corint despre pericolul nemulțumirii. Potrivit apostolului, bombănitorii au plătit cu viața pentru cârtelile lor, fiind victime ale Nimicitorului (*olothreutēs*). Episodul avut în vedere de Pavel se găsește în Num 16:41-50.

12:25 „Datina” (ebr. *‘abōdā*¹): lit. „slujire”, „cult”. Vezi nota la Ex 3:12.

12:26-27 „Și de va fi să vă întrebe fiii voștri...”: îndatorirea catehetică, de transmitere către urmași a cuvintelor și faptelor Domnului este subliniată și în Deut 6:20 și urm. În *Haggada de Pesah* se afirmă că fiecare om trebuie să se considere el însuși eliberat din robie și să transmită copiilor săi ce a făcut Domnul pentru poporul său. Întrebările copiilor și răspunsurile tatălui fac parte din ritualul mesei pascale.

12:27 „S-a închinat”: Syr. are în plus „Domnului”.

12:29 Aici se reînnoadă narațiunea din cap. 11 despre plaga a zecea. ♦ „celui închis”: LXX are femininul. ♦ „hrubă” (ebr. *bēyṭ habbōr*), lit. „casa gropii”: *bōr* denumește, în sens generic, o groapă sau un rezervor subteran pentru colectarea apei de ploaie. În textul de față, ca și în Gen 40:15 și 41:14, termenul este folosit

cu sensul de „temniță”. El apare cu același sens și în cartea profetului Ieremia: acesta a fost ținut multă vreme într-o groapă din curtea închisorii (Ier 38:6), pentru că mesajele lui au fost considerate subversive de conducătorii politici și religioși ai vremii. Precizarea că în respectiva groapă nu era apă, ci doar noroi, este un indiciu că inițial spațiul respectiv servise la stocarea apei de ploaie. În textele poetice (de ex. Ps 28:1; 30:4; 88:5; Iez 26:20; 31:14; 32:18.23-25.29-30), termenul este folosit metaforic cu sensul de „mormânt”.

12:31 „Și i-a chemat pe Moise și pe Aron”: Faraon își încalcă propriul consemn și interdicția pusă la ultima întrevvedere cu evreii ca ei să nu mai apară în fața lui (Ex 10:28); acum îl caută el, spășit, pe Moise. ♦ „Domnului”, ebr. YHWH: Faraon citează spusele interlocutorilor evrei („precum ați grăit”), rostind Numele! LXX are „Domnului, Dumnezeului vostru”.

12:32 „Binecuvântați-mă”: ebr. *bērēk* se folosește și ca formulă de salut sau de rămas-bun (de ex. Gen 47:10; 1Rg 8:66). Mai pertinentă este aici interpretarea că Faraon e atât de disperat, încât le cere celor doi să mijlocească pentru el la Dumnezeul lor (cf. Rași, Ibn Ezra *ad loc.*).

12:35 „Le-au cerut egiptenilor lucruri de argint, lucruri de aur și veșminte”: este a treia oară când este menționat acest lucru (vezi și Ex 3:21-22 și 11:2-3).

12:36 „I-au despuiat”: vezi nota la 3:22.

12:37 „Au pornit” (ebr. *wayyis ‘ū*): verbul ebraic *nāsa‘*, pe care îl întâlnim și la 13:20; 14:10, 15, 19 etc., înseamnă literal „a scoate (țărușii cortului)”, „a desface cortul”, de unde sensul secundar de „a pleca în călătorie”, „a porni de undeva”. ♦ „fiii lui Israel”: în *Zōhar Ḥadaș* termenul *Israel (ISRĀ’ĒL)* este privit ca acronim de la *Yēš Šiṣṣim Ribbō’ Ōtiōt L’ṭōrā^h* — „sunt 600 000 de litere în *Torā*”. A patra literă (= consoană) din *Yisrā’el* este Alef, la fel cum începe și cuvântul *Ōtiōt*, iar forma grafică a lui *Sin* din *Yisrā’el*

este identică cu *Șin* din *Șișșim*. Poporul ar fi, deci, reprezentat de acești bărbați, în număr de 600 000, care au plecat din Egipt și au primit *Tora*, fiecare iudeu câte o literă din textul sacru! ♦ „Ramses”: prima oprire a fiilor lui Israel după ieșirea din Egipt. ♦ „Sucot” (ebr. *sukkōt*, „colibe”), toponim care corespunde egipteanului *tkw* (Tjeku), probabil cu referire la corturile nomazilor care erau așezate în Wadi Tumilat, la frontiera egipteană, în așteptarea dreptului de a intra în țară (Hoffmeier, 2006, 65). Fortul de aici era doar unul dintr-un lanț de fortificații de pe frontiera egipteană (cf. 13:17). Este a doua oprire a fiilor lui Israel după exod. ♦ „cam șase sute de mii de bărbați”: după Sarna (1986, 96–97), cifrele sunt credibile: o populație care cunoaște o rată a fertilității de 2,5% se dublează într-o singură generație. Pe parcursul a zece generații (patru secole), patruzeci de bărbați pot produce o populație de 478 224 de bărbați adulți de peste 20 de ani, cu condiția ca fiecare bărbat să aibă trei fii și trei fice. Iosif Flaviu (*Bellum Iudaicum* 2:385) afirma că populația Egiptului din zilele sale număra 7,5 milioane de suflete, în afară de populația Alexandriei, număr coroborat de Diodor din Sicilia (*Bibliotheca Historica* I, 31:8). S-a propus însă și interpretarea termenului *'elep* drept subunitate a tribului, ceea ce duce la un număr de maximum 5 500 de persoane (F. Petrie, *Egypt and Israel*, SPCK, London, 1911, 40–47) și nu poate explica numărul întâilor-născuți (22 273 din Num 3:43) și al leviților (22 000 din Num 3:39) raportat la numărul întregii populații. Totuși Sarna (1986, 99–102) însuși creditează ideea, preluată de la Ibn Khaldun, din sec. XIV, că numărul ar fi fost dat din perspectiva redactorului contemporan cu Solomon (cf. 2Sam 24:9). ♦ „toți ai lor”: ebr. *ṭāp̄* îi desemnează generic pe cei care merg mai greu pe jos (cf. nota la Gen 45:19). Cel mai probabil femeile și copiii mergeau pe măgari (cf. Ex 4:20).

12:38 „O mare gloată”: ebr. *‘ereḇ raḇ*, lit. „amestecătură multă”. Triburilor de evrei li se vor fi alăturat și alți oameni care, din diferite motive, voiau să plece din Egipt (cf. Num 11:4). Termenul *‘ereḇ*, rar, apare și în Neh 13:3, Ier 25:20; 50:37; Iez 30:5.

12:39 Menționarea aluatului scos nedospit în graba plecării constituie punctul de legătură cu sărbătoarea Azimelor (vezi și Introducerea generală). ♦ „să-și pregătească”: LXX adaugă „pentru drum”.

12:40-42 Pasajul este un fel de rezumat inserat în narațiunea plecării din Egipt, care subliniază faptul că Domnul și-a ținut promisiunea făcută lui Avraham (vezi Gen 15:13) și datorita israeliților de a-și aminti din generație în generație semnificația acelei nopți.

12:40 „Șederea fiilor lui Israel în Egipt a fost de patru sute treizeci de ani”: potrivit TM, Syr., Targ. *Onqelos* și Targ. *Neofiti* cifra se referă doar la prezența fiilor lui Israel în Egipt, dar Codex Vaticanus (LXX) are „șederea fiilor lui Israel în Egipt și Canaan”, având în minte și perioada patriarhală de la Avraham la Moise (215 ani de la Avraham până la intrarea în Egipt și alți 215 de ședere în Egipt). Codex Alexandrinus (LXX) adaugă o notă suplimentară: „șederea fiilor lui Israel, ei și părinții lor, în Egipt și Canaan” (la fel ca PenS). Tradiția de 430 de ani de la Avraham la Moise este menționată și în *Jubilee* (cap. 48-49) și Iosif Flaviu (*Ant.* 2:318).

12:41 „Chiar în ziua în care”: nu apare în LXX. ♦ „toate oștirile Domnului”: refren ce sugerează solemnitatea momentului, deoarece israeliții nu fuseseră încă organizați pe tabere (Num 2) și nici nu avuseseră ocazia să-și dovedească spiritul combativ (Ex 17:8-16). Vezi și nota la Ex 6:26.

12:42 „De veghe”: ebr. *šimmurīm*, întâlnit numai aici, având doar formă de plural (ca termenul românesc „zori”). ♦ „Noaptea aceasta este pentru Domnul”: LXX are „este veghe de noapte

pentru Domnul“. ♦ Pornind de la acest verset a fost compus în iudaism *Poemul celor patru nopți*: prima noapte este cea a creării lumii; a doua e noaptea în care Avraham primește de la Dumnezeu făgăduința; a treia este noaptea eliberării din Egipt; în a patra noapte va veni Mesia (Targ. *Neofiti I*, ed. Le Déaut, 96–98).

12:43-49 Aceste reglementări reiau problema celebrării Paștelui, de această dată cu privire la participanții acceptați la masa pascală, asimilați „adunării lui Israel“.

12:43 „Străin“: ebr. *ben nēkār* (lit. „fiu de străin“), străinul în sens etnic. Străinii de neam nu sunt acceptați în comunitatea religioasă și nu pot participa la ritualuri. Acești străini se aflau doar temporar în țara israeliților, probabil din motive comerciale (Deut 15:3; 23:21; Prov 20:16; 27:13; Neh 9:2; 13:30). Evreii apostatați aveau să primească același statut în interpretarea rabinică (Sarna, 1991, *ad loc.*). Mai târziu, străinilor li s-a permis să aducă jertfe la Templu, dar accesul lor era restricționat, fiindcă puteau intra doar până în „Curtea Neamurilor“.

12:45 „Cel pripășit“: ebr. *tōšāb* se referă la rezident, la cel care s-a așezat în țară. În cazul de față este asimilat străinului de neam. ♦ „simbriașul“: ebr. *śākīr* este muncitorul care își oferă serviciile în schimbul unei plăți. De remarcat, la fel, că aici este pe același plan cu străinul de neam.

12:46 „Să nu scoateți din carne afară din casă“: ritualul pascal se celebrează în acea perioadă în casă, în sânul familiei, spre deosebire de cel prescris în Deuteronom (cap. 16), care are în vedere Templul ce avea să fie construit în cetatea aleasă de Domnul (Ierusalimul), Paștele devenind astfel sărbătoare de pelerinaj. ♦ „os din el să nu zdrobiți“: în această formă a ritualului pascal, animalul de jertfă nu era tranșat; masa pascală nu era numai pregătită pe fugă, ci era și frugală. Din perspectiva Deut 16, animalul de jertfă putea fi și de dimensiuni mai mari, inclusiv vită, ceea ce sugerează o comunitate sedentarizată. În Noul Testament, textul este văzut ca o profecie, consolidată de Ps 34:21, care

se împlinește prin faptul că lui Isus nu i se zdrobesc oasele pe cruce (In 19:36).

12:48 „Un venetic”: ebr. *gēr* se referă la străinul care locuiește în sânul comunității (vezi și nota la Ex 2:22). ♦ „de-al locului”: vezi nota la Ex 12:19.

CAPITOLUL 13

13:2 „Să-mi sfințești”: ebr. *qaddeš* (formă *piel*), „a consacra”, „a sfinți”, înseamnă scoaterea unei persoane, unui animal, unui lucru din sfera obișnuită, profană, și transferarea sa în „proprietatea” lui Dumnezeu. Aici este prima referire în Exod cu privire la „sfințirea” întâilor-născuți: primii născuți ai omului exercitau inițial funcția cultică, până când au fost înlocuiți de membrii tribului lui Levi (Num 3:12); primul născut al animalului curat era adus jertfă. ♦ „orice întâi-născut ... dintre oameni și dintre dobitoace: el este al meu”: viața fiind percepută ca un dar divin, prin oferirea primelor roade (cf. Ex 22:28-29 despre pârgă) omul recunoaște că nu este stăpân absolut. Consacrarea întâiului-născut lui Dumnezeu poate fi percepută ca o polemică împotriva practicilor păgâne (Sarna, 1991, *ad loc.*): înnoirea naturii primăvara era adeseori asociată în Antichitate cu ritualuri ținând de cultul unui zeu (cum era Baal în Canaan).

13:3 „Să vă aduceți aminte”: e vorba aici atât de actul cognitiv, cât și de celebrarea rituală. Cf. și nota la 12:14. ♦ „casa robiei”, lit. „casa sclavilor”: expresia, folosită numai aici și în 13:14, derivă probabil din obiceiul egiptenilor de a-i găzdui în tabere împrejmuite cu ziduri pe cei recrutați pentru muncă forțată, așa cum s-a descoperit la Deir el-Medinah (Sarna, 1991, *ad loc.*). Paștele este sărbătoare a libertății, fiind memorialul scoaterii poporului de sub stăpânirea tiranică a Egiptului. În mod ironic, la scurtă vreme după eliberare, fiii lui Israel îi reproșează lui Moise: „Ne-ar fi fost mai bine să slujim egiptenilor decât să

murim în pustiul“ (Ex 14:12); israeliții vor descoperi astfel un adevăr important: condiția de om liber trebuie asumată conștient și cu responsabilitate.

13:4 „Luna Aviv“: sau „luna spicului (ebr. *'āḇīḥ*)“, numele vechi al lunii Nisan – denumire dintr-o etapă ulterioară. Numele evocă faptul că în cursul acestei luni apar spicele viitoarei recolte. În LXX, „luna [grânelor] noi“, similar echivalării din Vg. *mense novarum frugum*. Vezi și n. la 12:2.

13:5 În lista de popoare din LXX și din PenS apar în plus „gherghesiții“ și „ferezii“, iar în cea din Syr. apar în plus „ferezii“, cf. nota 3:8. ♦ „datină“: ebr. *'et-hā'āḇōdā^h*, lit. „slujirea aceasta“, în contrast cu slujirea adusă lui Faraon.

13:6 „Șapte zile“: LXX are „șase zile“; mai departe însă sunt tot șapte.

13:8 „Să-i povestești fiului tău“: vezi nota la 12:26-27. ♦ „când am ieșit din Egipt“: Mișna (*Pesahim* 10:5) cere ca experiența Paștelui să fie transmisă și interiorizată de toți membrii comunității de credință: „În fiecare generație omul trebuie să considere că el însuși este cel care a ieșit din Egipt“.

13:9 „Ca un semn pe mână și ca o aducere-aminte între ochii tăi“: în iudaism s-au interpretat literal vv. 9 și 16 (cf. și Deut 6:8; 11:18) drept instituire a purtării filacteriilor pentru rugăciune (Abraham Ibn Ezra). Cassuto (*ad loc.*) propune o legătură tematică între v. 3 și versetul curent: semnul pe care îl poartă fiii lui Israel „pe mână“ le reamintește de „mâna tare“ (v. 3) care i-a scos din Egipt și i-a făcut oameni liberi. ♦ „legea (Domnului)“: ebr. *tōrā^h* e un termen complex, care cuprinde o arie largă de sens; ar putea fi redat prin „învățătură de viață“. Aici se referă la totalitatea învățăturilor și poruncilor pe care Dumnezeu le încredințează lui Moise spre a fi urmate de popor. A ajuns să desemneze și ansamblul primelor cinci cărți ale Bibliei.

13:12 „Să pui deoparte”: lit. „să faci să treacă”. ♦ „întâi-născut”, lit. „care deschide pânțele”. ♦ „sunt ai Domnului”: LXX are „să-i sfințești Domnului”.

13:13 „Pe orice întâi-fătat al asinei”: Syr. are „pe orice întâi-născut, parte bărbătească, deschizător al pântecelui dobitoacei”, într-un posibil efort de armonizare cu 13:15. ♦ „să-i frângi gâtul”: probabil pentru a evita aparența de jertfă pe care ar fi avut-o dacă era înjunghiat. Syr. are „să-l omori” (idem la 34:20). Măgarul fiind socotit animal impur (cf. Lev 11:3), nu poate fi adus ca jertfă și nici tăiat în mod ritual. ♦ „...dintre fiii tăi să-l răscumperi”: aici nu se indică modalitatea, dar mai târziu se precizează că răscumpărarea presupune plata a cinci sicli de argint (Num 18:16).

13:14 „Dacă ... te va întreba fiul tău”: vezi nota la 12:26-27. ♦ „într-o bună zi”: lit. „mâine”, adverb care poate denumi și o zi care aparține unui timp nedeterminat; în LXX: „după acestea”.

13:16 „Însemne” (ebr. *ṭōṭāpōt*): înțelesul termenului ebraic este incert; se referă fie la un fel de bentiță pentru cap, fie la niște obiecte atașate de bentiță. Ulterior, în tradiția iudaică, cuvântul se referă la filacterele purtate de evreii pioși. LXX are „ceva neclintit”. Syr. are „pomenire”.

13:17–15:21 Trecerea Mării, de la robie la libertate.

13:17 „Calea spre țara filistenilor”: adică drumul de-a lungul coastei Mediteranei spre țara filistenilor. Această rută, numită de egipteni „calea lui Horus”, era puternic fortificată încă de pe vremea faraonului Seti I (1305–1290 î.H.). Descoperirile din anii 1980 au scos la lumină un lanț de fortărețe, pe lângă salba de lacuri amare, care străjuiau de la nord la sud intrarea în Egipt și permiteau un control atent al fenomenului emigrării pe uscat (Hoffmeier, 2006, 65–68). Armata lui Thutmose III a avut nevoie doar de zece zile pentru a parcurge pe acest drum distanța din Egipt până la Gaza, timp considerat foarte scurt (cf. Analele lui

Thutmose III din Karnak, ANET, 235, n. 16). ♦ Filistenii sunt menționați pentru prima oară în analele lui Ramses III (1183–1152 î.H.; ANET, 262–263), deci ar fi aici un anacronism. Când au încercat să invadeze Egiptul, au fost respinși, așa că au primit dreptul de a se așeza pe coasta mediteraneeană a Canaanului, ca vasali și mercenari ai Egiptului.

13:18 „în cete de câte cincizeci”: sensul ebr. *ḥamušim* e nesigur; sensul de bază este de „cinci” sau „cincizeci” (la pl.). Imaginea aparține aceluiași registru militar din care face parte și substantivul „oștiri” folosit în Exod pentru a-i descrie pe israeliți (6:26; 7:4 și 12:17.41.51). LXX interpretează „la a cincea generație”. Vg. are *armati*, „înnarmați”.

13:19 „Osemintele lui Iosif”: cartea Genezei se încheie cu porunca lui Iosif ca oasele să-i fie duse în Țara Făgăduinței (Gen 50:24-25); el își manifesta astfel încrederea că cele făgăduite de Dumnezeu se vor împlini. Mai exact, „osemintele” se referă aici la corpul îmbălsămat al acestuia (cf. Gen 50:26). Pasajul subliniază continuitatea dintre istoriile patriarhilor și perioada exodului.

13:20 „Au pornit din Sucot”: vezi nota la 12:37 ♦ „Etam”: locul nu este pe deplin cunoscut, însă contextul sugerează ideea că israeliții se deplasau în direcția sud-estică, spre peninsula Sinai. Este a treia oprire a fiilor lui Israel după exod.

13:21 „Stâlp de nor... stâlp de foc”: semne, recurente pe tot parcursul Exodului, ale prezenței călăuzitoare a Domnului. ♦ „Să-i călăuzească... să meargă ziua și noaptea”: Syr. are, dimpotrivă, „să îi facă/ajute să poposească pe drum”, poate prin armonizare cu Num 10:33, unde Chivotul Legământului „a pornit înaintea lor cale de trei zile, ca să le caute un loc de odihnă” (Weizman, 2005, 95). ♦ „ca să meargă ziua și noaptea” nu apare în LXX.

CAPITOLUL 14

14:2 „Pi-hahiroṭ“, nume egiptean însemnând, probabil, „gura canalelor“: ar putea fi o formă ebraizată, un joc de cuvinte pentru Pi-Hathor („Casa [zeiței] Hathor“), menționată în documentele egiptene. LXX are *épaulis*, „staul“, „sălaș“, iar Syr. are *pūmā d'-ḥē'rītā* („gura șanțului/canalului“). Este a patra oprire a fiilor lui Israel după exod. ♦ „Baal-Ṭefon“: o scrisoare feniciană din sec. VI î.H. pare a identifica Baal-Ṭefon cu Tahpanhes, echivalentul actualului Tell-Daphneh, situat la 43 km sud-vest de Port Said (Sarna, 1986, 109).

14:3-4 „Fiindcă Faraon va zice... Atunci voi îndârji inima lui Faraon...“: LXX are „va zice poporului său“. ♦ „S-au răătăcit“ (ebr. *n'ḥukim hēm*): verbul *būk* mai apare doar în Est 3:15 și Ioel 1:18 și are sensul de „a fi agitat“, „a umbla bezmetic“. ♦ „i-a înghițit pustiul“: lit. „i-a încuiat pustiul“. ♦ „oștire“: ebr. *ḥayil*, „tărie“, „avuție“, „forță (armată)“. La fel la 14:28; 15:4 etc.

14:5 „În loc să ne slujească“: lit. „din slujirea noastră“.

14:7 „Luptători“: ebr. *šālīš* a fost pus în legătură cu *šālōš*, „trei“, și interpretat de unii ca „al treilea luptător din car“; numai că în reprezentările murale din Egipt carele au numai doi luptători. S-a presupus și că ar însemna „ofițer de rangul al treilea“ sau „comandant“ (ar fi doi luptători, iar „al treilea“ este comandantul, numit *šālīš*). În orice caz, e vorba de luptători de elită.

14:8 După „regele Egiptului“, LXX are în plus „și a slujitorilor lui“. ♦ „cu braț înalt“: expresia mai apare doar în Num 15:30 și 33:3. Aici are înțelesul „cu îndrăzneală“ sau „sub ocrotirea Domnului“.

14:9 „Călăreți“: ebr. *rekeb* poate desemna atât pe cel care călărește, cât și pe războinicul care stă în carul de luptă; în context e vorba de aceștia din urmă.

14:11 „Ne-ai adus să murim în pustiu?": indiferent de numele pe care îl poartă (*Șūr* – 15:22; *Sîn* – 16:1; *Sînāi* – 19:1 etc.), „deșertul e experiența radicală pe care o are de traversat poporul ales pentru a ajunge în Țara Făgăduinței [...]. În minimalismul său, spațiul acesta aproape abstract e un foarte bogat conglomerat simbolic. El e simultan locul indigenței, al pericolului și al salvării... E ontologie de grad zero" (Andrei Pleșu, *Despre îngeri*, Humanitas, 2003, 142-143).

14:13 „Căci pe egiptenii pe care-i vedeți astăzi...": Syr. are „Căci așa cum i-ați văzut pe egipteni astăzi...".

14:14 „Fiți liniștiți": sensul vb. *ḥāraṣ* este ambiguu aici. Israelii sunt îndemnați fie să stea tăcuți, fie să nu facă nimic. Contextul pare a favoriza sensul al doilea, având în vedere că Domnul avea să lupte în locul lor.

14:15-31 Trecerea mării: se observă aici întrețeserea a două tradiții narrative: marea se desparte în două sub toiagul lui Moise; Domnul trimite un vânt puternic care usucă apele. Elementul comun, esențial este puterea lui Dumnezeu care îi înfrânge pe egipteni, salvându-i pe fiii lui Israel.

14:15 „Atunci Domnul a spus către Moise: «De ce strigi către mine?»": în contextul imediat se precizează doar că poporul a fost cuprins de panică și „a strigat către Domnul" (v. 10). Lipsa oricărei referiri la o eventuală rugăciune făcută de Moise a fost rezolvată în comentariile rabinice prin adaosuri de tipul celei întâlnite în Syr.: „Și Moise s-a rugat înaintea Domnului, iar Domnul i-a spus lui Moise".

14:16 „Prin mijlocul mării ca pe uscat": trimite la despărțirea apelor de uscat din Gen 1:9. Se sugerează că eliberarea din Egipt este ca o nouă creație.

14:17 „Voi îndârji inima egiptenilor": LXX are: „Voi împietri inima lui Faraon și a tuturor egiptenilor". ♦ „după voi", lit. „după ei": nu este limpede dacă Moise va rămâne în urmă sau va trece cu israeliții.

14:18 „Vor cunoaște egiptenii”: LXX are „vor cunoaște toți egiptenii”. ♦ „pe seama carelor și a călăreților lui”: Syr. are înainte „întru întreaga lui oștire”, ca la 14:17.

14:19 „Și s-a pornit îngerul lui Dumnezeu”: îngerul este identificat de unii comentatori evrei cu arhanghelul Mihail, în timp ce Nahmanide este de părere că ar fi vorba chiar de Dumnezeu. Așadar, comentatorul interpretează expresia ebraică ca o apozitie (îngerul, Dumnezeu / *Elōhīm*), căruia îi corespunde prerogativa judecării divine (Ramban, 1973, 186). Acest lucru ar fi însemnat că Israel trebuia cântărit, pentru a se confirma dacă să fie salvat sau nu din mâna egiptenilor (*Mechilta*: II, 115). Stâlpul de nor/foc, identificat inițial ca manifestare a prezenței lui Dumnezeu Însuși (13:21), apare aici în paralel cu Îngerul lui – modalitate curentă în Biblia ebraică de a proteja transcendența lui Dumnezeu.

14:20 „Era nor și întuneric, dar [norul] lumina noaptea”: LXX are „s-a făcut întuneric și beznă și noaptea a trecut”, iar Syr. are „a fost nor și întuneric toată noaptea, și toată noaptea a fost luminoasă pentru fiii lui Israel”. Targ. *Onqelos* și *Pseudo-Ionatan* explică: „Era nor și beznă pentru egipteni, iar pentru Israel – zi, întreaga noapte”.

14:21 „Vânt puternic de la răsărit”: Syr. are „vânt dogoritor” (v. nota de la 10:13).

14:24 „În straja dimineții”: noaptea era împărțită în trei „străji”: prima strajă (cf. de ex. Plâng 2:19), straja de la miezul nopții (cf. de ex. Jud 7:19), straja dimineții (cf. de ex. 1Sam 11:11 și aici). Straja dimineții era între orele 2 și 6 a.m. ♦ „Domnul s-a uitat”: Syr. are „Domnul s-a arătat”. ♦ „stâlpul de foc și de nor”: o prescurtare față de „stâlp de nor...stâlp de foc” din 13:21-22.

14:25 „A scos roțile carelor”: LXX are „a legat butucii carelor”, iar Syr. are „a legat roțile carelor”. Din textul ebraic se înțe-

lege că, deși nu mai aveau roți, carele totuși puteau fi mânate; de aceea, traducерile preferă în general redarea LXX.

14:26 „Apele se vor întoarce peste egipteni”: LXX are „să se întoarcă apa și să-i acopere pe egipteni”.

14:30 „Domnul l-a izbăvit în ziua aceea pe Israel din mâna egiptenilor”: punctul culminant a fost atins. Dumnezeu, prezentat încă de la început drept Cel ce a fost, este, va fi (cf. 3:14), se dovedește „Dumnezeul credincios” făgăduințelor făcute (cf. Deut 7:9). Declarația triumfală din acest verset are un ecou poetic în capitolul următor: „Domnul este un războinic” (15:3). Amintirea acestui eveniment fundamental se păstrează și în Psalmi: „El i-a lovit pe întâii-născuți ai Egiptului, de la om până la dobitoc. A trimis semne și minuni în mijlocul tău, Egiptule, împotriva lui Faraon și împotriva tuturor slujitorilor lui” (Ps 135:8-9). ♦ „țărmlul mării”: lit. „buza mării”.

14:31 „S-a temut... de Domnul”: în limbaj biblic, „a se teme de Domnul” desemnează atitudinea de respect, fiorul religios inspirat de divinitate, ceea ce mai târziu va fi exprimat prin conceptul de „religiozitate”. În mentalul biblic nu se face o distincție între religiozitate și etică (cf. Lev 19:14 etc.), ca în alte culturi antice.

CAPITOLUL 15

15:1-18 Poem cunoscut în tradiția iudaică sub numele „Cântarea mării”. Însoțirea unui text narativ cu versiunea sa poetică este o practică întâlnită nu numai în literatura biblică (cf. Cântarea Deborei din Jud 5, ce reflectă incidentele descrise în narațiunea din capitolul anterior), ci și în literatura egipteană. Astfel, bătălia lui Ramses II împotriva hitiților la Cadeș-pe-Oronte și cea a lui Merneptah împotriva libienilor au o variantă în proză și alta în versuri (ANET 255-256, 376-378). Particularitatea pasajului biblic constă în faptul că biruința îi este atribuită în

întregime lui Dumnezeu, nu eroului. Limbajul poemului din Ex 15 este arhaic; ar putea fi o cântare antifonică, între Miriam și grupul care răspundea cu refrenul, practică ce se regăsește și în Psaltire (de ex. Ps 136).

15:1 „I-au cântat Domnului cântarea aceasta”: Syr. are „I-au slăvit cu această slavă pe Domnul”. ♦ „căci nespus s-a preamărit: cal și călăreț a prăvălit în mare”: Syr. are „căci s-a preamărit asupra cailor și pe călăreții lor i-a prăvălit în mare”.

15:2 „Tăria mea și apărarea mea e Domnul”: pare să fie o formulă liturgică, pentru că exprimări similare se folosesc atât la profeți (Is 12:2), cât și în Psalmi (118:14). ♦ „apărarea mea” (ebr. *zimrāt*): sensul nu este foarte sigur. Substantivul *zimrāḥ* înseamnă de obicei „cântare”, sens adoptat în majoritatea traducerilor, dar și „tărie, putere”, dovadă Gen 43:11, unde se referă la produsele agricole ale țării (lit. „tăria țării”), „bunătățile țării”. S-a propus și un al treilea sens, adoptat și aici, de „apărare”, „protecție” (Durham, 1998, 206), sprijinit de termeni arabi (*ḍamir*, „curajos”, *mḍmr*, „puternic”), și de traducerea din LXX, *shepastēs* „apărător”. Surprinde însă terminația neobișnuită de feminin (*zimrāt* în loc de *zimrāḥ*), care ar putea fi un aramaism. Vg. are *laus mea*, dar NVg. are *robur meum*. ♦ „Domnul”: aici se folosește forma prescurtată a lui YHWH (*Yāh*), formă folosită preponderent în poezie. LXX are „Ajutor și ocrotitor mi-a fost spre mântuire”, iar Syr. are „tare și slăvit este Domnul, Stăpânul (*yah māryā*)”. ♦ „și-l voi preaslăvi”: *wʿanwēhū*, Targ. *Onqelos*, pornind de la un verb omonim, explicitează „îi voi zidi un sanctuar”.

15:3 „Un războinic”: LXX are „cel care zdrobește războaiele”, Vg. — „ca un luptător”, iar Syr. — „viteaz și războinic”. Domnul prezentat ca războinic este o temă frecvent întâlnită în literatura biblică; El este de regulă de partea poporului său (1Sam

17:47), dar se poate ridica și împotriva lui, dacă acesta persistă în păcat (de ex. Ier 21:5-7).

15:5 „Adâncurile“ (ebr. *t'hômôt*): cu excepția câtorva texte narative din Geneză (1:2; 7:11; 8:2), ebr. *t'hôm*, „adânc“ sau „abis“, apare doar în textele poetice. Atunci când fac referire la „oceanul“ primordial, autorii biblici folosesc sintagma „adâncul cel mare“. Vezi și nota la 14:16.

15:6 „Dreapta ta“: mâna dreaptă este simbolul autorității și puterii cuiva. ♦ „a zdrobit“ (ebr. *tir'aṭ*): verbul *rā'aṭ* este foarte rar. Mai apare doar la Jud 10:8.

15:7 „Potrivnici“ (lit. „cei care se ridică împotriva ta“): termenul ebraic derivă de la un verb (*qām*) care înseamnă „a sta drept“, „a se scula în picioare“.

15:8 „Suflarea nărilor“: metaforă pentru a sugera mânia (divină) – antropomorfism frecvent în Biblie. LXX și Syr. au „suflarea mâniei“. ♦ „ca un zid“: Syr. are „ca în burdufuri“.

15:9 „Voi împărți prada“: scenariul acesta trufaș este răsturnat de înfrângerea neașteptată; tema apare dezvoltată în detaliu în Cântarea Deborei (Jud 5:28-30). ♦ „Îmi voi îndestula gâtulejul cu ei“: Syr. are „îi va înghiți sufletul meu“. ♦ „îi va despuia“: LXX are „îi va stăpâni“, Syr. are „îi va căsăpi“.

15:10 „(Ape) năvalnice“: ebr. *'addîr*, „puternic“, „maiestuos“. Sintagma se mai întâlnește doar în Ps 93:4.

15:11 „Cine este asemenea ție între dumnezei (ebr. *'ēlîm*), Doamne?“: exprimare ce reflectă o mentalitate străveche în care poporul se concentrează asupra unicității Dumnezeuului său, fără a se preocupa de existența sau non-existența divinităților celorlalte popoare; acestea sunt oricum de departe inferioare. Profeții vor insista, mai mult prin imagini, asupra faptului că zeii *nu există* (v. și nota la 20:3). Vg. are: *quis similis tui in fortibus?* („cine e asemenea ție între cei puternici?“). Syr. are „Cine este asemenea ție, Doamne?“. Superioritatea lui Dumnezeu asupra

zeilor este afirmată mai ales în texte poetice (Ps 86:8.10; 96:4-5; 135:5.15-18). ♦ „dumnezei”: ebr. *’elim*. Uneori, termenul se referă la îngeri (cf. de ex. Ps 29:1; 89:7). ♦ „înfricoșător în fapte mărețe, făcător de minuni”: Syr. are „înfricoșător, slăvit și făcător de minuni”. Pentru o perspectivă teologică similară celei din acest verset, vezi Ps 77:14-15.

15:13 „Bunăvoința ta”: *hesed*, aici atribut divin (Ex 20:6; 34:6; Deut 5:10; Ier 32:18 etc.) care poate fi redat și prin „mărinimie, generozitate”; când se referă la om poate fi redat și prin „loialitate”; nu se referă atât la un sentiment, cât la un comportament solidar cu partenerul de Legământ. ♦ „l-ai îndreptat”: ebr. *NHL* are sensul primar de păstorire, cu referire specifică la conducerea oilor la apă (Gen 33:14; Is 40:11; 49:10; Ps 23:2). ♦ „sălașul sfințeniei tale”: termenul folosit pentru „sălaș” (ebr. *nāweh*) este unul pastoral, care desemnează deopotrivă „pășunea”, dar și sălașul turmelor, „staulul”. Expresia a fost interpretată referitor la Muntele Sinai (Ibn Ezra), la Țara lui Israel (Rashbam, Bekhor Shor, Hizkuni; cf. Ier 10:25; 23:3; 31:23) sau la Muntele Sion (Mekhilta de-R. Ishmael Beshallah, Shirta 9, 146; Targ. *Onqelos*, Ramban, Ba’al ha-Turim; cf. 2Sam 15:25; Is 27:10; Ps 79:7) (Sarna, 1991, *ad loc.*).

15:15 „S-au topit [de spaimă]”: Syr. are *’ett̄bar(w)*, lit. „s-au frânt”, i.e. „s-au mohorât/au deznădăjduit”. ♦ „Edom ... Moab ... Canaan”: marele absent este Amon, mai ales că vecinii săi din Transiordania sunt amintiți. Cum s-a mai întâmplat în istoria popoarelor moabit și amonit, probabil că și de această dată cei din urmă erau vasali moabiților. ♦ „mai-marii (Moabului)”: ebr. *’ayil*, „berbec”, folosit ca metaforă pentru a-i desemna pe nobilii Moabului, probabil mari crescători de animale.

15:16 „Vor amuți”: Syr. are „se vor scufunda”. ♦ „poporul agonisit de tine”: Syr. are „acest popor pe care l-ai răscumpărat”, formulă utilizată și în traducerea v. 13.

15:20 „Miriam... sora lui Aron”: Miriam nu este prezentată aici ca sora lui Moise, probabil pentru că Aron era mai în vârstă decât el și, prin urmare, era recunoscut drept conducător al familiei. Presupunând că Miriam ar fi sora nenumită din 2:4, iar Aron era mai în vârstă cu doar trei ani decât Moise (7:7), atunci putem crede că Miriam era cu doar câțiva ani mai mare și decât Aron. ♦ „prorocița” (ebr. *n'bi'āh*): este prima menționare în Vechiul Testament a unei prorocițe, Miriam. Celelalte cinci sunt: Debora (Jud 4:4), Hulda (2Rg 22:14; 2Cron 34:22), prorocița nenumită din Is 8:3 și Noadia (Neh 6:14). Cf. nota la Gen 20:7 și Ex 7:1. ♦ „timpanul” (ebr. *tōp*): este o tobă mică de mână folosită mai ales de femei în timpul momentelor vesele și al sărbătorilor. Un instrument muzical des pomenit în Biblie este lira (ebr. *kinnōr*). Fluierul (ebr. *ūgāb*) nu pare să fi fost la fel de popular. ♦ „și dăntuind”: Syr. are *w'-ḥa-r'bi'ē*, „și cu timpane pătrate”.

15:21 „Cântați Domnului, căci nespus s-a preamărit! Cal și călăreț a prăvălit în mare!”: Syr. are „Slăviți-l pe Domnul preamărit, care s-a preamărit asupra cailor, iar pe călăreții lor i-a azvârlit în mare” (v. nota la 15:1).

15:22–17:16 Încercări prin care au trecut israeliții în pustie înainte de încheierea Legământului: apa amară (15:22–27), foamea și dăruirea manei (16:1–36), setea de la Massa și Meriba (17:1–7), lupta cu amaleciții (17:8–16).

15:22 „I-a luat” (lit. „i-a pornit”): vezi nota la 12:37. ♦ „Șur”: numele vastei regiuni din nord-vestul peninsulei Sinai.

15:23 „Mara” (ebr. *mārāh*): numele locului înseamnă „amărăciune”; este al cincilea popas al fiilor lui Israel după ieșirea din Egipt.

15:24 „A cârtit... împotriva”: ideea de cârtire devine în capitolele 15–17 din cartea Exodului un laitmotiv. Deși a fost scăpat din Egipt în chip minunat, poporul începe să uite binefacerile

divine și „cârtește“ sau îl „bombăne“ (gr. *diagongýzō*) pe Moise, ba chiar pune la îndoială providența divină.

15:25 „I-a arătat“ (ebr. *wayyōrēhū*), lit. „I-a învățat cu“: Dumnezeu îl conduce pe Moise la lemn și îl învață ce trebuie făcut cu el. ♦ „a pus la încercare“: ebr. *nissāhū*. Dumnezeu îi supune la „probă“ pe israeliți nu pentru a afla ceva nou cu privire la ei, ci pentru a le da posibilitatea să parcurgă o etapă nouă în evoluția lor spirituală. Acest topos este bine reprezentat în Biblie (cf. Ex 16:4; Deut 8:2.16; Jud 2:22 etc.) și are corespondent neotestamentar în conceptul de *paideía* („educație“), prezentat pe larg în Epistola către Evrei (12:5-11). Epistola lui Iacob critică tendința unor creștini de a crede că ispitele pe care le întâmpină sunt trimise de Dumnezeu și afirmă că „Dumnezeu nu ispitește pe nimeni“ (Iac 1:13). În Exod întâlnim și un episod în care poporul îl „pune la încercare“ pe Dumnezeu (cf. *infra* nota la 17:7).

15:26 „Eu sunt Domnul, Cel ce te vindecă“: singura referire din Exod la calitatea de vindecător a lui Dumnezeu. Alte pasaje care prezintă acest atribut divin: Gen 20:17; Deut 7:15; 32:39; Ps 6:2; Ps 30:3; Ps 103:3-4; Ps 107:20.

15:27 „Elim“, ebr. *ʿēylim*, „terebinți“, oază în pustiu, a șasea oprire a fiilor lui Israel după trecerea mării.

CAPITOLUL 16

16:1 „Au pornit“: vezi nota la 12:37. ♦ „Pustiul Sin“: numele altei vaste regiuni din vestul peninsulei Sinai. Este a opta oprire a fiilor lui Israel după ieșirea din Egipt. A șaptea nu este menționată aici, ci doar în Num 33:10-11, și este numită generic „malul Mării de Trestii“.

16:2 „A cârțit“: vezi nota de la 15:24.

16:4 „Pâine din ceruri“: referire la mana care va fi menționată în v. 15, dar numită abia în v. 31. ♦ „legea mea“: ebr. *tōrātī* se referă aici la toate prescripțiile lui Dumnezeu.

16:5 „Ziua a șasea”: ajunul zilei de odihnă. ♦ Versetul este neclar. Poate fi înțeles în două moduri: fie cantitatea obișnuită pe care o adună poporul se va dubla miraculos, fie va fi suficientă mană pe câmp, încât poporul să poată aduna de două ori mai mult. V. 22 sugerează înțelesul din urmă.

16:6 „Toți fiii lui Israel”: LXX are „toată adunarea fiilor lui Israel”.

16:7 „Slava Domnului”: ebr. *kāḥōd* YHWH desemnează în Biblie manifestarea strălucitoare, maiestuoasă, binefăcătoare a prezenței divine (de ex. Ex 24:17; 33:13-18.22; Num 14:22; Is 60:2 etc.) ♦ „Cârțiți”: vezi nota la 15:24.

16:8 „(Cârțirile) împotriva lui”; în LXX: „împotriva noastră”.

16:9 „Apropiați-vă în fața Domnului”: anticipare a Cortului Întâlnirii din cap. 25 și urm.

16:12 „Pe înserat”: lit. „între seri” (ebr. *bēʾn hāʾarbayim*): vezi nota la 12:6.

16:14 „Fulgi mărunți”: unii au încercat să explice mana ca un fenomen natural (vezi Introducere), dar în textul biblic accentul cade pe semnificația ei profund teologică.

16:15 „Ce-i asta (*man hu*)”: în text este un joc de cuvinte între denumirea manei (*mān*) și pronumele interogativ *mān* „ce”. Este o etimologie populară, nu o derivare filologică strictă. Interesant e că, pentru a se potrivi cu denumirea manei, pronumele interogativ este redat în aramaică, nu în ebraică (unde ar fi trebuit să fie *māʾ*). Prezența aramaismelor a fost înțeleasă diferit: pentru unii cercetători ele constituie dovada vechimii textelor, pentru alții, dimpotrivă, dovada unei redactări târzii.

16:16 Termenul *ōmer*, care înseamnă „snop” (de grâu etc.), este folosit uneori ca unitate volumetrică aplicată îndeosebi cerealelor. În perioada preexilică mărimea lui varia între 1 și 2 litri. Nu trebuie confundat cu ebr. *ḥōmer* (Lev 27:16, Num 11:32),

care denumea sarcina maximă purtată de un măgar, adică cca 90 de kg, însemnând 150 l de secară sau 120 l de grâu. (ABD, vol. 6, 903). Syr. are „o măsură” (*idem* în tot capitoul). ♦ „(un omer) de fiecare” (ebr. *laggulgōlet*): lit. „(un omer) de căpățână/cranii”, adică pentru fiecare om.

16:20 „Dar n-au ascultat de Moise: unii au păstrat din ea până dimineață și a făcut viermi și s-a împuțit”: potrivit unei tradiții rabinice fixate în midraș, între cei care au păstrat mana până dimineață s-au numărat Abiram și Dathan (*Ex. Rab.* 25:18). Cele două personaje sunt numite efectiv abia în Num 16, într-un episod care descrie o răzvrătire majoră împotriva autorității lui Moise, dar pentru unii interpreți sămânța rebeliunii încolțește chiar în Ex 16:20.

16:22 „În ziua a șasea”: a șasea dimineață de la prima apariție a manei, adică vinerea dinaintea Sabatului (cf. v. 23).

16:23 „Așa a grăit Domnul”: LXX are „acesta este cuvântul pe care l-a grăit Domnul”. ♦ „sabat” (ebr. *šabbātōn*): formă deosebită a cuvântului *šabbāt* cu înțelesul de „lege a sabatului” sau „respectare strictă a sabatului”. Termenul apare și într-o expresie cu valoare de superlativ: *šabbat šabbātōn* (Ex 31:15; 35:2; Lev 16:31; 23:3.32).

16:29 „El vă dă în ziua a șasea hrană pentru două zile”: imperativul respectării Sabatului este însoțit de făgăduința că hrana din ziua a șasea va acoperi și necesarul pentru următoarea zi. Același apel la încrederea totală în Dumnezeu, la o scară mai mare, însoțește porunca privitoare la anul sabatic (Lev 25:20-21). ♦ „Să nu iasă din locul în care se află”: Syr. are „să nu iasă pe ușa casei sale”, ceea ce ar putea reflecta un efort de armonizare cu Ex 12:22 (Weizman, 2005, 159).

16:31 „Casa lui Israel”: LXX are „fiii lui Israel”. ♦ „mană” (ebr. *mān*): termenul *mān* este preluat întocmai și de LXX (*man*), dar în Num 11:6-7 LXX folosește *tò manna*. Aceasta este prima

utilizare a cuvântului care sună ca și întrebarea *mān hū'*, „ce-i asta?“, din v. 15. În Deut 8:3 mana este investită cu o semnificație spirituală superioară: „Te-a smerit, te-a lăsat să flămânzești și ți-a dat să mănânci mana pe care nu o cunoșteai – și nu au cunoscut-o nici părinții tăi –, ca să te facă să înțelegi că nu numai cu pâine trăiește omul, ci cu tot ce iese din gura Domnului trăiește omul“. ♦ „miere“ (ebr. *d'ḥaṣ*): deși albinăritul era cunoscut în Egipt și în Israel (de pildă la Tel Rehov), totuși aici ar fi mai degrabă vorba despre siropul de curmale sau de struguri, ca și în 3:8. Doar în câteva locuri termenul se referă explicit la mierea produsă de albinele sălbatice (Deut 32:13; Jud 14:8-9; 1Sam 14:25 și Ps 81:17).

16:33 „Un vas“: LXX are „un vas de aur“ și reflectă o tradiție târzie (Evr 9:4).

16:34 „Precum îi poruncise Domnul lui Moise“: Syr. are „după cum mi-a poruncit Domnul“, ceea ce are drept consecință integrarea acestei formule în replica lui Moise din versetul precedent. ♦ „în fața Mărturiei“, ebr. *ʿēdūt*: ar putea fi vorba despre niște cuvinte rostite sau scrise care constituiau mărturie pentru ceea ce Domnul a făcut sau cere, despre chivotul care avea să fie construit în Ex 25 sau chiar despre tablele Legii. Potrivit Evr 9:4, vasul cu mană a fost depus chiar în interiorul chivotului, împreună cu toiagul lui Aron.

16:35 „La marginea țării Canaanului“: LXX are „în părțile Feniciei“.

16:36 „Omerul este a zecea parte dintr-o efă“: versetul este o explicație editorială târzie pentru omer, deoarece termenul apare în Vechiul Testament doar în acest capitol, însă se presupune că cititorul sau ascultătorul căruia i se adresa textul era familiarizat deja cu cât valorează o efă. Omerul este o unitate de măsură pentru volum, a cărei valoare este probabil de 1,5 litri. Efa este tot o unitate de măsură pentru volum/capacitate, dar

nu există consens privitor la mărimea ei (15, 20, 45 l?). Syr. are „o măsură este a zecea parte dintr-o *sa'ṭā*“ (termen care corespunde literal ebraicului *s'e'āh*, denumirea unei unități de măsură considerate a reprezenta a treia parte dintr-o efā).

CAPITOLUL 17

17:1-7 O paralelă a pericopei se găsește la Num 20. Tema este similară cu cea din 15:22-27: setea și cârtirea poporului împotriva lui Moise.

17:1 „A pornit“: vezi nota la 12:37. ♦ „umblând din loc în loc“: lit. „în plecările/etapele lor“. ♦ „după cuvântul Domnului“: lit. „potrivit gurii Domnului“. ♦ „Refidim“: probabil derivă de la rădăcina RPD „a ajuta, a purta de grijă“, ceea ce sugerează purtarea de grijă a lui Dumnezeu exemplificată de narațiunea despre Massa-Meriba și despre bătălia cu Amalec. Refidim nu poate fi localizat cu precizie, dar în 19:2 se spune că era foarte aproape de muntele Sinai. Este a unsprezecea oprire a fiilor lui Israel după trecerea mării. A noua și a zecea oprire, Dofqa și Aluș, sunt menționate doar în Num 33:12-13.

17:2 „Dă-ne“: lit. „dați-ne“, cu referire implicită, poate, la Moise și Aron. LXX, PenS și Vg. au singularul. ♦ „De ce-l ispitiți pe Domnul?“, Moise afirmă implicit că nemulțumirea israeliților din pricina lipsei de apă îl vizează în ultimă instanță pe Dumnezeu. Contextul versetului arată că „ispitirea“ de care se fac vinovați fiii lui Israel exprimă suspiciunea față de bunele intenții ale lui Dumnezeu. În limbaj teologic specializat, o asemenea convingere poartă numele de „disteism“ (i.e. ideea greșită că Dumnezeu nu este în întregime bun, ci uneori se arată rău-intenționat față de făpturile sale). Teologia creștină se opune unei astfel de concepții și afirmă în mod consecvent bunătatea lui Dumnezeu și grija, pronia lui față de creație.

17:3 „Pentru ce ne-ai scos”: fiii lui Israel par a-l face responsabil doar pe Moise pentru lipsa de apă cu care se confruntă în deșert, omițând faptul că Domnul a fost cel care i-a scos în chip minunat din Egipt. Aruncarea vinei asupra lui Moise apare și în Num 16:13. ♦ „Să mă omori pe mine și pe fiii mei și turmele mele”: Syr. are „să ne omori pe noi și pe fiii noștri și vitele noastre”.

17:4 „Ce să fac cu poporul acesta?” Casutto (*ad loc.*) subliniază caracterul simetric al acțiunii: fiii lui Israel își varsă năduful asupra lui Moise, iar Moise este exasperat de „poporul acesta”. Departe de a se mânia, Dumnezeu rămâne echidistant în raport cu cele două părți angrenate în conflict și se comportă ca un tată grijuliu care propune o soluție pentru a potoli cearta dintre copiii săi.

17:5 „Toiagul cu care ai lovit Râul”: în unele texte se spune că acest toiag, numit și „toiagul lui Dumnezeu” (4:20), a fost cel cu care Moise a lovit apa Nilului (7:15.17), dar în alte texte cel care a făcut aceasta a fost Aron (7:19-20).

17:6 „Pe stâncă în Horeb”: ebr. *ṭūr* ar desemna mai degrabă o formațiune geologică mai mare, nu o simplă stâncă. De aceea, unii comentatori cred că e vorba de muntele Horeb, unde are loc teofania Domnului (Propp, 1998, 605). „Domnul care scoate apă din stâncă” devine un laitmotiv în literatura poetică (de ex. Ps 105:41; 114:8; Is 35:6-7; 41:18-20; 43:19-20; 48:21) și este dezvoltat metaforic în Deut 32:13-14, unde din stâncă ies miere și untdelemn, și în Is 58:11, unde, sub permanenta călăuzire a Domnului, cel ce se încredințează Lui devine izvor nesecat de apă. În Is 33:21 se vorbește despre prezența Domnului în Sion asemenea unui râu, în Is 44:1-4 Domnul varsă Duhul asemenea apei peste poporul Său (cf. și Ioel 3:1), iar în Ier 2:13; 17:13 Domnul este denumit „izvorul apei vii”. Tema este în continuare dezvoltată în Noul Testament, în Ioan 4:14; 7:37-39. În 1Cor 10:4

stânca din care țâșnește apă și care, conform unei tradiții rabbinice, îi însoțea pe evrei în pustie este identificată cu Hristos. Deși în multe texte Horebul este identificat cu Sinaiul, aici pare a nu fi același munte cu Sinaiul (cf. 3:1), în concordanță cu 19:1-2, unde se spune că poporul încă nu ajunsese la muntele Sinai. Pentru detalii vezi nota la 19:1.

17:7 „Massa”: de la ebr. *nāsāh*, „a pune la încercare”, „a ispitii”. Syr. are *Nassā*, într-o evidentă tentativă de a stabili o conexiune etimologică cu explicația numelui în versiunea siriacă: *w^e-al d^e-nassīw l^e-māryā* („și pentru că l-au ispitit pe Domnul”). Localizarea acestui toponim variază în tradiția biblică. După Ex 17, Massa se afla la Refidim, în pustiul Sin (Ex 17:1; tot aici este plasat și episodul luptei cu amaleciții). Totuși, din textul biblic s-ar putea înțelege și că Massa se afla în Horeb (cf. 17:6). După o a treia tradiție, Massa se afla la Qadeș, în pustiul Țin (Num 20). ♦ „Meriba”: de la ebr. *riḥ*, „a se certa”, „a merge la judecată cu cineva”. Atât Massa, cât și Meriba sunt toponime legate de narațiunile despre cărtire și ispitire (vezi 17:2). Situată în primă poziție a numelui Massa, deși ordinea cronologică ar cere menționarea prioritară a Meribei, pune în evidență neîncrederea poporului față de Domnul, deși El își arătase de atâtea ori purtarea de grijă (Durham, 1987, 231–232). Mai mult, în Deut 6:16 Israel primește porunca să nu-l ispitească pe Domnul așa cum a făcut-o la Massa, iar în Ps 95:8 se vorbește despre împietrirea inimii poporului la Meriba și Massa. De altfel, Massa și Meriba ar putea fi două denumiri ale aceluiași loc, nume simbolice legate de episodul crucial petrecut în timpul călătoriei prin pustiu. ♦ „cearta fiilor lui Israel... l-au ispitit pe Domnul”: în Ex 17, ca și în Deut 6:16 și 9:22-23, se accentuează că vina aparține poporului, pe când în Num 20 și în Deut 32:51 cei vinovați sunt în primul rând Moise și Aron, iar acest episod apare ca unul dintre motivele pentru care Dumnezeu nu îi va îngădui lui Moise să

intre în Țara Făgăduinței. ♦ „Oare este Domnul în mijlocul nostru sau nu?": întrebarea exprimă neîncrederea poporului, în contrast cu purtarea de grijă a Domnului, care avea să se manifeste prin dobândirea apei și prin biruința asupra amaleciților, despre care se va povesti în continuare. Mai mult, întrebarea ar putea anticipa funcția Cortului Sfânt și, mai târziu, a Templului, aceea de loc prin excelență al prezenței Domnului în mijlocul fiilor lui Israel.

17:8 „Amalec”: trib nomad din Peninsula Sinai, descendent, după Gen 36:12, din Edom. Pentru că s-au împotrivit fiilor lui Israel în vremea călătoriei prin pustiu, amaleciții sunt socotiți dușmani veșnici (Ex 17:16). Regele Saul va porni război de pedepsire a amaleciților (1Sam 15), iar David poartă lupte cu ei din pricina raidurilor lor de jaf (1Rg 30). Vezi și problematica ștergerii amintirii lui Amalec în nota de la 17:14.

17:9 „Iosua”, ebr. *Y'hōšua'*: prima menționare din Vechiul Testament a urmașului lui Moise. În Num 13:16 Moise îi schimbă numele din Hoșea (*Hōšēa'*, „[el] mântuiește”) în Iosua (*Y'hōšua'*), schimbare menită să evidențieze noul rol al lui Iosua, care trebuie să-i conducă pe israeliți în „Țara Făgăduinței”. Sursele antice și dicționarele actuale interpretează acest nou nume ca „YHWH este mântuire”. S-a emis recent și opinia conform căreia Hoșea ar fi un hipocoristic de la *Hošiyahu*, derivând de la verbul *yāša'* și putând fi înțeles ca „[Domnul] este mântuire”, iar *Y'hōšua'* ar deriva de la *yāhō*, o contracție a numelui divin YHWH, însoțit de *šōa'* sau *šūa'* (akk. *suwau*, „conducător”) și ar putea fi înțeles ca „Domnul e cel care conduce” (Propp, 1998, 617). În acest caz, deși cele două etimologii nu sunt corelate, un posibil înțeles teologic, liant al semnificației celor două nume, ar fi că Domnul este cel care mântuiește și îl conduce pe om la scopul lui, la asemănarea cu Dumnezeu (cf. Gen 1:26), într-un proces sinergic, o împreună-lucrare a omului cu Dumnezeu. În LXX numele apare

ca *Iēsoūs* (același nume în NT: Mt 1:21). De altfel, Iosua este socotit o prefigurare a lui Isus, după cum notează Ieronim: *Iosue fuit typus Domini, non solum in gestis, sed etiam in nomine* (Epistulae, PL 22:545). În traduceriile românești după LXX apare o modificare: cele vechi (Bibl. 1688, Bibl. 1795) au Iisus (la fel și LXX NEC), dar în cele actuale numele personajului din VT a fost preluat sub forma „Iosua” pentru a face distincția între fiul lui Nun și Fiul lui Dumnezeu. ♦ „Alege [câțiva] bărbați pentru noi”: Syr. are „Alege-ți niște oameni”. LXX are: „Alege-ți [câțiva] bărbați zdraveni”. ♦ „...și ieși de te luptă cu Amalec! Măine eu voi sta în vârful dealului...”: Syr. segmentează diferit această porțiune: „...și ieși să ne luptăm cu Amalec mâine. Iar eu, iată, voi sta în vârful dealului...”. ♦ „toiagul lui Dumnezeu”: vezi nota la 4:20.

17:10 „Să se lupte”: LXX are „a ieșit să se lupte”, arătând că Iosua a ascultat întocmai de porunca lui Moise în legătură cu pornirea atacului. ♦ „Hur”: acest nume, ca și numele lui Moise, al lui Aron și al altor leviți, este probabil de origine egipteană, derivând de la *hr*, Horus, zeul egiptean. Hur ar putea fi un levit sau, mai degrabă (cf. și Ex 31:2 sau 1Cron 2:19-20), un personaj important din tribul lui Iuda (Propp, 1998, 617-618).

17:11-12 Gestul lui Moise (profetul, cf. Deut 18:18), cu mâinile ridicate susținute de Aron (preotul) și Hur (conducătorul din Iuda), gest necesar biruinței asupra amaleciților, a fost văzut în creștinism ca o prefigurare a crucii biruitoare și dătătoare de viață a lui Hristos (cf. Epistola lui Barnaba, 12; Iustin Martirul și Filozoful, Dialogul cu iudeul Trifon, 97; Ioan Damaschinul, Dogmatica, 11).

17:11 „Când... își lăsa mâna”: Vg. are *sin autem paululum remisisset*, „dar dacă și-o lăsa cât de puțin”.

17:13 „Ascuțișul sabiei”: lit. „gura sabiei”.

17:14 „Amintirea”: ebr. *zēker* este tradus aici de obicei prin „amintire”, după LXX. Având în vedere akk. *zakāru*, „a spune”, el poate fi înțeles și ca „numire”, „pomenire”. După T.bab. Baba

Bathra 21a-b, existau aici, ca și în textul paralel din Deut 25:19, două vocalizări ale termenului ZKR, cu consecințe total diferite. Vocalizat *zeḵer* însemna că se cere ștergerea „amintirii” lui Amalec, deci o nimicire totală. În schimb, vocalizat *z'ḵar*, „bărbat”, însemna uciderea doar a bărbaților, deci a militarilor, amaleciți. Totuși, chiar și în varianta „amintirii”, probabil nu este vorba de exterminare fizică, ci de excluderea (ebr. *karet*) oricărei legături cu Israel (Propp, 1998, 619).

17:15 „A zidit un altar: LXX adaugă „Domnului”. ♦ „Steagul”, ebr. *nēs*, „steag”, „stindard”: LXX abstractizează: *kataphygḗ*, „(loc de) scăpare”, Vg. are *exaltatio mea*, „înălțarea mea”, iar Syr. interpretează ebr. *YHWH nissī* („Domnul, steagul meu”) prin *māryā nassī* („Domnul a încercat/ispitit”). Ebraicul *nēs* se referă de obicei la un stindard militar pus pe o înălțime (cf. Is 13:2; 18:3; 30:17; Ier 4:6). Asocierea divinității cu stindardul este firească și pentru că stindardele de luptă din Orientul Apropiat Antic (de pildă cele asiriene) aveau simboluri ale divinităților tutelare. Același termen, *nēs*, este folosit și în Num 21:8-9, în episodul cu șarpele de aramă înălțat pe stâlp, care, privit, este dătător de viață.

17:16 „Tronul”: termenul *kes* este necunoscut. Cel mai probabil, în Ex 17:16 este vorba despre un text corupt. PenS, Syr. și Vg. corelează termenul cu *kissē*, „scaun”, „tron”. „Mâna pe tronul Domnului” s-ar putea înțelege ca o formă de jurământ (cf. Deut 32:40). ♦ În LXX versetul este: „Căci cu mână ascunsă se va război Domnul cu Amalek din neam în neam!”

CAPITOLUL 18

18:1-12 Pe urmele comentatorilor medievali (Ibn Ezra, David Qimhi), Sarna (*ad loc.*) observă că evenimentele descrise în acest capitol nu respectă un fir cronologic strict, ci se potrivesc mai bine contextului de după „promulgarea Legii” (Ex 20). Deși sosirea fiilor lui Israel la Sinai este consemnată abia în 19:1-2,

referirea la „muntele lui Dumnezeu” din secțiunea prezentă (18:5) dă impresia că autorul anticipă evenimente care s-ar potrivi logic în continuarea precizărilor din cap. 19. Referirea la arderea-de-tot „luată” de Ietro (v. 12) este neobișnuită, dacă avem în vedere că Moise avea să zidească un altar de jertfe abia în 24:4. Nu în ultimul rând, „îndreptările lui Dumnezeu și legile lui” din v. 16 anticipă o temă care va fi dezvoltată deplin în Ex 20–23.

18:1 „Ietro”: menționat deja la 3:1. Vezi și nota la 2:18. ♦ „socrul” (ebr. *ḥōtēn*): rădăcina ebraică *ḤTN* este una generică și se referă la o persoană care se înrudește cu o alta prin căsătorie, de aceea mai este tradus ca: „mire/soț”, „ginere” sau „socru”, în funcție de vocalizare. Ideea de bază pare a fi aceea a unei legături (prin căsătorie) care este într-un fel pecetluită de sânge. În limba arabă rădăcina înseamnă „a circumcide”, iar *ḥōtēn*, „cel care circumcide”. Vezi și nota la 4:25-26.

18:2 „Pe Țipora”: Syr. are în plus „fiica sa”. Vezi și nota la 2:21. ♦ „după ce el o trimisese [acasă]”: la v. 4:20 se spune că, atunci când s-a întors în Egipt, și-a luat cu el soția și fiii.

18:3 „Gherșom”: vezi nota la 2:22.

18:4 „Eliezer”: ebr. *ʿElī-ʿezer*, „Dumnezeul meu e ajutor” sau „Dumnezeu ajută/este ajutor”.

18:5 „Muntele lui Dumnezeu”: identificat în 3:1 cu Horeb; ar însemna că israeliții se aflau deja la muntele Sinai, deși nici măcar nu ajunseseră în „Pustiul Sinaiului”, cum aflăm din 19:1-2. Suntem în fața a două tradiții diferite păstrate ca atare.

18:6 „I-a spus lui Moise”: verbul pare nepotrivit în context, pentru că Moise îl va întâlni pe Ietro abia în v. 7. De aceea, LXX are: „I s-a dat de știre lui Moise spunând: «Iată, socrul tău Iothor vine la tine și femeia [ta] și cei doi fii ai tăi cu el»”, iar în Syr. este: „I s-a spus lui Moise: «Iată, socrul tău Yaṭrōn vine la tine și femeia ta și cei doi fii ai tăi cu el»”. Multe traduceri moderne recurg la soluția „i s-a dat de știre”.

18:7 „S-au întrebat unul pe altul de sănătate”: LXX are „s-au îmbrățișat”. ♦ „sănătate”: ebr. *šālôm* denumește totodată „starea de bine”, „integritatea”, „pacea”. Era și este folosit ca salut de întâlnire sau de despărțire.

18:8 „I-a izbăvit Domnul”: LXX adaugă „din mâna lui Faraon și a egiptenilor”.

18:9 „Din mâna egiptenilor”: Syr. și LXX au în plus „și din mâna lui Faraon” (la fel la 18:10).

18:11 „Pentru că s-au purtat cu semeție împotriva lor”: LXX are „prin ceea ce [a făcut] când aceia au venit asupra lor”, iar Syr. are „din pricina sfatului cu care s-au sfătuit asupra lor”. Această ultimă parte a versetului constituie un pasaj greu de înțeles și de redat, întrucât nu prezintă legături directe cu mărturisirea supremației Domnului asupra tuturor dumnezeilor din pasajul precedent. Ținând cont însă de Neh 9:10a („Ai dat semne și minuni asupra lui Faraon, asupra tuturor slujitorilor lui și asupra întregului popor al țării lui, căci ai cunoscut că s-au purtat cu semeție împotriva lor”), textul ebraic al Ex 18:11b evocă asuprirea fiilor lui Israel de către egipteni.

18:12 „Ietro... a luat ardere-de-tot”: textul nu spune cine a jertfit arderea-de-tot, ci doar cine a „luat-o”; este folosit verbul „a lua” (*lāqah*), și nu „a aduce/înălța” (*‘ālā^h*), utilizat de obicei în legătură cu arderea-de-tot. ♦ „să mănânce (lit. „să mănânce pâine” – semitism) ...în fața lui Dumnezeu”: e vorba aici de participarea la jertfa de comuniune a lui Ietro.

18:15 „Să-l întrebe pe Dumnezeu” (ebr. *liḏrōš ‘Elōhīm*): expresie tehnică ce înseamnă a-i cere lui Dumnezeu un răspuns la o anumită problemă prin intermediul unui preot sau profet. LXX are „să caute judecată/hotărâre de la Dumnezeu”.

18:16 „Pricină” (ebr. *dāḇār*): lit. „lucru”, „cuvânt”.

18:19 „Fii tu [mijlocitor] pentru popor înaintea lui Dumnezeu”: LXX și Vg. au „fii tu pentru popor în cele către Dumnezeu”,

iar Syr. „fi tu învățător pentru popor de la Dumnezeu“. E vorba de o slujire pe care numai Moise o putea îndeplini: el trebuie să mijlocească între Dumnezeu și popor; Ietro îi spune de fapt să-și continue această misiune esențială, ce nu poate fi delegată.

18:20 „Calea“ (ebr. *derek*): Prima apariție a acestui topos biblic cu amplă iradiere în Vechiul Testament, îndeosebi în cartea Psalmilor și în literatura sapiențială. Pentru a exprima noțiunea de comportament, ba chiar de direcție în viață, omul biblic folosește metafora căii. De ex. Psalmul 1 distinge între „calea dreptilor“ și „calea păcătoșilor“ (numită și „calea celor răi“). Potrivit Ps 119:1, calea lui Dumnezeu este revelată în Cuvântul său, de unde și expresia „a umbla în Legea Domnului“. În Noul Testament, creștinismul poartă în prima sa etapă, descrisă în Faptele Apostolilor, numele de „Calea“ (Fp 9:2; 18:26; 19:9.23). Toposul celor două căi (îndreptate în direcții opuse) reapare în *Didahia*, scriere creștină foarte timpurie, care face parte dintre așa-numitele scrieri ale Părinților Apostolici.

18:21 „Câștigul nedrept“: LXX are „trufia“, iar Syr. are „mita și înșelăciunea“.

18:23 „Îți poruncește“: LXX are „te va întări“. ♦ „Dacă faci lucrul acesta – și Dumnezeu [așa] îți poruncește – atunci vei putea să faci față...“: Syr. are „Dacă faci lucrul acesta, îți va porunci Dumnezeu și vei putea să faci față...“.

18:27 „L-a petrecut“: lit. „i-a dat drumul“.

CAPITOLUL 19

19:1 „În luna a treia..., în ziua aceea“: s-ar putea înțelege că sosirea la Sinai s-a petrecut la exact două luni de la ieșirea din Egipt, deci pe 15 Siwan, sau, în sensul primar al lui *hōdeš* („lună nouă“), „în a treia lună nouă“. Pe de altă parte, „ziua aceea“ ar putea fi o referire la ziua sosirii, oricare ar fi aceea, rememorată

ca deosebit de importantă. După tradiția rabinică, ar fi 6 Siwan, ca să coincidă cu Sărbătoarea Cincizecimii, care astfel marchează nu numai sfârșitul secerișului, ci și darea Legii pe Muntele Sinai. ♦ „Sinaiului”: toponimul Sinai (în LXX *Sina*) apare prima dată în 16:1. Deși în Ex 3 se vorbește de un „rug” (ebr. *s'ne^h*) din care Dumnezeu i-a vorbit lui Moise, s-a presupus și că denumirea ar proveni de la zeul lunii, Sin. Muntele Sinai pare identificat cu „muntele lui Dumnezeu” și cu Horebul (cf. Ex 3:1). Totuși, după Eusebiu de Cezareea, Horeb se află în Madian, iar Sinaiul ar fi un munte vecin, în pustiu (*Onomasticon*, s.v. Choreb; GCS 11/1, p. 172). Aceeași tradiție a separării Muntelui Sinai de Muntele Horeb este atestată și în jurnalul Egeriei, din 383–386 (2:5-6; SChr 286, p. 100). Ieronim însă, deși îl citează pe Eusebiu, consideră că sunt două apelative pentru unul și același munte (*De situ et nominibus...* PL 23, 889A). Muntele Sinai/Horeb este identificat de mulți cu *Jebel Mūsā* („Muntele lui Moise”, 2292 m.), dar de alții cu munți învecinați din Peninsula Sinai, precum *Jebel Qāṭerīn* (2606 m) sau *Jebel al-Munājā* (2097 m). Pe baza unor informații de la Cosmas Indicopleustes (*Topographia christiana*, V, SChr 159, p. 31), a fost identificat și cu *Jebel Serbāl* (2060 m), din aceeași regiune. Dar Sinaiul a fost căutat și în alte părți: în Arabia (de pildă *Jebel al-Lawz* din Arabia Saudită sau vulcanul *Ḥalā l-Badr*) sau la vest de valea Araba (*Har Karkom* în Neghev sau *Jebel al-Madbaḥ* în Petra). Spre deosebire de 19:2, Syr. are aici „Sin”. Sinaiul este a douăsprezecea oprire a fiilor lui Israel după trecerea mării.

19:2 „Au pornit”: vezi nota la 12:37.

19:3–24:1 Acest ansamblu relatează încheierea Legământului la muntele Sinai; ea e pregătită de o manifestare spectaculoasă a lui Dumnezeu (prin tunete, fulgere, foc, nor gros și sunet de trâmbiță). Între pregătirea și celebrarea Legământului e inserată o secvență legislativă, Decalogul (20:1-17), urmat de Codul

Legământului (20:22–23:19). Această inserare sugerează că respectarea Legii are sens numai în interiorul relației cu Dumnezeu consfințite prin Legământ: altfel riscă să devină legalism steril.

19:3 „La Dumnezeu”: LXX „pe muntele lui Dumnezeu”. Ideea că Moise se suie la Dumnezeu pe munte și că Domnul îl strigă din munte ar sugera că Domnul sălășluiește pe munte. Mai jos va apărea însă și ideea că Domnul „se coboară” pe munte (19:11).

19:4 „Ați văzut”: experiența Exodului e temeiul încrederii poporului în Domnul și premisă a Legământului. ♦ „aripi de vultur” (ebr. *kanpēy nʿšārīm*): vulturul, regele păsărilor, este admirat în Vechiul Testament pentru felul cum își apără puii și îi învață să zboare (Deut 32:10–11), pentru anvergura maiestuoasă a aripilor (Deut 32:11; Ier 48:40; 49:22; Iez 17:3, 7), pentru iscusința de a zbura foarte sus (Ier 49:16; Ob 4; Iov 39:27) cu o viteză amețitoare (2Sam 1:23; Ier 4:13; Plâng 4:19) și pe distanțe lungi (Deut 28:49; Is 40:31). Aici poate fi și o sugestie despre grifonul mitologic al egiptenilor.

19:5 „Avuția (mea)”, ebr. *sʿgullāh*: LXX are „popor deosebit”. Termenul pare înrudit cu akkad. *sikiltu*, „proprietate, avuție”. ♦ „Veți fi avuția mea dintre toate popoarele”: Syr. are „Îmi veți fi iubiți între toate popoarele pământului”; dar se poate înțelege și cu sensul de comparativ de superioritate: „Îmi veți fi mai iubiți decât toate popoarele pământului”; această ultimă interpretare nu ține seama însă de faptul că aici se vrea tocmai evitarea unei formulări care să reflecte ideea existenței unei comunități „alese” (Weizman, 2005, 101).

19:6 „Împărăție de preoți”: LXX are „preoție împărătească”, iar Syr. are „împărăție și preoți”, similar și în Targ. *Onqelos* „împărați, preoți”. Targ. *Pseudo-Ionatan* are „veți fi înaintea mea înconorați ca regi și sfințiți ca preoți”. Expresia a fost interpretată

în două moduri diferite: fie că israeliții vor fi o împărăție condusă de preoți, nu de regi, situație care se va manifesta după exil, dar care nu apare ca fiind ideală, fie că israeliții sunt meniți să fie o împărăție ai cărei membri vor exercita o funcție preoțească în raport cu neamurile. Această interpretare este susținută și de faptul că în 24:5 asistăm la o manifestare în concret a acestei făgăduințe: la îndemnul lui Moise, niște tineri din popor (nu preoți!) aduc arderi-de-tot; de asemenea, în noaptea Paștelui capii de familie jertfesc mielul, deci în acea noapte ei sunt preoți. ♦ „neam sfânt“, ebr. *gōy qāḏōš*: aceasta înseamnă că poporul îi aparține total lui Dumnezeu, iar în virtutea „preoției“ are menirea de a-l face cunoscut tuturor neamurilor. Evocând acest legământ sinaitic, apostolul Petru îi consideră pe creștini „seminție aleasă, preoție împărătească, neam sfânt, popor agonisit de Dumnezeu“ (1Pt 2:9).

19:8 „Vom face“: LXX are „vom face și vom asculta“.

19:9 „În nor întunecat“, ebr. *b'ab he'anān* (lit. „în noul nor“): ebraica folosește două cuvinte diferite cu același înțeles. LXX are „în stâlp de nor“.

19:10 „Mergi la popor“: LXX are „Coborând dă mărturie poporului“.

19:12 „Și să pui hotar poporului de jur împrejur“: ca și în alte locuri din Biblie (Gen 28:16-17; Ex 3:5; 40:35; Lev 16:2 etc.), în momente de maximă apropiere, Dumnezeu subliniază și necesitatea păstrării distanței, pentru ca omul să conștientizeze transcendența, măreția inaccesibilă a divinității. Syr. are *w-armā sāhdūtā b'-ammā* (lit. „și pune mărturie în popor“, i.e. „și leagă poporul prin jurământ“), o posibilă pregătire a formulei de la 19:21 *sahhed b'-ammā*, care corespunde literal celei din TM *hā'ed bā'am* („înștiințează poporul“).

19:13 „Va fi omorât cu pietre sau săgetat cu arcul“: pentru a evita contactul cu muntele sacru, cei care au misiunea de a pedepsi

încălcarea tabuului trebuie să păstreze ei înșiși distanța cuvenită, pentru a nu se face și ei vinovați. ♦ „Când va suna îndelung cornul”: LXX are „când glasurile și trâmbițele și norul se vor îndepărta de munte”, iar Syr. are „când va tăcea cornul”. ♦ „să urce ei în munte”: Syr. are „vă va fi îngăduit să urcați pe munte”.

19:15 „Să nu vă apropiați de femeie”: eufemism pentru relațiile sexuale.

19:18 „Tot muntele s-a cutremurat”: LXX are „tot poporul a fost uluit”. Tensiunea dramatică a crescut treptat până la punctul de maximă intensitate: Sinaiul însuși începe să tremure. Textele poetice folosesc imagini chiar mai intense: „Munții se tolesc ca ceara înaintea Domnului” (Ps. 97:5).

19:19 „Cu glas”: ebr. *qōl* înseamnă „sunet puternic”, „glas” și „tunet” (ca, de ex., la 19:16).

19:22 „Preoții... să se sfințească și ei”: „sfințirea” preoților este o condiție pentru intrarea în slujba lui Dumnezeu, înțeleasă și ca „apropiere de Domnul”. Nu doar persoanele, ci și obiectele sau spațiile (Ex 19:23) pot fi „rezervate” pentru Dumnezeu prin sfințire. ♦ „ca să nu se pornească împotriva lor Domnul”: LXX are „ca să nu se îndepărteze de ei Domnul”.

19:25 „Moise a coborât”: potrivit textului actual din cap. 19, Moise urcă pe munte de mai multe ori: prima dată în 19:3 (coborât în 19:7), a doua oară în 19:8 (coborât în 19:14), a treia oară în 19:20 (coborât în 19:25). Următoarea urcare pe munte avea să fie a lui Moise însoțit de Aron.

CAPITOLUL 20

20:1-17 Decalogul, textul legislativ fundamental al Bibliei, are un caracter eminamente apodictic. Poruncile sunt formulate ca „imperative categorice”, drept care transgresarea lor nu

este însoțită (în acest pasaj) de pedepse. În plus, autorul biblic nu operează cu distincția „etic“ vs „cultic“ pe care o aplică de regulă comentatorii moderni, nici nu vizează destinatari dintr-o anumită categorie socio-profesională, ci tot poporul, reprezentat de persoane cu individualitate proprie. Mai trebuie observat că, exceptând ultima secțiune – „Să nu poștești“ –, Decalogul nu atinge chestiunea motivațiilor ori a tensiunilor interioare la care este supusă persoana umană. Abia Profeții, insistând pe componenta etică a relației cu Dumnezeu și pe necesitatea internalizării exigențelor legământului, pregătesc calea pentru interpretarea radicală adusă de Isus în Predica de pe Munte: izbucnirea de mânie împotriva fratelui este o formă de ucidere, privirea pătimasă este o formă de adulter etc. Constatarea că omul este adesea sfâșiat de tendințe contrare a fost prezentată succint de Apostolul Pavel în Romani 7, fiind apoi elaborată magistral de Augustin, care, în preajma convertirii, se vedea legat cu lanțurile propriei voințe (*Confesiuni* 8.5). Din perspectiva Decalogului însă, omul are o voință unitară, de la care se așteaptă un singur lucru: alinierea la imperativul divin.

Textul celor „Zece Cuvinte“ cunoaște două formulări: cea de aici și (cu unele diferențe) cea din Deut 5:6-21. Se poate vorbi de o structură duală a Decalogului. Prima parte (vv. 2-11) se referă la relația omului cu Dumnezeu: v. 2 afirmă identitatea divină, manifestată în faptele minunate ale eliberării din Egipt, vv. 3-6 cer închinarea exclusivă, combătând în același timp idolatria; necinstirea numelui Domnului este sancționată în v. 7, în timp ce vv. 8-11 insistă asupra respectării Sabatului motivat de odihna lui Dumnezeu după crearea lumii. A doua parte (vv. 12-17) normează raporturile dintre oameni. În iudaism s-a remarcat chiar o simetrie între cele două table ale Legii: uciderea unui om, făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, este o insultă adusă Creatorului; apostazia este similară cu

infidelitatea conjugală etc. (*Mekhilta*, Yitro 8). Tradiția rabinică a exprimat în metafore vibrante importanța și complementaritatea lor: cele două table ale Legii ar reprezenta cerul și pământul, mirele și mireasa, lumea de apoi și lumea aceasta (*Ex. Rab.* 41.6). Numerotarea „poruncilor” (așa cum au fost numite mai târziu) diferă în funcție de tradițiile catehetice: rabinică (v. 2; 3-6; 7; 8-11; 12; 13; 14; 15; 16; 17), creștină răsăriteană (v. 2-3; 4-6; 7; 8-11; 12; 13; 14; 15; 16; 17), creștină apuseană (v. 2-6; 7; 8-11; 12; 13; 14; 15; 16; 17a; 17b). Comentatorii evrei (*Bahir* 124) au constatat că numărul literelor din cele zece porunci este 613, același ca totalul preceptelor pe care un credincios trebuie să le respecte, singura literă care nu este folosită la scrierea Decalogului fiind ו (*tet*).

20:1 „Toate cuvintele acestea”: denumirea de „Cele Zece Cuvinte” (ebr. *‘ašeret hadd^ehārīm*) sau Decalog (gr. *déka lógoi*) apare abia în 34:28 (cf. Deut 4:13; 10:4). Tot într-o secțiune ulterioară se menționează că poruncile divine erau scrise pe table de piatră (*Ex* 24:12), al căror număr este specificat la finalul perioadei petrecute de Moise pe Sinai (*Ex* 31:18; 32:15 etc.).

20:2 „Care te-am scos din țara Egiptului”: contrar unei prejudecăți care a circulat în istoria creștinismului, teologia veterotestamentară nu are ca punct inițial Legea, ci inițiativa iubitoare a lui Dumnezeu. Înainte de a le cere israeliților fidelitate exclusivă, Dumnezeu se prezintă ca eliberator și răscumpărător. Tocmai în baza celor întreprinse în beneficiul celor pe care îi „creează” ca popor al Său, Dumnezeu dă glas exigențelor de natură „legală”.

20:3 „Pe lângă mine”, lit. „în fața mea”: la început omul biblic înțelegea doar că Domnul cere fidelitate exclusivă, interzicând aducerea de cult altor divinități. Mai târziu, se insistă, îndeosebi în textele profetice, asupra unicității lui Dumnezeu, fie în mod concret, reducând idolii la materialul din care sunt făcuți (de ex. *Is* 41:7; 44:9-18; *Ps* 115:4-8), fie enunțând perspectiva lui Dumnezeu (de ex. *Is* 44:6-8; 45:6), conform căreia *nu există* alte divinități (la fel și Deut 4:35-39). Rași (*ad loc.*) rezolvă ingenios

problema din acest verset dând secvenței 'al-pānāy, „în fața mea“, valoare temporală: „cât trăiesc eu“ (cf. Gen 11:28 și Num 3:4, unde aceeași construcție poate avea acest sens).

20:4-5 „Să nu-ți faci chip cioplit... să nu te închini“: ebr. *pesel* se referă de fapt la orice fel de imagine tridimensională (cioplită din piatră sau din lemn ori turnată din metal). Verbul *pāsal* înseamnă „a ciopli“ piatră (în Ex 34:1.4 și Deut 10:1.3) sau lemn (în 1Rg 5:32), dar *pesel* este numit și idolul turnat (ebr. *massēkâh*) în Jud 17:3-4 (cf. și Is 40:19; 44:10). Este interzisă realizarea oricărei imagini în scopul de a-i aduce cult: în primul rând reprezentarea divinității, încercarea de a o localiza și controla, dar și a oricărei ființe create pentru a o transforma în idol. Aniconismul formulat în Decalog reprezintă o caracteristică a religiei poporului Israel față de practica obișnuită din religiile antice. Totuși, cel puțin în spațiul privat, arheologii au găsit, chiar și în Ierusalim, numeroase statuete cultice, în special ale unei zeițe (Așera?) din perioada monarhiei (fapt ce explică insistența profeților asupra acestei porunci!). Porunca nu interzice însă reprezentările plastice ca ornament: chiar textul biblic vorbește de existența unor imagini la Templul din Ierusalim (ebr. *pittūhîm* – 1Rg 6:29; Ps 74:6). Aniconismul ebraic a avut ecou și mai târziu, în islam și în creștinism. În creștinism, interdicția „chipului cioplit“ a fost interpretată de iconoclaștii bizantini din sec. VIII și IX, iar mai târziu de reformatori (sec. XVI), ca o interdicere a icoanelor.

20:5 „(Dumnezeu) gelos“: ebr. *qannā'* înseamnă și „zelos“, „plin de râvnă“, cele două nuanțe de sens fiind adesea complementare. Dumnezeu e „gelos“ în sensul că El cere ca poporul cu care încheie Legământul să i se închine exclusiv lui, iar pentru ca omul să înțeleagă mai bine gravitatea idolatriei profeții vor compara legătura dintre Dumnezeu și Israel cu relația matrimonială (cf. Os 2): orice tentativă de a-l părăsi pe Domnul în favoarea

altor zei este echivalată cu adulterul și stârnește „gelozia” adevăratului soț. Dar este și „zelos” pentru mântuirea omului, primejduită de idolatrie. ♦ „la a treia și la a patra [generație]”: referirea este la familia extinsă, formată din trei sau chiar patru generații, care locuiau laolaltă și, din pricina proximității, deveneau părtașe unele la faptele altora. Mentalul arhaic se bazează pe o asemenea responsabilitate colectivă concentrată în familie, trib și popor. Mai târziu, o evoluție a mentalității (lumea nu se mai împarte între „noi” și „ceilalți”, ci între „eu” și „ceilalți”) permite conștientizarea unei responsabilități individuale (vezi, de ex., diferența dintre Deut 5:9-10 și 7:9-10), mai ales în textele profetice. H.W. Robinson a repus în circulație expresia „personalitate corporativă” (*corporate personality*), folosită încă din sec. XVIII printre teologii germani. El considera că „personalitatea corporativă” constituia un specific al mentalului semitic, în care distincția dintre individ și comunitate ar fi fluidă, fapt care permitea reprezentarea poporului printr-un individ de excepție (profetul, Mesia), justifica eul poetic din Psalmi și considera că faptele individului au consecințe asupra comunității din care făcea parte (cf. Tatu, 2011, 13–24). Situațiile din narațiunile biblice și din textele legislative în care individul și comunitatea apar îngemănați în raportul dintre faptă și consecință pot fi catalogate după câteva criterii: responsabilul, tipul consecinței (pozitivă, negativă), beneficiarul. VT susține responsabilitatea comunității asupra faptelor săvârșite de membrii ei, dar și responsabilitatea unor indivizi cu autoritate față de comunitatea lor (patriarhul, părintele, regele și nobilii, profetul etc.).

20:6 „Bunăvoință”, ebr. *hesed*: vezi nota la 15:13. ♦ „Până la mii [de generații]”: față de o pedepsire până la a treia sau la a patra generație, bunăvoința Domnului este nesfârșită. Mai târziu se va accentua responsabilitatea individuală (deja în Ex 32:33, apoi în Deut 7:9-10, dar mai ales la profeți ca Ieremia și Iezechiel).

20:7 „Să nu iei numele ... în van”: porunca interzice invocarea numelui divin în mod ușuratic, în jurăminte false ori în ritualuri magice. Deuteronomul permite invocarea numelui lui Dumnezeu în jurământ (Deut 6:13), însă Isus Hristos le-a cerut ucenicilor să renunțe la orice formă de jurământ (Mt 5:33-37). Potrivit Mișnei, Abba Saul susținea că între cei care nu vor avea parte de viața viitoare se numără și cel care rostește numele divin (*Sanhedrin* 10:1); o astfel de perspectivă era motivată în bună măsură de faptul că numele lui Dumnezeu ajunsese să fie considerat o extensie a persoanei. Potrivit Talmudului (*Sanhedrin* 18b), interdicția totală a folosirii numelui divin în interiorul iudaismului trebuie pusă în legătură cu perioada conflictului dintre Seleucizi și Hașmonei (vezi 1–2 Macabei). Fiindcă inițial Seleucizii ar fi interzis rostirea numelui lui Dumnezeu, Hașmoneii, după recăștigarea independenței, au hotărât ca el să fie întrebuințat inclusiv în contracte; rabinii au obiectat față de această decizie, pe motiv că un contract devenit caduc sfârșea adesea la groapa de gunoi, dezonorând în felul acesta numele lui Dumnezeu menționat în el. ♦ Versetul acesta este redat în Syr. astfel: „Să nu juri strâmb în numele Domnului Dumnezeu-lui tău, căci Domnul nu lasă nepedepsit pe cel ce jură strâmb în numele său”.

20:8 „Să-ți aduci aminte”: ebr. *zāḳōr*, infinitiv absolut, cu valoare de imperativ emfatic, pentru a sublinia complexitatea și importanța acțiunii: amintirea presupune și meditație urmată de comportament în consecință; cu acest sens îndemnul acesta constituie un important topos biblic. ♦ „sabat”: ebr. *šabbāt* a fost pus în legătură cu verbul *šāḅat*, „a înceta”; există diferite teorii despre originea ideii de încetare periodică a muncii; în Biblie scopul ei este relativizarea realităților pământești și îndreptarea atenției omului exclusiv asupra relației cu Dumnezeu („ca s-o sfințești”).

20:10 „Înăuntrul porților tale”: Syr. are „în așezările tale”.

20:11 „În ziua a șaptea s-a odihnit”: respectarea zilei de odihnă este motivată diferit între Exod și Deuteronom: teologic, ca amintire a creației (Ex 20:8-11), sau social, ca amintire a experienței sclaviei egiptene (Deut 5:12-15). Radicalul ebraic *NWH*, „a se odihni”, este diferit față de cel folosit în 16:30 și în Gen 2:2-3, *ŠBT*, „a înceta lucrul”. Cuvântul folosit aici se referă la odihna de după un efort susținut. Se face astfel o analogie teologică între un efort susținut pe care l-ar fi făcut Dumnezeu la crearea lumii, după care s-a „odihnit”, și viața israelitului, care trebuie să imite lucrarea lui Dumnezeu, dar și să se odihnească!

20:12 „Să cinstești” (ebr. *kabbēd*): lit. „să dai greutate/demnitate”: porunca înseamnă mai mult decât a asculta de părinți și este adresată în primul rând adulților. ♦ „pe tatăl tău și pe mama ta”: deși cultura antică îi privilegia pe bărbați, este important de notat că sunt amintite și femeile. ♦ „ca să fie îndelungate zilele tale”: LXX are „ca să-ți fie bine și să fii îndelungat în zile”. Sensul expresiei se referă la a se bucura de prosperitate, dar și de o viață lungă. ♦ „pe pământul”: LXX are „pe pământul cel bun”.

20:13 „Să nu ucizi” (ebr. *lō' tirtāh*): textul folosește un cuvânt care se referă la o ucidere involuntară (cf. Deut 4:41-42) sau din culpă prin utilizarea forței (TDOT 13:632), nu la uciderea cerută de alte legi, pe care israeliții le-au înțeles drept legi ale lui YHWH. Nu se referă la uciderea premeditată, deoarece despre ea se vorbește în 21:12-17, unde se folosește un alt verb (*hēmīt*, la pasiv). Nu se referă nici la uciderea cuiva în război, deoarece aceasta este reglementată în cazul unui „război sfânt” (vezi Deut 20:10-18).

20:14 „Să nu săvârșești adulter” (ebr. *lō' tin'āp*): adulterul în mentalitatea antică era înțeles ca ținând mai degrabă de sfera legală decât de cea morală. Astfel, dacă o femeie căsătorită avea relații sexuale cu un alt bărbat decât soțul ei, era întotdeauna

considerată adulteră, pentru că a păcătuit împotriva soțului ei. Dacă un bărbat căsătorit avea relații sexuale cu altă femeie decât cu soția, nu era considerat adulter decât dacă femeia era căsătorită. Atunci bărbatul ar fi păcătuit nu împotriva femeii, ci împotriva soțului femeii căsătorite. Dacă un bărbat căsătorit avea relații sexuale cu o femeie necăsătorită, nu era considerat adulter (Osborn, Hatton, 1999, 479). În tradiția biblică românească, adulterul este denumit cu ajutorul termenilor „preiubire” (Coresi, *Tâlcul evangheliilor*, 1561) sau, mai frecvent, „preacurvie” (Biblia de la București, 1688). Acest ultim termen este susceptibil de a fi înțeles eronat, ca și când prefixul „prea-” ar sugera că păcatul trebuie păstrat între niște limite. În fapt termenii „curvie” și „preacurvie” reprezintă calchierea în română a perechii slavonești *liubodĕianie* și *preliubodĕianie*, primul termen denumind relațiile sexuale între persoane necăsătorite, iar al doilea fiind rezervat pentru adulter. În românește, prefixul *pre* este folosit uneori cu valoare intensivă (*face* – *preface*; *lucra* – *prelucra*; *schimba* – *preschimba* etc.).

20:15 „Să nu furi” (ebr. *lō' tīgñōḥ*): potrivit unei tradiții bine atestate (Ex 21:16, midrașurile cele mai vechi sau exegeza lui Rași), reluată de exegeții moderni, această poruncă ar interzice inițial sechestrarea unei persoane și reducerea ei la condiția de sclav; astfel, autorul ar dori interzicerea oricărei forme de lezare a libertății umane. Enunțul acoperă însă și interdicția privitoare la însușirea bunurilor aproapelui.

20:16 „Aproapelui tău” (ebr. *rē'akā*): aproapele este un tovarăș sau un prieten israelit, iar porunca se referă la nevoia de a menține relațiile interpersonale strânse în sânul comunității israelite.

20:17 „Să nu poftești casa... femeia”: LXX are „Să nu poftești femeia... casa”. În pasajul paralel din Deuteronom (5:21), „femeia aproapelui” este pusă separat de restul „avutului” acestuia!

20:18 „Tot poporul vedea tunetele”: lit. „tot poporul vedea glasurile”. Pluralul *haqqōlōt* („glasurile”) este tradus de obicei aici prin „tunetele”, însă sensul literal stă mărturie despre caracterul paradoxal al revelației sinaitice. Aceasta bulversează funcția obișnuită a simțurilor, stimulii auditivi fiind percepuți acum sinestezic, prin intermediul văzului. Unii comentatori subliniază preeminența oral-auditivă a revelației divine în raport cu vizualul, legată și de aniconismul iudaic, fapt evidențiat mai ales în Deuteronom (cf. Deut 4:12). Rabinii consideră că este vorba de o singură voce, a Domnului (Ramban, *ad loc.*).

20:21 „Negura”: ebr. *‘arāpēl* apare doar aici în Exod, fiind asociat cu revelația sinaitică.

20:22 „Așa să le spui fiilor lui Israel”: LXX are „Acestea să le spui casei lui Iacob și să le vestești fiilor lui Israel”.

20:23 „Să nu vă faceți pe lângă mine” (ebr. *lō’ t̄a ‘asūn ’ittī*): lit. „să nu faceți cu mine”. LXX are „să nu faceți pentru voi”.

20:24-25 „Altar de pământ... altar de piatră”: altarul de pământ presupune o origine patriarhală, într-o zonă ca Mesopotamia, în care pietrele nu erau la fel de numeroase ca în Palestina. Oricum, accentul cade pe caracterul natural al materialelor – bulgări de pământ sau pietre neprelucrate. ♦ „Arderile tale de tot și jertfele tale de pace”: Syr. redă cei doi termeni cu echivalenți mai vagi semantic, dintre care primul, *‘lātā*, corespunde literal ebraicului *‘olā^h*, putând desemna, ca și acesta, „arderea-de-tot”, dar și „sacrificiul” în general, iar cel de-al doilea, *qurbānā*, este termenul uzual utilizat cu sensul general de „ofrandă”. ♦ „voi face amintit”: Syr. are „vei aminti”. ♦ „în orice loc în care voi face amintit numele meu”: reflectă practica străveche din Israel de a-l venera pe Dumnezeu în locurile asociate cu revelarea lui. Ulterior, Templul din Ierusalim va deveni singurul loc în care se vor putea aduce jertfe.

20:25 „Să nu le cioplești cu dalta”: unii au presupus că ar fi aici o veche reminiscență a credinței că duhurile telurice trăiesc în pietre

și ar putea fi alungate prin lovirea cu ciocanul (Cole, 1973, 172); mai probabil, e vorba de faptul că la începutul epocii fierului (sec. XII î.H.) folosirea uneltelor de fier era privită cu suspiciune, socotindu-se că ar pângări piatra. ♦ „Dacă vei pune unealta [pe piatră]”: Syr. are „dacă îl (*i.e.* altarul) atingi cu fierul”.

20:26 „Să nu urci pe trepte la altarul meu, ca să nu ți se descopere goliciunea”: regula era ca altarul să nu aibă trepte, ci rampă, pentru a permite doar pași mici și regulați. Veșmântul obișnuit al orientalilor presupunea doar o tunică lungă până la genunchi; urcând pe treptele unui altar, respectivul și-ar fi expus zona genitală către locul sfânt, fapt total nepotrivit. Este motivul pentru care în viitor preoții vor purta pantaloni de în. Putem citi printre rânduri și o polemică fină împotriva practicii canaanite (Durham, 1987, 320).

CAPITOLUL 21

21–23 Secțiunea 21:2–22:17 cuprinde legi „cazuistice” asemănătoare celor din alte Coduri (de ex. Codul lui Hammurabi); cel mai probabil, ele reprezintă exemple de aplicare a legii. După 22:17 apar mai ales legi „imperative” (sau „apodictice”), în care se regăsește stilul Decalogului și al unor culegeri de înțelepciune egipteană (de ex. Înțelepciunea lui Ptahhotep, Înțelepciunea lui Amenemope). Destinatarul unei astfel de legislații pare a fi o societate sedentară, care trăiește din creșterea animalelor și din agricultură. Prezentarea ei în legătură cu încheierea Legământului îi conferă o valoare prescriptivă și în același timp o investește cu autoritate divină.

21:2 „Evreu” (ebr. *‘ibri*): termenul se referă uneori la un grup mai mare decât al celor care descind strict din fiii lui Iacob; era folosit de neevrei pentru a desemna o categorie inferioară de oameni (cf. și nota la Gen 14:13). Contextul arată însă că aici se referă la israeliți: ei nu puteau fi propriu-zis sclavi, ci puteau

ajunge într-o astfel de situație din pricina datoriilor și trebuiau eliberați în „anul sabatic”; nu puteau fi înrobiți pe viață, spre deosebire de prizonierii de război. Syr. are *yūdāyā* („iudeu”). ♦ „să iasă liber, fără să plătească”: Syr. are „să iasă liber de la tine”.

21:3 „De unul singur”, ebr. *bēgappō*, lit. „cu trupul său” (= nu mai cu ce are pe el): expresia apare în Biblie doar aici și în v. 4.

21:4 „Să rămână ai stăpânului ei”: asprimea acestei prescripții este corectată în celelalte texte legislative (Lev 25:39-43; Deut 15:12-15).

21:6 „Să-l apropie de Dumnezeu”: un sens ar fi „să-l ducă într-un sanctuar”: LXX are „să-l aducă la judecata/tribunalul lui Dumnezeu. De altfel mulți exegeți interpretează forma ebr. *hā'elōhīm* ca un plural care s-ar referi la niște persoane de o importanță cvasidivină, cum ar fi judecătorii. Și Syr. are „judecători”. ♦ „de ușă”: nu se precizează dacă este ușa sanctuarului sau ușa stăpânului. ♦ „să-i găurească” (ebr. *rāṭa*): cuvântul ebraic este un *hapax* în Biblie.

21:8 „Care a ales-o pentru sine”: textul scris (*ketiv*) are aici 'așer lō' yē'ādāh, lit. „pe care nu a ales-o”, însă aparatul critic masoretic indică sintagma prepozițională *lō* („lui”, aici „siei”, „pentru sine”) ca variantă *qere* („de rostit”). LXX concordă cu varianta *qere* a textului masoretic, Syr. concordă însă cu varianta *ketiv*, care conține negația: *dē-lā nessēhīh* („care/astfel încât nu o va lua”). În Israelul acelor vremuri, un bărbat căsătorit avea dreptul să-și ia o concubină, mai ales dacă soția sa nu putea să-i nască urmași; dar ea avea întotdeauna un statut inferior soției, deși uneori era considerată ca un fel de „a doua soție” (vezi v. 10.) ♦ „unuia din neam străin”, lit. „unui popor străin”: referire la cei de alt neam decât israeliții, dar posibil și la bărbați din afara familiilor biologice ale femeii sau ale stăpânului ei.

21:10 „Alta”: adică o altă slujnică sau o altă soție; deosebirea dintre soție și concubină nu este clară mereu, deoarece o sluj-

nică ce devine concubină este adesea considerată o a doua soție (cf. v. 8). ♦ „hrană” (ebr. *šerāh*): lit. „carne”. ♦ „traiful împreună” (ebr. *ʾonātāh*): lit. „relațiile trupesti”. Termenul *ʾonāh* – hapax în Biblie.

21:11 „Fără argint”: monedele nu au fost cunoscute în Israel decât de la jumătatea sec. VII î.H. încoace. Până atunci, argintul circula cântărit în cumpănă cu greutatea din piatră de calcar sau din bronz. Unitatea de măsură era siclul (ebr. *šeḡel*) și subunitățile sale, gherele (un siclu avea 20 de ghere, cf. Ex. 30:13). Valoarea nominală a siclului preluată de la egipteni s-a schimbat pe la începutul sec. VIII î.H., sub influența culturii asiriene, iar siclul a ajuns să aibă 24 de ghere. Acesta este motivul pentru care arheologii au descoperit pe teritoriul Israelului unități de măsură pentru siclu și gheră de greutatea diferite (Ronen, 1996).

21:13 „A plănuit”: lit. „a stat la pândă”. ♦ „Îți voi rânduî”: Syr. are „rânduiește-ți”. ♦ „unde să fugă”: cel care a ucis fără voie trebuia apărut de „răzbunătorul sângelui” din familia victimei; locul de refugiu nu este numit aici, dar versetul următor sugerează că ar putea fi oriunde s-ar afla altarul lui YHWH. Mai târziu vor fi instituite în acest scop „cetățile de scăpare” (de ex. Deut 4:41-43).

21:14 „Va unelti”: Syr. are „va îndrăzni”.

21:18 „Ori cu pumnul”, ebr. *eḡrōp*: cuvântul mai apare doar în Is 58:4 și cel mai probabil se referă la „pumn”. La Qumran (CD 11:6) are probabil înțelesul de „ciomag”: ♦ Syr. are „ori prin violență [de alt fel]”.

21:19 „Toiag” (ebr. *miš'enet*): aici este folosit un cuvânt deosebit față de cel folosit pentru a denumi toiagul lui Moise sau Aron (*maṭṭe*^h). ♦ „șederea” se poate referi la imobilizare sau la inaptitudine de muncă. ♦ „să se vindece deplin”: Syr. are „și plata doctorului”.

21:20 „Toiag” (ebr. *šeḡet*): alt termen pentru toiag, diferit față de cel din v. 19.

21:21 „Este argintul lui”: valoarea sclavului este estimată în argint.

21:22-25 Lege privitoare la rănirea involuntară a unei femei gravide.

21:22-23 Întreg pasajul are anumite neclarități care au dat naștere multor discuții. ♦ „niște oameni”: LXX are „doi oameni”. ♦ „să-și lepede pruncul”, lit. „să iasă pruncii”: ar putea fi vorba de un avort spontan sau de o naștere prematură. Am adoptat singularul, sugerat de LXX, PenS, Targ. *Neofiti*, mai potrivit contextului: probabil textul ebraic presupune în mod generic pierderea sarcinii. ♦ „Dar nu va fi [altă] vătămare grea... dacă va fi vreo vătămare grea”: Cassuto (*ad loc.*) înțelege că n-au murit nici femeia, nici pruncul. LXX are, despre făt, „încă fără chip... dacă însă are chip” (*exeikonisménon*), trimițând la crearea omului „după chipul” lui Dumnezeu (Gen 1:26; 9:6).

21:23-25 Legea „talionului” este un principiu juridic potrivit căruia pedeapsa trebuie să fie proporțională cu vinovăția; ea constituie un progres în raport cu „legea celui mai tare” (*cf.* Gen 4:23). Isus merge mai departe, chemând la depășirea considerațiilor juridice din relațiile umane (de ex. Mt 5:38-42).

21:23 „Viață pentru viață”: dacă femeia moare, se va lua o altă viață: a celui care a provocat vătămarea.

21:28 „Va împunge de moarte”: lit. „va împunge... și va muri”.

21:29 „De mai înainte” (ebr. *mitt'mōl šilšōm*): lit. „înainte cu trei zile”.

21:32 „Va împunge”: se înțelege că cel împuns va muri. ♦ „sicli”: LXX are „didrahme”.

21:34 „Stăpânul lui”: adică stăpânul animalului mort.

21:36 „De mai înainte”: vezi nota la 21:29.

CAPITOLUL 22

22:1 „În timpul spargerii“ (ebr. *bammaḥteret*): lit. „în timpul săpării unui tunel“. În fapt, străpungerea zidului pentru a pătrunde în casă era modalitatea obișnuită a hoților de a da spargerii în Canaan, pentru că multe case erau construite din cărămizi de lut arse la soare. ♦ „nu va avea vină de sânge“: lit. „să nu fie pentru el sânghiuri“ (pluralul de la *dam*, „sânge“, însemnând „vărsare de sânge“); textul nu precizează cine ar fi ucigașul, dar se înțelege că e cineva din casă; nu se precizează nici timpul uciderii, dar, ținând seama de versetul următor, este vorba de prinderea unui hoț asupra faptului în timpul nopții (când ar putea constitui o amenințare mai gravă). Prin urmare, dacă cineva prinde un hoț care comite o spargere pe timp de noapte și îl lovește de moarte, nu este vinovat de omor. Dar dacă l-ar prinde și l-ar ucide în timpul zilei, s-ar face vinovat de omor. Prevederea apare și în alte sisteme juridice, de ex. în dreptul roman, unde textul arhaic „Legea celor 12 table“ spune *Si nox furtum faxit, si im occisit, iure caesus esto*.

22:2 V. 2b nu pare a avea legătură cu v. 2a. Deja Abraham ibn Ezra (1092–1167 d.H.) socotea că pasajul 2b-3 trebuie mutat după 21:37 (cf. Alter, *ad loc.*). În LXX versetul e și mai eliptic: lit. „Dar dacă a rășărit soarele peste el, este vinovat, va muri în schimb. Iar dacă acela nu are [cu ce], să fie vândut în schimbul a ce a furat“. ♦ „să fie vândut în schimbul celor furate“: adică ajungând sclav.

22:4 De la „să plătească“, LXX are niște nuanțe în plus: „să plătească din ogorul său potrivit cu paguba, iar, dacă a fost păscut tot ogorul, să dea înapoi ce este mai bun...“. Vg. are în plus „conform cu evaluarea pagubei“.

22:6 „Bunuri“: ebr. *kēlīm* înseamnă „vase“, dar și, în general, „obiecte“, „lucruri“. ♦ „din casa omului“: adică din casa celui căruia i-au fost încredințate.

22:7 „Stăpânul casei”: adică tot cel care avea în păstrare bunurile. ♦ „înaintea lui Dumnezeu”: după unii, inclusiv Syr., „înaintea judecătorilor” (vezi și nota la 21:6); la fel și la v. 22:8. Nu se știe cum se stabilea dacă o persoană era vinovată sau nu. Cel mai probabil omul rostea un jurământ înaintea Domnului că este nevinovat, în prezența judecătorilor, reprezentanții Acestuia, sau poate chiar Dumnezeu însuși să fi vădit nevinovăția la sanctuar prin anumite mijloace, deoarece expresia „a se înfățișa înaintea lui Dumnezeu” are implicații cultice (Osborn, Hatton, 1999, 523).

22:8 „La Dumnezeu” (ebr. *'elōhīm*): PenS are „la YHWH”. ♦ „Cel pe care Dumnezeu îl va arăta netrebnic” (ebr. *'așer yaršī'un 'elōhīm*): lit. „pe care Dumnezeu îl vor arăta (sic!) netrebnic”; s-ar putea înțelege că subiectul ar însemna aici „judecătorii”, pentru că verbul care însoțește substantivul *'elōhīm* este la plural în text (când este vorba de Dumnezeu, deși *'elōhīm* are formă de plural, se acordă cu singularul). PenS este mai clar: „pe care Dumnezeu îl va arăta vinovat (*yṛšy'nw h'lhym*)”. Cf. nota la Gen 31:53.

22:10 „Să se facă un jurământ față de Domnul”: lit. „un jurământ al Domnului să fie”. ♦ „nu a pus mâna”: lit. „nu și-a trimis mâna”. ♦ „stăpânul să-și dea încuviințarea”: lit. „stăpânul lui să ia”, fără să se precizeze ce anume; ar putea însemna fie că acceptă pierderea, fie că acceptă jurământul.

22:12 „Să-l aducă drept mărturie” (e vorba de dobitocul sfâșiat): în LXX împricinatul trebuie să-l ducă pe stăpân la locul unde i-a fost sfâșiat animalul.

22:13 După „sau moare”, LXX are în plus: „sau e răpit”.

22:14 „Dacă a fost dat cu chirie...” text dificil. Se poate înțelege și „Dacă a fost angajat cu simbrie, intră în simbrie”.

22:16 „Acela să plătească zestrea de fecioară”: lit. „să cântărească argint ca zestre de fecioare”. Nu se spune exact cât și cui.

Probabil era mai puțin de 50 de șekeli de argint, cât se cerea în cazuri de viol (Deut 22:29). ♦ LXX redă tot versetul prin: „dacă tatăl ei refuză cu orice chip și nu voiește să i-o dea lui de femeie, atunci să-i plătească tatălui ei prețul zestrei fecioarelor”.

22:17 „Vrăjitoare”: LXX are „vrăjitori”, iar Syr. are „vrăjitor”.

22:19 „Anatemă”: răd. ebraică *ḤRM*, precum și substantivul *ḥerem* se referă la o „consacrare”, la o punere la dispoziția lui Dumnezeu a unei persoane sau a unui lucru. Odată puse sub *ḥerem*, persoana sau lucrul erau puse deoparte definitiv, fie pentru a fi folosite în scopuri sfinte, fie pentru a fi distruse în totalitate.

22:20 „Năpăstuiești... asuprești” (ebr. *tōneḥ... tīlḥāṭennū*): cele două verbe ebraice sunt aproape sinonime. Primul se referă la încălcarea drepturilor cuiva, iar al doilea la chinuirea fizică a cuiva.

22:21 „Văduvă” (ebr. *’almānāḥ*): în societatea israelită aceasta nu avea dreptul de a deține vreo proprietate, de aceea depindea în mare parte de milostenia publică. ♦ „orfan” (ebr. *yāṭōm*): era de fapt un copil fără tată, nu neapărat cineva care și-a pierdut ambii părinți (Osborn, Hatton, 1999, 533).

22:22 „Îl vei împila”: textul ebraic pare că se referă doar la orfan, nu și la văduvă. Expresia *’ōṭō*, care conține un sufix nominal masculin, singular, determină substantivul „orfan” (masculin, singular), nu și pe „văduvă” (feminin, singular). LXX are însă „le vei face rău” (plural).

22:23 „Mânia mea se va aprinde”: lit. „nasul meu se va aprinde”.

22:25 „Să iei ca zălog veșmântul”: între ruinele fortăreței de la Mesad-Hașavyahu, situată în apropiere de Yavneh-Yam (între Iafa și Așdod), s-a descoperit un text datând din sec VII î.H., în care un secerător se plânge la judecător cu privire la haina care i-a fost reținută zălog: „Robul tău a secerat și a isprăvit, iar

zilele acestea a strâns în hambar, înainte de sabbat... Atunci a apărut Hoșayahu, fiul lui Șobay, care i-a luat robului tău veșmântul, deși îmi isprăvisem partea de seceriș. S-au scurs mai multe zile de când i-a luat robului tău veșmântul; toți frații mei pot întări spusele mele, ei, care seceră împreună cu mine în arșiță... Dar nu sunt în nici un fel vinovat. Poruncește să-mi fie dat înapoi veșmântul.“ (Lemaire, 1971, 61, 67). Trebuie observat faptul că israelitul de rând de atunci folosea veșmântul exterior ca mantie, dar și ca pătură. ♦ „până la apusul soarelui“ (ebr. *'ad-bō' haššeṣeṣ*): lit. „până la plecarea soarelui“.

22:26 „Pentru trupul lui“: lit. „pentru pielea lui“.

22:27 „Pe Dumnezeu“ (ebr. *'elōhīm*): Același termen este folosit mai sus pentru „dumnezei“ (22:19); LXX îl traduce aici pe *'elohīm* cu *theoí*, „zei“, la fel și Vg. are *dii*, iar Syr. are „pe judecător“ (v. notele la 21:6, 22:7). ♦ „să nu-l blestemi“ (ebr. *lō' tāt'ōr*): ebr. *'ārar* înseamnă a rosti un blestem pentru a exclude o persoană din comunitate sau a o nimici și nu este folosit niciodată avându-l pe Dumnezeu ca obiect.

22:28 „Preaplinul...“: ebr. *m'le'āh*, de la răd. *ML'*, „a fi plin“, „a umple“; sensul exact al substantivului este însă nesigur; Targumul îl interpretează aici ca „pârgă“; LXX are de asemenea „pârga“ (la fel și unele traduceri moderne). Vg. are „zeciuielele și pârgile“. ♦ „pe întâiul-născut dintre fiii tăi să mi-l dai mie“: la populațiile din Canaan și la unele popoare învecinate exista obiceiul jertfirii copiilor întâi-născuți în cinstea zeilor, poate în situații extreme (de ex. 2Rg 3:27, Meša, regele Moabului, asediat de israeliți). În Israel, practica e total interzisă de Dumnezeu (de ex. Deut 12:31; 18:10-12; Lev 18:21; 20:2-5; vezi și Gen 22:12 și nota). Uneori s-au întâmplat totuși și astfel de gesturi în urma alunecării în idolatrie (de ex. 2Rg 16:3; 17:17; 21:6; 23:10, Ier 7:31), dar sunt văzute ca semn de maximă decadență, cauzatoare a dezastrului. Porunca divină referitoare la întâiul-născut are

în vedere o consfințire: fie că acesta e răscumpărat (de ex. Ex 34:19-20), fie că e destinat cultului (Num 3:40-51; 1Sam 1:11). Această consacrare a fost pusă în legătură cu evenimentul din noaptea pascală (Ex 13:15).

22:29 „Boul... și... cel din turma ta”: LXX are „vițelul, oaia, măgarul (!)”, dar vezi 34:20. ♦ „să mi-l dai mie”: cel mai probabil pentru a fi adus jertfă de către familie (Deut 15:19-20) sau de către preot (Num 18:17-18).

22:30 „Carnea animalului sfâșiat pe câmp”: Syr. are „carnea smulsă din animalul viu”.

CAPITOLUL 23

23:1 „Să nu răspândești”: LXX are „Să nu-ți pleci urechea la”; nu numai colportarea de bârfe este incriminată, ci și ascultarea acestora. ♦ „să nu bați palma cu”: lit. „să nu-ți pui mâna alături de”, expresie care înseamnă punerea de acord, consimțământul și colaborarea cu cineva. ♦ „martor mincinos”: lit. „martor al silniciei”.

23:2 „[Încât] să te abați [de la adevăr]”: Vg. are explicit *ut a vero devies*.

23:5 „Să nu stai deoparte”: lit. „să te oprești de a-l lăsa cu ea”, nu e foarte clar în ebraică dacă nu trebuie lăsat cu povara asinul ori proprietarul asinului. Syr. are „și ai vrea să nu ridici [povara] împreună cu el”. ♦ „ci să-l ridici negreșit împreună cu el”: în LXX e mai clar: „să-i ridici povara împreună cu asinul”.

23:6 „Celui sărman al tău”: LXX și Syr. au doar „celui sărman”.

23:7 „Învinuirea (mincinoasă)”: ebr. *dāḇār* are un sens larg: „cuvânt”, „lucru”; contextul sugerează că e vorba aici de o cauză sau de o hotărâre judecătorească. ♦ „nu-l voi socoti drept pe cel netrebnic”: LXX are „și să nu-l îndreptățești pe cel nelegiuit în schimbul darurilor”.

23:9 „Venetic“, ebr. *gēr*, este cel pripășit în alte locuri decât cele natale și care, fiind lipsit de proprietate funciară, avea nevoie de protecție socială.

23:10-12 Anul sabatic: motivația instituirii lui are un caracter atât social, cât și ecologic. Și odihna zilei de sabat e specifică Bibliei: de ea se bucură nu doar stăpânul, ci și sluga și animalele!

23:11 „Lasă-l pârloagă, în tihnă“: Syr. „să îl ari și să îl lași“.

23:12 „Veneticul“: Syr. are în plus „din așezările tale“.

23:13 „Să nu se audă din gura ta“: Syr. are „să nu vă vină în minte“.

23:14-19 Sărbătorile anuale nu sunt legate aici de date anume, deoarece înainte de centralizarea cultului (cf. de ex. Deut 12:5-22) ele erau celebrate la sanctuare locale, la date care țineau seama de lucrările agricole (cf. și nota la 12:3).

23:14 „De trei ori pe an să-mi faci sărbătoare“: vezi și nota la 12:14.

23:15 „La soroc“: lipsește în Syr. ♦ „în luna Aviv“: ebr. *hōdeš* denumește atât luna nouă, cât și unitatea de timp, iar *’ābīb* desemnează spicul în care boabele sunt destul de coapte pentru a fi mâncate. Luna aceasta, numită ulterior Nisan, este amintită și în 12:2 („începutul lunilor“), 12:18 („luna întâi“) și 13:4 („luna Aviv“). Acum (martie-aprilie) era timpul culesului orzului semănat iarna.

23:16 „Când se încheie anul“: calendarul sărbătorilor din acest capitol (în care anul nou începe toamna) este diferit de cel propus pentru Paște în 12:2 (conform căruia anul nou începe primăvara). Se pare că în calendarul agricol sărbătoarea recoltei încheia anul (Kutsch, 1971). Sărbătoarea Secerișului, numită și Sărbătoarea Săptămânilor (ebr. *šābū’ot* – Ex 34:22; Deut 16:10; Num 28:26) sau Sărbătoarea Cincizecimii (gr. *pentekostē* în iudaismul de limbă greacă – Tob 2:1; 2Mac 12:32) era o sărbătoare agricolă care celebra sfârșitul secerișului grâului. Ea a fost in-

clusă, la un moment dat, în seria sărbătorilor mântuirii, devenind Sărbătoarea Legământului și a dăruirii Legii pe muntele Sinai. La fel, Sărbătoarea Recoltei, o sărbătoare agricolă de toamnă, la încheierea anului, devine Sărbătoarea Corturilor/a Colibelor (ebr. *Sukkot* – Deut 16:13; Lev 23:24), ajungând să amintească drumul poporului prin pustiu după ieșirea din Egipt (vezi Lev 23; 42-43).

23:17 „Toți cei de parte bărbătească ai tăi”: Syr. are „toată pomenirea ta”. ♦ „să se arate (verbul „a vedea” la pasiv) în fața Stăpânului”: există și presupunerea (TOB) că la origine verbul era activ („să vadă fața”) și că atât în TM, cât și în LXX expresia a fost modificată din scrupul teologic (așa cum s-a întâmplat numai în LXX de ex. la 24:10-11); un argument ar fi faptul că PenS are particula de acuzativ înainte de „fața”, acolo unde TM are prepoziție.

23:18 În LXX versetul are în plus la început: „Ori de câte ori voi alunga neamuri din fața ta și voi lărgi hotarele tale...”

23:19 „Iedul... laptele mamei sale”: LXX are „mielul”. Sensul acestei interdicții, reluată în 34:26 și Deut 14:21, fără legătură clară cu contextul, este nesigur: multă vreme s-a considerat că ea constituie o polemică implicită contra unui obicei cultural canaanean. Poemul *Răsăritul și Amurgul* (COS, vol. 3, p. 278, nn. 25–26), descoperit la Ugarit, conține secvența *[g]d bhlb*, despre care multă vreme s-a crezut că înseamnă „ied în lapte”. Mai nou, ideea a fost abandonată în favoarea ipotezei că termenul *gd* ar însemna „coriandru” (cf. ebr. *gad*). În textele de la Ugarit, vocabulei „ied” îi corespunde *gdy* (detalii în RSP, vol. 1, p. 402). În iudaism, textul a generat numeroase dezbateri și reinterpretări. Philon (*Virt.* 143-144), Ibn Ezra și Rașbam afirmă că această prevedere ține de interdicția mai generală de a săvârși acte de cruzime față de animale, de ex. Lev 22:27-28; Deut 22:6-7 (cf. JSB, *ad loc.*). Targumurile omit referirea la „ied” și dau interdicției

un caracter mai general. Targ. *Onqelos*: „Să nu mănânci carne cu lapte”. Targ. *Pseudo-Ionatan*: „Să nu gătești și să nu mănânci carne și lapte amestecate laolaltă”. În Mișna (*Hullin* 8:1) reglementarea de origine biblică a fost interpretată în sensul că un evreu pios nu trebuie să consume carne și brânză la aceeași masă. Rabinii au făcut totuși o derogare de la acest principiu în cazul cărnii de pește.

23:20-33 Făgăduințe și prescripții privitoare la întâlnirea cu locuitorii Canaanului.

23:20 „Un înger”: LXX are „îngerul meu”. ♦ „la locul pe care l-am pregătit”: LXX are „la pământul pe care ți l-am pregătit”.

23:21 „Nu vă va ierta păcatul”: LXX are „nu te va îngădui”, iar Syr. are „ca nu cumva să nu vă ierte fărădelegile”. ♦ „numele meu este întru el”: pentru omul biblic, numele reprezintă cu mare intensitate persoana: așadar aici e vorba de o manifestare a autorității, a puterii lui Dumnezeu însuși. Syr. are „asupra lui”.

23:22 În LXX versetul preia din 19:5-6: „Dacă veți asculta într-adevăr glasul meu, și vei face toate câte îți voi rândui, și veți păzi legământul meu, îmi veți fi popor osebit de toate neamurile, căci al meu este tot pământul; iar voi îmi veți fi preoție împărătească și neam sfânt. Să spui aceste cuvinte fiilor lui Israel: Dacă veți asculta într-adevăr glasul meu și vei face toate câte ți le voi spune, voi fi dușman dușmanilor tăi și potrivnic potrivnicilor tăi.”

23:23 După „îngerul meu”, LXX are în plus „conducătorul tău”. În lista popoarelor, are în plus „ghergheseu”. ♦ „Când îngerul meu va merge...” (*kî yēlēk mal'ākî...*): se poate înțelege și „căci îngerul meu...”; așa traduce Syr.

23:24 „Stâlpii”: stâlpii sacri (ebr. *maṭṭēhōt*, la sg. *maṭṭēhā*^h) considerați sălașuri ale divinităților în cultele păgâne.

23:25 „Va binecuvânta”: Vg. are „ca să binecuvânteze”. ♦ „Pâinea ta și apa ta”: LXX are „pâinea ta, și vinul tău, și apa ta”. ♦

„voi îndepărta boala din mijlocul tău”: Syr. are „va îndepărta loviturile/bolile/nenorocirile (*maḥwātā*) de la casele voastre”.

23:26 „[Femeie] care să lepede pruncul”: LXX are *ágonos*, „[nimeni] fără urmași”.

23:27 „Voi năuci”: Syr. are „voi nimici”. ♦ „și-i voi pune pe dușmanii tăi pe fugă dinaintea ta”: lit. „și-i voi pune pe dușmanii tăi cu spatele la tine”.

23:28 „Viespi”, ebr. *ṭir‘āh*: cuvânt rar pe care LXX, Vg., PenS și Targumurile îl traduc astfel, deși cercetătorii moderni contestă acest înțeles. Au fost propuse și sensurile: „teroare”, „pedică”. În traducere am adoptat viziunea tradițională. Termenul mai apare în Deut 7:20 și Ios 24:12, în contextul cuceririi Canaanului. ♦ „vor alunga”: Syr. are „voi nimici” (aceeași echivalare a „alungării” cu „nimicirea” la 23:29.30.31). ♦ „pe hivit, pe canaanit și pe hitit”: sunt enumerate doar trei populații față de cele șase din v. 23. „pe hivit” lipsește în Syr, iar LXX adaugă înainte „pe amorit”.

23:29-30 Biblia oferă mai multe explicații pentru faptul că la intrarea în mult așteptata Țară a Făgăduinței israeliții o găsesc ocupată de alte populații: Dumnezeu le va alunga doar pe măsură ce poporul ales va fi în stare să lucreze pământul; ca să nu se înmulțească fiarele pe pământ pustiu (Deut 7:22); ca pedeapsă că israeliții n-au dăruit altarele păgânilor (Jud 2:2-3); ca punere la încercare (Jud 2:19-23), pentru a menține elanul războinic al israeliților (Jud 3:1-4). Iar Cartea Înțelepciunii (păstrată numai în LXX și scrisă direct în grecește) adaugă un motiv universalist caracteristic ei: chiar dacă băștinașii aveau o fire coruptă, Dumnezeu voia să le ofere un prilej de convertire.

23:30 „Vei fi roditor”: Syr. are „te vei întări”.

23:31 „Marea de Trestii”: vezi nota la 10:19. ♦ „până la Marea Filistenilor”: adică Marea Mediterană. Filistenii aveau să se

așeze pe coasta de est a Mediteranei; vezi și nota la 13:17. ♦ „pusti” : adică zona de la pustiul Sinai până în sud-vestul Palestinei. ♦ „până la Râu” : deși în 1:22 se referă la Nil, aici, după stabilirea israeliților în Palestina, „Râu” se referă la Eufrat, fluviul din nord-estul Palestinei. LXX are „până la râul cel mare, Eufratul”. Teritoriul indicat aici reprezintă întinderea regatului lui David și al lui Solomon (cf. 1Rg 5:1; Ps 72:8). ♦ „îi vei alunga” : LXX are „îi voi alunga”. ♦ „din fața ta” : lipsește în Syr.

CAPITOLUL 24

24:1-15a Celebrarea Legământului. Este un text compozit ce nu aparține tradiției preoțești. Celebrarea se desfășoară mai întâi sub formă de jertfă (vv. 3-8, care au un corespondent și în vv. 19:3-8), apoi de ospăț sacru (vv. 9-11).

24:1-2 Pasajul reia finalul cap. 19, făcând legătura cu ceea ce urmează. ♦ Nadab și Abihu sunt primii fii ai lui Aron (cf. Ex 6:23). ♦ „șaptezeci” este un număr simbolic sugerând că prin ei e reprezentat tot poporul.

24:3 „Moise... a vestit poporului... iar tot poporul a răspuns... le vom face!” : în repetate rânduri se subliniază adeziunea liberă a poporului. ♦ „cuvintele” (ebr. *d’bārīm*) se referă mai specific la Decalog, iar „rânduielele” (ebr. *mišpāṭīm*) privesc „Cartea Legământului” (v. 7). ♦ „Le vom face” : LXX are „le vom face și le vom asculta”, armonizat cu v. 7.

24:4 „Moise a scris” : în desfășurarea acțiunii se spune uneori că Moise a pus în scris „cuvintele” (aici și la 34:27), alteori că le-a scris Domnul însuși (24:12; 31:18; 34:1). Ar putea fi vorba de două tradiții împletite, dar poate, mai ales, de accentuarea faptului că ceea ce a scris Moise reprezintă fidel cuvintele Domnului.

24:6-8 „Moise... a împrăștiat-o pe altar... apoi... a stropit... poporul” : stropind altarul, locul întâlnirii cu Dumnezeu, apoi

poporul, după ce acesta se angajase să împlinească toate cuvintele Domnului, Moise ratifică prin sânge Legământul; astfel se poate spune că Dumnezeu și poporul au devenit „rude de sânge“, așadar Domnul este *gō'el*-ul, apărătorul, răscumpărătorul poporului său (cf. nota la 6:6). Este aici și o prefigurare a Noului Legământ în sângele lui Hristos (Mt 26:27-28; Evr 9:11-12).

24:7 „Cartea Legământului“ – referire la cele scrise de Moise (v. 4) sau, mai larg, la termenii Legământului. ♦ „vom face și vom asculta“: unii comentatori evrei (*Ex. Rab.*, 136) scot în evidență promptitudinea cu care Israel promite să facă voia Domnului, chiar înainte de a lua cunoștință de ea, ca și cum i-ar oferi un cec în alb lui Dumnezeu. Alții însă sunt mai prudenți (*Ex. Rab.* 27.9; 42.1) și explică inversarea relației cauză–efect (fapta precedă cuvântul) prin idolatria care era încă în inimile lor: aceasta i-a îndemnat să *facă* vițelul de aur înainte de a *asculta* porunca Domnului! Syr. are „le vom asculta și le vom face“.

24:10 „L-au văzut pe Dumnezeul lui Israel“: LXX are „au văzut locul unde stătea Dumnezeul lui Israel“, evitând să spună că omul l-a văzut pe Dumnezeu. La fel, Targumul, care îndeobște ocolește antropomorfismele, are „au văzut măreția Dumnezeului lui Israel“. ♦ „dale de safir“: cuvântul „safir“ provine de fapt din ebraicul *sappîr* și se poate referi la ceea ce este cunoscut astăzi ca „lapis-lazuli“, o piatră semiprețioasă de culoare albastru azur, ca cerul. Ideea că cerul este pavat cu dale de safir o întâlnim și în literatura mesopotamiană (acolo safirul se numește *saggilmud*) (Walton, 2006, 169).

24:11 În LXX versetul spune, din același scrupul teologic: „Dar dintre aleșii lui Israel n-a lipsit nici unul; s-au arătat în locul unde era Dumnezeu, au mâncat și au băut“. ♦ „au mâncat și au băut“: cel mai probabil se referă la un ospăț sacrificial, similar cu cel oferit de Ietro filor lui Israel după ce i-au adus

jertfe lui Dumnezeu (vezi 18:12). Există și în alte tradiții religioase o anumită idee de *comensalitate* a omului cu divinitatea; în Biblie însă ea are un caracter aparte, foarte subliniat, pentru a se diferenția de ospetele rituale ale cananeenilor: nu se spune niciodată că „Dumnezeu mănâncă”; la jertfe părțile lui Dumnezeu și părțile oamenilor sunt diferite, pregătite în mod diferit și consumate în locuri diferite.

24:12 „Tablele de piatră”: textul nu spune aici că erau două, amănunt pe care îl aflăm abia în 32:15. ♦ „tablele de piatră și legea și porunca”: textul ebraic poate fi înțeles în două moduri: Moise fie primește trei lucruri: tablele, legea și porunca (termeni înțelegi generic), adică scriitura și tradiția, partea scrisă și cea orală, fie doar tablele de piatră pe care se află gravate legea și porunca. Acest din urmă sens poate fi acceptat dacă „și”-ul din textul ebraic dinainte de „legea” înseamnă de fapt „cu” (ceea ce gramaticienii numesc *waw explicativum*, cf. Gen 4:4). Am optat pentru prima variantă, susținută și de accentele ebraice din text.

24:13 „Moise s-a urcat”: LXX are „ei au urcat”. În același sens, la v. 15: „Moise și Aron”.

24:15b-18 Pasajul constituie introducerea sacerdotală la seria de instrucțiuni referitoare la organizarea cultului (cap. 25-31).

♦ „norul a acoperit muntele”: vezi nota la 13:21.

24:17 „Și arătarea slavei Domnului era ca un foc mistuitor”: vezi nota la 16:7.

24:18 „Patruzeci de zile și patruzeci de nopți”: tradiția celor 40 de zile și de nopți re apare în Ex 34:28 și în Deut 9:9.11.18.25; 10:10, cu precizarea că Moise nu a mâncat și nu a băut nimic în acest răstimp. Ecolul din Noul Testament este postul lui Isus în pustiu (Mt 4:2; Mc 1:13; Lc 4:2).

CAPITOLUL 25

Capitolele 25–31 și 35–40 aparțin tradiției preotești (fiind apropiate de Iez 40–48). Ultima etapă a redactării lor se suprapune probabil cu perioada exilului, când Templul de la Ierusalim nu mai exista, dar la baza lor stau tradiții vechi referitoare la chivotul și la Cortul din timpul peregrinării prin pustiu, tradiții puse în relație cu splendoarea templului lui Solomon; procedând astfel, autorul a dorit, probabil, să sublinieze că Dumnezeu nu își părăsește poporul (cf. 40:34–38) și, totodată, să-l țină departe de cultele babiloniene. Punând în evidență generozitatea unanimă a poporului pentru construcția sanctuarului (35:4–36:7), precum și respectarea cu fidelitate a zilei de odihnă (31:12–17; 35:1–3), autorul propune comunității un model de conduită pentru momentul întoarcerii în patrie (Hag 1; Is 58:13–14).

25:2 „Dar”: ebr. *t'rūmah* denumește, în înțeles modern, „contribuția” pe care un israelit i-o poate aduce lui Dumnezeu, sub formă de cereale (Num 15:19), metale (Ex 25:3), sicli (Ex 30:13) sau părți dintr-o jertfă animală (Ex 29:27). În versetul de față, s-ar înțelege că darurile au fost posibile pentru că fiii lui Israel „împrumutaseră” de la egipteni obiecte de aur și de argint (Ex 11:2). LXX are *aparchē*, „pârgă”. ♦ „pe care îl lasă inima”: Syr. are „care a cugetat în inima lui”; Weizman (2005, 71) atribuie această echivalare, întâlnită și la 35:21.22.26, influenței exercitate de LXX, care utilizează, în aceste pasaje, forme ale verbului *dokēō*, printre ale cărui sensuri se numără și „a considera”, „a crede”, „a gândi”, influență extinsă și la 35:5.29 și 36:2, unde LXX nu utilizează acest verb.

25:3–4 Se observă o ierarhizare a materialelor folosite, de la cele mai de preț la cele obișnuite (aur – argint – aramă; fir violet/purpură violetă – fir purpuriu/purpură roșie – fir stacojiu/cărmâz – țesături din păr de capră; piei de bérbec – piei bine

argăsite/*taḥaṣ*, vezi *infra*). ♦ „aramă“ (ebr. *n^eḥōṣeṭ*): termenul ebraic se poate referi și la bronz (aliaj de cupru și cositor). Am decis să păstrăm în traducere metalul pur, arama, alături de celelalte metale pure menționate: aurul și argintul.

25:4 „Fir violet, purpuriu și stacojiu“: firul violet și cel purpuriu se referă la țesături din lână vopsite cu purpură (Brenner, 1983, 143–148). Substanța pentru vopsit era obținută din melci din speciile *Hexaplex trunculus* și *Bolinus brandaris* (*Murex brandaris*), lăsați la macerat într-un bazin. Dacă țesătura era ținută mai multă vreme în baia de vopsire, culoarea devenea mai închisă, violet sau indigo (ebr. *t^ekelet*), iar dacă era ținută mai puțin, culoarea rămânea mai deschisă, cu nuanțe de purpuriu, roșu și chiar roz (ebr. *'argāmān*). Țesăturile din lână vopsite astfel cu purpură erau foarte scumpe în Antichitate, fiind rezervate aristocraților. Culoarea stacojie sau carmin (cârmâz) era însă obținută dintr-o insectă, *Dactylopius coccus*. ♦ „vison“: ebr. *šēš*, numit și *būṭ*, gr. *býssos*, este pânza de in foarte subțire, în special de fabricație egipteană.

25:5 „Piei bine argăsite“: ebr. *taḥaṣ*. Termenul apare și în Iez 16:10, unde se referă la pielea din care sunt confecționate sandalele. LXX redă prin *hyakínthina*, „de culoarea iacintului“. Talmudul babilonian păstrează memoria unor dezbateri rabinice cu privire la *taḥaṣ*, despre care se credea că a avut un rol providențial în construirea Cortului: „*Taḥaṣ*-ul din zilele lui Moise era o făptură aparte, încât Înțelepții n-au putut stabili dacă era dintre fiarele sălbatice sau dintre dobitoace; avea un corn în frunte și a ajuns la Moise tocmai cu acel prilej, și el a făcut [aco-perământul] Cortului; apoi *taḥaṣ*-ul a dispărut. Dacă se spune că avea un corn în frunte, înseamnă că era curat“ (*Shabbath* 28b; cf. *Midraṣ Tanchuma* 6). Luther traduce prin „piele de bursuc“ (*Dachsfelle*, poate datorită asonanței cu germanul *Dachs*), la fel și KJV. Alte traduceri au preferat „piele de delfin“ sau „de du-

gong“ (NEB, NIV, NJPS). Aceste ultime propuneri s-au sprijinit pe faptul că în arabă *tukhaš* ar însemna „delfin“, „vișel-de-mare“, „dugong“. Urmând aceeași direcție de interpretare, Aharoni (1944, 40–41) crede că este vorba de „narval“ (*Monodon monocerus*), un fel de delfin cu corn. Probabil că preferința pentru narval are la bază încercarea de a include și tradiția iudaică, potrivit căreia *taħaš*-ul avea corn. Unii cercetători au susținut că *taħaš* nu denumește un animal, ci o tehnică de decorare cu mărgelile și bucăți de faianță (Dalley, 2000), alții că este vorba de o modalitate specială de tăbăcire a pieilor, folosită în Egipt (Noonan, 2012). ♦ „acacia“: este vorba de *Acacia nilotica*, un arbust specific zonei aride din Sinai. LXX are *xýla ásepta*, „lemn care nu putrezesc“; la fel și în celelalte ocurențe.

25:7 „Pietre de țintuit pentru efod...“: Syr. are „pietre prețioase pentru efod...“. ♦ „efod“: efodul este inițial costumul preoțesc (1Sam 2:18; 2Sam 6:14). În textele socotite de origine preoțească (de ex. Lev 8:7) desemnează un articol special din vestimentația liturgică a Marelui Preot, un fel de tunică mai scurtă, cu brâu.

25:8 „Voi locui în mijlocul lor“: LXX are „mă voi arăta între voi“.

25:8-9 „Sanctuar“ (ebr. *miqdāš*) ... „Lăcaș“ (ebr. *miškān*): ambele desemnează Cortul din pustiu – ca loc al sfințeniei (QDȘ) sau al locuirii (ȘKN) lui Dumnezeu. Deși în limbajul biblic *miškān* este frecvent asociat cu „reședința“ temporară a lui Dumnezeu în pustiu, termenul este folosit uneori pentru a denumi Templul lui Dumnezeu din Ierusalim (Ps 43:3; 84:2; Iez 37:27) sau Ierusalimul însuși (Ps 46:5).

25:9 „Chipul“: ebr. *tabniṭ* poate denumi un model (de ex. al unui altar care trebuie „duplicat“ în alt loc; cf. 2Rg 16:10) sau chiar un proiect arhitectonic amplu, cum este cel pe care i l-a încredințat regele David lui Solomon (1Cron 28:11-12). Faptul

că Domnul i-a arătat lui Moise „chipul Lăcașului“ și „chipul tuturor lucrurilor lui“ presupune existența unui prototip ceresc al Cortului Sfânt. În perioada intertestamentară se va dezvolta acest concept: în sanctuarul ceresc slujesc îngeri ca preoți (*Cântecele jertfei de sabat*, descoperite la Qumran, 4Q403 Frag. 1 ii:22-23). Ideea de la Qumran se regăsește, într-o formă *sui generis*, și în Epistola către Evrei, potrivit căreia Hristos, „arhiereul bunurilor viitoare“, a trecut „prin cortul mai mare și mai desăvârșit, care nu este făcut de mână omenească, adică nu din zidirea aceasta“ (Evr 9:11).

25:10 „Să facă”: LXX are pers. a II-a sg., „să faci“, lecțiune pe care unii critici o consideră mai probabilă decât cea din TM. ♦ „chivot”: o ladă de lemn; cum un cot are aproximativ 45 cm, chivotul măsoară cam 1,25 m în lungime și 0,75 m în lățime și în înălțime. În tradiția inițială (cf. Deut 10:1-2), chivotul era simplu, din lemn, și adăpostea tablele Legii. El simboliza prezența lui Dumnezeu (Num 10:35). În tradiția preotească din Exod, chivotul este placat cu aur și are deasupra un capac special (cf. 25:17); deus în locul cel mai sfânt din Templul din Ierusalim (*d^ebîr*), acesta închipuia „piedestalul“ tronului invizibil al lui Dumnezeu (Ps 132:8). LXX are „chivotul mărturiei“. ♦ „lemn de acacia”: probabil că utilizarea și în Templu a acestui lemn, și nu a unui alt de calitate (de ex. cedru sau măslin), amintea de originile modeste, seminomade ale strămoșilor lui Israel.

25:11 „Margine (de aur de jur împrejur)”: ebr. *zer* apare numai în Exod și pare a desemna o ramă împodobită. LXX are „cunună de zimți răsucii“.

25:12 „Colțuri”: sensul ebr. *pa'am* în context este obscur, dar mulți comentatori consideră că el ar trebui tradus prin „picior“ sau „talpă“. Sensuri din aceeași sferă semantică (asociată de regulă cu mersul) se întâlnesc clar în Ps 17:5 („pas“), 2Rg 19:24 („picior“).

25:16 „Mărturia“ se referă la Legea depusă în chivot (cf. Deut 10:1-2; 1Rg 8:9): de aceea, chivotul este numit și „Chivotul Mărturiei“ (cf. 25:22). LXX are „mărturiile“.

25:17 „Împăcare“: verbul ebr. *kipper* are sensul original de „a oferi un dar cuiva pentru a restabili relația“; de aici toate utilizările acestuia în cult referitor la jertfe sau obiecte legate de ideea restabilirii legăturii cu Dumnezeu, întreruptă prin păcatul omului. „Acoperământul Împăcării“, ebr. *kapporet*, LXX *hilastērion*, Vg. *propitiatorium*: prin tămâierea și stropirea cu sânge a acestui capac se înfăptuia curățirea de păcate, împăcarea cu Dumnezeu (Lev 16:12-15). De altfel, Acoperământul Împăcării devine loc al revelației, întrucât Domnul grăia cu Moise de deasupra acestuia (cf. 25:22). NT conține două referiri la acest termen. Una dintre ele se găsește în Epistola către Evrei (9:5), în descrierea Cortului Întâlnirii. Cealaltă, de factură metaforică, îl prezintă pe Isus Hristos ca *hilastērion* – mijloc de împăcare sau „loc“ în care se realizează reconcilierea omului cu Dumnezeu (Rom 3:25). ♦ „lung de doi coți și jumătate și lat de un cot și jumătate“: adică 110 × 66 cm.

25:18 „Heruvimi“: în Orientul Apropiat Antic – în regiunea anatoliană, la hitiți, fenicieni, sirieni, și până în Egipt, există reprezentări ale unor ființe cerești teriomorfe, având trup de leu, aripi de vultur și cap de om. În Israel au fost descoperite reprezentări interesante din perioada Bronzului Târziu la Meghiddo: faimosul fildeș în care un rege (Labayu?) stă pe un tron cu heruvimi și îi primește pe prizonierii de război. În Samaria, din perioada monarhiei din Israel s-a păstrat o reprezentare săpată în fildeș, care orna probabil o piesă de mobilier (aflată astăzi la Muzeul Israelului din Ierusalim). În textele poetice din Biblie heruvimii apar ca purtători ai divinității, „înghămați“ la car sau ca „bidivii“ celești (în Ps 18:11 Domnul „încalecă pe un heruvim“). Alteori sunt înfățișați ca un soi de tron viu (vezi expresia

„Domnul ce șade pe heruvimi“, 1Sam 4:4). Totuși, imaginile din textele poetice nu trebuie înțelese literal, întrucât autorul biblic apelează frecvent la hiperbole frapante (potrivit aceluiași Ps 18, din „nărilor“ lui Dumnezeu iese „fum“, iar din gura lui, „foc mistuitor“ și „cărbuni aprinși“, v. 9). Mai târziu, o astfel de imagine a unor heruvimi turnați și bătuți cu ciocanul, fixați pe capacul de aur al chivotului, se va regăsi în încăperea sacră (*d'ḥīr*) a Templului din Ierusalim. Chivotul din Templul lui Solomon era străjuit de doi heruvimi masivi din lemn de măslin placat cu aur, înalți de aproximativ 4,5 m (1Rg 6:23-28). Vezi și nota la Gen 3:24. ♦ „lucrați din ciocan“: Syr. are „turnați“ (idem la v. 31 și 36).

25:20 „Spre Acoperământul Împăcării“: Syr. are „deasupra Acoperământului Împăcării“.

25:22: „Mă voi întâlni“ (ebr. *Y'D*): LXX are „Mă voi face cunoscut“, care presupune un ebr. *YD'*. La fel la 30:6.

25:23 „Masă din lemn de acacia“: în LXX masa e „din aur curat“.

25:29 „Blide și cupe și urcioare și vase pentru libații“: cele patru feluri de vase sunt greu de identificat cu precizie. Este interesant totuși că în cartea Leviticului nu sunt menționate rituri legate de această masă și care să presupună asemenea vase. Doar la profetul Iezechiel apare descrisă, în proiectul său de templu, o masă de lemn care servește deopotrivă și ca altar (Iez 41:21-22).

25:30 „Pâinea Înfățișării“, ebr. *leḥem pānīm*, lit. „pâinea feței“: unii traduc sintagma cu „pâinea ofrandei“ sau „pâinea punerii-înainte“, adică cea care trebuie așezată ca ofrandă în Prezența lui Dumnezeu din Sfânta Sfintelor. Alții văd în ea, mai specific, un simbol al purtării de grijă neconținute a lui Dumnezeu față de poporul său, precum și o neconținută aducere de mulțumire pentru aceasta, ba chiar simbolul Prezenței lui Dumnezeu.

25:31 „Sfeșnic”: așa cum este descris aici, cu șase brațe care ies dintr-un picior, sfeșnicul corespunde cu *m'nōrā^h*, care a devenit chiar un simbol al iudaismului. Reprezentări ale acestui sfeșnic special sunt numeroase în perioada elenistică și romană (de pildă pe arcul lui Titus, printre prăzile luate cu ocazia distrugerii Templului din anul 70 d.H.). Pe lângă rolul jucat în iluminatul Cortului, sfeșnicul din Exod simbolizează și pomul vieții, datorită motivelor vegetale reprezentate pe brațe și pe picior. Textul biblic nu oferă nici o informație despre înălțimea lui. Potrivit tradiției iudaice, avea 18 palme, adică aproximativ 3 coți (1,35 m) (*T.bab. Menachoth* 28b; Rași la Ex 25:35; *Baraitha* 10 – cf. M. Haran, 1995, 153).

25:33-34 „Ca floarea de migdal”: lipsește în Syr.

25:37 „Și să-i așezi sus candelile”: Syr. are „și aprinde-i candelile”.

25:39 „Un talant”: sfeșnicul cântărea deci aproximativ 34 kg.

♦ „unelte”, ebr. *kēlīm*: vezi nota la 22:6.

CAPITOLUL 26

26:1 „Lăcașul”: vezi nota la 25:8-9. ♦ „pânze de vison”: vezi nota 25:4. Împreună ele formează o suprafață de 28 × 40 coți. Deși nu se precizează, îmbinarea celor două seturi se face în locul care desparte Sfânta de Sfânta Sfintelor (cf. 26:33) (M. Haran, 1995, 151). Aceste pânze acopereau cea mai mare parte a scândurilor verticale și erau fixate de țăruii menționați în 27:19; 35:18; 38:20.31; Num 3:26.37; 4:26 (M. Haran, 1995, 152). ♦ „vison răsucit”: răsucirea inului pare să se refere la o tehnică specială, menită să dea firelor o rezistență sporită (cf. Alter, *ad loc.*).

26:3 „Cinci pânze să fie prinse unele de altele”: lit. „cinci perdele vor fi unite (ca) femeia de sora ei”. Coaserea sau îmbinarea trebuia să fie de-a lungul fiecărei bucăți (douăzeci și opt de coți), și nu pe lățimea ei. De aceea, cele cinci lățimi de patru

coți fiecare totalizau douăzeci de coți. Deci dimensiunea fiecărui set de cinci pânze era de douăzeci de coți pe douăzeci și opt de coți sau aproximativ nouă pe doisprezece metri.

26:4 „Marginea pânzei”: cheotorile erau cusute de-a lungul lungimii de douăzeci și opt de coți a uneia dintre cele două pânze făcute conform v. 3.

26:5 „La o pânză”: Syr. are „la capătul unei pânze” (armonizare cu formularea din a doua parte a primului hemistih).

26:7 „Cortul de peste Lăcaș”: acest „cort” (ebr. *’ōhel*), și anume acoperitoarea din păr de capră, trebuia așezat peste acoperitoarea de pânză, numită aici „Lăcaș” (ebr. *miškān*).

26:8 Versetul este aproape identic cu v. 2, cu deosebirea că aici lungimea pânzei este treizeci de coți, și nu douăzeci și opt.

26:9 „Șase acoperitori laolaltă”: aceste materiale trebuiau cusute împreună de-a lungul laturilor, nu la capete. Cinci lățimi de patru coți fiecare fac, unite, douăzeci de coți, deci dimensiunea primului set de cinci va fi de douăzeci de coți pe treizeci de coți sau în jur de nouă până la doisprezece metri. Iar șase lățimi de câte patru coți fiecare înseamnă, unite, douăzeci și patru de coți, deci dimensiunea celui de-al doilea set este de douăzeci și patru de coți pe treizeci de coți sau aproximativ doisprezece până la cincisprezece metri.

26:10 Acest verset reia instrucțiunile date în vv. 4 și 5. În acest caz însă, deoarece acoperitoarele din păr de capră sunt mai lungi, cele cincizeci de cheotori urmau să fie cusute de-a lungul marginii de treizeci de coți a fiecărui set. Cheotorile de pe un set se vor potrivi cu cele din al doilea set.

26:11 Versetul este aproape identic cu v. 6, însă aici cârligele sunt făcute din aramă, și nu din aur.

26:15 „Rame” (ebr. *q’rāšīm*): termenul ebraic este incert. Unii au presupus că e vorba de scânduri din lemn masiv, lungi de

4,5 m, fiind nevoie de căruțe cu boi care să le transporte, cf. și Num 7:8 (M. Haran, 1995, 150–151). Alții însă înțeleg că e vorba de niște „rame”, care ar îngădui să se vadă frumoasa țesătură de în din interior și care ar putea fi mutate cu ușurință. (Osborn-Hatton, *ad loc.*). ♦ „lemn de acacia”: vezi nota la 25:5.

26:17 „Cepuri” (ebr. *yāḏōt*): lit. „mâini”. ♦ „să se potrivească una în alta”: lit. „să se unească [precum] femeia de sora ei”.

26:18 „Douăzeci de rame”: indică faptul că lungimea Lăcașului avea să fie de douăzeci de ori lățimea fiecărui cadru (1,5 coți) sau treizeci de coți în total (aproximativ 13,7 metri). ♦ „latura de miazăzi”: lit. „latura spre Neghev înspre miazăzi”.

26:20 „Miazănoapte” (ebr. *ṭāpōn*): cuvântul ebraic pentru „miazănoapte” desemna inițial probabil un munte din Siria, aflat deci la nord de teritoriul israelit.

26:22 „Apus” (ebr. *yāmmā^h*): lit. „spre mare”, adică spre Marea Mediterană, deci la vest de Palestina.

26:24 „Printr-un inel”: până acum nu s-au amintit deloc inelele ramei, însă v. 29 menționează „inele de aur” care, evident, sunt puse de-a lungul fiecărei rame pentru a ține stinghiile transversale.

26:25 „Opt rame”: se referă la cele șase rame amintite în v. 22 și cele două rame-coltar din v. 23. ♦ „șaisprezece tălpige”: numărul necesar pentru opt rame, cu două tălpige pe ramă.

26:30 „Rânduiala lui” (ebr. *mišpāṭō*): dacă termenul ebraic înseamnă de obicei „judecată” sau „decizie legală”, aici sensul lui este de „rânduială”.

26:31 „Văl”, ebr. *pārōket*: era o perdea specială care separa Sfânta de Sfânta Sfintelor (v. 34). Acest văl era deosebit de perdeaua de la intrarea Cortului (v. 36), pentru care se folosește un termen mai general (*māsāk*), dar și de perdeaua de la poarta curții (27:16). „Vălul” acesta marca de fapt o zonă sfântă în care de obicei nu avea voie să intre decât Marele Preot, o singură

dată pe an (Evr 9:7). *Māsāk*, pe de altă parte, desemna perdeaua sau acoperământul menit a proteja (1Sam 17:19) sau a ascunde vederii ceva (Is 22:8). ♦ „din fir violet”: vălul era făcut din același material din care era făcută și pânda din interiorul Cortului (v. 1).

26:32 „Patru stâlpi... patru tălpile”: nu se spune exact unde erau poziționați stâlpii cu tălpilele lor. Probabil erau dispuși la distanțe egale unul de altul, din partea de nord până în partea de sud.

26:33 „Să pui vălul cu cârlige”: Syr. are „să pui vălul sub scândură”. „Sfânta”: era o cameră mai mare delimitată la exterior de vâl, cu dimensiunea de 10 × 20 coți. ♦ „Sfânta Sfințelor”: o cameră mai mică aflată de partea cealaltă a vălului, cu dimensiunea de 10 × 10 coți (Osborn, Hatton, 1999, 628). În ebraică, construcțiile genitive de tipul „Sfânta Sfințelor” sau „Cântarea Cântărilor” au valoare de superlativ absolut.

26:35 „Masa” este descrisă la 25:23. Este masa pe care se puneau Pâinea Înfățișării. ♦ „sfeșnicul” este descris în 25:31.

26:36 „Perdea” (ebr. *māsāk*): o perdea diferită de vălul (*pārōket*) din v. 31. ♦ „broderie”: Syr. are „lucrătură cu imagini” (idem la 27:16, 36:37).

CAPITOLUL 27

27:1-8 Descrierea altarului exterior.

27:1 „Altarul”: ebr. *mizbēaḥ* – nume de loc de la ZBH, „a jertfi” (și de aceea tradus uneori cu „jertfelnic”), era locul unde se aduceau sacrificiile sângeroase. Dimensiunile sale erau de 2,2 × 2,2 m, iar înălțimea de 1,3 m. Observăm o diferență față de altarul din 20:24-26: acela trebuia făcut din pământ sau pietre necioplite, iar cel de aici, din lemn de acacia ferecat cu aramă (Osborn, Hatton, 1999, 632).

27:2 „Coarne”: protuberanțe având această formă, la colțurile altarului; erau considerate în general un simbol al puterii, iar aici, partea cea mai sfântă a altarului, care se ungea cu sângele jertfelor (de ex. 29:12; Lev 4:7). De asemenea, un om urmărit se putea refugia în sanctuar, prinzându-se de ele (de ex. 1Rg 1:50; 2:28). Cercetarea arheologică de pe teritoriul Țării Sfinte a scos la iveală altare cu coarne la Meghiddo, Ghezer și Beer-Șeva.

27:3 „Pentru cenușă”: Syr. are „pentru slujirea lui (i.e. a altarului)”. ♦ „aramă”: arama este metalul folosit pentru altarul exterior, în timp ce pentru cel interior, al tămâierii, este folosit aurul.

27:4 „Grătar” (ebr. *miḵbār*): probabil era un cadru de bronz cu zăbrele înguste unite împreună, în formă de cruce. O asemenea structură trebuia să mențină cărbunii încinși și, în același timp, să lase cenușa și grăsimea animalului sacrificat să cadă pe pământ. Pentru a menține focul timp îndelungat, trebuia să permită și o bună aerisire pe dedesubt.

27:5 „Să o pui sub marginea altarului”: lit. „să o pui sub *karkōb*-ul altarului de dedesubt”. Termenul *karkōb* apare doar aici și la 38:4, iar înțelesul nu se mai cunoaște cu precizie. Unii cercetători l-au înțeles ca fiind un fel de margine în jurul altarului, care îl putea susține atunci când era ridicat și purtat cu ajutorul inelelor de aramă de pe grătar (v. 4), sens adoptat și de prezenta traducere. Alții cred că ar fi fost o treaptă destul de lată pe care preoții stăteau în picioare și că așa s-ar explica limbajul privind „suirea” și „coborârea” de la altar (Ex 20:26; Lev 9:22), dar acest lucru este puțin probabil, deoarece altarul în sine trebuia să aibă doar 1,3 metri înălțime. Nu este clar dacă acest *karkōb* se afla la vârful, la mijlocul sau la baza altarului, nici dacă era în interiorul sau în exteriorul acestuia.

27:13 „Pe partea de răsărit”: lit. „spre est, spre răsărit”.

27:20-21 Textul continuă de fapt prezentarea sfeșnicului din 25:31-40. Se precizează ce fel de untdelemn trebuie folosit pentru candelile sfeșnicului.

27:20 „Untdelemn curat din măslina zdrobite”: adică făcut din măslina zdrobite cu mâna, și nu stoarse mecanic cu presa.

27:21 „Cortul Întâlnirii” (ebr. *’ohel mō’ēd*): LXX are „Cortul Mărturiei”. Este prima dată când apare această sintagmă. Aici se referă la un cort situat chiar în mijlocul taberei (cf. Num 2), dar în Ex 33:7-11, precum și în alte texte (Num 11; 12; Deut 31), este prezentă o altă tradiție, care se referă la un cort pus de Moise în afara taberei (vezi Mihăilă, 2009). ♦ „de seara până dimineața”: Vg. are „ca până dimineața să lumineze”. ♦ „pentru urmașii lor”: Syr. are „pentru urmașii voștri”.

CAPITOLUL 28

28:1 „Nadav și Avihu, Eleazar și Itamar”: cei patru sunt enumerați în aceeași ordine a nașterii lor ca în 6:23.

28:2 „Veșminte sfinte... spre slavă și spre frumusețe”: o analiză clasică a vestimentației purtate de Aaron și fiii lui a fost realizată de Johannes Braunius (*Vestitus sacerdotum Hebraeorum*, 2 vol., 1680). Autorul trece în revistă, în manieră enciclopedică, principalele surse ale Antichității clasice și târzii, respectiv ale iudaismului rabinic și medieval, în încercarea de a reconstitui în detaliu „garderoba” preotească descrisă în Ex 28.

28:3 „Destoinici”, lit. „înțelepți la inimă”: ebr. *lēb*, „inimă”, desemnează pentru omul biblic sediul inteligenței, al voinței și al sentimentelor superioare; LXX are *diánoia*, „minte”, „gând”. Din context rezultă că sintagma „înțelepți la inimă” este folosită pentru a-i descrie pe meșterii care sunt înzestrați nu doar cu imaginație și creativitate, ci și cu îndemânarea necesară realizării obiectelor cultice. ♦ „(duhul) înțelepciunii”: LXX are *aísthēsis*, lit. „percepere prin simțuri”.

28:4 „Pieptar“ (ebr. *ḥōṣen*): etimologia și semnificația exactă a cuvântului ebraic este incertă. *Ḥōṣen*-ul este un termen tehnic ce desemnează un fel de săculeț pătrat din pânză foarte scumpă (23 × 23 cm) purtat la piept de Marele Preot, în care se aflau *Urim* și *Tummim* (vezi v. 30) (Noth, 1962, 222). ♦ „efod“ (ebr. *’ēpōd*): termen transliterat din ebraică în română. Este descris în vv. 6-14. ♦ „mantie“ (ebr. *mē’īl*): mantia este descrisă în vv. 31-35. ♦ „Tunică țesută cu fir“: Syr. are „tunică de vison“. ♦ „turban“: ebr. *miṭṭneṭeṭ* se întâlnește în Biblie doar în două contexte: în descrierea vestimentației Marelui Preot și în lez 21:31, unde este folosit pentru a denumi un element decorativ purtat de rege pe cap, sub coroană.

28:6-14 Ebr. *’ēpōd* denumește în Biblie mai multe obiecte, forma și întrebuințarea unora nefiind pe deplin elucidată de exegeți. Din unele texte rezultă că *’ēpōd*-ul era haina distinctivă purtată de persoanele care slujeau în perimetrul unui loc sacru (1Sam 2:18.28). În preajma sanctuarului de la Nob se aflau, în vremea lui Saul, 85 de oameni „care purtau efodul“ (1Sam 22:18). Regele David însuși era „încins“ cu un asemenea obiect vestimentar în timpul operațiunii de aducere a chivotului la Ierusalim (2Sam 6:14). Comentariul sarcastic al soției sale, Mical (2Sam 6:20), sugerează că efodul respectiv trebuie să fi fost destul de „sumar“. Mai greu de explicat sunt referirile la *’ēpōd* din cartea Judecătorilor, unde termenul denumește un obiect de cult despre care nu se dau detalii: efodul din aur făcut din inițiativa lui Ghedeon și instalat ulterior la Ofra va fi semănat cu o statueta, fiindcă este denunțat drept cauză a „desfrâului“ idolatru la care s-au dat israeliții din zonă. În acest caz din urmă, termenul efod este probabil folosit metonimic pentru a vorbi despre idolul îmbrăcat cu acel efod. Obiceiul confecționării de idoli care erau îmbrăcați, purtați în procesiuni, „hrăniți“ etc. este bine atestat în diverse documente din Mesopotamia.

28:15 „Pieptarul Judecății”, ebr. *hōṣen mišpāt*, era folosit pentru aflarea voinței divine, de aceea se numește al „judecății” (ebr. *mišpāt* trebuie înțeles aici ca „sentință” sau „hotărâre” oraculară care tranșează o dispută, atunci când regele sau alt personaj cu greutate se află în cumpănă și este pus în situația de a lua o decizie capitală). S-ar putea ca un astfel de obiect să fi avut legătură și cu o tradiție regală: un pieptar regal, care amintește foarte mult de pieptarul Marelui Preot, a fost descoperit în mormântul unui rege din Byblos, din epoca bronzului mijlociu. Este alcătuit dintr-o plăcuță de aur dreptunghiulară, ornată cu pietre prețioase, ce atârna de un lanț de aur care amintește în mod direct de lanțurile împletite din v. 14 (Noth, 1962, 222).

28:17-20 Sunt enumerate douăsprezece pietre prețioase, greu de identificat cu exactitate.

28:17 „Sard” (ebr. *’ōdem*): de la rădăcina *DM*, „a fi roșu”, este o piatră roșiatică, transparentă, mai închisă la culoare decât carnelianul. ♦ „topaz” (ebr. *piṭṭāḥ*): piatră translucidă, de obicei galbenă sau maronie. Unii cercetători îl echivalează cu crisolitul, care de obicei are culoarea verde-măsliniu. Cuvântul ebraic nu ne oferă nici un indiciu asupra culorii, dar LXX îl traduce ca *topázion*. Iov 28:19 asociază cuvântul cu Etiopia (în Biblie, Cuș), acesta fiind probabil locul de proveniență al pietrei. ♦ „smarald” (ebr. *bāreqet*): piatră de un verde intens, de o calitate superioară beriliului. Alții redau termenul ebraic prin latinescul *carbunculus* sau „cărbune aprins”, o piatră semiprețioasă translucidă, de culoare brun-roșiatică. LXX are *smáragdos*, probabil „smarald”.

28:18 „Granat” (ebr. *nōṭeq*): alții îl interpretează ca „smarald”. Termenul derivă probabil din egipteanul *mfk(3)t*, vocalizat în asiriană *unpiki* (Propp, 2008b, 440). Unii cercetători au sugerat că cuvântul ebraic se referă la malahit, care este fie verde, fie turcoaz, dar, de obicei, verde-albăstrui. Cuvântul ebraic nu oferă

nici un indiciu cu privire la culoare. ♦ „safir“ (ebr. *sappîr*): este o piatră foarte dură, care nu poate fi gravată decât cu mare efort. Unii au sugerat că ar fi putut fi „lapis-lazuli“. Culoarea era probabil albastru-azuriu (vezi și nota la 24:10). ♦ „diamant“ (ebr. *yāhalôm*): înțelesul termenului ebraic este necunoscut. Numele pietrei face aluzie la verbul *hālam*, „a bate, a ciocăni“, ce denotă duritatea ei. LXX are „jasp“, piatră ce era folosită pe scară largă în Antichitate pentru gravare.

28:19 „Iacint“ (ebr. *lešem*): este o piatră roșie-portocalie (cuvântul ebraic se mai găsește doar în 39:12). ♦ „agată“ (ebr. *š'hō*): este un cuarț translucid cu inserții concentrice albe și maronii. Derivă din akkadianul *šubû/šabû* (piatră galbenă), iar în sumeriană: *ŠUBA* (Propp, 2008b, 440). ♦ „ametist“ (ebr. *'aḥlāmāḥ*): este un cuarț violet folosit frecvent în confecționarea mărgelilor în Egiptul antic și în Palestina. Cel mai probabil derivă din cuvântul egiptean *ḥnmt*, un jasp de culoare roșiatică-maronie.

28:20 „Crisolit“ (ebr. *taršîš*): era probabil adusă de la Tarsis, din Marea Mediterană (Propp, 2008b, 440). ♦ „onix“ (ebr. *šōham*): din acadianul *sāmtu*. Aceeași piatră este menționată în v. 9, două fiind atașate la cingătoarea de umăr a efodului. Potrivit Gen 2:12, piatra provine din sudul Arabiei. În textele acadiene piatra este asociată cu India și Estul îndepărtat (Propp, 2008b, 375). ♦ „jasp“ (ebr. *yāšpēḥ*): din akkadianul *yašpû*, este de obicei o piatră de culoare verzuie.

28:23-28 lipsesc din LXX, dar apar în rezumat la sfârșitul v. 29.

28:25 „Cele două capete ale celor două funii“: Syr. are „cele două funii“.

28:29 „La inima sa“: Syr. are „pe pieptul său“ (idem la 28:30, pentru ambele ocurențe ale formulei).

28:30 „Urim și Tummim“: LXX traduce termenii prin *dēlōsis*, „dezvăluire“, și *alētheia*, „adevăr“. Vg. are *Doctrina et Veritas*, „învățătura și adevăr“, Syr. are *nahhīrā*, „luminos“, și *šalmā*, „complet,

întreg, desăvârșit“. Nu se știe nimic sigur despre cum arătau acești sorti; s-ar putea să fi fost un fel de zaruri. Cleromanția (de la gr. *klēros*, „sort“), practica sondării voii divine cu ajutorul sortilor (în context biblic, *Urim* și *Tummim*), era o formă de mantică sacră. De regulă, cele două obiecte erau aruncate ca în 1Sam 14:41 (cf. varianta mai extinsă din LXX), pe fondul unor întrebări „închise“, de tip „da“ sau „nu“, precum cele din 1Sam 23:9-12. Trebuie subliniat că oricare altă formă de mantică era interzisă de Tora (Deut 18:9-14). Textele biblice târzii (Ezr 2:63; Neh 7:65) lasă impresia că cele două obiecte și-au pierdut importanța pe care o avuseseră în epoca anterioară. De altfel, o tradiție păstrată în Mișna (*Sota* 9:12) și dezvoltată în Talmud (*Sota* 48b) afirmă că, odată cu moartea Profeților Timpurii, a luat sfârșit epoca „*Urim* și *Tummim*“. Potrivit Talmudului, cele două obiecte (pietre, bețișoare) ar fi fost primite de Moise chiar de la Domnul, ele fiind ulterior gravate de profet cu numele lui Dumnezeu. În momentul când Marele Preot cerceta voința divină (psefomanție, de la gr. *psēphos*, „pietricică“), el se concentra probabil mai întâi pe *Urim* (lit. „lumini“) pentru a afla răspunsul Domnului; acesta era redat în anumite litere care deveneau luminescente, din cele care alcătuiau numele celor 12 triburi de pe pieptar. Înțelegerea sensului acestor litere disparate, prin gruparea lor în cuvinte, avea loc doar în momentul în care Marele Preot își îndrepta atenția către *Tummim* (lit. „perfectiune“), sursa inspirației divine (*Tbab.*, *Yoma* 73b). Recurgerea la *Urim* și *Tummim* era considerată inferioară profeției (Ramban, 1973, 482-483; *Tbab.*, *Yoma* 21b; cf. *Mor. Nev.* II, 45). Această practică va fi inspirat și gestul apostolilor de tragere la sorti (Fp 1:26). Formele de plural ale substantivelor au fost uneori considerate forme arhaice sau forme care exprimă reverența, iar expresia poate fi înțeleasă ca hendiadă (lumină desăvârșită) sau ca merism

(de la *alef* la *tav*, dat fiind că *Urim* începe cu litera *alef*, iar *Tummim* începe cu *tav*) (Kitz, 1997).

28:31 „Mantia efodului”: veșmânt purtat de Marele Preot pe sub efod (cf. și Lev 8:7).

28:36 „Floare”: ebr. *ṭiṭ* are sensul primar de „floare”; unii consideră că e vorba de un ornament în chip de floare, dar majoritatea interpreților văd acest element de pe turbanul Marelui Preot ca o lamă de aur de cca două degete lățime. Vezi și n. la 29:6; Syr. are „coroană” (la fel la 29:6).

28:38 „Să poarte Aron fărădelegea”: se presupune că, purtând „floarea”, Aron poate „face împăcare” pentru orice greșală săvârșită în cult.

28:41 „Să le plinești mâna” (ebr. *millē*, „a umple”): la originea expresiei stă probabil ideea de răsplătire oferită cuiva. Singura paralelă din OAA ce ar putea fi folosită pentru interpretarea expresiei biblice se întâlnește în textele akkadiene descoperite la Mari (cca 1700 î.H.): „umplerea mâinii” este folosită în context militar pentru a denumi distribuirea unei rații ca recompensă pentru desfășurarea unei activități. Textul biblic se referă la obiceiul de a „umple” mâna unui preot investit în funcție (= consacrat) cu părțile jertfei care se aduceau la altar (cf. și Lev 7:37; 8:27). Trebuie însă observat că sintagma apare și în contexte care nu presupun „umplerea” mâinii în context ritual: după ce leviții îi execută sumar pe israeliții dedați la idolatrie și dezmăț, Moise le spune: „Pliniți-vă astăzi mâinile pentru Domnul, căci fiecare a fost împotriva fiului său și împotriva fratelui său, ca El să vă dea astăzi binecuvântare” (Ex 32:29). Dacă paralela este validă, ea sugerează că, după consacrare, preotul este îndreptățit să primească o parte din darurile care sunt aduse la altar (Noth, 1967, 232).

28:42 „Pantaloni de în”: Syr. are „cingători de vison”. ♦ „ca să-și acopere goliciunea trupului”: în Antichitate o exigență

similară se aplica, în lumea romană, unui *flamen dialis* (preot al lui Iupiter): „Nu-și scoate tunica de dedesubt (*tunicam intimam*) decât în locuri acoperite, ca să nu fie gol sunt cerul liber, adică sub ochii lui Iupiter“ (Aulus Gellius, *Noaptea atice*, X.15.20, trad. D. Popescu, p. 256).

CAPITOLUL 29

29:6 „Coroana”: Martin Noth observă că îmbrăcămintea Marelui Preot conține câteva elemente de *regalia* a căror prezență sugerează că sacerdotul împrumută, fie și doar la nivel de înfățișare, ceva din prestigiul regal, probabil pe fondul dispariției instituției monarhice din Iuda. Cel mai vizibil simbol de această factură este coroana, pe care este fixată o „floare de aur“ (Ex 28:36), considerată de unii exegeți simbol al vieții, cu funcție apotropaică (Noth, 1967, 235–236).

29:9 „Pe Aron și pe fiii lui“ nu apare în LXX.

29:10 „Să-și rezeme mâinile”: vezi nota la Lev 1:4.

29:12 „Să iei din sânge”: sensul vărsării de sânge la jertfe nu este acela că omul și-ar da lui Dumnezeu sângele (prin substituție): Dumnezeu este cel care dă sângele (= viața) și deci viața îi aparține Lui (cf. de ex. Lev 17:11 „...sângele Eu vi l-am dat, pe altar, pentru izbăvirea vieții voastre”). ♦ „să-l pui cu degetul tău pe coarnele altarului”: vezi nota la 27:2. Syr. are „stropește coarnele altarului“ (posibilă armonizare cu 29:16.20.21; idem la 29:20).

29:13 „Să le pui să fumege pe altar”: Syr. are „să le sui pe altar“ (idem la 29:18. 25).

29:18 „Mireasmă plăcută”, ebr. *rēyah niḥōaḥ*, lit. „mireasmă liniștitoare”: expresie recurentă în legătură cu jertfele, mai ales în Levitic, reminiscență demitizată a reprezentărilor antropomorfe mesopotamiene despre zei; vezi și nota la Gen 8:21. LXX

are *osmē euōdías*, „miros de bună mireasmă“. Vg. are odor *sua-vissimus*.

29:22 „Berbec de plinire“: vezi nota la 28:41; cf. și Lev 8:22.

29:24 „Să le legeni ca dar de legănare“: LXX și Syr. au „să le pui deoparte ca punere deoparte“; la fel la v. 26. Nu se cunoaște exact ce înseamnă „legănarea“, ca rit diferit de „ridicare“. Se presupune că era vorba de o mișcare pe orizontală (respectiv, pe verticală), făcută de cel care aducea jertfa sau de preot.

29:27 „Pieptul legănării și pulpa ridicării“: Syr. are „pieptul punerii-deoparte și pulpa punerii-deoparte“. ♦ „cel care a fost legănat“: Syr. are „cel care a fost pus deoparte“.

29:33 „Nimeni altul“: ebr. *zār* (sau *zūr*) înseamnă „străin“, „din afară“, „neautorizat“, „profan“.

29:36 „Să-l aduci ca jertfă pentru păcat pe altar“: Syr. are „să stropești pe altar“. ♦ „Să-l sfințești“: vezi nota la 19:22.

29:37 „Preasfânt“: ebr. *qōdēš qōdāšim*, lit. „sfântul sfinților“, formă de superlativ.

29:39 „Pe înserat“: vezi nota la 12:6.

29:40 „Ca libație un sfert de hin de vin“: libația însoțește cel mai adesea arderea-de-tot (Num 15:5.7.10). Cantitatea de vin folosit este direct proporțională cu mărimea animalului: pentru un miel – un sfert de hin, pentru un berbec – o treime de hin, iar pentru un vițel – o jumătate de hin. Hinul este o unitate de capacitate pentru lichide a cărei mărime nu se cunoaște prea bine: între 3,89 l (JSB) și 7,5 l (TOB) se avansează tot felul de valori.

29:42 „Ca să grăiesc către tine acolo“: Syr. are „ca să grăiesc cu voi“.

29:43 „Mă voi întâlni“: LXX are „voi da rânduieli“.

29:45 „Voi locui“: LXX are „voi fi chemat“; aceeași diferență la v. 46.

CAPITOLUL 30

30:1-10 Textul continuă descrierea obiectelor din Cortul Sfânt, începută în Ex 25, dar întreruptă de detaliile despre Lăcaș (pânze, acoperitori, rame etc. — Ex 26), de descrierea altarului de aramă din curte (Ex 27), de prezentarea veșmintelor preoțești (Ex 28) și de consacrarea preoților (Ex 29). Este prezentat altarul poleit cu aur din Sfânta, pe care se ardea tămâie.

30:1 „Arderea tămâiei”: compoziția tămâiei speciale pentru cultul de la Lăcaș este prezentată abia în 30:34-38.

30:6 „În fața Acoperământului Împăcării care este peste mărturie” nu apare în LXX. În 26:35 se precizează că tot în această zonă se aflau masa pentru Pâinea Înfățișării (pe latura de miazănoapte) și sfeșnicul de aur (pe latura de miazăzi). Așadar, altarul tămâierii era flancat de cele două obiecte, el ocupând poziția centrală, având, din poziția celui care intră în Sfânta, masa în stânga și sfeșnicul în dreapta.

30:7-8 „Dimineată de dimineată, când pregătește candelile [...] și când așază Aron candelile pe înserat”: arderea tămâiei pe altar este legată de aprinderea candelilor din sfeșnic, dimineata și seara. În Ex 27:20-21 se preciza că preoții trebuie să orânduiască untdelemnul din candelile să ardă „de seara până dimineată”. Acesta este și timpul când se jertfesc cei doi miei zilnic (28:38-39).

30:10 „Să facă împăcare pe coarnele lui o dată pe an”: referire la ritualul Zilei Împăcării din Lev 16. ♦ „este preasfânt pentru Domnul”: această precizare nu apare în descrierea altarului de aramă din curte, destinat jertfelor sângeroase (Ex 27:1-8).

30:12 „Când vei face numărătoarea fiilor lui Israel”: lit. „când vei înălța capul fiilor lui Israel pentru numărătoare”, expresia se referă la apelul celor apți de luptă (cf. Num 1:3; 26:2), fiind folosită generic și pentru efectuarea unui recensământ (cf. Num

1:2.49; 4:2.22; 31:26.49). ♦ „ca să nu fie între ei vreo nenorocire”: așa cum avea să se întâmple în urma recensământului făcut de David (2Sam 24:10-15).

30:13 „Siclu”: vezi nota la Ex 21:11. LXX are „didrahmă”. ♦ „siclul sanctuarului” (ebr. *şeqel-haqqōdeş*). Unii traduc prin „siclul sfinţeniei” (Propp, 2008b, 358), deoarece *qōdeş* înseamnă şi „sfânt”, dar şi prin „siclul separat”, pentru că rădăcina QDŞ înseamnă „a deosebi, a separa” (Durham, 1987, 403). Expresia presupune existenţa a cel puţin trei sisteme diferite de greutate, unul pentru sanctuar, folosit pentru tranzacţiile Templului, altul pentru tranzacţiile comerciale obişnuite (numit „preţul negustorilor”, cf. Gen 23:16) şi cel folosit de casa regală (numit „sistemul regal” sau „piatra regală”, cf. 2Sam 14:26), însă relaţia exactă dintre cele trei este necunoscută. Aici valoarea berbecului trebuia calculată după sistemul sanctuarului. Potrivit Iez 45:12, care enumeră greutatea şi măsurile oficiale, un siclu de argint cântărea douăzeci de ghere, atât cât cântărea şi un siclu de la sanctuar (unde va între 11,4 şi 12,2 grame) (cf. Lev 27:3 şi nota, Lev 27:25, Num 3:47).

30:23-25 „Smirnă proaspătă”: smirna e răşina produsă de arbustul *commiphora myrrha*; în contact cu aerul se întăreşte destul de repede, devenind galben-roşiatică. ♦ „untdelemnul ungerii sfinte”: vezi şi nota la 27:20. Syr. are „să fie untdelemn de ungere şi sfinţenie”.

30:24 „Siclul sanctuarului”: vezi n. la 30:13 şi Lev 27:3.

30:35 „Dreasă cu sare”: LXX şi Vg. au „amestecată”. ♦ „dreasă cu sare, curată şi sfântă”: Syr. are „amestecuri curate spre sfinţenie”.

CAPITOLUL 31

31:2 „Bețalel”: meșterul Cortului Sfânt provenea din tribul lui Iuda. După 1Cron 2:19-20, Bețalel se trăgea din Caleb (totuși, acest Caleb fiul lui Hețron ar părea să fie diferit de Caleb/Che-lubai fiul lui Iefune, una dintre iscoadele trimise în Canaan: el și Iosua vor fi singurii din generația Exodului rămași în viață la intrarea în Țara Făgăduinței).

31:4 La sfârșitul versetului, LXX are în plus: „și din mătase viorie, purpurie și stacojie țesută, și din în răsucit”. ♦ „ca să întocmească lucruri cu meșteșug”: Syr. are „ca să învețe meșteșug”.

31:6 „Oholiav”: în ebraică ar putea însemna (în ciuda topicii neobișnuite) „tatăl cortului”, un nume probabil simbolic. Rolul său este secundar, pentru că apare doar ca asistent al lui Bețalel (35:34; 36:1-2; 38:23). Faptul că provine din tribul lui Dan ar putea avea legătură cu tradiții păstrate în sanctuarul din cetatea Dan, în nordul Israelului, unde preoții slujitori erau descendenți din Moise (Jud 18:30).

31:7-11 Ordinea obiectelor sfinte din Cort este mai riguroasă decât cea din Ex 25-30.

31:10 „(Veșmintele) de slujire”: ebr. *šēraq*, termen cu sens neclar; versiunile antice îl interpretează ca „folosit în cult” (LXX *leiturgikai*; Vg. *vestes... in ministerio*; Syr. „de slujire” *tešmeštā* – idem la 35:19, 39:1.41). Targumul explică tot prin „slujire” (aram. *šimmūšā*). Gesenius îi atribuie termenului sensul primar de „haină de zale” și, pornind de la supoziția că în contextul de față desemnează un material textil împletit cu andreele, care are un aspect asemănător zalelor, consideră că sintagma *biḡdēy haššēraq* denumește aici perdelele (și nu hainele) făcute dintr-un asemenea material. Echivalarea din LXX cu *stolai leitourgikai* („hainele slujirii”) presupune, în loc de *šrd*, o lectură *šrt* (*biḡdēy haššārēt*), influențată probabil și de 39:1.41, unde apare formula *biḡdēy*

(*haśś'ērād l'-šārēt baqqōdeš* („haine(le) de *ś'ērād* pentru a sluji în Sfânta“).

31:12-17 Pericopa s-ar împărți în două: în vv. 13-15 se adresează fiilor lui Israel la persoana a II-a plural și în vv. 16-17 se vorbește despre fiii lui Israel la persoana a III-a plural.

31:13 „Semn“, ebr. *'ōt*: cuvântul are o semnificație semantică bogată în Exod: „mărturie“ (3:12), „minune“ (4:8), „semn distinctiv“ (12:13) și „mărturie pentru aducere aminte“ (13:9). Aici are atât semnificația de „mărturie pentru aducere aminte“, cât și de „semn distinctiv“, ce le amintește israeliților de legământul lor special cu Dumnezeu și de popor ales al lui YHWH. ♦ „să păziți“: aici este folosit în legătură cu sabbatul verbul „a păzi“ (*šmr*), ca în Deut 5:12, și nu „a-și aduce aminte“ (*zkr*), ca în Ex 20:8. ♦ „semn între mine și voi“: sabbatul apare ca semn al legământului dintre Dumnezeu și fiii lui Israel (vezi și 31:17), tot așa cum curcubeul este semn al legământului dintre Dumnezeu și întreaga umanitate reprezentată de Noe (Gen 9:12), iar circumcizia este semn al legământului cu Avraham (Gen 17:11).

31:15 „Sabat preasfânt“, ebr. *šabbat šabbātōn*: Syr. are „sabat, [zi de] odihnă“.

31:17 „Cerurile și pământul“: Syr. are în plus „și mările și tot ceea ce este în ele“. ♦ „S-a odihnit“, ebr. *šābat*: sensul de bază al verbului este de „a înceta“ o activitate, suprapunându-se parțial cu sensul de „a se odihni“ al verbului din 20:11 (*nūaḥ*). ♦ „și-a tras sufletul“: ebr. *wayyinnāpaš*, lit. „a respirat“, de la substantivul „suflet“ (*nepeš*).

CAPITOLUL 32

32–34 Pasajul constituie un intermezzo narativ între instrucțiunile date de Dumnezeu pentru construirea sanctuarului și relatarea construirii efective. Episodul „vițelului de aur“ este o

reflecție asupra riscului de încălcare a Legământului din lipsă de încredere în Dumnezeu (după cum păcatul protopărinților a izvorât din neîncrederea în bunele intenții ale lui Dumnezeu față de om). Această primă încălcare este urmată de o refacere a relației grație mijlocirii lui Moise: un prim moment al lungului șir de încălcări din partea omului și iertări din partea lui Dumnezeu.

32:1 „Dumnezei care să meargă”: faptul că ebr. *'elōhīm* e acordat aici cu un verb la plural sugerează că poporul ar fi căzut în politeism; de fapt accentul nu cade pe o pluralitate de zei, ci mai degrabă pe nevoia de reprezentare: nemaiaivându-l pe Moise, care le asigura legătura cu Dumnezeu, ei se simțeau pierduți în pustietate; își doreau ceva palpabil de care să se agațe. Astfel, au încălcat porunca de a nu-și face „chip cioplit, nici vreo asemănare” a divinității (20:4); într-adevăr, riscul e mare de a trece de la „acesta reprezintă” la „acesta este” (cum se va și vedea la v. 4). În același timp, ar fi fost și o trecere de la un Dumnezeu liber și transcendent la unul familiar și manipulabil.

32:2 „Aron le-a spus”: în Ex. Rab. 37:2, Aron nu este prezentat ca părtaș la idolatria poporului, ci se spune că, prin propunerea turnării idolului, a încercat doar să câștige timp până la întoarcerea lui Moise de pe munte! ♦ „cerceii”: în LXX se vorbește doar de cerceii femeilor și fiicelor! Sunt aceleași podoabe de metal prețios donate și pentru Cortul Sfânt (cf. Ex 35:22). De altfel, *nezem* înseamnă „cercel” care poate fi atârnat de ureche (așa cum este explicit în cazul de față) sau de nas (cf. Gen 24:47).

32:4 „L-a făurit cu dalta”: ebr. *ḥeret*, puțin mai departe se spune că e „turnat” (ebr. *maṣṣekāh*); deci, cu dalta (sau mai exact cu un *stilus*, cf. Is 8:1) Aron a făcut mai degrabă mulajul de lut în care a fost turnat metalul. Propp presupune chiar că ar putea fi vorba de o imagine bidimensională, deci incizată cu dalta pe o plăcuță de aur (Propp, 2008b, *ad loc.*). LXX are „a topit și a

făurit...”, iar Syr. are „l-a făurit după asemănare”. ♦ „un vițel”, ebr. *‘ēḡel*. Este vorba de o reprezentare a vitalității (de altfel, în OAA există reprezentări ale taurului înțeles ca pedestal pentru o divinitate), dar se simte și o intenție ironic-peiorativă. Episodul trimite în același timp la făurirea celor doi „viței” de aur la Dan și la Betel în vremea lui Ieroboam I – cf. 1Rg 12:28-29, unde se repetă chiar și exclamația „Aceștia sunt dumnezeii tăi, Israele, care te-au scos din țara Egiptului”. ♦ „ei au spus”: LXX are „el a spus”, dând vina pe Aron; tot numai despre el se spune în v. 6 că s-a sculat și a adus jertfe. ♦ „Aceștia sunt dumnezeii tăi, Israele, care te-au scos din țara Egiptului”: e greu de crezut că atât de curând după marile evenimente ale Exodului israeliții ar fi socotit că acel chip *este* realmente Dumnezeu; vor fi presupus mai degrabă că e o reprezentare care va atrage prezența divină; dar se alunecă ușor în ontologizare! ♦ Syr. are „Acesta este dumnezeul tău, Israele, care te-a scos din țara Egiptului” (idem la v. 8).

32:5 „Sărbătoare pentru Domnul”: Aron încearcă să abată tendința politeistă a poporului, identificând vițelul cu un simbol al Domnului. Deși orice reprezentare a divinității era strict interzisă, Aron acceptă să renunțe la aniconism (interdicția imaginii), dar nu și la monoteism.

32:6 „S-au sculat să joace”: ebraica folosește un verb care are conotații sexuale, mai ales că este asociat cu băutura, sugerând ideea de orgie (Durham, 1987, 422; Cole, 1973, 226). În Gen 26:8 l-am tradus: „a se hârjoni”; Syr. are „să se veselească și să joace”.

32:7 „Coboară”: Syr. are în plus „pleacă de aici”. ♦ „s-a stricat”: LXX are „a călcat legea”.

32:9 Nu apare deloc în LXX. ♦ „tare de cerbice”: ca un animal care își ține gâtul țeapăn și nu vrea să și-l îndoiaie pentru a primi jugul. În Biblia ebraică expresia semnifică respingerea încăpățânată a voinței lui Dumnezeu.

32:11 „Moise a înduplecat fața Domnului”: o caracteristică esențială a misiunii lui Moise este de a fi mijlocitor între Dumnezeu și popor: transmite poporului cuvintele Domnului și se roagă pentru iertarea poporului ori de câte ori acesta se face vrednic de pedeapsă (de ex. Ex 32:32; Num 11:2; 14:13-19; 16:22. Vezi și nota la 18:19). LXX și Syr. au „Moise s-a rugat înaintea Domnului”. ♦ „de ce să se aprindă mânia ta, Doamne”: Syr. are „nu, Doamne, să nu se aprindă mânia ta”.

32:12 „Lasă deoparte răul [plănuir] împotriva poporului tău”: LXX are „fii îngăduitor față de răutatea poporului tău”.

32:14 „Domnul a lăsat deoparte”: lit. „i-a părut rău Domnului”.

32:16 „Săpat”, ebr. *ḥārūt*: termenul este *hapax legomenon* în Vechiul Testament și indică acțiunea specială a lui Dumnezeu în scrierea tablelor.

32:18 Primele două stihuri în Vg.: „Nu-i strigăt al unora ce îndeamnă la luptă, nici zarvă a unora ce împing la fugă”. ♦ „glas de cântări”: LXX are „glas al unora care s-au apucat de vin”, iar Syr. are „glas de păcat”.

32:19 „Horele”: Syr. are „chimvalele”.

32:20 „L-a ars în foc, l-a fărâmițat până s-a făcut pulbere”: referirea la ardere, fărâmițare și transformare în pulbere i-a determinat pe unii cercetători să creadă că vițelul fusese făcut din lemn și doar acoperit cu aur, deoarece aurul nu poate fi ars (de ex. Propp, 2008b, 558; Durham 1987, 431) și e prea moale pentru a fi măcinat în pulbere. Dar acești termeni descriu de fapt distrugerea totală. Expresia „făcut pulbere” ar putea fi împrumutată dintr-un vechi mit canaanit, în care zeița Anat, după ce îl distruge pe zeul Mot, îl arde, îl fărâmițează și îl face pulbere (Osborn, Hatton, 1999, 764); pentru „l-a fărâmițat”, Syr. are „l-a răzuit cu o pilă”.

32:22 „Tu cunoști poporul că este [pornit] spre rău”: LXX are „Tu știi pornirea acestui popor”.

32:23 „Fă-ne dumnezei...”: Aron îi repetă lui Moise cuvânt cu cuvânt ceea ce i-a zis poporul în v. 1.

32:25 „Poporul este fără frâu, căci Aron îl lăsase fără frâu, spre batjocura vrăjmașilor lor”: Syr. are „poporul a păcătuit, căci Aron i-a făcut să păcătuiască, ca să fie un nume spurcat la sfârșitul [zilelor] lor”.

32:26 „La poarta taberei”: Syr. are „la intrarea Cortului”.

32:29 „Pliniți-vă astăzi mâinile”, vezi nota la 28:41.

32:30 „Poate voi face împăcare pentru păcatele voastre”: Syr. are „poate va ierta păcatele voastre”.

32:31 „Vai! Poporul acesta a păcătuit”: Syr. are „Rogu-Te, Doamne, Dumnezeule! Cu adevărat a păcătuit poporul acesta”.

32:32 „Cartea ta pe care ai scris-o”: exista credința că la Dumnezeu se află o carte, un sul, un registru, în care erau scriși toți cei aleși (cf. Ps 139:16). Mai este numită și „cartea aducerii aminte” (Mal 3:16). În NT se vorbește, metaforic, și de „cartea vieții”, unde sunt „scriși” cei răscumpărați (Apoc 20:12, 21:27 etc., idee pregătită și de Ps 69:29).

32:33 „Pe cel care a păcătuit... îl voi șterge”: în opoziție cu mentalitatea mai veche a răspunderii colective, se afirmă responsabilitatea individuală (vezi și nota la 20:5 și 6).

32:34–33:17 Moise insistă ca Dumnezeu însuși să însoțească în continuare poporul. Domnul promite mai întâi un mesager („îngerul meu” 32:34), pentru că, dacă ar merge El însuși, încă-pățânarea poporului ar risca să-i stârnească urgia (33:3.5); Moise insistă în rugăciune (33:7-16), iar în final Domnul îi dă ascultare („lucrul acesta, pe care l-ai grăit, îl voi face” 33:17).

32:34 „Ziua cercetării”: vezi n. la 3:16.

32:35 „Pentru că făcuse vițelul pe care l-a făcut Aron”: Syr. are „pentru că au slujit vițelul pe care l-a făcut Aron”.

CAPITOLUL 33

33:1 „Pleacă”: lit. „Mergi, urcă”.

33:2 „Îi voi izgoni pe canaanit, pe amorit...”: Syr. are „îi va nimici pe canaaniti, pe amoriți...”.

33:3 „Spre pământul”: fraza nu are verb, pentru că forța verbului din v. 1 se resimte până aici. LXX adaugă spre claritate: „și te voi duce spre...”.

33:4 „Și nimeni nu și-a pus podoabele”: nu apare în LXX; în loc de „podoabe”, Syr. are „arme” (idem la vv. 5 și 6).

33:5 În LXX, Dumnezeu vorbește direct poporului („Domnul le-a zis fiilor lui Israel: Sunteți...”). ♦ „dă-ți jos podoabele, ca să știi...”: renunțarea la podoabe e văzută ca un semn de căință, la care Dumnezeu avea să răspundă. LXX are „scoateți-vă veșmintele de slavă și podoaba și-ți voi arăta...”.

33:7 „Căuta pe Domnul”: Syr. are „cerea [ceva] de la Domnul”.

33:11 „Prietenul”: ebr. *rēa'* poate însemna „seamăn”, „prieten”, „tovarăș”, „însoțitor”. LXX are *philos*, „prieten”.

33:12 „Te-am cunoscut pe nume”: expresia ebraică presupune o alegere specială și o relație personală, ca și grăirea directă, „față către față” din v. precedent. LXX are „te cunosc mai mult decât pe toți”. La fel la v. 17.

33:13 „Neamul acesta”: LXX are „neamul acesta mare”; în loc de „vezi că neamul acesta este poporul tău”, Syr. are „vezi că poporul acesta al tău este un popor mare”.

33:14 „Voi merge Eu însumi”: lit. „va merge fața Mea”. LXX are „Voi merge înaintea ta” (la fel la v. 15), iar Syr. are „înaintea Mea mergi”.

33:16 „Atunci”: Syr. are „aici”. ♦ „ne vom deosebi”: LXX și Vg. au „vom fi slăviți”.

33:20 „Nu vei putea să-mi vezi fața, căci omul nu poate să mă vadă și să trăiască...”: afirmația pare a fi în contradicție cu

cele spuse în v. 33:11 (cf. și 24:11). Tensiunea dintre sublinierea inaccesibilității lui Dumnezeu (în fața căruia până și serafimii își acoperă fețele – Is 6:2) și posibilitatea de a-i vedea fața (cf. și Gen 32:31 – Iacob la Iaboq), ba chiar îndemnul de a o căuta (de ex. „Despre tine-mi spune inima: «Caută fața lui!». Fața ta, Doamne, o caut...” Ps 27:8) încearcă să exprime misterul unui Dumnezeu care e transcendent în sine și în același timp îi oferă omului apropierea sa.

33:21 „Lângă mine”: lit. „cu mine”. Textul ebraic este mult mai misterios și-i lasă lui Dumnezeu posibilitatea de a nu fi circumscris de spațiu sau loc. Am optat totuși pentru redarea logică; Syr. are „în fața Mea”.

CAPITOLUL 34

34:1 După „precum cele dintâi”, LXX are în plus: „și urcă la mine pe munte”.

34:3 „În fața muntelui”: LXX are „lângă muntele”.

34:5 „A strigat”: subiectul nefiind precizat, se poate înțelege că Moise a strigat, dar și că Domnul însuși și-a proclamat numele.

34:6-7 Cuvintele lui Dumnezeu în LXX: „Domnul, Dumnezeul îndurător și milostiv, îndelung răbdător și mult milostiv și adevărat, cel ce păzește dreptatea și săvârșește milostivire față de mii și mii, care îndepărtează fărădelegile, și nedreptățile, și păcatele, dar nu-l va socoti curat pe cel vinovat, cel care aduce fărădelegile părinților peste copii și peste copiii copiilor, până la a treia și a patra generație.”

34:7 „Pentru mii”: Syr. are „pentru mii de generații/nea-muri” – armonizare cu traducerea formulei *'al šillēšīm w'-'al ribbē'im* („până la al treilea și al patrulea neam”) de la sfârșitul versetului. ♦ „fărădelegea și răzvrătirea și păcatul”: Syr. are

„păcatele și fărădelegile” — armonizare cu v. 9. ♦ „până la al treilea și al patrulea neam”: vezi notele la 20:5 și 20:6.

34:10-28 Pasajul reia pe scurt unele elemente din cap. 20-23.

34:11-16 Spre deosebire de pasajele în care nimicirea unor popoare păgâne din Țara Făgăduinței pare a fi poruncită de Domnul (de ex. Deut 7:2; Num 21:26; Ios 8:26), aici sunt specificate regulile de comportament menite să ferească poporul de căderea în idolatrie: distrugerea obiectelor de cult, evitarea căsătoriilor dintre evrei și neevrei etc.

34:11 „Voi izgoni”: Syr. are „voi nimici” (v. nota la 33:2). ♦ „Pe hivit”: LXX adaugă și „pe ghergheseu”.

34:13 „Așerele lor să le tai”: LXX adaugă „chipurile cioplite ale zeilor lor să le ardeți cu totul”; pentru „Așerele lor” Syr. are „spaimile lor” (v. notele la 8:22 și 12:12).

34:14 „Altui dumnezeu”: pentru a împiedica interpretarea eronată a secvenței ebr. *l'ēl 'aḥēr* (în procesul copierii, *reṣ* este uneori confundat cu *dalet*, ceea ce ar fi putut duce la apariția lecțiunii *'eḥad*, „unu”, în loc de *'aḥēr*, „altul”, „străin”), masoreții au folosit așa-numitul *reṣ rabbati* (un *reṣ* care este mai mare decât celelalte litere). ♦ „Gelos”: vezi nota la 20:5.

34:15 „Locuitorii țării”: lit. „locuitorul țării”. ♦ „legământ cu locuitorii țării”: LXX are: „legământ între cei așezați și cei de alt neam din țară”. ♦ „jertfa lor”: lit. „jertfa lui”. ♦ „se vor desfrâna ei după dumnezeii lor și vor jertfi dumnezeilor lor”: Syr. are „vor rățăci după spaimile lor și vor jertfi dumnezeilor lor” (v. nota la 12:12).

34:16 După „să iei neveste dintre ficele lor pentru fiii tăi” LXX adaugă: „și dintre ficele tale să dai pentru fiii lor”. ♦ „dumnezeii lor”: adică al ficelor locuitorilor țării.

34:18 „(Luna) Aviv”: ebr. *'āḇīḥ* înseamnă „spic nou”. LXX traduce numele lunii, „(luna) [grânelor] noi”. Vezi și notele la Ex 12:2 și 13:4.

34:19 „Întâiul-născut”: lit. „tot cel care deschide pânțelece”. Vezi nota la 13:2. ♦ „tot ce e întâi-născut de parte bărbătească dintre vitele tale, bou sau miel”: lit. „toată cireada ta (în ebraică masculin singular) să fie pomenită (ebr. *tizzākār*: la feminin singular, deci fără acord între subiect și predicat), bou sau miel care deschide [pânțelece]”. Text imposibil. S-a propus (HALOT) o altă citire a textului: în loc de *tizzākār*, „să fie pomenită”, să fie citit *hazzākār*, „de parte bărbătească”. De altfel, în manuscrise, litera *taw* poate fi adesea confundată cu litera *he*. Sugestia a fost urmată și de traducerea noastră. Targ. *Onqelos* și *Pseudo-Ionatan* au: „să sfințești ca parte bărbătească” (cf. Deut 15:19); Syr. are „tot întâiul-născut dintre dobitoacele voastre, dintre tauri și miei”.

34:20 „Întâiul-născut al măgarului” ... „întâiul-născut al fiilor tăi”: dacă pentru întâii-născuți ai animalelor textul ebraic folosește în vv. 19-20 termenul *peṭer*, în cazul întâilor-născuți ai oamenilor folosește termenul consacrat *b^ckōr*. ♦ „întâiul-născut al măgarului”: Syr. are „tot întâiul-născut al dobitoacelor”. ♦ „să-i frângi gâtul”: LXX are „să-i dai prețul”.

34:22 „Sărbătoarea Săptămânilor”: se referă la a doua din cele trei sărbători mari menționate în 23:14-17. Acolo este numită „sărbătoarea secerișului” (v. 16). ♦ „primelor roade din secerișul grâului”: se referă la prima recoltă de grâu, care se aduna la șapte săptămâni după recolta de orz. ♦ „Sărbătoarea Culesului”: a treia sărbătoare mare, menționată, de asemenea, la 23:16. ♦ „La trecerea anului”: LXX are „la mijlocul anului”.

34:23 „Să se arate în fața”: vezi nota la 23:17.

34:24 „Voi alunga”: Syr. are „voi nimici” (v. notele la 33:2; 34:11).

34:25 „Să nu aduci cu pâine dospită sângele...”: lit. „să nu înjunghii pe pâine dospită sângele...”.

34:26 Versetul acesta este identic cu cel din 23:19.

34:27 „Și cu Israel”: Syr. are „și cu întregul Israel”.

34:28 „Pe table”: Syr. are „pe table de piatră”.

34:29 „(Moise nu știa că) pielea feței lui strălucea”: Vg. are *cornuta esset facies sua*, „fața lui avea coarne/era încornorată” (ca și traducerea grecească a lui Aquila). Pentru că textul ebraic inițial nu avea vocale, probabil că Ieronim a interpretat ebr. *qāran*, „a străluci”, denominativ de la *qeren*, „emanație luminoasă” (cf. Hab 3:4), dar având sensul primar de „corn”, ca însemnând „a avea coarne” (cf. Ps 69:32). Așa se explică reprezentările medievale și renaștentiste în care Moise apare purtând coarne, cea mai celebră fiind sculptura lui Michelangelo din biserica San Pietro in Vincoli, din Roma.

34:30 „Toți fiii lui Israel”: Syr. are „întregul Israel” (v. nota la v. 27).

34:33 „Văl”: ebr. *masweh*, apare doar în pasajul din vv. 33–35, de aceea înțelesul exact rămâne incert. Contextul sugerează că ar fi fost un fel de acoperământ pentru față. Unii cercetători au sugerat că ar fi putut fi o mască, similară cu cea pe care o purtau preoții egipteni pentru a reprezenta „fața” zeului lor (Osborn, Hatton 1999, 819).

34:35 „Și Moise își puneă din nou vălul peste față, până ce intra să grăiască cu El”: Syr. traduce interpretativ – „Moise își îndepărta vălul de pe față atunci când intra să vorbească cu El”.

CAPITOLUL 35

35:1-3 Porunca respectării sabatului (35:1-3) deschide prezentarea Cortului Sfânt (cap. 35-40), pe când în cap. 25–31 ea o închide (31:12-17). Se formează astfel un chiasm, o structură în oglindă, accentul căzând pe importanța zilei de odihnă.

35:2 Versetul constituie un dublet al textului din Ex 31:15. ♦ „să se lucreze” (lit. „să se facă lucrare”): Syr. are „să faci lucrare”.

♦ „sabat preasfânt, sfânt pentru Domnul”: Syr. are „sabat, [zi de] odihnă, sfințenie pentru Domnul” (v. și nota la 31:15).

35:3 „Să nu aprindeți foc”: această precizare surprinde, de vreme ce în versetul anterior era oricum interzisă orice activitate. Ar putea să fie vorba de cea mai veche interdicție legată de sabbat.

35:4–40:33 Construirea efectivă a sanctuarului e relatată într-o formă foarte apropiată de pasajul 25:1–31:11, ce cuprinde instrucțiunile pe care Domnul i le dă lui Moise pentru aceasta. Repetarea arată că totul s-a săvârșit întocmai cum ceruse Domnul. Dar putem vedea în text și satisfacția meșterului în fața lucrării bine făcute!

35:3 La sfârșitul versetului, LXX are în plus: „Eu sunt Domnul!”

35:5 „Un dar”: Syr. are „punere-deoparte” / „un dar pus deoparte” (idem la v. 21 și la 36:3.6; v. nota la 29:27). ♦ „toți cei cu tragere de inimă”: Syr. are „fiecare bărbat care a cugetat în inima sa” (v. nota la 25:2).

35:6–9 Versete identice cu 25:4–7.

35:8 Versetul nu apare în LXX.

35:12–19 În LXX unele elemente sunt decalate sau lipsesc, iar numărătoarea versetelor variază.

35:12 „Chivotul”: LXX are: „Chivotul Mărturie”.

35:21 „Tot omul căruia i-a dat ghes inima și l-a îmboldit duhul”: Syr. are „tot bărbatul care a cugetat în inima sa și tot bărbatul care a cugetat în duhul său” (v. nota la 25:2).

35:22 „Au venit bărbații împreună cu femeile”: se subliniază rolul important jucat de femei în această situație: bijuteriile erau ale lor! LXX are „bărbații au adus din partea femeilor”. ♦ „oferea prinos de aur”: Syr. are „punea deoparte dar de aur” (idem la v. 24 pentru „aducea dar de argint și de aramă”; v. nota la 29:27).

35:25 „Toate femeile destoinice”: lit „înțelepte la inimă”: limbaj similar celui din 28:3, vezi nota.

35:28 „Untdelemn pentru luminător”: Syr. are „untdelemn pentru luminat” (v. nota la v. 14).

35:29 „Daruri de bună voie”: Syr. are „punere-deoparte”/„dar pus deoparte” (v. notele la 29:37, 35:5).

CAPITOLUL 36

36:6 „A poruncit Moise să dea de știre”: Syr. are „a poruncit Moise și au strigat pristavii”.

36:8b–40:33a În LXX ordinea lucrărilor este diferită față de TM: sanctuarul, a cărui realizare este descrisă în Ex 36:8–39:43, presupune existența unor grade de sfințenie care ating apogeul în „Sfânta Sfintelor” (ebr. *qōdeš hāqquadāšim*), locul în care Marele Preot poate intra doar o singură dată pe an pentru „a face împăcare” pentru păcatele poporului. Dacă sfințenia obiectelor nu comportă o dimensiune morală, conceptul capătă o coloratură etică foarte puternică în cazul oamenilor. Separarea de celelalte neamuri face din fiii lui Israel un popor special, care trebuie să trăiască după o etică mai înaltă, prezentată în așa-numitul Cod al Sfințeniei (Lev 17–26).

36:8-10 „Au făcut”... „a prins”: Trecerea de la plural la singular a verbelor se poate explica prin referirea la fiecare meșter în parte sau la cel care de la început a fost pus responsabil, Bețalel.

CAPITOLUL 37

37:29 „Meșteșug al lucrătorilor de miresme”: Syr. are „lucratură înmiresmată”.

CAPITOLUL 38

38:8 „Slujitoarelor care slujeau”: verbul folosit aici (ebr. *ṭāḇā'*) e diferit de cel obișnuit, desemnând slujirea la oaste! LXX are (38:26) „postitoarelor care postiseră”: se presupune o lectură *ḥaṭṭāmōt* în loc de *ḥaṭṭōḥ'ōt*; Vg. are „femeilor care vegheau (/petreceau noaptea?)”; Syr. are „femeilor care veneau să se roage” (e foarte probabil să fi avut un rol în această echivalare similitudinea formală dintre rădăcina ebraică *ṭḇ*, prezentă în termenii utilizați în formulă în textul masoretic – *ḥaṭṭōḥ'ōt* 'așer *ṭāḇ'ū* – și rădăcina *ṢLY* a verbului siriatic *ṣalli*, „a se ruga”, al cărui infinitiv este utilizat în Syr: *neššē d-ātyān la-m'ṣallāyū*).

38:24 „Aurul adus ca prinos”: Syr. are „aurul punerii-deoparte” (idem la v. 29 – „toată arama punerii-deoparte”; v. nota la 29:27). ♦ „Siclul sanctuarului”: vezi n. la 30:13 și Lev 27:3.

38:26 „*Beqa*”: unitate de măsură egală cu ½ șeqel, probabil 5,9 g.

38:28 „Le-a ferecat vârfurile și le-a prins”: Syr. are „(le-a făcut) ferecături pentru vârfuluri și le-a ferecat cu argint”.

CAPITOLUL 39

39:5 „Care este peste el”: lipsește în Syr.

39:28 „Legăturile scufiilor de vison”: Syr. are „slava scufiilor de vison”, cel mai probabil pe baza sensurilor de „împodobire”, „splendoare”, „slavă” asociate rădăcinii *P'R* a termenului *p'ēr* („podoabă”, „turban”, „legătură”).

CAPITOLUL 40

40:15 „Pe tatăl lor”: Syr. are „pe Aron, fratele tău”.

40:17 „În luna întâi a anului al doilea, în ziua întâi a lunii”: LXX adaugă „de când ieșiseră ei din Egipt”, iar Syr. adaugă „duminică”!

40:19 „Învelitoarea Cortului”: Syr. are „învelitoarea de piei”.

40:34-38 După încheierea lucrărilor la sanctuar, Domnul își manifestă prezența, „umplându-l”: „Slava” (ebr. *kābōd*) desemnează manifestarea, epifania prezenței lui Dumnezeu, binefăcătoare și glorioasă. Ea domnește în mijlocul poporului de pe Acoperământul Chivotului, „șade pe heruvimii” ce-l străjuiesc (Ps 80:3; 99:1). Mai târziu, când templul construit de Solomon va lua locul Cortului, ea îl va umple și pe acesta, luându-l în stăpânire (1Rg 8:10-12), dar îl va și părăsi când va veni vremea exilului babilonian, în semn de nemulțumire față de infidelitatea poporului (Iez 11:22-23). Dar acest fapt arată mai ales că Prezența divină nu este legată neapărat de un anume loc: profetul vede cum Slava pleacă din Templu, dar nu-și părăsește poporul aflat în exil, și urmează să se întoarcă în Țară împreună cu acesta (Iez 43:2 și urm.; 48:35).

40:36-37 „Se porneau”: vezi nota la 12:37.

LEVITICUS

INTRODUCERE LA LEVITIC

Cartea Leviticului se numește în ebraică *Wayyiqra'*, „Și a chemat“, după primele cuvinte cu care începe în original. În Septuaginta este intitulată *Leuitikón*, ceea ce ar însemna „(rânduiala) levitică“, denumire atestată și în Cartea Jubileelor (fragmentul C 64), și la Filon din Alexandria. În Mișna se numește „Legea preoților“ (*M. Meghilla* 3:5). Deși numele actual al cărții ar putea sugera că leviții sunt menționați încă din primele capitole, ei nu sunt pomeniți decât spre finalul cărții, în Lev 25:32-33.

Forma actuală a textului sugerează că Leviticul a fost revelat de Dumnezeu în decursul unei singure luni: Cortul sfânt este ridicat în prima zi a primei luni a anului al doilea după exod (Ex 40:17), iar cartea Numerilor începe în prima zi a lunii a doua, în al doilea an după exod (Num 1:1).

În perioada tanaimilor¹ (primele două secole d.H.), Leviticul constituia cartea de căpătâi a copiilor care își începeau educația în școlile iudaice, fiind memorată integral. În midrașul *Leviticus Rabbah* (sec. IV–V) se explică această alegere prin faptul că Leviticul începe cu prezentarea jertfelor, iar copiii, fiind curați

1. Apelativul de *tanaimi* (sg. *tanna*) îi denumește pe rabinii care au transmis și interpretat Legea orală. Tot lor li se datorează punerea în scris a următoarelor corpusuri de texte: *Mișna* (sistematizată de *Iehuda ha-Nassi*), *Tosefta* și *Midraș Halakha*.

sufletește, sunt cititorii cei mai potriviți pentru o astfel de carte. Rolul acesta educativ al Leviticului se perpetuează și în iudaismul de mai târziu, după cum dă mărturie midrașul *Sifra Leviticus*.

Multe tratate din Mișna sunt dedicate unor subiecte din cartea Leviticului. De reținut însă opinia lui Neusner, care consideră că Mișna (sfârșitul sec. II d.H.) se raportează selectiv la Levitic, ca și la Tora în general, formulându-și propria ierarhizare a valorilor iudaice. În sec. III d.H., *Sifra* (midrașul halahic la Levitic) reacționează la hiatusul creat între Scriptură și Mișna, oferind principii exegetice care să păstreze legătura dintre cele două corpusuri. În fine, *Leviticus Rabbah* (midrașul haggadic din sec. 4-5), reinterpretează Leviticul ca mijloc de izbăvire a lui Israel prin morală, și mai puțin prin cult (vezi discuția la Harrington, 2003, 383-384).

Deși între creștini cartea Leviticului nu s-a bucurat de aceeași popularitate pe care au avut-o alte secțiuni ale Torei (de ex. Geneza și Exodul), nu trebuie uitat că Leviticul este sursa Regulii de Aur la care fac trimitere Isus Hristos (citat ca atare de cele trei evanghelii sinoptice), apostolul Pavel (Rom. 13:9; Gal 5:14) și Iacob (2:8): „Să-l iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși” (Lev 19:18). Tot din Levitic citează Isus atunci când le reamintește contemporanilor despre interdicția de a jura (Lev 19:12, citat în Mt 5:33). Din Evanghelia după Luca (2:4) știm că Maria, mama lui Isus, a respectat rânduiala levitică privitoare la purificarea de după naștere, aducând ca jertfă doi porumbei (Lev 12:8; cf. 5:11), atunci când Isus e înfățișat la Templu.

Într-o etapă ulterioară, înțelegerea creștină privitoare la Levitic s-a nuanțat substanțial. Decisivă, în această privință, a fost contribuția teologică a apostolului Pavel care, în cea mai complexă și sofisticată dintre epistolele sale, pune în antiteză „dreptatea din lege” și „dreptatea din credință” (Rom 10:5-6). În viziunea Apostolului, „dreptatea din lege”, pe care o susțin cu

mult zel coreligionarii săi iudei, are la bază principiul din Levitic 18:5: „Să păziți legiuirile mele și hotărârile mele, căci, înfăptuindu-le, omul va fi viu“. Fiindcă însă Legea, cu multiplele ei porunci, legiuri și cerințe, devine nu doar imposibil de împlinit în mod desăvârșit, ci și un instrument aducător de judecată, condamnare și moarte, spune Pavel, singura „dreptate“ care îl poate înfățișa pe om viu înaintea lui Dumnezeu rămâne „dreptatea din credință“. Dialectica de mai sus a jucat un rol important în forjarea unei identități creștine distincte de cea iudaică. Întrucât Legea îl are ca *télos* (punct terminus) pe Hristos, diversele jertfe descrise în Levitic (și în celelalte cărți ale Torei) și-au pierdut relevanța în context creștin.

O altă contribuție importantă, înrudită teologic cu cea a Apostolului Pavel, i se datorează autorului Epistolei către Evrei. Potrivit acestei cărți, Mântuitorul Hristos, în calitate de Mare Preot desăvârșit, are o preoție superioară celei levitice, iar jertfa sa unică de pe Golgota este singura care are puterea de a-l mântui pe om.

Deși sistemul complex de jertfe din Levitic nu mai este de actualitate, citirea Leviticului rămâne importantă pentru creștin fiindcă îl ajută să înțeleagă atât lumea religioasă în care a trăit Isus, cât și conceptele de care s-a folosit el pentru a-și formula mesajul. În plus, dincolo de prescripțiile complicate și adesea caduce, cartea Leviticului vehiculează și adevăruri veșnice, care țin de relația omului cu Dumnezeu.

REDACTAREA CĂRȚII

În prezent, opinia academică majoritară este că în cartea Leviticului s-ar întâlni două mari compoziții a căror formă finală e databilă în perioada persă (sec. VI–IV î.H.): cap. 1–16 (Codul

Preoțesc/Sacerdotal, prescurtat P, de la germ. *Priesterschrift*) și cap. 17–26 (Codul/Legea Sfințeniei, prescurtat H, de la germ. *Heiligkeitsetz*). În privința raportului dintre P și H, opinia majoritară este că H îi urmează cronologic lui P.

Această redactare postexilică adună însă, într-o formă coerentă, elemente de origini diferite, unele foarte vechi: diverse obiceiuri sau rânduieli consemnate în Levitic nu se explică decât în cadrul vieții din pustiu. De aceea, unii cercetători evrei, începând cu Y. Kaufmann (1960), datează compozițiile P și H în perioada monarhiei: P ar fi eventual încadrabil în intervalul cuprins între domnia lui Solomon și urcarea pe tron a lui Ahaz (743), iar H în perioada 743–701, reflectat fiind și în reforma regelui Iezechia (Knohl, 1995, 209, 221); după Knohl, H ar fi chiar rodul unei adevărate școli – „Școala sfințeniei“.

CONȚINUT

În cadrul Torei, cartea Leviticului ocupă, fizic, un loc central. Levitic 8:8 reprezintă jumătatea versetelor din Tora, litera *waw* din cuvântul *gāḥōn* (Lev 11:42) marchează jumătatea literelor din Tora, iar 10:16 – jumătatea Torei după numărul de cuvinte.

Leviticul se află într-o strânsă legătură cu cartea Exodului. După ce în Exod 35–40 este ridicat Cortul Întâlnirii, Leviticul începe cu precizarea că Domnul i-a vorbit lui Moise chiar de acolo. Domnul i se adresează lui Moise din Cortul Întâlnirii și îi dă instrucțiuni atât pentru laici, „fiii lui Israel“ (1–5), cât și pentru preoți (6–7) cu privire la aducerea jertfelor.

La cuvântul Domnului, Moise îi consacră pe Aron și pe fiii acestuia ca preoți și le spune cum să aducă jertfe (8–10). Totuși, dintre fiii lui Aron, Nadav și Avihu aduc „foc străin“ în cădelnițe și sunt de aceea uciși de Domnul prin foc (10:1-7).

Urmează legi despre puritate (11–15) adresate de Domnul lui Moise și Aron: împărțirea animalelor în curate și necurate, purificarea lăuzei, modul în care preoții trebuie să decidă asupra curățirii „leprei” de pe oameni, dar și de pe haine și de pe case, atunci când vor ajunge în Canaan, precum și ieșirea din starea de impuritate rituală asociată cu sfera sexualității.

După moartea celor doi fii ai lui Aron, Moise primește de la Domnul porunci pentru rânduiala Zilei împăcării (= a iertării/ispășirii¹), singura dată când Aron putea intra în Sfânta Sfintelor, iar ceremoniile aveau ca scop refacerea relației dintre Dumnezeu și popor, relație deteriorată prin păcatele acestuia (Lev 16).

Domnul îi grăiește apoi lui Moise și îl îndeamnă să le transmită lui Aron și fiilor lui Israel toate poruncile ce țin de păstrarea sfințeniei (17–26): locul jertfirii, interdicția consumului de sânge, oprirea de la destrăbălările sexuale ale canaanitilor, modul în care trebuie să se comporte laicii, situații în care trebuie aplicată excluderea din rândul poporului, modul în care trebuie să se comporte preoții, rânduiala calendarului și alte legi cultice. La porunca Domnului, un blasfemiator al cărui tată era egiptean este ucis cu pietre de întreaga comunitate. Domnul îi grăiește

1. De la rădăcina KPR, „a acoperi”, verbul ebr. la forma *piel* (intensivă), *kipper*, are sensul original de „a oferi un dar cuiva pentru a restabili relația”; de aici, în cult, se referă la ideea restabilirii (printr-un rit, printr-o jertfă) a legăturii cu Dumnezeu, întreruptă prin păcatul omului. În textele mesopotamiene, rădăcina KPR este folosită pentru a desemna curățirea sau purificarea templelor (JSB, 2014, 201). LXX are *hiláskomai*, „a îmblânzi”, „a face binevoitor”, „a împăca”; aceleași sensuri le are și lat. *propitiare* din Vg. Găsirea unui echivalent unic pentru acest termen complex pune probleme și în alte limbi moderne. În românește apare tradus prin „a curăți”, „a ierta”, „a șterge”, dar poate cel mai adesea „a ispăși”; acest termen ajunge însă, ca și în alte limbi, să capete sensul de „a îndura pedeapsă/chin”, „a plăti un preț prin suferință”, care subliniază doar strădania omului și nu face să reiasă îndeajuns nota cea mai importantă: realizarea împăcării, redobândirea bunăvoinței divine.

lui Moise de pe muntele Sinai, poruncindu-i cum trebuie să țină fiii lui Israel anul sabatic și anul jubiliar, când toate proprietățile înstrăinate se întorceau la proprietarii inițiali. Domnul enumeră binecuvântările pentru respectarea legilor, dar și blestemele pentru încălcarea lor. În sfârșit (27), Domnul îi dă lui Moise rânduiala privitoare la cele consacrate Domnului și la răscumpărarea lor.

Legea sau Codul sfințeniei (Lev 17–26) prezintă o anumită coerență internă, semănând cu alte coduri de legi din Pentateuh, în special cu cel din Deuteronom (12–26; 27–28). Legea sfințeniei începe cu precizarea spațiului pentru aducerea jertfelor (Lev 17; cf. Deut 12): în Levitic, sângele oricărui animal tăiat trebuie adus neapărat la Cortul Sfânt, căci altfel devine imputabil omului care a tăiat animalul; deci orice tăiere devine jertfă. Ulterior, în Deuteronom 12, în perspectiva sedentarizării poporului și a centralizării cultului, jertfele sunt aduse „la locul ales de Domnul”, însă pentru consumul de carne pot fi tăiate animale oriunde, inclusiv unele ca gazela și căprioara, adică într-un mod profan (dovadă că din carnea lor puteau mânca și cei necurați, lucru interzis în cazul jertfelor). Legea sfințeniei se încheie cu binecuvântări și blesteme (Lev 26), la fel ca secțiunea legislativă din Deuteronom (27–28). Coerența Legii sfințeniei mai este asigurată și de repetarea formulei „Fiți sfinți, pentru că Eu, Domnul, sunt sfânt” cu precădere în această parte (Lev 19:2; 20:7.26; 21:6; dar cf. și 11:44-45).

TRADIȚIILE TEXTUALE ALE LEVITICULUI

În peșterile din jurul Mării Moarte au fost descoperite paisprezece manuscrise biblice din cartea Leviticului scrise în limba ebraică sau paleoebraică. Numărul lor mare demonstrează

importanța Leviticului pentru comunitatea israelită din perioada premergătoare iudaismului. Douăsprezece manuscrise au fost descoperite în cinci din cele unsprezece peșteri din apropiere de Wadi Qumran¹, în timp ce alte două au fost descoperite în ruinele cetății Masada². Din cele 27 de capitole ale Leviticului, doar capitolul 12 nu a supraviețuit în nici unul dintre manuscrisele descoperite. Deși majoritatea lor prezintă diferențe față de tradiția textuală ebraică târzie, se poate spune totuși că prezentul text al cărții reflectă exact tradiția care precedă comunitatea de la Qumran. Alte trei manuscrise nu prezintă diferențe textuale față de TM. 6QpaleoLev conține numai paisprezece cuvinte din Levitic. MasLev^a și MasLev^b de la Masada sunt mai extinse în ceea ce privește conținutul și reflectă stabilirea unui text în ultimii ani ai primului secol d.H., care a fost reprodus exact în manuscrisele masoretice din secolele X și XI d.H.

1Q3 conține 24 de fragmente cu părți din Levitic cap. 11–23, dar și cu părți din Numeri. Textul este identic cu TM, cu mici variații ortografice. 2Q5, în fapt un singur fragment, conține părți din 11:22–29, cu textul diferit de TM, dar mai apropiat de Pentateuhul Samaritean și LXX. Textele din peștera a patra³ prezintă texte cu vechimi și scrieri foarte variate. Astfel, 4Q23 datează din sec. II î.H., fiind cel mai vechi, iar 11Q2 datează din anul 50 d.H. 4Q26b are numele lui Dumnezeu scris în paleoebraică. 4Q17 este unul dintre puținele cazuri când un sul conține mai multe cărți din Pentateuh (Exod și Levitic). 6Q2 conține un singur fragment, Lev 13:12–13, scris în paleoebraică. 11Q1 este

1. Unul în peștera 1: 1Q3 (1QpaleoLev), unul în peștera 2: 2Q5 (2QpaleoLev), șapte în peștera 4: 4Q17 (4QExod-Lev^f), 4Q23 (4QLev-Num^a), 4Q24 (4QLev^b), 4Q25 (4QLev^c), 4Q26 (4QLev^d), 4Q26a (4QLev^e), 4Q26b (4QLev^g), unul în peștera 6: 6Q2 (6QpaleoLev) și două în peștera 11: 11Q1 (11QpaleoLev^a), 11Q2 (11QLev^b).

2. Mas1a (MasLev^a), Mas1b (MasLev^b).

3. 4Q17, 4Q23, 4Q24, 4Q25, 4Q26, 4Q26a, 4Q26b.

și el scris în paleiebraică și conține ultima parte a sulului din Levitic. Este cel mai lung sul descoperit la Qumran scris în paleoebraică și conține numeroase lecțiuni proprii, diferite de toate tradițiile textuale ale cărții. Scribii au ales deliberat un alfabet care nu mai era folosit în mod curent, pentru a da manuscrisului prestigiul antichității. 11Q1 datează din prima jumătate a sec. I d.H., are la final o coloană liberă și spațiu pentru fixarea mânerului (Flint, 2003).

Primul text descoperit la Masada (Masla) aparține jumătății a doua a secolului I î.H. și este identic cu TM al Lev. 4:3-9. Mas1b conține 45 de fragmente și este scris la mijlocul secolului I d.H., fiind identic cu TM al Lev. 8:31-11:40.

În 2004, un alt fragment al Leviticului a fost descoperit în Nahal Arugot, iar în 2015 s-a reușit citirea unui alt mic fragment din sec. III-IV, descoperit în 1970 în sinagoga din En-Ghedi (Segal *et al.*, 2016).

În ceea ce privește mărturia codicelor, textul Leviticului a supraviețuit în codicele din Leningrad B19A (1008 d.H.), în Pentateuhul din Damasc (sec. IX-X d.H.), în Codicele oriental 4445 (850 sau 950 d.H.) și în Codicii din Erfurt (Codices Erfurtenses – sec. XI-XIV d.H.).¹

TEOLOGIA CĂRȚII LEVITICULUI

În cultura contemporană, în care ritualul liturgic în general, și cu atât mai mult jertfa de animale, sunt considerate anacronice, conținutul cărții Leviticului riscă să nu mai prezinte vreun interes religios. Și totuși, întreg ansamblul de rituri și de sărbă-

1. Esther Eshel, „Book of Leviticus”, în Lawrence H. Schiffman, James C. VanderKam (eds), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, vol. 1, pp. 488-493.

tori descrise în această carte folosește concepte importante care îl privesc și pe omul contemporan: păcat, puritate, jertfă, ispășire, viață etc. În acest sens, se poate spune că în spatele gesturilor liturgice și al ritualurilor descrise se află o adevărată concepție teologică. Conceptul-cheie al acestei viziuni teologice este fără nici o îndoială cel de *sfințenie*¹. Aceasta e proclamată înainte de toate cu referire la Dumnezeu, dar și la spațiu, timp, fapte, obiecte și, bineînțeles, la ființele umane.

În viziunea autorilor acestor texte, noțiunea de sfințenie poate avea atât un sens ritual, cât și unul moral. Acest dublu sens este crucial în înțelegerea teologiei Leviticului în totalitatea sa. Este importantă în Levitic relația dintre categoriile „sfânt–profan”, respectiv „curat–necurat”. Ele sunt diferite, dar interdependente. Un individ sau un lucru poate fi simultan sfânt și curat, profan și curat, profan și necurat; însă nu poate fi simultan sfânt și necurat.

În *Legea purității* (cap. 11–15), rădăcina ebraică QDȘ (care exprimă „ceea ce este sfânt”) nu este folosită decât în trei pasaje: 11:44–45; 12:4; 14:13. În acestea, „ceea ce este sfânt” este în opoziție cu „ceea ce este necurat/întinat”. În vreme ce sensul ultimelor două referințe este strict ritual, sensul celei dintâi se înscrie într-un orizont mult mai larg, neîntâlnit ca atare în *Legea purității* (cap. 11–15), dar esențial în *Codul sfințeniei* (cap. 17–26).

Particularitatea *Codului sfințeniei* constă în aceea că puritatea rituală se împletește cu corectitudinea morală. Astfel de împletiri se regăsesc în legile și interdicțiile referitoare la relațiile sexuale (18:6–23; 20:10–14), la consultările ghicitorilor și necromanților (19:31; 20:6) și la jertfele aduse lui Moloh (18:21; 20:3–5).

1. Din 842 de ocurențe veterotestamentare ale termenului „sfânt” (ebr. *qāḏōš*), cele mai multe (152) se găsesc în cartea Leviticului, urmată de Exod (105) (TDOT, 12, 527).

De notat este faptul că în această secțiune sfințenia nu este considerată ca limitată la sanctuar sau la preoțime, ci ea cuprinde întreg poporul. Cel care sfințește este Dumnezeu (20:8; 21:15.23; 22:9.16.32), care le cere tuturor israeliților să fie sfinți (19:2; 20:7.26; 21:6; cf. 11:44-45). Fiecare membru al comunității are datoria de a spori sfințenia și de a reduce necurăția. Impuritatea pentru care nu se săvârșește ritualul de purificare exercită, de la un punct încolo, o influență negativă asupra sanctuarului. De aceea, în Ziua Împăcării se aduce jertfa specifică (vezi cap. 16) pentru repurificarea sanctuarului, dar și pentru iertarea păcatelor fiilor lui Israel (16:16.21-22). Ea se săvârșește cu ajutorul sângelui, pentru că acesta reprezintă viața și, ca atare, constituie un antidot ce anulează efectele aducătoare de moarte ale impurității (Luciani, 2005, 47).

În Levitic 22:32-33, sfințenia este asociată cu experiența ieșirii din Egipt: „Să nu necinstiți numele sfințeniei Mele; și voi fi sfințit în mijlocul fiilor lui Israel: Eu sunt Domnul, care vă sfințesc, cel care v-a scos din țara Egiptului ca să vă fie Dumnezeu: Eu sunt Domnul.” Într-un astfel de enunț care combină tema eliberării cu tema sfințirii, ieșirea din Egipt este echivalentă cu sfințirea lui Israel.

Sfințirea poporului presupune, în consecință, *separarea* de celelalte popoare. În Levitic 11:44-45 se spune: „Eu sunt Domnul, Dumnezeul vostru; sfințiți-vă și fiți sfinți, căci sfânt sunt Eu, și să nu vă întinați pe voi înșivă cu nici o vietate care mișună, care se târâște pe pământ. Căci Eu sunt Domnul care v-a scos din țara Egiptului, ca să vă fiu Dumnezeu; fiți sfinți, căci sfânt sunt Eu.” În Levitic 20:24-26 sfințenia atrage în mod explicit separarea de celelalte popoare: „Eu sunt Domnul, Dumnezeul vostru, care v-am despărțit pe voi de [celelalte] popoare. Așadar să despărțiți și voi între dobitoace curate și necurate, și între păsări necurate și curate, și să nu vă spurcați pe voi înșivă cu

dobitoace, și cu păsări, și cu toate cele care se târăsc pe pământ pe care le-am deosebit pentru voi ca necurate. Și să-mi fiți mie sfinți, căci sfânt sunt Eu, Domnul, și v-am despărțit pe voi de [celelalte] popoare, ca să fiți ai mei.”

Aceste două pasaje sugerează faptul că, pentru *Codul sfințeniei*, cele două trăsături caracteristice ale poporului sunt: *sfințenia* și *separarea*. Altfel spus, Israel a fost *sfințit* de Dumnezeu și, prin urmare, nu poate să se comporte ca neamurile de care a fost *despărțit*: „[Fapte] ca faptele țării Egiptului, în care ați locuit, să nu faceți, nici [fapte] ca faptele țării Canaanului, în care vă duc Eu pe voi, să nu faceți, și în legiuirile lor să nu umblați. Hotărârile mele să le înfăptuiți și legiuirile mele să le păziți, umblând în ele: Eu sunt Domnul, Dumnezeul vostru” (Lev 18:3-4).

Potrivit teologiei sacerdotale, riturile săvârșite la Templu au menirea să-l facă pe Israel să fie *sfânt* și nu doar *pur* (în sensul tehnic al purității rituale). Ceea ce caracterizează puritatea despre care se vorbește în *Codul sfințeniei* este dimensiunea ei morală. Pentru a o obține nu este suficientă împlinirea riturilor, ci se cere și dobândirea „circumciziei inimii” (García López, 1999, 51–68). În plus, sfințenia cere menținerea clară și distinctă a categoriilor creației (Douglas, 1971, *passim*). Să nu uităm că ordinea este centrală în scrierile sacerdotale (Gorman Jr., 1990). În spatele concepțiilor despre sfințenie și puritate, proprii scrierilor sacerdotale, se află o filozofie a universului prezentată, e drept, sub o formă arhaică; ordinea cultică și sistemul social sunt de fapt o reflectare a ordinii cosmice (Douglas, 1993/1994, 109–130; Douglas, 2004).¹

1. Potrivit lui E. Firmage (1999, 97–114), Gen 1:1–2.4 are drept autor pe unul dintre membrii *Școlii sfințeniei*, care vrea să pună bazele *Codului sfințeniei*, declarând că omul este imaginea lui Dumnezeu și, prin urmare, e capabil să ajungă să fie sfânt. Relatarea creației pregătește terenul pentru pasajul central al *Codului sfințeniei*, legea „dietetică” din Levitic 11.

Jertfele și ofrandele se situează și ele în acest cadru. Printre obiectivele vizate de diferitele rituri ale Leviticului, se distinge dorința de a controla și de a opri stihiiile care amenință viața și ordinea stabilită. Ofrandele și jertfele rituale au menirea de a frâna forțele ostile și de a atrage forțele benefice. Dumnezeu, care apare ca autorul cuvintelor și riturilor Leviticului, este Dumnezeul sfânt și sfințitor. Celebrările cultice se realizează în cinstea sa; de El depind, în definitiv, viața, ordinea și mântuirea. Și, de vreme ce sfințenia divină se manifestă cu precădere în cult, desfășurarea acestuia este descrisă cu minuțiozitate, pentru ca nu cumva întâlnirea cu Dumnezeu să fie compromisă de vreo eroare rituală. Chiar dacă pe parcurs amănuntele puteau să varieze, ele pun în valoare exprimarea comunitară a credinței folosind gestul concret. În final, ele realizează împăcarea și comuniunea poporului sfânt cu Dumnezeul cel sfânt. Mai presus de toate este importantă însă motivația oferită pentru evitarea păcatului: sfințenia lui Dumnezeu, pe care omul trebuie să o reflecte.

În concluzie, chiar dacă la o primă lectură Leviticul pare o carte mai degrabă tehnică, nu trebuie uitate valorile pe care el le scoate în evidență: vorbește despre Dumnezeu care vrea să fie mereu prezent în mijlocul poporului său și care îi dă omului posibilitatea de a-l întâlni (cap. 1-4; 27); un Dumnezeu iertător (cap. 4-5; 16), credincios Legământului său și care îi oferă omului mijlocul de a se întoarce la El (cap. 4-5; 26:40-45); un Dumnezeu plin de îndurare față de cei mici și săraci (4:11-13; 12:1-8; 19:9-18; 23:9-22 etc.); un Dumnezeu sfânt care îl cheamă pe om să se împărtășească din sfințenia sa cu toată ființa și cu toată existența lui (cap. 18-22) (Luciani, 2005, 57).

S-a putut afirma astfel, pe bună dreptate, că „modul cel mai bun și mai corect de a înțelege Leviticul ar fi acela de a vedea în el o carte a vieții, orânduită în întregime spre viață, o culegere

de prescripții pentru cel ce dorește să trăiască, manifestarea unei tensiuni spre viață și spre Dumnezeuul vieții (ceea ce trezește imediat apropieri cu Noul Testament: însă întreaga Biblie e axată pe această temă)" (Auzou, 1953, 314).

Despre principalele elemente constitutive ale teologiei Leviticului vezi și capitolul introductiv *Elemente de teologie a Legământului* (p. 23).

LEVITICUL

1¹Și l-a chemat Domnul pe Moise și a grăit către el din Cortul Întâlnirii, zicând: ²„Grăiește către fiii lui Israel și spune-le: «Când cineva dintre voi înfățișează ofrandă Domnului, să înfățișați ofranda voastră din dobitoace – din cireadă și din turmă.

³Dacă ofranda sa este ardere-de-tot din cireadă, [dobitoc] de parte bărbătească fără meteahnă să înfățișeze; la intrarea Cortului Întâlnirii să o înfățișeze, spre buna ei primire în fața Domnului. ⁴Și să-și rezeme mâna pe capul arderii-de-tot și-i va fi bine primită ca să facă împăcare pentru el. ⁵Și să înjunghie vițelul în fața Domnului, iar fiii lui Aron, preoții, să înfățișeze sângele, și să împrăștie sângele de jur împrejurul altarului care este la intrarea Cortului Întâlnirii. ⁶Și să jupoaie [animalul pentru] arderea-de-tot și să îl taie în bucăți. ⁷Și fiii lui Aron, preotul, să pună foc pe altar și să așeze lemne pe foc. ⁸Și fiii lui Aron, preoții, să așeze bucățile, capul și seul peste lemnele care sunt pe focul de pe altar. ⁹Iar măruntaiele și picioarele lui să le spele cu apă, și preotul să le fumege pe toate la altar, ca ardere-de-tot, jertfă-mistuită-în-foc, mireasmă plăcută Domnului.

¹⁰Iar dacă din turmă este ofranda sa, dintre miei sau dintre iezi, pentru ardere-de-tot, parte bărbătească fără meteahnă să înfățișeze. ¹¹Și să o înjunghie în partea dinspre miazănoapte a altarului, în fața Domnului, iar fiii lui Aron, preoții, să-i împrăștie

sângele de jur împrejurul altarului. ¹²Și să o taie în bucăți, [cu tot cu] capul și seul, și să le așeze preotul pe lemnele care sunt pe focul de pe altar. ¹³Iar măruntaiele și picioarele să le spele cu apă; și să le înfățișeze preotul pe toate și să le fumege la altar: este ardere-de-tot, jertfă-mistuită-în-foc, mireasmă plăcută Domnului.

¹⁴Iar dacă ardere-de-tot dintre păsări este ofranda sa pentru Domnul, să-și înfățișeze ofranda dintre turturele sau dintre puii de porumbel. ¹⁵Și preotul să înfățișeze [pasărea] la altar și să-i frângă capul și să-l fumege la altar; și i se va scurge sângele pe peretele altarului. ¹⁶Și să-i scoată gușa cu penele ei și să o arunce lângă altar, spre răsărit, la locul cenușii. ¹⁷Și să o despică [ținând-o] de aripi, dar să nu le despartă, și preotul să o fumege la altar, pe lemnele care sunt pe foc; este ardere-de-tot, jertfă-mistuită-în-foc, mireasmă plăcută Domnului.

2 ¹Și când cineva înfățișează ca ofrandă Domnului un prinos, să fie ofranda lui făină aleasă și să toarne peste ea untdelemn și să pună pe ea tămâie. ²Și să o aducă fiilor lui Aron, preoților, și să-și ia preotul de acolo un pumn plin din făina aleasă, cu untdelemnul [prinosului] laolaltă cu toată tămâia lui, și să ardă preotul partea pentru pomenire [a prinosului] la altar, jertfă-mistuită-în-foc, mireasmă plăcută Domnului. ³Iar ce rămâne din prinos este pentru Aron și pentru fiii lui, [parte] preasfântă din jertfele-mistuite-în-foc pentru Domnul.

⁴Și când înfățișezi ca ofrandă prinos copt în cuptor, să fie din făină aleasă, colaci nedospiți, frământați cu untdelemn, și lipii nedospite unse cu untdelemn.

⁵Și dacă ofranda ta este prinos copt în tavă, să fie din făină aleasă, frământată cu untdelemn, nedospită. ⁶Să o frângi în bucăți și să torni peste ea untdelemn; este un prinos.

⁷Și dacă ofranda ta este prinos [pregătit] în tigaie, să fie făcut din făină aleasă, cu untdelemn.

⁸Și să aduci Domnului prinosul care este făcut din acestea: să fie înfățișat preotului, iar el să-l aducă la altar. ⁹Și preotul să ridice din prinos partea pentru pomenire, și să o fumege la altar, jertfă-mistuită-în-foc, mireasmă plăcută Domnului. ¹⁰Iar ce rămâne din prinos este pentru Aron și pentru fiii lui, [parte] preasfântă din jertfele-mistuite-în-foc pentru Domnul.

¹¹Nici un prinos pe care îl veți înfățișa Domnului să nu fie făcut dospit: nici dospitură și nici miere să nu fumegeți din el jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul. ¹²Ca ofrandă de început [puteți] să le înfățișați Domnului; dar pe altar să nu se înalțe ca mireasmă plăcută. ¹³Și orice prinos al tău să-l sărezi cu sare; să nu lipsească sarea legământului Dumnezeuului tău de pe prinosul tău; pe orice ofrandă a ta să înfățișezi sare.

¹⁴Și dacă înfățișezi prinos de pârgă Domnului, să înfățișezi grăunțe sfărâmate prăjite la foc, din spicele proaspete, ca prinos de pârgă. ¹⁵Și să dai pe el cu untdelemn și să pui pe el tămâie; este un prinos. ¹⁶Și preotul să ardă partea pentru pomenire a [prinosu]lui, [o parte] din grăunțele lui și din untdelemnul lui, cu toată tămâia lui, jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul.

3 ¹Iar dacă ofranda cuiva este jertfă de pace: dacă înfățișează din cireadă fie parte bărbătească, fie parte femeiască, fără meteahnă să o înfățișeze în fața Domnului. ²Și să-și rezeme mâna pe capul ofrandei sale și să o înjunghie la intrarea Cortului Întâlnirii, iar fiii lui Aron, preoții, să împrăstie sângele de jur împrejurul altarului. ³Și să înfățișeze din jertfa de pace, ca jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul, grăsimea care acoperă măruntaiele și toată grăsimea care este pe măruntaie, ⁴și cei doi rărunchi și grăsimea care este pe ei, cea care este pe coapse, iar laolaltă cu rărunchii să scoată și lobul ficatului; ⁵fiii lui Aron să le fumege la altar laolaltă cu arderea-de-tot care este pe lemnele de pe foc, jertfă-mistuită-în-foc, mireasmă plăcută Domnului.

⁶Iar dacă ofranda sa ca jertfă de pace pentru Domnul este din turmă, parte bărbătească sau parte femeiască, fără meteah-nă să o înfățișeze. ⁷Dacă el înfățișează ca ofrandă o oaie, să o aducă în fața Domnului ⁸și să-și rezeme mâna pe capul ofrandei sale și să o înjunghie în fața Cortului Întâlnirii, iar fiii lui Aron să-i împrăștie sângele de jur împrejurul altarului. ⁹Și să înfățișeze din jertfa de pace, ca jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul, grăsimea ei: coada întreagă, pe care să o scoată de la șira spinării, grăsimea care acoperă măruntaiele și toată grăsimea care este pe măruntaie, ¹⁰și cei doi rărunchi, și grăsimea care este pe ei, cea care este pe coapse, iar laolaltă cu rărunchii să scoată și lobul ficatului; ¹¹preotul să le fumege la altar, [dar de] mâncare, jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul. ¹²Iar dacă ofranda sa este o capră, să o înfățișeze în fața Domnului ¹³și să-și rezeme mâna pe capul ei și să o înjunghie în fața Cortului Întâlnirii, iar fiii lui Aron să-i împrăștie sângele de jur împrejurul altarului. ¹⁴Și să înfățișeze din ea ca ofrandă a sa, jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul, grăsimea care acoperă măruntaiele și toată grăsimea care este pe măruntaie, ¹⁵și cei doi rărunchi, și grăsimea care este pe ei, cea care este pe coapse, iar laolaltă cu rărunchii să scoată și lobul ficatului; ¹⁶preotul să le fumege la altar, [dar de] mâncare, jertfă-mistuită-în-foc, ca mireasmă plăcută.

Toată grăsimea este a Domnului. ¹⁷Légiuire veșnică din neam în neam, în toate așezările voastre: nici grăsime și nici sânge să nu mâncați.»

4 ¹Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²„Grăiește către fiii lui Israel și spune-le:

«Când cineva păcătuiește din greșală în vreuna din toate cele despre care Domnul a poruncit să nu se facă și face vreuna dintre ele [și anume]:

³Dacă preotul cel uns păcătuiește aducând vină asupra popoului, să înfățișeze, pentru păcatul său pe care l-a săvârșit,

un tăuraș din cireadă, fără meteahă, pentru Domnul, jertfă pentru păcat. ⁴Și să ducă tăurașul la intrarea Cortului Întâlnirii, în fața Domnului, să-și rezeme mâna pe capul tăurașului și să înjunghie tăurașul în fața Domnului. ⁵Preotul cel uns să ia din sângele tăurașului și să-l aducă în Cortul Întâlnirii. ⁶Și preotul să-și înmoaie degetul în sânge și să stropească de șapte ori cu sânge, în fața Domnului, spre vâlul sanctuarului. ⁷Și preotul să pună din sânge pe coarnele altarului tămâiei înmiresmate, care este în Cortul Întâlnirii, în fața Domnului, și tot sângele tăurașului să-l verse la temelia altarului arderii-de-tot, care este la intrarea Cortului Întâlnirii. ⁸Și toată grăsimea tăurașului [jertfit] pentru păcat să o scoată din el: grăsimea care acoperă măruntaiele și toată grăsimea care este pe măruntaie, ⁹și cei doi rărunchi, și grăsimea care este pe ei, cea care este pe coapse, iar laolaltă cu rărunchii să scoată și lobul ficatului, ¹⁰precum se scoate din taurul jertfei de pace, și preotul să le fumege pe altarul arderii-de-tot. ¹¹Însă pielea tăurașului, și toată carnea lui laolaltă cu capul și picioarele lui, și măruntaiele lui și balega lui, ¹²adică tot [restul] tăurașul[ui], să le scoată în afara taberei, la loc curat, la locul unde se aruncă cenușa, și să le ardă pe lemne, în foc; pe locul unde se aruncă cenușa să fie arse.

¹³Iar dacă întreaga adunare a lui Israel a greșit, lucrul fiind ascuns de ochii obștii, și au făcut vreuna din toate cele despre care Domnul a poruncit să nu se facă, și [apoi] își dau seama de vină, ¹⁴odată cunoscut păcatul cu care au păcătuit, obștea să înfățișeze un tăuraș din cireadă, jertfă pentru păcat, și să-l ducă în fața Cortului Întâlnirii. ¹⁵Și bătrânii adunării să-și rezeme mâinile pe capul tăurașului, în fața Domnului, și să înjunghie tăurașul în fața Domnului. ¹⁶Iar preotul cel uns să ducă din sângele tăurașului în Cortul Întâlnirii. ¹⁷Și preotul să-și înmoaie degetul în sânge și să stropească de șapte ori, în fața Domnului, spre vâl. ¹⁸Și din sânge să pună pe coarnele altarului care este

în fața Domnului, în Cortul Întâlnirii, și tot sângele [rămas] să-l verse la temelia altarului arderii-de-tot, care este la intrarea Cortului Întâlnirii. ¹⁹Și toată grăsimea lui să o scoată din el și să o fumege la altar. ²⁰Și să facă la fel cu tăurașul precum se face cu tăurașul jertfei pentru păcat; așa să se facă și cu el. Și preotul să facă împăcare pentru ei și li se va ierta. ²¹Și să scoată tăurașul în afara taberei și să-l ardă, precum l-a ars pe cel dintâi; este jertfă pentru păcatul obștii.

²²Dacă păcătuiește vreo căpetenie și face din greșeală vreuna din toate cele despre care Domnul, Dumnezeuul său, a poruncit să nu se facă, și [apoi] își dă seama de vină ²³sau i se face cunoscut păcatul pe care l-a săvârșit, să-și aducă ofranda – un țap, parte bărbătească, fără meteahună. ²⁴Și să-și rezeme mâna pe capul țapului și să-l înjunghie în locul în care se înjunghie arderea-de-tot, în fața Domnului: este jertfă pentru păcat. ²⁵Și preotul să ia cu degetul din sângele jertfei pentru păcat și să pună pe coarnele altarului arderii-de-tot, iar sângele lui [rămas] să-l verse la temelia altarului arderii-de-tot. ²⁶Și toată grăsimea lui să o fumege la altar, ca pe grăsimea jertfei de pace, și preotul să facă împăcare pentru acela privitor la păcatul lui, și i se va ierta.

²⁷Iar dacă cineva din poporul țării păcătuiește din greșeală, făcând vreuna din cele despre care Domnul a poruncit să nu se facă, și [apoi] își dă seama de vină ²⁸sau i se face cunoscut păcatul pe care l-a săvârșit, să-și aducă ofranda – o capră, fără meteahună, parte femeiască, pentru păcatul pe care l-a săvârșit. ²⁹Și să-și rezeme mâna pe capul jertfei pentru păcat și să înjunghie jertfa pentru păcat la locul arderii-de-tot. ³⁰Iar preotul să ia cu degetul din sângele ei și să pună pe coarnele altarului arderii-de-tot și tot sângele ei [rămas] să-l verse la temelia altarului, ³¹iar toată grăsimea ei să o scoată, precum este scoasă grăsimea de pe jertfa de pace, și să o fumege preotul la altar, ca mireasmă plăcută pentru Domnul; și preotul să facă împăcare pentru el și i se va ierta.

³²Iar dacă dintre oi își aduce ofranda ca jertfă pentru păcat, parte femeiască, fără meteahnă să o aducă. ³³Și să-și rezeme mâna pe capul jertfei pentru păcat și să o înjunghie ca jertfă pentru păcat la locul în care se înjunghie arderea-de-tot. ³⁴Și preotul să ia cu degetul din sângele jertfei pentru păcat și să pună pe coarnele altarului arderii-de-tot, iar tot sângele [rămas] să-l verse la temelia altarului. ³⁵Și toată grăsimea ei să o scoată, precum este scoasă grăsimea de pe mielul adus ca jertfă de pace, și să o fumege preotul la altar, peste jertfele mistuite în foc pentru Domnul; și preotul să facă împăcare pentru el privitor la păcatul lui pe care l-a săvârșit, și i se va ierta.

5 ¹Iar dacă cineva păcătuiește prin aceea că, auzind glas de chemare la jurământ și fiind martor, fie că a văzut, fie că a știut, nu dă de știre, își va purta vinovăția;

²sau când cineva se atinge de orice lucru necurat, ori de stârv de fiară necurată, ori de stârv de dobitoc necurat, ori de stârv de târătoare necurată, fără să-și dea seama, el este necurat și are vină; ³sau când [cineva] s-a atins de necurăție de om – oricare ar fi necurăția cu care se spurcă –, fără să-și dea seama, atunci când află, el are vină;

⁴sau când cineva se jură necugetat cu buzele, fie spre rău, fie spre bine – pentru orice ar zice necugetat omul când face jurământ –, fără să-și dea seama, atunci când află, el are vină:

⁵dacă are vină pentru una dintre acestea, să mărturisească în ce privință a păcătuît. ⁶Și să aducă Domnului jertfă pentru vina sa, pentru păcatul pe care l-a săvârșit, parte femeiască din turmă, mielusea sau iadă, ca jertfă pentru păcat; iar preotul să facă împăcare pentru el privitor la păcatul lui.

⁷Iar dacă nu-i va da mâna să aducă un animal din turmă, să aducă Domnului jertfă pentru vina sa, pentru păcatul său, două turturele sau doi pui de porumbel, unul ca jertfă pentru păcat și altul ca ardere-de-tot, ⁸și să le ducă la preot. [Preotul] să

înfățișeze întâi jertfa pentru păcat, să-i frângă capul lângă ceafă, dar să nu-l desprindă, ⁹și să stropească din sângele jertfei pentru păcat pe peretele altarului, iar ce rămâne din sânge să se verse la temelie altarului; este jertfă pentru păcat. ¹⁰Iar pe cea de-a doua să o facă ardere-de-tot, după rânduială. Și preotul să facă împăcare pentru el privitor la păcatul pe care l-a săvârșit, și i se va ierta.

¹¹Iar dacă nu-i va da mâna pentru două turturele sau doi pui de porumbel, să aducă ofrandă pentru ceea ce a păcătuit o zecime de efă de făină aleasă ca jertfă pentru păcat; să nu pună pe ea untdelemn și să nu pună pe ea tămâie, căci este jertfă pentru păcat. ¹²Să o aducă la preot, iar preotul să ia din ea un pumn plin, partea din ea pentru pomenire, și s-o fumege la altar, peste jertfele-mistuite-în-foc pentru Domnul; este jertfă pentru păcat. ¹³Iar preotul să facă împăcare pentru el privitor la păcatul lui, pe care l-a săvârșit cu privire la una dintre acestea, și i se va ierta. Și [ce rămâne] va fi pentru preot, ca la prinos.“

¹⁴Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ¹⁵„Dacă cineva săvârșește o încălcare și păcătuiește din greșală față de cele sfințite Domnului, să aducă Domnului jertfă pentru vina sa un berbec fără meteahnă din turmă, după prețuirea ta în sicli de argint, după ciclul sanctuarului, ca jertfă pentru vină. ¹⁶Și pentru ce a păcătuit față de ceea ce e sfânt să dea despăgubire, și să mai adauge a cincea parte, și să o dea preotului, iar preotul să facă împăcare pentru el cu berbecul jertfei pentru vină, și i se va ierta.

¹⁷Iar dacă cineva păcătuiește și face, fără să-și dea seama, una din toate cele despre care Domnul a poruncit să nu se facă, are vină și își va purta vinovăția. ¹⁸Să aducă la preot un berbec fără meteahnă din turmă, după prețuirea ta, ca jertfă pentru vină, iar preotul să facă împăcare pentru el, pentru ceea ce a făcut din greșală, fără să știe, și i se va ierta. ¹⁹Este jertfă pentru vină, căci hotărât este vinovat față de Domnul.“

²⁰Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²¹„Dacă cineva păcătuiește și săvârșește o înșelăciune față de Domnul tăgăduind aproapelui său un lucru [dat] în păstrare sau [dat] ca zălog, ori luând prin furt sau împilându-l pe aproapele său, ²²ori tăgăduind un lucru pierdut pe care l-a găsit, și se jură strâmb cu privire la oricare din lucrurile pe care le face omul păcătuiind în privința lor, ²³atunci, de vreme ce a păcătuit și și-a dat seama de vină, să întoarcă lucrul furat sau luat cu sila, ori lucrul dat în păstrare sau lucrul pierdut pe care l-a găsit ²⁴sau orice altceva pentru care s-a jurat strâmb; să-l înapoieze întreg, adăugând pe deasupra a cincea parte, celui al cui este, să-l dea în ziua în care se vedește vina lui. ²⁵Iar jertfă pentru vina lui să aducă Domnului un berbec fără meteahnă din turmă, după prețuirea ta, ca jertfă pentru vină, la preot. ²⁶Iar preotul să facă împăcare pentru el în fața Domnului și i se va ierta, cu privire la orice lucru pe care îl face omul și devine vinovat.“

⁶Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²„Poruncește lui Aron și fiilor lui și spune-le: «Aceasta este rânduiala arderei-de-tot: arderea-de-tot [să rămână] pe vatră, pe altar, toată noaptea până dimineață, iar focul altarului să fie ținut aprins pe el. ³Și preotul să-și îmbrace veșmântul de în și să îmbrace pantalonii de în pe trupul său și să ridice cenușa [rămasă] de la focul ce a mistuit arderea-de-tot pe altar și s-o pună lângă altar. ⁴Apoi să-și dezbrace veșmintele și să îmbrace alte veșminte și să scoată cenușa în afara taberei, la loc curat. ⁵Iar focul să fie ținut aprins pe altar, să nu se stingă, ci preotul să ardă pe el lemne în fiecare dimineață, și să orânduiască pe el arderea-de-tot, și să fumege pe el grăsimea jertfelor de pace. ⁶Foc neconținut să fie ținut aprins pe altar; să nu se stingă.

⁷Și aceasta este rânduiala prinosului: să-l înfățișeze fiii lui Aron în fața Domnului, înaintea altarului. ⁸Și să ridice din el un pumn din făina aleasă a prinosului, și din untdelemnul lui,

și toată tămâia care este peste prinos, și să [le] fumege la altar, mireasmă plăcută, partea de pomenire, pentru Domnul. ⁹Iar ce rămâne din [prinos] să-l mănânce Aron și fiii lui; să se mănânce ca turte nedospite, într-un loc sfânt: în curtea Cortului Întâlnirii să-l mănânce. ¹⁰Să nu se coacă cu dospeală; l-am dat lor ca parte din jertfele-mistuite-în-foc ale Mele; este preasfântă, precum jertfa pentru păcat și jertfa pentru vină. ¹¹Tot cel de parte bărbătească dintre copiii lui Aron poate să-l mănânce – legiuire veșnică din neam în neam despre jertfele-mistuite-în-foc pentru Domnul; tot ceea ce se atinge de ele se sfințește.»“

¹²Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ¹³„Aceasta este ofranda lui Aron și a fiilor săi pe care o vor înfățișa Domnului în ziua ungerii lui: o zecime de efă de făină aleasă, prinos neîncetat, o jumătate din ea dimineața și o jumătate din ea seara. ¹⁴Să fie făcută pe tavă, frământată cu untdelemn; s-o aduci prinos rupt bucățele, s-o înfățișezi mireasmă plăcută Domnului. ¹⁵Și preotul cel uns în locul lui, dintre fiii lui, să facă aceasta; legiuire veșnică de la Domnul: să o fumege întreagă: ¹⁶orice prinos al unui preot să fie ars întreg: să nu se mănânce.“

¹⁷Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ¹⁸„Grăiește către Aron și către fiii lui și spune-le: «Aceasta este rânduiala jertfei pentru păcat: în locul în care se înjunghie arderea-de-tot să se înjunghie [și] jertfa pentru păcat, în fața Domnului: este preasfântă. ¹⁹Preotul care a adus-o ca jertfă pentru păcat s-o mănânce; în loc sfânt să fie mâncată, în curtea Cortului Întâlnirii. ²⁰Tot ceea ce se atinge de carnea ei va fi sfințit; iar dacă se stropește din sângele ei pe veșmânt, să speli în loc sfânt ceea ce s-a stropit. ²¹Vasul de lut în care va fi fiartă să fie spart, iar dacă va fi fiartă în vas de aramă, să fie frecat și clătit cu apă. ²²Tot cel de parte bărbătească din [neamul] preoților [poate] să o mănânce; este preasfântă. ²³Însă din orice jertfă pentru păcat din al cărei sânge s-a adus în Cortul Întâlnirii, spre împăcare, în Sfântul Lăcaș, să nu se mănânce; să se ardă în foc.

7 ¹Iar aceasta este rânduiala jertfei pentru vină: este preasfântă. ²În locul în care se înjunghie arderea-de-tot, să se înjunghie [și] jertfa pentru vină, iar sângele ei să-l împrăștie pe altar de jur împrejur. ³Și toată grăsimea ei să o înfățișeze: coada, și grăsimea care acoperă măruntaiele, ⁴și cei doi rărunchi și grăsimea care este pe ei, cea de pe coapse, iar laolaltă cu rărunchii să scoată și lobul ficatului; ⁵și să le fumege preotul la altar, jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul: este jertfă pentru vină. ⁶Toți cei de parte bărbătească din [neamul] preoților [pot] să o mănânce; în loc sfânt să se mănânce: este preasfântă.

⁷Ca la jertfa pentru păcat, așa este și la jertfa pentru vină; o singură rânduială au: să fie a preotului care face împăcare cu ea. ⁸Cât despre preotul care înfățișează arderea-de-tot a cuiva, pielea arderii-de-tot pe care a înfățișat-o este a preotului: a lui să fie. ⁹Tot prinosul care se coace în cuptor și tot ce se face în tigaie sau în tavă să fie al preotului care-l înfățișează. ¹⁰Și tot prinosul frământat cu untdelemn sau uscat să fie al tuturor fiilor lui Aron, fiecăruia deopotrivă.

¹¹Și aceasta este rânduiala jertfei de pace, care se înfățișează Domnului:

¹²Dacă o înfățișează spre mulțumire, să înfățișeze, alături de jertfa de mulțumire, colaci nedospîți frământați cu untdelemn și lipii nedospite unse cu untdelemn și turte prăjite din făină aleasă frământate cu untdelemn. ¹³Alături de colaci, să înfățișeze pâine dospită ca ofrandă a sa, alături de jertfa sa de pace [înfățișată] spre mulțumire. ¹⁴Și să înfățișeze din ea câte o bucată din fiecare fel, ca dar ridicat pentru Domnul; să fie a preotului care împrăștie sângele jertfei de pace. ¹⁵Iar carnea jertfei sale de pace, [înfățișată] spre mulțumire, să fie mâncată în ziua [înfățișării] ofrandei sale; să nu se lase din ea până dimineață.

¹⁶Iar dacă jertfa ofrandei sale este pentru făgăduință sau de bunăvoie, în ziua înfățișării jertfei sale să se mănânce, iar a doua zi se [poate] mânca și ce a rămas din ea. ¹⁷Dar ce a rămas din

carnea jertfei în ziua a treia să fie ars în foc. ¹⁸Și dacă totuși se va mânca a treia zi din carnea jertfei sale de pace, nu va fi bine primit; celui care a înfățișat-o nu i se va pune la socoteală; este spurcăciune, iar cel care a mâncat din ea își va purta vinovăția.

¹⁹Carnea care atinge orice lucru necurat să nu se mănânce; să fie arsă în foc; cât despre [altă] carne, oricine este curat [poate] să o mănânce. ²⁰Iar cel care, necurat fiind, mănâncă din carnea jertfei de pace, care este pentru Domnul, sufletul acela să fie tăiat din poporul său. ²¹Iar dacă cineva se atinge de orice lucru necurat, de necurăție de om sau de dobitoc necurat sau de orice urăciune necurată, și mănâncă din carnea jertfei pentru pace care este pentru Domnul, acela să fie tăiat din poporul său.»

²²Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²³„Grăiește către fiii lui Israel și spune-le: «Nici un fel de grăsime de bou, de miel sau de țap să nu mâncați. ²⁴Iar grăsimea de stârv și grăsimea de animal sfâșiat să se folosească la orice lucrare, dar de mâncat să n-o mâncați, ²⁵căci tot cel care mănâncă grăsime din dobitocul din care se înfățișează jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul, acela care mănâncă să fie tăiat din poporul său. ²⁶Iar sânge de nici un fel să nu mâncați, în nici una din așezările voastre, nici de pasăre, nici de dobitoc. ²⁷Tot cel care va mânca orice fel de sânge, acela să fie tăiat din poporul său.»

²⁸Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²⁹„Grăiește către fiii lui Israel și spune-le: «Cel care își înfățișează jertfa de pace pentru Domnul, [acela] să-și aducă ofranda pentru Domnul din jertfa sa de pace. ³⁰Mâinile sale să aducă jertfele-mistuite-în-foc pentru Domnul; să aducă grăsimea împreună cu pieptul: pieptul, ca să-l legene ca dar legănat în fața Domnului. ³¹Preotul să fumege grăsimea la altar, iar pieptul să fie al lui Aron și al fiilor lui. ³²Și pulpa dreaptă să o dați ca dar ridicat preotului, din jertfele voastre de pace. ³³Acela dintre fiii lui Aron care înfățișează sângele jertfei de pace și grăsimea va avea pulpa

dreaptă ca parte. ³⁴Căci pieptul legănării și pulpa ridicării le-am luat de la fiii lui Israel, din jertfele lor de pace, și le-am dat lui Aron, preotul, și fiilor lui, de la fiii lui Israel, ca legiuire veșnică.»

³⁵Aceasta este partea lui Aron și partea fiilor lui, din jertfele-mistuite-în-foc pentru Domnul, în ziua în care i-a înfățișat spre a fi preoți Domnului. ³⁶Ceea ce a poruncit Domnul să li se dea în ziua ungerii lor de la fiii lui Israel e legiuire veșnică din neam în neam.

³⁷Aceasta este rânduiala arderii-de-tot, a prinosului, a jertfei pentru păcat, a jertfei pentru vină, a jertfei la plinirea mâinii și a jertfei de pace, ³⁸pe care a poruncit-o Domnul lui Moise în muntele Sinai, în ziua în care a poruncit fiilor lui Israel să înfățișeze ofrandele lor Domnului, în pustiul Sinai.

8 ¹Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²„Ia-l pe Aron și pe fiii lui împreună cu el, și veșmintele, și untdelemnul ungerii, și tăurașul jertfei pentru păcat, și cei doi berbeci, și coșul cu azime ³și cheamă toată adunarea la intrarea Cortului Întâlnirii.“ ⁴Și a făcut Moise precum i-a poruncit Domnul, și s-a strâns adunarea la intrarea Cortului Întâlnirii. ⁵Și a spus Moise către adunare: „Acesta este lucrul poruncit de Domnul să se facă.“

⁶Și i-a înfățișat Moise pe Aron și pe fiii lui și i-a pus să se îmbăieze cu apă. ⁷Și a pus pe [Aron] tunica, și l-a încins cu brâul, și l-a îmbrăcat cu mantia, și a pus pe el efodul, și l-a încins cu cingătoarea împodobită a efodului, și a strâns efodul cu ea. ⁸Și a pus peste el pieptarul, și a pus la pieptar [sorții] *Urim* și *Tummim*. ⁹Și i-a pus turbanul pe cap și a pus pe turban, în față, floarea de aur, coroana sfințeniei, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

¹⁰Și a luat Moise untdelemnul ungerii, și a uns Lăcașul, și toate cele care erau în el, și le-a sfințit. ¹¹Și a stropit din el pe altar de șapte ori și a uns altarul și toate cele ale lui, și baia, și temelia ei, ca să le sfințească. ¹²Și a turnat din untdelemnul ungerii pe capul lui Aron și l-a uns ca să-l sfințească. ¹³Și i-a înfățișat

Moise pe fiii lui Aron, și i-a îmbrăcat în tunici, și i-a încins cu brâie, și le-a pus scufii, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

¹⁴Și a adus aproape tăurașul jertfei pentru păcat, iar Aron și fiii lui și-au rezemat mâinile pe capul tăurașului jertfei pentru păcat. ¹⁵Și Moise l-a înjunghiat, și a luat sângele, și l-a pus pe coarnele altarului de jur împrejur, cu degetul, și a curățit altarul, iar sângele [rămas] l-a vărsat la temelia altarului și l-a sfințit, spre a face împăcare pe el. ¹⁶Și a luat toată grăsimea care este pe măruntaie, și lobul ficatului, și cei doi rărunchi și grăsimea lor, și le-a fumezat Moise la altar. ¹⁷Iar tăurașul, și pielea lui, și carnea lui, și balega lui le-a ars în foc în afara taberei, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

¹⁸Și a înfățișat berbecul arderii-de-tot, iar Aron și fiii lui și-au rezemat mâinile pe capul berbecului; ¹⁹Moise l-a înjunghiat și a împrăștiat sângele de jur împrejurul altarului, ²⁰apoi a tăiat berbecul în bucăți și Moise a fumezat căpățâna, bucățile și seul, ²¹iar măruntaiele și picioarele le-a spălat cu apă, și Moise a fumezat tot berbecul la altar; este ardere-de-tot, ca mireasmă plăcută, jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

²²Și a înfățișat cel de-al doilea berbec, berbecul de plinire, iar Aron și fiii lui și-au rezemat mâinile pe capul berbecului. ²³Moise l-a înjunghiat și a luat din sângele lui și a pus pe lobul urechii drepte a lui Aron, și pe degetul mare al mâinii lui drepte, și pe degetul mare al piciorului lui drept. ²⁴Și i-a înfățișat pe fiii lui Aron: Moise a pus din sânge pe lobul urechii lor drepte, și pe degetul mare al mâinii lor drepte, și pe degetul mare al piciorului lor drept, și sângele [rămas] l-a împrăștiat Moise de jur împrejurul altarului; ²⁵și a luat grăsimea, și coada, și toată grăsimea care este pe măruntaie și lobul ficatului, și cei doi rărunchi și grăsimea lor, și pulpa dreaptă, ²⁶iar din coșul cu azime care este în fața Domnului a luat un colac nedospit, și o turtă de

pâine cu untdelemn, și o lipie și le-a pus pe grăsimi și pe pulpa dreaptă. ²⁷Și le-a pus pe toate în palmele lui Aron și în palmele fiilor lui și le-a legănat ca dar de legănare în fața Domnului. ²⁸Apoi Moise le-a luat din palmele lor și le-a fumegat la altar peste arderea-de-tot; sunt jertfe pentru plinire, ca mireasmă plăcută, jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul. ²⁹Și a luat Moise pieptul și l-a legănat ca dar de legănare în fața Domnului; a fost partea lui Moise din berbecul de plinire, precum îi poruncise Domnul lui Moise.

³⁰Și a luat Moise din untdelemnul ungerii și din sângele care era pe altar și l-a stropit cu el pe Aron și veșmintele lui și, împreună cu el, pe fiii lui și veșmintele fiilor lui, și l-a sfințit pe Aron și veșmintele lui și, împreună cu el, pe fiii lui și veșmintele lor.

³¹Și a spus Moise către Aron și către fiii lui: „Fierbeți carnea la intrarea Cortului Întâlnirii și mâncați-o acolo laolaltă cu pâinea care este în coșul plinirii, precum am poruncit, zicând: «Aron și fiii lui să o mănânce.»” ³²Iar ce rămâne din carne și din pâine să ardeți în foc. ³³Iar de la intrarea Cortului Întâlnirii să nu ieșiți șapte zile, până în ziua în care se împlinesc zilele plinirii voastre, căci șapte zile se vor plini mâinile voastre. ³⁴Precum s-a făcut în ziua aceasta a poruncit Domnul să se facă [și în celelalte zile], spre împăcare pentru voi. ³⁵Să rămâneți la intrarea Cortului Întâlnirii zi și noapte, șapte zile, și să păziți rânduala Domnului, ca să nu muriți, căci așa mi s-a poruncit.”

³⁶Și au făcut Aron și fiii lui toate lucrurile pe care le poruncise Domnul prin Moise.

9 ¹Iar în ziua a opta i-a chemat Moise pe Aron, și pe fiii lui, și pe bătrânii lui Israel, ²și a spus către Aron: „Ia-ți un vițel din cireadă ca jertfă pentru păcat și un berbec pentru ardere-de-tot, fără meteahună, și înfățișează-i Domnului. ³Iar către fiii lui Israel să grăiești, zicând: «Luați un țap ca jertfă pentru păcat, și un vițel și un miel de un an, fără meteahună, ca ardere-de-tot, ⁴și un taur

și un berbec ca jertfă de pace, spre jertfire în fața Domnului, și prinos frământat cu untdelemn, căci astăzi Domnul se va arăta vouă.»“

⁵Ei au luat ceea ce a poruncit Moise în fața Cortului Întâlnirii și s-a apropiat toată adunarea și au stat în fața Domnului. ⁶Și Moise a spus: „Acesta este lucrul pe care a poruncit Domnul să-l faceți, și se va arăta vouă slava Domnului.“ ⁷Și Moise a spus către Aron: „Apropie-te de altar și săvârșește jertfa ta pentru păcat și arderea-de-tot a ta, și fă împăcare pentru tine și pentru popor, și săvârșește ofranda poporului, și fă împăcare pentru ei, precum a poruncit Domnul.“

⁸Aron s-a apropiat de altar și a înjunghiat vițelul jertfei sale pentru păcat. ⁹Și fiii lui Aron i-au înfățișat sângele și el și-a înmuiat degetul în sânge și a pus pe coarnele altarului, iar sângele [rămas] l-a vărsat la temelia altarului. ¹⁰Și grăsimea și rărunchiile și lobul ficatului de la jertfa pentru păcat le-a fumegat la altar, precum îi poruncise Domnul lui Moise, ¹¹iar carnea și pielea le-a ars în foc în afara taberei. ¹²Apoi a înjunghiat arderea-de-tot și fiii lui Aron au adus sângele la el, iar el l-a împrăștiat de jur împrejurul altarului. ¹³Și i-au adus arderea-de-tot făcută bucăți, și căpățâna, iar el le-a fumegat la altar. ¹⁴Și a spălat măruntaiele și picioarele și le-a fumegat peste arderea-de-tot la altar. ¹⁵Și a înfățișat ofranda poporului și a luat țapul jertfei pentru păcat care era al poporului, l-a înjunghiat și l-a făcut jertfă pentru păcat, ca pe cel dintâi. ¹⁶Și a înfățișat arderea-de-tot și a săvârșit-o după rânduială. ¹⁷Și a înfățișat prinosul și și-a umplut palma din el și l-a fumegat la altar, pe lângă arderea-de-tot de dimineată. ¹⁸Și a înjunghiat boul și berbecul ca jertfă de pace a poporului, iar fiii lui Aron i-au adus sângele și el l-a împrăștiat de jur împrejurul altarului; ¹⁹și [au adus] părțile grase din bou și din berbec, coada și învelișul și rărunchiile și lobul ficatului, ²⁰și au pus părțile grase peste piepturi, iar el

a fumegat părțile grase la altar. ²¹Iar piepturile și pulpa dreaptă le-a legănat Aron ca dar legănat în fața Domnului, precum poruncise Moise.

²²Aron și-a ridicat mâinile sale către popor și i-a binecuvântat, apoi a coborât de la săvârșirea jertfei pentru păcat, a arderii-de-tot și a jertfei de pace. ²³Apoi Moise și Aron au intrat în Cortul Întâlnirii; când au ieșit, au binecuvântat poporul, iar slava Domnului s-a arătat întregului popor. ²⁴A ieșit foc de la fața Domnului și a mistuit pe altar arderea-de-tot și părțile grase; a văzut tot poporul, și au strigat de bucurie, și au căzut cu fața la pământ.

10 ¹Fiii lui Aron, Nadav și Avihu, și-au luat fiecare cădelnița, și au pus în ele foc, și au pus peste el tămâie, și au adus în fața Domnului foc străin, pe care nu-l poruncise lor. ²Și a ieșit foc de la fața Domnului și i-a mistuit, și ei au murit în fața Domnului. ³Și a spus Moise către Aron: „Aceasta a grăit-o Domnul, zicând:

«Întru cei care-mi sunt aproape îmi arăt sfințenia, și în fața întregului popor îmi arăt slava.»“

Și Aron a tăcut.

⁴Moise i-a chemat pe Mișael și pe Elțafan, fiii lui Uziel, unchiul lui Aron, și a spus către ei: „Apropiați-vă și duceți-i pe frații voștri din fața Sfântului Lăcaș în afara taberei.“ ⁵Ei s-au apropiat și i-au dus în tunicile lor în afara taberei, precum grăise Moise. ⁶Și Moise a spus către Aron și către Eleazar și Itamar, fiii lui: „Capetele voastre să nu vi le lăsați în neorânduială și veșmintele voastre să nu le sfâșiați, ca să nu muriți și să nu se mânie [Domnul] pe toată adunarea; iar frații voștri, toată casa lui Israel, să jelească vâlvătaia pe care a aprins-o Domnul. ⁷Și să nu ieșiți de la intrarea Cortului Întâlnirii, ca nu cumva să muriți, căci untdelemnul ungerii Domnului este pe voi.“ Și au făcut după cuvântul lui Moise.

⁸Și a grăit Domnul către Aron, zicând: ⁹„Vin și băutură tare să nu bei, tu și fiii tăi împreună cu tine, când intrați în Cortul Întâlnirii, ca să nu muriți: legiuire veșnică din neam în neam. ¹⁰Ca să deosebiți între ce e sfânt și ce e lumesc și între necurat și curat; ¹¹și să-i învățați pe fiii lui Israel toate legiuirile pe care le-a grăit Domnul către voi prin Moise.“

¹²Și a grăit Moise către Aron și către Eleazar și către Itamar, fiii lui care rămăseseră: „Luați prinosul rămas din jertfele-mistuite-în-foc pentru Domnul și mâncați-l nedospit lângă altar, căci este preasfânt. ¹³Și să-l mâncați în loc sfânt, căci e parte legiuită pentru tine și parte legiuită pentru fiii tăi din jertfele-mistuite-în-foc pentru Domnul, căci așa mi s-a poruncit. ¹⁴Iar pieptul legănării și pulpa ridicării să le mâncați în loc curat, tu și fiii tăi și ficele tale împreună cu tine, căci s-au dat ca parte legiuită pentru tine și parte legiuită pentru copiii tăi, dintre jertfele de pace ale fiilor lui Israel. ¹⁵Pulpa ridicării și pieptul legănării, laolaltă cu părțile grase ale jertfelor-mistuite-în-foc, să le aducă drept dar de legănare în fața Domnului și să fie pentru tine, și pentru copiii tăi cu tine, legiuire veșnică, precum a poruncit Domnul.“

¹⁶Cât despre ȧapul jertfei pentru păcat, Moise l-a căutat cu sâng și, iată, era ars; și s-a mâniat pe Eleazar și pe Itamar, fiii lui Aron care rămăseseră, zicând: ¹⁷„De ce nu ați mâncat jertfa pentru păcat în locul cel sfânt, căci este preasfântă și pe ea v-a dat-o ca să ridicați vinovăția adunării, spre a face împăcare pentru ei în fața Domnului? ¹⁸Iată, sângele ei nu a fost adus în Sfântul Lăcaș, înlăuntru; trebuia s-o mâncați neapărat în Sfântul Lăcaș, precum am poruncit.“ ¹⁹Și Aron a grăit către Moise: „Iată, astăzi ei și-au înfățișat jertfa lor pentru păcat și arderea-de-tot a lor în fața Domnului, iar mie mi s-au întâmplat unele ca acestea; oare dacă aș fi mâncat jertfă pentru păcat astăzi, ar fi fost lucru bun în ochii Domnului?“ ²⁰Moise a auzit și a fost bine în ochii săi.

11¹ Și a grăit Domnul către Moise și către Aron, zicând către ei: ² „Grăiți către fiii lui Israel și spuneți-le: «Acestea sunt vietățile pe care le puteți mânca, dintre toate dobitoacele care sunt pe pământ. ³ Toate dobitoacele care au copite, și despicături la copite, și rumegă mâncarea: pe acestea le puteți mânca. ⁴ Însă dintre cele care rumegă mâncarea și dintre cele care au copite, pe acestea să nu le mâncați: cămila, fiindcă rumegă mâncarea, dar nu are copită; este necurată pentru voi. ⁵ Și damanul, fiindcă rumegă mâncarea, dar nu are copită; este necurat pentru voi. ⁶ Și iepurele, fiindcă rumegă mâncarea, dar nu are copită; este necurat pentru voi. ⁷ Și porcul, fiindcă are copita despicată, despărțită în două, dar de rumegat nu rumegă; este necurat pentru voi. ⁸ Din carnea lor să nu mâncați și de stârvul lor să nu vă atingeți: sunt necurate pentru voi.

⁹ Pe acestea le puteți mânca dintre cele care sunt în apă: toate care au înotătoare și solzi în ape, în mări și în râuri; pe acestea le puteți mânca. ¹⁰ Iar toate care nu au înotătoare și solzi, în mări și în râuri, dintre toate cele care mișună prin ape și dintre toate viețuitoarele care sunt în ape, urâciune sunt ele pentru voi. ¹¹ Urâciune sunt pentru voi; din carnea lor să nu mâncați și stârvul lor să-l urâți. ¹² Toate cele din ape care nu au înotătoare și solzi, urâciune sunt pentru voi.

¹³ Și dintre păsări pe acestea să le urâți, să nu se mănânce, sunt urâciune: vulturul sur, vulturul bărbos și vulturul negru, ¹⁴ uliul, șoimul cu soiurile lui, ¹⁵ și toți corbii cu soiurile lor, ¹⁶ bufnița, ciuful, huhurezul și vindereul cu soiurile lui; ¹⁷ bufnița pitică, bufnița pescar și bufnița țipătoare, ¹⁸ cucuveaua, striga și stârcul, ¹⁹ barza, bătlanul cu soiurile lui; pupăza și liliacul.

²⁰ Toate găngăniile zburătoare care umblă pe patru picioare sunt urâciune pentru voi. ²¹ Însă puteți să le mâncați, dintre toate găngăniile zburătoare care umblă pe patru picioare, pe cele care au picioarele dinapoi mai lungi, ca să sară cu ele pe pământ.

²² Dintre ele, pe acestea le [puteți] mânca: lăcusta cu soiurile ei,

lăcusta *solam* cu soiurile ei, lăcusta *hargol* cu soiurile ei și lăcusta *hagab* cu soiurile ei. ²³Iar toate [celelalte] gângănii zburătoare care au patru picioare sunt urâciune pentru voi.

²⁴Și cu acestea vă veți face necurați; tot cel care se atinge de stârvul lor va fi necurat până seara. ²⁵Și tot cel care va căra din stârvurile lor să-și spele veșmintele și necurat va fi până seara. ²⁶Iar toate dobitoacele care au copite, dar nu au despicături [la copite], și de rumegat nu rumegă mâncarea, sunt necurate pentru voi; tot cel care se atinge de ele va fi necurat. ²⁷Și toate animalele care umblă pe labe, dintre vietățile care umblă pe patru picioare, sunt necurate pentru voi; tot cel care se atinge de stârvul lor va fi necurat până seara. ²⁸Iar cel care va căra stârvul lor să-și spele veșmintele și va fi necurat până seara; sunt necurate pentru voi.

²⁹Iar acestea sunt pentru voi necurate dintre cele care mișună pe pământ: nevăstuica, șoarecele și șopârla cu soiurile ei, ³⁰șopârla gecko, varanul, șopârla gecko de perete, șopârla-de-nisip și șopârla agama. ³¹Acestea sunt necurate pentru voi dintre toate vietățile care mișună; tot cel care se atinge de ele când sunt moarte va fi necurat până seara. ³²Și orice lucru peste care va cădea vreuna din ele, când au murit, va fi necurat: orice sculă de lemn, sau veșmânt, sau piele, sau sac și orice vas cu care se face vreo lucrare, să fie băgat în apă și va fi necurat până seara, apoi va fi curat. ³³Și orice vas de lut în care va cădea vreuna din ele, tot ceea ce este înăuntrul lui va fi necurat, iar pe el să-l spargeți; ³⁴orice mâncare care s-ar putea mânca peste care cade [acea] apă va fi necurată; și orice băutură care se bea, din orice vas, va fi necurată. ³⁵Și tot lucrul peste care va cădea din stârvurile lor va fi necurat: cuptor și vatră să fie dărâmate; sunt necurate și necurate vor fi pentru voi. ³⁶Însă izvorul și puțul, adunare de ape, vor fi curate, dar cel care se atinge de stârvurile din ele va fi necurat. ³⁷Și [chiar] dacă ar cădea din stârvurile lor pe orice sămânță de semănat care se va semăna, va fi curată. ³⁸Dar dacă

s-a pus apă pe sămânță și cade din stârvurile lor pe ea, va fi necurată pentru voi.

³⁹Dacă moare vreunul dintre dobitoacele care sunt de măn-care pentru voi, cel care se atinge de stârvul lui va fi necurat până seara. ⁴⁰Și cel care mănâncă din stârvul lui să-și spele veșmintele și va fi necurat până seara; și cel care va căra stârvul dobitocului să-și spele veșmântul și va fi necurat până seara.

⁴¹Orice făptură care mișună pe pământ este urâciune; nu se mănâncă. ⁴²Din tot ce umblă pe pân-tece și din tot ce umblă pe patru picioare, până la cele care au multe picioare între toate vietățile care se târăsc pe pământ, să nu mâncați, căci sunt urâciune. ⁴³Să nu vă spurcați pe voi înșivă cu nici o vietate care se târăște și să nu vă întinați cu ele încât să fiți necurați de pe urma lor. ⁴⁴Căci Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru; sfin-țiți-vă și fiți sfinți, căci sfânt sunt Eu, și să nu vă întinați pe voi înșivă cu nici o vietate care mișună, care se târăște pe pământ. ⁴⁵Căci Eu sunt Domnul care v-a scos din țara Egiptului, ca să vă fiu Dumnezeu; fiți sfinți, căci sfânt sunt Eu.»

⁴⁶Aceasta este rânduiala dobitoacelor, a păsărilor și a tuturor viețuitoarelor care se mișcă în ape și a tuturor vietăților care se târăsc pe pământ. ⁴⁷Ca să se facă deosebire între necurat și curat și între vietate care se mănâncă și vietate care nu se mănâncă.“

12 ¹Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²„Grăiește către fiii lui Israel și spune-le: «Femeia, când zămislește și naște prunc de parte bărbătească, va fi necurată șapte zile; ca în zilele slăbiciunii sale femeiești va fi necurată. ³Iar în ziua a opta [pruncul] să fie tăiat împrejur. ⁴Și treizeci și trei de zile va rămâne cu sângele curățirii ei; de nimic sfânt să nu se atingă și la sanctuar să nu se ducă până la plinirea zilelor curățirii ei. ⁵Iar dacă va naște prunc de parte femeiască, va fi necurată paisprezece zile, ca la [vremea] slăbiciunii ei femeiești, și șaizeci și șase de zile va rămâne pentru sângele curățirii ei.

⁶Și la plinirea zilelor curățirii ei pentru fiu sau pentru fiică, să aducă la preot un miel de un an ca ardere-de-tot și un pui de porumbel sau o turturea ca jertfă pentru păcat, la intrarea Cor-tului Întâlnirii. ⁷Iar el să-l înfățișeze înaintea Domnului și să facă împăcare pentru ea, și va fi curată de curgerea sângelui ei; aceasta este rânduiala pentru cea care naște prunc de parte bărbătească sau de parte femeiască. ⁸Iar dacă nu-i va da mâna [măcar] pentru un miel, să ia două turturele sau doi pui de porumbel, unul ca ardere-de-tot și unul ca jertfă pentru păcat, și preotul să facă împăcare pentru ea, și va fi curată.»“

13 ¹Și a grăit Domnul către Moise și către Aron, zicând: ²„Când cineva are pe pielea trupului o umflătură sau pecingine sau pată aprinsă și va ajunge rană de lepră pe pielea trupului său, să fie dus la Aron, preotul, sau la unul dintre fiii lui, preoții. ³Și preotul să se uite la rana de pe pielea trupului: dacă părul de pe rană s-a albit, iar rana pare la vedere mai adâncă decât pielea trupului lui, este rană de lepră; văzând-o preotul, să-l declare necurat. ⁴Și dacă este pată lucioasă albă pe pielea trupului lui, dar nu pare la vedere mai adâncă decât pielea, iar părul ei nu s-a albit, să-l închidă preotul [pe cel cu] rana șapte zile; ⁵apoi să o vadă preotul în ziua a șaptea: [dacă], iată, i se pare că rana s-a oprit și nu s-a răspândit rana pe piele, să-l închidă preotul șapte zile, a doua oară. ⁶Și să-l vadă preotul în ziua a șaptea, a doua oară, și [dacă], iată, rana a dat înapoi și nu s-a răspândit rana pe piele, preotul să-l declare curat: e [doar] o pecingine; [omul] să-și spele veșmintele și va fi curat. ⁷Dar dacă i se răspândește pecinginea pe piele după ce s-a arătat preotului ca să-l declare curat, să se arate a doua oară preotului. ⁸Preotul să se uite și [dacă], iată, pecinginea s-a răspândit pe piele, preotul să-l declare necurat; este lepră.

⁹Când pe un om va fi o rană de lepră, să fie dus la preot. ¹⁰Să se uite preotul, și [dacă], iată, este o umflătură albă pe piele, iar

părul s-a albit pe ea și în umflătură este carne vie, ¹¹e lepră învechită pe pielea trupului lui, iar preotul să-l declare necurat; să nu-l [mai] închidă, căci este necurat. ¹²Și dacă lepra se răspândește puternic pe piele și lepra acoperă toată pielea cu rană, din cap până în picioare, cât vede preotul cu ochii, ¹³dacă preotul se uită și, iată, lepra a acoperit tot trupul aceluia, să declare curată rana: el s-a făcut alb cu totul; este curat. ¹⁴Dar în ziua în care se va vedea pe el carne vie, va fi necurat, ¹⁵iar preotul, văzând carnea vie, îl va declara necurat; carnea vie este necurată; este lepră. ¹⁶Dar dacă se face iarăși albă carnea vie, să se ducă la preot ¹⁷și să-l vadă preotul: [dacă], iată, rana s-a albit, preotul să declare rana curată; este curat.

¹⁸Iar când trupul are pe piele o bubă și s-a vindecat, ¹⁹iar pe locul bubei este o umflătură albă sau o pată lucioasă albă-roșiatică, să se arate preotului. ²⁰Să se uite preotul, și [dacă], iată, ea se vede mai adâncă decât pielea și părul ei s-a albit, preotul să-l declare necurat; este rană de lepră care a izbucnit în bubă. ²¹Însă dacă o vede preotul și, iată, nu este pe ea păr alb, nu este mai adâncă decât pielea, ci a pălit, să-l închidă preotul șapte zile. ²²Dacă s-a răspândit puternic pe piele, preotul să-l declare necurat; este rană. ²³Dar dacă pata lucioasă stă pe loc, nu se răspândește, este cicatricea bubei; iar preotul să-l declare curat.

²⁴Sau când trupul are pe piele o arsură de foc, iar pe țesutul arsurii este o pată lucioasă, albă-roșiatică sau albă, ²⁵să o vadă preotul și [dacă], iată, părul s-a albit pe pata lucioasă și ea se vede mai adâncă decât pielea, este lepră care a izbucnit în arsură; preotul să-l declare necurat; este rană de lepră. ²⁶Însă dacă o vede preotul și, iată, nu este pe pata lucioasă păr alb și ea nu este mai adâncă decât pielea, ci a pălit, să-l închidă preotul șapte zile. ²⁷Și să-l vadă preotul în ziua a șaptea; dacă s-a răspândit puternic pe piele, preotul să-l declare necurat; este rană de lepră. ²⁸Dar dacă pata lucioasă a stat pe loc, nu s-a răspândit

pe piele, ci a pălit, este umflătură de arsură; preotul să-l declare curat, căci este cicatrice de arsură.

²⁹Iar când un bărbat sau o femeie are o rană pe cap sau pe bărbie, ³⁰să vadă preotul rana și [dacă], iată, la vedere este mai adâncă decât pielea și pe ea părul este gălbui și subțiat, preotul să-l declare necurat: este chelbe; este lepră de cap sau de bărbie. ³¹Dar dacă vede preotul rana de chelbe și, iată, la vedere nu este mai adâncă decât pielea, dar nu este pe ea păr negru, să închidă preotul [pe cel cu] rana de chelbe șapte zile. ³²Și să vadă preotul rana în ziua a șaptea și [dacă], iată, nu s-a răspândit chelbea și nu este în ea păr gălbui și la privit chelbea nu este mai adâncă decât pielea, ³³[acela] să se radă, dar locul cu chelbea să nu-l radă, iar preotul să-l închidă [pe cel cu] chelbea șapte zile, a doua oară. ³⁴Și să vadă preotul chelbea în ziua a șaptea și [dacă], iată, chelbea nu s-a răspândit pe piele, iar la privit nu este mai adâncă decât pielea, preotul să-l declare curat; [acela] să-și spele veșmintele și va fi curat. ³⁵Dar dacă chelbea s-a răspândit puternic pe piele, după ce a fost declarat curat, ³⁶să-l vadă preotul și [dacă], iată, chelbea s-a răspândit pe piele, preotul să nu mai caute la părul gălbui; acela este necurat. ³⁷Dar dacă i se pare că chelbea a stat și s-a ivit pe ea păr negru, chelbea s-a vindecat; este curat; preotul să-l declare curat. ³⁸Iar dacă cineva, bărbat sau femeie, are pe pielea trupului pete lucioase, pete lucioase albe, ³⁹preotul să vadă și [dacă], iată, pe pielea trupului lor sunt pete lucioase, de un alb palid, este o spuzeală răspândită pe piele; este curat.

⁴⁰Iar bărbatul căruia îi cheleşte capul este pleșuv; este curat. ⁴¹Și dacă îi cheleşte capul pe partea din față, are doar fruntea pleșuvă; este curat. ⁴²Dar dacă pe pleșuvia [capului] sau pe pleșuvia frunții se ivește o rană albă-roșiatică, este lepră care se răspândește pe pleșuvia [capului] sau pe pleșuvia frunții. ⁴³Să-l vadă preotul și [dacă], iată, umflătura răni este alb-roșiatică pe

pleșuvia [capului] sau pe pleșuvia frunții, arătând ca lepra pielii trupului, ⁴⁴bărbatul este lepros; este necurat; preotul să-l declare necurat; rana lui este pe cap.

⁴⁵Iar leprosul care are pe el rană să aibă veșmintele sfâșiate și capul în neorânduială, să-și acopere mustața și să strige: «Necurat, necurat!» ⁴⁶Toate zilele în care va fi pe el rana, va fi necurat; este necurat; să șadă singur; în afara taberei să-i fie sălașul.

⁴⁷Când pe un veșmânt este rană de lepră, pe veșmânt de lână sau pe veșmânt de in, ⁴⁸fie pe urzeală, fie pe băteală de in sau de lână sau pe piele sau pe orice lucru de piele, ⁴⁹dacă rana este verzuie sau roșiatică, pe veșmânt sau pe piele sau pe urzeală sau pe băteală sau pe orice lucru de piele, este rană de lepră; să fie arătată preotului. ⁵⁰Preotul să vadă rana și să pună la o parte [lucrul care are] rana șapte zile, ⁵¹apoi să vadă rana în ziua a șaptea: dacă rana s-a răspândit pe veșmânt sau pe urzeală sau pe băteală sau pe piele, sau pe orice se face din piele, ca lucrătură, rana este lepră nimicitoare; este necurată. ⁵²El să ardă veșmântul sau urzeala sau băteala de lână sau de in, sau orice lucru de piele care are pe el rana, căci este lepră nimicitoare; să se ardă în foc. ⁵³Dar dacă preotul se uită și, iată, nu s-a răspândit rana pe veșmânt sau pe urzeală sau pe băteală sau pe orice lucru de piele, ⁵⁴să poruncească preotul să se spele lucrul care are pe el rana și să-l închidă șapte zile, a doua oară. ⁵⁵Preotul să se uite după ce a fost spălată rana și [dacă], iată, rana nu și-a schimbat înfățișarea și rana nu s-a răspândit, [lucrul] este necurat; să-l arzi în foc; este rosătură pe față sau pe dos. ⁵⁶Dar dacă preotul se uită și, iată, rana a pălit după ce a fost spălată, să o taie de pe veșmânt sau de pe piele sau de pe urzeală sau de pe băteală ⁵⁷și, dacă se vede iarăși pe veșmânt sau pe urzeală sau pe băteală sau pe tot lucrul de piele, este [lepră] care se răspândește; să arzi în foc lucrul care are pe el rana. ⁵⁸Iar veșmântul sau urzeala sau băteala sau tot lucrul din piele pe care l-ai spălat și s-a îndepărtat

de pe el rana, să fie spălat a doua oară și va fi curat. ⁹Aceasta este rânduiala răni de lepră pe veșmânt de lână sau de în sau pe urzeală sau pe băteală sau pe tot lucrul din piele, ca să fie declarate curate sau necurate.“

14 ¹Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²„Aceasta va fi rânduiala leprosului, în ziua curățirii lui: să fie dus la preot, ³iar preotul să iasă în afara taberei și să se uite; și [dacă], iată, s-a tămăduit rana de lepră de pe cel lepros, ⁴să poruncească preotul să se ia pentru cel care se curățește două păsări vii curate, lemn de cedru, fir stacojiu și isop. ⁵Și preotul să poruncească să se înjunghie una din păsări pe un vas de lut, peste apă vie, ⁶iar pasărea cea vie să o ia, precum și lemnul de cedru și firul stacojiu și isopul, și să le înmoaie laolaltă cu pasărea cea vie în sângele păsării înjunghiate peste apa vie, ⁷și să-l stropească de șapte ori pe cel care se curățește de lepră, și să-l declare curat, și să-i dea drumul păsării celei vii pe câmp. ⁸Cel care se curățește să-și spele veșmintele și să-și radă tot părul și să se îmbăieze cu apă, și va fi curat; pe urmă să intre în tabără și să șadă în afara cortului său șapte zile. ⁹Și în ziua a șaptea să-și radă tot părul: capul, barba, sprâncenele — tot părul să și-l radă; să-și spele veșmintele și să-și îmbăieze trupul cu apă, și va fi curat. ¹⁰Și în ziua a opta să ia doi miei fără meteahnă și o mielușea de un an, fără meteahnă, și trei zecimi [de efă] de făină aleasă, ca prinos frământat cu untdelemn și un log de untdelemn. ¹¹Și preotul care curățește să-l pună pe cel care se curățește, împreună cu [toate] acestea, în fața Domnului, la intrarea Cortului Întâlnirii.

¹²Și să ia preotul unul din miei și să-l înfățișeze ca jertfă pentru vină, precum și logul de untdelemn, și să le legene ca dar de legănare în fața Domnului. ¹³Și să înjunghie mielul în locul în care se înjunghie jertfa pentru păcat și arderea-de-tot, în locul cel sfânt, căci jertfa pentru vină este, asemenea jertfei pentru păcat, a preotului; este preasfântă. ¹⁴Și preotul să ia din

sângele jertfei pentru vină și să-l pună preotul pe lobul urechii drepte a celui care se curățește și pe degetul mare al mâinii lui drepte și pe degetul mare al piciorului lui drept. ¹⁵Și să ia preotul din logul de untdelemn și să-și toarne în palma sa stângă, ¹⁶să-și înmoaie preotul degetul mâinii drepte în untdelemnul care este în palma sa stângă și să stropească cu untdelemnul de pe degetul său de șapte ori în fața Domnului, ¹⁷iar din untdelemnul rămas în palma sa să pună preotul pe lobul urechii drepte a celui care se curățește și pe degetul mare al mâinii lui drepte și pe degetul mare al piciorului lui drept, peste sângele jertfei pentru vină. ¹⁸Și untdelemnul rămas, care este în palma preotului, să-l pună pe capul celui care se curățește și să facă preotul împăcare pentru el, în fața Domnului. ¹⁹Și să facă preotul jertfa pentru păcat, și să facă împăcare pentru cel care se curățește de necurăția lui și apoi să înjunghie jertfa pentru arderea-de-tot. ²⁰Și să urce preotul arderea-de-tot și prinosul la altar și să facă preotul împăcare pentru el, și va fi curat.

²¹Iar dacă este sărac și nu-i dă mâna, să ia un miel ca jertfă pentru vină spre legănare, ca să facă împăcare pentru el, și o zecime [de efă] de făină aleasă frământată cu untdelemn ca prinos, și un log de untdelemn, ²²și două turturele sau doi pui de porumbel, după cum îi va da mâna; și va fi unul jertfă pentru păcat, iar altul ardere-de-tot. ²³Și să le aducă în ziua a opta pentru curățirea sa la preot, la intrarea Cortului Întâlnirii, în fața Domnului. ²⁴Iar preotul să ia mielul jertfei pentru vină și logul de untdelemn și să le lege preotul ca dar de legănare în fața Domnului. ²⁵Să înjunghie mielul jertfei pentru vină și să ia preotul din sângele jertfei pentru vină și să pună pe lobul urechii drepte a celui care se curățește și pe degetul mare al mâinii lui drepte și pe degetul mare al piciorului lui drept, ²⁶iar din untdelemn să-și toarne preotul în palma sa stângă ²⁷și să stropească preotul cu degetul mâinii drepte din untdelemnul care este în

palma sa stângă de șapte ori, în fața Domnului. ²⁸Și să pună preotul din untdelemnul care este în palma sa pe lobul urechii drepte a celui care se curățește și pe degetul mare al mâinii lui drepte și pe degetul mare al piciorului lui drept, pe locul sângelui jertfei pentru vină. ²⁹Și untdelemnul rămas care este în palma preotului să-l pună pe capul celui care se curățește, spre împăcare pentru el în fața Domnului. ³⁰Și pe una din turturile sau din puii de porumbel pentru care i-a dat mâna ³¹să o facă jertfă pentru păcat, iar pe alta ardere-de-tot, cum i-a dat mâna, laolaltă cu prinosul, și preotul să facă împăcare pentru cel care se curățește, în fața Domnului. ³²Aceasta este rânduiala celui care are pe el rană de lepră, dacă nu e cu dare de mână, la curățirea sa.“

³³Și a grăit Domnul către Moise și către Aron, zicând: ³⁴„Când veți intra în țara Canaanului, pe care Eu v-o dau vouă în stăpânire, și voi da rană de lepră pe vreo casă din țara stăpânirii voastre, ³⁵să se ducă cel care are casa și să-i dea de veste preotului, zicând: «[Ceva] ca o rană mi s-a ivit în casă.» ³⁶Preotul, înainte de a se duce să vadă rana, să poruncească să fie golită casa, ca să nu se întineze tot ceea ce este în casă; iar după aceea să se ducă preotul să vadă casa. ³⁷Să se uite la rană și [dacă], iată, rana de pe pereții casei are adâncituri verzui sau roșiatice și la vedere sunt mai adânci decât peretele, ³⁸preotul să iasă din casă, la ușa casei, și să închidă casa șapte zile. ³⁹Și să se întoarcă preotul în ziua a șaptea. Să se uite și [dacă], iată, s-a răspândit rana pe pereții casei, ⁴⁰să poruncească preotul să se scoată pietrele pe care este rana și să fie duse în afara cetății, într-un loc necurat. ⁴¹Iar casa să fie răzuită pe dinlăuntru de jur împrejur și praful răzuit să-l verse în afara cetății, într-un loc necurat. ⁴²Și să ia [aceia] alte pietre și să le pună în locul pietrelor și [alt-cineva] să ia altă tencuială și să tencuiască [din nou] casa.

⁴³Și dacă rana se întoarce și izbucnește în casă după ce s-au scos pietrele [pe care este rana] și după ce a fost răzuită casa și

după ce a fost tencuită, ⁴⁴să vină preotul și să se uite și [dacă], iată, s-a răspândit rana în casă, este lepră nimicitoare în casă; este necurată. ⁴⁵Să dărâme casa, pietrele ei și lemnele ei și toată tencuiala casei, și să le scoată în afara cetății, într-un loc necurat. ⁴⁶Și oricine intră în casă, în oricare din zilele în care este închisă, va fi necurat până seara. ⁴⁷Iar cel care se culcă în casă să-și spele veșmintele, și cel care mănâncă în casă să-și spele veșmintele.

⁴⁸Dar dacă vine preotul și se uită și, iată, nu s-a răspândit rana în casă după ce a fost tencuită din nou casa, preotul să o declare casă curată, căci rana s-a vindecat. ⁴⁹Și să ia, pentru curățirea casei, două păsări, lemn de cedru, fir stacojiu și isop. ⁵⁰Și să înjunghie una din păsări pe un vas de lut, peste apă vie ⁵¹și să ia lemnul de cedru, isopul și firul stacojiu, și pasărea cea vie și să le înmoaie în sângele păsării înjunghiate și în apa vie și să stropască de șapte ori casa. ⁵²Și să curețe casa cu sângele păsării, și cu apa vie, și cu pasărea vie, și cu lemnul de cedru, și cu isopul, și cu firul stacojiu; ⁵³și să dea drumul păsării celei vii în afara cetății, pe câmp și să facă împăcare pentru casă, și va fi curată.“

⁵⁴Aceasta este rânduiala pentru toată rana de lepră, și pentru chelbe, ⁵⁵și pentru lepra veșmintelor și a caselor, ⁵⁶și pentru umflături, și pentru pecingine, și pentru pete lucioase, ⁵⁷ca să se dea învățătură când ceva este necurat și când este curat; aceasta este rânduiala leprei.

15 ¹Și a grăit Domnul către Moise și către Aron, zicând: ²„Grăiți către fiii lui Israel și spuneți-le: «Orice bărbat care are scurgere din trupul lui, scurgerea lui este necurată. ³Și în aceasta stă necurăția sa din scurgerea sa – fie că trupul său dă afară scurgerea, fie că trupul său și-a oprit scurgerea, este [tot] necurăție: ⁴Orice pat pe care s-a culcat cel cu scurgere este necurat și orice lucru pe care se așază va fi necurat. ⁵Și cel care se atinge

de patul aceluia să-și spele veșmintele și să se îmbăieze cu apă, și va fi necurat până seara. ⁶Și cel care șade pe lucrurile pe care a șezut cel cu scurgere să-și spele veșmintele și să se îmbăieze cu apă, și va fi necurat până seara. ⁷Și cel care se atinge de trupul celui care are scurgere să-și spele veșmintele și să se îmbăieze cu apă, și va fi necurat până seara. ⁸Și dacă cel cu scurgere scuipă pe vreun om curat, [acela] să-și spele veșmintele și să se îmbăieze cu apă, și va fi necurat până seara. ⁹Și orice șa pe care călărește cel cu scurgere va fi necurată. ¹⁰Și tot cel care se atinge de orice va fi fost sub acela va fi necurat până seara; și cel care le cară să-și spele veșmintele și să se îmbăieze cu apă, și va fi necurat până seara. ¹¹Și tot cel pe care îl va atinge cel cu scurgere, fără să-și fi spălat mâinile cu apă, să-și spele veșmintele și să se îmbăieze cu apă, și va fi necurat până seara. ¹²Și vasul de lut de care se atinge cel cu scurgere să fie spart, iar orice vas de lemn să fie spălat bine cu apă.

¹³Și când cel cu scurgere se curățește de scurgerea sa, să-și numere șapte zile pentru curățirea sa și să-și spele veșmintele și să-și îmbăieze trupul în apă vie, și va fi curat. ¹⁴Iar în ziua a opta să-și ia două turturele sau doi pui de porumbel și să se ducă în fața Domnului, la intrarea Cortului Întâlnirii, și să le dea preotului, ¹⁵iar preotul să-i facă pe unul jertfă pentru păcat și pe altul ardere-de-tot, și să facă preotul împăcare în fața Domnului pentru scurgerea lui. ¹⁶Iar bărbatul, dacă are scurgere de sămânță, să-și îmbăieze cu apă tot trupul, și va fi necurat până seara. ¹⁷Și orice veșmânt și orice piele care au pe ele sămânță să fie spălate cu apă, și vor fi necurate până seara. ¹⁸Iar dacă o femeie se culcă cu un bărbat care are scurgere de sămânță, să se îmbăieze amândoi cu apă, și vor fi necurați până seara.

¹⁹Iar când femeia are scurgere — se scurge sânge din trupul său —, șapte zile să rămână în slăbiciunea sa femeiască, și tot cel care se atinge de ea va fi necurat până seara. ²⁰Și orice lucru pe

care se va culca în vremea slăbiciunii sale femeiești va fi necurat; și orice lucru pe care va șede va fi necurat. ²¹Și oricine se atinge de patul ei să-și spele veșmintele și să se îmbăieze cu apă, și va fi necurat până seara. ²²Și tot cel care se atinge de orice lucru pe care a șezut ea să-și spele veșmintele și să se îmbăieze cu apă, și va fi necurat până seara. ²³Dacă se va atinge fie de patul ei, fie de ceva pe care a șezut ea, va fi necurat până seara. ²⁴Și dacă se va culca cumva vreun bărbat cu ea, slăbiciunea ei femeiască va fi asupra lui și va fi necurat șapte zile; și orice lucru pe care se va culca el va fi necurat.

²⁵Iar femeia care va avea scurgere de sânge zile multe, nu în timpul slăbiciunii sale femeiești, sau va avea scurgere dincolo de timpul slăbiciunii sale femeiești, necurăția ei rămâne în toate zilele scurgerii ei, ca în zilele slăbiciunii sale femeiești; este necurată. ²⁶Orice pat pe care se va culca în toate zilele scurgerii ei îi va fi ca acela pe care s-a culcat în timpul slăbiciunii ei femeiești, și tot lucrul pe care va șede va fi necurat, ca necurăția slăbiciunii ei femeiești. ²⁷Și tot cel care se atinge de ele va fi necurat; să-și spele veșmintele și să se îmbăieze cu apă, și va fi necurat până seara.

²⁸Iar ea, dacă se va curăți de scurgerea ei, să-și numere șapte zile și apoi va fi curată. ²⁹Și în ziua a opta să-și ia două turturele sau doi pui de porumbel și să-i aducă la preot, la intrarea Cortului Întâlnirii, ³⁰iar preotul să-l facă pe unul jertfă pentru păcat și pe altul ardere-de-tot; și să facă preotul împăcare pentru ea, în fața Domnului, de scurgerea necurăției ei.»

³¹Așadar să-i feriți pe fiii lui Israel de necurățiile lor, ca să nu moară în necurățiile lor pângărind Lăcașul meu care este în mijlocul lor.

³²Aceasta este rânduiala cu privire la cel cu scurgere și la cel din care iese scurgere de sămânță întinându-se cu ea, ³³și cu privire la cea slăbită din pricina neputinței sale femeiești și la

oricine care are scurgere, parte bărbătească sau parte femeiască, și cu privire la bărbatul care se culcă cu o femeie necurată.”

16 ¹Și a grăit Domnul către Moise, după ce au murit [acei] doi fii ai lui Aron când, înfățișându-se înaintea Domnului, au murit. ²Și Domnul a spus către Moise: „Grăiește către Aron, fratele tău, să nu se ducă în orice vreme în Sfântul Lăcaș, dincolo de vâl, în fața Acoperământului Împăcării care este peste chivot, ca să nu moară; căci în nor mă voi arăta peste Acoperământul Împăcării. ³Așa să vină Aron la Sfântul Lăcaș: cu un tăuraș din cireadă, ca jertfă pentru păcat, și un berbec, ca ardere-de-tot. ⁴Să se îmbrace cu tunică sfântă de in și cu pantaloni de in pe trupul său, să se încingă cu brâu de in și să se acopere cu turban de in; ele sunt veșminte sfinte; să-și îmbăieze cu apă trupul și să le îmbrace.

⁵Și de la adunarea fiilor lui Israel să ia doi țapi, spre jertfă pentru păcat, și un berbec, spre ardere-de-tot. ⁶Și să-și înfățișeze Aron tăurașul său pentru păcat și să facă împăcare pentru sine și pentru casa sa. ⁷Și să ia cei doi țapi și să-i pună să stea în fața Domnului la intrarea Cortului Întâlnirii. ⁸Și Aron să arunce sorți pe seama celor doi țapi, un sort pentru Domnul și un sort pentru Azazel. ⁹Și să înfățișeze Aron țapul pe care a căzut sortul pentru Domnul și să-l facă jertfă pentru păcat. ¹⁰Iar țapul pe care a căzut sortul pentru Azazel să-l pună să stea viu în fața Domnului, ca să facă împăcare pentru el, ca să-l trimită lui Azazel în pustiu.

¹¹Aron să-și înfățișeze tăurașul său spre jertfă pentru păcat, și să facă împăcare pentru sine și pentru casa sa, și să înjunghie tăurașul jertfei pentru păcat, care este al său. ¹²Și să ia o cădelniță plină de cărbuni aprinși de pe altar, din fața Domnului și doi pumni plini de tămâie înmiresmiată, mărunță, și să le ducă dincolo de vâl. ¹³Și să pună tămâia pe foc în fața Domnului și norul de tămâie să învăluie Acoperământul Împăcării care este

peste [chivotul] mărturiei, ca să nu moară. ¹⁴Și să ia din sângele tăurașului și să stropească cu degetul pe deasupra Acoperământului Împăcării, spre răsărit, și în fața Acoperământului Împăcării să stropească de șapte ori din sânge cu degetul său. ¹⁵Și să înjunghie țapul jertfei pentru păcat care este al poporului, și să aducă sângele lui dincolo de vâl, cu sângele lui să facă precum a făcut cu sângele tăurașului și să stropească cu el peste Acoperământul Împăcării și în fața Acoperământului Împăcării, ¹⁶și să facă împăcare pentru Sfântul Lăcaș de necurățiile fiilor lui Israel și de încălcările lor, pentru toate păcatele lor; și așa să facă pentru Cortul Întâlnirii, care sălășluiește cu ei, în mijlocul necurăției lor. ¹⁷Nici un om să nu fie în Cortul Întâlnirii când va intra [Aron] să facă împăcare în Sfântul Lăcaș, până la ieșirea lui, până va fi făcut împăcare pentru sine, și pentru casa sa, și pentru toată obștea lui Israel. ¹⁸Apoi să iasă la altarul care este în fața Domnului și să facă împăcare pe el; să ia din sângele tăurașului și din sângele țapului și să pună pe coarnele altarului de jur împrejur, ¹⁹și să stropească pe el [luând] din sânge cu degetul de șapte ori și [așa] îl va curăți de necurățiile fiilor lui Israel și îl va sfinți.

²⁰Iar când va sfârși de făcut împăcare pentru Sfântul Lăcaș și pentru Cortul Întâlnirii și pentru altar, să apropie țapul cel viu ²¹și Aron să-și rezeme amândouă mâinile pe capul țapului celui viu și să mărturisească asupra lui toate fărădelegile fiilor lui Israel și toate încălcările lor — toate păcatele lor —, să le pună pe capul țapului și să-l trimită în pustiu prin mâna unui bărbat anume rânduit. ²²Țapul să poarte asupra sa toate fărădelegile lor în pământ neroditor; și să dea drumul țapului în pustiu.

²³Și Aron să se ducă la Cortul Întâlnirii și să-și lepede veșmintele de in pe care le-a îmbrăcat când a intrat în Sfântul Lăcaș și să le lase acolo. ²⁴Și să-și îmbăieze trupul cu apă în loc sfânt, să-și îmbrace veșmintele sale și să iasă să-și facă

arderea-de-tot și arderea-de-tot a poporului și să facă împăcare pentru sine și pentru popor. ²⁵Și grăsimea jertfei pentru păcat să o fumege la altar.

²⁶Iar cel care a trimis ȋapul pentru Azazel să-și spele veșmintele și să-și îmbăieze trupul cu apă, și după aceea să intre în tabără.

²⁷Iar tăurașul jertfei pentru păcat și ȋapul jertfei pentru păcat al căror sânge a fost adus spre împăcare în Sfântul Lăcaș să fie scoși în afara taberei, iar pieile lor și carnea lor și balega lor să fie arse în foc. ²⁸Iar cel care le dă foc să-și spele veșmintele și să-și îmbăieze trupul cu apă, și după aceea să intre în tabără.

²⁹Să fie pentru voi legiuire veșnică: în luna a șaptea, în [ziua] a zecea a lunii, să vă smeriți sufletele și să nu faceți nici o lucrare, nici cel de-al locului, nici veneticul care stă vremelnice în mijlocul vostru. ³⁰Căci în ziua aceasta se va face împăcare pentru voi ca să fiți curățiți de toate păcatele voastre; în fața Domnului veți fi curați. ³¹Sabat preasfânt va fi acesta pentru voi, și să vă smeriți sufletele; legiuire veșnică. ³²Să facă împăcare preotul care a fost uns și căruia i s-au plinit mâinile ca să slujească drept preot în locul tatălui său; să îmbrace veșmintele de in, veșmintele sfinte, ³³și să facă împăcare pentru Locul Preasfânt și pentru Cortul Întâlnirii, și pentru altar să facă împăcare, și pentru preoți și pentru tot poporul obștii să facă împăcare.

³⁴Și să fie aceasta pentru voi legiuire veșnică, spre împăcare pentru fiii lui Israel, de toate păcatele lor, o dată pe an.

Și s-a făcut precum i-a poruncit Domnul lui Moise.

17 ¹Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²„Grăiește către Aron, și către fiii lui, și către toți fiii lui Israel și spune-le: «Acesta este cuvântul pe care îl poruncește Domnul: ³[Dacă] vreun bărbat din casa lui Israel înjunghie bou sau miel sau capră în tabără sau înjunghie în afara taberei ⁴și nu-l aduce la intrarea Cortului Întâlnirii să-l înfățișeze ca ofrandă Domnului, în fața

Lăcaşului Domnului, [vărsare de] sânge i se va socoti bărbatului aceluia: sânge a vărsat; să fie tăiat bărbatul acela din mijlocul poporului său, ⁵astfel încât fiii lui Israel să vină cu jertfele lor pe care le jertfesc în câmp deschis şi să le aducă Domnului la intrarea Cortului Întâlnirii, la preot, şi să le jertfească Domnului ca jertfe de pace, ⁶iar preotul să împrăştie sângele pe altarul Domnului, la intrarea Cortului Întâlnirii, şi să fumege grăsimea ca mireasmă plăcută Domnului – ⁷şi să nu-şi mai aducă jertfele lor ţapilor-demoni după care se desfrânează ei; legiuire veşnică să fie aceasta pentru ei, din neam în neam.

⁸Şi să le [mai] spui: [Dacă] vreun bărbat din casa lui Israel sau din străinii care stau vremelnice în mijlocul lor înalţă ardere-de-tot sau jertfă ⁹şi n-o aduce la intrarea Cortului Întâlnirii ca să o facă pentru Domnul, să fie tăiat bărbatul acela din poporul său.

¹⁰Şi [dacă] vreun bărbat din casa lui Israel sau din străinii care stau vremelnice în mijlocul lor mănâncă orice fel de sânge, îmi voi îndrepta faţa împotriva celui care a mâncat sânge şi-l voi tăia din mijlocul poporului său. ¹¹Căci viaţa trupului este în sânge, iar Eu vi l-am dat pe altar ca să se facă împăcare pentru vieţile voastre, căci sângele este cel care face împăcare pentru viaţă. ¹²De aceea am spus fiilor lui Israel: nimeni dintre voi să nu mănânce sânge, şi nici veneticul care stă vremelnice în mijlocul vostru să nu mănânce sânge.

¹³Şi [dacă] vreun bărbat dintre fiii lui Israel sau dintre veneticii care stau vremelnice în mijlocul lor vânează un animal sau o pasăre ce se mănâncă, să-i verse sângele şi să-l acopere cu ţărână. ¹⁴Căci viaţa oricărui trup e sângele lui, în viaţa lui este el; aşadar le spun fiilor lui Israel: să nu mâncaţi sângele nici unui trup, căci viaţa oricărui trup este sângele lui; tot cel care îl va mânca va fi tăiat.

¹⁵Şi tot cel care mănâncă stârv sau animal sfâşiat – dintre cei de-ai locului sau dintre venetici – să-şi spele veşmintele şi să se

îmbăieze cu apă și va fi necurat până seara; apoi va fi curat.
¹⁶Dar dacă nu-și va spăla [veșmintele] și trupul nu și-l va îmbăia, își va purta vinovăția.»“

18 ¹Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²„Grăiește către fiii lui Israel și spune-le: «Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru. ³[Fapte] ca faptele țării Egiptului, în care ați locuit, să nu faceți, nici [fapte] ca faptele țării Canaanului, în care vă duc Eu pe voi, să nu faceți, și în legiuirile lor să nu umblați. ⁴Hotărârile mele să le înfăptuiți și legiuirile mele să le păziți, umblând în ele: Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru. ⁵Să păziți legiuirile mele și hotărârile mele, căci, înfăptuindu-le, omul va fi viu: Eu sunt Domnul.

⁶Nimeni să nu se apropie de cineva care e carne din carnea lui ca să-i dezvelească goliciunea: Eu sunt Domnul.

⁷Goliciunea tatălui tău și goliciunea mamei tale să nu o dezvelești; este mama ta, să nu-i dezvelești goliciunea.

⁸Goliciunea femeii tatălui tău să nu o dezvelești; este goliciunea tatălui tău.

⁹Goliciunea surorii tale, fica tatălui tău sau fica mamei tale, născută în casă sau născută afară – să nu dezvelești goliciunea lor.

¹⁰Goliciunea ficei fiului tău sau ficei ficei tale – să nu le dezvelești goliciunea, căci este goliciunea ta.

¹¹Goliciunea ficei femeii tatălui tău, născută din tatăl tău; este sora ta – să nu-i dezvelești goliciunea.

¹²Goliciunea surorii tatălui tău să nu o dezvelești; este carnea tatălui tău.

¹³Goliciunea surorii mamei tale să nu o dezvelești; este carnea mamei tale.

¹⁴Goliciunea fratelui tatălui tău să nu o dezvelești: să nu te apropii de femeia lui; este mătușa ta.

¹⁵Goliciunea nurorii tale să nu o dezvelești; este femeia fiului tău; să nu-i dezvelești goliciunea.

¹⁶Goliciunea femeii fratelui tău să nu o dezvelești; este goliciunea fratelui tău.

¹⁷Goliciunea unei femei și a fiicei ei să nu o dezvelești; pe fiica fiului ei și pe fiica fiicei ei să nu le iei ca să le dezvelești goliciunea; sunt rude de sânge; este destrăbălare.

¹⁸Pe sora femeii [tale] să nu o iei de nevastă pe lângă ea ca să-i dezvelești și ei goliciunea, cât este [femeia ta] în viață.

¹⁹Iar de o femeie în [vremea] necurăției slăbiciunii ei să nu te apropii ca să-i dezvelești goliciunea.

²⁰Și cu femeia semenului tău să nu te culci spre împreunare, întinându-te cu ea.

²¹Și din odraslele tale să nu dai, spre trecere [prin foc], pentru Moloh, ca să nu pângărești numele Dumnezeului tău: Eu sunt Domnul.

²²Cu un bărbat să nu te culci precum te culci cu o femeie; este urâciune.

²³Și cu nici un dobitoc să nu te împreunezi, întinându-te cu el; nici femeia să nu stea în fața dobitocului ca să se împerecheze cu el; este blestemăție.

²⁴Să nu vă întinați cu nici una dintre acestea, căci prin toate acestea s-au întinat neamurile pe care Eu le izgonesc dinaintea voastră, ²⁵și s-a întinat țara și am cercetat nelegiuirea ei asupra ei și țara i-a vărsat pe cei care locuiau în ea. ²⁶Dar voi să păziți legiuirile mele și hotărârile mele și să nu faceți nici una dintre urâciunile acestea, nici cel de-al locului, nici veneticul care stă vremelnice în mijlocul vostru ²⁷— căci toate urâciunile acestea le-au făcut oamenii țării, care au fost înaintea voastră, și s-a întinat țara —, ²⁸ca să nu vă verse țara când o veți întina, precum a vărsat neamul care a fost înaintea voastră. ²⁹Căci toți cei care fac vreuna din urâciunile acestea — făptuitorii să fie tăiați din mijlocul poporului lor. ³⁰Și să păziți rânduilele mele, ca să nu faceți cumva din legiuirile urâciunilor care s-au făcut înaintea

voastră, și să nu vă întinați prin ele: Eu sunt Domnul, Dumnezeul vostru.»“

19 ¹Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²„Grăiește către toată adunarea fiilor lui Israel și spune-le: «Fiți sfinți, căci sfânt sunt Eu, Domnul, Dumnezeul vostru.

³Să vă temeți fiecare de mama sa și de tatăl său, iar sabaturile mele să le păziți: Eu sunt Domnul, Dumnezeul vostru.

⁴Să nu vă întoarceți spre nimicnicii și dumnezei turnați să nu vă faceți: Eu sunt Domnul, Dumnezeul vostru. .

⁵Și când jertfiți jertfă de pace Domnului, spre a vă fi bine primită să o jertfiți: ⁶în ziua când o jertfiți să se mănânce, și a doua zi, iar ce rămâne până a treia zi să se ardă în foc. ⁷Iar dacă se mănâncă totuși în ziua a treia, este spurcăciune: nu este primit. ⁸Cel care mănâncă își poartă vinovăția, căci a pângărit ceea ce este sfânt pentru Domnul, și va fi tăiat acela din poporul său.

⁹Și când secerați holdele țării voastre, să nu sfârșești de secerat marginea câmpului tău și spicele rămase în urma secerișului tău să nu le strângi. ¹⁰Și via ta să nu o culegi de tot și să nu aduni [strugurii] căzuți din via ta; săracului și străinului să-i lași: Eu sunt Domnul, Dumnezeul vostru.

¹¹Să nu furați și să nu vicleniți și să nu vă înșelați unul pe altul. ¹²Și să nu vă jurați strâmb pe numele meu, necinstind numele Dumnezeului tău: Eu sunt Domnul.

¹³Să nu-l asuprești pe aproapele tău și să nu-l jefuiești; să nu rămână peste noapte la tine plata simbriașului, până dimineață.

¹⁴Să nu-l blestemi pe surd și în fața orbului să nu pui piedică, ci să te temi de Dumnezeul tău: Eu sunt Domnul.

¹⁵Să nu faceți nedreptate la judecată; să nu cauți la fața săracului și să nu-l măgulești pe cel mare: cu dreptate să-l judeci pe aproapele tău. ¹⁶Să nu umbli cu clevetire în poporul tău; să nu te ridici împotriva sângelui aproapelui tău: Eu sunt Domnul.

¹⁷Să nu-l urăști pe fratele tău în inima ta; negreșit să-l mustri pe aproapele tău, ca să nu te încarci cu păcat din pricina lui. ¹⁸Să nu te răzbuni și să nu ții dușmănie pe fiii poporului tău, ci să-l iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși: Eu sunt Domnul.

¹⁹Legiuirile mele să le păziți. Să nu împerechezi dobitoace de două feluri; câmpul tău să nu-l semeni cu două feluri de semințe; veșmânt din două feluri de fire să nu pui pe tine.

²⁰Dacă un bărbat se culcă spre împreunare cu o femeie, iar ea este roabă logodită cu un [alt] bărbat, dar nu e într-un totu răscumpărată sau nu i s-a dat libertatea, să fie silit la despăgubire; [dar] ei să nu fie omorâți, căci ea nu fusese eliberată. ²¹Dar acela să aducă jertfă pentru vina sa Domnului, la intrarea Cortului Întâlnirii, un berbec ca jertfă pentru vină. ²²Și să facă preotul împăcare pentru el cu berbecul jertfei pentru vină, în fața Domnului, pentru păcatul pe care l-a săvârșit acela; și va fi iertat de păcatul pe care l-a săvârșit.

²³Și când veți intra în țară și veți sădi orice pom bun de mâncat, să socotiți rodul lui ca netăiere-împrejur; trei ani vă vor fi netăiere-împrejur; să nu se mănânce; ²⁴în anul al patrulea să fie sfințit tot rodul lui în sărbătoare de laudă Domnului; ²⁵iar în anul al cincilea să mâncați rodul lui, ca să vă sporească belșugul lui: Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru.

²⁶Să nu mâncați cu sânge. Să nu ghiciți și să nu faceți preziceri. ²⁷Să nu rotunjiți pletele capului vostru; și să nu strici colțul bărbii tale. ²⁸Crestătură pentru mort să nu faceți pe trupul vostru; și nici semne cu împunsături să nu faceți pe voi: Eu sunt Domnul.

²⁹Să n-o pângărești pe fiica ta, punând-o să se desfrâneze, ca nu cumva să se desfrâneze țara și să se umple țara de destrăbălare. ³⁰Sabaturile mele să le păziți și de sanctuarul meu să vă temeți: Eu sunt Domnul.

³¹Să nu vă întoarceți spre [cei care cheamă] duhurile morților și la ghicitori să nu căutați [răspuns] ca să vă întinați cu ei: Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru.

³²Înaintea celui cărunt să te ridici și să cinstești fața bătrânului; să te temi de Dumnezeuul tău: Eu sunt Domnul.

³³Și dacă un venetic stă vremelnic cu voi în țara voastră, să nu-l împilați. ³⁴Ca unul de baștină dintre voi să vă fie străinul care stă vremelnic cu voi și să-l iubești ca pe tine însuși, căci străini ați fost [și voi] în țara Egiptului: Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru.

³⁵Să nu faceți nedreptate când judecați – la măsurat, la cântărit, la turnat. ³⁶Cântare drepte, greutate drepte, efă dreaptă și hin drept să aveți: Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru, care v-am scos din țara Egiptului.

³⁷Să păziți toate legiuirile Mele și toate hotărârile Mele și să le înfăptuiți: Eu sunt Domnul.»“

20 ¹Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²„Iar fiilor lui Israel să le spui: «[Dacă] vreun bărbat din fiii lui Israel sau din străinii care stau vremelnic în Israel își dă odrasla lui Moloh, să fie neapărat omorât; poporul țării să-l ucidă cu pietre. ³Iar Eu îmi voi îndrepta fața împotriva omului aceluia și-l voi tăia din mijlocul poporului său, căci și-a dat lui Moloh odrasla, întinându-mi sanctuarul și necinstind Numele sfințeniei mele. ⁴Și dacă poporul țării își închide cumva ochii față de omul acela când își dă odrasla lui Moloh, și nu-l omoară, ⁵îmi voi pune Eu fața împotriva omului aceluia, și împotriva familiei lui, și-l voi tăia pe el și pe toți cei care se vor desfrâna după el, desfrânându-se după Moloh, din mijlocul poporului lor. ⁶Iar dacă cineva se întoarce către [cei care cheamă] duhurile morților și către ghicitori ca să se desfrâneze după ei, îmi voi îndrepta fața împotriva aceluia și-l voi tăia din mijlocul poporului său.

⁷Sfințiți-vă și fiți sfinți, căci Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru. ⁸Să păziți legiuirile Mele și să le înfăptuiți: Eu sunt Domnul, care vă sfințește.

⁹Dacă va blestema cineva pe tatăl său și pe mama sa, negreșit să fie dat morții; pe tatăl său și pe mama sa i-a blestemat; sângele său este asupra sa.

¹⁰Dacă un bărbat săvârșește adulter cu femeia [altui] bărbat, negreșit să fie dați morții și adulterul, și adultera. ¹¹Dacă un bărbat se culcă cu femeia tatălui său, goliciunea tatălui său a dezvelit-o; negreșit să fie dați morții amândoi; sângele lor este asupra lor. ¹²Dacă un bărbat se culcă cu nora sa, negreșit să fie dați morții amândoi; blestemăție au făcut; sângele lor este asupra lor. ¹³Dacă un bărbat se culcă cu un bărbat cum se culcă cu o femeie, urâciune fac amândoi; negreșit să fie dați morții; sângele lor este asupra lor. ¹⁴Dacă un bărbat ia pe o femeie și pe mama ei, este destrăbălare; să-l ardă în foc și pe el, și pe ele, ca să nu fie destrăbălare în mijlocul vostru. ¹⁵Dacă un bărbat se împerechează cu un dobitoc, negreșit să fie dat morții, iar pe dobitoc să-l ucideți. ¹⁶Și dacă o femeie se apropie de orice dobitoc ca să se împreuneze cu el, să ucizi atât femeia cât și dobitocul; negreșit să fie dați morții; sângele lor este asupra lor.

¹⁷Dacă un bărbat o ia pe sora sa, fiica tatălui său ori fiica mamei sale, și îi vede goliciunea, iar ea vede goliciunea lui, este rușine; să fie tăiați sub ochii fiilor poporului lor; goliciunea surorii sale a dezvelit-o; își va purta vinovăția. ¹⁸Dacă un bărbat se culcă cu o femeie [în zilele] slăbiciunii ei și îi dezvelește goliciunea, i-a dezgolit izvorul, iar ea și-a dezvelit izvorul sângelui său; să fie tăiați amândoi din mijlocul poporului lor. ¹⁹Goliciunea surorii mamei tale și a surorii tatălui tău să nu o dezvelești, căci [este ca și cum cineva] își dezgolește chiar carnea sa; ei își vor purta vinovăția lor. ²⁰Dacă un bărbat se culcă cu mătușa sa, a dezvelit goliciunea unchiului său; păcatul lor și-l vor purta: fără copii vor muri amândoi. ²¹Dacă un bărbat o ia pe femeia fratelui său, este necurăție; a dezvelit goliciunea fratelui său: fără copii vor fi amândoi.

²²Să păziți toate legiuirile mele și toate hotărârile mele și să le înfăptuiți, ca să nu vă verse țara în care vă duc Eu să locuiți în ea. ²³Și să nu umblați în legiuirile neamului pe care Eu îl alung dinaintea voastră, căci pe toate acestea le-au făcut și m-am scârbit de ei. ²⁴Și v-am spus: Voi veți lua în stăpânire pământul lor, iar Eu vi-l voi da în stăpânire, țară care șiroiește de lapte și miere: Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru, care v-am despărțit pe voi de [celelalte] popoare. ²⁵Așadar să despărțiți și voi între dobitoace curate și necurate, și între păsări necurate și curate, și să nu vă spurcați pe voi înșivă cu dobitoace, și cu păsări, și cu toate cele care se târasc pe pământ pe care le-am deosebit pentru voi ca necurate. ²⁶Și să-mi fiți mie sfinți, căci sfânt sunt Eu, Domnul, și v-am despărțit pe voi de [celelalte] popoare, ca să fiți ai mei.

²⁷Iar dacă vreun bărbat sau vreo femeie are în sine un duh sau este ghicitor, negreșit să fie dați morții; cu pietre să-i omoare; sângele lor este asupra lor.»“

²¹Și a spus Domnul către Moise: „Vorbește către preoți, fiii lui Aron, și spune-le: «[Preotul] să nu se întineze pentru vreun mort dintre ai săi. ²Ci doar pentru ruda de sânge cea mai apropiată – pentru mama sa și pentru tatăl său, pentru fiul său și pentru fiica sa, și pentru fratele său; ³și pentru sora sa fecioară, cea apropiată de el, care nu a fost a vreunui bărbat, pentru ea poate să se întineze. ⁴Să nu se întineze, stăpân între ai săi, pângărindu-se.

⁵Să nu-și radă creștetul capului, și colțul bărbii să nu și-l tundă, și pe trupuri să nu-și facă creștături. ⁶Sfinți să fie ei pentru Dumnezeuul lor; să nu necinstească numele Dumnezeului lor, căci ei înfățișează jertfele-mistuite-în-foc pentru Domnul, pâinea Dumnezeului lor: să fie deci sfinți.

⁷Femeie desfrânată și pângărită să nu-și ia, nici femeie repudiată de bărbatul ei să nu-și ia, căci sfânt este [preotul] pentru

Dumnezeul său. ⁸Socotește-l ca sfânt, căci pâinea Dumnezeului tău o înfățișează el; sfânt să fie pentru tine, căci sfânt sunt Eu, Domnul care vă sfințește.

⁹Iar fata unui preot, dacă se pângărește desfrânându-se, pe tatăl ei îl pângărește; în foc să fie arsă.

¹⁰Și cel care este mare preot între frații săi, pe capul căruia a fost turnat untdelemnul ungerii și căruia i s-au plinit mâinile ca să îmbrace veșmintele, capul să nu și-l lase neorânduit, iar veșmintele să nu și le sfășie ¹¹și la nici un mort să nu se ducă: [nici] pentru tatăl său, nici pentru mama sa să nu se întineze; ¹²nici din sanctuar să nu iasă și să nu pângărească sanctuarul Dumnezeului său, căci cununa untdelemnului ungerii Dumnezeului său e peste el: Eu sunt Domnul.

¹³El să-și ia femeie [aflată] în fecioria ei. ¹⁴Văduvă sau repudiată sau pângărită cu desfrânare — dintre acestea să nu ia, ci doar fecioară din poporul său să-și ia drept femeie. ¹⁵[Astfel] să nu își pângărească sămânța în poporul său: Eu sunt Domnul, care îl sfințesc.»

¹⁶Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ¹⁷„Grăiește către Aron și spune-i: «Nici un bărbat din seminția ta, din neam în neam, care are vreo meteahnă să nu se apropie să înfățișeze pâinea Dumnezeului său. ¹⁸Cel care are vreo meteahnă să nu se apropie: cel orb sau șchiop sau sluit sau diform ¹⁹sau bărbatul care are picior rupt sau mână ruptă ²⁰sau e cocoșat sau pitic sau cu albeață pe ochi sau cu râie sau cu pecingine sau cu testiculele strivite, ²¹nici un bărbat din seminția lui Aron, preotul, care are vreo meteahnă să nu se apropie ca să înfățișeze jertfe-mis-tuite-în-foc pentru Domnul; are meteahnă; hrana Dumnezeului său să nu se apropie să [o] înfățișeze. ²²Hrana Dumnezeului său, dintre cele preasfinte și dintre cele sfinte, [poate] să o mănânce. ²³Numai la vâl să nu se ducă și de altar să nu se apropie, căci are meteahnă: să nu pângărească sanctuarele mele, căci Eu sunt Domnul, care îi sfințesc pe ei.»

²⁴[Astfel] a grăit Moise către Aron și către fiii lui, și către toți fiii lui Israel.

22 ¹Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²„Grăiește către Aron și către fiii lui să aibă mare grijă de cele sfinte ale fiilor lui Israel, pe care ei le pun deoparte pentru mine, și să nu pângărească numele sfințeniei mele: Eu sunt Domnul. ³Spune-le: «Din neam în neam, [dacă] vreun bărbat din toată seminția voastră se apropie, fiind necurat, de cele sfinte, pe care le sfințesc fiii lui Israel pentru Domnul, acela să fie tăiat de la fața mea: Eu sunt Domnul.

⁴Nici un bărbat din seminția lui Aron care are lepră sau scurgere să nu mănânce din cele sfinte până ce nu se va curăți. Iar cel care se atinge de vreo necurăție [pricinuită] de un mort sau bărbatul care are scurgere de sămânță ⁵sau bărbatul care se atinge de vreo târătoare care îl face necurat ori de vreun om care îl face necurat, oricare ar fi necurăția lui, ⁶acela care s-a atins de așa ceva va fi necurat până seara; să nu mănânce din cele sfinte decât dacă și-a îmbăiat trupul cu apă; ⁷când va apune soarele, va fi curat; și după aceea [poate] să mănânce din cele sfinte, căci sunt pâinea lui. ⁸Stârv și animal sfâșiat să nu mănânce, ca să nu se întineze cu el: Eu sunt Domnul. ⁹[Cu toții] să păzească rânduiala mea ca să nu se încarce cu păcat și, fiindcă s-a pângărit, să moară din pricina lui: Eu sunt Domnul, care îi sfințesc.

¹⁰Nimeni din afară să nu mănânce ceva sfânt: nici cel pripășit la un preot, nici simbriașul să nu mănânce ceva sfânt. ¹¹Dar dacă preotul cumpără pe cineva – cu arginții săi –, acela [poate] să mănânce, ca și cel născut în casa lui: ei [pot] să mănânce din pâinea lui. ¹²Iar fiica preotului, dacă va fi [nevasta] unui bărbat din afară, să nu mănânce din vreun dar ridicat, din cele sfinte. ¹³Însă fiica de preot care va fi văduvă sau repudiată, și nu are urmaș, și se întoarce în casa tatălui ei ca în tinerețea ei, [poate] să

mănânce din pâinea tatălui ei; dar nimeni din afară să nu mănânce din ea.

¹⁴Iar dacă vreun bărbat mănâncă ceva sfânt din greșeală, să adauge a cincea parte și să dea lucrul sfânt preotului. ¹⁵Și să nu pângărească cele sfinte ale fiilor lui Israel, pe care aceștia le aduc ca dar ridicat pentru Domnul, ¹⁶ca să nu se încarce cu pedeapsă pentru vină dacă mănâncă cele sfinte ale lor: Eu sunt Domnul, care îi sfințesc.»“

¹⁷Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ¹⁸„Grăiește către Aron și către fiii lui, și către toți fiii lui Israel, și spune-le: «Ori-care bărbat din casa lui Israel și dintre veneticii din Israel, care își înfățișează ofranda pentru orice făgăduință sau pentru orice dar de bunăvoie, pe care îl înfățișează Domnului ca ardere-de-tot, ¹⁹ca să vă fie bine primit, să aducă parte bărbătească fără meteahună, din cireadă, din miei sau din capre. ²⁰Nimic cu meteahună să nu înfățișați, căci nu va fi bine primit pentru voi.

²¹Când cineva înfățișează jertfă de pace Domnului, pentru împlinirea unei făgăduințe sau ca dar de bunăvoie, din cireadă sau din turmă, să fie fără meteahună spre a fi primit; nici o meteahună să nu fie pe el. ²²[Dobitoc] orb sau vătămat sau mutilat sau bubos sau râios sau cu pecingine, pe acestea să nu le înfățișați Domnului, iar ca jertfă-mistuită-în-foc să nu puneți din acestea pe altar pentru Domnul. ²³Un taur sau un berbec cu un picior mai lung sau mai scurt poți să-l faci dar de bunăvoie, dar pentru făgăduință nu e bine primit. ²⁴[Dobitoc] cu testiculele strivite, sfărâmate, smulse sau tăiate să nu înfățișați Domnului; în țara voastră să nu faceți [astfel]. ²⁵Nici din mâna unui străin de neam să nu înfățișați hrana Dumnezeului vostru din toate acestea, căci au stricăciune, au meteahună, nu vă vor fi bine primite.»“

²⁶Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²⁷„Când se naște o vită sau o oaie sau o capră, să fie șapte zile cu mama sa, iar din

ziua a opta înainte va fi bine primită spre ofrandă, jertfă-mis-tuită-în-foc pentru Domnul. ²⁸Iar vită sau oaie să nu înjunghiați laolaltă cu puiul ei în aceeași zi.

²⁹Când aduceți jertfă de mulțumire Domnului, să o jertfiți în așa fel încât să vă fie bine primită: ³⁰în ziua aceea să se mă-nânce; să nu lăsați din ea până dimineța: Eu sunt Domnul.

³¹Să păziți poruncile Mele și să le împliniți: Eu sunt Domnul. ³²Și să nu necinstiți numele sfințeniei Mele; și voi fi sfințit în mijlocul fiilor lui Israel: Eu sunt Domnul, care vă sfințesc, ³³cel care v-a scos din țara Egiptului ca să vă fie Dumnezeu, Eu sunt Domnul.“

23 ¹Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²„Grăiește către fiii lui Israel și spune-le: «Soroacele Domnului, pe care le veți vesti ca adunări sfinte, acestea sunt soroacele Mele:

³Șase zile să se lucreze, dar în ziua a șaptea este sabbat prea-sfânt, adunare sfântă; nici o muncă să nu faceți: este sabbat pen-tru Domnul, în toate așezările voastre.

⁴Acestea sunt soroacele Domnului, adunări sfinte, pe care să le vestiți la sorocul lor. ⁵În luna întâi, în a paisprezecea [zi] a lunii, pe înserat, este Paștele Domnului, ⁶iar în a cincisprezecea zi a lunii acesteia este Sărbătoarea Azimelor pentru Domnul; șapte zile să mâncați azime. ⁷În ziua întâi [a sărbătorii] să fie la voi adunare sfântă; nici o muncă grea să nu faceți. ⁸Și să înfă-țișați jertfe-mistuite-în-foc pentru Domnul șapte zile; în ziua a șaptea să fie adunare sfântă: nici o muncă grea să nu faceți.“

⁹Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ¹⁰„Grăiește către fiii lui Israel și spune-le: «Când veți intra în țara pe care Eu v-o dau vouă și veți secera holdele ei, să aduceți snopul de la începutul secerișului vostru la preot, ¹¹iar el să lege snopul în fața Dom-nului, ca să vă fie bine primit; în următoarea zi după sabbat să-l lege preotul. ¹²Și să aduceți, în ziua legănării snopului, un miel de un an, fără meteahnă, ca ardere-de-tot Domnului. ¹³Și prinosul lui — două zecimi de făină aleasă frământată cu unt-

delemn, jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul, mireasmă plăcută, iar libația [prinosului], un sfert de hin de vin. ¹⁴Pâine, boabe prăjite sau boabe crude să nu mâncați până în ziua aceasta, până aduceți ofranda Dumnezeului vostru; legiuire veșnică din neam în neam, în toate așezările voastre.

¹⁵Și să numărați din următoarea zi după sabbat, din ziua în care ați adus snopul legănării, șapte săptămâni; întregi să fie. ¹⁶Până în următoarea zi după al șaptelea sabbat, să numărați cincizeci de zile și să înfățișați prinos nou Domnului. ¹⁷Din așezările voastre să aduceți două pâini ca dar de legănare: să fie din două zecimi de făină aleasă; dospitură coaptă, pârgă pentru Domnul. ¹⁸Și să înfățișați, pe lângă pâine, șapte miei de un an, fără meteahnă, și un tăuraș din cireadă și doi berbeci, ca să fie ardere-de-tot pentru Domnul, cu prinosul lor și cu libația lor, jertfă-mistuită-în-foc, mireasmă plăcută Domnului. ¹⁹Și să aduceți un țap ca jertfă pentru păcat și doi miei de un an ca jertfă de pace. ²⁰Preotul să-i legene, împreună cu pâinea pârgii, ca dar de legănare în fața Domnului, laolaltă cu cei doi miei; lucru sfânt vor fi Domnului, pentru preot. ²¹Și să vestiți chiar în ziua aceasta: adunare sfântă să fie pentru voi; nici o muncă grea să nu faceți: legiuire veșnică în toate așezările voastre, din neam în neam. ²²Iar când veți secera holdele țării voastre, să nu isprăvești secerișul până la capătul câmpului tău și ce a rămas de pe urma secerișului tău să nu mai aduni; să lași pentru sărac și pentru venetic: Eu sunt Domnul, Dumnezeul vostru.»

²³Și a grăit Domnul către Moise zicând: ²⁴„Grăiește către fiii lui Israel și spune-le: «În luna a șaptea, în prima [zi] a lunii să fie pentru voi sabbat preasfânt, pomenire cu sunet de trâmbițe, adunare sfântă. ²⁵nici o muncă grea să nu faceți și să înfățișați jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul.»»

²⁶Și a grăit Domnul către Moise zicând: ²⁷„Dar în a zecea [zi] a acestei luni a șaptea este ziua Împăcării; să fie pentru voi

adunare sfântă; să vă smeriți sufletele și să înfățișați jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul. ²⁸nici o muncă să nu faceți într-o zi ca aceasta, căci este ziua Împăcării; ca să se facă împăcare pentru voi în fața Domnului, Dumnezeului vostru. ²⁹Căci tot sufletul care nu se smerește într-o zi ca aceasta va fi tăiat din poporul său. ³⁰Și pe oricine face vreo muncă într-o zi ca aceasta, pe acela îl voi da pieirii din mijlocul poporului său. ³¹nici o muncă să nu faceți: legiuire veșnică pentru generațiile voastre, în toate așezările voastre. ³²Sabat preasfânt este pentru voi, și să vă smeriți sufletele; în a noua [zi] a lunii, pe seară, de seara până seara, să vă țineți deplin sabatul.“

³³Și a grăit Domnul către Moise zicând: ³⁴„Grăiește către fiii lui Israel și spune-le: «În a cincisprezecea zi a lunii acesteia a șaptea, este Sărbătoarea Colibelor, șapte zile, pentru Domnul. ³⁵În ziua cea dintâi este adunare sfântă; nici o muncă grea să nu faceți. ³⁶Șapte zile să înfățișați jertfe-mistuite-în-foc Domnului; în ziua a opta să fie adunare sfântă pentru voi; să înfățișați jertfe-mistuite-în-foc Domnului; este adunare de sărbătoare; nici o muncă grea să nu faceți.

³⁷Acestate sunt soroacele Domnului pe care să le vestiți ca adunări sfinte, ca să înfățișați jertfe-mistuite-în-foc pentru Domnul: ardere-de-tot, prinos, jertfă și libații, fiecare la ziua cuvenită, ³⁸pe lângă sabbaturile Domnului și pe lângă darurile voastre, și pe lângă toate cele făgăduite ale voastre, și pe lângă toate darurile voastre de bunăvoie pe care le veți da Domnului.

³⁹Iar în a cincisprezecea zi a lunii a șaptea, când veți aduna rodul pământului, să prăznuiți sărbătoarea Domnului, șapte zile; ziua cea dintâi este [sabat] preasfânt și ziua a opta este [sabat] preasfânt. ⁴⁰Și să vă luați în ziua cea dintâi roade frumoase din pomi, ramuri de finic, crengi de copaci stufoși și sălcii de râu, și să vă veseliți în fața Domnului, Dumnezeului vostru, șapte zile. ⁴¹Și s-o prăznuiți ca sărbătoare a Domnului, șapte zile pe an;

legiuire veșnică din neam în neam, în luna a șaptea s-o prăznuiți. ⁴²În colibe să locuiți șapte zile; toți cei de baștină din Israel să locuiască în colibe, ⁴³ca să cunoască generațiile voastre că în colibe i-am pus să locuiască pe fiii lui Israel, când i-am scos din țara Egiptului: Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru.»

⁴⁴Și a grăit Moise [despre] soroacele Domnului către fiii lui Israel.

24 ¹Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²„Poruncește fiilor lui Israel să-ți aducă untdelemn curat de măsline zdrobite pentru luminător, ca să ardă candela neîncetat. ³Aron să-o orânduiască în Cortul Întâlnirii, dincoace de vâlul mărturiei, de seara până dimineța, în fața Domnului, neîncetat: legiuire veșnică pentru generațiile voastre. ⁴Să orânduiască pe sfeșnicul cel [de aur] curat candelile care să ardă în fața Domnului neîncetat.

⁵Și să iei făină aleasă și să coci din ea doisprezece colaci; două zecimi [de efă] să fie un colac. ⁶Și să-i pui în două grămăjoare, câte șase, pe masa cea curată în fața Domnului. ⁷Și la fiecare grămăjoară să pui tămâie curată, ca să fie spre pomenire în locul pâinii, jertfă-mistuită-în-foc pentru Domnul. ⁸Sabat de sabat să le orânduiască în fața Domnului neîncetat, de la fiii lui Israel: legământ veșnic. ⁹Și va fi pentru Aron și pentru fiii lui: să o mănânce în loc sfânt, căci e preasfântă pentru el, dintre jertfele-mistuite-de-foc ale Domnului: legiuire veșnică.“

¹⁰Fiul unei femei israelite, dar care era fiul unui egiptean, a ieșit printre fiii lui Israel și s-au încăierat în tabără fiul israelitei și un bărbat israelit. ¹¹Iar fiul femeii israelite a hulit Numele și a blestemat; atunci l-au dus la Moise – numele mamei lui era Șelomit, fiica lui Divri din tribul lui Dan. ¹²Și l-au pus sub pază, ca să ia o hotărâre după cuvântul Domnului. ¹³Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ¹⁴„Scoate-l în afara taberei pe cel care a blestemat, și toți cei care l-au auzit să-și rezeme mâinile pe capul lui, și să-l omoare cu pietre toată adunarea.

¹⁵Iar către fiii lui Israel grăiește și spune-le: «Oricine va blestema pe Dumnezeuul său își va purta păcatul; ¹⁶cel care hulește numele Domnului să moară negreșit: să-l omoare cu pietre toată adunarea; veneticul, precum cel de-al locului, dacă necinstește Numele, va muri.

¹⁷Cel care lovește de moarte un om va muri. ¹⁸Iar cel care lovește de moarte un dobitoc, să-l înlocuiască: viață pentru viață. ¹⁹Celui care va pricinui vreo vătămare aproapelui său, precum a făcut, așa să i se facă. ²⁰Ruptură pentru ruptură, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte; precum a pricinuit vătămare omului, așa să i se pricinuiască și lui. ²¹Cel care lovește [de moarte] un dobitoc, să-l înlocuiască, dar cel care lovește [de moarte] un om, să moară. ²²O singură hotărâre să aveți: veneticul să fie precum cel de-al locului, căci Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru.»

²³Și a grăit Moise către fiii lui Israel și i-au scos în afara taberei pe cel care blestemase și l-au omorât cu pietre; fiii lui Israel au făcut precum îi poruncise Domnul lui Moise.

25 ¹Și a grăit Domnul către Moise în muntele Sinai, zicând: ²„Grăiește către fiii lui Israel și spune-le: «Când veți intra în țara pe care Eu v-o dau vouă, să se odihnească țara ca sabat pentru Domnul. ³Șase ani să-ți semeni câmpul, și șase ani să-ți tai via și să-i aduni recolta. ⁴Iar în anul al șaptelea va fi sabat preasfânt pentru pământ, sabat pentru Domnul; ogorul să nu ți-l semeni și via să nu ți-o tai. ⁵Ceea ce va răsări după secerișul tău să nu seceri, iar strugurii viței tale netăiate să nu-i culegi; an [de sabat] preasfânt să fie pentru pământ. ⁶[Ce se va ivi din] odihna pământului să vă fie hrană: pentru tine, pentru slujitorul tău și pentru slujitoarea ta, pentru simbriașul tău și pentru străinul care locuiește cu tine vremelnice, ⁷pentru dobitoacele tale și pentru animalele sălbatice din țara ta, toată recolta ei să fie de mâncare.

⁸Și să-ți numeri șapte săptămâni de ani, șapte ani de șapte ori, și-ți vor fi zilele celor șapte săptămâni de ani patruzeci și

nouă de ani. ⁹Și atunci să suni cu putere din corn în luna a șaptea, în a zecea [zi] a lunii; în Ziua Împăcării să sunați din corn în toată țara voastră. ¹⁰Să sfințiți anul al cincizecilea și să vestiți în țară eliberarea tuturor celor care locuiesc în ea; să fie pentru voi jubileu și să vă întoarceți fiecare la moșia sa, fiecare la familia sa și să vă întoarceți. ¹¹Jubileu să fie pentru voi anul al cincizecilea; să nu semănați și să nu secerați cele ce vor răsări [de la sine] și să nu culegeți de pe vițele netăiate, ¹²căci este jubileu; să fie sfânt pentru voi; de pe câmp să mâncați recolta lui. ¹³În anul acesta al jubileului, să vă întoarceți fiecare la moșia sa.

¹⁴Când veți vinde din avut aproapelui sau veți dobândi din mâna aproapelui, să nu vă înșelați unul pe altul. ¹⁵După numărul anilor de după jubileu vei cumpăra de la aproapele tău; după numărul anilor de recoltă [rămași] să-ți vândă. ¹⁶Cu cât sunt mai mulți anii, cu atât să crească prețul; și cu cât sunt mai puțini anii, cu atât să scadă prețul; căci îți vinde numărul recoltelor. ¹⁷Să nu vă înșelați unul pe altul, ci să te temi de Dumnezeuul tău, căci Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru.

¹⁸Să înfăptuiți legiuirile mele și hotărârile mele să le păziți; să le înfăptuiți și veți locui în țară în siguranță. ¹⁹Și țara vă va da rodul său și veți mânca pe săturate și veți locui în siguranță în ea. ²⁰Iar dacă veți spune: Ce vom mânca în anul al șaptelea, căci, iată, nu vom semăna și nu ne vom aduna recolta?, ²¹voi porunci binecuvântării mele pentru voi în anul al șaselea și va face recolta pentru trei ani. ²²În anul al optulea veți semăna și veți mânca din recolta veche până în anul al nouălea; până va veni recolta lui veți mânca din cea veche.

²³Pământul să nu se vândă de tot, căci al meu este pământul, iar voi străini și venetici sunteți la mine. ²⁴În tot pământul moșiilor voastre să dați pământului drept de răscumpărare.

²⁵Dacă fratele tău sărăcește și vinde din moșia sa, răscumprătorul lui cel mai apropiat să vină la el și să răscumpere ceea

ce va fi vândut fratele său. ²⁶Cine nu are răscumpărător, dacă [ajunge să]-i dea mâna și găsește de ajuns pentru răscumpărarea sa, ²⁷să socotească anii de la vânzare, să dea înapoi ceea ce mai rămâne [de dat] aceluia care l-a cumpărat și să se întoarcă la moșia sa. ²⁸Dar dacă nu are de-ajuns ca să și-o ia înapoi, atunci ceea ce a vândut să rămână în mâna celui care a cumpărat până în anul jubileului; iar de jubileu [bunul] să fie luat înapoi și [omul] să se întoarcă la moșia sa.

²⁹Dacă cineva vinde o casă de locuit într-o cetate cu ziduri, dreptul ei de răscumpărare va fi până se împlinește un an de la vânzarea ei; [un an de] zile va fi dreptul ei de răscumpărare. ³⁰Iar dacă nu e răscumpărată până se împlinește un an întreg, casa din cetatea cu ziduri va rămâne de tot a celui care a cumpărat-o și a urmașilor lui; nu se va lua înapoi [nici] de jubileu. ³¹Dar casele din sate care nu au ziduri împrejur se socotesc ca parte din ogorul țării: să aibă drept de răscumpărare și de jubileu să se ia înapoi. ³²Însă cetățile leviților, casele din cetățile moșiei lor, să aibă drept de răscumpărare veșnică pentru leviți. ³³Orice ar putea răscumpăra vreunul dintre leviți — casa vândută din cetatea moșiei sale — să fie luat înapoi de jubileu, căci casele din cetățile leviților sunt moșia lor în mijlocul fiilor lui Israel. ³⁴Iar câmpul din jurul cetăților lor nu se va vinde, căci le este moșie veșnică.

³⁵Dacă fratele tău sărăcește și-i tremură mâna lângă tine, să-l sprijini, fie el venetic și pripășit, și să trăiască împreună cu tine. ³⁶Să nu iei de la el camătă și dobândă, ci să te temi de Dumnezeu și să trăiască fratele tău împreună cu tine. ³⁷Să nu-i dai argintul tău cu camătă și să nu-i dai mâncarea ta cu dobândă. ³⁸Eu sunt Domnul, Dumnezeul vostru, care v-am scos pe voi din țara Egiptului, ca să vă dau țara Canaanului și să vă fiu Dumnezeu.

³⁹Dacă va săraci fratele tău lângă tine și ți se va vinde, să nu-l pui la muncă de rob. ⁴⁰Ca un simbriaș și ca un pripășit să-ți fie,

până în anul de jubileu să muncească împreună cu tine; ⁴⁴atunci să iasă de la tine, el și fiii lui împreună cu el, și să se întoarcă la familia sa: la moșia părinților săi să se întoarcă. ⁴²Căci ei sunt robii mei, pe care i-am scos din țara Egiptului; să nu fie vânduți ca niște robi. ⁴³Să nu-l stăpânești cu asprime, ci să te temi de Dumnezeuul tău.

⁴⁴Iar robul tău sau slujnica ta să fie dintre neamurile care sunt în jurul vostru; dintre ei să dobândeți rob și slujnică. ⁴⁵Și chiar și dintre fiii străinilor care locuiesc vremelnice cu voi [puteți] să dobândeți, dintre ei și din familiile lor care sunt cu voi, care li s-au născut în țara voastră, și să fie în stăpânirea voastră. ⁴⁶Și să-i lăsați moștenire fiilor voștri de după voi, ca să-i moștenească în stăpânire pe veci; pe ei [puteți] să-i robiți; dar pe frații voștri, fiii lui Israel, pe nici unul să nu-l stăpânești cu asprime.

⁴⁷Iar dacă îi dă mâna străinului care locuiește vremelnice cu tine, iar fratele tău sărăcește alături de el și i se vinde străinului care locuiește vremelnice cu tine sau vreunui urmaș din familia străinului, ⁴⁸după ce s-a vândut, să aibă drept de răscumpărare: unul dintre frații săi să-l răscumpere ⁴⁹sau unchiul său ori fiul unchiului său să-l răscumpere, ori carne din carnea sa din familia sa să-l răscumpere sau, dacă îi va da mâna, să se răscumpere singur. ⁵⁰Să socotească împreună cu cel care l-a dobândit pe el, din anul când s-a vândut lui până la anul jubileului, și să fie argintul de pe vânzarea lui după numărul anilor; [cum se socotesc] zilele unui simbriaș să se socotească și pentru el. ⁵¹Dacă mai sunt încă mulți ani, după numărul lor să se dea înapoi răscumpărarea lui, din argintul cu care a fost dobândit. ⁵²Și dacă rămân puțini ani până la anul jubileului, să-și socotească după numărul anilor să dea înapoi răscumpărarea sa. ⁵³Ca un simbriaș să fie, an de an, la el; să nu-l stăpânească sub ochii tăi cu asprime. ⁵⁴Iar dacă nu va fi răscumpărat pe aceste [căi], va ieși [liber] în anul jubileului, el și fiii săi împreună cu el. ⁵⁵Căci mie

îmi sunt robi fiii lui Israel, sunt robii Mei pe care i-am scos din țara Egiptului: Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru.

26 ¹Să nu vă faceți nimicnicii și chipuri cioplite, nici stâlpi să nu vă ridicați, nici piatră împodobită cu chipuri să nu puneți în țara voastră ca să vă plecați în fața ei, căci Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru. ²Sabaturile mele să le păziți și de sanctuarul meu să vă temeți: Eu sunt Domnul.

³Dacă în legiuirile Mele veți umbla și poruncile Mele le veți păzi și le veți înfăptui, ⁴vă voi da ploi la vremea lor, iar pământul își va da belșugul și pomii de pe câmp își vor da rodul lor. ⁵Treieratul vostru va ajunge până la culesul viilor, iar culesul viilor va ajunge până la semănat: veți mânca pâinea voastră pe săturate și veți ședea în siguranță în țara voastră. ⁶Și voi da pace în țară și vă veți culca fără ca cineva să vă tulbure și voi nimici jivinele rele din țară, iar sabie nu va trece prin țara voastră. ⁷Și îi veți fugări pe dușmanii voștri și vor cădea în fața voastră de sabie: ⁸cinci dintre voi vor fugări o sută, iar o sută dintre voi zece mii vor fugări; și vor cădea dușmanii voștri în fața voastră de sabie. ⁹Și îmi voi întoarce fața spre voi și vă voi face rodnici, și vă voi înmulți, și voi statornici legământul Meu cu voi. ¹⁰Și veți mânca vechile roade, iar pe cele vechi le veți scoate făcând loc celor noi. ¹¹Și voi pune Lăcașul meu în mijlocul vostru și nu se va scârbi sufletul meu de voi. ¹²Și mă voi preumbla în mijlocul vostru și Eu vă voi fi Dumnezeu, iar voi îmi veți fi mie popor. ¹³Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru, care v-am scos din țara Egiptului, ca să nu le mai fiți robi, am sfărâmat legăturile jugului vostru și v-am învrednicit să umblați cu fruntea sus.

¹⁴Dar dacă nu-mi veți da ascultare și nu veți înfăptui toate poruncile acestea, ¹⁵și dacă de legiuirile mele vă veți lepăda și de hotărârile mele se va scârbi sufletul vostru, încât să nu înfăptuiți toate poruncile mele și să rupeți legământul meu, ¹⁶atunci și Eu vă voi face aceasta: voi aduce groază peste voi, sleirea și

frigurile, sfârșirea ochilor și istovirea sufletului; veți semăna în zadar sămânța voastră, căci o vor mânca dușmanii voștri; ¹⁷îmi voi întoarce fața împotriva voastră și veți fi doborâți dinaintea dușmanilor voștri, și vă vor stăpâni cei care vă urăsc, și veți fugi fără să vă fugărească cineva.

¹⁸Iar dacă nici după acestea nu-mi veți da ascultare, vă voi pedepsi mai departe înșeptit pentru păcatele voastre: ¹⁹voi sfărâma semeția tăriei voastre și cerul vostru îl voi face ca fierul, iar pământul vostru ca arama; ²⁰și se va sfârși în zadar puterea voastră și pământul vostru nu-și va da belșugul, iar pomii țării nu-și vor da roadele lor.

²¹Și dacă vă veți tot împotrivi Mie și nu veți vrea să-mi dați ascultare, vă voi lovi mai departe înșeptit, după păcatele voastre: ²²voi trimite la voi fiarele câmpului și vă vor lăsa fără copii și vor prăpădi dobitoacele voastre și vă vor împuțina, iar drumurile voastre vor ajunge pustii.

²³Și dacă nici așa nu vă veți îndrepta față de mine și vă veți tot împotrivi mie, ²⁴mă voi împotrivi și Eu vouă și vă voi lovi și Eu înșeptit pentru păcatele voastre: ²⁵voi aduce peste voi sabie răzbunătoare, spre răzbunarea legământului și, dacă vă veți aduna în cetățile voastre, voi trimite ciumă în mijlocul vostru și veți fi dați pe mâna dușmanului; ²⁶când vă voi sfărâma toiagul pâinii, zece femei vor coace pâinea voastră într-un singur cuptor și vă vor da pâinea cu cântarul: veți mânca, dar nu vă veți sătura.

²⁷Iar dacă nici după aceasta nu-mi veți da ascultare și vă veți împotrivi mie, ²⁸mă voi împotrivi vouă cu mânie și vă voi pedepsi și Eu înșeptit pentru păcatele voastre: ²⁹carnea fiilor voștri o veți mânca, și carnea fiicelor voastre o veți mânca; ³⁰și voi nimici înălțimile voastre, și voi dărâma altarele voastre pentru tămădire, și voi pune leșurile voastre peste leșurile idolilor voștri, și se va scârbi sufletul meu de voi; ³¹voi face cetățile voastre pustietate, și voi răvăși sanctuarele voastre, și nu voi mai mirosi

mireasma voastră plăcută; ³²Eu voi răvăși țara și vor fi uluiți de ea dușmanii voștri care vor locui în ea. ³³Iar pe voi vă voi împărștia între neamuri și voi scoate în urma voastră sabia din teacă și va fi țara voastră paragină și cetățile voastre vor fi pustietate.

³⁴Atunci se va bucura țara de sabaturile ei, în toată vremea cât va fi în paragină, iar voi veți fi în țara dușmanilor voștri; atunci se va odihni țara și va avea parte de sabaturile ei. ³⁵În toate zilele cât va fi în paragină, se va odihni cum nu s-a odihnit în sabaturile voastre, când locuiți în ea. ³⁶Iar celor rămași dintre voi le voi aduce slăbiciune în inima lor în țările dușmanilor lor și îi va pune pe fugă foșnetul unei frunze suflate [de vânt]; vor fugi cum se fuge de sabie și vor cădea fără să-i fugărească cineva. ³⁷Și se vor împiedica unul de altul precum [ar fugi] din fața sabiei, fără să-i fugărească cineva; și nu veți putea ține piept dușmanilor voștri. ³⁸Și veți pieri între neamuri și vă va înghiți pământul dușmanilor voștri. ³⁹Iar cei rămași dintre voi se vor ofili din pricina vinovățiilor lor în țările dușmanilor voștri; și chiar din pricina vinovățiilor părinților lor, împreună cu ei se vor ofili. ⁴⁰Și [atunci] vor mărturisi vinovățiile lor și vinovățiile părinților lor, cum s-au purtat cu necredință față de mine, ba mai mult, mi s-au împotrivit, ⁴¹iar Eu m-am împotrivit lor și i-am dus în țara dușmanilor lor. Dar dacă atunci se va smeri inima lor cea netăiată-împrejur, atunci vor ajunge la capăt pedepsele lor, ⁴²îmi voi aduce aminte de legământul meu cu Iacob, și de legământul meu cu Isac, și de legământul meu cu Avraham îmi voi aduce aminte, și de țară îmi voi aduce aminte.

⁴³Dar țara trebuie să fie părăsită de ei și să aibă parte de odihnele ei în paragina sa fără de ei, iar ei să-și primească pedeapsa pentru că s-au lepădat de hotărârile mele și de legiuirile mele s-a scârbit sufletul lor. ⁴⁴Dar nici atunci când vor fi în țara dușmanilor lor nu-i voi lepăda și nu mă voi scârbi de ei încât

să-i nimicesc, călcând legământul meu cu ei, căci Eu sunt Domnul, Dumnezeuul lor. ⁴⁵Și îmi voi aminti pentru ei de legământul cu cei dintâi, pe care i-am scos din țara Egiptului sub ochii neamurilor, ca să le fiu Dumnezeu: Eu sunt Domnul.»“

⁴⁶Acestea sunt legiuirile și hotărârile și legile pe care le-a pus Domnul între El și fiii lui Israel, în muntele Sinai, prin Moise.

27 ¹Și a grăit Domnul către Moise, zicând: ²„Grăiește către fiii lui Israel și spune-le: «Dacă cineva face o făgăduință deosebită Domnului, când e vorba de oameni prețuirea va fi: ³prețuirea pentru un bărbat de la douăzeci de ani până la șaiszeci de ani: prețuirea să fie cincizeci de sicli de argint, după siclul sanctuarului. ⁴Și dacă va fi femeie, prețuirea să fie treizeci de sicli. ⁵Și dacă va avea de la cinci ani până la douăzeci de ani, prețuirea să fie pentru băiat douăzeci de sicli, iar pentru fată zece sicli. ⁶Și dacă va avea de la o lună până la cinci ani, prețuirea să fie pentru băiat cinci sicli de argint, iar pentru fată trei sicli de argint. ⁷Și dacă va avea de la șaiszeci de ani în sus, dacă e bărbat, prețuirea să fie cincisprezece sicli, iar pentru femeie zece sicli. ⁸Și dacă este prea sărac pentru prețuirea [obișnuită], să fie dus în fața preotului și să-l prețuiască preotul; după cât îi dă mâna celui care face făgăduința să-l prețuiască preotul.

⁹Iar dacă este [făgăduit] un dobitoc din cele care sunt înfățișate ca ofrandă Domnului, oricare dintre cele dăruite Domnului va fi sfânt: ¹⁰să nu-l preschimbe și să nu-l înlocuiască bun cu rău sau rău cu bun; iar dacă totuși va înlocui dobitocul cu alt dobitoc, va fi sfânt și acela, și cel care l-a înlocuit. ¹¹Iar dacă este [făgăduit] vreun dobitoc necurat, din cele care nu se înfățișează Domnului ca ofrandă, dobitocul să fie dus în fața preotului ¹²și îl va prețui preotul dacă e bun sau rău: cum îl va prețui preotul, așa va fi. ¹³Iar dacă chiar [va voi] să-l răscumpere, să adauge o cincime la prețuire.

¹⁴Dacă cineva își va închina casa spre a fi hărăzită Domnului, preotul să o prețuiască dacă e bună sau rea; precum a prețuit-o preotul, așa să rămână. ¹⁵Iar dacă cel care și-a închinat casa [va voi] să și-o răscumpere, să adauge o cincime la arginții prețuirii, și va fi a lui.

¹⁶Și dacă cineva îi va închina Domnului [parte] din câmpul moșiei sale, prețuirea să fie după sămânța lui; un *homer* de sămânță de orz pe cincizeci de sicli de argint. ¹⁷Dacă își închină câmpul începând din anul jubileului, va rămâne după [această] prețuire. ¹⁸Iar dacă după jubileu își va închina câmpul, preotul să-i socotească arginții după numărul anilor rămași până la anul jubileului, și să se scadă din prețuire. ¹⁹Iar dacă cel care l-a închinat [va voi] să-și răscumpere câmpul, să adauge o cincime la arginții prețuirii și va rămâne al lui. ²⁰Dar dacă nu răscumpără câmpul și dacă vinde câmpul altcuiva, nu îl va mai [putea] răscumpăra. ²¹Iar câmpul, când va ieși [liber] la jubileu, va fi sfințit Domnului, ca un câmp sub anatemă; va fi în stăpânirea preotului.

²²Și dacă [cineva] închină Domnului un câmp dobândit de el, care nu este din câmpul moșiei lui, ²³să-i socotească preotul cât prețuiește până în anul jubileului și [acela] să dea prețul, în ziua aceea, ca închinat Domnului; ²⁴în anul jubileului câmpul se va întoarce la cel de la care l-a dobândit, la cel din moșia căruia făcea parte pământul. ²⁵Și toată prețuirea să fie în siclul sanctuarului; siclul are douăzeci de ghere.

²⁶Numai pe cel întâi-născut din dobitoace, care este al Domnului, ca întâi-născut, să nu-l închine nimeni; fie că e din cireadă, fie că e din turmă, al Domnului este.

²⁷Dar dacă este dintre dobitoacele necurate, să-l răscumpere după prețuire și să adauge a cincea parte la ea; dacă nu va fi răscumpărat, se va vinde după prețuire.

²⁸Însă nimic din ce este sub anatemă, pe care îl închină cineva Domnului sub anatemă, dintre cele ce sunt ale sale, fie om, fie

dobitoc, fie din câmpul moșiei sale, nu se vinde și nu se răscumpără; tot ce e sub anatemă este preasfânt pentru Domnul. ²⁹Oricine a fost pus sub anatemă dintre oameni nu se răscumpără: va fi dat morții.

³⁰Și orice zeciuială a pământului, din grânele pământului, din roadele pomilor, este a Domnului; este lucru sfânt pentru Domnul. ³¹Și dacă totuși cineva [vrea să] răscumpere din zeciuiala sa, să adauge la ea o cincime. ³²Și toată zeciuiala cirezilor și a turmelor, fiecare al zecelea care trece pe sub toiag va fi lucru sfânt pentru Domnul. ³³Să nu se caute dacă este bun sau rău și să nu se înlocuiască; iar dacă [totuși] se înlocuiește, și el și înlocuitorul lucru sfânt vor fi: nu se răscumpără.»

³⁴Acestea sunt poruncile pe care i le-a poruncit Domnul lui Moise pentru fiii lui Israel în muntele Sinai.

NOTE LA LEVITIC

CAPITOLUL 1

Cap. 1-7 Aceste capitole sunt dedicate jertfelor. Pot fi împărțite în două mari părți: cap. 1-5 descriu ritualul jertfelor, iar cap. 6-7 acțiunile, îndatoririle și drepturile oficialilor. La rândul lor, cap. 1-5 au două componente, introduse prin formula „Și a grăit Domnul către Moise”: cap. 1-3, care conțin arderea-de-tot (cap. 1), prinosul vegetal (cap. 2), jertfa de pace/de comuniune (cap. 3) și, respectiv, cap. 4-5, care conțin jertfa pentru păcat (4:1-5:13) și jertfa pentru vină (5:14-26).

1:1-2 Așa cum s-a precizat, cele două versete introduc cap. 1-3.

1:1 „Pe Moise”: rolul lui Aron în Levitic este, în mod surprinzător, secundar față de cel al lui Moise. ♦ „Cortul Întâlnirii” (ebr. *’ōhel mō’ēd*): Domnul îi dă instrucțiuni lui Moise din Cortul Sfânt, ceea ce presupune că era deja construit (vezi cartea Exodului); toate legile din Levitic sunt rostite din Cortul Întâlnirii, cu excepția celor din Lev 25-27, când Domnul îi grăiește lui Moise de pe Muntele Sinai (25:1; 26:46; 27:34). LXX și Vg. au „Cortul Mărturie”.

1:2 „Când”, ebr. *kî*: în primele cinci capitole ale Leviticului sunt folosite două cuvinte diferite care pot fi echivalate prin „când” sau „dacă”. Ebraicul *kî* înseamnă de obicei „când” (*kî* apare și în 2:1.4; 5:1.3.4.5.15; 6:1.4). Celălalt cuvânt ebraic este *’im*, „dacă”: el apare în acest capitol în vv. 3, 10 și 14, precum și în 2:5.7;

3:1.6.12; 4:3.13.27.32; 5:5.11.17. Cele două cuvinte par să fie folosite aproape interschimbabil, servind doar ca marcatori ce indică pauzele în discurs. De exemplu, capitolul 1 începe prin definirea cazului general, folosind ebraicul *kī*, apoi alte trei cazuri subordonate fiind introduse de 'im (vv. 3-9, 10-13 și 14-17) (Wenham, 1979, 49). ♦ „ofrandă“, ebr. *qorbān*: lit. „ceva înfățișat ca dar“, de la verbul *hiqrib*, „a apropia“, „a înfățișa“. Este o denumire generică pentru jertfe, păstrată ca atare până în perioada Noului Testament (cf. Mc 7:11). ♦ „din dobitoace“, ebr. *b'hēmā*: denumește animalele domestice; în ritualul ebraic nu sunt admise jertfe din animalele sălbatice (ca, de ex., gazela sau cerbul, în Mesopotamia). Prin aceasta se arată că jertfa vine din avutul omului, substituindu-l astfel pe proprietar. ♦ „ofranda voastră“: în PenS substantivul apare la plural („ofrandele voastre“), la fel în LXX și în Syr.

1:3-9 Versetele descriu rânduiala jertfei arderii-de-tot „din cireadă“ – cornutele mari.

1:3 „Ardere-de-tot“, ebr. *'ōlā*^h: de la vb. *'ālā*^h, „a se ridica“, „a se urca“; denumire dată de faptul că victima era „ridicată“, adică pusă pe altar (probabil că inițial denumirea se referea la orice tip de jertfă). ♦ „din cireadă, de parte bărbătească“: arderea-de-tot era o jertfă de prim rang, fapt atestat de acceptarea exclusivă a animalelor de categorie superioară (bovine, ebr. *bāqār*) și de sex masculin. ♦ „fără meteahnă“ (ebr. *tāmīm*): animalul nu trebuia să aibă nici un fel de defect fizic – orbire, boală de piele sau paralizie, altfel nu putea fi oferit jertfă Domnului. Detaliile acestea apar în 22:17-25. ♦ „la intrarea Cortului Întâlnirii“: referință neclară. Ar putea fi intrarea mai largă, în curtea Cortului, sau intrarea efectivă în Cort.

1:4 „Să-și rezeme mâna“: prin acest gest asupra jertfei, persoana care oferea jertfa se identifica cu sacrificatorul și, într-un fel, prin animalul sacrificat, se oferea el însuși lui Dumnezeu.

Acest gest era important în cazul animalelor mari oferite Domnului, deoarece puteau fi mai multe persoane care ridicau efectiv animalul pe altar (cf. vv. 10 și 14, în care acest gest nu este menționat când se oferă un animal mai mic sau o pasăre). Aici ebr. *sāmak*, „a rezema”, trebuie deosebit de cvasisinonimele sale ebr. *šāt/šām*, „a pune” (cf. Gen 48:18). Când obiectul este capul, termenul „a pune” se referă la actul binecuvântării (de ex. Gen 48:14), în care mâna se poate sprijini ușor pe cap. Dimpotrivă, *sāmak* implică apăsarea mâinii (Jud 16:29, 2Rg 18:21, Am 5:19). Semnificațiile gestului „rezemării mâinii” pot fi: (a) transferarea păcatului celui care oferă jertfa asupra animalului sau transferarea proprietății de la cel care oferă jertfa la Dumnezeu; (b) identificarea, adică „împregnarea” animalului cu viața celui care îl aduce; (c) proclamarea, prin care cel care aduce jertfa își declară scopul sau nevinovăția; (d) proprietatea (Milgrom, 2008a, 150–151). ♦ „pe capul arderii-de-tot”: Syr. are „pe capul ofrandei”. ♦ „ca să facă împăcare pentru el”: este singurul loc în care se precizează că și prin arderea-de-tot se obține împăcarea (vb. *kipper*, vezi și n. la Ex 25:17), nu numai prin jertfele pentru păcat și jertfele pentru vină. Subiectul nu este precizat, însă, pe baza altor locuri din Levitic, se poate presupune că este vorba de preot. Acest ritual al împăcării (curățirii, ispășirii) amintește de obiceiurile similare din textele mesopotamiene, unde rădăcina KPR este folosită pentru a denumi curățirea templelor (JSB, 2014, 201).

1:5 „Să înjunghie”: așa cum rezultă din acest text, junghierea animalului adus ca jertfă era făcută chiar de proprietar (Lev 1:2-9.10-13; 3:1-5.6-11). De altfel, tot proprietarului îi revenea sarcina tăierii în bucăți a ofrandei. Preoților, în schimb, conform TM, le revin împrăștierea sângelui pe laturile altarului, pregătirea focului și așezarea bucăților pe altar pentru fume-gare. Mai târziu această activitate pare să cadă în sarcina leviților

și a preoților (Ezr 6:20). LXX are „ei să înjunghie“, lectură potrivit căreia cei care săvârșesc înjunghierea sunt tot „fiii lui Aron, preoții“, care trebuiau să aducă sângele și să-l împrăștie în jurul altarului. ♦ „vițelul“ (ebr. *ben habbāqār*), lit. „fiul cirezii“: în acest context, prin ebr. *bēn*, „fiu“, se face referire la un exemplar dintr-o specie (aici, dintre bovine). ♦ „fiii lui Aron, preoții“: expresia poate fi înțeleasă fie în sens restrâns: Nadav, Avihu, Eleazar și Itamar, cei patru fii ai lui Aron cu Elișeva (Ex 6:23, Lev 10:1.6), fie în sens general, adică urmașii din familia lui Aron. Cel mai probabil autorul a avut în minte aici sensul restrâns. ♦ „de jur împrejurul altarului“, lit. „pe altar de jur împrejur“: sângele era împrăștiat în colțul de nord-est pentru a acoperi părțile de nord și est, apoi restul era împrăștiat pe colțul opus pentru a acoperi celelalte două laturi, astfel încât toate cele patru laturi să fie acoperite.

1:6 „Să jupoaie... să îl taie“ (la singular): în LXX și în PenS aceste verbe apar la plural, plasând tot în sarcina preoților săvârșirea celor două acte (cf. 1:5).

1:7 „Fiii lui Aron, preotul“: LXX, PenS și Syr. au „fiii lui Aron, preoții“, ca la 1:5.8. ♦ „și să așeze lemne pe foc“: Vg. are „după ce mai înainte a orânduit grămada de lemne“.

1:9 „Preotul“: LXX are „preoții“. ♦ „să le fumege“ (ebr. *qāṭar*): la forma factitivă *hifil* înseamnă „a face să fumege“, „a arde ceva în așa fel încât să înalțe fum“; Syr echivalează peste tot cu „să le urce“. ♦ „ca ardere-de-tot...“: Syr. are „este ardere-de-tot...“, armonizare cu vv. 13, 17. ♦ „mireasmă plăcută“, vezi n. la Ex 29:18.

1:10-13 E descrie rânduiala jertfei arderei-de-tot „din turmă“: animalele mici menționate în v. 2.

1:10 „Ofranda sa... pentru ardere-de-tot“: PenS are „ofranda sa ca ardere-de-tot pentru Domnul“, ca la 1:14. LXX are „ofranda sa pentru Domnul“. ♦ după „parte bărbătească fără meteahnă să înfățișeze“, PenS adaugă „la ușa Cortului Întâlnirii să-l înfățișeze“, iar LXX adaugă „și să pună mâna pe capul lui“ (cf. 1:4).

1:11 „În partea dinspre miazănoapte a altarului”: v. 11 corespunde cu v. 5, însă adaugă și acest detaliu suplimentar (cf. Iez 40:38-43). La Cortul Întâlnirii, ca și mai târziu în Templul ceresc al lui Iezechiel, dar și în Templul lui Irod, altarul pare să fi fost așezat chiar în fața intrării principale situate în est. În Templul lui Solomon altarul pare să fi fost situat spre dreapta, adică mai la nord. Așadar, înjunghierea pe partea de nord a altarului era făcută cu o anumită discreție, adică în spatele altarului, pentru că treptele erau situate pe partea de miazăzi (în Iez 40:38-39, înjunghierea avea loc într-o încăpere dinspre intrarea nordică).

1:12 Versetul repetă pentru cornutele mici cele menționate în vv. 6 și 8.

1:13 Versetul repetă cele menționate în v. 9.

1:14-17 E descrisă rânduiala jertfei arderii-de-tot dintre păsări. Aceasta diferă de celelalte două rânduieli, pentru cornute mari și din turmă, părând adăugată la o dată ulterioară instituirii celor două (Péter-Contesse, Ellington, 1992, 21). ♦ „dintre turturele sau dintre puii de porumbel”: singurele păsări care erau permise de lege a fi aduse ca sacrificiu. ♦ „puii de porumbel” (ebr. *b'nēy hayyōnā^h*): lit. „fiii porumbelului”: cf. 1:5.

1:14 „Dintre păsări”: opțiune pentru oamenii săraci, care nu-și permiteau să jertfească un animal mai scump. Rânduiala rămâne valabilă de-a lungul timpului, cf. de ex. Luca 2:24.

1:15 „Să frângă”: înțelesul exact al ebr. *mālaq* este incert. Mai apare în Vechiul Testament doar la 5:8. Cel mai probabil implică ideea de a strânge sau de a prinde capul păsării și de a-l smulge cu totul, deoarece preotul trebuie să ardă capul pe altar ca în cazul celorlalte arderi-de-tot (1:8.12; 8:20; 9:13) (Milgrom, 2008a, 169); Syr. are *nemloḡ* („să smulgă”, „să jumulească”), verb a cărui selecție a fost favorizată, foarte probabil, și de similitudinea fonetică cu verbul ebraic *mālaq*. ♦ „scurge” (ebr. *nimṭā^h*): verbul este diferit față de cel folosit în v. 5 și 11, deoarece pasărea

nu avea suficient sânge care să poată fi împrăștiat. ♦ „pe perețele altarului”: LXX are „la temelia altarului”; PenS prezintă o variantă intermediară: „la peretele altarului”; Syr. are în plus „de jur împrejur” — armonizare cu v. 5, 11.

1:16 „Gușa”: ca în cazul arderii-de-tot a animalelor mari și mici (vv. 9 și 13), din care se ardeau măruntaiele, care țineau de aparatul digestiv, tot așa la păsări se ardea probabil gușa, parte a aparatului digestiv al acestora. Așa înțeleg LXX (*tôn prôlobon*) și Vg. (*vesiculam gutturis*), dar și vechile surse ebraice: Mișna (*M. Zevahim* 6:5) și Talmudul babilonian (*b. Zevahim* 65a). Doar PenS redă prin „fiere” (*mārātō*), cu siguranță din pricina asonanței cu *mur’ātō*. Totuși, s-a sugerat că ar fi vorba de crupion sau, în limbaj popular, târțiță (Milgrom, 2008a, 169–170). ♦ „gușa cu penele ei”: înțelesul exact al ebr. *nōṭā^h*, tradus de obicei „pene”, este incert. LXX și Vg. au „pene”, Targ. Neofiti și Pseudo-Ionatan: „gușa și resturile din ea”, Targ. Onqelos: „gușa și mâncarea din ea”, Syr.: „gușa cu mâncarea ei”, iar PenS: „fierea (*mārātō*) și conținutul ei” (Milgrom, 2008a, 170). Milgrom consideră că ar fi vorba de penele cozii, așa-numitele rectrice. Am optat pentru redarea în variantă tradițională. ♦ „locul cenușii”: textul nu vorbește despre un vas special în care era depozitată cenușa. Cel mai probabil era un loc destinat temporar cenușii, situat în partea de răsărit a altarului, care nu trebuie confundat cu locul final de depozitare a cenușii jertfelor, un loc curat, în afara taberei (cf. 6:4).

1:17 „[Ținând-o] de aripi”, ebr. *biknāpā^w*: Nu este foarte clară funcția de aici a prepoziției *bē-*. După unele traduceri (TOB, BJ), pasărea este despicată „între” aripi; după altele (EÜ, ZÜR), „la” aripi, adică este frântă încheietura umărului, fără să fie desprinsă aripa cu totul de corp; în fine, după altele (NRSV, NET) despicarea se face „cu ajutorul” aripilor (ar fi deci vorba de un sens instrumental), deci ținând și trăgând pasărea de aripi. LXX are *ekklásei autò ek tòn pterýgōn*, „să o despice din aripi”,

ceea ce ar sprijini traducerea adoptată aici. Vg. (*confringetque ascellas eius*) ar sprijini ideea că este frântă „la” aripi. Syr. are „să o despice între aripi”.

CAPITOLUL 2

2:1 „Cineva”, ebr. *nepeš*; vezi n. la Ex 12:16. ♦ „făină aleasă” (ebr. *sōlet*): limba ebraică folosește două cuvinte pentru făină. Primul, care apare aici, reprezintă un fel de semolină sau o făină dintr-un grâu mai dur. Este un tip de făină care este mai puțin măcinată decât făina la care se referă cel de-al doilea cuvânt, *qemah* (de ex. Num 5:15). Cu toate acestea, făina din grâu *sōlet* a fost considerată o făină superioară, fiind folosită în principal în ofrandele rituale. Al doilea tip de făină, *qemah*, era o făină obișnuită (făcută din orz sau din grâu) și era folosită rareori în ofrandele oferite lui Dumnezeu. ♦ „untdelemn” (ebr. *šemen*): termen generic ce denumește untdelemnul, dar și grăsimea animalelor. În acest context este vorba despre uleiul de măsline, singurul cunoscut și folosit de israeliți. ♦ „tămâie”: după „tămâie”, LXX adaugă: „ofrandă este”.

2:2 „Făina aleasă... untdelemnul... tămâia lui”: ofrandă consta doar dintr-o parte de făină aleasă și untdelemn, restul fiind oferite preoților spre consum (cf. v. 3), în timp ce tămâia era toată arsă pentru Domnul. ♦ „partea pentru pomenire” (ebr. *'azkārā^h*), din rădăcina *ZKR*, „a-și aminti”: termenul apare de șapte ori în Vechiul Testament (Lev 2:2.9.16; 5:12; 6:8, 24:7 și Num 5:26), dar și în textul ebraic al Sir 38:11 și 45:16; termen tehnic, el se referă la ofranda compusă dintr-o mână de făină amestecată cu untdelemn la care se adăuga tămâia, toate fiind arse pe altar (cf. v. 9). În Sir 38:11 și 45:16 arderea tămâii și *'azkārā^h* par a fi separate (TDOT 4, 79). ♦ „altar”: deși de regulă tămâia era adusă pe altarul tămâierii aflat în interiorul lăcașului, aceasta este adusă aici pe altarul de jertfire.

2:3 „Preasfântă“, lit. „sfințenia sfințeniilor“: în astfel de contexte expresia denumește partea rezervată preoților.

2:4-8 Se descriu trei feluri de pregătire și înfățișare a ofrandei de cereale: colacii și lipia nedospite pregătite în cuptor (v. 4), pâinea nedospită coaptă pe tavă (vv. 5-6) și pâinea pregătită în tigaie (v. 7). Unitatea versetelor este dată de folosirea persoanei a II-a masculin, singular.

2:4 „Unse cu untdelemn“: Syr. are „frământate cu untdelemn“.

2:6 „Să o frângi în bucăți“: semnificația exactă a acestui ritual este necunoscută. Cel mai probabil corespunde cu 1:6, în care animalul sacrificat era tăiat în bucăți.

2:7 „Prinos“: deși nu se menționează explicit în text, prinosul este pregătit tot cu aluat nedospit (cf. 2:11).

2:8 „Acestea“: cuvântul s-ar putea referi fie strict la materiile folosite în ultimul tip de ofrandă (v. 7), fie la toate materiile folosite în ofrandele precedente (vv. 4-7). Prinosul ar fi fost mai întâi pregătit acasă („să aduci“) și abia apoi adus la Cort pentru ofranda ceremonială („[preotul] să-l apropie de altar“): se presupune schimbarea locului de la casa celui ce aduce ofranda la Cortul Întâlnirii.

2:9 „Să ridice“: Syr. are „să pună deoparte“ (vezi n. la Ex 35:5).

2:11-16 Text compozit, în care subiectele nu sunt tratate sistematic, ci mai degrabă prin asocierea ideilor. Din punct de vedere gramatical, se face o trecere de la persoana a doua plural (vv. 11-12) la persoana a doua singular (vv. 13-15) și la persoana a treia singular (v. 16).

2:11 „Dospit“ (ebr. *ḥāmēṭ*): înseamnă literal „acru“, apropiat de termenul ebraic pentru „oțet“ (*ḥōmeṭ*), și se referă la orice lucru care fermentează. ♦ „dospitură“ (ebr. *ś' ōr*): se referă mai exact la maiaua folosită la fermentarea aluatului. Nu este foarte clar motivul acestei interdicții: ar putea fi o insistență asupra purității nealterate a ofrandei respective, un accent polemic contra

practicilor canaanene, sau faptul că atât dospitura, cât și mierea nu trebuiau arse, deoarece se considera că, fiind lucruri care fermentează, au în ele o viață proprie, precum sângele animalelor oferite ca jertfă (cf. 17:11); de aceea trebuiau excluse din ofrandele mistuite în foc pentru Dumnezeu. „Dospitura“ ca imagine a coruperii apare și în Noul Testament (Mt 13:33; 1Cor 5:6; Gal 5:9). ♦ „miere“: ebr. *d'baš* denumește atât mierea de albine, cât și siropul concentrat făcut din stafide sau curmale. În contextul acestui capitol privind ofranda de cereale, cel mai probabil se referă la siropul concentrat.

2:12 „Ofrandă de început“: termenul *rē'šit* se referă la pârgă, primele roade, numite *bikkūrīm* (cf. Ex 23:16; 34:22). Cei doi termeni echivalenți pot apărea și împreună: *rē'šit bikkūrīm* (Ex 23:19). Totuși, în terminologia preotească de aici, *rē'šit* este folosit pentru primele alimente procesate (de ex. pâine), pe când *bikkūrīm* pentru primele roade. Aducerea primelor roade constituie o ofrandă inferioară jertfei aduse pe altar. Din textul de față se poate deduce că pâinea dospită putea fi adusă ca prim rod (pârgă) al făinii, fiind consumată de preoți, dar nu putea fi arsă pe altar, adică oferită lui Dumnezeu. ♦ „mireasmă plăcută“: LXX adaugă: „pentru Domnul“.

2:13 „Sare“: în vreme ce „dospitura“ e interzisă, prezența sării e obligatorie pe jertfă, pentru că ea are proprietăți purificatoare, păstrează calitatea alimentului și îi dă gust (ar putea fi aici și o reminiscență a ideii de „ospăț sacru“). Fiind o substanță care conservă, sarea a fost asociată cu ideea de durabilitate, de unde expresia „sarea legământului“ sau chiar „legământ de sare veșnic“ (Num 18:19; 2Cron 13:5): este vorba de un legământ veșnic simbolizat prin sarea care îi perpetuează gustul.

2:14 „Să înfățișezi grăunțele sfărâmate prăjite la foc, din spi-cele proaspete“: lit. „spice proaspete prăjite în foc, grăunțe sfărâmate să înfățișezi“. ♦ „Prinos de pârgă“: primele roade ale pământului i se cuvin lui Dumnezeu, care le-a dăruit; este o

concepție similară celei privitoare la întâii-născuți ai oamenilor și ai animalelor (cf. Ex 13:1-16). De altfel, ambii termeni, „pârgă“ (ebr. *bikkūrīm*) și „întâi-născut“ (ebr. *bēkōr*), provin din aceeași rădăcină.

CAPITOLUL 3

3:1-17 Capitolul 3 este împărțit în două părți principale: prima se referă la sacrificarea unui animal mare, din cireadă (vv. 1-5), iar a doua la sacrificarea unui animal mai mic, din turmă (vv. 6-16). Această a doua parte este subîmpărțită la rândul ei în două paragrafe: primul referitor la oferirea unei oi (vv. 7-11), iar al doilea la oferirea unei capre (vv. 12-16a). Vv. 16b-17 constituie concluziile sub forma a două reguli generale. În prezentarea jertfei de pace de aici, accentul cade pe ritualul jertfirii, de aceea lipsesc precizările cu privire la consumul cărnii. Dar din 7:19 rezultă că orice om aflat în stare de curăție poate mânca din ea; doar pieptul și pulpa dreaptă revin preoților (7:32-34). Rezultă așadar că jertfa de pace prilejuia un ospăț al proprietarului cu apropiatii săi, oferind cel mai bun exemplu de comensalitate cu divinitatea: lui Dumnezeu îi reveneau, simbolic, grăsimea și sângele, preoților – părțile alese, iar restul revenea participanților la ospăț.

3:1 „Fie parte bărbătească, fie parte femeiască”: jertfa de pace este socotită inferioară arderii-de-tot, de aceea sunt permise animale de ambele sexe.

3:3 Părțile grase ale animalelor aduse ca jertfă, indiferent de tipul de jertfă, îi sunt rezervate Domnului, întrucât sunt considerate „părțile cele mai bune“ (3:16; Gen 45:18; Is 25:6; Ps 36:9; 63:6). Ca și sângele (3:17), acestea sunt considerate sursa unor forțe vitale.

3:4 Menționarea *lobului ficatului* între părțile din corpul animalelor de jertfă oferite Domnului s-ar datora unei posibile

reacții negative față de practica divinatorie a *hepatoscopiei* (citirea în *lobul ficatului*, lob existent doar la animale, nu și la om), foarte importantă în Mesopotamia (Goetze, 1957) și care probabil tindea să se infiltreze și în Israel.

3:5 „Să le fumege“, lit. „să o fumege“: singularul ebraic se referă la toate cele enumerate în vv. 3-4.

3:7 „Oaie“: ebr. *kešēh* denumește de obicei un berbec tânăr. În cazul de față, pare o referire mai largă la ovine, atât masculi, cât și femele, spre deosebire de caprinele din v. 12.

3:8 „În fața Cortului Întâlnirii“: Syr. are „în fața Domnului, la intrarea Cortului Întâlnirii“.

3:9 „Coadă întreagă“: coada este rezervată Domnului întrucât este, la anumite rase de oi, deosebit de grasă. Coadă rasei crescute în Palestina avea peste șapte kilograme și era considerată o delicată culinară. ♦ „șira spinării“ (ebr. *‘āṭe*): *hapax legomenon* în Vechiul Testament. Cel mai probabil se referă la osul coccigian, de la capătul coloanei vertebrale; Syr. are „șale“. ♦ „măruntaiele și toată grăsimea care este pe măruntaie“: nu apare în LXX.

3:11 „Să le fumege“: lit. „să o fumege“: singularul ebraic se referă la toate cele enumerate în vv. 9-10. ♦ „[dar de] mâncare“: ebr. *leḥem*, „pâine“ sau, generic, „hrană“; echivalentul nu apare aici în LXX, probabil pentru a evita ideea că Dumnezeu „mănâncă“ din ofrandă. La fel la v. 16.

3:12 „Capră“: LXX are pluralul. La fel ca în v. 7, aici pare să fie o referire la caprine în general, masculi și femele.

3:16-17 Tabuul referitor la grăsime și sânge este prezentat și în 7:22-27. Grăsimea simbolizează bogăția, belșugul, iar sângele – viața. Oferirea acestor elemente divinității înseamnă că omul îi aduce lui Dumnezeu ce are mai bun.

3:17 „Din neam în neam“: lit., „pentru generațiile voastre“; la fel la 6:11; 10:9; 22:3; 23:14.21.41. ♦ „Așezările voastre“: regula se aplică în orice țară ar trăi israeliții; cei care trăiau în afara

Țării Făgăduinței nu puteau oferi sacrificii, pentru că nu aveau Templul, dar trebuiau să respecte interdicțiile alimentare.

CAPITOLUL 4

Cap. 4–5 constituie un nou grup de texte despre jertfe (jertfa pentru păcat și jertfa pentru vină), în continuarea celui din cap. 1–3. Este introdus, ca și acela, prin „și a grăit Domnul către Moise”. Lipsește însă referirea la locul de unde i-a grăit, prezentă în 1:1. Prin aceasta se face probabil o ierarhizare: sacrificiile de tipul ardere-de-tot și jertfă de pace, care se aduc în contextul relației netulburate între om și divinitate, sunt superioare sacrificiilor de tipul jertfă pentru păcat și jertfă pentru vină, care sunt folosite atunci când relația cu Dumnezeu este perturbată de păcat. Jertfa pentru păcat și jertfa pentru vină sunt foarte asemănătoare ca semnificație și ca ritual. Potrivit textului biblic, diferența între ele pare să fie constituită de intenție (vezi și Iosif Flaviu, *Antichități iudaice* 3.9.3). Jertfa pentru păcat (ebr. *ḥaṭṭā't*) se referă la păcate săvârșite fără intenție, „din greșeală” (4:2), când „lucrul este ascuns de ochii” săvârșitorului, dar apoi respectivul „își dă seama de vină” și păcatul se face „cunoscut” (4:13-14.22-23.27-28). La aceasta se adaugă și alte cazuri concrete ale păcatelor prin omisiune: cineva a văzut sau cunoaște, dar nu depune mărturie (5:1), devine necurat prin atingerea „fără să-și dea seama”, a unei surse de necurăție (5:2-3), se jură necugetat, „fără să-și dea seama”, și nu-și poate îndeplini jurământul (5:4). Jertfa pentru vină (ebr. *'āšām*) se referă la încălcările față de cele sfinte (5:14.16) și la înșelăciunile față de semenii (oprirea bunului dat în păstrare, oprirea zalogului, furtul, abuzul) făcute în mod intenționat, „a păcătuît și și-a dat seama de vină” (5:23). Caracteristică este și necesitatea unei plăți compensatorii: pe lângă returnarea bunului respectiv, trebuia adău-

gată a cincea parte din valoarea respectivă (5:24). Rămân însă problematice amestecul termenilor „păcat” și „vină” în cuprinsul capitolelor 4 și 5, precum și fragmentul 5:17-19, care pare să nu se afle la locul potrivit: deși deja de la 5:14 începuse prezentarea jertfei pentru vină, fragmentul pare să descrie jertfa pentru păcat folosind totuși terminologia jertfei pentru vină.

4:1-2 Primele două versete constituie introducerea pericopei 4:1-5:13, care prezintă sacrificiul adus de Marele Preot, de comunitate, de un conducător sau de o altă persoană pentru iertarea păcatului făcut din greșeală. Sunt două mari categorii: jertfa pentru păcat a Marelui Preot și a comunității folosește animale de talie mare (așadar, superioare celor jertfite de un conducător sau de o persoană obișnuită) și presupune un ritual special: sângele nu este folosit pentru a unge coarnele altarului de aramă din curte, ci este introdus în Cortul Sfânt, fiind stropit pe perdeaua care acoperă Sfânta Sfintelor. Și mai importantă din punctul acesta de vedere este jertfa din Ziua Împăcării (Lev 16), când sângele este stropit chiar pe capacul împăcării al chivotului din Sfânta Sfintelor.

4:2 „Păcătuiește”: LXX are „păcătuiește în fața Domnului”. ♦ „din greșeală” (ebr. *šġāḡāh*): LXX *akousiōs*, „fără voie”, Vg. *per ignorantiam*, „din neștiință” (la fel la 4:22). Faptul că se vorbește despre păcatele involuntare e semn că textul acordă o importanță la fel de mare atât consecințelor obiective ale unui act, cât și intențiilor subiective ale autorului său. Păcatul, chiar involuntar, creează o „dezordine” ce are nevoie să fie reparată prin jertfe și rituri de iertare.

4:3 „Preotul cel uns”: expresia *hakkōhēn hammāšīah* îl denumeste aici pe Marele Preot (el e denumit *hakkōhēn haggādōl*, lit. „preotul cel mare” — abia în Lev 21:10). Este însă interesant că preotului i se aplică termenul de „uns”: inițial ritul ungerii era rezervat consacrării regale (1Sam 10:1; 16:12-13); după dispariția

monarhiei, el a fost introdus în ritualul de consacrare a Marelui Preot, întrucât acesta prelua funcția de conducător al comunității. ♦ „aducând vină asupra poporului”: este o dovadă a ideii că atât conducătorii politici (regii), cât și cei religioși (preoții) au o mare răspundere în fața lui Dumnezeu, pentru că de comportamentul lor depinde și soarta poporului. Dacă păcătuiesc, păcatul se răsfrânge și asupra poporului. LXX are „așa încât poporul să păcătuiască”, iar Vg., „făcând poporul să păcătuiască”: se poate observa că vechile traduceri nu mai sunt de acord cu concepția arhaică a responsabilității colective, vina conducătorului nemaifiind transferată automat asupra poporului; acesta are vină doar dacă ajunge el însuși să păcătuiască. ♦ „tăuraș”: am căutat să redăm cu exactitate oscilația din original între ebr. *par*, „juncan”, „tăuraș”, și *‘egel*, „vițel”, deși în text sunt uneori interschimbabili.

4:4 „Să-și rezeme mâna”: gestul rezemării mâinii, făcut și în cazul arderilor-de-tot (1:4) și al jertfelor de pace (3:2.8.13), exprimă voința omului de a-i oferi lui Dumnezeu animalul respectiv ca jertfă. Părțile unui animal adus ca jertfă nearse pe altar și neconsumate nu pot fi depuse oriunde, căci ele sunt sfințite prin ritual, ci, potrivit 6:4, trebuie depuse într-un loc pur, special amenajat în afara incintei, unde sunt arse resturile într-un mod nesacrificial.

4:5 „Preotul cel uns să ia”: LXX are: „preotul cel uns, ale cărui mâini sunt plinite, să ia”. ♦ „în Cortul Întâlnirii”: Syr. are „la intrarea Cortului Întâlnirii” (la fel la v. 16).

4:6 „Vălul sanctuarului”: e vorba de vălul ce despărțea Sfânta de Sfânta Sfintelor (cf. Ex. 26:31-33).

4:12 „Tot [restul] tăurașul[ui]”: Vg. are *reliquo corpore*, „restul trupului”.

4:13 „A greșit”: LXX are „va greși fără de voie”. ♦ „lucrul fiind ascuns de ochii obștii”: inițial, nimeni din obște nu și-a dat seama.

4:14 „Un tăuraș”: LXX are în plus „fără cusur”.

4:18 „Să pună”: LXX are „să pună preotul”. ♦ „coarnele altarului”: LXX adaugă „tămâiei înmiresmate”. ♦ „tot sângele [rămas]”: Vg. are „sângele rămas”.

4:20 „Li se va ierta”: LXX are în plus „păcatul”.

4:21 „Tăurașul... cel dintâi”: adică acela oferit pentru păcatele preotului sau ale obștii (vv. 3.13).

4:23 „Un țap”: Syr. are „un ied” (*šepṛāyā d’-‘ezzē* – în accepțiunea sa cea mai restrânsă, termenul *šepṛāyā* poate denumi un ied de un an) – la fel la 9:3.

4:28 „Capră”: se poate observa o diferențiere a valorii animalului de jertfă, în funcție de importanța/responsabilitatea celui vinovat: pentru Marele Preot sau pentru întreaga obște, un vițel (4:3.13-14), pentru o căpetenie, un țap (4:22-23), iar pentru un om de rând, o capră (4:27-28). LXX are „iadă”; la fel și Syr., care utilizează corespondentul feminin al termenului *šepṛāyā*, utilizat în v. 23.

4:29 „Locul arderii-de-tot”: LXX este mai specifică, „locul unde se înjunghie arderile-de-tot”.

4:30 „Din sângele ei”: Syr. are „din sângele jertfei-pentru-păcat” (armonizare cu v. 25).

4:31 „Să o scoată”: subiectul poate fi persoana vinovată sau preotul. Totuși menționarea preotului mai târziu în acest verset ne indică de fapt că aducătorul jertfei trebuia să scoată grăsimea animalului, și nu preotul.

CAPITOLUL 5

5:1 „Glas de chemare la jurământ”, lit. „glas de blestem”: în context e vorba de o chemare solemnă ca, dacă există vreun martor într-un caz anume, acela să vină să depună mărturie, căci de nu, cade sub blestem. ♦ „vinovăție”: ebr. *‘āwōn* denuște vina morală pentru o fărădelege, sau, uneori, pedeapsa aferentă.

5:2 „Lucru necurat”: în Levitic sintagma este foarte importantă. Curăția nu este în primul rând cea fizică, ci în principiu este o idee religioasă (v. cap. 11–15 și Introducere). ♦ „fără să-și dea seama”: lit. „și este ascuns de la el”. Majoritatea traducerilor înclină să creadă că stârvul este atins din greșeală, însă NEB redă textul prin „și ascunde acest lucru, deși este conștient de el”, sugerând ideea că persoana vinovată ascunde acest lucru de ceilalți. ♦ „Vină”: ebr. *’ašēm* se referă la o întinare involuntară, fără conotații morale, implicând însă necesitatea unei ceremonii de purificare (vezi și Introducerea, despre „pur – impur”). Finalul versetului lipsește în LXX.

5:3 „Necurăție de om”: detaliile privind diferitele lucruri care îl fac necurat pe om apar în cap. 12–15.

5:4 „Fie spre rău, fie spre bine”: LXX are „să facă rău sau să facă bine”. ♦ după „are vină”, în TM urmează „pentru oricare din ele”, ditografie omisă de majoritatea traducerilor.

5:5-6 După cele patru exemple de vină din vv. 1-4, vv. 5-6 prezintă ritualul cerut pentru purificare; el constă din două părți: recunoașterea publică (v. 5) și aducerea jertfei pentru vină (v. 6a; ritualul mai detaliat la 4:27-35).

5:5 „Să mărturisească”: pentru a fi acceptat, sacrificiul trebuia precedat de mărturisirea în fața întregii adunări. ♦ În LXX versetul este: „și să-și mărturisească deschis păcatul pe care l-a săvârșit”.

5:6 „Privitor la păcatul lui”: PenS adaugă la final „și i se va ierta lui”, ca în 4:20.26.31.35 și 5:11.13.16.19.

5:7 „Dacă nu-i va da mâna”: lit. „dacă mâna sa nu va ajunge până la...”. Prescripțiile țin seama de posibilitățile celui care aduce jertfa, deoarece nu valoarea materială a celor oferite e importantă, ci dispoziția interioară a acestuia.

5:11-13 Vv. 11-13 nu reprezintă o diminuare suplimentară a ofrandei în favoarea celor foarte săraci, așa cum a fost inter-

pretată uneori, ci ține mai degrabă de un fapt practic (de altfel valoarea făinii alese cerute ca ofrandă nu era probabil mult mai mică decât valoarea celor două turturele sau a celor doi pui de porumbel): toată lumea avea acasă o anumită rezervă de făină, însă nu toată lumea putea merge să cumpere păsările necesare pentru jertfă.

5:11 „Efă”: unitate de măsură pentru volum/capacitate, privitor la mărimea căreia nu există consens (15, 20, 45 l?). S-a presupus că o zecime de efă de făină ar fi fost necesarul pentru o persoană pe zi (Milgrom, 2008a, 306).

5:12 „Altar”: LXX are „altarul arderilor-de-tot”.

5:13 „Una dintre acestea”: adică cele menționate în vv. 1-4.

♦ „ce rămâne” apare doar în LXX și Vg. ♦ „ca la prinos”: LXX are „ca jertfa de făină aleasă”.

5:15 „Săvârșește o încălcare”: ebr. *mā'al* înseamnă „a încălca o obligație legală”, „a fi necinstit”. Fiind vorba de obligații directe față de Dumnezeu, unii traduc aici prin „sacrilegiu”. ♦ „cele sfinite Domnului”. Această expresie include următoarele: 1. prinosul de pârgă adus Domnului (2:14; 23:9-14); 2. întâi-născutul din dobitoace (27:26-27); 3. zeciuiala (27:30-33; Deut 14:22-29); 4. darurile făgăduite prin jurământ (27:1-25; Num 30:1-16) și 5. lucruri închinat necondiționat lui Dumnezeu (27:28-29; Num 18:14). Toate acestea constituie venitul preoților și al leviților (22:1-16, Num 18:8-24) (Péter-Contesse, Ellington, 1992, 71). ♦ „sicli”: vezi n. la Ex 21:11. ♦ „de argint”: valoarea berbecului trebuia măsurată în monedele de argint ale timpului numite *șekeli* (sicli). Însă nu avem nici o indicație în text cu privire la câți *șekeli* valora un berbec. În general, se crede că suma exactă a fost scoasă din text, deoarece în altă parte termenul *șekel* are o valoare specifică. Vg. are „doi *șekeli*”, însă majoritatea traducerilor consideră suma ca o simplă indicație a faptului că valoarea berbecului trebuie stabilită în bani și nu

trebuie plătită în natură. Dacă această interpretare este corectă, atunci nu a existat nici intenția autorului de a stabili o sumă exactă a contravalorii berbecului. ♦ „siclul sanctuarului”: vezi n. la Ex 30:13.

5:18 „Ceea ce a făcut din greșeală”: lit. „greșeala lui cu care a greșit”.

5:21 „Săvârșește o înșelăciune față de Domnul”: lit. „și (cu) înșelăciune înșală pe Domnul”. ♦ „aproapelui”, ebr. *āmīṭ*: termenul ebraic nu se referă la aproapele care locuiește lângă casă, ci la orice membru al comunității israelite, adică la conaționali. ♦ „împilându-l”, ebr. *āṣaq*: verbul implică ideea de a câștiga altfel decât prin furt ceva care aparține unei alte persoane: de obicei printr-o șmecherie de orice fel.

5:22 „Lucru pierdut” (ebr. *abēdāḥ*): rădăcina termenului, *BD*, implică ideea de „distrugere”, „pieire”. Este vorba de cineva care a găsit un lucru pierdut și și-l însușește.

5:24 „În ziua în care se vădește vina lui” (ebr. *b'ēyōm 'ašmātō*): lit. „în ziua vinei lui”: ebr. *'ašmātō* a fost înțeles de unii ca verb la infinitiv construit, iar de alții ca substantiv feminin, denumind jertfa pentru vină, cu sensul „în ziua jertfei lui pentru vină”: așadar, el trebuie să restituie în ziua în care își recunoaște vina sau atunci când aduce jertfa corespunzătoare. LXX are „în ziua în care s-a dovedit că a greșit”, iar Syr. are „în ziua jertfei lui”.

5:25 „La preot”: cf. 5:15. Aici persoana căreia i se va aduce berbecul este menționată explicit, față de 5:15, unde este implicită.

CAPITOLUL 6

6:2 „Rânduiala (arderii-de-tot)”: ebr. *tōrāḥ*, „învățătură”, „lege”, denumește în astfel de contexte un set de instrucțiuni pentru desfășurarea corectă a unei practici de cult (vezi și 6:7.17; 7:1 etc.). ♦ „vatră” (ebr. *mōqēdāḥ*): *hapax legomenon* în Vechiul Tes-

tament. Este derivat de la rădăcina YQD, „a arde”, având sensul de „loc de ardere”. În Iez 43:15.16 este folosit un alt termen, *har'ēl/ari'ēl*, considerat sinonim al lui *mōq'dā^h*, și denumind mai exact partea superioară a altarului, pe care se așezau sacrificiile.

6:3 „Cenușa [rămasă] de la focul ce a mistuit arderea-de-tot”: lit. „cenușa pe care o mistuie focul, arderea-de-tot”; exprimarea sintactică e neobișnuită. ♦ „s-o pună lângă altar”: este locul din partea de răsărit a altarului, menționat în 1:16 chiar ca „locul cenușii”.

6:5 „Preotul să ardă pe el lemne”: Syr. are „preotul să îngrămădească pe el lemne”.

6:7 „Prinos”: LXX are *thysía*, „jertfă”, ca de ex. la 5:13 etc.

6:8 „Și să ridice din el un pumn”: Syr. are „și să pună deoparte din el un pumn” (vezi și nota la Ex 29:27).

6:10 „Dospeală” (ebr. *ḥāmēṭ*): vezi n. la 2:11. ♦ „preasfântă”: expresia *qōḏeṣ qodāšim* (lit. „sfințenia sfințeniilor”) se referă la jertfa pentru păcat, jertfa pentru vină și prinosul de cereale (6:10.18; 7:6), care sunt speciale față de restul jertfelor, denumite îndeobște doar prin numele de *qōḏeṣ*, „sfânt” (lit. „sfințenie”). „Sfinte” sunt jertfa de pace, anatema (*ḥērem*), pârga din animale, fructe și untdelemn (Num 18:12-19). Anatema (*ḥērem*) este numită și ea „preasfântă” (27:28), dar numai în ceea ce privește răscumpărarea ei, altfel este numită doar „sfântă”. Denumirile de „sfânt” și „preasfânt” sunt aplicate întotdeauna părților din jertfă care sunt consumate. Din acest motiv arderea-de-tot (care nu este consumată niciodată de om) nu este numită nicăieri „preasfântă”, deși trebuie considerată astfel (M. Zevahim 5:1, 6:1).

6:11 „Tot cel de parte bărbătească dintre copiii lui Aron”: în alte locuri se spune că și fetele familiilor preoțești pot mânca din ceea ce este oferit lui Dumnezeu (vezi 10:14; 22:12-13). ♦ „tot ceea ce se atinge”: se poate înțelege și „tot cel care se atinge”.

6:13 „Aron și a fiilor săi... ungerii lui”: pronumele singular ne arată clar că referința se face la oricare dintre preoții aroniți.

♦ „și o jumătate din ea seara”: Syr. are în plus „neîncetat”.

6:14 „Rupt bucățele”, ebr. *tuṣinē*... *pittim*: *tuṣinim* este un *hapax* cu sensul presupus de „sfărâmături”; ebr. *pittim* înseamnă „firimituri”, „coji sfărâmate”. ♦ „s-o aduci prinos rupt bucățele”: Syr. are „să o facă moale și să fărâmi prinosul bucățele-bucățele”.

6:15 „Fiii lui”: adică „fiii lui Aron”. ♦ „să facă aceasta; legiuire veșnică de la Domnul: să o fumege întreagă”, lit. „să facă aceasta; legiuire veșnică; pentru Domnul; să o fumege întreagă”: textul mai poate fi tradus și: „să facă aceasta [ca] legiuire veșnică pentru Domnul. Să o fumege întreagă”.

6:16 „Prinos”: vezi cap. 2. ♦ „să fie ars întreg”, de vreme ce preotul aduce prinosul pentru sine, nu poate folosi nimic din el.

6:17-23 Rânduiala jertfei pentru păcat.

6:18 „Locul în care se înjunghie arderea-de-tot”: adică partea de nord a altarului (vezi 1:11).

6:20 „Dacă se stropește din sângele ei pe veșmânt”: lit. „dacă stropește (diateza activă) din sângele ei pe veșmânt”. Am ales reflexivul-pasiv al verbului; LXX are pasivul. ♦ „să speli”: textul nu precizează exact cine. ♦ „loc sfânt”: cel mai probabil curtea Cortului Întâlnirii (vezi 6:18).

6:22 „Să o mănânce”: după instrucțiunile suplimentare din vv. 20-21, v. 22 preia și clarifică ceea ce se spune în v. 19. Carnea nu este rezervată exclusiv preotului slujitor, ci poate fi mâncată și de alți preoți, și chiar de bărbații excluși de la preoție din cauza unor deficiențe fizice (vezi 21:22). ♦ „preasfântă”: LXX adaugă „pentru Domnul”.

6:23 Versetul face aluzie la 4:5 și 4:17-18, anume la cele două cazuri în care sângele se aducea în interiorul Cortului.

CAPITOLUL 7

7:1-10 Rânduiala jertfei pentru vină.

7:1 „Jertfei pentru vină”: LXX are „berbecului pentru vină”.

7:2 „În locul”: vezi n. la 6:18. ♦ „Jertfa pentru vină”: LXX are „berbecul pentru vină înaintea Domnului”. ♦ „pe altar”: LXX are „la temelia altarului”.

7:8 „Pielea... este a preotului”: acest detaliu este unic în tot Vechiul Testament. Nicăieri nu se mai spune explicit că o parte din arderea-de-tot i-ar reveni preotului. Totuși, în Levitic 1:8-9 există o aluzie la acest lucru, deoarece textul nu menționează explicit faptul că și pielea era arsă pe altar. Rânduiala despre care e vorba aici se limitează la un anumit tip de ardere-de-tot, anume arderea-de-tot oferită de cineva, și se referă probabil la o jertfă specială adusă de un om oarecare, în plus față de arderea-de-tot zilnică ce era jertfită în mod public și pentru întreaga comunitate.

7:9 „Preotului care-l înfățișează”: preotul nu înfățișează prinosul pentru sine, ci doar mijlocește pentru persoana care l-a adus lui Dumnezeu.

7:10 Versetul poate fi înțeles în două feluri. Fie se referă la un caz diferit de cel din v. 9, aici fiind vorba despre prinosul de cereale nefierte, fie se referă la același caz ca acela menționat în v. 9, dar adaugă noi detalii cu privire la partea ce revine tuturor preoților aroniți.

7:11-34 Rânduiala diferitelor forme ale jertfei de pace (de comuniune).

7:12-15 Versetele prezintă jertfa de mulțumire și adaugă unele detalii pe care nu le găsim în cap. 3, precum prinosurile din cereale și consumarea unei părți a jertfei chiar de către persoana care o aduce.

7:12 „Jertfa de mulțumire” (ebr. *zebah hattōdāh*) este adusă pentru a-l slăvi pe Dumnezeu și a arăta recunoștință pentru

toate binefacerile sale față de om. Este menționată în Psalmi (Ps 56:13; 107:22), precum și în alte locuri din Vechiul Testament (Ier 17:26; Am 4:5; 2Cron 29:31, 33:16). ♦ „colaci... lipii... turte”: existau trei tipuri de pâine nedospită care însoțeau jertfa de animale. În primul rând, colacii făcuți din făină amestecată cu ulei, dar fără „drojdie”; apoi lipiile, un fel de pâini prăjite rotunde, subțiri, făcute tot fără drojdie, stropite cu ulei de măsline; în sfârșit turtele, despre a căror formă și conținut există multe semne de întrebare – se pare că erau asemănătoare cu colacii, dar nu există nici o mărturie dacă erau făcute fără drojdie sau dacă erau coapte. Acest lucru i-a făcut pe unii comentatori să presupună că erau doar un aluat (necopt) făcut din făină și ulei. Însă, din moment ce David le-a împărțit oamenilor turte (2Sam 6:19), cel mai probabil erau coapte. Și, deși nu se spune că erau nedospite, contrastul cu 7:13 ne sugerează că așa erau.

7:14 „Ca dar ridicat pentru Domnul”: Syr. are „ca dar pus deoparte pentru Domnul” (vezi și nota de la Exod 29:27).

7:15 „Iar carnea jertfei sale de pace, [înfățișată] spre mulțumire”: LXX are „carnea jertfei de laudă, de mântuire, să fie a sa” – e vorba de partea din jertfă care se înapoiază persoanei care aduce jertfa, după ce părțile grase au fost arse pe altar (v. 5), iar alte părți au fost date preoților (7:28-36). ♦ „să nu se lase din ea până dimineța”: regula este identică cu cea referitoare la mielul pascal (Ex 12:10).

7:16 „Pentru făgăduință sau de bunăvoie”: aceste două feluri de jertfă sunt menționate întotdeauna împreună (22:18.21.23; 23:38). Prima (*neder*) se referă la o promisiune sau un jurământ făcut de israelit, iar a doua (*n'ḏāḇāḥ*), la jertfa adusă din simpla dorință a credinciosului; Syr. echivalează peste tot acești doi termeni cu „făgăduință” și „punere-deoparte”. ♦ „Iar a doua zi se [poate] mânca și ce a rămas din ea”: textul lipsește din LXX. Permisivitatea de a mânca restul a doua zi pare surprinzătoare,

dacă avem în vedere climatul foarte cald al Țării Sfinte, unde carnea s-ar fi putut altera foarte ușor. Oricum, a treia zi carnea rămasă trebuia arsă (v. 17).

7:18 „Spurcăciune“ (ebr. *piggūl*): termenul ebraic este foarte dur și provine de la o rădăcină PGL care înseamnă „a fi putred, descompus“.

7:19 „Carnea“: este vorba fie despre carnea jertfei de pace menționată în versetele anterioare, fie despre carne în general, fie despre carnea adusă Domnului în special.

7:20 „Să fie tăiat din poporul său“: sensul expresiei, care apare în multe locuri similare, nu este limpede. Nu pare a fi vorba de pedeapsa capitală, pentru care există o terminologie diferită, foarte clară (de ex. Lev 20:2). Cei vechi considerau că Dumnezeu însuși îl va pedepsi pe vinovat, luându-i viața sau curmându-i stirpea; de asemenea, ar putea fi vorba de excluderea din comunitatea tribală, de excomunicarea din cea religioasă, oricum de ruperea legăturii vitale cu semenii.

7:26 „Sânge... să nu mâncați“: în 3:17 sângele, alături de grăsime, este amintit în treacăt. Aici, vv. 26 și 27 dezvoltă și limpezesc această interdicție, ce va mai fi reiterată și motivată în 17:3-14.

7:29-36 Aceste versete descriu părțile din jertfa de pace pe care o persoană trebuie să le dea preotului: cele pe care preotul trebuie să le ardă pe altar pentru Dumnezeu, precum și cele care le revin preoților înșiși.

7:30 „Grăsimea împreună cu pieptul“, ebr. *haḥēlēḥ 'al-heḥāze*^h: lit. „grăsimea peste pieptul“. Sintagma conținând prepoziția 'al a fost înțeleasă fie ca „grăsimea care este pe piept“, fie ca „părțile grase care vor fi puse pe piept“ (sens locativ), fie ca „grăsimea împreună cu pieptul“. Am urmat această ultimă variantă. LXX adaugă „și [seul] de pe lobul ficatului“.

7:30-34 „Ca să-l legene ca dar legănat“, „ca dar ridicat preotului“, „pieptul legănării și pulpa ridicării“: Syr. are „care este pus deoparte“, „ca punere-deoparte pentru Domnul“, respectiv „pieptul punerii-deoparte și pulpa punerii-deoparte“ (vezi și nota de la Ex 29:27).

7:31 „Al lui Aron și al fiilor lui“: adică al întregii tagme preoțești (cf. 1:7).

7:32 „Pulpa dreaptă“: situată chiar lângă organele reproducătoare, pulpa dreaptă (partea dreaptă era socotită foarte importantă) era asociată cu misterul vieții, drept care consumul ei era interzis oamenilor de rând. ♦ „dar ridicat“ (ebr. *t'rūmāh*): majoritatea cercetătorilor sunt de părere că „ridicarea“ era un simplu gest fără conotații rituale; cum era „legănarea“ din „darul legănat“, ebr. *t'nūpāh*, v. 30 (TDOT 15, 775).

7:35-36 Cele două versete în limba ebraică pot fi înțelese în două moduri diferite: fie ca parte a discursului direct început în v. 29, fie ca încheiere a vv. 28-34. Totodată, v. 36 face tranziția la următoarea secțiune din Levitic în care se vorbește despre învestirea și sfințirea preoților aroniți (cap. 8-10).

7:35 „Partea“ (ebr. *miṣṣāh*): cuvântul provine dintr-o rădăcină care înseamnă „a măsura“ sau „a împărți“. ♦ „în ziua în care i-a înfățișat spre a fi preoți Domnului“: Syr. are „în ziua în care se înfățișează spre a-i sluji Domnului“.

7:36 „Din neam în neam“, lit. „pentru generațiile lor“; la fel la 17:7; 21:17.

7:37 „La plinirea mâinii“, adică la învestirea, consacrarea preotului, vezi n. la Ex 28:41.

CAPITOLUL 8

8:1-36 Capitolul 8 descrie ritualul premergător și învestirea propriu-zisă a primilor preoți aroniți. Ritualul conține cinci elemente principale: 1. Curățirea celor care vor fi învestiți ca

preoți (v. 6), 2. Aron și cei patru fii ai lui primesc straiile preoțești (vv. 7-9 și 13), 3. Aron este uns cu untdelemn sfințit (vv. 10, 12, 30), 4. Se aduc sacrificiile cerute de Lege (vv. 14-29) și 5. Preoții sunt „puși deoparte”, adică vor petrece o săptămână izolați de ceilalți (vv. 31-36).

8:2 „Veșmintele”: LXX are „veșmintele lui”, iar Vg. „veșmintele lor”. Contextul ne arată că veșmintele sunt atât ale lui Aron, cât și ale fiilor lui (cf. Ex 28).

8:3 „Cheamă toată adunarea”: este menționat aici explicit aspectul public al învestirii preoților (spre deosebire de pasajul paralel din Ex 29).

8:5 „Lucrul”: Moise face referire aici la evenimentele ce urmează să aibă loc sau la acțiunile pe care le va îndeplini.

8:7 „Tunica”: menționată în Ex 28:4.39; 39:27. ♦ „brâul”: menționat în Ex 28:4.39; 39:29. ♦ „mantia”: menționată în Ex 28:31-35 și 39:22-26. ♦ „efodul”: cf. n. la Ex 28:6-14.

8:8 „Pieptarul”: este descris în Ex 28:15-29 și 39:8-21. ♦ „Urim și Tummim”: cf. n. la Ex 28:30; Syr. are aici *īda'īā* („cunoaștere”) și *quštā* („adevăr”/„dreptate”).

8:9 „Turbanul”: este menționat în Ex 28:4, 39; 39:28 și Lev 16:4. ♦ „Floarea de aur, coroana sfințeniei”: cf. Ex 28:36 și urm.; vezi și n. la Ex 29:6; Syr. are „coroana de aur, coroana sfințeniei” (vezi și n. la Ex 28:36).

8:10 „A uns”: până acum s-a vorbit de ungere doar referitor la preoți. Acum ungerea se extinde și la Lăcașul în sine și la toate obiectele din el (cf. Ex 30:22-33). ♦ „Lăcașul” (ebr. *miškān*): nume de loc, derivat de la vb. *šākan*, „a locui”: de obicei, termenul folosit de Levitic este „Cortul Întâlnirii”, însă aici și în 15:31 și 17:4 apare *miškān*. În Vechiul Testament este folosit adesea pentru a indica locul în care Dumnezeu își face simțită prezența printre oameni. ♦ Partea a doua a v. 10 din textul ebraic formează partea a doua a v. 11 în LXX.

8:11 „(Altarul și) toate cele ale lui”: ebr. *k'li*, „vas”, denumește și orice accesoriu, instrument, unealtă etc.; de aceea, l-am echivalat cu o expresie generică. ♦ După „altarul”, LXX adaugă „și l-a sfințit”.

8:13 „Le-a pus scufii”: scufiile, ca element din îmbrăcămintea preoțească, sunt menționate în Ex 28:40 și 29:9, fără detalii suplimentare. În Ex 39:28 se precizează că sunt din pânză, la fel ca turbanul lui Aron.

8:15 „Sângele”: LXX are „din sânge”, mult mai logic având în vedere sfârșitul versetului în care se afirmă că restul era vărsat la temelia altarului.

8:17 „Tăurașul”: adică ce a rămas din el după ce părțile grase menționate în v. 16 au fost fumegate la altar.

8:22-30 Versetele descriu cel de-al treilea sacrificiu oferit ca parte a ceremoniei de consacrare a lui Aron și a fiilor săi (vezi Ex 29:19-28). Ritualul este destul de similar, dar nu identic, cu cel prescris în cap. 3 pentru jertfa de pace.

8:23 „Lobul urechii drepte... degetul mare al mâinii drepte... degetul mare al piciorului drept”: urechea trimite la ascultare, iar mâna și piciorul la acțiune. În același timp, ca puncte extreme, ele sugerează împreună totalitatea organismului. Ungerea cu sânge a coarnelor altarului și vărsarea restului de sânge la temelie (8:15) poate sugera, în același fel, totalitatea. Ceremonia consacrării altarului și a preotului este un exemplu de ceea ce Mary Douglas numește „gândire analogică”, altarul și trupul preotului alcătuind un sistem de corespondențe (*apud Alter, ad loc.*)

8:25 „Pulpa dreaptă”: nu e menționată în cap. 3, dar e amintită în 7:32 ca porțiune rezervată pentru preoții slujitori. Aici pulpa e fumegată pe altar (v. 28) deoarece nu putea fi consumată de Moise, care slujea, dar nu era preot. Aron și fiii săi nu au putut nici ei să o consume, pentru că erau doar în curs de a deveni preoți și nu slujeau încă.

8:26 „Coșul cu azime”: LXX are „coșul plinirii”.

8:27 „Le-a legănat”: Vg. are „ei le-au legănat”, adică Aron și fiii lui, variantă mult mai logică decât TM, care presupune că Moise a legănat ceea ce deja pusese în brațele fratelui său și ale fiilor acestuia.

8:29 „A luat Moise pieptul”: deși această parte îi era rezervată de obicei lui Aron și fiilor lui (v. 34), aici îi este oferită lui Moise, deoarece el săvârșea ceremonia.

8:30 „Untdelemnul ungerii”: nu se specifică locul din care este luat, așa cum se face în cazul sângelui. ♦ „l-a stropit”: rituala stropirii hainelor lui Aron și ale fiilor lui creează o legătură specială între preoți, hainele lor și altar. De acum înainte doar ei vor putea să se apropie de altar și să aducă sacrificiile oferite de fiii lui Israel, pentru că ei vor fi singurii mijlocitori între Dumnezeu și comunitatea religioasă.

8:31 „Carnea”: se referă la carnea celui de-al doilea berbec (v. 22). ♦ „la intrarea Cortului Întâlnirii”: LXX are „în curtea Cortului Mărturiei, la loc sfânt”. ♦ „precum am poruncit”: LXX și Syr. au „precum mi-a fost poruncit”, Vg. „precum mi-a poruncit”.

8:32 „Să ardeți în foc”: vezi și Lev 7:15.17 și Ex 29:34.

8:35 „Să rămâneți”: probabil, interdicție de a intra înăuntrul Cortului Întâlnirii. Aron și fiii lui nu erau încă preoți cu drepturi depline și de aceea nu puteau intra în locurile cele mai sfinte, dar nu mai erau nici simpli israeliți, ca să stea cu totul în afara Cortului.

8:36 „Prin Moise”: lit. „prin mâna lui Moise”, semitism.

CAPITOLUL 9

9:1-24 Capitolul 9 prezintă slujirea pe care trebuie să o îndeplinească noii preoți aroniți.

9:1 „Ziua a opta” constituie inaugurarea slujirii preoțești, pregătită de ceremoniile din cele șapte zile anterioare: preoții

aduc, împreună, în fața întregului popor, toate tipurile de jertfă. Ar putea fi o continuare a finalului cărții Exodului (40:34).

9:3 „Fiii lui Israel”: LXX are „bătrânii lui Israel” în armonie cu v. 1.

9:4 „Prinos frământat”: LXX are „făină aleasă frământată”.

9:5 „Ei au luat ceea ce a poruncit Moise în fața Cortului Întâlnirii”: Syr. are „ei au luat tot ceea ce a poruncit Moise și au venit în fața Cortului Întâlnirii”.

9:7 „Pentru popor”: LXX are „pentru casa ta”. ♦ „săvârșește” (ebr. *ʾašēh*): Syr. echivalează ambele ocurențe ale acestui verb în verset cu *qarreb* („înfățișează”).

9:9 „În sânge”: ca în 8:15, este vorba doar despre o parte din sânge, restul fiind vărsat la temelia altarului.

9:13 „Și i-au adus arderea-de-tot făcută bucăți”: Syr. are „și i-au adus arderea-de-tot și a făcut-o bucăți”. ♦ „fumegat”: LXX are „pus”, ca în multe alte locuri.

9:14 „Și le-a fumegat peste arderea-de-tot la altar”: Syr. are „și a ridicat arderea-de-tot la altar” (vezi și nota la 1:9).

9:15 „Și l-a făcut jertfă pentru păcat”: nu apare în LXX. ♦ „ca pe cel dintâi”: se referă la jertfa pe care a adus-o Aron pentru propriul păcat (v. 8).

9:16 „Arderea-de-tot” (ebr. *hāʾōlāh*): deși singular ca formă, termenul ebraic poate avea un sens colectiv, referindu-se atât la țapul, cât și la vițelul din v. 3.

9:17 „Palma”: LXX are „palmele”. ♦ „arderea-de-tot de dimineață”: adică arderea-de-tot descrisă în detaliu în Ex 29:38-46; Syr. are „arderea-de-tot a iedului” (vezi și nota la 4:23) – posibilă confuzie între *ṣāprā* („dimineață”) și *ṣēprāyā* („ied”).

9:19 În LXX versetul sună astfel: „[I-au mai adus apoi] și grăsimea de la vițel și de la berbec, șoldul, grăsimea de pe măruntaie, amândoi rinichii împreună cu grăsimea lor, ca și seul de pe ficat”.

9:21 „Precum poruncise Moise”: LXX are „precum îi poruncise Domnul lui Moise”, iar Syr. are „precum i se poruncise lui Moise”.

9:22 „Și-a ridicat mâinile... i-a binecuvântat”: ridicarea mâinilor nu era neapărat asociată cu binecuvântarea, ci putea fi un gest ce însoțea rugăciunea sau jurământul. În acest context ar putea fi două gesturi liturgice diferite.

9:23 „Moise și Aron au intrat în Cortul Întâlnirii”: este pentru prima oară când Aron intră în Cort. ♦ „Slava Domnului”: vezi n. la Ex 40:34-38. Făgăduită în v. 6, slava se arată aici întregului popor.

9:24 „A ieșit foc de la fața Domnului”: fenomenul arată că jertfele au fost bine primite, legitimându-i astfel și pe cei care le-au adus. ♦ „arderea-de-tot și părțile grase”: Syr. are „grăsimea arderii-de-tot” — traducătorul siriatic a interpretat această formulă ca pe o hendiadă. ♦ „au strigat de bucurie”: ebr. *rānan* se referă la o strigare conotată pozitiv: „a striga de bucurie”, „a se bucura strigând”, „a aclama”. LXX are *exéstē*, „a fost uluit”. Vg. are *laudaverunt Dominum*, „l-au lăudat pe Domnul”, iar Syr. are *šabbah(w)* („au dat slavă”).

CAPITOLUL 10

10:1-20 Capitolul 10 explică o parte din regulile și îndatoririle pe care preoții aroniți trebuie să le respecte în timpul slujirii lor.

10:1 „Nadav și Avihu”: potrivit cu Ex 6:23, Aron mai avea doi fiu, Eleazar și Itamar (cf. v. 6). ♦ „și au adus în fața Domnului foc străin”: cu privire la natura și folosirea acestui „foc străin” (ebr. *’ēš zārāh*), pentru care Nadav și Avihu sunt pedepsiți cu moartea, nu există o explicație mulțumitoare. S-au sugerat: o legătură cu interdicția de a aduce tămâie străină (Ex 30:9); o proveniență a focului dintr-o sursă profană; săvârșirea unui act de cult neprescris. Comentariile iudaice (*Pesikta de-Rab Kahana* 26:6-7,

Lev. Rab. 20:6, *Sifra* col. 93) identifică posibilele cauze ale morții filor lui Eleazar fie în conduita neadecvată a preoților, fie în comiterea involuntară a unui sacrilegiu: apropierea nepermisă de prezența divină, proveniența focului dintr-un cuptor profan, absența unei prescripții prealabile etc.; Syr. adaugă: „nelatimpul lui“ (*d^e-lā b^e-zabnāh*).

10:2 „A ieșit foc de la fața Domnului“: rapiditatea reacției punitive e sugerată și de paralelismul în chiasm cu expresia de la versetul anterior.

10:3 „Întru cei care-mi sunt aproape“: referință la tagma preotească. ♦ „îmi arăt sfințenia... îmi arăt slava“: textul este criptic și apare doar aici în Vechiul Testament. Cele două verbe ebr. la *nifal* (pasiv-reflexiv) pot fi înțelese ca „sunt sfințit“ = „sunt considerat sfânt“, respectiv „sunt slăvit“: atunci când Dumnezeu își arată sfințenia, El este preamărit de oameni; dar și ca „îmi arăt sfințenia, puterea, pedepsindu-i pe loc pe cei vinovați“. Forma pasivă apare atât în LXX, cât și în tradiția rabinică. ♦ „a tăcut“: LXX are „a fost străpuns [în inimă]“. Există în ebr. și un verb omonim cu sensul de „a boci“.

10:4 „Mișael“ (ebr. *Miṣā'el*): Syr. are *Manšā'el* – traducătorul siriac „traduce“ parțial numele propriu, echivalând pronumele interogativ ebraic *mī* („cine“) cu echivalentul său siriac *man*.

10:5 „I-au dus în tunicile lor“: se subliniază evitarea contactului fizic cu trupurile celor morți. Textul este ambiguu și poate fi înțeles ca referindu-se fie la tunicile căraușilor, fie la cele ale celor morți. Vg. clarifică: „așa cum zăceau îmbrăcați în tunicile de in“.

10:6 Deoarece preoții erau mijlocitori între Dumnezeu și poporul său, li se cerea mai mult decât celorlalți să evite contactul cu moartea. Acesta includea atât atingerea de cadavre, cât și jelirea celor morți. Versetul enumeră trei obiceiuri funereare la care preoților le era interzis să participe. Manifestă-

rile obișnuite ale doliului sunt lăsate doar pe seama poporului.

♦ „Fiii lui”: LXX are „fiii lui care rămăseseră”, iar Syr. are „fiii lui Aron care îi rămăseseră” (cf. v. 12). ♦ „capetele... să nu vi le lăsați în neorânduială”: acest lucru ar putea însemna că preoții nu trebuiau să umble cu capul descoperit sau cu părul neîngrijit, așa cum făceau israeliții de rând în semn de doliu. ♦ „veșmintele voastre să nu le sfâșiați”: alt semn obișnuit de doliu, interzis preoților. ♦ „să jelească”: al treilea obicei interzis preoților.

10:7 „Untdelemnul ungerii Domnului este pe voi”: adică semnul consacrării ca preoți.

10:8 „Și a grăit Domnul către Aron”: este prima dată când Domnul i se adresează doar lui Aron.

10:9 „Băătură tare” (ebr. *šēkār*): se referă la o băătură fermentată din orz, similară berii. ♦ „în Cortul Întâlnirii”: LXX adaugă „sau când vă apropiați de altar”.

10:10 „Sfânt (*qōdeš*, lit. „sfințenie”)... lumesc (*hōl*), necurat (*tāmē*)... curat (*tāhōr*)”: despre noțiunile de sfânt/sacru vs. lumesc/profan, respectiv curat/pur vs. necurat/impur, vezi Introducerea generală. Pasajul se poate referi la interdicția băuturii alcoolice înainte de exercitarea funcției preoțești, unde e nevoie de o luciditate deosebită în discernere; constituie și o introducere la cap. 11–15, numite tradițional „Codul purității”.

10:14 „Pieptul legănării... pulpa ridicării”: cf. notele la Ex 29:24 și 27. ♦ „loc curat”: LXX are o echivalare nepotrivită, „loc sfânt”. Ofranda de cereale trebuia, într-adevăr, să fie consumată doar de preoți și doar într-un „loc sfânt” (lângă altar), însă jertfa de pace putea fi consumată de întreaga familie a preotului, inclusiv de fice, și deci nu putea fi într-un „loc sfânt”, ci în orice loc care era curat din punct de vedere ritual.

10:15 „Copiii”: LXX clarifică: „fiii și ficele”.

10:17 „V-a dat-o ca să ridicați”: LXX are „v-a dat-o ca s-o mâncați pentru a ridica”.

10:18 „În Sfântul Lăcaș”: LXX are „într-un loc sfânt”. „Sfântul Lăcaș” este folosit aici într-un sens mai larg și s-ar putea referi la întreaga incintă unde era așezat Cortul, nu doar la Cortul însuși. ♦ „am poruncit”: LXX are „mi-a poruncit Domnul”, iar Vg. și Syr. au „mi-a fost poruncit”; Syr. are în plus „ca Aron și fiii săi să o mănânce”.

10:19-20 Textul ar putea însemna că durerea pentru moartea fiilor săi l-a împiedicat pe Aron să mănânce, iar Moise l-a înțelese. În Vg. finalul versetului este: „Cum să fi putut să o mănânc sau să-i fiu plăcut Domnului la slujbe, având mintea mâhnită?”

CAPITOLUL 11

Cap. 11 prezintă o listă cu animale considerate necurate, similară celei din Deuteronom 14. Împărțirea animalelor în curate și necurate are consecințe în cult și în alimentație: doar animalele curate pot fi jertfite și mâncate. Existența acestor legi alimentare a generat mai multe interpretări (vezi trecerea în revistă la Moskala, 2001): că sunt pur și simplu arbitrare; că au fost dictate de cult; că au ca rol separarea evreilor de celelalte neamuri (explicația sociologică); că simbolizează virtuți și vicii umane (interpretarea alegorică); că sunt menite pentru întărirea cumpătării (explicația didactică); că sunt cauzate de repulsia pe care o creează anumite animale (explicația psihologică); că provin din vechi tabuuri sau au legătură cu totemismul; că animalele necurate erau considerate periculoase pentru viață; explicația antropologică (vezi mai jos la Douglas); că sunt considerate necurate doar acele animale care încalcă granița dintre natură și cultură, fie mâncând alte animale, fie invadând teritoriul uman; explicația morală/etică; explicația paradigmei sacrificiale; explicația economică; explicația igienică. Încercări de stabilire a unei taxonomii au venit recent și din partea lui

Whitekettle (2001; 2009). Poate că cea mai potrivită explicație vine din zona antropologică. Mary Douglas (2001, 42–58) a arătat că interpretările alegorice și medical-igienice nu sunt potrivite pentru a explica împărțirea animalelor în curate și necurate. Mai degrabă, pentru redactorii sacerdotali puritatea presupune ordine, integritate, unitate. De aceea, pentru fiecare dintre cele trei registre spațiale, sunt alese trăsăturile reprezentative: animalele terestre au patru picioare sau, ca insecte, sar (lăcustele); mai mult, sub impresia animalelor domestice cunoscute de vechii evrei, animalele terestre trebuie să aibă copita despicată și să rumege; peștii au înotătoare și solzi; păsările zboară cu aripile. Toate celelalte animale care nu se încadrează în aceste categorii sunt considerate necurate. Capitolul este împărțit în două: vv. 1-23 și 24-27. Prima parte este la rândul ei subîmpărțită în patru paragrafe: vv. 2-8, animalele terestre, vv. 9-12, creaturile mării, vv. 13-19, păsările și vv. 20-23 insectele.

11:1 „Și a grăit Domnul către Moise și către Aron”: dacă până acum legile i-au fost comunicate lui Moise (cf. 1:1; 4:1; 5:14.20; 6:1.12.17; 7:22.28; 8:1), după consacrarea din cap. 8–9 Aron apare și el ca destinatar al poruncilor divine. Din perspectiva redactării preoțești, Moise și Aron sunt împreună mijlocitorii între Dumnezeu și popor: ei trebuie să comunice mai departe poporului ceea ce aud de la Domnul.

11:2 „Vietățile pe care le puteți mânca”: lit. „le veți mânca”. Libertatea de a consuma carnea acestor animale echivalează cu starea de puritate recunoscută pentru acestea. Deosebirea dintre animale curate și necurate apare însă înainte de Legea sinaitică, fiind menționată deja în legătură cu vietățile salvate de Noe pe corabie (Gen 7:2.8; 8:20). Totuși, în cap. 11, termenul „curat” apare abia în v. 36. ♦ „dintre toate dobitoacele”: în general ebr. *b^hhēmā^h* se referă la animalele domestice, dar aici cuprinde în sens generic toate animalele.

11:3 „Au copite, și despicături la copite, și rumegă mâncarea”: profilul animalelor curate este stabilit în funcție de caprinele, ovinele și bovinele obișnuite în gospodăriile israelite. Toate animalele care nu se încadrează în acest profil sunt considerate necurate. Textul ebraic face distincție mai întâi între animalele cu copită și cele care nu au copită, apoi între cele care au copita despicată (de ex. vaca) și cele care nu o au despicată (de ex. calul). ♦ „rumegă mâncarea”: adică animalele care au două sau mai multe stomacuri și care regurgitează mâncarea din primul stomac pentru a o mesteca din nou.

11:4 „Cămila”: mai exact cămila cu o cocoasă sau dromaderul (lat. *Camelus dromedarius*). Cămila cu două cocoase sau cămila bactriană este specifică Asiei Centrale. ♦ „dintre cele care au copite”: LXX adaugă: „și despicătură”. ♦ „rumegă..., dar nu are copită”: cămila își rumegă bolul alimentar, dar în taxonomia modernă nu este considerată cu adevărat o rumegătoare, pentru că nu are cel de-al treilea compartiment al stomacului. Pe de altă parte, nu are nici copite, ci calcă pe două degete protejate doar de unghii.

11:5 „Damanul”: numit și hyrax (lat. *Procavia syriaca* sau *Heterohyrax syriacus*, ebr. *šāpān*), este un animal asemănător unui bursuc, de culoare brună, specific zonelor stâncoase și aride. Din cele patru ocurențe, aici LXX îl redă prin *dasýpous*, „cu picior păros”, „iepure”. În celelalte ocurențe (Deut 14:7; Ps 104:18; Pr 30:26), este redat prin *choirogrýllos*, un cuvânt care apare numai în LXX, compus din doi termeni care înseamnă amândoi „porc”. Este atât de răspândit, încât Șafan a devenit și nume de persoană în Biblia ebraică. ♦ „rumegă..., dar nu are copită”: de fapt, damanul nu este un rumegător, dar lasă impresia rumegatului prin mișcarea specifică similară. Nu are nici copite, ci degete terminate cu gheare boante.

11:6 „Iepurele”, ebr. *’arneḇet*: LXX *choirogrýllos*, termen folosit în majoritatea locurilor pentru „daman”. În Canaan sunt

indigene două specii de iepure: *Lepus syriacus*, în zonele împădurite, și *Lepus Judeae*, în cele deșertice. Iepurele nu este propriu-zis un rumegător, dar deseale mișcări ale botului dădeau impresia că rumegă. Nici el nu are copite, ci degete cu gheare, ceea ce evreii au interpretat tot ca o copită „neconformă”.

11:7 „Porcul” (ebr. *ḥazīr*): un loc deosebit în tabuurile alimentare îl are consumul de carne de porc. Unii cercetători au considerat că este o marcă distinctivă a israeliților față de canaaniți, pentru că în siturile arheologice israelite nu s-au găsit oase de porc (Finkelstein, 1996, 206; 1997, 227–230). Totuși, se pare că absența consumului cărnii de porc reprezintă o trăsătură mult mai generală (Hübner, 1989; Hesse, 1990; Hesse și Wapnish, 1997), ea slujind mai degrabă la diferențierea dintre canaaniți și israeliți pe de o parte și filistenii de cealaltă parte (Bloch-Smith, 2003). Un text asirian din vremea lui Sargon II (sec. VIII î.H.) confirmă că porcul era considerat în multe regiuni impur: nu este sfânt (*la qasid*) pentru că este murdar și miroase urât, deci nu poate fi adus ca jertfă la temple (Milgrom, 2008a, 650).

11:10 „Urâciune sunt ele pentru voi”: lipsește în Syr. – versetul alcătuieste o unitate sintactică cu începutul v. 11.

11:11 „Urâciune sunt pentru voi”: Syr. are „sunt necurate pentru voi” (la fel la vv. 12, 13, 20, 23, 42). ♦ „să-l urâți”: Syr. are „să-l socotiți necurat”.

11:13-19 Aceste versete enumeră păsările curate și necurate. Lista cuprinde douăzeci de nume de păsări (Deut 14:12-18 conține douăzeci și unu de nume). Zece dintre acestea apar în Vechiul Testament numai aici și în lista din Deut 14.

11:13 „Vulturul sur” (ebr. *nešer*): probabil vulturul pleșuv sur (lat. *Gyps fulvus*). LXX are *aetós*, iar Vg. *aquila*. Necurăția acestor păsări vine de la faptul că sunt necrofage. ♦ „vulturul bărbos” (ebr. *peres*): lat. *Gypaetus barbatus*, cunoscut în română și sub numele de „zăgan”. După cum o arată numele ebraic, ar fi vorba de o specie de vultur care obișnuiește să zdrobească (vb. *pāras*)

oasele stârvurilor pe care le găsește, dându-le drumul de la înălțime, pe platouri stâncoase. ♦ „vulturul negru”, ebr. *ʾozniyyā^h*, sau, poate, vulturul-de-mare (lat. *Aegyptius monachus*); identificarea cu vulturul-de-mare este susținută de LXX (*haliáetos*, „vultur-de-mare”) și de Vg., care preia termenul grec.

11:14 „Uliul”: numit și gaia roșie, ebr. *dāʾā^h*, lat. *Milvus milvus*. În textul paralel din Deuteronom, apare *rāʾā^h*, prin confuzia literelor *daleth* și *reš*. ♦ „șoim”: numit și gaia neagră, ebr. *ʾayyā^h*, lat. *Milvus migrans*.

11:16 „Bufnița” (ebr. *baṭ hayyaʾanā^h*, „fica pustietății”): LXX și Vg. au aici „struț”, iar traduceri moderne oscilează între cele două echivalări. ♦ „ciuful” (ebr. *taḥmās*): identificarea nu este certă, dar probabil este vorba de o specie de bufniță sau de huhurez, probabil *Otus brucei*; o altă propunere – păpăluda (lat. *Caprimulgus*). Vechile traduceri îl redau prin „bufniță”: LXX *glaiúx*, Vg. *noctua*. ♦ „huhurezul” (ebr. *šaḥaṭ*), identificat cu pescărușul de vechile traduceri: LXX *láros*, Vg. *larus*. Totuși Syr. *ʾōdā* desemnează tot o specie de bufniță. ♦ „vindereul” (ebr. *nēṭ*): lat. *Falco peregrinus*, probabil tot un soi de pasăre de noapte.

11:17 „Bufnița pitică” (ebr. *kōs*): identificată cu o specie de bufniță de talie mică, specifică zonelor pustii (cf. Ps 102:7). LXX are „corb de noapte” (*nyktikórax*), pe când Vg. are simplu „bufniță” (*bubo*). ♦ „bufnița pescar” (ebr. *šālāk*): sensul termenului nu este sigur. LXX echivalează prin *katarrháktes*, „cormoran”, iar Syr. (*šālē nūnē*, lit. „extrăgătorul de pești”) și Targumurile o identifică cu pelicanul (*šulē nūnā*). Ar putea însă fi vorba și de o specie de bufniță care vânează pește (lat. *Ketupa zeylonensis*). ♦ „bufnița țipătoare” (ebr. *yaṣūṭ*): identificarea precisă a speciei este dificilă. În vechile traduceri, LXX și Vg., a fost identificată cu ibisul, însă denumirea în ebraică a acestei păsări pare a fi *tuḥōt*, de la numele zeului Thot (Iov 38:36). În Syr. (*qappūpā*) și în Targumuri (*qīpūpā*) se sugerează că ar fi o specie de bufniță.

11:18 „Cucuveaua”: ebr. *tinṣemet*, LXX *porphyrión*, adică găinușă-de-apă, numită astăzi „cocoșul sultanului” (lat. *Porphyrio porphyrio*). LXX păstrează pentru lebăda ultimul termen al versetului. Identificarea cu lebăda se regăsește în Vg. (*cycnus*), care, în schimb, identifică ultimul termen cu *porphyrio*, „cocoșul sultanului”. Syr. (*kukk^eḥay*) și Targumurile o identifică în schimb cu cucuveaua. Tradiția samariteană o identifică cu bibilica (lat. *Numida meleagris*). ♦ „striga”: ebr. *qā'ā^h* are un sens incert. Identificarea cu pelicanul a fost propusă de vechile traduceri, LXX și Vg., dar este puțin probabilă, având în vedere că pasărea trăiește în pustiu (cf. Ps 102:7). Mai probabil este tot o specie de bufniță (lat. *Strix scops* sau *Scops giu*). ♦ „stârcul” (ebr. *rāḥām*), identificat și cu vulturul hoitar alb, sau vulturul egiptean (lat. *Vultur percnopterus*). În LXX este identificat cu lebăda, iar în Vg. cu găinușă-de-apă.

11:19 „Barza”: ebr. *ḥasīdā^h* e tradițional identificată cu „barza”, ca în Targum (*ḥāwārītā*), dar alteori, ca în LXX (*erōdiós*) și Vg. (*erodio*) cu egreta sau stârcul (lat. *ardea*). ♦ „bâtlanul” (ebr. *'anāpā^h*): sens de fapt necunoscut, identificat și cu fluierarul sau cu cormoranul. LXX (*charadriós*) îl identifică cu culicul, la fel și Vg. ♦ „pupăza”: ebr. *dūḳīpāt*; LXX *épops*. ♦ „liliacul” (ebr. *'aṭallēp*) identificat ca atare și de LXX (*nykterís*). Evident, potrivit taxonomiei moderne, liliacul nu este o pasăre, ci un mamifer, dar trebuie ținut cont de faptul că ebraicul *ōp* denumește la nivelul general „înaripatele”, „zburătoarele”; Syr. are „păunul” (*ṭawsā*).

11:20 „Gângăniile zburătoare” (ebr. *šeret ḥā'ōp*): cuvântul tradus aici prin „gângănii” este același cu „cele care mișună” din vv. 10 și 29, iar adăugarea cuvântului „zburătoare” trimite la insecte cu aripi. ♦ „umblă pe patru picioare”: afirmație surprinzătoare de vreme ce israeliții vor fi știut, de bună seamă, că insectele zburătoare au șase picioare. Probabil expresia a devenit un clișeu care, în urma unui proces semantic numit catahreză,

a ajuns să fie folosit în sens generic pentru a denumi orice deplasare care presupune contactul cu solul, indiferent de numărul picioarelor folosite. (Un exemplu de catahreză modernă: termenul „carantină”, de la *quarantaine*, „interval de patruzeci de zile”, a ajuns să fie folosit impropriu pentru a denumi un interval mai scurt.)

11:21 „Pe cele care au picioarele dinapoi mai lungi, ca să sară cu ele pe pământ”: Syr. are „pe cel care are unghii (ṭēprē) peste picioare, cu care zgârie pământul”; unele dicționare îi atribuie totuși termenului ṭēprā, în acest context, sensul de „picior de lăcustă”.

11:26 Versetul discută despre două feluri de animale, cele care nu au despicătură la copite (precum caii și măgarii) și cele care nu rumegă mâncarea (precum porcii). ♦ „nu au despicături”: în LXX lipsește negația. ♦ „se atinge de ele”: LXX are „se atinge de stârvurile lor”. ♦ „va fi necurat”: LXX și Syr. au „va fi necurat până seara”.

11:27 „Care umblă pe labe”: acele animale care calcă pe mijlocul plat al labelor sau pe pernuțele labelor (câini, pisici, urși). Se face deosebirea între cele care calcă pe pernuțe și cele care, având o scobitură, nu ating pământul cu toată suprafața labei.

11:29 „Nevăstuică” (ebr. *hōled*): mai probabil orbete (lat. *Spalax ehrenbergi*). După LXX (*galē*) și Vg. (*mustela*), dar și după Syr. (*kākuštā*) și Targ. *Pseudo-Ionatan* (*karkūṣtā*), ar fi vorba de nevăstuică (la fel și în NRSV). Echivalarea prin „cârțiță” este susținută de unele traduceri moderne (BJ, TOB, EÜ, ZÜR), în vreme ce alte traduceri optează pentru „șobolan” (NABRE, NET). ♦ „șoarecele” (ebr. *ʾaḳbār*): mai exact jerboa, șoarecele-cangur-de-deșert (lat. *Jaculus jaculus* sau *Dipus aegypticus*). Targ. *Pseudo-Ionatan* detaliază „șoarecele [jerboa] negru, roșu și alb”. ♦ „șopârla” (ebr. *ṭāḥ*): mai exact șopârla cu coadă țepoasă *Uromastyx spinipes*. Traducerile antice (LXX, Vg.) redau prin

„crocodil“. Totuși, Syr. și Targ. *Pseudo-Jonathan* confirmă că este un tip de șopârlă (*ḥardānā*).

11:30 „Șopârla gecko“: ebr. *ʾanāqāh*, lat. *Hemidactylus turcicus*. LXX (*mygalē*) și Vg. identifică animalul cu chițcanul (lat. *Mus araneus*) ♦ „varanul“ (ebr. *kōaḥ*): ar putea fi vorba de un tip de șopârlă numit „scincidă cu ochi“ (lat. *Chalcides ocellatus*), redat de LXX și Vg. prin „cameleon“. ♦ „șopârla gecko de perete“: ebr. *lʾṯāʾāh* – un alt tip de gecko (lat. *Platodactylus muralis*). LXX redă prin *kalabôtēs*, un tip de șopârlă cu pete. ♦ „șopârla-de-nisip“: ebr. *ḥōmeṭ*, de fapt un alt tip de șopârlă, identificat de către unii cu așa-zisul pește-de-nisip (lat. *Scincus scincus*). LXX (*saúra*) și Vg. (*lacerta*) au aici un termen generic pentru șopârlă. ♦ „șopârla agama“: ebr. *tinṣemeṭ*, același termen folosit și în grupa păsărilor (vezi n. 11:18). În acest context, a fost tradițional identificat cu cameleonul, dar denumeste probabil șopârla agama (lat. *Agama agama*). Tradiția samariteană îl identifică însă cu dihorul pătat (lat. *Vormela peregusna*).

11:31 „Mișună“: LXX are „se târăsc pe pământ“; la fel la 11:43.

11:34 „Din orice vas“: adică orice vas de lut (v. 33), lemn sau piele (v. 32) care a devenit necurat prin contactul cu ceva necurat.

11:35 „Vatră“ (ebr. *kīrayim*): *hapax legomenon* în Vechiul Testament, iar înțelesul exact al termenului este incert. Se referă probabil la un fel de vatră portabilă care susține două vase de gătit.

11:36 „Izvorul și puțul“: adică apa proaspătă („vie“) ce izvorăște în mod natural din pământ, precum și apa potabilă adunată într-un rezervor sau puț săpate în stâncă (Ex 21:33, Ier 2:13). ♦ „cel care se atinge“: ca în v. 24 și 6:18.27 se referă fie la obiecte, fie la persoane.

11:38 „(Din stârvurile lor) pe ea“: adică pe sămânță.

11:41 „Orice făptură care mișună pe pământ“: adică șerpii, centipedele, șoarecii etc. (cf. v. 29). Interdicția este pusă la final

deoarece era puțin probabil ca israeliții să fie tentați să mănânce astfel de animale. Totuși, a fost considerată necesară pentru a completa rânduielele.

11:42 „Umblă pe pânțele” (ebr. *hōlēk ‘al-gāḥōn*): același cuvânt ebraic (*gāḥōn*) apare și în Gen 3:14 cu referire la animalele fără picioare, precum șarpele, dar e folosit și pentru alte reptile, care nu sunt menționate pe nume în acest capitol. ♦ „cele care au multe picioare”: adică insectele fără aripi care nu sunt menționate pe nume în acest capitol, precum și centepedele sau miriapozii.

11:44 „Sfințiți-vă și fiți sfinți”: finalul repetitiv referitor la imitarea sfințeniei divine aplicat restricțiilor alimentare poate părea surprinzător pentru cititorul modern; putem vedea însă aici, ca și în alte locuri, încărcarea cu o semnificație superioară a ecoului unor vechi tabuuri: de altfel, verbul „a despărți” ca acțiune a Creatorului (ebr. *bāḏal* la forma *hiḥil*) apare ca un refren în poemul creației din Geneză 1.

11:45 „Căci Eu sunt Domnul”: Syr. are în plus „Dumnezeul vostru” (armonizare cu v. 44).

11:46-47 Aceste versete nu fac parte din cuvintele Domnului, ci sunt un fel de concluzie editorială a scriitorului pentru a rezuma principalele idei ale capitolului. Rezumate similare se găsesc la sfârșitul fiecărei secțiuni în a treia parte a Leviticului (12:7, 13:59, 14:32, 14:54, 15:32-33).

CAPITOLUL 12

12:1-8 Cap. 12 conține legile curățirii femeilor după nașterea unui copil. Potrivit modului de gândire al vechilor israeliți, nașterea unui copil provoca o stare de necurăție din două motive: unul, misterios, legat de sexualitate, al doilea era pierderea de sânge inerentă oricărei nașteri. Nu există nici un indiciu că nașterea ar fi fost considerată imorală.

12:1 „Și a grăit Domnul către Moise”: Dumnezeu îi vorbește iarăși lui Moise, ca înainte de sfințirea preoților. În cap. 13 se revine însă la formula din cap. 11, care îl include și pe Aron.

12:2 „Grăiește către fiii lui Israel”: deși sunt legi care le privesc pe femei, poruncile sunt adresate tot bărbaților, ei fiind cei care se îngrijeau de jertfe. ♦ „zămislește și naște prunc”: limba ebraică biblică folosește adesea expresii ca acestea, alăturând două verbe sinonime din care primul indică începutul unui proces, iar cel de-al doilea descrie acțiunea principală. ♦ „femeia... va fi necurată șapte zile”: ideea, larg răspândită în vechime, că femeia care naște devine impură pentru o anumită perioadă a fost explicată prin faptul că pierderea de sânge din acea împrejurare este o pierdere misterioasă de vitalitate, care trebuie recuperată printr-un ritual de purificare. Astăzi această prescripție de izolare a femeii este văzută și ca o măsură de protecție menită să faciliteze recuperarea post-natală. ♦ „va fi necurată șapte [respectiv paisprezece] zile, ca în zilele slăbiciunii sale femeiești”: această perioadă era asociată cu o impuritate contagioasă (vezi Lev 15:19-24); în perioada următoare, de 33, respectiv 66 zile, în care femeia își aștepta purificarea deplină, impuritatea nu mai era contagioasă, ci implica doar interdicția contactului cu cele sfinte.

12:3 „În ziua a opta [pruncul] să fie tăiat-împrejur”: circumciderea reprezintă o veche tradiție de tipul ritualurilor de trecere la pubertate, cunoscută în Egipt, dar și în Siria. După Ieremia 9:24-25, egiptenii, edomiții, amoniții, moabiții și alți locuitori ai pustiului se tăiau-împrejur. În perioada exilică și postexilică, pentru că nu era practică de babilonieni, circumcizia devine un semn distinctiv al comunității ebraice. Pentru săvârșirea ritualului a opta zi, vezi porunca dată lui Avraham (Gen 17:12).

12:4 „Treizeci și trei de zile va rămâne cu sângele curățirii ei”: este o perioadă de trecere de la starea de impuritate

contagioasă, reprezentată de cele șapte zile, prin faza necontagioasă, la starea normală de curăție. Ideea de proces este sugerată de sintagma „sângele curățirii ei” (ebr. *dēmēy tohorā^h*). Cele patruzeci de zile (vv. 3-4) reprezentau un număr sfânt pentru israeliți, iar în toată această perioadă femeia era considerată „tabu”.

12:5 Diferența duratei perioadei de impuritate între nașterea unui băiat (7 + 33 zile) și nașterea unei fete (14 + 66 zile) creează nedumerire. Intervalul mai scurt, de 7 zile, e dat de obligația circumciderii pruncului în ziua a opta (v. 3), ceea ce, evident, nu intră în discuție la nașterea unei fete. Oricum, jertfele de purificare sunt identice pentru ambele cazuri (vv. 6, 7).

12:6 „De un an”: LXX are „de un an, fără meteahnă”. ♦ „intrarea Cortului Întâlnirii”: deși sunt amintite „slujitoare care slujeau la intrarea în Cortul Întâlnirii” (Ex 38:8), probabil ele nu aveau voie să intre în interiorul acestuia, ci doar în curtea lui.

12:7 „El”: se referă la preot. ♦ „să-l înfățișeze”: pronumele se referă la cele două tipuri de jertfe aduse de femeie în v. 6. ♦ „și să facă împăcare pentru ea”, ebr. *wēkipper ‘ālēyhā*: termenul ebraic *kipper* are sensul obișnuit de „a reface relația între om și Dumnezeu”, însă în cazul femeii care a născut e vorba doar de îndepărtarea necurăției rituale.

12:8 „Dacă nu-i va da mâna”: vezi n. la 5:7.

CAPITOLUL 13

13:1–14:57 Despre impuritatea pricinuită de „lepră”. Cele două capitole se pot împărți în patru secțiuni, a treia secțiune fiind împărțită la rândul ei în două părți. (1) 13:1-46, bolile de piele la oameni; (2) 13:47-59, rana de „lepră” (ciuperca) pe haine și curățirea ei; (3) 14:1-32, curățirea persoanelor cu boli de piele: a. vv. 1-20, reglementări generale și b. vv. 21-32, curățirea săra-

cilor; (4) 14:33-57, rana de „lepră“ (ciuperca) pe case și curățirea ei. Sentințele date de preoți cu privire la persoanele sau obiectele afectate de „lepră“ nu sunt diagnostice medicale (bolnav sau sănătos), ci mai degrabă sunt hotărâri religioase și rituale (necurat sau curat). Ce era „necurat“ trebuia exclus din viața comunității și din practicile rituale (13:4).

13:2 „Umflătură“: ebr. *ś'ēt*, termen cu sens incert. Alții au propus „scabie“ (NAB), „depigmentare“ (NEB). ♦ „pielea trupului“ (ebr. *ōr bāsār*) pare un pleonasm, dar exegetul medieval Rašbam spune că este vorba de zonele pielii neacoperite cu păr (*apud* Alter, *ad loc.*). ♦ „lepră“ (ebr. *ṭāra'at*): nu este vorba neapărat de ceea ce se numește astăzi lepră (boala lui Hansen), ci de o seamă de afecțiuni cutanate sau chiar de mucegaiuri sau ciuperci ce atacă țesăturile sau pereții. Boala lui Hansen nu a fost cunoscută în Orient până la Alexandru cel Mare, când e numită *elephantiasis*, în vreme ce gr. *lépra* se referea la psoriazis sau la diverse boli fungice (Milgrom, 2008a, 816-818).

13:3 „Preotul să se uite“: rolul preotului este doar de a constata boala și eventuala vindecare. ♦ „să-l declare necurat“: statutul de necurăție excludea din comunitatea religioasă și din cea socială. Boala de tipul „leprei“ implica chiar expulzarea respectivului din localitate, de teama contagiunii, leproșii ajungând astfel să trăiască din mila oamenilor la intrarea în cetate: de pildă la intrarea în Samaria stăteau 40 de leproși (2Rg 7:3).

13:4 „Părul ei nu s-a albit“: LXX are „părul ei nu s-a schimbat în păr alb, ci este negru“.

13:6 „A doua oară“: de fapt este a treia oară (v. 2 – prima oară; v. 5 – a doua oară; v. 6 – a treia oară). ♦ „să-și spele veșmintele“: spălarea veșmintelor însemna și o primenire în sens religios, o purificare. De exemplu, înainte de a primi Legea pe Muntele Sinai, obștea fiilor lui Israel este îndemnată să-și spele veșmintele (Ex 19:10).

13:7 „A doua oară”: de fapt ar fi a patra oară (cf. v. 6). ♦ „să se arate”: Syr. are „(ei) să o arate” (cu referire la rană; la fel la v. 19).

13:9 „Când pe un om va fi o rană de lepră, să fie adus la preot”: lit. „rana de lepră, când va fi pe om, să fie adusă la preot”.

13:11 „Să nu-l [mai] închidă”: nu mai e nevoie să-l țină închis (= în carantină – vv. 4-5), pentru că boala e clară.

13:12-13 Criteriile de diagnosticare îl pot nedumeri pe cititorul modern. S-ar înțelege că o rană deschisă indică boala, iar albirea sugerează vindecarea și refacerea pielii.

13:18 „Bubă” (ebr. *šēḥīn*): termenul ebraic este folosit și în Ex 9:9-11 pentru a descrie una din plăgile Egiptului.

13:21 „Ci a pălit”: Syr. are „ci este bubă”.

13:22 „Este rană”: LXX are „este o rană de lepră, care a înflorit într-o bubă deschisă”, iar Syr. are „este rană de lepră”.

13:24-28 Ar putea fi vorba de o arsură care s-a infectat.

13:26 „Ci a pălit”: Syr. are „ci este netedă” (la fel la vv. 28, 56).

13:30 „Chelbe” (ebr. *neteq*): nu se știe sigur care e boala denumită de acest termen (posibil herpes, tricoftizie etc.); Syr. nu îi găsește un echivalent specific, optând pentru termenul mult mai vag semantic *mēḥōtā* (aici, „rană”, „afecțiune”); la fel și în cazul celorlalte ocurențe ale termenului de-a lungul capitolului.

13:31 „Păr negru”: LXX are „păr galben”.

13:33 „Să se radă”: LXX are „pielea să fie rasă”. Trebuia rasă nu doar barba, ci toată suprafața din jurul locului afectat, fie că este barba, fie capul; Syr. are „să radă laturile răni”.

13:38 „Pete lucioase, pete lucioase albe”: Syr. are „o pată lucioasă care este strălucitoare sau albă”.

13:39 „Pete lucioase, de un alb palid”: Syr. are „o pată lucioasă albă sau roșie”. ♦ „spuzeală” (ebr. *bōhaq*): *hapax legomenon* în Vechiul Testament. Poate denumi pecinginea sau vitiligo. Rădăcina ebraică BHQ înseamnă „a străluci”; Syr. are *qallāpītā* („crus-

tă“, „râie“), termen folosit și pentru echivalarea lui *sappaḥat* („pecingine“) la v. 2.

13:41 „Fruntea pleșuvă“ (ebr. *gibbēah*): termenul este legat de rădăcina GBH, „a fi înalt“, și este folosit întotdeauna pentru chelia din partea din față a capului (frunte), în contrast cu chelia din vârful capului, exprimată de termenul *qērēah* (v. 40).

13:44 „Este necurat“: cuvintele nu apar în LXX.

13:45 „Veșmintele sfâșiate și capul în neorânduială“ sunt de obicei semne de doliu; aici însă semnaleză riscul de transmitere a impurității. „Capul în neorânduială“ se referă la părul capului lăsat despletit și neîngrijit. ♦ „să(-și) acopere mustața“ (ebr. *šāpām yaʿte*^h): lit. „să acopere buza superioară“. ♦ „să strige: «Necurat, necurat!»“: Syr. are „necurat să se cheme pe sine“.

13:47-59 Despre identificarea unor mucegaiuri sau ciupercri care pot ataca țesăturile, veșmintele etc.

13:55 „Rosătură“ (ebr. *p̄hetet*): *hapax* cu sens incert, ar putea fi vorba de o ciupercă; Syr. utilizează aici *m̄ḥōtā* (vezi nota la v. 30). ♦ „pe față sau pe dos“: Syr. are „fie că e nou, fie că e vechi“ (lit. „în noutatea lui sau în vechimea lui“).

13:57 „Este [lepră] care se răspândește“: lipsește în Syr.

CAPITOLUL 14

14:1-32 Rânduiala purificării celui vindecat de „lepră“ cuprinde o primă parte (vv. 2-9), cu caracter arhaic, desfășurată esențialmente în afara taberei, ce ar presupune un fel de alungare a duhului rău care a adus boala (cf. alungarea în pustiu a „țapului ispășitor“, Lev 16:8-10); tradiția sacerdotală a considerat această parte drept o simplă pregătire pentru jertfa de purificare propriu-zisă, din ziua a opta (vv. 10-32), care se desfășoară în fața Cortului Întâlnirii și e similară cu restul jertfelor de acest fel,

chiar dacă ungerile cu untdelemn (vv. 14-18) sunt un element specific în context.

14:4 „Fir stacojiu”: ebr. *šēnī tōla'at*, lit. „stacojiu de vierme” (cf. și Num 19:6), se referă la un material impregnat cu o vopsea obținută din ouăle unei insecte ce trăiește pe frunzele de palmier. Aceasta, precum și culoarea roșiatică a lemnului de cedru trimis la culoarea sângelui, în care e „viața” și cu care se face împăcarea. ♦ „isop”: probabil o specie de *marjoram thymus*, plantă agățătoare ce crește pe ziduri în Palestina; având frunze dese, era folosită la stropirea în vederea purificării (vezi, de ex. Ps 51/50:9) – cf. de ex. NET n. *ad loc*.

14:5 „Apă vie”, expresia se referă la orice apă care nu e stagnantă: apă curgătoare sau de izvor; Syr. are „izvor de apă” (la fel la v. 51; la v. 6 are „apă de izvor”).

14:6 „Pasărea cea vie”: adică a doua pasăre, cea nesacrificată.

14:8 „Să-și radă tot părul”: aparent se referă la părul de pe tot trupul sau cel puțin la părul de pe cap. Detaliile exacte sunt oferite în versetul următor. ♦ „șapte zile”: așa cum nou-născutul trebuia să aștepte șapte zile până să intre în comunitatea religioasă, tot așa și cel curățit trebuia să aștepte șapte zile până să fie deplin acceptat înapoi.

14:9 „Și va fi curat”: este a doua etapă a procesului de curățire început în v. 7.

14:10 „Doi miei fără meteahnă”: LXX are „doi miei de un an fără meteahnă”. ♦ „făină aleasă”: vezi n. la 2:1. ♦ „log”: măsură de capacitate având puțin peste 300 ml.

14:11 „Acestea”: cuvântul se referă la prinosurile din v. 10.

14:12 „Jertfă pentru vină”: acest aspect nedumerește astăzi; totuși în vechime se considera că boala poate fi o pedeapsă pentru păcat – cf. îmbolnăvirea lui Miriam (Num 12:10-15) sau discursurile prietenilor lui Iov. ♦ „să le legene ca dar de legă-

nare": Syr. are „să le pună preotul deoparte ca punere-deoparte" (la fel la v. 24; vezi și notele la Lev 6:8, Ex 29:27).

14:13 „În locul cel sfânt" (ebr. *bim'qôm haqqôḏeš*): această expresie se referă probabil la acel loc sfânt în care de obicei sunt înjunghiate animalele (cf. n. 6:20).

14:14 „Lobul urechii drepte... degetul mare al mâinii drepte... degetul mare al piciorului drept": ca puncte extreme, ele, împreună, sugerează totalitatea organismului.

14:16 „Degetul": probabil se referă la degetul arătător, dar ar putea la fel de bine să fie orice deget al mâinii drepte.

14:19 „Să facă împăcare pentru cel care se curățește": LXX are „să facă împăcare pentru păcatul celui ce se curățește".

14:20 „Prinosul la altar": LXX adaugă „în fața Domnului". ♦ „să facă preotul împăcare pentru el": este a treia și ultima oară când se menționează aici ritualul împăcării (vv. 18 și 19).

14:21 „Dacă este sărac și nu-i dă mâna": vezi n. la 5:7.

14:31 „Cum i-a dat mâna": lipsește în Syr.

14:33-53 Despre „lepra" care atacă zidurile caselor: diagnosticare și ritual de purificare.

14:34 „Voi da rană de lepră": Vg. are *si fuerit plaga leprae*, „dacă va fi fost rană de lepră". ♦ „rană de lepră pe vreo casă": este vorba despre mucegai, ciupercă sau igrasie.

14:37 „Mai adânci decât peretele": ideea corespunde cu adâncitura din piele menționată în 13:3.

14:42 „Alte pietre": LXX are „alte pietre răzuite". ♦ „tencuială" (ebr. *āpār*): „pământ uscat", „praf". ♦ „[altcineva] să ia altă tencuială și să tencuiască": Syr. are „(ei) să ia altă tencuială și să tencuiască".

14:44 „Lepră nimicitoare": în speță, ciupercă/mucegai coroziv.

14:45 „Să dărâme": pronumele la persoana a treia singular este impersonal și nedefinit, însă nu se referă la preot, ci

probabil la proprietarul casei. ♦ „să dăръame... să scoată”: în Syr., verbele la plural.

14:47 „Să-și spele veșmintele”: acțiune menționată de două ori. LXX adaugă după ambele „și este necurat până seara”.

14:49 „Să ia”: este vorba despre preot. ♦ „Două păsări”: LXX și Syr. adaugă „vii, curate”.

14:50 „Și să înjunghie”: aici preotul înjunghie pasărea, spre deosebire de v. 5, în care poruncește altcuiva s-o facă; Syr. armonizează cu v. 5: „și preotul să poruncească...”.

14:54-57 Pasajul constituie un fel de recapitulare, înșirând diverse afecțiuni ale pielii omului, respectiv deteriorări ale obiectelor, denumite toate prin termenul generic ebr. *tāra'at*.

14:54 „Și pentru chelbe”: lipsește în Syr. (vezi și nota la v. 13:30).

14:57 „Când ceva este necurat și când este curat”: lit. „în ziua necuratului și în ziua curatului”.

CAPITOLUL 15

15:1-33 Cazuri de impuritate fiziologică a omului. Majoritatea cazurilor enumerate au legătură cu fecunditatea, așadar ele țin de taina vieții și multe din interdicțiile de aici au drept scop împiedicarea unor abuzuri sexuale.

15:2 „Are scurgere” (ebr. *zāb*): se referă la orice lichid anormal care iese din organul sexual masculin ca urmare a vreunei boli. Aceasta este diferită de „scurgerea de sămânță” din v. 16 și 17. ♦ „trupul lui”: eufemism pentru „penisul lui”.

15:3 Ceilalți martori antici ai versetului (PenS, LXX și Q) au un text mai lung, pe care exegeții îl consideră autentic, forma din TM fiind rezultatul unei haplografii. Astfel, după „... și-a oprit scurgerea”, PenS are „este necurat; toate zilele în care trupul său are o scurgere, sau trupul său o oprește, este necurăția

lui“, iar LXX are „toate zilele scurgerii din trupul lui, prin care s-a alcătuit trupul lui, este necurăția lui“, variante sprijinite de textul fragmentar 11Q1. De asemenea, în LXX începutul versetului este: „Și aceasta este legea necurăției lui“ (vezi și NET, n. *ad loc.*). ♦ „trupul său“: vezi n. la v. 2.

15:7 „Trupul“: aici sensul este general, termenul nu este folosit eufemistic, ca în vv. 2 și 3.

15:8 „Scuipă“: gestul este de obicei un semn al disprețului profund sau al respingerii (Num 12:14; Deut 25:9). În Numeri și Deuteronom se referă la scuiparea cuiva în față, însă aici gestul poate fi accidental sau ca semn de nemulțumire.

15:9 „Orice șă“: LXX are „orice șă de măgar“, iar Syr. are „orice lucru“. ♦ „va fi necurată“: LXX adaugă „până seara“.

15:11 „Fără să-și fi spălat“: în ebraică subiectul acestei propoziții poate fi atât omul cu scurgerea, cât și omul pe care îl atinge acesta. Cel mai probabil, din punct de vedere logic, este omul cu scurgerea.

15:12 „Orice vas de lemn“: Syr. are în plus „sau de aramă“.

15:13 „Se curățește“: se referă la vindecarea fizică a persoanei bolnave, care nu este totuna cu curățirea sa rituală de la finalul versetului. ♦ „pentru curățirea sa“: adică de la începutul ritualului de curățire. Persoana vindecată de scurgerea sa trebuie să treacă prin același ritual de curățire ca și aceia cu care a intrat în contact, cu singura diferență că cel cu scurgerea trebuie să se îmbăieze în „apă vie“.

15:14 „Să se ducă“: Syr. are „să le aducă“.

15:16 „Scurgere de sămânță“: această scurgere nu este una infecțioasă, precum cea din vv. 2-12, ci o poluție involuntară. ♦ „tot trupul“: din context reiese că aici termenul ar trebui înțeles literal, cu referire la întregul corp.

15:17 „Orice piele“: Syr. are „orice pat/loc de culcat“ (*mašk'hā*, posibilă corupere a lui *meškā*, „piele“).

15:19 „În slăbiciunea sa femeiască”: adică ea va fi considerată necurată în perioada menstruației.

15:24 „Slăbiciunea ei femeiască va fi asupra lui”: potrivit gândirii israelite, necurăția femeii aflate în perioada ciclului era contagioasă. Odată cu contactul sexual cu o astfel de femeie, necurată din punct de vedere ritual, bărbatul devenea și el necurat. Orice pat pe care se va așeza acela va deveni necurat.

15:25 „Este necurată”: perioada de necurăție se extinde asupra întregii perioade în care femeia are orice scurgere de sânge, chiar dacă perioada normală a ciclului ei a fost depășită.

15:26 „Ca acela pe care s-a culcat în timpul slăbiciunii ei femeiești”: lit. „ca patul slăbiciunii ei femeiești”.

15:31 „Să-i ferii”: Vg. are „să-i învățați să se ferească”. Porunca e adresată lui Moise și lui Aron (vezi v. 1). ♦ „în mijlocul lor”: adică în mijlocul taberei lor.

CAPITOLUL 16

16:1-34 Celebrarea Zilei Împăcării (vezi și n. la Ex 25:17) e plasată în text după instrucțiunile privitoare la curat-necurat tocmai pentru că inițial avea menirea de a purifica periodic (anual) poporul de impuritățile contractate fie din neștiință, fie din necesitate, precum și de a curăți sanctuarul de efectul pe care acestea îl vor fi avut asupra lui. Cu timpul, sensul ei s-a concentrat tot mai mult pe ideea de iertare a păcatelor propriu-zise: poporul arată că este conștient de starea lui păcătoasă și își afirmă încrederea în iertarea lui Dumnezeu. În Mișna se precizează că se iartă astfel doar păcatele îndreptate direct împotriva lui Dumnezeu; pentru cele săvârșite împotriva aproapelui e nevoie mai întâi de împăcarea cu acesta și de plata despăgubirii cuvenite (M. Yoma 8,9).

16:1 „După ce au murit [acei] doi fii ai lui Aron”: Firul acțiunii este reluat după cap. 10, când fiii lui Aron care au adus foc străin în sanctuar au fost pedepsiți cu moartea. Astfel, cap. 11-15

apar ca o inserție legislativă, care întrerupe povestirea. ♦ „când, înfățișându-se înaintea Domnului, au murit”: LXX are „care au adus înaintea Domnului foc străin și au murit”; iar Vg. „când, oferind foc străin, au fost uciși”.

16:2 „Să nu se ducă în orice vreme”: adică nu oricând dorește, ci după o anumită rânduială. De remarcat însă că nu se precizează de la început când anume poate pătrunde în sanctuar. Data ceremoniei, 10 Tișri, apare abia la finalul pericopei (vezi n. la 16:29). ♦ „în Sfântul Lăcaș”, ebr. *qōḏeš*: este singurul loc în care termenul se referă la „Sfânta Sfintelor” (v. Ex 26:33-34 și nota), deși în alte locuri prin *qōḏeš* se înțelege Sfânta, încăperea cea mai mare a Cortului, diferită de cea în care se afla chivotul. ♦ „dincolo de vâl, în fața Acoperământului Împăcării”: „dincolo de vâl”: lit. „din interiorul vâlului”, adică din spațiul pe care îl acoperă vâlul. Despre Acoperământul Împăcării, vezi n. la Ex 25:17. Syr. are „dincolo de ușa din fața Acoperământului Împăcării”.

16:4 „Să se îmbrace...”: de remarcat că Marele Preot are, pentru această ceremonie, o îmbrăcăminte specială, din in alb. Veșminte de felul acesta sunt purtate și de făpturile cerești din Iezechiel 9:2-3 TM și Daniel 10:5.

16:5 „Doi țapi, spre jertfă pentru păcat”: versetele următoare lămuresc că doar unul dintre ei va fi adus ca jertfă pentru păcat, în timp ce al doilea va fi alungat în deșert (vv. 20-22).

16:3.6.11.15 „Să vină Aron... cu un tăuraș... țăpul jertfei pentru păcat care este al poporului”: de remarcat accentuarea responsabilității Marelui Preot, care trebuie să aducă jertfă pentru păcatele proprii un tăuraș, iar pentru păcatele întregului popor, un țăp (vezi și n. la 4:28).

16:7 „Să-i pună să stea”: Syr. are „să-i pună să stea vii” (armonizare cu v. 10).

16:8 „Sort”: ebr. *gōrāl* înseamnă „piatră mică” și face referire la un obiect cu funcție divinatorie. Cel mai probabil cele două

pietre erau puse într-un fel de recipient și inscripționate „pentru Domnul” și „pentru Azazel”. Recipientul era apoi scuturat în fața celor doi țapi: prima piatră ieșită pecetluia destinul țapului asupra căruia a căzut. Dacă ieșea piatra „pentru Domnul”, țapul acela era sacrificat; dacă ieșea cea „pentru Azazel”, atunci era sacrificat celălalt țap, iar cel „pentru Azazel” era mânat în pustiu. ♦ „(țapul)... pentru Azazel”: numele „țapului ispășitor”, cum a ajuns să fie denumit, are o origine îndelung dezbătută. După unii, numele Azazel ar fi compus din ebr. 'ēz, „țap” (cf. v. 5), și 'āzal, „a pleca”; după alții, ar fi o denumire descriptivă a pustiei în care este alungat animalul, termen pus în legătură cu arabul 'azaz, care ar însemna „pământ aspru”; mai degrabă ar putea fi numele arhaic al unui demon al pustiei – de altfel, la 17:7 e interzisă practica de a aduce jertfe „țapilor-demoni”. Gestul lui Aron de a-și pune mâinile pe capul acestui țap, mărturisind în același timp păcatele poporului, simboliza încărcarea animalului cu ele și deci îndepărtarea lor. LXX echivalează numele Azazel cu *apopompaïos*, „izgonit”; Vg. are *caprus emissarius*, „țapul izgonit”, identificându-l pe Azazel cu țapul. Doar Syr. îl redă ca nume propriu: „pentru Azazel ('azāzā'yel)”. După Mișna, țapul era supus unui întreg supliciu: după tragerea la sorți, animalul era însemnat cu un șnur roșu (M. Yoma 4:2; 6:6), iar Marele Preot mărturisea asupra lui păcatele comunității (M. Yoma 6:2); apoi țapul era mânat în pustiu, iar pe drumul afară din cetatea Ierusalimului, compus din zece stații, era scuipat, bătut și înțepat, i se smulgea părul și era blestemat („Ia-[ne păcatele asupra ta] și du-te!”) (M. Yoma 6:4; Ep. lui Barnaba 7; Tertulian, *Împotriva lui Marcion*, 3.7.7). În cele din urmă, într-un loc numit Bet Hadudu sau Bet Haduri (Strobel, 1987; Grabbe, 1987), țapul era aruncat într-o prăpastie. În Ep. lui Barnaba 7:8 se precizează că lâna țapului era recuperată

și, însângeraată, era atârnată de un măracine. De aceea, comentatorii creștini (*Ep. lui Barnaba* 7.10) au văzut în supliciuul Țapului Ispășitor o prefigurare a pătimirilor lui Isus Hristos (Stökel Ben Ezra, 2003, 51). Tipologia poate fi găsită și în alte forme: izgonirea Țapului Ispășitor în pustiu (așadar, cruțarea lui) are corespundență în eliberarea lui Baraba, iar sacrificarea celui alt Țap ca jertfă pentru păcat prefigurează jertfa lui Isus Hristos pe cruce (Origen, *Omiliile la Levitic* 10.2.2). Potrivit unei alte înțelegeri, Țapul Ispășitor eliberat în pustiu corespunde firii dumnezeiești nepătimitoare a lui Isus, pe când Țapul sacrificat pentru păcat corespunde naturii omenești care cunoaște moartea (Tertulian, *Împotriva lui Marcion* 3.7.7; Teodoret de Cyr, *Întrebări la Levitic* 22.2).

16:10 „Ca să-l trimiți lui Azazel în pustiu”: LXX are „pentru a-l trimite către izgonire îi va da drumul în pustiu”. Acțiunea este similară cu eliberarea uneia dintre păsări în 14:7.53.

16:13 „Norul de tămâie”: reminiscență a norului din Ex 19:9 în care Domnul se ascunde, dar se și revelează. ♦ „ca să nu moară”: adică să nu moară Aron pentru că vede Acoperământul (cf. v. 2).

16:16 „Și să facă împăcare” (ebr. *w'kipper 'al-haqqōdeš*): verbul *kipper*, „a face împăcare”, folosit de obicei cu privire la oameni, este folosit aici privitor la sanctuar, iar în 8:15, la altar.

16:18 „Altarul care este în fața Domnului”: potrivit exegezei iudaice, altarul tămâierii, care se afla în „Sfânta”, încăperea dinaintea Sfintei Sfintelor. Potrivit exegeților creștini, ar fi vorba de altarul jertfelor, aflat afară, la intrarea în Cortul Întâlnirii (Péter-Contesse-Ellington, 1992, 251).

16:20 „Pentru altar”: LXX adaugă „și să curățească privitor la preoți”. ♦ „Țapul cel viu”: adică cel pentru Azazel (cf. vv. 8.10).

16:21 „Anume rânduit“ (ebr. *‘itti*): cu sens nesigur, a fost pus în legătură cu *‘ēl*, „timp“; ar fi deci „omul momentului“; Syr. are „pregătit“.

16:22 „Neroditor“: ebr. *gʿzērāh* este *hapax legomenon* în VT și provine de la o rădăcină care înseamnă „a separa, a tăia“. Sensul exact este necunoscut: au fost propuse și sensurile „izolat“, „inaccesibil“, „părăsit“.

16:24 „Pentru popor“: LXX adaugă „ca pentru preoți“.

16:27 „Balega lor“ (ebr. *piršām*): lit. „conținutul intestinelor lor“. Cel mai probabil termenul este unul cuprinzător, care denumește atât intestinele și conținutul lor, cât și stomacul cu conținutul lui, pentru că este greu de imaginat că preoții separau măruntaiele pentru a le arde în același foc.

16:29 „În luna a șaptea, în [ziua] a zecea a lunii“: data sărbătorii pare a fi mai târzie. În partea finală din cartea lui Iezechiel (45:18-20), redactată probabil în perioada postexilică, se preconizează pentru noul templu o ceremonie pentru curățirea sanctuarului, la 7 Nisan, cu un ritual oarecum diferit: sângele unui tăuraș sacrificat era uns pe ușorii porții templului. Data de 10 a lunii a șaptea (Tișri) pentru ritualul curățitor apare însă în Levitic 23 și Numeri 29:7-11, texte considerate de unii mai târzii decât Iezechiel. ♦ „să vă smeriți sufletele“: nu se cunoaște în ce consta exact această „smerire a sufletelor“. Probabil se referă la post (abținere totală de la alimente și apă) și la ritualuri de jelire precum îmbrăcarea în sac și turnarea de cenușă sau praf pe cap. ♦ „să nu faceți nici o lucrare“: această prescripție este asociată în general cu sabatul (23:3 și Ex 20:8-10) sau cu diferite zile de post (Lev 23:7.21.25.28.35-36) și implică interdicția de a lucra, mai ales pentru a avea disponibilitatea sufletească de a aduce închinare lui Dumnezeu. ♦ „nici cel de-al locului, nici veneticul care stă vremelnice în mijlocul vostru“ (v. și n. la 17:10): Syr. are „[nici] voi și [nici] cei ce se îndreaptă către Mine

care locuiesc printre voi“; formula perifrastică „cel ce se îndreaptă către Mine“ este folosită în Syr. pe scară largă mai ales în Levitic, dar și în Numeri, Deuteronom și alte cărți ale Bibliei, pentru echivalarea ebraicului *gēr*, care denumește străinul stabilit vremelnic în cadrul comunității.

16:31 „Sabat preasfânt“: ebr. *šabbat šabbāṭon*, formă de superlativ; Syr. are „sabat și odihnă“ (la fel la 23:3; însă la 23:32 și la 25:4 Syr. are „sabatul sabaturilor“).

CAPITOLUL 17

17–26: După părerea specialiștilor, capitolele 17–26 din Levitic fac parte dintr-o sursă aparte, intitulată *Codul Sfințeniei* (prescurtat *H*, de la germ. „Heiligkeitsgesetz“, cf. și engl. „holiness“), datorită accentului pus pe sfințenie, cerută nu doar sacerdoților, ci și credincioșilor.

17:3–4 În LXX: „Dacă cineva, oricine dintre fiii lui Israel sau dintre străinii care locuiesc între voi, va înjunghia un vițel, o oaie sau o capră în tabără sau le va înjunghia în afara taberei și nu le va aduce la ușa Cortului Mărturie ca să le facă ardere-de-tot sau jertfă de mântuire bine primită Domnului spre mireasmă plăcută și cine va înjunghia afară și nu le va aduce la ușa Cortului Mărturie ca să le dăruiască Domnului în fața Cortului Domnului, atunci sângele se va pune în seama omului acela: ia vărsat sânge, va fi stârpit sufletul acela din poporul lui“.

17:4 „Să fie tăiat bărbatul acela“: vezi n. la 7:20.

17:5 „În câmp deschis“, lit. „pe fața câmpului“: se referă la un loc obișnuit, profan, spre deosebire de spațiul sacru al sanctuarului. ♦ În condițiile în care poporul locuia permanent în jurul sanctuarului, animalul din cireadă sau din turmă nu putea fi tăiat decât ca aducere de jertfă: în acest fel se și preîntâmpina un eventual cult adus idolilor. Însă după sedentarizare

și după stabilirea sanctuarului unic la Ierusalim, prin reforma regelui Iosia (sec. VII î.H.), sau chiar înainte de ea, sub regele Iezechia, avea să fie îngăduită și tăierea de animale independent de jertfă, doar pentru a fi mâncate, cu condiția să fie respectată interzicerea consumării sângelui (de ex. Deut 12).

17:6 „Pe altarul Domnului”: LXX are „de jur împrejur pe altarul Domnului”.

17:7 „Țapii-demoni”: ebr. *šā'ir* („părosul”) denumește și țapul, dar și un demon al pustiului, cu înfățișare sau cu copite de țap (Snaith, 1975; DDD, 732); vezi n. la 16:8. De pildă, pe un cilindru neobabilonian păstrat la Muzeul Luvru este înfățișat un duh înaripat care a capturat un demon cu trup de țap și aripi, dar cu față omenească (Schroer, 1987, 134, fig. 58). LXX are *hoi mátaioi*, „cei zadarnici/deșerti”, iar Syr. are *šē'dē*, „demoni”. ♦ „se desfrânează”: ebr. *zānāh*, „a se prostitua”, e o metaforă frecventă menită să-l facă pe om să înțeleagă mai bine gravitatea idolatriei.

17:8-9 Prescripții asemănătoare cu cele din vv. 3-7, cu precizarea că se referă și la străinii stabiliți printre israeliți și că se interzice aducerea de jertfe în altă parte.

17:9 „Ca să o facă pentru Domnul”: Syr. are „ca să o înfățișeze înaintea Domnului”.

17:10 „Străinii care stau vremelnic”: ebr. *gēr haggār*, ar putea fi o formulă de întărire; v. n. la 16:29. ♦ „îmi voi îndrepta fața”: Syr. are „îmi voi îndrepta mânia” (la fel la vv. 20:3.5.6).

17:11 „Pentru viață” (ebr. *bannēpeš*): sensul expresiei a fost înțeles în diferite feluri, din cauza polisemiei prepoziției: s-a mai propus „datorită vieții”, „ca lăcaș al vieții”, „prin intermediul vieții”.

17:13 „Animal sau o pasăre ce se mănâncă”: adică din cele considerate curate în cap. 11.

17:14 „Viața... viața”: ebr. *nepeš*, „suflet”, „principiu vital”, „viață”. Formularea oarecum stranie a primei fraze exprimă

insistența deosebită asupra echivalenței „sânge = viață”; de aceea, chiar și sângele unui animal vânat trebuie îngropat (v. 13).

17:15 Spre deosebire de alte locuri, unde mâncatul unui animal găsit mort este total interzis (de ex. Ex 22:30; Deut 14:21), aici el este îngăduit, cu condiția unei purificări ulterioare a celui care a mâncat.

CAPITOLUL 18

Legislația din acest capitol reflectă realitatea familiei extinse (ebr. *bē'it 'āb*), care era strict exogamă, deci căsătoriile nu puteau fi încheiate între membrii ei de-a lungul a trei sau chiar patru generații (cf. Ex 20:5). Căsătoriile puteau fi încheiate la nivelul clanului (ebr. *mišpāḥā^h*), care era endogam.

18:2 „Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru”: formulă de o solemnitate deosebită care, uneori prescurtată în „Eu sunt Domnul”, străbate ca un fir roșu întregul Cod al Sfințeniei, alături de îndemnurile la sfințenie. Plasată la începutul sau la sfârșitul unui set de prescripții, ea este cea care le conferă motivația supremă, arătând că lui Dumnezeu îi pasă de felul în care se poartă oamenii unul cu altul.

18:3 „Să nu faceți”: avertisment împotriva modelului negativ al Egiptului, din care poporul a ieșit, și al Canaanului, unde urmează să se așeze. În familia regală a Egiptului se practicau căsătoriile între rude foarte apropiate, lucru interzis de v. 6, iar Canaanul simbolizează adesea în Vechiul Testament „urâciunile” sexuale (v. 22 și Gen 19:4-9).

18:5 Scopul punerii în practică a poruncilor este însăși viața omului.

18:6 „A se apropia de”, „a dezveli goliciunea”: eufemisme pentru relația sexuală, echivalente cu *yāda'*, „a cunoaște”, folosit în astfel de contexte (de ex. Gen 4:1). Întreg capitolul privește buna rânduială a acestor relații, interzicând incestul („carne

din carnea lui”), adulterul, homosexualitatea, zoofilia. ♦ „carne din carnea lui”: formulă ce denumeste înrudirea (cf. Gen 29:14).

18:8 „Goliciunea femeii tatălui tău”: se referă la oricare soție a tatălui, alta decât mama celui vizat aici; mama este amintită în v. 7.

18:9 „Născută în casă sau născută afară”, ebr. *mōledet bayit* 'o *mōledet hūṭ*: au fost propuse mai multe interpretări de către Milgrom (2008b, 1540): 1. Copil legitim sau nelegitim (*Tbab. Yebamot* 23a, Ibn Ezra, Ramban, Abravanel); 2. Născută din „tatăl tău” (de acasă) sau din altă femeie, punând în legătură „născută în casă” cu fiica tatălui și „născută afară” cu fiica mamei (Targumurile, Saadia); 3. Crescută acasă sau peste hotare (cf. Gen 50:23, Ibn Ezra) și 4. Întreaga frază s-ar referi doar la „fiica mamei tale” (Porter, Wenham), deoarece „născută” cuprinde familia extinsă din care fac parte și verii, și nu doar familia de bază (cf. Gen 11:28, 12:1, 31:3.13 etc.) (Dillmann, Ryssel). Syr. are „născută din tatăl tău sau dintr-un alt bărbat”.

18:17 „Să nu le iei”: expresia ebraică se referă fie la căsătorie, fie la actul sexual. ♦ „sunt rude de sânge”: lit. „sunt carnea ei”; LXX are „sunt rudele tale”. ♦ „destrăbălare”: ebr. *zimmā*^h se referă la depravarea sexuală, cu o nuanță de viclenie, de ticăloșie. LXX are *asebēma*, „impietate”.

18:18 „Pe sora femeii [tale] să nu o iei de nevastă”: după această variantă legislativă soțiile legitime nu puteau fi surori. Totuși, Iacob-Israel și-a luat ca neveste două surori (cf. Gen 29:27-28). ♦ „să nu o iei de nevastă pe lângă ea”: ebr. *ṭrōr* ar însemna „îngheșuire”, „rivalitate”, aici se referă la statutul de a doua nevastă (ebr. *ṭārā*^h, numită așa prin raportare la soția primară, cf. 1Sam 1:6). Syr. reflectă posibilitatea traducerii literale a formulei *li-ṭrōr* ca pe un infinitiv construct al verbului *ṭārar* („a opri-ma”, „a năpăstui”): „și [astfel] să o năpăstuiești”.

18:20 „Spre împreunare”: lit. „spre sămânță”. ♦ „întinându-te”, adică devenind necurat (ebr. *ṭāmē*).

18:21 „Din odraslele tale”: lit. „din sămânța ta”; această referire explică prezența acestei interdicții în acest capitol. ♦ „trecere”: aici se referă la ritualul canaanit al jertfirii de copii, care erau trecuți prin foc; ritualul a fost introdus, la un moment dat, și în Israel, și chiar în Ierusalim, în *gēʾ ben-hinnōm* („Valea fiului lui Hinnom”, de unde numele de Gheenă) – cf. 2Rg 16:3; 21:6; 23:10; Ier 7:31 etc., unde „focul” e menționat explicit. Unii interpretează însă că era vorba doar de o trecere a copilului pe deasupra focului, în semn de închinare în slujba zeului. LXX are „pentru a sluji”. ♦ Moloh: ebr. *mōlēḫ*. LXX are *árchōn*, „șef”, „conducător”. Vg. are *Moloch*, de unde forma cea mai cunoscută a numelui. Termenul provine de la rădăcina *MLK* (din care provin *meleḫ*, „rege”, *malḫūt*, „regat” etc.) sau, după altă opinie, de la rădăcina *HLK* („a merge”), referire la „trecerea” copiilor prin foc. Există două ipoteze concurente. După cea tradițională, apărută în ultima vreme cu noi argumente (Heider, 1985; Day, 1989), Moloh este numele unei divinități, *MLK* în Ugarit, *Malik* în Mesopotamia și *Milkom* pentru amoniți (cf. 1Rg 11:7). Într-adevăr, din cele șase ocurențe, una explicitează identificarea cu o zeitate. Pronunția inițială, *Malku* sau *Malik*, a fost însă ocultată caricatural prin preluarea vocalelor din *bōṣeṭ*, „lucru de rușine”. După o altă ipoteză, *lammōlēḫ* ar trebui tradus nu „pentru Moloh”, ci „ca [jertfă] *mōlēḫ*”. Ar fi vorba de jertfe umane, ca în cazul jertfei *mlk* (lat. *molch*) practicate de cartaginezi (Eissfeld, 1935). S-ar susține așadar interzicerea jertfelor omenești de copii, idee care transpare și din episodul „legării” lui Isac (Gen 21). Despre regele Manase din Iuda se știe că a permis asemenea practici (2Cron 33:6; 2Rg 21:6 etc.)

18:22 „Cu un bărbat să nu te culci precum te culci cu o femeie; este urâciune”: în vechiul Israel, homosexualitatea este

interzisă, fiind asociată cu depravarea, umilirea etc. (ex. Gen 19:4-5; Jud 19:22). În prezentul text din Codul Sfințeniei este socotită „urâciune” (ebr. *tō'ēbā^h*), cuvânt folosit și pentru idolatrie (de ex. Deut 27:15), pentru trecerea copiilor prin foc (de ex. Deut 12:31) etc.

18:23 „Blestemăție” (ebr. *tehel*): „amestecare”, „depravare”, „perversiune”.

18:24-28 Condiția de a rămâne în Țara Făgăduinței e respectarea acestor reguli de viață. Încălcarea lor a întinat pământul, care i-a „vărsat” pe locuitorii dinainte; acest fapt se constituie într-un avertisment pentru israeliți. Este interesantă aici ideea că pământul, personificat, se îngreșează de păcatele oamenilor și ajunge să-i vomite (răd. QY' la *hifil*).

18:25 „Am cercetat”: Syr. are „am răsplătit”.

CAPITOLUL 19

19:2 „Toată adunarea fiilor lui Israel”: ebr. *kol 'adaṭ benēy yiśrā'el*, este singura dată în cartea Leviticului când apare formula completă care denumește comunitatea; ea apare îndeosebi în Exod 16 și 35; Numeri 14-15. ♦ „către toată adunarea... fiți sfinți”: se insistă asupra faptului că porunca sfințeniei se adresează tuturor. Motivația faptelor, a modului de viață al poporului este sfințenia lui Dumnezeu, despre care Israel trebuie să dea mărturie între neamuri. Prescripțiile ce urmează constituie o parafrază a „celor Zece Cuvinte”, într-o ordine diferită și cu diverse adăugiri. Pentru îndemnul la sfințenie, vezi n. 11:44. După interpretarea rabinică, sfințenia poporului Israel se vede în separarea de celelalte neamuri (*Sifra Šemini* 12:3; *Sifra Qedoșim* 1:1; *Num. Rab.* 10:1), dar și în abținerea de la legăturile sexuale nepermise din cap. 18 (*Lev. Rab.* 24:6) (Milgrom, 2008b, 1603-1604). ♦ „căci sfânt sunt Eu, Domnul, Dumnezeul vostru”:

Syr. are „căci sfânt sunt Eu; Eu sunt Domnul, Dumnezeul vostru“ (armonizare cu 18:2 și urm.). Formula completă a auto-prezentării lui Dumnezeu se întâlnește de opt ori în cuprinsul capitolului 19.

19:3 „Să vă temeți“: ebr. *yārē'* se referă la teama reverențială, la respectul datorat celui mai mare; același verb se folosește și pentru a denumi relația cu Dumnezeu („frica de Dumnezeu“!). În pasajele paralele (Ex 20:12 și Deut 5:16), se folosește verbul *kibbēd*, „a cinsti“, „a slăvi“; de remarcat și că, spre deosebire de aceste două locuri, mama este amintită aici înaintea tatălui (cf. Lev 20:19 și 21:2). ♦ „sabaturile mele să le păziți“: prin verbul „a păzi“, formularea este mai apropiată de Deuteronom 5:12 decât de Exod 20:8, care are „a-și aduce aminte“. Syr. are „păziți poruncile mele“ – posibilă uniformizare cu 18:4.5 și urm. (nu este exclus ca substituirea să fi fost stimulată și de estomparea relevanței sabatului pentru creștini – Weitzman, 2010, 157); la fel la v. 30.

19:4 „Nimicnicii“ (ebr. *'elilim*): termen depreciativ specific Legii Sfințeniei (Lev 17–26; cf. 26:1) care desemnează idolii, subliniind nonexistența lor. Provine de la rădăcina 'LL, care înseamnă „a fi slab“ (cf. akkad. *ulalu*, syr. *'alil* sau arab. *'alal*), sau de la un termen care denumește „nimicul“, *'al* (vezi Iov 24:25). Alții îl derivă de la 'ēl, „divinitate“, ca un diminutiv depreciativ (Milgrom, 2008b, 1613). Syr. îi numește mai pe șleau *šē'dē*, „demoni“ (vezi și nota la 17:7). ♦ „dumnezei turnați“ (ebr. *wē'lōhē'y massēkāh*): reprezentări ale idolilor din metal turnat spre deosebire de idolii ciopliți din lemn sau piatră. Exod 20:4 și Levitic 26:1 vorbesc doar despre interzicerea idolilor ciopliți, însă în Deuteronom 27:15 apar interziși atât cei ciopliți, cât și cei turnați.

19:9-10 „Să nu sfârșești de secerat... via ta să nu o culegi de tot... Eu sunt Domnul“: această formulă finală, recurentă,

constituie o „parafă” divină menită să dea o greutate suplimentară prescripțiilor cu scop social. ♦ „săracului și străinului”: alături de orfani și văduve, la care se adaugă în Deuteronom și levitul, aceștia alcătuiesc grupa persoanelor asistate social (*personae miserae*). Ebr. *gēr* se referă la venetic, care nu avea cum să posede pământ.

19:10 „[Strugurii] căzuți”: ebr. *peret* este un *hapax* în Vechiul Testament. Înțelesul exact e incert. ♦ „[strugurii] căzuți din viața”: Syr. are „măslinile voastre căzute pe jos”.

19:11 „Să nu furați” (ebr. *lō’ tiḡnōbū*): termenul ebraic are și un înțeles mai restrictiv, anume acela de a sechestra o persoană pentru a o face sclavă (cf. Ex 20:15). Majoritatea traducerilor urmează însă sensul general.

19:14 „Să nu-l blestemî pe surd”: în concepția celor vechi, puterea malefică a blestemului acționa automat: cel care n-a auzit că a fost blestemat nu știe că trebuie să se apere. Altă interpretare: „Să nu-l insultî pe un surd”. Dacă ținem cont și de partea a doua a versetului, sensul etic al prescripției ar putea fi: „Să nu profiți de invaliditatea cuiva pentru a-l înjosi”.

19:15 „Să nu cauți la fața...” (lit. „să nu ridici fața...”), adică să nu fii părtinitor. Versetul atrage atenția asupra celor două tentații la care ar putea fi supus un judecător: avantajarea celui bogat sau, dimpotrivă, favorizarea celui sărac („discriminare pozitivă”, în limbaj modern). Tema este reluată în Noul Testament de Epistola lui Iacob (2:1-4), care atrage atenția asupra discriminărilor care apar în interiorul comunității creștine. Imparțialitatea în relația dintre oameni își are temeiul în caracterul lui Dumnezeu, despre care se afirmă că „nu caută la fața omului” (de ex. Deut 10:17).

19:16 „Să nu te ridici împotriva sângelui aproapelui tău”: sensul nu e foarte clar. Ar putea însemna să nu participi la uciderea aproapelui (eventual prin mărturie mincinoasă) și să nu

o permiți (eventual, neluând atitudine), sau ar putea chiar indica obligația de a sări în apărarea vieții aproapelui.

19:18 „Să nu te răzbuni”: lipsește în Syr. LXX are „să nu se răzbune mâna ta”. ♦ „Să-l iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși”: constituie un fel de rezumat și de încununare a cuvintelor lui Dumnezeu referitoare la relațiile dintre oameni. Expresia este citată întocmai în Noul Testament (Mt 22:39 și par.).

19:19 Interzicerea amestecurilor ar putea ține de o mentalitate preisraelită, potențată apoi de preocuparea de a nu interveni în ordinea desăvârșită a lumii stabilită de Creator.

19:20 „Spre împreunare”: vezi n. la 18:20. ♦ „să fie silit la despăgubire”: Syr. are „să li se ceară socoteală”.

19:23-25 „Să socotiți rodul lui ca netăiere-împrejur”: lit. „să socotiți rodul lui ca un prepuț”. Comparația pare insolită cititorului modern. Totuși, așa cum un prim-născut nu poate fi oferit Domnului decât după circumcizie, nici oferirea primelor roade lui Dumnezeu nu e posibilă decât după trei ani de la sădire, deoarece, după cum atestă specialiștii, abia atunci roadele sunt bune de mâncat (cf. Alter, *ad loc.*, Brown-Fitzmyer-Murphy, *ad loc.*).

19:23 „Să socotiți rodul lui ca netăiere-împrejur; trei ani vă vor fi netăiere-împrejur; să nu se mănânce”; LXX are: „și să curățiți necurătenia lui; rodul lui va fi trei ani necurat pentru voi: să nu se mănânce”. Syr. are „lăsați-i trei ani și nu mâncați din roadele lor”. Vg. are „să îndepărtați prepuțurile lor; roadele care apar să fie necurate pentru voi și să nu mâncați din ele”.

19:24 „Sfințit... în sărbătoare de laudă Domnului”: Syr. are „sfințenie și slavă Domnului”.

19:26b-28 Interdicția practicării unor obiceiuri păgâne.

19:26 „Să nu faceți preziceri”: sensul verbului ‘ānan e nesigur; unii îl pun în legătură cu termenul care înseamnă „nor” (ebr. ‘ānān), deci ar fi vorba de ghicitul după forma norilor (de

ex. LSG). ♦ În LXX versetul este: „Să nu mâncați pe munți și să nu ghiciți în păsări, nici în zborul lor“, iar în Vg.: „Să nu mâncați cu sânge, să nu ghiciți în păsări, nici să nu luați aminte la vise“.

19:27 „Să nu rotunjiți pletele capului vostru“: Syr. are „să nu vă lăsați părul lung“. ♦ S-a remarcat că termenul *pē'āh*, tradus aici cu „pletele“, este același cu cel tradus în v. 9 prin „marginea (câmpului)“; și în cazul de față se poate vorbi de o „gândire analogică“, în termenii antropologului Mary Douglas; acest gen de tunsoare, neobișnuită la evrei, va fi fost, la fel ca rasul capului și „stricarea“ bărbii, un semn de doliu la păgâni (cf. Alter, *ad loc.*).

19:28 „Crestătură“: ebr. *šeret*, *hapax* în Vechiul Testament. La popoarele din jur exista în perioada de doliu obiceiul de a-și face tăieturi adânci în piele, scopul acțiunii fiind probabil mai puțin de a-și exprima durerea cât de a furniza sânge, în care se afla viață, pentru duhul celui mort. ♦ „mort“, ebr. *nepeš*: unul din puținele locuri din VT (cf. Lev 21:1, 22:4) în care termenul ebraic denumește o persoană moartă. De obicei, *nepeš* are sensul de „suflet, viață, respirație, gâtleej“. Vezi și n. 21:1. ♦ „semne cu împunsături“ (ebr. *ūkē'ōbēṭ qā'aqā'*): expresia apare doar aici în VT. Etimologia și înțelesul exact al lui *qā'aqā'* sunt necunoscute: ar putea fi vorba de „tatuaje“. Scopul însemnării cu împunsături ar putea să aibă legătură cu exprimarea vizibilă a cultului unor zeități; pentru că obiceiul era foarte răspândit la popoarele dimprejur, a fost interzis în Israel (Péter-Contesse, Ellington, 1992, 297).

19:29 „Să se desfrâneze“: popoarele învecinate practicau prostituția sacră în cultul fertilității, lucru interzis israeliților. ♦ „să se umple țara de destrăbălare“: expresia exprimă la figurat și necredința poporului.

19:30 „Să vă temeți“: vezi n. la 19:3. Versetul este identic cu 26:2.

19:31 „[Cei care cheamă] duhurile morților“ (ebr. *hā'ōbōt*): necromanția sau consultarea spiritelor morților presupunea conjurarea acestora pentru a obține informații despre evenimente viitoare, practică larg răspândită în Canaan. Consultarea presupunea comunicarea cu cei din Șeol, lumea subpământeană, în care, potrivit concepției israelite, ajungeau toți oamenii. Deși interzisă de Lege, consultarea morților a fost totuși practică uneori de israeliți (cf. 1Sam 28). Termenul *'ōb* poate denumi un mijlocitor, adică persoana care interacționează cu duhurile morților sau unul care le consultă, persoana controlată de un astfel de duh al celui decedat, groapa din care sunt ridicate duhurile, un duh al strămoșului, un demon, un duh care poate fi manipulat, fiindcă i se cunoaște numele, sau chiar un obiect concret, talisman sau fetiș (2Rg 21:6) înfățișând o imagine a strămoșului decedat. ♦ „ghicitori“: ebr. *yidd' 'ōnīm* apare întotdeauna alături de *'ōb*, iar rădăcina din care provine, *YD'*, „a cunoaște“, ne trimite fie la o „persoană care știe viitorul“ prin invocarea duhurilor (*'ōbōt*), fie la un „duh“ de ghicire (Lev 20:27). Este foarte greu de precizat dacă *yidd' 'ōnī* este un sinonim, o descriere a lui *'ōb* sau formează o hendiadă cu acesta, precizându-i mai bine înțelesul (Iatan, 2011, 195–199). Cf. Lev 20:6.

19:35 „Când judecați...“: este vorba de respectarea unităților de măsură stabilite (vezi și Deut 25:13-16). În context se poate înțelege că e vorba mai ales de corectitudinea față de venetic, care ar putea să nu se priceapă la unitățile de măsură ale locului.

19:36 „Efă“, vezi n. la Ex 16:36. ♦ „hin“: vezi n. la Ex 29:40.

CAPITOLUL 20

Capitolul prezintă pedepsele pentru neascultare și este împărțit în trei secțiuni și o concluzie: vv. 1-8, pentru acte de cult nepotrivite, vv. 9-21, pentru relațiile sexuale nepotrivite, vv. 22-25, pentru impuritate rituală, vv. 26-27, concluzii.

20:2 „Își dă odrasla lui Moloh”: vezi n. la 18:21. Syr. are „își aruncă sămânța într-o străină” (la fel la vv. 3, 4). ♦ „poporul țării”: ebr. *‘am hā’āreṭ* are conotații diferite, în funcție de epoca în care este folosit. În cărți precum 2Regi, 2Cronici, Ieremia și Iezechiel, denumește probabil elita socială din Iuda sau din Ierusalim (Talmon, 1986). În schimb, în cărțile mai târzii aceeași expresie se referă la populația rămasă în țară în timpul exilului babilonian sau la amestecul etnico-religios rezultat în urma instalării unor populații străine (Ezra 10:2.11). În perioada NT, expresia *‘am hā’āreṭ* ajunge să fie folosită pentru a denumi populația de rând, percepută de rabini ca fiind ignorantă cu privire la Lege (cf. In 7:9) și prea puțin interesată să respecte prescripțiile acesteia privind puritatea rituală și zeciuiala. Pentru Rabbi Hillel, „un *‘am hā’āreṭ* nu poate fi evlavios (*hāsīd*)” (M. Abot 2.5).

20:3 „Și-l voi tăia din mijlocul poporului său”: vezi nota la 7:20; în acest context se sugerează însă că „tăierea din popor” echivalează cu pedeapsa capitală.

20:5 Despre desfrânare ca metaforă pentru idolatrie, vezi n. la 17:7. ♦ „pe toți cei care se vor desfrâna după el, desfrânându-se după Moloh”: Syr. are „pe toți cei care rătăcesc după el, rătăcind după o străină” (vezi și notele la vv. 20:2, 18:21).

20:7 „Căci Eu sunt Domnul”: LXX are „căci sfânt sunt Eu, Domnul”.

20:8 „Eu sunt Domnul, care vă sfințește”: această formulă, alcătuită din refrenul „Eu sunt Domnul” și ideea de sfințire, constituie temeiul ultim al tuturor interdicțiilor și pedepselor enumerate în acest capitol; ea e reluată în v. 21:8, în legătură cu statutul special al preotului.

20:9 „Dacă va blestema cineva pe tatăl său...”: verset aproape identic cu Exod 21:17. Ebr. *qillēl* poate fi înțeles și ca „a trata cu dispreț”, ca antonim al vb. *kibbēd*, „a cinși” (Ex 20:12, Deut 5:16). ♦ „sângele său este asupra sa”: cine îl va uide nu va purta vină,

acela și-a meritat moartea. LXX are „va fi vinovat“. Unii au atribuit un caracter simbolic acestei pedepse, întrucât, spre deosebire de alte locuri, nu este indicată modalitatea execuției.

20:10 Începutul versetului este lit.: „Dacă un bărbat săvârșește adulter cu femeia altuia care săvârșește adulter cu femeia aproapelui său“: se presupune însă că este o ditografie.

20:12 „Blestemăție“: vezi n. la Levitic 18:23.

20:17 „Tăiați“: vezi n. la 7:20.

20:19 „Căci [este ca și cum cineva] își dezgolește chiar carnea sa“: LXX are „căci a dezvelit o înrudire“. Vg. are „a dezgolit rușinea cărnii sale“. Syr. are „căci sunt rude“.

20:20 „Fără copii vor muri“: pierderea spiței poate fi și ea o formă de „tăiere“ (vezi n. la 7:20).

20:21 Legea de aici nu contrazice legea leviratului din Deuteronom 25:5, în care fratelui celui decedat fără copii i se cere să se însoare cu soția văduvă a aceluia pentru a-i ridica urmași; aici însă fratele este încă în viață, de aceea ar fi un caz de adulter.

20:22 „Ca să nu vă verse țara“: vezi n. la 18:24-28.

20:23 „În legiuirile neamului“: Syr. are „în legiuirile neamurilor“.

20:24 „Țară care șiroiește de lapte și miere“: vezi n. la Exod 3:8.

20:27 Vezi 19:31 și nota.

CAPITOLUL 21

21:1 „[Preotul] să nu se întineze pentru vreun mort...“: adică să nu-l atingă (cf. Num 19:11) și să nu participe la ritualurile funerare. ♦ „mort“: în special în straturile literare mai târzii, de sorginte preotească, ebr. *nepeș*, „suflet“, „viață“, „persoană“, e folosit ca o prescurtare a expresiei *nepeș mēt*, lit. „îns mort“. Evitarea de către preoți și leviți a contactului cu trupul unui mort se

poate observa în pilda samariteanului milostiv (Lc 10:30-37), unde preotul și levitul nu îl ajută pe cel căzut între tâlhari, crezând că este mort. Mai târziu, în perioada elenistică, *nepeš* ajunge să denumească inclusiv monumentul funerar. Vezi și n. 19:28.

♦ „dintre ai săi“, ebr. *b'e'ammā'w*: termenul 'am înseamnă în general „popor“, dar la origine denumea cea mai apropiată rudă bărbătească din familia extinsă, „fratele tatălui“. Ulterior, prin extensie, a însemnat „neam“ și chiar „popor“. TM are termenul la plural, dar PenS, LXX, Syr și Targumurile au singularul, referindu-se global la toți israeliții. Îndemnul e explicitat la v. 11.

21:2 „Ruda de sânge“: lit. „carnea“. Textul ebraic folosește un termen restrictiv aici pentru carne, *š'e'ēr*, în loc de mult mai cunoscutul *bāšār*.

21:4 „Stăpân“: ebr. *ba'al*, *crux interpretum*. Există două posibilități de a interpreta textul. Potrivit celei dintâi, preotul, fiind conducător între ai săi, trebuie să aibă mai multă grijă să nu se întineze. Fiindcă *ba'al* poate însemna și „soț“, unii exegeți consideră că preotului i se cere să nu se întineze pentru cineva din rudele prin alianță; Syr. optează pentru prima accepțiune, însă îi indică termenului un referent diferit: „să nu se întineze [nici măcar?] pentru mai-marele poporului său“. LXX are „să nu se pângărească pe neașteptate [cu cineva] în poporul său“. ♦ „între ai săi“: vezi n. 21:1.

21:5 Toate gesturile enumerate aici ca interzise erau rituri păgâne de doliu; v. și nota la 19:27. ♦ „Să nu-și radă creștetul capului“: lit. „să nu-și radă pleșuvie pe capetele lor“.

21:7 „Pângărită“: fie prin participare în cultul prostituției sacre, fie că a fost sedusă sau violată și și-a pierdut astfel virginitatea.

21:8 „Socotește-l ca sfânt“: lit. „sfințește-l“.

21:11 „La nici un mort să nu se ducă“: restricțiile pe care trebuie să le respecte Marele Preot sunt mult mai dure față de cele impuse preoților de rând (cf. v. 2).

21:12 „Din sanctuar să nu iasă”: Mare Preot nu trebuia să lase slujirea preoțească nici măcar pentru a participa la înmormântarea propriilor părinți.

21:16-23 Unii presupun că textul din vv. 16-23 s-ar referi doar la Marele Preot, nu la toți preoții în general (Milgrom, 2008b, 1830).

21:18 „Care are o meteahnă”: asemenea animalului de jertfă, preotul care aduce jertfa trebuie să nu aibă nici un defect fizic. ♦ „sluțit sau diform”: sensul exact al celor doi termeni este îndoielnic. LXX are: „cu nasul strâmb sau cu urechile tăiate”. Vg. „cu nasul [prea] mare sau [prea] mic și strâmb”.

21:18.20 Syr. enumeră metehnele din aceste versete după cum urmează: „cel șchiop sau orb sau cu nasul turtit/mutilat sau cu urechea străpunsă”; „sau cel încovoiat sau pitic sau cu sprâncenele căzute sau cu vederea slabă sau cu albeață pe ochi sau cu lepră sau cocoșat sau cu un singur testicul”. De altfel și în celelalte versiuni antice există unele variații; la fel la 22:22 etc.

21:20 „Cocoșat”: ebr. *gibbēn*, hapax în VT. ♦ „albeață”: ebr. *tʿhallul*, hapax în VT, cu înțeles incert. Au fost propuse: „albeață” (Vg. *albugo*), „inflamare” (LXX). ♦ „testiculele strivite”, ebr. *mʿrōaḥ ʾāṣek*: caz rar în VT, când două hapax legomena apar împreună. Același defect fizic îl împiedica pe israelitul obișnuit să facă parte din adunarea liturgică (Deut 23:1).

21:22 „Dintre cele preasfinte și dintre cele sfinte”: probabil „cele sfinte” se referă la: darul din jertfa de pace din 7:31-34, primele roade/pârga (Num 18:12-13), primii născuți ai animalelor curate (Num 18:15), zeciuiele (Num 18:26), lucrurile puse sub anatema (Num 18:14), iar „cele preasfinte” la: partea/părțile din prinos (2:3.10), din jertfele-mistuite-în-foc (6:17), din jertfa pentru păcat (6:19), din jertfa pentru vină sau din colacii înfățișării (Lev 24:8-9), pe care le puteau consuma preoții.

21:23 „La vâl”: Syr. are „dincolo de ușa” (armonizare cu traducerea de la v. 16:2). ♦ „la vâl să nu se ducă”: cf. 4:6 și Exod 26:31-35.

În fața acestui văl, în interiorul Cortului, se găseau masa pe care era pusă Pâinea Înfățișării, sfeșnicul (Ex 26:35) și altarul tămâierii (Ex 30:1). Așadar expresia „a se apropia de văl” înseamnă a intra în prima încăpere a sanctuarului pentru a pune pâinea pe masă, a aprinde sfeșnicul și a arde tămâie pentru Dumnezeu. Aceste rituri erau înfăptuite exclusiv de preoți, care întruneau criteriile de integritate fizică. ♦ „sanctuarele mele”, ebr. *miqdāṣay*: plural misterios în textul ebraic, posibilă reminiscență a perioadei vechi (anterioară domniei regelui Iezechia), când Dumnezeu era adorat în mai multe sanctuare (Milgrom, 2008b, 1832). Ar putea fi însă și un plural generic pentru „sanctuarul meu, toate încăperile și vasele lui” (cf. Ier 51:51; Iez 21:7, 28:18; Ps 68:36, 73:17). LXX are „lăcașul sfânt al Dumnezeului său”. ♦ „pe ei”, sau „pe ele”. Pronumele ebraic poate fi înțeles în ambele feluri, putându-se referi la preoți („pe ei”) sau la sanctuare („pe ele”), pe care El le sfințește. Am urmat tradiția traducerilor vechi care se referă la sfințirea preoților.

CAPITOLUL 22

22:3 „Să fie tăiat de la fața mea”: expresia este clarificată de o alta, „a sta în fața cuiva” (Deut 10:8), care înseamnă „a sluji cuiva”. Prin urmare „a fi tăiat de la fața cuiva” echivalează cu interdicția de a mai sluji în sanctuar.

22:4 „Un mort”: vezi n. la 19:28 și 21:1.

22:8 „Stârv”: ebr. *n^eḥēlā^h* este folosit cu referire la un animal ucis fără respectarea ritualului. Putea fi așadar un animal care a fost găsit mort din cauze naturale sau unul ucis de un animal sălbatic. Dacă textele preoțești interzic consumul mortăciunii fără nici o excepție (Lev 7:24), generalizând practic o cerință sacerdotală (Lev 22:8), cele deuteronomiste permit totuși ca israeliții să o ofere veneticului (*gēr*) sau să o vândă străinilor de neam (*nokri*) (Deut 14:21). În schimb Legea Sfințeniei permite

consumul de stârvuri atât pentru venetic, cât și pentru israelit, dar îl obligă pe consumator să treacă apoi prin ritualul de purificare prin apă (Lev 17:15) (Sparks, 1998).

22:10 „Din afară”: ebr. *zār* s-ar referi aici la un laic, cineva care nu face parte din familiile preoțești. ♦ „simbriașul” era un om angajat de stăpân și plătit pentru munca sa.

22:11 „Cumpără pe cineva”: adică un sclav. Diferența dintre un sclav și un simbriaș (v. 10) este aceea că sclavul devenea proprietatea legală a cumpărătorului și nu avea nici un drept, nu putea primi salariu, iar de toate nevoile lui se ocupa doar stăpânul său. Sclavii puteau fi cumpărați, dar existau și copii născuți din părinți sclavi, care deveneau sclavi prin naștere și intrau automat în proprietatea stăpânului lor.

22:12 „Din afară”: adică un israelit laic, care nu era membru al familiilor preoțești (cf. v. 10). Prin căsătoria cu o astfel de persoană, o fiică de preot își pierde dreptul de a mânca din darurile oferite lui Dumnezeu și care reveneau ulterior familiei preoțești.

22:13 „Nu are urmaș”: femeia din familie sacerdotală care era văduvă sau divorțată și era rămasă fără urmaș putea să se întoarcă la casa tatălui său și să mănânce din darurile revenite familiei preoțești, întrucât nu mai avea nimeni grijă de ea. ♦ „din afară”: vezi n. 22:10.

22:14 „Vreun bărbat”: unul „din afară” (v. 10) sau cineva căruia nu-i era permis să mănânce din mâncarea atribuită preoților. ♦ „să adauge a cincea parte”: darul preoților ce a fost consumat din greșeală de cineva trebuia restituit printr-o ofrandă suplimentară adusă preotului.

22:16 „Ca să nu se încarce... dacă mănâncă... îi sfințesc”: înțeles neclar din cauza sufixelor pronomiale ebraice. Literal ar însemna că preoții îi încarcă pe israeliți cu „vinovăție de nelegiuire”, atunci când îngăduie ca israeliții să „mănânce cele

sfinte“ ale preoților. Dumnezeu este cel care îi sfințește pe preoți, pe israeliți sau cele sfinte. ♦ „pedeapsă pentru vină“: primul termen, ebr. *‘āwōn*, este echivalat de obicei prin „vinovăție“; într-o logică judiciară, vinovăția atrage pedeapsa, de aceea în anumite contexte *‘āwōn* acoperă și noțiunea de „pedeapsă“ (Gen 4:13, 1Sam 28:10).

22:18 „Dar de bunăvoie“: Syr. are „punere-deoparte“ (la fel la vv. 21, 23).

22:22 „Orb“, ebr. *‘awweret*; „vătămat“, ebr. *šāḇūr*; „mutilat“, ebr. *ḥārūt*; „bubos“, ebr. *yabbelet*: patru termeni *hapax legomena* în Vechiul Testament. Înțelesul lor exact este încă dezbătut. Vg. are: *caecum... fractum... cicatricem habens... papulas... scabiem... inpetiginem* („orb... frânt... având cicatrice... bube... râie... erupție“), iar Syr. are „orb sau râios sau paralizat/neputincios sau lepros sau jigărit“.

22:23 „Berbec“: lit. „animal din turmă“. ♦ „cu un picior mai lung sau mai scurt“, ebr. *šārūa’ w^eqālūt*: cei doi termeni ebraici au fost înțeleși diferit de traducerile vechi, al doilea fiind un *hapax* în Vechiul Testament. Astfel LXX, Syr. și Vg. au „cu urechea tăiată/străpunsă și cu coada scurtată“.

22:27 „Cu mama sa“: lit. „sub mama sa“, sugerând alăptarea; Syr. are „după mama sa“.

CAPITOLUL 23

Cap. 23 prezintă unul dintre cele mai clare calendare în ce privește datele sărbătorilor. Pentru alte calendare, vezi Exod 23:14-17; 34:18-24; Numeri 28-29 și Deuteronom 16. Capitolul vorbește despre ținerea sabatului (vv. 3-4), despre Paște și Sărbătoarea Azimelor (vv. 5-14), Sărbătoarea Primelor Roade (vv. 15-22), Anul Nou (vv. 23-25), Ziua Împăcării (vv. 26-32) și Sărbătoarea Colibelor (vv. 33-43).

23:2 „Soroacele”: termenul *mō'ēd* înseamnă propriu-zis „vreme hotărâtă (pentru o întâlnire, un eveniment)” (cf. Gen 17:21; Ex 9:5). Chiar Cortul Sfânt se numește *'ōhel mō'ēd*, echivalat de noi prin „Cortul Întâlnirii”. În context liturgic se referă la „sărbători”, tehnicizarea termenului aparținând redactării sacerdotale. Un cvasisinonim este *ḥaḡ*, „sărbătoare (cu pelerinaj)”: Exod 23:15-16; Levitic 23:6.34. LXX și Vg. au „sărbătorile”. ♦ „ca adunări sfinte”: ebr. *miqrā'ēy qōdeš*, lit. „convocări/chemări ale sfințeniei”. Termenul apare deja în Exod 12:16, denumind ziua sfântă când se face convocare la sanctuar. Syr. are „ca [zile] chemate/proclamate (=festive) și sfinte” (la fel și în restul capitolului).

23:3 „Adunare sfântă”: este pentru prima dată când se spune în mod specific că respectarea sabatului presupune și „adunarea sfântă”, deci frecventarea sanctuarului. De remarcat în calendarul de față că sabatul, nu Paștele, ocupă primul loc, ca sărbătoare prin excelență. Syr. are „sfințenie pentru Domnul”.

23:5 „În luna întâi”: redactarea din Levitic 23 presupune deja existența informației din Exod 12, când se stabilește pentru prima dată ca luna în care se serbează Paștele să devină prima lună a calendarului (cf. Ex 12:2). ♦ „pe înserat”: vezi n. la Ex 12:6.

23:6 „Sărbătoarea Azimelor”, ebr. *ḥaḡ hammatṭōt*: sărbătoarea reflectă un fundal agricol și era plasată la începutul culesului grânelor. În timpul celor șapte zile cât ținea sărbătoarea, israeliții mâncau pâine nedospită și aduceau ofrande din primele roade ale recoltei.

23:7 „Muncă grea”, ebr. *m'le'ket 'abōdā'*: lit. „treabă de slugă/de rob” (expresia apare și în vv. 8, 21, 25, 35 și 36).

23:10 „Snopul de la începutul secerișului vostru”: în lumea Orientului Apropiat Antic primele roade ale câmpului și primii născuți ai animalelor erau aduse divinității în semn de mulțumire pentru ajutorul oferit.

23:11 „Următoarea zi după sabat”: expresia prezintă serioase probleme exegetice, din cauza cuvântului „sabat”, care se poate

referi la ziua de odihnă prescrisă pentru Sărbătoarea Azimelor, care ar cădea în prima zi a acesteia (așa cum credeau fariseii, LXX, Philon și Iosif Flaviu), ori în ultima zi a ei (Syr.), sau la ziua de odihnă săptămânală, care poate cădea într-una din cele șapte zile ale Sărbătorii Azimelor (așa cum credeau samaritenii și caraiții), sau la cea imediat de după Sărbătoare (Qumran) (Milgrom, 2008c, 2057) – cf. vv. 15.16. ♦ „Să(-l) legene”: Syr. are „să(-l) pună deoparte” (vezi și nota la Ex 29:27).

23:12 „Și să aduceți”: lit. „și să faceți”; la fel la 23:19. ♦ „în ziua legănării snopului”: Syr. are „în ziua în care puneți deoparte snopul” (vezi și nota la v. 11).

23:13 „Două zecimi”: probabil dintr-o eă. Vezi nota la 5:11.

23:16 „Până în următoarea zi după al șaptelea sabbat”: LXX are „până în ziua care urmează după ultima săptămână”.

23:17 „Dospitură coaptă”, ebr. *ḥāmēṭ*: doar de trei ori în cultul Israelului antic apare ca permisă oferirea pâinii dospite (celelalte două sunt Lev 7:13-14 și Am 4:5). În rest, dospitura era interzisă (vezi Ex 23:18; 34:25; Lev 2:11; 6:10; 10:12).

23:19 „Ca jertfă de pace”: LXX adaugă „împreună cu pâinea pârgii”.

23:24 „Sabbat preasfânt”, ebr. *šabbāṭōn*: din Lev 23:39 ar reieși că *šabbāṭōn* este echivalent cu *miqrā-qōḏeš*, „adunarea sfântă” (lit. „convocarea sfântă”), când închinătorii se adunau la sanctuar. Ziua respectivă putea să nu cadă de sabbat, dar semăna cu sabbatul prin felul special de a o ține (cf. Lev 23:3). ♦ „pomenire cu sunet de trâmbițe”, ebr. *zikrōn t'rū'āh*: sărbătoarea avea două trăsături esențiale: era o zi comemorativă, sau zi de pomenire, în care i se înfățișau Domnului nevoile poporului său, și era o zi în care se strigau urale de bucurie sau în care se suna din trâmbițe (*t'rū'āh* suportă ambele interpretări, cf. Is 16:10) în întâmpinarea noului an.

23:26 „Și a grăit Domnul către Moise zicând”: Syr. are în plus „grăiește către fiii lui Israel și spune-le”.

23:32 „Sabat preasfânt”: ebr. *šabbat šabbāṭōn*.

23:36 „Adunare sfântă... adunare de sărbătoare”: aici ebraica folosește două cuvinte diferite pentru „adunare”: *miqrā* și *‘aṭeret*.

23:38 „Toate darurile voastre de bunăvoie”: Syr. are „toată punerea voastră deoparte”.

23:39 „Rodul pământului”: lit. „recolta pământului” (*t’bū’at hā’āreṭ*). ♦ „[sabat] preasfânt... [sabat] preasfânt”: Syr. are „înțetare a muncii... odihnă”.

23:40 „Frumoase”: ebr. *hādār* are înțeles incert; apare deseori cu referire la splendoarea și măreția lui Dumnezeu (Ps 29:4, 104:1, Iov 40:10 etc.). De asemenea sintaxa este ambiguă: „frumusețea” s-ar putea referi fie la roade, fie la pomi. ♦ „crengi de copaci stufoși”: probabil „copacul” la care se referă textul este mirtul. ♦ „sălcii de râu”, ebr. *‘arbēy-nāḥal*: plantă incertă, ar putea fi plopul de Eufrat (FFB, 170). ♦ „și să vă veseliți în fața Domnului, Dumnezeului vostru, șapte zile”: Syr. are în plus „toți cei din casa lui Israel” (armonizare cu traducerea v. 42).

23:42 „Toți cei de baștină din Israel”: Syr. are „toți cei din casa lui Israel”.

CAPITOLUL 24

24:3 „Aron s-o orânduiască”: LXX are „Aaron și fiii săi o vor face să ardă neîntrerupt (candela – n.n.)”. ♦ „dincoace de vâlul mărturiei”: lit. „în afara vâlului mărturiei” (*miḥūṭ l’pāroket hā’ēduṭ*).

24:6 „Grămăjoare”, ebr. *ma’arāket*: de la rădăcina *‘RK* „a orându-i”. De obicei, termenul ebraic se referă la un rând (Ex 39:37), la un aranjament orizontal sau vertical (Jud 6:26), dar și la un aranjament format din șiruri (1Sam 4:2.16), însă nici unul din aceste sensuri nu se potrivește aici. Masa avea dimensiunile de aproximativ 90 × 45 cm, iar dacă un colac conținea între șase și opt litri de făină, cei 12 colaci nu ar fi încăput pe masă într-un

aranjament de două rânduri. Mai mult, deoarece probabil colacii erau plăți, fiind nedospțiți, aveau nevoie și de mai mult spațiu decât cei făcuți cu dospitură, de aceea „grămăjoară“ ar fi cea mai bună echivalare în context (Milgrom, 2008c, 2096).

24:7 „Tămâie curată“: LXX adaugă „și sare“. ♦ „în locul pâinii“, ebr. *lallehem*: unii interpretează ca „împreună cu pâinea“ (Péter-Contesse, Ellington, 1992, 365).

24:8 „Sabat de sabat“: Syr. are „în ziua a șasea“. ♦ „să le orânduiască“: Syr. are în plus „Aron“.

24:11 „Numele“, ebr. *haššēm*: adică numele inefabil al lui Dumnezeu, YHWH; v. și nota la 24:16.

24:14 „Să-și rezeme mâinile pe capul lui“: aici gestul reprezintă probabil ideea că omul care a blestemat este responsabil pentru propria sa moarte, iar cei care-l vor lapida nu vor împărți această responsabilitate cu el doar fiindcă l-au auzit blestemând. Aceștia au devenit necurați prin auzul blestemului, dar prin gestul rezemării mâinilor îi transmit înapoi păcatul celui care a blestemat.

24:16 „Dacă necinstește Numele, va muri“: din text reiese că a „necinsti“ (după alții „a huli“: este vorba de ebr. NQB, „a străpunge“) numele Domnului (YHWH) este un păcat de moarte. LXX, urmând probabil tradiția rabinică maximalistă, care interzice chiar și pronunțarea Numelui dumnezeiesc, a tradus ebraicul *nōqēḇ* prin *onomázōn*, „cel care numește“; de aici și diferențele de traducere în bibliile românești BS „hulitorul“, BBA „cel ce pe nume va numi“, CNS „cine va blestema“. Vezi și nota la Ex 3:15.

CAPITOLUL 25

25:2 „Pe care Eu v-o dau vouă“: Syr. are în plus „drept stăpânire“.

25:4 „Sabat preasfânt pentru pământ“: anul sabatic este atestat istoric în perioada Hașmoneilor (1Mac 6:49.53; Iosif

Flaviu, *Antichități iudaice* 13:7:4–8:1 §§228–235; 14:16:2 §475), dar și în timpul revoltei lui Bar Kokhba, în două documente din Wadi Murabba'at (Mur 18 și 24) (Grabbe, 1991, 60–63; 1997, 97). Aceasta arată că anul sabatic a fost într-adevăr respectat în perioada celui de-al doilea templu.

25:8 „Șapte săptămâni de ani, șapte ani de șapte ori... patruzeci și nouă de ani”: textul biblic este oarecum ambiguu în privința calculării anului jubiliar: pe de o parte, acesta pare să coincidă cu ultimul an din cel de-al șaptelea ciclu de ani sabatici, deci ar coincide cu al 49-lea an (Lev 25:8), pe de altă parte, se arată că el este al 50-lea an (Lev 25:10–11), ceea ce ar însemna că atunci pământul trebuie să aibă repaus doi ani la rând: al 49-lea ca an sabatic, al 50-lea ca an jubiliar.

25:9 „Să suni cu putere”, ebr. *ha 'aḥartā*: lit. „să faci să treacă prin (sunetul – n.n.)” (cf. Ex 36:6; Ezr 1:1, 10:7 etc.). Versetul conține singurele locuri din VT în care „cornul” (ebr. *šōṭar*) este obiectul acestui verb. De obicei este folosit verbul *tāqa*, „a suna” din corn (Ios 6:9, Jud 7:22 etc.). ♦ „din corn”: LXX adaugă „în toată țara voastră”.

25:10 „Eliberarea tuturor celor care locuiesc în ea”: dat fiind că un membru al societății antice putea ușor acumula datorii care îl aduceau la insolvență și la pierderea libertății, VT conține reglementări menite să ducă la reabilitarea socială a celor năpăstuiți. Importanța ștergerii datoriilor este menționată și în Deut 15:2. Alte pasaje biblice care menționează ideea unei „dezrobiri” la scară mare: Ier 34:8 și Is 61:1. ♦ „jubileu”, ebr. *yōḥēl*: termenul desemna inițial berbecule (Ios 6:5), dar prin extensie era aplicat și „cornului berbecelui” folosit ca instrument muzical (Ex 19:13). Cartea apocrifă a Jubileelor alcătuiește un calendar al întregii istorii bazat pe jubilee de câte 49 de ani. Syr. are *punnāyā* (lit. „restituire”). ♦ „să vă întoarceți fiecare la moșia sa”: ebr. *'aḥuzzā^h*, „moșie”, este un termen generic pentru „proprietate” (vezi n. la Gen 47:11); expresia desemnează aici

recăpătarea dreptului de proprietate, care fusese pierdut ca urmare a vânzării în vremuri de restriște. În acest an special, proprietarului inițial îi era permis să reintre în posesia pământului său. ♦ „la familia”: întoarcerea la familie echivalează cu eliberarea din robie, moment în care persoana se putea întoarce definitiv acasă.

25:20 „Ce vom mânca în anul al șaptelea”: nu se pune problema decât pentru anul sabatic, nu și pentru anul jubiliar. Ar fi o dovadă că legiuirea despre anul jubiliar (25:8-13 și 14-17) reprezintă o inserție ulterioară legiurii despre anul sabatic, dezvoltată probabil din legea despre *posibilitatea* răscumpărării pământului vândut (25:23-24).

25:21 „Voi porunci binecuvântării Mele pentru voi”: Syr. are „vă voi trimite binecuvântările Mele”.

25:23 „Pământul să nu se vândă de tot”: Syr. are „pământul să nu fie vândut cu adevărat pe vecie”. ♦ „(venetici sunteți) la mine”: LXX are „înaintea mea”.

25:24 „Să dați pământului drept de răscumpărare”: la orice tranzacție trebuie avută în vedere perspectiva restituirii.

25:25 „Fratele tău”: ebr. *’āḥ* este un termen mai larg, care se referă la membrul cu drepturi depline al comunității, cum am spune astăzi „conațional”. Termenul este folosit astfel mai ales în Deuteronom. ♦ „sărăcește”: LXX adaugă „lângă tine” (cf. v. 39). ♦ „răscumpărătorul”: ebr. *gō’el* este ruda cea mai apropiată, care putea „răscumpăra” proprietatea vândută, pentru ca aceasta să rămână în posesia familiei extinse.

25:27 „Să dea înapoi ceea ce mai rămâne”: cel care își răscumpără moșia trebuia să scadă din prețul original valoarea recoltelor culesse și apoi să plătească diferența.

25:28 „În anul jubileului”: LXX are „în al șaselea an al iertării” (ceea ce pune mari probleme exegetilor; de aceea bibliile rom. au adoptat aici lecțiunea TM). ♦ „[Bunul] să fie luat înapoi”

(lit. „să iasă“): sens tehnic în contexte juridice privind proprietatea. La fel și la v. 30, 31, 33. 25:28. O expresie similară celei biblice (ebr. *yāṭā' bayyōbēl*, „a ieși la jubileu“) se întâlnește și în sursele mesopotamiene: akk. *ina durāri uṭṭū*. Este greu de estimat gradul de implementare la nivelul întregii societăți a prescripțiilor legale asociate jubileului. Mărturii din perioada intertestamentară sugerează că unii israeliți au introdus clauze menite să creeze excepții de la lege. Între documentele descoperite la Wadi Murabba'at se află și un contract de împrumut care conține clauza următoare: „datoria trebuie plătită integral chiar și în anul iertării“ (Weinfeld, 1995, 177). Textul ebraic este ambiguu. Subiectul verbului poate fi cumpărătorul, care trebuia să plece („iasă“) de pe pământul restituit proprietarului inițial, sau pământul, bunul, care trebuia „să iasă“ din mâinile cumpărătorului prin restituirea acestuia proprietarului inițial. Am optat în traducere pentru a doua variantă. ♦ „[omul] să se întoarcă la moșia sa“: aceeași problemă a ambiguității textului. Subiectul poate fi cumpărătorul, care trebuia să se întoarcă la propria moșie după ce a cedat pământul achiziționat înainte, sau proprietarul original, care se întoarce la moșia care a aparținut odată cumpărătorului. A doua interpretare pare mai potrivită contextului și ar avea același înțeles ca în vv. 27-28.

25:30 „Casa din cetatea cu ziduri va rămâne de tot a celui care a cumpărat-o“: în original găsim ebr. *laṭṭ' mīṭuṭ* („de tot“), care are o coloratură notarial-administrativă, fiind echivalentul expresiei tehnice „în perpetuitate“ sau „irevocabil“. Noul proprietar are drepturi definitive asupra casei din zid, întrucât aceasta nu mai poate fi recuperată nici în timpul jubileului. Între documentele de la Ugarit a fost descoperită și o tranzacție în care se face referire la un ogor vândut cu argint care este *ṣamit* („înstrăinat irevocabil“) (Westbrook, 2015, 176). Termenul *laṭṭ' mīṭuṭ* apare în VT doar aici și în v. 23. În opinia unor cercetători,

excepțiile de la legea jubileului ar putea fi reflectarea unei situații post-tribale, când legislatorul a fost nevoit să găsească o soluție de acomodare la noile realități sociale, specifice contextului urban tot mai prezent în Israelul antic (Weinfeld, 1995, 175–176).

25:32 „Cetățile leviților, casele... să aibă drept de răscum-părare veșnică”: este excepția de la regula privitoare la casele din interiorul cetăților cu ziduri, deoarece leviții nu aveau moșii, ci doar locurile din jurul cetăților atribuite lor. Versetele 32 și 33 conțin singurele referiri la leviți din cartea Leviticului.

25:33 Prima parte a versetului e neclară (lit. „Și ce va răscum-păra de la leviți să fie luat înapoi, vânzare de casă ori cetate, proprietatea lui la jubileu”). Vg. adaugă negația care probabil făcea parte din textul ebraic original: „ce nu va răscumpăra de la leviți”, iar LXX are în loc de „casă ori cetate”, „casă din cetate”, ceea ce nu face textul mult mai clar. Unii comentatori au sugerat chiar că aici se vede mâna unui copist foarte obosit! (Péter-Con-tesse, Ellington, 1992, 389). Am optat pentru soluția aleasă de NET.

25:35 „Fratele tău... îi tremură mâna lângă tine... fie el vene-tic și pripășit”: de remarcat că *gēr* și *tōšāb* sunt numiți și ei „fra-tele tău”.

25:36 „Camătă... dobândă”: sensul termenilor este încă dis-cutat. Unii au presupus că primul termen s-ar referi la bani, iar al doilea – la produse. Alții socotesc că e mai degrabă vorba de modul de eșalonare a plății: la „camătă”, ebr. *nešek*, un plus era plătit regulat, iar la scadență era restituit integral împrumutul inițial; la „dobândă”, ebr. *tarbiṭ*, în perioada intermediară nu se plătea nici o sumă, însă la scadență se plătea o sumă mai mare decât cea împrumutată inițial. Ex 22:24 interzice doar camăta, iar regula din Levitic era menită să acopere o breșă pe care vor fi găsit-o cămătarii.

25:39 „Să nu-l pui la muncă de rob”: israelitul ajuns rob avea un statut superior față de neisraeliții ajunși în aceeași situație.

25:40 „Simbriaș”: simbriașul avea mult mai multă libertate decât robul, pentru că era angajat și primea o remunerație pentru munca sa. Nu îndeplinea sarcinile umilitoare care erau rezervate robilor. Israelitul ajuns rob din pricina sărăciei nu primea nici o remunerație, dar era tratat precum un simbriaș.

♦ „să muncească împreună cu tine”: Syr. are „să fie cu tine”.

25:41 „Să iasă de la tine, el și fiii lui împreună cu el”: „fiii lui” nu se referă doar la acei fii împreună cu care ar fi intrat tatăl lor în robie, ci și la cei care s-ar fi putut naște în timpul robiei. Vezi și nota la Ex 21:4.

25:45 „Să fie în stăpânirea voastră”: sunt trei categorii de străini care puteau deveni robi în Israel: cei care locuiau în țările din jur (v. 44); cei imigrați în Israel (v. 45a); cei care li s-au născut acestora din urmă (v. 45b). Diferența dintre acești robi și cei israeliți, asimilați mai degrabă simbriașilor, este că robii israeliți nu deveneau niciodată proprietatea concetățenilor lor, ci trebuiau eliberați în al șaptelea an (Ex 21:2). O măsură de eliberare generală era prevăzută pentru anul jubiliar (vezi n. la Lev 25:10).

25:46 „Ca să-i moștenească în stăpânire pe veci; pe ei [puteți] să-i robiți”: Syr. segmentează diferit: „ca să-i moștenească drept stăpânire; pe veci [puteți] să-i robiți”. „Pe ei să-i robiți” nu apare în LXX.

25:47 „Urmaș”, ebr. *‘ēqer*: *hapax* în VT, probabil cu sensul inițial de „origine” sau „rădăcină”. În inscripțiile aramaice de la Sefire (sec. VIII î.H.), cuvântul se referă la urmașii ambelor părți semnatare ale unui tratat și care erau menționați în acesta (TDOT 11, 323).

25:49 „Îi va da mâna”: e greu de spus cum un rob care nu primește remunerație ar putea să strângă bani pentru a se putea răscumpăra singur.

25:50 „După numărul anilor”: adică după numărul anilor rămași până la următorul an jubiliar.

25:52 „Să-și socotească”: Syr. are în plus „împreună cu el” (armonizare cu v. 50).

CAPITOLUL 26

26:1 „Nimicnicii”: adică idoli, vezi n. la 19:4 (cf. Ex 20:4). Syr. are „spaiame” (vezi și n. la Ex 12:12). ♦ „stâlp”: ebr. *maṭṭēbāh*: poate fi și o stelă comemorativă; era o piatră masivă, înaltă, necioplită, cu sau fără inscripții sau imagini, așezată în poziție verticală, având probabil o funcție cultică. Același cuvânt este folosit în Gen 28:18 și Ex 24:4, texte în care apar astfel de obiecte sacre israelite. ♦ „piatră împodobită cu chipuri”: ebr. *'eben maskit*: nu se știe la ce se referă exact expresia ebraică. Alții redau prin: „pardoseală cu chipuri” (Milgrom), „piatră gravată” (NIV), „chip de piatră” (NAB). Syr. are „pietre de închinăciuni”.

26:2 Versetul este identic cu 19:30. ♦ „Sabaturile mele să le păziți”: Syr. are „poruncile mele să le păziți” (vezi și nota la v. 19:3).

26:11 „Lăcașul meu”: LXX are „legământul meu”. ♦ „sufletul meu”: expresie idiomantică pentru „Eu Însumi”, foarte folosită în Psalmi, dar și în unele texte în proză.

26:12 „Eu vă voi fi Dumnezeu, iar voi îmi veți fi mie popor”: expresie recurentă pentru a rezuma relația instituită de Legământ (cf. Ier 7:23; 11:4; 24:7; 30:22; 31:1.33; 32:28; Iez 11:20; 14:11; 36:28; 37:23. 27; Zah 8:8).

26:13 „Ca să nu le mai fiți robi”: lit. „(v-am scos) din a le fi robi”. ♦ „V-am învrednicit să umblați cu fruntea sus”, ebr. *wā'olēḫ 'etkē qōmemīyūt*: lit. „v-am făcut să umblați în poziție verticală”; ebr. *qōmemīyūt*, adverb de la radicalul QWM, „a se ridica”, este un hapax în VT.

26:16 „Sleirea și frigurile”: Syr. are „lepră și râie”.

26:17 „Îmi voi întoarce fața”: Syr. are „îmi voi îndrepta mânia” (vezi și nota la v. 17:10). ♦ „veți fi doborâți dinaintea dușmanilor...”: lit. „veți fi bătuti în fața dușmanilor”, ceea ce e greu de

înțeles; LXX are „veți cădea înaintea dușmanilor“. ♦ „vă vor stăpâni“: LXX are „vă vor urmări“.

26:22 „Și vă vor lăsa fără copii“: LXX are „și vă vor mânca“.

26:25 „Vă veți aduna în“: LXX are „veți fugi spre“.

26:26 „Toiagul pâinii“, ebr. *maṭṭē^h-leḥem*, figură de stil: după cum pe toiag se sprijină omul la mers – mai ales la bătrânețe –, tot așa e și cu pâinea, care întreține viața. Așadar, „a sfărâma toiagul pâinii“ înseamnă „a aduce foametea“ (Iez 4:16; 5:16; 14:13; Ps 105:16).

26:29 „Carnea fiilor voștri o veți mânca“: canibalismul era un motiv frecvent întâlnit în blestemele din Orientul Apropiat Antic (de ex. ANET 538, cf. Deut 28:53-57, Ier 19:9, Plâng 2:20 etc.). Se pare că în timpul de restriște al războaielor cu arameii, și israeliții au ajuns să practice canibalismul (2Rg 6:28-29).

26:30 „Înălțimile voastre“, ebr. *bāmōt^h-kem*: adică sanctuarele de pe înălțimile din Canaan, care aveau să fie distruse de regele Iosia (2Rg 23:5-30), pentru a îndepărta pericolul idolatriei. Termenul ebraic ajunge să desemneze uneori și sanctuare din văi sau râpe (Ier 7:31; 19:5; 32:35; Iez 6:3). ♦ „Altarele voastre pentru tămâiere... peste leșurile idolilor voștri“: Syr. are „spaimelor voastre... peste leșurile spaimelor voastre“ (vezi și nota la v. 1). Altarele de tămâiere (ebr. *ḥammānīm*) se referă cel mai probabil la altarele păgâne ridicate în cinstea zeului Baal și sunt asociate frecvent cu cultul zeiței Așera (Is 17:8; 27:9; 2Cron 14:2-4) (TDOT 4:476). Nu trebuie confundate cu altarul tămâierii din Cortul Întâlnirii!

26:31 „Voi răvăși sanctuarele voastre“: unele manuscrise ebraice au singularul, „sanctuarul vostru“, cu referire la Templul din Ierusalim. Pluralul din text se referă la sanctuare păgâne din cetățile israelite.

26:36 „Slăbiciune“, ebr. *mōrek*: hapax în VT. LXX are „lașitate“.

26:41 „Inima lor cea netăiată-împrejur”: metaforă pentru încăpățânarea israeliților.

CAPITOLUL 27

Cap. 27 conține legiuri despre făgăduințe. Acestea puteau fi făcute în situații grave, de cumpănă sufletească, însoțite de jurământ, când oamenii îi promet lui Dumnezeu că, dacă vor ieși teferi din încercare, își vor arăta recunoștința oferind ceva în schimb. Era de neconceput ca asemenea făgăduințe să nu fie împlinite (cf. Qoh 5:3-4).

27:2 „Când e vorba de oameni”, lit. „suflete” (ebr. *nēpāšōt*): oamenii puteau ajunge în situația de a fi făgăduiți lui Dumnezeu, fie prin propria promisiune, fie, în cazul femeilor și copiilor, prin promisiunea făcută de capul familiei. Se subînțelege că persoanele erau făgăduite ca slujitori ai lui Dumnezeu (cf. 1Sam 1:11). Totuși, teoretic, în sanctuar nu puteau sluji decât preoți și leviți, de aceea, această legiure reglementează de la bun început răscumpărarea celui făgăduit. Potrivit legii, judecătorul Iefte (*Yiṣṭāḥ*) ar fi avut la dispoziție o asemenea posibilitate de răscumpărare a fiicei sale, în loc să o jertfească (potrivit Legii, jertfele omenеști erau clar interzise). ♦ „prețuirea”, ebr. *erkeḳā*: lit. „prețuirea ta”: expresie folosită de 19 ori în acest capitol. Cel făgăduit divinității devenea, într-un anume sens, sclav al lui Dumnezeu. De aceea, răscumpărarea care trebuia plătită sanctuarului era calculată în funcție de sex și vârstă, după prețul pieței de sclavi (Wenham, 1978, 264–265; 1979, 338).

27:3-7 Prețuirea făgăduinței pentru oameni:

Vârstă	Bărbat/băiat	Femeie/fată
0 – 4 ani	5 sicli	3 sicli
5 – 19 ani	20 sicli	10 sicli
20 – 59 ani	50 sicli	30 sicli
60 ani și peste	15 sicli	10 sicli

27:3 „Un bărbat de la douăzeci de ani până la şaizeci de ani”: vârsta de douăzeci de ani reprezenta majoratul biblic. De la această vârstă se plătea taxa pentru sanctuar (Ex 30:14; 38:26), iar persoana respectivă era numărată la recensământ, fiind aptă pentru recrutarea la oaste (Num 1:3; 26:2). Şi slujba leviţilor la sanctuar începea la douăzeci de ani (Ezra 3:8), deşi după alte surse la 25 (Num 8:24) sau la 30 de ani (Num 4:3). ♦ „cincizeci de sicli de argint”: preţul era destul de mare, în condiţiile în care un muncitor primea în medie un siclu de argint pentru o lună întreagă. Preţul pentru viaţa unui sclav bărbat ucis din greşală era de 30 de sicli de argint (Ex 21:32). ♦ „după siclul sanctuarului”: siclul (ebr. *şeqel*) nu este o monedă, ci o măsură pentru greutate, a cărei mărime a variat între 8 şi 14 g. În LXX siclul este echivalat adesea cu *dídrachmon*. Despre siclul babilonian se presupune că avea 8,4 g. În primul secol creştin, Iosif Flaviu (*Ant.* 3.8.2 §195) face o echivalare diferită, considerând că siclul sanctuarului ar fi valorat patru drahme atice (în sistem metric, cca 13,6 g). (*ABD*, vol. 6, 907). Pentru a oferi o măsură standard, s-a impus mărimea siclului acceptată de sanctuar; cel mai probabil, o asemenea standardizare s-a petrecut în perioada post-exilică, după refacerea celui de-al doilea templu (după 515 î.H.). Vezi şi nota la Ex 30:13.

27:4 „Femeie... treizeci de sicli”: într-o societate patriarhală precum cea a Israelului antic, bărbatul era considerat superior femeii; de aceea, şi preţul pentru o femeie în floarea vârstei era inferior celui plătit pentru un bărbat de aceeaşi vârstă.

27:8 „Dacă este prea sărac”: vezi nota la 5:7.

27:10 „Să nu-l preschimbe”: după Tosefta *Temura* 1, animalele destinate altarului nu mai puteau fi niciodată returnate. Legea biblică prevede totuşi posibilitatea schimbării, dar cu penalizare (20% din preţul animalului de jertfă – cf. 27:13; vezi şi 5:16 şi 22:14).

27:14 „Îşi va închina casa”: lit. „îşi va sfinţi casa”.

27:16 „După sămânța lui”: cel mai probabil valoarea câmpului era determinată de mărime, însă mărimea nu era calculată după lungime și lățime, ci potrivit cantității recoltate de pe el sau seminței necesare pentru a-l însămânța. ♦ „homer”, ebr. *hōmer*: în Iez 45:11-14 această măsură pentru volum era egală cu zece *efa* sau zece *bat*. În alte locuri apare echivalent cu un *kor*. Estimarea *homerului* variază mult: între 90 și 400 de kilograme. Termenul derivă probabil de la cuvântul „măgar” (ebr. *hamōr*) și desemna inițial încărcătura pe care o putea duce acesta.

27:18 „Până la anul jubileului”: adică până la următorul an jubiliar.

27:25 „Siclul sanctuarului”: vezi n. la Ex 30:13 și Lev 27:3. ♦ „ghere”, ebr. *gērāh*: unitate de măsură a greutateii echivalentă cu două zecimi dintr-un siclu (cf. Ex 30:13). Ghera era cea mai mică măsură de greutate din Israelul antic.

27:28-29 „Anatemă”, ebr. *herem*: vezi n. la Ex 22:19.

27:30 „Zeciuială”, ebr. *maśar*: în afară de Gen 14:20 și 28:22, acest verset este prima referință clară din VT privitoare la zeciuială.

27:31 „... o cincime”: LXX are în plus „și va fi al lui”.

27:32 „Fiecare al zecelea care trece pe sub toiag”: aluzie la modul în care erau selectate animalele pentru zeciuială. Animalele erau numărate în timp ce treceau pe sub toiagul păstorului, iar fiecare al zecelea animal era marcat pentru a arăta că a fost ales pentru zeciuială și închinat sanctuarului (Hartley, 1998, 485). Metoda este menționată și în Ier 33:13 și, metaforic, în Iez 20:37. Syr. are „tot ceea ce trece pe sub toiagul păstorului”.

27:33 „Să nu se caute dacă este bun sau rău”: Syr. are „să nu [se] cerceteze între bun și rău și între rău și bun”.

BIBLIOGRAFIE

Deoarece volumul bibliografiei biblice tinde spre infinit, am indicat aici doar principalele instrumente de lucru folosite direct pentru realizarea acestei lucrări.

Biblia Hebraica Stuttgartensia, ed. K. Elliger – W. Rudolph, editio quinta emendata opera A. Schenker, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1997.

Biblia Sacra Vulgata, ed. R. Gryson, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2007.

K'tābhē qaddisē, hānaw dēn k'tābhā da-d'yātēqē 'attiqā wa-h'ḏattā („Sfintele Scripturi, adică cartea Vechiului și Noului Testament” – Peșitta), United Bible Societies, London, 1979.

Nova Vulgata Bibliorum Sacrorum Editio, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1979.

Septuaginta, ed. Alfred Rahlfs; editio altera Robert Hanhart, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2006.

The Peshitta, Peshitta Institute – Brill, Leiden, 2008.

*

Biblia după textul ebraic: Geneza, ediție îngrijită de Maria Francisca Băltăceanu și Monica Broșteanu, traducere, studii introductive și note de Maria Francisca Băltăceanu, Monica Broșteanu, Melania Bădic, Emanuel Conțac, Octavian Florescu, Victor-Lucian Georgescu, Cristinel Iatan, Alex Mihăilă, Delia Mihăilă, Ovidiu Pietrăreanu,

Tarciziu-Hristofor Șerban, Silviu Tatu, Editura Humanitas, București, 2017.

Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, cu trimiteri [=Dumitru Cornilescu], ediție revizuită ortografic, Societatea Biblică Interconfesională din România, București, 2014.

Biblia sau Sfânta Scriptură, ediție jubiliară a Sfântului Sinod, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 2001.

Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2015.

Septuaginta, vol. I–VI, traducere (coord. Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu, Monica Broșteanu, Dan Slușanschi), Colegiul Noua Europă–Polirom, București–Iași, 2004–2011.

Biblia. Traducere, introduceri și note de pr. Alois Bulai și pr. Eduard Pătrașcu, Editura Sapientia, Iași, 2013.

Bible d'Alexandrie, tome 2: L'Exode, traduction du texte grec de la Septante, Introduction et Notes par Alain Le Boulluec et Pierre Sandevor, Éditions du Cerf, Paris, 1989.

La Bible de Jérusalem, nouvelle édition entièrement revue et augmentée, Cerf, Paris, 1998.

La Bible: Notes intégrales, traduction œcuménique, 12e édition, Cerf & Bibli'O – Société Biblique Française, Paris, 2012.

La Sacra Bibbia della Conferenza Episcopale Italiana, Città del Vaticano, 1997.

La Sainte Bible, Version établie par les moines de Maredsous, Nouvelle édition revue et corrigée, Brepols, Paris–Turnhout, 1975.

New English Translation (The NET Bible), Biblical Studies Press, 2005.

The Five Books of Moses. A Translation with Commentary by Robert Alter, Norton, New York–London, 2004.

The HarperCollins Study Bible: Fully Revised and Updated, HarperOne, San Francisco, 2006.

The Holy Bible, Revised Standard Version, An Ecumenical Edition, Collins, New York–London, 1973.

The Jewish Study Bible, Adele Berlin, Marc Zvi Brettler (eds), Oxford University Press, Oxford, 2014.

*

- Anchor Bible Dictionary*, ed. D.N. Freedman, 6 vol., Doubleday, New York, 1992.
- Dicționar enciclopedic al Bibliei*, Editura Humanitas, București, 998.
- Encyclopaedia judaica, second edition*, 22 vol., Macmillan – Keter Publishing House, Detroit – Ierusalim, 2007.
- McKenzie, John L., *Dictionary of the Bible*, Collier Macmillan Publishers, London – New York, 1965.
- Pikaza, Xabier – Silanes Nereo (eds), *Diccionario Teológico „El Dios cristiano“*, Ed. Secretariado Trinitario, Salamanca, 1992.
- Ryken, Leland – James C. Wilhoit – Tremper Longman III (eds), *Dictionary of Biblical Imagery*, InterVarsity, Downers Grove, 1998. Trad. rom. *Dicționar de imagini și simboluri biblice*, trad. Silviu Tatu et al., Casa Cărții, Oradea, 2011.
- Schiffman, Lawrence H. – James C. VanderKam (eds), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, 2 vol., Oxford University Press, Oxford, 2000.
- Walton, John H. – Victor H. Matthews – Mark W. Chavalas, *The IVP Background Bible Commentary: Old Testament*, InterVarsity Press, Downers Grove, 2000. Trad. rom. *Comentariu cultural-istoric al Vechiului Testament*, trad. Silviu Tatu, Luca Creța și Romana Cuculea, Casa Cărții, Oradea, 2014.
- Xavier Léon-Dufour (coord.), *Vocabulaire de Théologie Biblique*, Cerf, Paris, 1991. Trad. rom. *Vocabular de teologie biblică*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 2001.

*

- Aharoni, Israel, „Animals Hitherto Unknown to or Little Known from Palestine“, *The Zoological Society of Egypt, Syria/Palestine, Bulletin Supplement* 6 (1944), pp. 40–41.
- Alfeyev, Ilarion, *Le Nom Grand et Glorieux: La vénération du Nom de Dieu et la prière de Jésus dans la tradition orthodoxe*, traduction du russe par Claire Jounievy, Hieromoine Alexandre et Dom André Louf, Cerf, Paris, 2007.
- Ashby, Godfrey, *Go Out and Meet God: A Commentary on the Book of Exodus* (International Theological Commentary), Eerdmans, Grand Rapids, 1998.

- Auerbach, Elias, „Der Wechsel des Jahres-Anfangs in Juda im Lichte der neugefundenen Babylonischen Chronik“, *Vetus Testamentum* 9.2 (1959), pp. 113–121.
- Auzou, G., „Connaissance du Lévitique“, *Cahiers Sioniens* 7 (1953), pp. 291–319.
- Auzou, G., *De la Servitude au Service – étude du livre de l'Exode*, Éd. de l'Orante, Paris, 1961.
- Axinciuc, Madeea, *Profetul și oglinda fermecată. Despre imaginație și profeție în Călăuza Rătăciților de Moise Maimonide*, Editura Humanitas, București, 2008.
- Bahya ben Asher, *Midrash Rabbeinu Bahya. Torah Commentary*, trad. Eliyahu Munk, Lambda Publishers, Ierusalim, 2003.
- Beitzel, Barry J., „Exodus 3:14 and the Divine Name: A Case of Biblical Paronomasia“, *Trinity Journal* 1 (1980), pp. 5–20.
- Bloch-Smith, Elizabeth, „Israelite Ethnicity in Iron I: Archaeology Preserves What Is Remembered and What Is Forgotten in Israel's History“, *Journal of Biblical Literature* 122 (2003), pp. 401–425.
- Bock, Sebastian, *Breve Storia del popolo d'Israele. Dagli inizi fino al Nuovo Testamento*, Ed. Dehoniane, Bologna, 1992.
- Brenner, Athalya, *Colour Terms in the Old Testament* (Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series 21), JSOT Press, Sheffield, 1982.
- Broșteanu, Monica, *Numele lui Dumnezeu în Coran și în Biblie*, Editura Polirom, Iași, 2005.
- Brown, R. – J. Fitzmyer – R.E. Murphy, *Introducere și comentariu la Sfânta Scriptură* (The New Jerome Biblical Commentary, vol. 2: *Pentateuhul*), Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2007.
- Campbell, J.G., *Deslușirea sularilor de la Marea Moartă*, trad. I. Peleanu, Editura Hasefer, București, 2005.
- Cassuto, Umberto, *A Commentary on the Book of Exodus*, trad. Israel Abrahams, Magnes Press, Jerusalem, 1967, 1997.
- Charles, R.H. (ed.), *The Apocrypha and Pseudepigrapha in English*, 2 vol., Clarendon Press, Oxford, 1913.
- Charlesworth, James H. (ed.), *The Old Testament Pseudepigrapha*, 2 vol., Doubleday, New York, 1985.
- Childs, Brevard S., *Biblical Theology of the Old and the New Testaments. Theological Reflections on the Christian Bible*, Fortress Press, Minneapolis, 1983.

- Childs, Brevard S., *The Book of Exodus* (Old Testament Library), Westminster John Knox Press, Louisville, 1974.
- Coats, George W., *Exodus 1-18* (The Forms of the Old Testament Literature, vol. 2A), Eerdmans, Grand Rapids, 1999.
- Coats, George W., *Moses: Heroic Man, Man of God* (Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series, vol. 57), Sheffield Academic Press, Sheffield, 1988.
- Cohen, Jeffrey, „*Hatan damim – the Bridegroom of Blood*“, *Jewish Bible Quarterly* 33.2 (2005), pp. 120–126.
- Cole, R. Alan, *Exodus: An Introduction and Commentary* (Tyndale Old Testament Commentaries, vol. 2), InterVarsity Press, Downers Grove, 1973.
- Committee on Translations of the United Bible Societies, *Fauna and Flora of the Bible*, United Bible Societies, London, 1980.
- Cross, Frank M., Jr. – David Noel Freedman, „The Song of Miriam“, *Journal of Near Eastern Studies* 14.4 (1955), pp. 237–250.
- Dahl, N.A. – Alan F. Segal, „Philo and the Rabbis on the Names of God“, *Journal for the Study of Judaism*, 9 (1978), pp. 1–28.
- Dalley, Stephanie, „Hebrew *tahaš*, Akkadian *duššu*, Faience and Beadwork“, *Journal of Semitic Studies* 45 (2000), pp. 1–19.
- Danby, Herbert (trad.), *The Mishnah. Translated from Hebrew with Introduction and Brief Explanatory Notes*, Oxford University Press, Oxford, 1933 (retip. Hendrickson Publishers, 2016).
- Day, John, *Molech. A God of Human Sacrifice in the Old Testament* (University of Cambridge Oriental Publications, vol. 41), Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
- Dick, Michael B. – Walker, Christopher, *The Induction of the Cult Image in Ancient Mesopotamia: The Mesopotamian miš pi Ritual* (State Archives of Assyria Literary Texts, vol. 1), State Archives of Assyria Project, Helsinki, 2001.
- Diodorus Siculus (Diodor din Sicilia), *Bibliotheca Historica*, vol. 1, Lib. I-IV, ed. Fr. Vogel (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), Leipzig, Teubner, 1888.
- Douglas, Mary, „Atonement in Leviticus“, *Jewish Studies Quarterly* 1 (1993/1994), pp. 109–130.
- Douglas, Mary, *De la souillure: essai sur les notions de pollution et de tabou*, Maspero, Paris, 1971.

- Douglas, Mary, *L'anthropologue et la Bible: Lecture du Lévitique*, Bayard, Paris, 2004.
- Douglas, Mary, *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*, Routledge, London, 2001 (ed. princeps 1966).
- Durham, John I., *Exodus* (Word Biblical Commentary, vol. 3), Word Books, Dallas, 1987.
- Eissfeldt, Otto, *Molk als Opferbegriff im Punischen und Hebraischen, und das Ende des Gottes Moloch* (Beiträge zur Religionsgeschichte des Altertums, vol. 3), M. Niemeyer, Halle, 1935.
- Eliade, Mircea, Eseuri, Editura Stiințifică, București, 1991.
- Enns, Peter E., „The «Moveable Well» in 1 Cor 10:4: An Extrabiblical Tradition in an Apostolic Text“, *Bulletin for Biblical Research* 6 (1996), pp. 23–38.
- Erman, Adolf, *Life in Ancient Egypt*, translated by H.M. Tirard, Dover Publications, New York, 1971.
- Faur, José, *Golden Doves with Silver Dots: Semiotics and Textuality in Rabbinic Tradition*, Indiana University Press, Bloomington, 1986.
- Faur, José, *Homo Mysticus. A Guide to Maimonides's Guide for the Perplexed*, Syracuse University Press, New York, 1999.
- Finkelstein, Israel, „Ethnicity and Origin of the Iron I Settlers in the Highlands of Canaan: Can the Real Israel Stand Up?“, *Biblical Archaeologist* 59.4 (1996), pp. 198–212.
- Finkelstein, Israel, „Pots and People Revisited: Ethnic Boundaries in the Iron Age I“, în N.A. Silberman – D. Small (eds), *The Archaeology of Israel: Constructing the Past, Interpreting the Present* (Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series, vol. 237), Sheffield Academic Press, Sheffield, 1997, pp. 216–327.
- Firmage, Edwin, „Genesis 1 and the Priestly Agenda“, *Journal for the Study of the Old Testament* 82 (1999), pp. 97–114.
- Fisher, Loren R. – Stan Rummel (eds), *Ras Shamra Parallels. The Texts from Ugarit and the Hebrew Bible*, 3 vol., Rome, Pontificium Institutum Biblicum, 1972 (vol. 1), 1975 (vol. 2), 1981 (vol. 3).
- Fretheim, Terence E., *Exodus* (Interpretation), John Knox Press, Louisville, 1991.
- Gammie, John G., *Holiness in Israel*, Fortress Press, Minneapolis, 1989.
- García López, Félix, „Lo puro y lo impuro en la tradición judía“, *Revista de Occidente* 222 (1999), pp. 51–68.

- García López, Félix., *El Pentateuco. Introducción a la lectura de los cinco primeros libros de la Biblia*, Editorial Verbo Divino, Estella, 2003.
- Giveon, Raphael, *Les bédouins Shosou des documents égyptiens* (Documenta et monumenta Orientis antiqui, vol. 18), Brill, Leiden, 1971.
- Görg, Manfred, „Jahwe – ein Toponym?“, *Biblische Notizen* 1 (1976), pp. 7–14.
- Gorman Jr, F.H., *The Ideology of Ritual. Space, Time and Status in the Priestly Theology* (Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series 91), Sheffield Academic Press, Sheffield, 1990.
- Grabbe, Lester L., „Maccabean Chronology: 167-164 or 168-165 BCE“, *Journal of Biblical Literature* 110 (1991), pp. 59–74.
- Grabbe, Lester L., „The Scapegoat Tradition: A Study in Early Jewish Interpretation“, *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic and Roman Period*, 18.2 (1987), pp. 152–167.
- Grabbe, Lester L., *Leviticus* (Old Testament Guides), Sheffield Academic Press, Sheffield, 1997.
- Graupner, Axel – Michael Wolter (eds), *Moses in Biblical and Extra-Biblical Tradition*, Walter de Gruyter, Berlin, 2007.
- Graves, Michael, „Scholar and Advocate: The Stories of Moses in Midrash *Exodus Rabbah*“, *Bulletin for Biblical Research* 21.1 (2011), pp. 1–22.
- Hallo, William W. – K. Lawson Younger (eds), *The Context of Scripture*, 3 vol., Brill, Leiden, 2003.
- Haran, Menahem, *Temples and Temple-Service in Ancient Israel: An Inquiry into Biblical Cult Phenomena and the Historical Setting of Priestly School*, Eisenbrauns, Winona Lake, 1995.
- Harrington, Hanna, „The Rabbinic Reception of Leviticus“, in Rolf Rendtorff – Robert Kugler (eds), *The Book of Leviticus. Composition and Reception* (Supplements to Vetus Testamentum, vol. 93), Brill, Leiden, 2003, pp. 383–402.
- Hartley, J.E., *Leviticus* (Word Biblical Commentary, vol. 4), Word, Dallas, 1998.
- Heider, George C., *The Cult of Molek: A Reassessment* (Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series, vol. 43), JSOT Press, Sheffield, 1985.
- Hesse, B. – P. Wapnish P., „Can Pig Remains Be Used for Ethnic Diagnosis in the Ancient Near East?“, in N.A. Silberman – D. Small (eds), *The Archaeology of Israel: Constructing the Past, Interpreting the Present* (Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series, vol. 237), Sheffield Academic Press, Sheffield, 1997, pp. 238–270.

- Hesse, Brian, „Pig Lovers and Pig Haters: Patterns of Palestinian Pork Production“, *Journal of Ethnobiology* 10.2 (1990), pp. 195–225.
- Hoffmeier, James K., *Ancient Israel in Sinai: The Evidence for the Authenticity of the Wilderness Tradition*, Oxford University Press, Oxford, 2005.
- Hope, Edward R., *All Creatures Great and Small: Living Things in the Bible*, United Bible Societies, New York, 2003.
- Hort, Greta, „The Plagues of Egypt“, *Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft* 69 (1957), pp. 84–103; 70 (1958), pp. 48–59.
- Hubert, Marcel – Henri Mauss, *Sacrifice: its nature and function*, University of Chicago Press, Chicago, 1964.
- Hübner, Ulrich, „Schweine, Schweineknochen und ein Speiseverbot im alten Israel“, *Vetus Testamentum* 39 (1989), pp. 225–236.
- Humphreys, Colin J., *The Miracles of Exodus: A Scientist's Discovery of the Extraordinary Natural Causes of the Biblical Stories*, New York, Harper-SanFrancisco, 2003.
- Iatan, Cristinel, „Rogu-te, ghicește-mi chemând un mort“ (I Rg 28,8). *Magia, vrăjitoria și divinația din perspectivă biblică*, Editura Universității din București, 2011.
- Iosif Flaviu (Flavius Josephus), *Antiquitates Judaicae* – în rom. *Antichități iudaice* (2 vol.), trad. Ion Acsan, Editura Hasefer, București, 2002, 2004.
- Iosif Flaviu (Flavius Josephus), *Bellum Iudaicum* – în rom. *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor*, trad. Gheneli Wolf și Ion Acsan, ed. a șasea revăzută, Editura Hasefer, București, 2014.
- Jenson, Philip Peter, *Graded Holiness: A Key to the Priestly Conception of the World* (Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series, vol. 106), Sheffield Academic Press, Sheffield, 1992.
- Kaufmann, Yehezkel, *The Religion of Israel, from Its Beginnings to the Babylonian Exile*, University of Chicago Press, Chicago, 1960.
- Kitz, Anne Marie, „The Plural Form of 'ûrîm and tummîm“, *Journal of Biblical Literature* 116 (1997), pp. 401–410.
- Knohl, Israel, *The Sanctuary of Silence: The Priestly Torah and the Holiness School*, (Jerusalem: Magnes Press, 1992, Hebrew. Minneapolis: Fortress Press, 1995, English).
- Kutsch, Ernst, „«...am Ende des Jahres». Zur Datierung des israelitischen Herbstfestes in Ex 23:16“, *Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft* 83.1 (1971), pp. 15–21.

- Lambdin, Thomas O., „Egyptian Loan Words in the Old Testament“, *Journal of the American Oriental Society* 73.3 (1953), pp. 145–155.
- Lemaire, André, „L'ostracon de Mesad Hashavyahu replacé dans son contexte“, *Semitica* 21 (1971), pp. 57–79.
- Leviticus Rabbah*, transl. J. Israelstam, Judah J. Slotki, in Harry Friedman, Maurice Simon (eds), *Midrash Rabbah*, vol. IV, Soncino Press, London, 1983.
- Luciani, Didier, *Le Lévitique. Éthique & Esthétique* (Connaître la Bible 40), Lumen Vitae, Bruxelles, 2005.
- Maimonides, Moses, *The Guide of the Perplexed*, Translated and with an Introduction and Notes by Shlomo Pines, vol. I, The University of Chicago Press, Chicago, 1963. (Rom. Călăuza răătăciilor, trad. D. Hincu, Editura Hasefer, București, 2000).
- Marx, Alfred, *L'Eucharistie dans la Bible* (Cahiers Évangile 37), Cerf, Paris, 1981.
- Marx, Alfred, *Les sacrifices de l'Ancien Testament* (Cahiers Évangile 111), Cerf, Paris, 2000.
- Marx, Alfred, *Systèmes sacrificiels de l'Ancien Testament: formes et fonctions du culte sacrificiel à Yhwh* (Supplements to Vetus Testamentum, vol. 105), Brill, Leiden, 2005.
- Mettinger, Tryggve, *No Graven Image?: Israelite Aniconism in Its Ancient Near Eastern Context* (Coniectanea biblica: Old Testament series 42), Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1995.
- Mettinger, Tryggve N.D., *In Search of God. The Meaning and the Message of the Everlasting Names*, trad. Frederick H. Cryer, Philadelphia, Fortress Press, 2005.
- Meyers, Carol, *Exodus* (New Cambridge Bible Commentary), Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Midrash Rabbah: Exodus*, translated into English with notes, glossary and indices under the editorship of H. Freedman and Maurice Simon. Transl. S.M. Lehrman, Soncino Press, London, 1939.
- Mihăilă, Alexandru, „Despre numele dumnezeiesc Iahve“, *Studii teologice* (2007), 1, pp. 27–43.
- Mihăilă, Alexandru, „Cortul adunării din afara taberei (Ieș 33, 7-11)“, *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian“* 9 (2009), pp. 589–606.

- Mihăilă, Alexandru, „Levitic“, în Silviu Tatu (ed.), *Introducere în studiul Vechiului Testament. Pentateuhul și cărțile istorice*, Casa Cărții, Oradea, 2016.
- Milgrom, Jacob, *Leviticus 1–16: A New Translation with Introduction and Commentary* (Anchor Yale Bible Commentary 3), Doubleday, New York, 2008a.
- Milgrom, Jacob, *Leviticus 17–22: A New Translation with Introduction and Commentary* (Anchor Yale Bible Commentary 3A), Doubleday, New York, 2008b.
- Milgrom, Jacob, *Leviticus 23–27: A New Translation with Introduction and Commentary* (Anchor Yale Bible Commentary 3B), Doubleday, New York, 2008c.
- The Mishnah*, trans. from the Hebrew with introduction and brief explanatory notes by Herbert Danby, Oxford University Press, Oxford, 1933.
- Moskala, Jiří, „Categorization and Evaluation of Different Kinds of Interpretation of the Laws of Clean and Unclean Animals in Leviticus 11“, *Biblical Research* 46 (2001), pp. 5–41.
- Noonan, Benjamin S., „Hide or Hue? Defining Hebrew חֹשֶׁךְ“, *Biblica* 93.4 (2012), pp. 580–589.
- Noth, Martin, *Exodus: A Commentary*, Westminster Press, Philadelphia, 1962.
- Noth, Martin, *The Laws in the Pentateuch and Other Studies*, transl. by D.R. AP-Thomas, Oliver & Boyd, Edinburgh – London, 1967.
- Numbers Rabbah*, trans. Judah J. Slotki, in Harry Friedman, Maurice Simon (eds), in *Midrash Rabbah*, vol. III, Soncino Press, London, 1977.
- Osborn, Noel D. – Howard A. Hatton, *A Handbook on Exodus* (UBS Handbook Series), United Bible Societies, New York, 1999.
- Parpola, Simo – Kazuko Watanabe, *Neo-Assyrian Treaties and Loyalty Oaths* (States Archives of Assyria 2), Helsinki University Press, Helsinki, 1988.
- Pedersen, Johannes, *Israel, Its Life and Culture*, Oxford University Press – Branner og Korch, London – Copenhagen, 1926.
- Pesikta de-Rav Kahana, trans. Jacob Neusner, Scholars Press, Atlanta, 1987.
- Péter-Contesse, René – John Ellington, *A Handbook on Leviticus* (UBS Handbook Series), United Bible Societies, New York, 1992.

- Pirkê de-Rabbi Eliezer, trans. Gerald Friedlander, Hermon Press, New York, 1970.
- Pritchard, James (ed.), *Ancient Near Eastern Texts Related to the Old Testament*, Princeton, 1969³.
- Propp, William H.C., *Exodus 1-18: A New Translation with Introduction and Commentary* (Anchor Yale Bible Commentary), Yale University Press, New Haven – London, 2008a.
- Propp, William H.C., *Exodus 19-40: A New Translation with Introduction and Commentary* (Anchor Yale Bible Commentary), Yale University Press, New Haven – London, 2008b.
- Quesnel Michel – Philippe Gruson (coords), *La Bible et sa culture, Ancien Testament*, Desclée de Brouwer, Paris, 2000.
- Ramban (Nachmanides), *Commentary on the Torah. Exodus*, trans. and annot. by rabbi C. Chavel, Shilo Publishing House, Brooklyn, 1973.
- Robinson, H. Wheeler, *Corporate Personality in Ancient Israel*, Fortress Press, Philadelphia, ²1980.
- Robinson, H. Wheeler, *The Individual in East and West*, ed. E.R. Hughes, London, 1937.
- Robinson, H. Wheeler, *The Psychological Terms of the Hebrews*, Disertație de doctorat, Oxford University, 1901.
- Römer, Thomas, „Y avait-il une statue de Yhwh dans le premier temple? Enquêtes littéraires à travers la Bible hébraïque“, *Asdiwal* 2 (2007), pp. 41–58.
- Ronen, Yigal, „The Enigma of Shekel Weights of the Judaeac Kingdom“, *Biblical Archaeologist* 59.2 (1996), pp. 122–125.
- Sarna, Nahum M., *Exodus* (JPS Torah Commentary), The Jewish Publication Society, Philadelphia – New York – Jerusalem, 1991.
- Sarna, Nahum M., *Exploring Exodus: The Origins of Biblical Israel*, Shcken Books, New York, 1986.
- Schroer, Silvia, *In Israel gab es Bilder* (Orbis Biblicus et Orientalis 74), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1987.
- Segal, Michael – Emanuel Tov – William Brent Seales – Clifford Seth Parker – Pnina Shor – Yosef Porath, „An Early Leviticus Scroll from En-Gedi: Preliminary Publication“, *Textus* 26 (2016), pp. 29–58.
- Seters, J. van, *The Life of Moses. The Yahwist as Historian in Exodus-Numbers*, Westminster – Koks, Louisville – Kampen, 1994.
- Ska, J.L., *Introduzione alla lettura del Pentateuco. Chiavi per l'interpretazione dei primi cinque libri della Bibbia*, Edizioni Dehoniane, Roma, 1998.

- Sklar, Jay, „Sin and Atonement: Lessons from the Pentateuch“, *Bulletin for Biblical Research* 22.4 (2012), pp. 467–491.
- Snaith, N.H., „The Meaning of *se'irim*“, *Vetus Testamentum* 25.1 (1975), pp. 115–118.
- Sparks, Kenton, „A Comparative Study of the Biblical *n'hēlā^h* Laws“, *Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft* 110 (1998), pp. 594–600.
- Staubli, Thomas, *Das Image der Nomaden im alten Israel und in der Ikonographie seiner sesshaften Nachbarn* (Orbis Biblicus et Orientalis 109), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1991.
- Stökel Ben Ezra, D., *The Impact of Yom Kippur on Early Christianity: The Day of Atonement from Second Temple Judaism to the Fifth Century*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2003.
- Strobel, August, „Das jerusalemische Sündenbock-Ritual. Topographische und landeskundliche Erwägungen zur Überlieferungsgeschichte von Lev. 16.10.21f.“, *Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins* 103 (1987), pp. 141–168.
- Stuart, Douglas K., *Exodus* (New American Commentary 2), Broadman & Holman, Nashville, 2006.
- Talmon, Shemaryahu, „The Judaeon 'am ha'areš in Historical Perspective“, *King, Cult, and Calendar in Ancient Israel: Collected Studies*, Magnes Press, Hebrew University, Jerusalem, 1986, pp. 68–78.
- Targum du Pentateuque II, *Exode et Lévitique*, ed. R. Le Déaut (Sources Chrétiennes), Cerf, Paris, 1979.
- Tatu, Silviu, „Familia și responsabilitatea comunitară în Israelul antic“, *Plērōma* 13.1 (2011), pp. 9–51.
- Tatu, Silviu, *Profetismul israelit în documentele biblice: între fals și autentic*, Casa cărții de știință, Cluj-Napoca, 2008 (ebook, Texarom, 2013).
- Tatu, Silviu (ed.), *Introducere în studiul Vechiului Testament. Pentateuhul și cărțile istorice*, Casa Cărții, Oradea, 2016.
- Tov, Emanuel, *The Parallel Aligned Hebrew-Aramaic and Greek Texts of Jewish Scripture*, Lexham Press, Bellingham, 2003.
- Urbach, Ephraim E., *The Sages. Their Concepts and Beliefs*, Hebrew University Press, Jerusalem, 1979.
- van der Toorn, Karel – Bob Becking – Pieter van der Horst (eds), *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, Brill – Eerdmans, Leiden – Grand Rapids, 1999.
- Vermes, Geza, *The Dead Sea Scrolls in English*, Fourth Edition, revised and extended, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1995.

- Wadell, W.G., „The Tetragrammaton in the LXX“, *Journal of Theological Studies* 45 (1944), pp. 158–161.
- Walton, John H., *Ancient Near Eastern Thought and the Old Testament: Introducing the Conceptual World of the Hebrew Bible*, Baker Academic, Grand Rapids, 2006.
- Weinfeld, Moshe, *Social Justice in Ancient Israel and in the Ancient Near East*, The Magnes Press – The Hebrew University, Jerusalem, 1995.
- Weitzman, M.P., *The Syriac Version of the Old Testament: An Introduction*, Cambridge University Press, New York, 1999.
- Wenham, Gordon J., *The Book of Leviticus* (New International Commentary on the Old Testament), Eerdmans, Grand Rapids, 1979.
- Wenham, Gordon J., „Leviticus 27:2-8 and the Price of Slaves“, *Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft* 90 (1978), pp. 264–277.
- Westbrook, Raymond, *Ex Oriente Lex: Near Eastern Influences on Ancient Greek and Roman Law*, J. Hopkins University Press, Baltimore, 2015.
- Whitekettle, Richard, „One if by And: Conjunctions, Taxonomic Development, and the Animals of Leviticus 11,26“, *Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft* 121 (2009), pp. 481–497.
- Whitekettle, Richard, „Rats are like Snakes, and Hares are like Goats: A Study in Israelite Land Animal Taxonomy“, *Biblica* 82 (2001), pp. 345–362.
- Willis, John T., *Yahweh and Moses in Conflict: The Role of Exodus 4:24-26 in the Book of Exodus*, Peter Lang, Bern, 2010.

Redactor: Marieva Ionescu
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Emilia Ionașcu, Veronica Dinu

Tipărit la Radin Print,
prin reprezentantul său exclusiv pentru România,
4 Colours, www.4colours.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Biblia după textul ebraic / ed. îngrijită de Maria Francisca Băltăceanu și
Monica Broșteanu; trad., introd. și note de Maria Francisca Băltăceanu,
Monica Broșteanu, Melania Bădic, ... – București: Humanitas, 2017
vol.

ISBN 978-973-50-5870-8

Vol. 2: Exodul – Leviticul. – 2019. – Conține bibliografie. –

ISBN 978-973-50-6342-9

I. Băltăceanu, Maria Francisca (ed.; trad.; pref.)

II. Broșteanu, Monica (ed.; trad.; pref.)

III. Bădic, Melania Daniela (trad.; pref.)

22

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 021 311 23 30

Volumul de față, Exodul. Leviticul, este al doilea dintr-o serie care va cuprinde traducerile celor treizeci și nouă de cărți ale Bibliei ebraice însoțite de studii introductive, note și comentarii. Participanții la acest proiect, coordonat de Maria Francisca Băltăceanu și Monica Broșteanu, sunt specialiști în domeniile studiilor biblice, filologiei clasice și orientalisticii și aparțin mai multor confesiuni: catolică, ortodoxă, baptistă și penticostală. Această ediție a Bibliei după textul ebraic urmează textul masoretic din Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS), editio quinta emendata (1997) – ediție critică realizată după Codex Leningradensis.

BCU IAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Volumul de față, *Exodul. Leviticul*, este al doilea dintr-o serie care va cuprinde traducerile celor treizeci și nouă de cărți ale Bibliei ebraice însoțite de studii introductive, note și comentarii.

Acest proiect a fost realizat în cadrul Colegiului Noua Europă.

Ilustrația copertei:
Pagină din Biblia Cervera, manuscris cu
anluminuri de Joseph Assarfati, Spania,
1299, păstrat la Biblioteca Națională a
Portugaliei.

Textul Bibliei confirmă, prin structura și istoria lui, teologia Treimii. Căci el are trei autori: Dumnezeu (inspiratorul lui suprem, izvorul Revelației), autorii textului consemnat în scris (primitorii și transmițătorii Revelației) și traducătorii textului original. Cu volumul de față, ne aflăm în prezența traducătorilor, exponenți ai „vorbirii în limbi”, mediatori ai Duhului, păstori ai cuvintelor aflate în căutarea Cuvântului. Ei merită toată admirația noastră. Pentru că reușesc să pună erudiția cea mai temeinică în serviciul cordialității, al nevoii de a înțelege ceea ce e dincolo de înțelegerea obișnuită.

ANDREI PLEȘU

ISBN 978-973-50-5870-8
ISBN 978-973-50-6342-9

9 789735 063429

